TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KEMÂLEDDİN ED-DEMÎRÎ'NİN *HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN* İSİMLİ ESERİNDE HAYVANLARA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Mehmet İZCİ

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KEMÂLEDDİN ED-DEMÎRÎ'NİN *HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN* İSİMLİ ESERİNDE HAYVANLARA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Mehmet İZCİ

Danışman: Prof. Dr. Nasi ASLAN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet Münir YILDIRIM
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Adnan KOŞUM
Jüri Üyesi: Prof. Dr. İbrahim YILMAZ
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mustafa HAYTA

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2023

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Nasi ASLAN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ahmet Münir YILDIRIM

Üye: Prof. Dr. Adnan KOŞUM

Üye: Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Üye: Doç. Dr. Mustafa HAYTA

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2023

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. …../…../2023

Mehmet İZCİ

ÖZET

KEMÂLEDDİN ED-DEMÎRÎ'NİN *HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN* İSİMLİ ESERİNDE HAYVANLARA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Mehmet İZCİ

Doktora Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Nasi ASLAN
Mayıs 2023, 294 sayfa

Kemaleddîn ed-Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* isimli eserini dikkatle inceleyen kimse, onun sadece bir zooloji kitabı olmadığını açıkça görecektir. Çünkü eserin dikkat çekici birçok yönü vardır ve eserdeki konular farklı birçok ilim dalıyla da yakından ilintilidir. Demîrî, birçok ilim dalına vâkıf olmasının yanında çok iyi bir fakihtir. Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* eseri hacimli bir zooloji kitabı olmasının yanında, alanında geniş mâlûmât barındıran bir fıkıh kitabı olma özelliğine de sahiptir. Eserde hayvanlardan hangilerinin etlerinin yenilmesinin helâl olduğuna, hangilerinin etlerinin yenilmesinin helâl olmadığına dâir bilgilerin yanında, haram olan hayvanların avlanması, hayvanın satışının yapılması, hayvan eti yemekle abdestin bozulup bozulmaması, hayvanın ağılında namaz kılmak, hayvanların itlâfı, hayvanların zekâtı gibi birçok konu fıkhî yönden ele alınmıştır. Fıkıh kitaplarında eti helâl olan ve olmayan hayvanlar konusu genel ilkeler hâlinde ele alınmış, belirli hayvanlar örnek verilerek konu fazla detaylandırılmamıştır. Çalışmanın konusu olan Demîrî'nin *Kitâbü'l-Hayevân* isimli eserinde, klasik fıkıh kaynaklarında ismine yer verilmemiş birçok hayvan mevzubahis edilerek konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bakımdan çalışmanın başta sosyal ve beşeri bilimler olmak üzere İslam fıkhı alanda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hayâtü'l-Hayevân, Demîrî, hayvan etleri.

ABSTRACT

PROVISIONS REGARDING ANIMALS IN KEMÂLEDDIN ED-DEMİRÎ'S HAYÂTU'L-HAYEVÂN

Mehmet İZCİ

Ph.D. Thesis, Department of Basic Islamic Sciences
Advisor: Prof. Dr. Nasi ASLAN
May 2023, 294 pages

Anyone who carefully examines Kemaleddin ed-Demîrî's work named Hayâtü'l-Hayevân will clearly see that it is not just a zoology book. Because the work has many remarkable aspects and the subjects in the work are closely related to many different branches of science. Demirî is a very good jurist besides being knowledgeable in many branches of science. In addition to being a voluminous zoology book, Demirî's Hayâtü'l-Hayevan also has the feature of being a fiqh book containing extensive information in its field. In the work, besides the information about which animals' meat is halal to eat and which meat is not halal, many issues such as hunting of animals that are haram, selling animals, not breaking the ablution by eating animal meat, praying in the animal's corral, culling animals, zakat of animals are discussed in terms of jurisprudence. In the fiqh books, the subject of animals with or without halal meat is handled as general principles, and the subject is not detailed by giving examples of certain animals. In Demîrî's Kitâbü'l-hayevân, which is the subject of the study, many animals whose names are not included in the classical fiqh sources are discussed in detail. In this respect, it is thought that the study will fill an important gap in Islamic jurisprudence, especially in Social Sciences.

Key Words: Islamic Law, Fiqh, Hayâtü'l-Hayevân, Demirî, animal meats.

ÖNSÖZ

İnsanlar ve cansız nesneler gibi hayvanlar da eko sistemin bir parçasıdır. Hala bazı sorunlar olsa da dünyada hayvan haklarına ilişkin farkındalık ve hassasiyet giderek artmaktadır. Gerek İslam dini hayvanların gözetim, bakımı ve beslemesine ilişkin onlarca naz vazetmiş, bu dinin müntesipleri de bu nasların gereği doğrultusuna amel etmeye çalışmış, tefsir, hadis, fıkıh, sahasında kaleme alınan eserlerde bu konuya ayrı bahisler açılmış, hatta müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Demîrî'nin anılan eseri de böyle bir niteliğe sahiptir.

Bu çalışmada Kemaleddin ed-Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* isimli eserinde hayvanların biyolojik özelliklerinin, etlerinin helâl olup olmamasının yanında ibâdat ve muamelât konularında hayvanlarla ilgili birçok meselenin fıkhî hükümlerine temas incelenecektir. Demîrî'nin konuyu işlerken mezhepsel görüş farklılıklarını eserinde ne denli yansıttığı, ortaya koyduğu fıkhî hükümlerde genellikle hangi mezhebin görüşlerinin ön planda tutulduğu gibi konulara ağırlık verilecektir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında, tezin konusu ve kapsamı, amacı, araştırmada izlenen metodoloji ve yöntemler, çalışma esnasında müracaat edilen kaynaklar zikredilmiştir. Burada Demîrî'nin yaşadığı dönem ve o dönemin siyasî ve ilmî durumu, Demîrî'nin hayatı, ilmî kişiliği, öğrencileri, hocaları, telif etmiş olduğu eserler ve özellikle çalışmanın konusu olan *Hayâtü'l-hayevân* adlı eseri incelenmiştir.

Birinci bölümde Demîrî'nin hayatı, yaşadığı dönemin durumu, ilmi şahsiyeti, mensup olduğu mezhep incelenmiştir. İkinci bölümde *Hayâtü'l-Hayevân*'da yenilip yenilmemesine dair hükmü bildirilen hayvanlar incelenmiş ve bunlar hakkındaki hükümler kapsamlı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise *Hayâtü'l-Hayevân*'da hayvanlara dair diğer hükümler başlığı altında hayvanlar ibadetler, haram ve helâller ve muamelatla ilgili hükümleri yönüyle üç alt başlık halinde ele alınmıştır. Çalışma, elde edilen bulguların özetlendiği sonuç kısmı ile de bitirilmiştir.

Bilimsel çalışmalar birçok insanın katkısı ile vücuda gelmekte ve olgunlaşmaktadır. Araştırma esnasında gereken ilgi ve yardımlarını esirgemeyerek bana rehberlik eden saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Nasi ASLAN'a, çalışmamızı incelemek

suretiyle eleştiri ve tavsiyelerde bulunan ve bu çalışmanın olgunlaşmasında önemli katkıları olan muhterem hocalarım Prof. Dr. İbrahim Yılmaz'a, Prof. Dr. Adnan KOŞUM'a, Doç. Dr. Fatih ORHAN'a, Doç. Dr. İ. Halil Erdoğan'a, Doç. Dr. Mustafa HAYTA'ya, Doç. Dr. Veli ABA'ya, kıymetli anneme, babama ve eşime teşekkürü borç bilirim.

NOT: Bu araştırma Ç.Ü. Araştırma Fonu Saymanlığınca (Proje kodu: SDK-2009-12108) desteklenmiştir. Katkıları için BAP birimine teşekkür ederim.

Mehmet İZCİ

Adana / 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... İV
ABSTRACT V
ÖNSÖZ ..... Vİ
KISALTMALAR ..... Xİ
GİRİŞ 1
I. Araştırmanın Konusu, Amacı Ve Önemi 1
II. Araştırmanın Yöntemi 2
III. Araştırmanın Kapsamı 2
IV. Araştırmanın Kaynakları 3

BİRİNCİ BÖLÜM
DEMÎRÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı 6
1.2. Yaşadığı Dönem 7
1.2.1.Siyasi ve İctimâî Durum 7
1.2.2. İlmî ve Kültürel Durum 8
1.3. İlmi Şahsiyeti ve Eserleri 10
1.3.1. Hocaları 11
1.3.2. Öğrencileri 16
1.3.3. Eserleri 18
1.4. Mensup Olduğu Fıkıh Mezhebi 20
1.5. Hayâtü'l-Hayevân Adlı Eseri 20
1.5.1. Eser Hakkında Genel Bilgi 20
1.5.2. Eserin Muhtevasına Genel Bakış 31

İKİNCİ BÖLÜM
YENİLİP YENİLMEMESİ BAKIMINDAN HAYVANLAR

2.1. Hayvan Etinin Vasfı Ve Hükmü İle İlgili Temel Karvramlar 33
2.1.1. Haram Ve Helâl İle İlgili Kavramlar 37
2.1.1.1. Haram 37

2.1.1.2. Helâl 41
2.1.1.3. Tayyib 43
2.1.1.4. Habîs 46
2.1.1.5. Tayyib (Helâl) ve Habîs (Haram) Olan Şeylerin Tayin ve Tespiti 47
2.1.2. İsithâle ve İstihlâk Kavramları 53
2.1.2.1 İstihâle 53
2.1.2.2 İstihlâk 58
2.1.2.3.İstihâle ve İstihlâk Arasındaki Fark 58
2.1.3. İslâm'da Hayvanların Hükmüne Dair Mezheplerin Yaklaşımları 59
2.1.3.1. İslâm'da Helâl ve Haram Olan Hayvanlara Genel Bakış 59
2.1.3.2. Helâllik ve Haramlık Hususunda Mezheplerin Görüşleri 65
2.2. Hayâtü'l-Hayevân'da Helâl Oluşu Kur'an İle Sabit Hayvanlar 67
2.2.1. Kara Hayvanları 68
2.2.2. Deniz (Su) Hayvanları 68
2.2.3. Haşarat ve Sürüngenler 69
2.2.4. Kuşlar 69
2.3. Hayâtü'l-Hayevân'da Helâl Oluşu Diğer Delillerle Sabit Hayvanlar 69
2.3.1. Kara Hayvanları 70
2.3.2. Deniz (Su) Hayvanları 76
2.3.3. Haşarat ve Sürüngenler 81
2.3.4. Kuşlar 86
2.2.5. Değerlendirme 100
2.4. Hayâtü'l-Hayevân'da Haram Oluşu Kur'an İle Sabit Hayvanlar 101
2.4.1. Genel Bakış 101
2.4.2. Kara Hayvanları 102
2.5. Hayâtü'l-Hayevân'da Haramlığı Diğer Delillerle Sabit Olan Hayvanlar 105
2.5.1. Kara Hayvanları 105
2.5.2. Deniz (Su) Hayvanları 115
2.5.3. Haşarat ve Sürüngenler 116
2.5.4. Kuşlar 128
2.6. Hayâtü'l-Hayevân'da Hükmü Konusunda İhtilaf Bulunan Hayvanlar 136
2.6.1. Kara Hayvanları 136
2.6.2 Deniz (Su) Hayvanları 152

2.6.3. Haşarat ve Sürüngenler 153
2.6.4. Kuşlar 153
2.6.5. Değerlendirme 155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 158
HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN'DA İBÂDÂT, HARAMLAR –HELÂLLER VE MUÂMELÂTA DAİR HÜKÜMLER 158

3.1. İbadetlerle İlgili Hükümler 158
3.1.1. Hayvan Kanının Necis Olup Olmaması 158
3.1.2. Hayvan Eti Yemenin Abdestin Sıhhatine Etkisi 160
3.1.3. Namaz Kılanın Önünden Hayvanların Geçmesi ve Sütre Meselesi 161
3.1.4. Hayvan Barınaklarında Namaz Kılmanın Hükmü 164
3.1.5. Hayvanların Zekâtı 166
3.1.6. Kurban ile İlgili Hükümler 170
3.2. Haramlar Ve Helâllerle İlgili Hükümler 184
3.2.1. Hayvan Öldürmenin Hükmü 184
3.2.2. Hayvanları Yarıştırmanın (Müsâbaka) Hükmü 202
3.2.3. Eti Haram Olan Hayvanlardan Tedavi Amaçlı Yararlanmanın Hükmü 204
3.2.4. Tabaklama ve Havyan Derisi Kullanmanın Hükmü 207
3.2.5. Hayvanlardan Elde Edilen Kokunun Hükmü 211
3.2.6. Eti Haram Olan Hayvanların Derisi, Kılı, Kemiği ve Tırnağının Hükmü 212
3.2.7. Pislik Yiyen Hayvanların (Cellâle) Hükmü 215
3.2.8. Hayvanları Kısırlaştırmanın Hükmü 220
3.2.9. Evde Hayvan Beslemenin Hükmü 222
3.2.10. Hayvan Artıklarının Hükmü 224
3.3. Muâmelâtla İlgili Hükümler 233
3.1. Hayvana Eziyet Ve İtlâfın Hükmü 233
3.2. Hayvan Satışı ve Kiralanmasının Hükmü 244
3.3. Hayvan Hırsızlığı ve Hayvan Zararlarının Tazmini 254
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 265
KAYNAKÇA 269
ÖZGEÇMİŞ 294

KISALTMALAR

a.m. : Aynı müellif
b. : Bin, ibn
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Editör
h. : Hicrî
haz. : Hazırlayan
İSAM : İslami Araştırmalar Merkezi
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
s. : Sayfa
S. : Sayı
ss. : Sayfa aralığı
thk. : tahkik eden
tlk. : ta'lik eden
trc. : tercüme eden
ts. : Tarihsiz
tsh. : Tashih eden
USAD : Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
v.dğr. : Ve diğerleri
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
vs. : Ve saire
y.y. : Yayın yeri yok
yay. : Yayınları
YLT : Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusunu, Kemâleddîn ed-Demîrî'nin *Hayâtü'l-hayevân* eserinde hayvanlara ilişkin fıkhî hükümler oluşturmaktadır. Bilginin derleme ve sistemleştirilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı geç dönem yazarlarından olan Kemâleddîn ed-Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* isimli eseri, kendinden sonraki döneme zooloji alanında ışık tutmuş ve önemli bir boşluğu doldurmuştur. Nitekim kendisi bu eseri, hayvanlar hakkındaki yanlış bilgileri tadîl etmek amacıyla kaleme aldığını belirtmiştir.

Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* isimli eseri, Aristo'nun (m.ö. 384-322) *History of Animals (Hayvanların Tarihi)* ve Câhiz'in (ö. 255/869) zooloji alanında kaleme aldığı *Kitâbü'l-hayevân* kitaplarının sistematize edilmiş halidir. Hatta araştırmacılar Demîrî'den sonra hayvanları konu edinen bu kapsamda başka bir eserin olmadığını ifade ederek kitabın önemine değinmişlerdir. Ancak dönemindeki birçok eser gibi *Hayâtü'l-Hayevan* da daha çok zooloji yönüyle ön plana çıkarılmış ve fıkhî açıdan çalışılmamış olduğu müşahede edilmiştir.

Söz konusu esere ilişkin dile getirdiğimiz bu eksikliğin giderilmesi adına bu çalışmada, *Hayâtü'l-Hayevân* isimli eserin zooloji yanında fıkhî yönünün ortaya çıkarılması; hayvanlar hakkında eserde verilmiş olan dinî hükümlerin tespit, tahlil ve tedlîlinin yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda söz konusu hükümleri iki kategoride ele almayı hedefledik. İlk kategoride, eserde yer alan hayvların etlerininin yenilip yenilmemesine ilişkin hükümler derlenirken; ikinci kategoride hayvanların satışı, zekâtı, itlafı, evde beslenmesi, onlara eziyet edilmesi gibi îbâdât, haramlar–helâller ve muamelât alanlarına ilişkin hükümler ele alınmıştır.

Araştırmamız ilmi klasiklerin önemli tüm yönleriyle gün yüzüne çıkarılması, bu eserler ile yeni nesillerin tanıştırılması, kültür mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılması ve bu vesileyle bilimsel ve kültürel zenginliğin sağlanması yönünden önem arz etmektedir.

II. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Öncelikle tezimizin amaç, önem, kapsam, metot ve kaynakları hakkında bilgiler verilecektir. Ardından Kemâlüddin ed-Demîrî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri hakkında bilgiler verildikten sonra yazarın tezimize konu olan *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eseri tanıtılacaktır. Genel hükümler tespit edilirken lügat ve ıstılâhî anlamlarının yanında özellikle usûl ilmi bakımından haram-helâl, tayyib-habîs, istihâle, istihlâk gibi kavramlara dair de izahatlar yapılacaktır.

Hayâtü'l-Hayevân'da birçok hayvan hakkında tafsilatlı tanıtıcı izahatlarda bulunulmuştur. Tezimizin İslam hukuku alanında olması dolayısıyla her hayvan burada tüm özellikleriyle ayrıntılı olarak tanıtılmayacak, öncelikle ilginç addedilen, farklı karakteristik özellikler taşıyan ve az tanınan hayvanlarla ilgili yeri geldikçe dipnotlarda bilgiler verilecektir. Tezimizde daha çok hayvanlara ait hükümler bağlamında eserin fıkhî boyutuna ağırlık verilecektir.

Hayâtü'l-Hayevân'da zikredilen hayvanlardan etlerinin yenilip yenilemeyeceği hususunda hayvanlara ait hükümler, mezheplerin görüşleri doğrultusunda detaylı incelenecektir. Daha sonra, eserde geçen ve hakkında hüküm verilen hayvanlar helâl olanlar, haram olanlar, mekruh olanlar ve haram veya helâl oluşunda ihtilaf bulunanlar şeklinde incelenecektir. Taksimatlar neticesinde helâl-haram-mekruh kılınan ve ihtilaflı olan hayvanların kendi içerisinde var olan ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise *Hayâtü'l-Hayevân*'da ibâdetlerler, muâmelât ve haram ve helâllerle ilgili hükümler hakkında hayvanlar konusu ele alınarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

III. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma, Kemâleddîn ed-Demîrî'nin hayatı, eserleri ve tez konusu kitap olan *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eserini kapsamaktadır. Eser fıkhi yönüyle incelenecektir. *Hayatü'l-Hayevân*'da zikredilen hayvanlardan etlerinin yenilip yenilemeyeceği hususunda hüküm verilmiş olanlar genel özellikleriyle tespit edilecektir. Bu hayvanlarla ilgili hükümler mezheplere göre müdellel olarak incelenecektir. Hakkında hüküm verilen hayvanların, helâl olanlar, haram olanlar ve hükmü konusunda ihtilaf bulunanlar şeklinde taksimi yapılacaktır. Ayrıca ibâdât ve muâmelâtla ilgili konularda hayvanlar temelde

Hayâtü'l-Hayevân eseri olmak üzere klasik ve modern kaynaklardan tespit edilecektir. Araştırmamız bir eser tahkiki değildir. Çalışmaya konu edindiğimiz eserdeki hayvanların etlerinin yenilip yenilmemesine dair şer`î ve fıkhî boyutun ve hayvanlarla alakalı diğer fıkhî ve hukukî meselelerin incelenmesidir.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Çalışma esnasında konumuzu uzaktan veya yakından ilgilendiren birçok kaynağa müracaat edilmiştir. Demîrî'nin bizzat kendisinin kaleme aldığı *Hayâtü'l-Hayevan* eseri yanında fıkhî konularda sıklıkla müracaat edilen diğer bir eseri de *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*'dır.[1]

Araştırma esnasında hayvanların tarifi ve özelliklerinin belirlenmesinde ekseriyetle Câhız'ın *Kitâbü'l-Hayevân* ve *Biğâl,* Kazvînî'nin (ö. 682/1283) *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* ve son dönem yazarlarından Abdüllatîf Âşûr'un *Mevsûtü't-Tayr ve'l-Hayevân fi'l-Hadîsi'n-Nebevî* kitaplarına müracaat edilmiştir.

Demîrî ve çalışmamızda geçen diğer müelliflerin hayatı ile ilgili genel anlamda müracaat edilen tabakât ve mu'cem eserlerinden bazıları da şunlardır: İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448) *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye,* Takiyyü'd-dîn el-Fâsî (ö. 832/1429) *el-İkdü's-Semîn*, İbn Hacer el-Askalâni (ö. 852/1449) *İnbâü'l-Ğumr* ve *ed-Dürerü'l-Kâmine,* Sehâvî (ö. 902/1497) *ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli Karni't-Tasi.*

Demîrî'nin hayatı ve *Hayâtü'l-hayevân* kitabına dair farklı bilgilere ulaşmak amacıyla Carl Brockelman'ın *Geschichte der arabischen Litteratur* isimli eserinin ilgili maddesine müracaat edilmiştir. Ayrıca Joseph de Somogy'in "Index des sources de la Hayât al-Hayawân de ad-Damîrî", "ad-Damîrî's Hayât al-Hayawân: An Zoological Lexicon", "al-Jâhiz and ad-Damîrî", "Die Stellung ad-Damîrî's in der arabischen Literatur", L. Kopf'un "al-Damîrî" ve Azîz Ali el-İzzî, "ed-Demîrî ve Kitâbühû Hayâtü'l-Hayevân" isimli makalelerinden de azami ölçüde yaralanılmıştır. Harun Çakan'ın *"Aristoteles ile Kemalüddin Demirî'nin Zooloji Eserlerinin Karşılaştırılması",* McDonald M.V. *Bir Tür Olarak Arap Edebiyatında Hayvanı Konu Alan Kitaplar"* isimli makalesinden istifade edilmiştir.

---

[1] *en-Necmü'l-Vehhâc Fî-Şerhi'l-Minhâc* isimli esere dair bilgi "Demîrî'nin ilmî şahsiyeti ve eserleri" başığı altındaki "eserleri" alt başlığında verilmiştir.

Araştırmayla ilgili tüm âyet ve bu âyetlerin yorumlarında klasik ve modern dönem tefsir kaynaklarına, hadislerle alakalı ise Kütüb'i sitte ve Kütüb'i tis`a'da bulunan birçok hadis kaynaklarına ve gerektiğinde bunların şerhlerine de müracaat edilmiştir.

Yazarın bir Şâfiî fıkıhçısı olmasından mütevellit ve özellikle de eserde Şâfii mezhebinin görüşlerine ağırlık verilmesi de göz önününde bulundurularak öncelikli olarak Şâfiî mezhebinin ve bunun yanında da diğer mezheplerin temel eserleri referans alınmıştır. Çalışmadaki konular, Fıkıh kitaplarında özellikle, et'ime (yiyecekler) ve eşribe (içecekler) ile ilgili hükümler kitabu'l-hazr ve'l-ibaha, ahkâmu'l-eşribe, ahkâmu'l-et'ime, (kerahiye, istihsan ve sayd-zebâih) gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Buna ek olarak hayvanların ibadetlerde ve hukukî alanlarda konu edilmesi ile ilgili olarak özellikle encâs, salât, hacc, zekât, cinâyât, buyû` gibi başlıklar da konumuzla yakından alakalı olduğu için bu bab başlıkları altındaki bilgilere de sıklıkla müracaat edilmiştir.

Araştırma konusu itibariyle güncelliğini muhafaza ettiği için yalnızca klasik kaynaklarla iktifa edilmemiş, son dönemde yazılmış kitaplara da müracaat edilmiştir. Müracaat edilen bu eserler çalışmamız boyunca bize birçok konuda bakış açısı kazandırması yönüyle önem arz etmektedir. Caferi fıkıh kaynakları referans alınarak hazırlanan ve daha çok hayvan hakları konusunda nasların derlendiği bir eser görünümü veren Eymen el-Mûsevî el-Âmilî'nin küçük hacimli *Hukûku'l-Hayevan fi'l-İslâm* kitabı da araştırmamız esnasında bize ışık tutan çağdaş eserlerdendir. Bu alanda daha çok istifade ettiğimiz Adnan Koşum'un *İslam Hukukunda Hayvan Hakları* kitabı İslam hukuku ile beşeri hukukta hayvan haklarının karşılaştırılmasını içermektedir. Hüseyin Esen'in *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar* kitabı da hayvan haklarını özellikle Kur'an âyetlerini ve Hadisleri referans alarak özet şekilde ortaya koyan bir çalışmadır. Adil Bor'un *İslam Hukukunda Hayvan Hakları* ve Nurettin Turgay'ın *Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler* kitapları da Kur'an'ın hayvan haklarına bakışını incelemektedir. Serra Tlili tarafından Pensilvanya Üniversitesinde hazırlanmış bir doktora çalışması olan *Animals in the Quran* (*Kur'an'da Hayvanlar*) isimli çalışma da Kur'an'ın hayvanlara bakışını konu edinmiştir. Richard C. Foltz'un kaleme aldığı ve İslâmi gelenekte ve Müslüman kültüründe hayvanın konumunu konu alan *Animal in İslamic Tradition and Muslim Cultures* isimli çalışma da bu anlamda kayda değerdir.

TDV İslam Ansiklopedisinin "Demîrî" ve "Hayâtül'l-Hayevân" maddeleri ve diğer ilgili maddelerinin yanında, internet ortamında birçok akademik ve ilmi çalışmadan

ve özellikle üniversitelerin veri tabanlarındaki ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır. Akademik sahada ortaya konulan tezler ve makaleler taranmış ve yapılan sempozyum, kongre ve toplantılarda konumuz ile ilgili araştırma ve çalışmalara, alanında uzman ilim adamlarının tez konumuzla ilgili araştırmalarına da yer verilmiştir. Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* eserine dair daha önce yapılan akademik çalışmalar tezimizin *Hayâtü'l-Hayevan eseri* başlığı altında verildiğinden konuyu uzatmamak adında burada zikredilmemiştir.

Helâl gıda ile yakından ilgili ve güncelliğini muhafaza eden bir konu olması dolayısıyla haram veya helâli belirlemede mezheplerin kriterleri, *istihâle, istihlâk* ve bazı güncel meselelerde birçok makaleden istifade edilmiştir. Ayrıca Demîrî ve eseri ile ilgili yapılan özel nitelikli eserlerden de istifade ettik. Bu çalışmalara ise ilerleyen satırlarda yer alan 1.4.1.Eser Hakkında Genel Bilgi başlığı altında temas ettik.

Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eserinde zikredilen dini hükümler, yukarıda belirttiğimiz kaynaklar taranarak bu hükümlerde ilgili mezheplerin görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın yazım aşamasında şekil yönünden Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Tez Yazım Klavuzu" esas alınmıştır. Bununla birlikte ilahiyat sahasının kendine özgü yaygın kullanımlarına da özen gösterilmiştir. Arapça eserler, müellif ve yayınevi isimlerinin yazımında ise "i'râb" kuralları referans alınacak olup âyet çevrilmesinde genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerîm Meâli olmak üzere yeri geldikçe diğer farklı meâller de referans alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMÎRÎ'NİN HAYATI VE İLMî ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı

Demîrî, 742/1341 yılının başlarında Nil Deltası'nda Dimyat yakınlarında Demîre[2] isimli bir köyde dünyaya gelmiştir.[3] Doğum tarihi ile ilgili muhtelif eserlerde 745 (1344), 750 (1349) şeklinde farklılıklar da bulunmaktadır.[4] Yaşadığı asrın tanınmış âlimlerinden olan Demîrî'nin tam adı Muhammed b. Musa b. İsa; künyesi, Ebu'l-Bekâ; lakâbı ise Kemâleddin'dir.[5]

Fakir bir âilenin çocuğu olan Kemâleddîn ed-Demîrî'nin âilesi, köydeki nüşadir (amonyak) üretimi yapan işyerlerinin kapanması ve halkın çiftçilikte de zor günler yaşaması sebebiyle Kâhire şehrine taşındı. Dedelerinin Demîre Köyün'den Kahire'ye taşındıkları tarih de kesin olarak bilinmemektedir. Kahire'de hem ticaretle uğraşan hem de birtakım sanat ve meslek dallarında çalışan ve fakir bir ailenin çocuğu olan Demîrî, âilesinin de teşvikiyle bir terzi kalfası olarak başladığı terzilik mesleğinde mâhir bir usta oldu.[6]

İlk zamanlarda terzilik mesleğini icrâ eden Kemâleddin ed-Demîrî daha sonraları ise mesleğini terkederek kendini tamamen ilme vermiştir.[7] Batılılarca "Müslümanların Buffon'u"[8] lakabıyla tanınan Demîrî evli ve 'Ümm'ü-Habîbe, Ümm'ü-Seleme ve Abdurrahman' isimleriyle mâruf üç çocuğu vardır. Demîrî, 808 yılında Kahire'de bir Salı

---

[2] Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâr'u-Sâdır, Beyrût 1977/1397, II, 472.
[3] Sehâvî, Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli Karni't-Tasi'*, Dârü'l-Cîl, yy., Beyrût 1992, X, 59.
[4] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 5; İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, thk. Hâfız Abdulalîm Hân, Alemü'l-kütüb, Beyrût, 1407/1986, IV, 77-79; İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî, *İnbâü'l-Ğumur bi-Ebnâi'l-Umur*, thk. ve tlk. Hasan Habeşî, Kahire 1994, II, 348.
[5] Demîrî, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem (Muhtasaru Şerhu's-Safdî/Ğaysü'l-müseccem),* thk. Cemîl Abdullah Avîda, yy, 1429/2008, s. 2; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lami',* V, 59; Kehhâle, *Ömer Rızâ, Muʿcemü'l-Müʾellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-ʿArabiyye*, Dımeşk, 1957, XII, 65.
[6] Sehâvi, *ed-Dav'u'l-Lami',* V, 61; İzgi, Cevat, 'Demîrî', *DİA,* IX, s. 152, ss. 152-153, İstanbul 1994; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, I, 5-6.
[7] Sehâvî, X, 59-60; İbn Hacer el-Askalâni, *İnbâü'l-Ğumr,* II, 348.
[8] Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, Lübnan, Dârü'l-Minhâc, 2004, I, 65.

gecesinde 3 Cemaziyelevvel 808 (27 Ekim 1405) tarihinde Kahire'de vefat etti[9] ve Darü saidi's-süedâ yakınındaki Mekâbirü's-sûfiyye'ye (sûfiler kabristanı) defnedildi.[10]

1.2. Yaşadığı Dönem

Bir müellifin yaşadığı dönemin sosyo-politik ve kültürel durumunun, onun fikirlerinin oluşmasında önemli katkısının olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla çalışmanın konusu olan Demîrî'nin yaşadığı asrın siyasi ve sosyal durumlarından bahsetmek yerinde olacaktır.

Demiri'inin yaşadığı çevre birçok medeniyetlere ev sahipliği yapan Mısır'dır. Hicrî 8. Asırda Mısır'ın genel siyasi ve sosyal durumlarından ve o dönemin ilmi ve kültürel hayatından kısaca söz edilecektir.

1.2.1.Siyasi ve İctimâî Durum

Yazar, Mısır'da hem Bahrî hem de Burcî Memlüklülerinin hüküm sürdüğü her iki dönemde de yaşamış ve on altı hükümdarın yönetimine şahit olmuştur. Bahri Memlüklüleri zamanında var olan istikrar Burcî Memlüklüleri zamanında yerini siyasi kargaşaya bırakmıştır. Hanedanlıklar savaşıyla birlikte yönetim komutanların eline geçmiş ve sultanlar yönetimde etkisiz kalmıştır.[11]

Yazarın yaşadığı dönemde idarenin başı sultan olmakla birlikte otorite tek başına sultanda değildi. Adalet teşkilatında dört mezhebin mensubu kadılar iş başındaydı. Kadılar hukuki davaların yanında imam ve müderris gibi vazifeleri de deruhte ediyorlardı. Adliye binalarının yanında camiler de mahkeme olarak görev icra ediyordu. Yönetenler ile yönetilenler arasında sınıf farkları mevcuttu. İdareci sınıfından sonra ilim adamları vardı. Yöneticiler nezdinde ilim adamları değerliydi. Tüccarlar da ilim adamlarından sonraki sınıfı oluşturmaktaydı. Yöneticiler bu sınıftan maddi anlamda haksız olarak yarar sağlamaktaydı.[12]

---

[9] Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, XII, 66.

[10] Müdeyhiş, İbrahim b. Abdillah, *Menhecü'd-Demîrî fî Kitâbîhî Hayâti'l-hayevân*, thk. Abdullah b. Nâsır eş-Şekârî, h.1435 yy, s. 23.

[11] İbn Tağriberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, Vüzâratü's-Sekâfe, Mısır 1963/1383, X, 3-XII, 322; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 61; Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* İstanbul 1988, VI, 496; Âşûr, Abdulfettâh, el-*Asru'l-Memâlîkî fî Mısır ve'ş-Şâm,* Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Kâhire 1976, s. 341,

[12] Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, VII, 27, 30; Akyüz, Hüseyin, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 17,

Dönemin belirgin özelliklerinden biri de ikta esası olup bu dönemde çiftçi kesimi oluşturanlar zayıf ve güçsüz kabul edilmekteydi. Ziraatçılık çoğunlukla halkın geçim kaynağı arasındaydı. Sanayide dokumacılık ön plandaydı."[13] Köylü ailelerin ekserisi oldukça fakirdi. Bu ailelerin mallarından illegal olarak haddinden fazla vergi alınıyordu. Zenginler bu ailelerin mallarından haksız kazanç sağlıyordu. Bu durum da köyden kente göçü artırıyor ve şehir nüfusunun artmasına sebep oluyordu. İç karışıklıklar ve çatışmalar, Hristiyan-Moğol savaşları Mısır'ın iktisadi ve malî dengesini sarsmıştı. Savaş ve iç karışıklıkların yanında yaşam koşullarının zorluğu gibi faktörler de bu konuda olumsuz etkendi. Örneğin, taun gibi bulaşıcı hastalıklarların ülkede yayılması ve bu konuda verilen mücadele ekonomiye katkı sunan insan gücünün azalmasında sebep oluyordu.[14]

Demîrî'nin yaşadığı dönemde Mısır'da hem içişleri hem de adâlet olumlu bir imaj sergileyememiştir. İltimas ve rüşvetin toplumda yaygın olması, davalarda adalet duygularından uzak ve aynı zamanda ehliyetsiz ve liyakatsiz kadıların ve müftîlerin keyfi fetvalar veriyor olması da bu durumun en belirgin göstergesi olmuştur.[15]

1.2.2. İlmî ve Kültürel Durum

Siyasî ve iktisadî durumun bozuk oluşu, ilmî ve kültürel yönde de olumsuz etki etmiştir. Bu dönemde Bağdat'ta ilmin ve medeniyetin çöküşü kadim kültürel birikimin yok olmasına sebep olmuştur. Moğol baskılarından dolayı farklı İslam ülkelerinden kaçan ilim adamları Kâhire'ye göç etmiş ve bu vesileyle Kâhire'de ilmî canlanma tekrardan başlamıştır. Demîrî'nin yaşadığı dönem de 656/1258 yılında Bağdat'ta Abbasi hilafetinin yıkılışının akabindeki ilmi canlanmanın başladığı zamanlara denk gelmektedir.[16]

Farklı konuları içeren bilgilerin toplandığı eserlerin artmasından dolayı H. 8. Asrın başlarında doğup yine bu asırda olgunlaşan ilmi birikim "Ansiklopedik uyanış" olarak

---

[13] Şelebî, Ahmed, *Mevsûatü't-Târihi'l-İslâmî ve'l-Hadâreti'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Ulûm, Kâhire, 1986, V, s. 238, 240-241; Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, VII, 27, 30; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 17.

[14] Heyet, *Mevsûatü't-tarihîyye*, 1433/2012, VII, 52; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 62; el-Benna, Muhammed Cad, "ed-Demîrî ve Hayâtü'l-Hayevân", *Mecelletü'l-Ezher*, Kâhire 1967, C. 38, S. 7, ss. 715-721, s. 718; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, V, 76, 154; Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, VII, 33; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 17.

[15] İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, I, 54; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 17.

[16] İzzî, Azîz Ali, Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-hayevân, *el-Mevrid*, Bağdad 1985, C. 14, S. 4, s. 150; Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, VII, 41; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 118.

isimlendirilmiştir. Bu devirden günümüze intikal eden her alandaki birçok eser bu durumun tezahürüdür. Örneğin; Nüveyrî (ö.782/1380), İbn Haldun, Makrîzî (ö. 845/1442), İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), Zehebî (ö. 748/1348), İbn Kesîr (ö. 774/1373), İsnevî (ö. 772/1370), Zerkeşî (ö. 772/1370) gibi ilim adamları bu dönemin velut isimlerine örnektir. Demîrî de bu meşhur ilim adamları ile aynı devri paylaşmıştır. Bu devirde kaleme alınan eserler hakkında ilim adamları tarafından, seçim yapmadan nakilleri bir araya toplamak suretiyle herhangi bir ictihadda bulunmadıkları ve taklide dayandıkları gibi tenkitler söz konusu olsa da kadim geleneği olduğu gibi aktarmak suretiyle kültürün kalıcılığını sağlamalarından dolayı bu dönem eserlerine oldukça önem atfedilmiştir.[17]

Bu dönemde sultanlar ilmi ve ilim sahiplerini desteklemişlerdir. Medrese ve camilerin inşa edilmesi konusundaki yarışlar, kalelerde ilim dînî ve ilmi meclislerin oluşturulması, camilerdeki ders halkaları dönemin sultanlarınca da desteklenmiştir. Her medrese ve caminin yanına bir kütüphane kurulmuştur. Fakat bu ilim meclislerinin köylerde değil de şehirlerde kurulması, köylerde sadece çocukların hafızlık yapabilecekleri kursların bulunması, yaşadıkları fakirlik ve geçim sıkıntısı nedeniyle çocuklarını okutamayan köy halkının çocuklarını şehre ilim tahsili için göndermesine sebep olmuştur.[18]

Moğol tehlikesi ve Memlüklü sultanlarının idaredeki olumsuz tutumları, kıtlık ve hastalık salgınlarının baş göstermesi sebebiyle insanları zühde sevkeden yanlış tasavvufi inançlar ve kadercilik halk arasında yaygınlaşmıştır. Bu durum şeyh ve mürid ilişkisini doğurmuş, tekke ve zaviyelerin artmasına sebep olmuştur.[19] Bağdat'tan Kâhire'ye taşınmış olan Hilafet vesilesiyle sanatkârların birçoğu da Mısır'a göç etmiştir. Dolayısıyla bu dönem sanat eserlerinin Mısır'da çoğalmaya başladığı dönem olmuştur.[20] Sünni mezhep anlayışı yaygın olup Şiiler bu dönemde ve muhitte anlayışla karşılanmamıştır. Medreselerin eğitim tarzı sünni akideye dayanmıştır. Hanefî mezhebi konusunda resmi teveccüh olmasına rağmen, daha çok Şâfiî ve Hanbelî mezhebi yaygınlık kazanmıştır.[21]

---

[17] Bennâ, Demîrî, s. 715; Şelebî, *Mevsûatü't-Târih*, V, 245-246; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 63; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 118-119.

[18] Âşûr, el-*Asru'l-Memâlîk,* s. 341-342; Benna, Demîrî, s. 716; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 17-18.

[19] Âşûr, el-*Asru'l-Memâlîk,* s. 341-342; Benna, Demîrî, s. 716; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 19; Yıldız, *İslam Tarihi*, VII, 44.

[20] Yıldız, *İslam Tarihi*, VII, 43,46.

[21] Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 19; Yıldız, *İslam Tarihi*, VII, 46.

1.3. İlmi Şahsiyeti ve Eserleri

İlk zamanlarda terzilik mesleğini icrâ ederek geçimini sağlamaktayken daha sonraları bu mesleğini tamamen terk edip kendisini ilme vakfeden Demîrî, Bahâeddin es-Sübkî'nin yanında kalarak ondan ilim tahsil etti.[22] Mekke, Mısır ve başka muhtelif yerlerde birçok hocadan ve asrının büyük âlimlerinden değişik ilim dallarında tahsilde bulundu. Kur'an-ı Kerim'i kısa sürede ezberleyerek hâfız oldu. Tefsir, hadis, fıkıh, usûl, dil ve edebiyat ilimlerimde otorite kabul edilen Demîrî'nin aynı zamanda da şâir olduğu ifade edilmiştir.[23] Mısır el-Ezher ve Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitelerinde dersler vermiştir. Ezher Camii'nde daha çok cumartesi günleri ders halkası oluşturmuştur. Kubbetü'l- Baybarsiyye'de hadis dersi vermiştir. Babünnasr'daki İbnü'l-Bukrî Medresesi'nde daha çok cuma günleri halka vaaz verdiği ifade edilmiştir.[24] Demîri, birçok yerde fetva vermiş ve vermiş olduğu fetvalarında isâbet etmesinden dolayı da kendisine "es-savvâbî"[25] (doğru görüşlü) lâkâbı verilmiştir.[26]

Demîrî, ilmî hayatında rahle-i tedrisinde en fazla bulunduğu ve en çok kendisinden istifade ettiği hocası Bahâeddin es-Sübkî ile ilim yolculuğuna başlamıştır. Daha sonra Cemaleddin Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî'den fıkıh; Burhaneddin İbrahim b. Şerefeddin el- Kirâtî'den (ö. 781/1380) edebiyat (dilbilgisi) ve Arapça; Bahaeddin Abdullah b. Abdurrahman b. Akil'den (ö. 769/1368) Arapça ve başka ilimler tahsil etmiştir. Hocaları arasında kendisine tedrîs ve iftâ konusunda icâzet veren Kemâlüddîn Eb'il Fazl en-Nüveyrî el-Mâlikî, kendisinin (Demîrî), kendisinden "Şeyhimiz" diyerek saygıyla bahsettiği Siracüddin İbnü'l-Mülakkın, Siraceddin Ömer b. Raslan el-Bulkînî, Bahâ b. Akîl, hadis konusunda kendisinden istifade etmiş olduğu Muzaffer el- Attâr el-Mısrî vardır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'ini okuduğu Ali b. Ahmed el-Urdî, Kâhire'de ve Mekke'de ders halkasına devam ettiği Cemâl b. Abdü'l-Mu'tî, Kemal

---

[22] Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lami',* X, 59-60. ; İbn Hacer el-Askalâni, *İnbâü'l-Ğumr*, II, 348; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 61; İzgi, "Demîrî", IX, 152.

[23] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 19; a.m, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem,* s. 2-4*;* Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 9.

[24] Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, XII, 66; Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, I, 65; el-Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Alî Takiyyü'd-dîn Ebü't-Tayyib, *el-İkdü's-Semîn fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1198, II, 413.

[25] İctihadda hata-isabet konusu içtihadın hükmüne dair tartışmaların merkezinde yer almıştır. Usulcüler her müçtehit isabet eder görüşünü savunanları (musavvibe), içlerinden yalnızca birisinin isabet edeceği görüşünü ileri sürenleri (muhattıe) şeklinde iki grubta mütalaa etmişlerdir. Dolayısıyla musîb "ictihadında isabet eden", muhtî ise "hata eden müctehid" anlamında tarif edilmiştir. Bkz. geniş bilgi için, Apaydın, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, XXI, s. 440, ss. 432-445, İstanbul 2000.

[26] Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, I, 51

Muhammed Ömer b. Habîb ve Medine'de kendisinden ilim aldığı Muhammed b. Ali el-Harâvî gibi âlimler de Demîrî'nin hocaları arasında sayılmıştır.[27] Şimdi bu hocalarından önemli bir kısmını hocaları başlığı altında tanıtmaya çalışacağız. Ardın da Demîrî'nin, kendilerinin ilmi hayatlarına katkı sağladığı talebelerinden bahsedeceğiz.

1.3.1. Hocaları

Demîrî kendisini ilme adadıktan sonra birçok hocadan ilim tahsilinde bulunmuştur. Biz burada tüm hocalarını uzun uzadıya zikretmekten ziyade yukarıda isimlerini zikrettiklerimizden, müellifin ilmi hayatında uzun yıllar rahlei tedrislerinde bulunduğu ve ilmi şahsiyetinde iz bırakan hocalarını konu edineceğiz. Diğerlerini ise kısaca zikretmekle yetineceğiz.

1) Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 773/1372)

Demîrî'nin kendisini ilme adamasının akabinde en fazla ilim tahsil ettiği, kendisinden fıkıh ilmini aldığı ve ilmî icâzetini alma konusunda büyük katkısını gördüğü ilk hocası Bahâeddin es-Sübkî'dir.[28] Derin ilme sahip olan Bahâeddîn es-Sübkî küçük yaşta hafız olmuştur. Babasının yanında başladığı tahsilini dönemin Mısır ve Şam âlimlerinden tamamladı. En çok yararlandığı hocalarının başında Arap dili, meânî ve belâgat okuduğu Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) gelir. Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed el-Haccâr, İbnü'l-Kammâh, Mecdüddin ez-Zenkelûnî, Ali b. Ömer el-Vânî, Hatîb el-Kazvînî, Bedreddin İbn Cemâa, Ebû Temmâm el-Cezerî ve Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ise diğer tanınmış hocalarıdır.[29]

---

[27] Fâsî, *İkdü's-Semîn*, II, 412-413; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lami',* X, 60; Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, XII, 66; İbnü'l-İmad, Şihâbü'd-dîn Ebi'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb*, thk. ve tlk., Abdulkadir el-Arnavut-Mahmud el-Arnavut, Dâr'u-İbni Kesîr, Dımeşk 1986, IX, 118; İzgi, "Demîrî", IX, 152; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî* s. 72-76; Demîrî, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem,*s. 2-4.

[28] İbn Hacer el-Askalâni, *İnbâ'ü'l-Ğumr*, II, 348; İbnü'l-İmâd, *Şezerât,* IX, 118; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 61.

[29] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 8; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî Aʿyâni'l-Miʾeti's-Sâmine,* thk. Muhammed Abdülmuîn Dân, Meclisi Dâiratü'l-Osmaniyye, Hindistan 1392/1972, I, s, 251; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-Ğumr,* I, 21-22; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire,* XI, 121-122; İbnü'l-'İmâd, *Şezerât*, VI, 226-227/VIII, 388; Celaleddîn, Abdurrahman, *Buğyetü'l-Vuʿât fî-Tabaḳâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Matbaat-ü-İsâ, yy. 1965, s.342-343; Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, XII, 66; Sehâvi, *ed-Dav'u'l-Lami',* V, 63; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, 72; Cici, Recep, "Bahâeddîn Sübkî", *DİA,* XXXVIII, s.11, İstanbul 2010; Fâsî, *İkdü's-Semîn,* III, 248-249.

Yirmi yaşına geldiğinde ünlü bir âlim olan ve babasıyla birlikte ders okutmaya başlayan, edebi ve takvasıyla temayüz eden bir kişiliğe sahip olan Subkî, İbn Tulûn Üniversitesi ve Mansûriye'de fıkıh dersleri okutmuştur. Dârü'l-adl'de fetva başkanlığı, Şam kadılığı ve kadıaskerlik (kazasker) gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Birçok ilim erbabının yetişmesinde emek vermiş olan Bahâeddîn es-Sübkî 56 yaşında Mekke'de vefat etmiştir. Bahâeddin es-Sübkî, Demîrî'nin ders okutma ve fetva verme hususundaki yeteneğini keşfettikten sonra, ona ders okutma ve fetva verme hususunda icâzet vermesi için onu Kemâleddin Ebü'l-Fazl en-Nüveyrî ile tanıştırdı. Nüveyrî de ona bu konularda icâzet verdi. Böylece Demîrî'den ilim ve fetva konusunda birçok insanın faydalanmasını sağlamış oldu. Sübkî, *Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh, Şerhu'l-Hâvi's-sağîr fi'l-fürûʿ, Hediyyetü'l-müsâfir ile'n-nûri's-sâfir, Cemʿu't-tenâkuz (el-Münâkazât), Risâle fî fazli's-sulh beyne'l-müslimeyn, Tibyânü'l-ahkâm fî beyâni tahlîli'l-hâʾiz mine'l-ihrâm, Şerhu Muhtasarı İbni'l-Hâcib* isimleriyle maruf eserleri de ilim dünyasına kazandırmıştır. Babası Takiyyüddin es-Sübkî'nin vefatı dolayısıyla tamamlayamadığı Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc* isimli eserini *el-İbtihâc fî-Şerhi'l-Minhâc* (*Tekmiletü Şerhi'l-Minhâc*) ismiyle tamamlamıştır.[30]

2) Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî

Demîrî'nin, özellikle fıhkî yönden çok istifâde ettiği önemli diğer bir hocası da İsnevî'dir.[31] 704 (1305) yılında Mısır'ın güneyindeki İsnâ (Esnâ) şehrinde doğan İsnevî, İslami ilimleri babasından okudu ve hıfzını da ikmal etti. 721'de (1321) Kahire'ye giderek Kutbüddin es-Sünbâtî, Hatîb el-Kazvînî, Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355), Ebû Hayyân el-Endelüsî, Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), Alâeddin el-Konevî (ö. 729/1329) gibi âlimlerin rahlei tedrisinde bulundu. Özellikle Arapça ilimlerinden dilde, fıkhın usûl ve fürûunda döneminin önemli âlimleri arasına girdi. Şâfiî kaynaklarına oldukça vâkıf olduğu söylenen İsnevî, Râfiî'nin 623/1226) *eş-Şerhu'l-Kebîr* ve Nevevî'nin *Ravzatü't-Tâlibîn* eserlerini okutacak vukufiyettedir. Bu eserlere o kadar vakıftı ki Şâfiîlerce meşhur olan Nevevî ile Râfiî'yi tenkit etmekten çekinmedi ve

---

[30] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, I, 8; İbn Hacer el Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine,* I, s, 250-253; a.m, *İnbâü'l-Ğumr*, I, 21-22; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, XI, 121-122; Fâsî, *İkdü's-Semîn*, III, 248; İbnü'l-'İmâd, *Şezerat*, VI, 226-227/VIII, 388-389; Celaleddîn, *Buğyetü'l-Vuʿât*, s. 342-343; Sehâvi, *ed-Dav'u'l-Lami',* V, 63; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, 72; Cici, "Bahâeddîn Sübkî", 11.

[31] İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâʾü'l-ğumr*, II, 348; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, 73; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IX, 118; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 61.

mezhebin görüşlerine vakıf olmadıkları iddiasıyla onları suçladı. Şaâfiî fıhkında önemli bir müelliftir.[32]

Demîrî de dâhil, Cemâleddin İbn Zahîre, Zeynüddin el-Irâkî, Bedreddin ez-Zerkeşî, Sirâceddin İbnü'l-Mülakkın, Ahmed b. İmâd el-Akfehsî ve gibi tanınmış kişiler kendisinden İslamî ilimleri okumuştur. Dolayısıyla İsnevî, mezhepteki birçok fakihin hocası olarak nitelendirilmiştir. Mısırda Cemâziyelevvel ayının 28. gecesinde vefat etmiş ve Makâbiri's-Sufiyye mezarlığına defnedilmiştir. İlim dünyasına kazandırmış olduğu eserleri şunlardır: *Zevâidü'l-usûl alâ Minhâci'l-vüsûl, et-Temhîd fî tahrîci (istihrâci)'l-fürûʿ ale'l-usûl, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye, el-Kelimâtü'l-mühimme fî mübâşereti ehli'z-zimme, Nihâyetü'r-râğıb fî şerhi ʿarûzı İbni'l-Hâcib, el-Kevkebü'd-dürrî fîmâ yeteharrecü ale'l-usûli'n-nahviyye mine'l-fürûʿi'l-fıkhiyye, el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfiʿî ve'r-Ravza, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Telhîsü'r-Râfii'l-kebîr.*[33]

3) Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz en-Nuvîrî (ö. 786/1384)

Demîrî, Mekke kadılığı ve Kâbe hatipliği yapmış olan Nuvîrî'den fıkıh ve hadis alanında istifade etmiş ve bu alanda müderrislik yapacak icâzeti de yine kendisinden almıştır. Nuvîrî Mekke'de medfundur.[34]

4) Ömer b. Reslan b. Nesîr b. Salih el-Kinâni el-Eskelâni Siracuddin el-Bulkînî (ö. 805/1403)

Kahire'nin Garbiye bölgesindeki Bulkîne'de 724 yılında doğmuştur. Bulkînî, İslamî ilimlerde büyük vukûfiyet kesbetmiştir. Asrının tanınmış ulemasından Takıyyüddin es-Sübkî, Şemseddin b. Adlân, İbnü'l-Kammah gibi kimselerden fıkıh; Şemseddin el-İsfehânî'den usûl; Ebû Hayyan el-Endelüsî'den Arapça dersleri almıştır. Yusuf b. Abdurrahman el-mizzî ve Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî gibi hadis ilminde üstad olan kimselerden icazet alan Bulkînî, Darü'l-Fadl müftülüğü ve Şam kadılığı görevlerinde de bulunmuştur. Kahire'de Amr b. As ve Tolunoğlu Camii'lerinde, Berkukiyye ve Hicaziyye Medreselerinde 30 yıl kadar talebe okutmuş ve birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Demirî de

---

[32] Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî,* s. 72.

[33] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine,* V, 73; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-Ğumr*, I, 21-22; Sehâvî, *Davʾü'l-Lâmiʿ*, V, 61; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, V, 203; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, 72; Köse, Saffet, "İsnevî", *DİA,* XXIII, ss.160-161, İstanbul 2001.

[34] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, I, 289; a.m, *İnbâu'l-Ğumr,* II, 174*;* Sehâvi*, ed-Dav'u'l-Lami',* V, 63; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, XII, 66; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, 76.

dahil İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451), Burhaneddin el-Halebî, Bedreddin ez-Zerkeşî, Kâriü'l-Hidâye ve İbnü'l-Cezerî gibi ilim adamları yetiştirdiği en önemli talebeleri arasındadır. Şâfiî bir müctehid olan Bulkînî Kahire'de vefat etmiştir. *et-Tedrîb fi'l-fürû', Ma'rifetü'l-mülimmât bi-reddi'l-Mühimmât, Menhecü'l-asleyn* gibi birçok eser bırakmışır.[35]

5) Ömer b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî el-Endülüsî Sirâcuddin ibnu'l-Mulekkin (ö. 804/1402)

Demîrî'nin ilim aldığı hocalarından İbnu'l-Mülekkin *et-Tavdîh Şerh'u-Câmii's-sahîh li'l-Buhârî, el-Bedru'l-Münîr fi tahrîci ehâdîs'i-Râfiiyyi'l-Kebîr, i`lâm'u-bi şerhi umdeti'l-ahkâm* isimleriyle maruf eserler bırakmışır.[36]

6) Abdullah b. Muhammed b. Ahmet b. Halef b. İsa b. Assas b. Yusuf b. Bedir b. Ali b. Osman el-Hazrecî el-Afif el-Matarî (ö. 765/1364)

Demîrî, hocası Matarî'den Ahmet b. Hanbel'in müsnedini ve Tirmizî'nin *es-Sünen* isimli eserini almıştır.[37]

7) Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-Irâkî (ö. 806/1404)

Hadis âlimi ve aynı zamanda hadis hafızı olan Zeynüddîn el-Irâkî de Demîrî'nin, rahle-i tedrisinde bulunmak suretiyle ilim tahsil ettiği hocası olup *Tarhu't-tesrîb, et-Takyîdü ve'l-îzâh, Şerhu't-tebsıra ve't-tezkira* isimleriyle maruf eserler bırakmıştır.[38]

---

[35] Sehâvi, *Dav'ü'l-lâmi'*, X, 60; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, 171-173; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 546; İbn Hacer el-Askalânî, *Dürerü'l-Kâmine*, V, 362-363; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, V, 9; Uzunpostalcı, Mustafa, "Bulkînî, Sâlih b. Ömer", *DİA,* VI, s. 410-411, ss. 411-412, İstanbul 1992.

[36] Sehâvî, *Dav'ü'l-lâmi'*, VI, 100; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XVI, 348; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IX, 71.

[37] Sehâvî, *Dav'ü'l-lâmi'*, II, 199; İbn Hacer el-Askalânî, *Dürerü'l-Kâmine*, III, 66; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn, *Zeylü Tabakâti'l-Huffâz li's-Suyûtî*, thk. Şeyh Zekeriyyâ Umeyrât, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, ts, s. 239.

[38] Sehâvî, *Dav'ü'l-lâmi'*, IV, 171; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fi-Târîh'i-Mısır ve'l-Kâhire*, thk, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I, 360, yy., 1967; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 29.

8) İbrahim b. Şerefuddin b. Abdullah b. Muhammed Burhanuddin el-Kirâtî el-Mısrî (ö. 781/1380)

Demîrî'inin, Arap dili edebiyatı ve belağat alanında kendisinden istifade ettiği döneminin meşhur şairlerinden olan hocasıdır. *Matlau'n- Nîrayn, el-Veşşâhu'l-Mufassal* isimleriyle maruf eserler bırakmıştır.[39]

9) Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî (ö. 769/1367)

Demîrî, "İbn Mâlik et-Tâî'nin el-Elfiyye'sine yazdığı *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik (Şerhu İbn Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik)* isimli şerhle tanınan dil ve fıkıh âlimi" İbn Akîl'den Arapça ve diğer ilimleri okumuştur. İbn Akîl'in Şâfiî fıkhına dair *el-Câmiu'n-Nefîs* isimli eseri de vardır.[40]

10) Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Salih Alâeddin el-Ûrdi ed-Dımeşkî (ö. 764/1363)

Demîrî, bu hocasından Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini sema yoluyla tahsil emiş, *Zeyn Irâkî*'yi ve Tirmizî'nin *Câmi'*ini ve bunların yanında başka eserleri de okumuştur.[41]

Demîrî'nin zaman zaman ilim aldığı diğer hocaları ise şunlardır: Abdurrahman b. Ukayl Bahaeddin eş-Şafii (ö. 769/1368), Muhammed b. Muhammed b. Yahya b. Abdulkerim Muzafferuddin el-Attar (d. 680/1282), Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Harun (ö. 776/1375), Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Ömer b. Habib (ö. 777/1374), Muhammed b. Yusuf b. Ali b. İdris Nasiruddin (ö. 781/1379), Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Cemal b. Abdu'l-Mu'ti (ö. 776/1373).[42]

---

[39] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, I, 32-33; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhira*, XI, 196; İbnü'l-İmâd, *Şezerât,* VIII, 465.

[40] İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, III, 45; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhira*, XIV, 238; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 367-368; Sehâvî, *Dav'ü'l-Lâmi'*, VII, 59, X, 60; Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasan b. Kasım, *Tavdîhu'l-Makâsid ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti'bni Mâlik*, thk. Abdurrahman Süleyman, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1428/2008, I, 39-41; Benli, Mehmet Sami, "İbn Akîl, Bahâeddin", *DİA,* XIX, s. 300, ss. 300-3001, İstanbul 1999; Demîrî, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem,* s. 2.

[41] el-Fâsî, *Zeylü't-Takyîd fî ruvâti's-sünen ve'l-esânid*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1410/1990, II, 180; el-Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 75.

[42] Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, I, 55-62; Sehâvî, *Dav'ü'l-Lâmi'*, V, 59-60; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, IV, 242; Fâsî, *İkdü's-Semîn,* II, 413.

1.3.2. Öğrencileri

İlmi kişiliği başlığı altında ifade ettiğimiz üzere Demîrî birçok ilim adamının yetişmesine katkı sağlamıştır. Demîrî'nin, Mısır el-Ezher ve Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitelerinde dersler vermek, Ezher Camii'nde daha çok cumartesi günleri ders halkası oluşturmak ve Kubbetü'l- Baybarsiyye'de hadis dersi vemek suretiyle yetiştirdiği talebeleri hakkında da kısaca bilgi vereceğiz.

1) **Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449)**

Meşhur hadis âlimi ve hâfızı İbn Hacer el-Askalânî'nin[43] Demîrî'nin talebelerinden olduğu ifade edilmiştir. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* isimli Sahîh-i Buhârî şerhi başta olmak üzere ilim dünyasına çok sayıda eser bırakmıştır.[44]

2) **Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsî (ö. 832/1429)**

Mekke tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan Mâlikî fakihi el-Fâsi, Demîrî'nin rahle-i tedrisinde bulunmuş olan öğrencilerindendir. Birçok ilmi eser kaleme alan el-Fâsî'nin Mekke tarihine dair olan *el-İkdü's-ssemîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn* eserini zikretmekle yetinmek istiyoruz.[45]

3) **Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkādir b. Muhammed el-Makrîzî (ö. 845/1442)**

Daha çok Makrîzî nisbesiyle tanınan ünlü Mısırlı tarihçinin de Demîrî'nin öğrencilerinden olduğu ifade edilmiştir. Makrîzî, *es-Sülûk li-marifeti düveli'l-mülûk, Dürerü'l-ukûdi'l-Ferîde fî terâcimi'l-aʿyâni'l-müfîde* gibi eserler kaleme almıştır.[46]

---

[43] Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 363; Kandemir, M. Yaşar "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, XIX, ss. 514-531, İstanbul 1999.

[44] Sehâvî, *Davʾü'l-Lâmiʿ*, II, 36; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 76-77.

[45] İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâʾü'l-Ğumr,* III, 429; Sehâvî, *Davʾü'l-Lâmiʿ*, VII, 74; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 99.

[46] Sehâvî, *Davʾü'l-Lâmiʿ*, III, 202; ayrıca bkz. Makrîzî ile ilgili ayrıntılı olarak, Seyyid, Eymen Fuâd, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, ss. 448-45, Ankara 2003.

4) Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî

Kahire'de doğmuş ve ölümüne kadar da Kahire'den ayrılmamıştır. Hadis âlimi ve aynı zamanda tarihçi olduğu ifade edilen[47] Sehâvî, ilmi hayatında 400'den fazla hocasının olduğunu kendi kitabı *ed-Davʾü'l-Lâmiʿ*de ifade etmiş ve hocalarının çoğunun ismini de yine mezkûr kitabında zikretmiştir. İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin el-Aynî, Sâlih b. Ömer el-Bulkînî, Bisâtî, Necmeddin İbn Kâdî Aclûn, Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, Celâleddin el-Mahallî, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, İbn Kutluboğa, Kâfiyeci, Kemâleddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Ebü'l-Fazl İbnü'ş-Şıhne (ö. 890/1485) ve Kemaleddîn ed-Demîrî bunlardan sadece bazılarıdır.[48] Velûd bir müellif olan Sehâvî de hocası Demîrî'den esinlenmiş olmalı ki hayvanlarla ilgili *Tahrîrü'l-Cevâb an Mesʾeleti Darbi'd-Devâb* isimli eserini kaleme almıştır. Fakat Sehâvî bu kitabında hayvanları tanıtıcı herhangi bir konuya girmemiş, sadece hayvanların hakları ve şefkat gösterme ve eziyet etmeme gibi onlar hakkında insanlara düşen sorumlulukları konu edinmiştir.[49] Sehâvî'ye ait mezkûr eser dışında: 1. *Büldâniyyât,* 2. *Umdetü'l-kârî ve's-sâmiʿ fî hatmi's-Sahîhi'l-Câmiʿ,* 3. *el-İʿlân bi't-tevbîh li-men zemme ehle't-târîh,* vb. telif etmiştir.[50]

5) Ebû Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İmâd b. Muhammed b. Yûsuf el-Akfehsî el-Kahirî (ö. 808/1405)

Akfehsî, İbnü'l-İmâd ismi ile de tanınmış ve Fıkha olan vukufiyetinden dolayı devrinin önde gelen Şâfiî âlimlerinden olmuştur. Bulkīnî, Cemâleddin el-İsnevî, İbnü's-Sâiğ ve Irâkî, Demîrî gibi tanınmış hocaların rahlei tedrisinde bulunmuştur. Reşîdî, Burhâneddin el-Halebî ve İbn Hacer gibi isimler de öğrencileri arasındadır. 1. *el-Ḳavlü't-tâm (temâm) fî ahkâmi'l-meʾmûm ve'l-imâm,* 2. *Kitâbü't-tibyân limâ yahillü ve yuharrimü mine'l-hayevân* isimli eserler telif etmiş olduğu eserlerden bazılarıdır.[51]

---

47 Tomar, Cengiz, "Sehâvî, Şemseddin", *DİA,* XXXVI, s. 313, ss. 313-316, İstanbul 2009.

48 Sehâvî, *Davʾü'l-Lâmiʿ*, VIII, 2-15; Yavuz, Adil, Sehâvî ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi İle İlgili Eseri, *Selçuk Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, Konya 2002, ss. 165-187, s. 168-171.

49 Sehâvî, *(Cüzʾün fîhi) Tahrîrü'l-Cevâb an Mesʾeleti Darbi'd-Devâb*, thk. Hâdî b. Hamdi'l-Murrî, Dâru İbn Hazm, Beyrût 1415/1994, s. 39-40, 51-57.

50 Bkz. Geniş bilgi için, Tomar, Cengiz, "Sehâvî", *Davʾü'l-Lâmiʿ*, XXXVI, 313-316, IV, 65-68; İbnü'l-İmâd*, Şezerât*, X, 23-25; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *el-Bedrü't-Tâli bi-Mehâsini men Baʿde'l-karni's-Sâbiʿ*, Dâru'l-Marife, Beyrût, ts., II, 184-187; Brockelmann, *GAL*, II, 43-44

51 Sehâvî, *Davʾü'l-Lâmiʿ*, II, 47-49; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IX, 110; Akyüz, Vecdi, "Akfehsî", *DİA,* II, s. 235, ss. 235-236, İstanbul 1989.

6) Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şümünnî el-Kusantînî el-Kâhirî (ö. 872/1468)

Şümünnî, 801 yılında İskenderiye'de doğmuş ve daha sonrasında babasıyla birlikte Kahire'ye intikaliyle birlikte ilmi hayatı başlamıştır. Kemâleddin ed-Demîrî, Ömer b. Reslân el-Bulkînî, Nûreddin el-Heysemî (ö. 807/1405), Cemâleddin İbn Zahîre gibi âlimlerden dersler okumak suretiyle izacetini almıştır. Mâlikî mezhebine mensup iken daha sonrasında Hanefîliği tercih etmiştir. İslami ilimler ve dil alanında meşhur olmuştur. Cemâliyye Medresesi'nde dersler okutmuş; Kayıtbay Türbesi'nde meşihatlık ve hatiplik, Lala Medresesi'nde meşihatlık görevlerini üstlenmiştir. Celâleddin es-Süyûtî ve Şemseddin es-Sehâvî gibi tanınmış âlimler başta olmak üzere çok sayıda ilim erbabının yetişmesinde emek harcamıştır. 870 yılında Kahire'de de vefat etmişti. *Kemâlü'd-dirâye fî şerhi'n-Nukâye (Şerhu'n-Nukâye)*, *el-Âli'r-rütbe fî şerhi Nazmi'n-Nuhbe* gibi eserleri vardır.[52]

1.3.3. Eserleri

Demîrî, birçok ilimde mütehassıs olması hasebiyle; fıkıh, hadis, edebiyat gibi ilim dallarında eserler verdi. Bunlardan konumuz itibariyle *Hayâtü'l-Hayevan* eserini ayrıntılı olarak tanıtacağız. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır:[53]

1) Muhtasarü'l-Ğaysi'l-müseccem fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem: Halîl b. Aybek es-Safedî Tuğrâî'nin Lâmiyyetü'l-Acem'ini *el-Ğaysü'l-müseccem fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem (el-Ğaysüllezî insecem fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem)* adıyla şerh etmiştir. Demîrî ise bu şerhi *Muhtasarü'l-Ğaysi'l-müseccem fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem* ismiyle ihtisar etmiştir.[54]

2) ed-Dîbâce (Şerhu Süneni İbn Mâce): Beş cilt kadar olduğu kaydedilen eser tamamlanamamıştır.[55]

---

[52] Bkz. Geniş bilgi için, Sehâvî, *ed-Davü'l-Lâmi'*, II, 174-178; Özel, Ahmet, "Şümünnî", *DİA,* XXXIX, ss. 261-262, İstanbul 2010; Brockelmann, *GAL*, II, 99.

[53] Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, I, 66-67.

[54] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Müessesetü't-Târîhi'l-Trabî-Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1941, II, 1538; İzgi, "Demîrî", 153.

[55] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1004; Fâsî, *İkdü's-Semîn,* II, 413.

3) Manzûme fi'stihbâbi'l-vuzûʾ: Oğlu tarafından şerhedilmiştir (bir nüshası için bk. Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 92/2).[56]

5) Rumûzü'l-künûz ellezî bereze ibrûzühû ahsen bürûz (Manzumetü'l-Kemâl): Fıkıh ve kelâm ilimlerine dair 30.000 beyitlik bir urcûze/şiirdir. Eserin bir nüshası dört cilt halinde Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hacı Ahmed Paşa, nr. 89-92).[57]

7) Ğâyetü'l-ereb fî kelâmi hükemâi'l-Arab: Müellif bu eserine bir de şerh yazmıştır.[58]

9) en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc: Demîrî'nin iyi bir zoolog olmasının yanında uzman bir fıkıhçı olduğuna daha önce de dikkatleri çekmiştik. Yazarın kaleme aldığı *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerh-il-Mihhâc* isimli fıkıh kitabı Şâfiî literatürü bakımından önemli bir kazanımdır. Şâfii Fıhkına dair bir eser olup dört cilttir.[59] Yazar 786 Rebîülâhirinde (Haziran 1384) telifini ikmal ettiği bu şerhini üstadları Bahâeddin es-Sübkî, İsnevî ve diğerlerinin *Minhâcü't-Tâlibîn*'e yaptıkları şerhleri ihtisar etmek suretiyle meydana getirmiştir.[60] Demîrî'nin fıkıh ile alakalı ilim dünyasına kazandırmış olduğu bu eser, müellifin İslam hukuku alanındaki derinliğini ortaya koyması açısından oldukça önem arz etmektedir.[61] Eserin çeşitli nüshalarının tamamen değil de bazı ciltlerinin Süleymaniye kütüphanesinde olduğu ifade edilmiştir. (Ayasofya, nr. 1278, I. cilt; nr. 1280, III. cilt; Fâtih, nr. 1830, I. cilt; nr. 1831, III. cilt; Pertevniyal, nr. 263, I. cilt; nr. 264, II. cilt).[62]

10) Kâtip Çelebi ayrıca Demîrî'ye ait *Tezkiretü'd-Demîrî*,[63] *Şerhu'l-Muallakâti's-sebʿa*,[64] ve *el-Cevherü'l-ferîd fî ilmi't-tevhîd* eserlerini zikretmiştir.[65]

---

56 İzgi, "Demîrî", IX, 153.
57 İzgi, "Demîrî", IX, 153.
58 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1190
59 Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, XII, 66.
60 İzgi, "Demîrî", 153; ayrıca bkz. Yaşaroğlu, M. Kâmil, "*Minhâcü't-Tâlibîn", DİA,* XXX, s.112, ss. 111-112, İstanbul 2005.
61 İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 62; Fâsî, *İkdü's-Semîn,* II, 413.
62 İzgi, "Demîrî", 153.
63 Kâtib Çelebi*, Keşfü'z-Zunûn*, I, 386.
64 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1741
65 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 619.

1.4. Mensup Olduğu Fıkıh Mezhebi

Demîrî, Şâfiî mezhebine mensup fıkıh âlimleri arasında sayılmıştır.[66] Özellikle ders aldığı Nüveyrî, Sübkî, İsnevî, Bulkînî gibi hocalarının ve yaşadığı coğrafyanın sakinlerinin mensup olduğu mezhebin de şâfiî olmasının bunda büyük tesiri olabileceği değerlendirilmektedir.[67] *Hayâtü'l-Hayevân*'da fıkhî hüküm başlıkları altında, Müellif tarafından sıkça kullanılan "ashabunâ", "delîlünâ" gibi ifadeler de kendisinin Şâfiî mezhebine mensub olduğunu göstermektedir.[68]

Demîrî, usûl ve fürua dair meselelerde mezhep imamının metodunu takip etmiştir. Fakat bu durum onun bütünüyle mukallit olduğu anlamında değerlendirilmemelidir. Demîrî, genel itibariyle şâfiî fıkıhçıların belirlediği ilkeleri kabul etmiş, bunun yanında kesin delil olarak kabul ettiği nasların varlığı durumunda mezhep mensubu diğer fıkıhçılardan farklı olarak müstakil görüşler de ortaya koymuştur. Bununla birlikte Demîrî, şâfiî terâcim ve tabakât kitaplarında daha çok iftâ yönüyle müftü ve fakih olarak anılmıştır. Ayrıca onun fukaha arasındaki mertebesinin, Nevevî'nin *Minhâc* kitabının şerhi olan dört ciltlik *en-Necmü'l-Vehhâc* eseri de zikredilmek suretiyle, ortaya koyduğu görüşünü kendinden ziyâde başka birinin usûl ve kaidesine göre istinbat eden müntesib müctehid[69] olarak geçtiği müşahede edilmektedir.[70]

1.5. Hayâtü'l-Hayevân Adlı Eseri

1.5.1. Eser Hakkında Genel Bilgi

XII. yüzyıldan bu yana İslâm dünyasındaki hayvanlara dair araştırmalar azami ölçüde duraklamaya ve gerilemeye başlamıştır. Müslüman bilim adamlarının hayvanlara dair telif etmiş olduğu eserler içerisinde, bilimsel zoolojik eserler çok parlak bir yer tutmamış ve gözle görülebilir bir yenilik ortaya konmamıştır. Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân*'ı, Mervezî'nin zooloji alanındaki eserinden sonra yine bu alanda tarihi

---

[66] Demîrî, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem,* s. 2; Sehâvî, *Dav'ü'l-Lâmi'*, X, 59; Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Dâru'l-Fikir, Beyrût 1424/2004, II, 216; İzgi, "Demîrî", 152.

[67] Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, 272; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, IV, 62.

[68] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 56. IV, 81, 236.

[69] Geniş bilgi için bkz. Heytû, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve Tabakâtu Müctehidi'ş-Şâfiîye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1988, s. 16; Sizgen, İbrahim, *İstahrî'nin Muhalif Görüşleri ve Şâfiî Mezhebindeki Yeri (İbadetler ve Aile Hukuku Özelinde)*, (Yayımlanmamış DT), Adana 2021, s. 34.

[70] İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu'ş-Şâfiîyye,* IV, 62; Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân, *et-Tâcü'l-Mükellel min Cevâhiri Me'âsiri't-Tırazi'l-Âhiri ve'l-Evvel,* Vüzâratü'levkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmî, Katar 1428/2007, s. 349.

bakımından oldukça önemli bir boşluğu doldurmuş, alanında önemli sayılabilecek tek çalışmadır. 773 /1372 yılında telifi tamamlanmış olan bu eser, üslûbu ve edebi türü yönüyle Câhiz tarafından telif edilmiş olan *Kitâbü'l-hayevân* ile birçok yönüyle benzerlik gösterir. Cahiliye dönemi Arapları, Yunan, Hint ve Fars kültürlerinden tevarüs eden zooloji bilgileri Demîrî'nin öncesinde Câhiz, Tûsî ö. 672/1274) ve Kazvînî gibi bilim adamlarınca benimsenerek mezcedilmiştir. Daha sonra Demîrî ise kendinden önce oluşan bu birikimleri alfabetik ve daha sistemli bir şekilde eserinde işlemiştir.[71]

Demîrî'nin doğu ve batı'da büyük üne kavuşmasını sağlayan *Hayâtü'l-Hayevân*'ın "kübrâ" (büyük), "vustâ" (orta) ve "suğrâ" (küçük) olmak üzere üç farklı şekli bulunmaktadır.[72] 1069 maddede 731 muhtelif hayvanın ilmi ve dini yönden inceleme konusu yapıldığı eserde, aynı şekilde bu hayvanların tıbben faydaları ve insan hayatında yenilmesi yönüyle helâl veya haramlığına dair hükümleri de oldukça geniş izah edilmektedir. İslam dünyasında bu alanda en çok okunan kitabın da Demîrî'nin bu eseri olduğu ifade edilmektedir.[73]

Demîrî'nin, "esasında *Hayatü'l-hayevan*'ı hazırlarken kullandığı kaynaklar ve konuyu ele alış biçimindeki mantıksal örgü, genelde bir tabiat tarihi, özelde bir Zooloji / Biyoloji Tarihi kitabı olarak değil de günümüzde daha ziyade Etnobiyoloji gibi alanlarda ele alınabilecek folklorik bir metin olarak yazıldığı havası vermektedir. Eserini derlerken başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dini metinleri, döneminin edebi eserlerini ve çoğunlukla da folklorik unsurları tarayıp derlediğini görmekteyiz"[74]

Eserinde hayvanlara dair ilmi birçok konuya yer veren yazar, özellikle tıbbi, tarihi, edebi birçok konunun yanında eczacılık, veterinerlik, halk tababeti diye isimlendirilen alanlarda da önemli bilgiler vermiştir.[75] İslami ilimlerle alakalı birçok konuya da oldukça

---

[71] Demîrî, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem*, s. 2-4; İzgi, Cevat, "Hayâtü'l-hayvan", *DİA*, XVII, s, 18, ss. 18-20, İstanbul 1998; Bayraktar, Mehmet Faruk, "Hayvan" (II. İslam Kültüründe Hayvan), DİA, XVII, s. 89-90, ss. 85-92, İstanbul 1998; Çakan, Harun, "Aristoteles ile Kemalüddin Demirî'nin Zooloji Eserlerinin Karşılaştırılması", *Dört Öge*, Aralık 2018, S.14, s. 129; McDonald, M.V., "Bir Tür Olarak Arap Edebiyatında Hayvanı Konu Alan Kitaplar", çev., Şener Şahin, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2007, ss. 393-403, s. 400; İbrahim Halil Üçer (Ed.), *İslam Düşünce Atlası*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2017, II, 849.

[72] Kâtib Çelebi ise eserin Kübrâ ve Suğrâ olamk üzere iki nüsha halinde kaleme alındığını, Kübrâ'da tarihî mâlumât ve rüya tabirlerine dair bilgilerin yer aldığını ifade etmiştir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 696; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, s. 29.

[73] İzgi, "Hayvan", IVII, 89; Bayraktar, "Hayvan", XVII, s. 89-90; Çakan, "Aristoteles ile Kemalüddin Demirî'nin Zooloji Eserlerinin Karşılaştırılması", s. 129.

[74] Üçer, *İslam Düşünce Atlası*, II, 849.

[75] Fâsî, *İkdü's-Semîn,* II, 413.

emek veren müellif, hayvanlara dair fıkhî bir konuda fıkhî mezheplerin görüşlerine dayanarak bilgiler vermiş ve bu bilgileri de yeri geldikçe âyet ve hadislerle delillendirmiştir. Yazarın, kendi devrinin kısıtlı imkânlarıyla kaleme aldığı bu eserde efsane ve hurafelerin de oldukça fazla yer alması eserin, İslami kültürel birikimin farklı yabancı unsurlarca tahrif edildiği dönemlerde kaleme alındığını bariz bir şekilde hissettirmektedir.[76]

Çeşitli hadis kaynaklarında mezkûr hayvanla alakalı geçen rivayetlere yer verilmiş, hayvanın eti ve sütü ile alakalı mezheplerin fıkhî değerlendirmelerine bazı yerlerde kısa, bazı yerlerde oldukça detaylı değinilmiştir. İbadet konularında ve hukukî meselelerde hayvanlar mevzu bahsedilmiştir. Hayvanlarla alakalı birtakım özdeyişlere (emsâl) yer verilmiş, hayvanın farklı uzuvlarının fizyolojik ve tıbbî nitelikleri ile ilgili bilgilere (havâs) yer verilmiştir. Sonunda da zikrettiği hayvana dair rüya tabirinde (tâ`bîr) bulunmuştur.[77]

Sözlüklerde ve zooloji alanındaki eserlerde, hayvanların isimlerine dair mecaz veya özel anlamlarla birlikte, insanlar için kullanılan künyelerin hayvanlara isim olarak kullanılmakta olduğuna da şahit olmaktayız. "İbn âvâ" (çakal), "ebü'l-yakzân" (horoz), "üm hubeyn" (bukalemun), "ebû ya'kûb" (kendir serçesi), , "bintü'l-verdân" (hamam böceği) bu kullanımlara gösterilebilecek onlarca kullanımdan sadece bir kaç örnektir. Bu künyeler farklı lehçelerdeki yaygın kullanımdan dolayı gerçek isimlerin yerine geçmiş ve bu isimlerden daha fazla kullanılmıştır.[78] Mezkûr durumun Yazar tarafından da çok kullanıldığı müşahede edilmiştir.

Eserde bazı hayvanlar birden çok isimle zikredilmiş, bazı maddelerde de birden çok hayvana değinilmiştir. Dolaysıyla kesin bir sayı belirlemek zordur. Bunun dışında, halifeler tarihi üzerine de 69 madde bulunmaktadır. Eserde, insanlarca tanınıp bilinen hayvanlarla alakalı kapsamlı ve planlı bilgiler verilirken, çok tanınmayan hayvanlara dair ayrıntılı bilgi verilmediği gözlemlenmektedir. Hatta bazı yerlerde sadece hayvanın ismi verilmekle yetinilmiştir.[79]

---

[76] Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı,* 130.
[77] İzgi, "Hayvan", IVII, 89; Kırbaç, Selçuk, *Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)* I. Cilt, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 1999, s. 7.
[78] Bayraktar, (II. İslam Kültüründe Hayvan), 86.
[79] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 234, III, 342.

"Kitap -en başta yer alan aslan (esed) istisna edilirse- alfabetik olarak düzenlenmiş olup; "ğûl" ve "denizkızı" (benâtü'l-mâ) gibi birtakım efsanevi yaratıklara da yer vermektedir. Tümüyle edebî kaynaklardan alınan ve çoğu zaman pek de yararlı olmayan hayvanla ilgili tanımlamalara ek olarak, gerektiğinde başka birçok alt başlık da yer almaktadır: Hayvanın etinin yenilip yenilmeyeceği (el-hukm), tedavi sağlayıcı özellikleri (el-havâss), rüyada görülmesi halinde ne şekilde yorumlanması gerektiği (et-ta'bîr), ele alınan hayvanla ilgili atasözleri (el-emsâl), Kuran'da ve hadislerde geçen o hayvanla ilgili bilgiler (fâide). Buradaki fâide sözcüğü, kimi bağlamlarda, 'ahlakî' şeklinde tercüme edilebilir."[80]

Demîrî eserin hazırlanması esnasında 560 kitap ile 199 divandan kaynak olarak istifade etiğini ifade etmiştir. Joseph de Somogyi'nin tespiti ise müellifin, alıntı yapmak suretiyle istifade ettiği kaynak sayısı 895, anonim olanlar hariç ise 107'yi bulmaktadır. De Somogyi, Demîrî'nin mezkûr eserini hazırlarken kendi döneminde bu denli geniş bir araştırma esnasında, bu kadar fazla ve çeşitli kaynaktan alıntı yapmanın yazar için oldukça mühim olduğunu dile getirmiştir.[81]

Sarton ise Demîrî'nin, eserini hazırlarken 807 kaynağa müracaat ettiğini ifade etmiştir.[82] Müellifin tamamen Arapça kaynaklardan yararlanmak suretiyle kaleme aldığı eserde yer alan Demokritos, Eflâtun, Aristo gibi antik Yunan felsefecilerinin düşünceleri, Arapça'ya kazandırılmış tercüme eserlerden nakillere dayanmaktadır. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), hayvanlarla ilgili bilgi konusunda Demîrî'nin Câhiz kadar ehil olmadığını, Demîrî'nin daha ziyade İslamî ilimlerde başarılı olduğunu ifade etmiştir.[83]

Eserin tarzı ve eserde kullanılan kaynakların çeşitli ve çok olması konusunda Demîrî'nin yaşadığı dönemin müessir olabileceği ifade edilmiştir. Demirî ise, ilmin derlenmesi ve sistemleştirilmesine dair çalışmaların gerçekleştirildiği geç döneme mensup yazarlardan sayılmıştır.[84]

---

[80] McDonald, M.V., Bir Tür Olarak Arap Edebiyatında Hayvanı Konu Alan Kitaplar, çev., Şener Şahin, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2007, ss. 393-403, s.400.

[81] McDonald, Bir Tür Olarak Arap Edebiyatında Hayvanı Konu Alan Kitaplar, 401; Somogyi, de Joseph, "Index des sources de la Hayât al-hayawân de ad-Damîrî", *Journal Asiatique*, CCXIII, ss. 5-128, Paris 1928; İzgi, "Hayâtü'l-Hayvân", 18.

[82] Sarton, George, *Introduction to the History of Science,* I-III, London 1962/New York 1975, III, 1640.

[83] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn,* I, 696; İzgi, "Hayâtü'l-Hayvân", XVII, 18.

[84] Çakan, "Aristoteles ile Kemalüddin Demirî'nin Zooloji Eserlerinin Karşılaştırılması", s.130.

Demirî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* eserinden sonra hayvanların konu edildiği bu özellik ve kapsamda başka bir eserin ortaya konulmadığı fakat ondan hareketle hazırlanmış özetlerin bulunduğu ifade edilmiştir.[85] Fakat içerisinde hayvanlara dair fıkhî malumat olmasa da zooloji alanında İbn Atiyye el-Avfî'nin (ö. 906/1501) *Keşfü'l-Beyân ʿan Sıfâti'l-Hayevân* isimli eserinin İslâm dünyasında kaleme alınmış en hacimli ansiklopedi listesinin başında geldiği ifade edilmiştir. Avfî'nin, eserini hazırlarken özellikle Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eserinden oldukça fazla faydalandığı ve onun metodunu benimsediği, fakat *Hayâtü'l-Hayevân* ile yetinmeyerek ondaki hayvan isimlerine sayı ve içerik yönünden ekleme yaptığı ifade edilmiştir.[86]

Demîrî'nin öğrencilerinden Sehâvî'nin hayvanlarla ilgili *Tahrîrü'l-Cevâb an Mesʾeleti Darbi'd-Devâb* isimli kitabını hazırlama konusunda hocasından etkilendiği muhtemeldir. Fakat Sehâvî bu kitabında hocası Demîrî gibi, hayvanları detaylı tanıtmamış ve onlarla alakalı fıkhi konulara da girmemiştir. Sadece hayvanların hakları ve onlara acıma, şefkat gösterme ve eziyet etmeme gibi onlar hakkında insanlara düşen sorumlulukları konu edinmiştir.[87] Bu da göstermektedir ki Demîrî kendisinden sonraki dönemde İslâmî ilimlerden daha ziyade zooloji alanında etkin olmuş ve tanınmıştır. Osmanlı'da zooloji alanında en çok başvurulan eserin de Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayevân* ve onun tercümelerinden ibaret olduğu ifade eilmiştir.[88]

Eserdeki hayvan tanım ve tanıtımlarında İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*, Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sıhah,* Kazvînî'nin *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-mevcûdât* ve Câhiz'ın *Kitâbü'l-Hayevân* isimli eserlerinden oldukça fazla istifade ettiği gözlemlenmiştir. Hayvanların yaşam biçimleri ile karesteristik özelliklerine ilişkin zoolojik malumat verirken mütâlaa ettiği hayvanın fiziksel özelliği, ırkı, cinsi, beslenmesi, üremesi, yaşamı ve sergilediği davranışlar eserde sıkça geçmektedir. Yazar bu konularda İslam bilgini Câhiz ve Kazvînî'nin dışında Aristo gibi zooloji alanında eser sahibi olan ilim adamlarından da yoğun bir şekilde yararlanmıştır. Fakat bunlar içerisinde en çok Câhiz'den etkilenmiştir. Çünkü hayvanların tanıtımı konusunda ondan yaptığı

---

[85] Maswani, Aijaz Muhammad Khan. (Ed. Fuat Sezgin), Islam's Contribution to Zoology and Natural History. Natural Sciences in Islam içinde, Frankfurt am Main: Inst. for the History of Arab.-Islamic Science, C. 1, 2000, s. 32-37; Çakan, "Aristoteles ile Kemalüddin Demirî'nin Zooloji Eserlerinin Karşılaştırılması", s. 130.

[86] Kireçci, Mehmet Akif, "İbn Atiyye el-Avfî", *DİA*, Ek. I, 584, ss. 585-586, 2020 Ankara.

[87] Sehâvî, *Tahrîrü'l-Cevâb*, s. 39-40, 51-57.

[88] Demîrci, Kürşat, "Hayvan" *DİA*, XVII, 91, ss. 85-91, İstanbul 1998.

motamot nakiller bunu çok bariz bir şekilde göstermektedir.[89] Kendisi Mu'tezilî olan Câhiz'ın kitabında da mezheplere ait farklı fıkhî görüşler zikredilmiştir. Demîrî Câhiz'in görüşlerini genellikle kendi görüşü için destek mahiyetinde nakletmiştir ki araştırmamızın birçok yerinde bariz bir şekilde müşahede edilecektir.[90]

Fıkhi hükümlerde ise genellikle, şâfiîlerce "şeyhân" olarak isimlendirilen Şâfiî fakihi olan Râfiî, hadis âlimi ve fakih olan Nevevî ile Şâfiî fakihi ve aynı zamanda muhaddis olan Rûyânî (ö. 502/1108), Mâverdî, Gazzâlî (ö. 505/1111) eserde en çok etkisi görülenlerdendir. Bunun yanında Şâfiî fakihi İbnü'r-Rif`a da (ö. 710/1310) Demîrî'nin müracaatta bulunmuş olduğu fıkıh ulemasındandır. Hadis âlimi ve fakih olan İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245) gibi âlimlerin eserleri de tezimize konu olan eserde en çok müracaat edilmiş kaynaklardan olduğunu görmekteyiz.

Eserde kullanılan hadislerle ilgili olarak Demîrî Kütüb-i sitte, musannefler, Muvatta', müsnedler gibi birçok eserden istifade etmiştir. Ayrıca eserde en çok zikredilen kaynağın daha çok İbn Adî ismiyle anılan hadis hâfızı ve aynı zamanda münekkit olduğu bilinen İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl* isimli eseridir. Bu eserin 2200'den ziyade zayıf râvinin biyografisini içine aldığı[91] ifade edilmiştir.[92] Müellifin bu eseri çok zikretmesinin sebebinin de kullandığı hadislerin sıhhat yönünden tespitini yapmak olduğu anlaşılmaktadır.

Hayâtü'l-Hayevân'ın birçok ihtisarı da yapılmış olup kısaca onlara da değinmek yerinde olacaktır.

1) Demîrî'nin talebelerinden ed-Demâmîni'nin yapmış olduğu Hindistan'ın Pencap eyaletinde tamamlanmış olan *Aynü'l-hayât* isimli ihtisar.[93] Müellif, eserin aslını tahrif etmemiş, ancak şiir ve hikâyelere, dînî ve felsefi görüşlere yer vermeyerek hayvanlara dair bilgilerde yeniden düzenlemeye gitmiştir. Müellif tarafından Hint

---

[89] Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayvân*, I, 94-95, II, 577.
[90] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 484; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 332; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 201.
[91] Başaran, Selman, "İbn Adî", *DİA,* XIX, 298, ss. 296-298, İstanbul 1999.
[92] Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı,* s. 48-52.
[93] İbnü'l-İmâd, *Şezerât,* IX, 263; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 696, II, 1181; Müdeyhiş, *Menhecü'd-Demîrî*, s. 218.

hükümdarı Emîr Ahmed Şah b. Muzaffer Şah'a sunulan esere[94] dair bir nüsha Topkapı sarayı kütüphanesindedir. (III. Ahmed, No: 2409)[95]

2) Takıyyüddin el-Fâsî tarafından 822/1419 senesinde yapılan ihtisar.[96]

3) Cemâleddin Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şeybî el-Mekkî'nin (ö. 837/1434) *Tayyibü'l-hayât* ismiyle yaptığı ihtisar.[97]

4) Ebü'l-Fazl Bedreddin İbn Kâdî Şühbe tarafından yapılan ihtisar. Bir nüshası Bodleian Kütüphanesi'ndedir.[98]

5) Muhammed b. Abdülkerîm es-Safedî'nin yaptığı *el-Mültekat min Acâibi'l-mahlûkât ve Hayâti'l-hayevân* isimli ihtisarı.[99]

6) Celâleddin es-Süyûtî tarafından 901 (1496) senesinde *Dîvânü'l-Hayevân ve Zeylü'l-Hayevân* isimleriyle yapılan iki ciltlik ihtisar.[100] Bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 4170) bulunduğu söylenmektedir.[101]

7) Ömer b. Yûnus b. Ömer el-Hanefî'nin *Muhtasaru Hayâti'l-hayevân* isimli ihtisarı. *Âynü'l-hayât* isimli bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2409) kütüphanelerinde mevcuttur. Bu eser, adı bilinmeyen bir kişi tarafından 975'te (1567) *Menâfi-i Hayevânât* adıyla Türkçe'ye çevrilerek II. Selim'e sunulmuştur (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 367).[102]

8) Ali el-Kârî tarafından 1003'te (1595) Mekke'de *Behcetü'l-insân ve mühcetü'l-Hayevân* ismiyle yapılan ihtisar. Bu ihtisarın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 2899).[103]

---

[94] İzgi, *Hayâtü'l-hayevân*, XVII, 18; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 696.
[95] Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı,* s. 33.
[96] Sehâvî, *Dav'ü'l-Lâmi'*, V, 60;
[97] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 696.
[98] İzgi, *Hayâtü'l-Hayevân*, XVII, 19; Brockelmann, *GAL*, II, 37.
[99] İzzî, Azîz Ali, Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-Hayevân, *el-Mevrid*, Bağdad 1985, C. XIV, S. 4, s. 143.
[100] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 696, 786.
[101] İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.
[102] İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.
[103] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 257; İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.

9) Muhammed b. Abdülkâdir b. Muhammed ed-Demîrî'nin 1063 (1653) senesinde *Hâvi'l-hisân min Hayâti'l-hayevân* ismiyle yaptığı ihtisar. Değişik kütüphanelerde nüshalarının bulunduğu ifade edilmiştir.[104]

10) Muhammed el-Hâzık'ın, *Hayâtü'l-Hayevân*'ın Sabîh Yayınevi tarafından Kahire'de 1353 yılında neşredilen *el-Muhtâr min Hayâti'l-hayevâni'l-kübrâ* isimli ihtisar. (Kahire 1958).[105] Ayrıca Taşköprizâde Ahmed Efendi eserin *Havâssü'l-hayevân* isimli balka bir muhtasarını gördüğünü ifade etmiştir.[106]

Eserin gerek Türkçe ve gerekse başka dillere tercümeleri de mevcuttur. Bu bağlamda şunları zikretmek yerinde olacaktır.

1) Muhammed b. Süleyman tarafından 800 (1398) yılında yapılan ilâveli ve aynı zamanda ilk Türkçe tercüme ki bir nüshasının Topkapı sarayı müzesinin kütüphanesinde 1664 numara ile Revan Köşküne kayıtlıdır.[107]

2) Hakîm Şah el-Kazvînî'nin yaptığı ve Sultan I. Selim'e takdim ettiği ilâveli Farsça tercüme.[108]

3) Muhammed Takî et-Tebrîzî tarafından *Havâssü'l-Hayevân* ismiyle Şah II. Abbas'ın talebi doğrultusunda yapılan Farsça tercüme.[109]

4) İdrîs-i Bitlîsî'nin I. Selim'in talebi doğrultusunda yapılan *Havâssü'l-Hayevân* (*Terceme-i Havâssü'l-Hayevân*) ismiyle yapılan Farsça tercüme. Revan Köşkü'nde 1665 numara ile kayıtlıdır.

5) *Dîvânü'l-Hayevân* adıyla Süyûtî'nin hazırladığı muhtasarın I. cildi Abraham Ecchellensis (ö. 1664) tarafından Latince'ye tercüme edilmiştir. Mezkûr tercüme Fransız

---

[104] Brockelmann, *GAL*, II, 172; el-İzzî, XIV, 4, s. 144.
[105] İzzî, *Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-Hayevân,* XIV, 4, s. 144; Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı,* s. 34.
[106] Taşköprizâde, İsâmüddin Ahmed Efendi, *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâti'l-ulûm* (trc. Kemâleddin Mehmed Efendi), İkdam Matbaası, İstanbul 1313/1895, I, 56; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19;
[107] İzgi, *Hayâtü'l-hayevân*, XVII, 19; Adıvar, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 30.
[108] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 696-697
[109] Brockelmann, *GAL*, II, 173; İzzî, *Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-hayevân*, XIV, 4, s. 144.

asıllı Samuel Bochart (ö. 1667) tarafından baskıya hazırlanmış ve 1647'de Paris'te basılmıştır.[110]

6) Silvestre de Sacy (ö. 1838), eserden seçmeler yapmış ve onları Fransızca'ya tercüme etmiştir. Yapmış olduğu bu tercümeyi de 1787 yılında Strasbourg kentinde bizzat kendisinin Fransızca yayımladığı *Oppianos II* dergisinin baskısına ek yapmıştır.[111]

7) A. Perron sığır, deve, koyun ve fillere dair seçtiği konuları notlar ekleyerek neşretmiştir.[112]

8) İran baskılı Arapça metinden 1285 (1868) yapılmış olan ve günümüzde Bibliothèque de'l-Arsenal'de mevcut Farsça tercüme.

9) François Pétis de la Croix tarafından yapılan Fransızca tercüme de aynı baskıdan yapılmış fakat bu tercümenin basılmadığı söylenmiştir.[113]

10) Abdülhalîm b. Ali b. Süleyman b. Abdürreşîd el-Kırîmî'nin Türkçe tercümesi. Mezkûr eserin nüshası Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye'de kayıtlı olduğu ifade edilmiştir.[114]

11. Abdurrahman b. İbrâhim es-Sivâsî'nin Türkçe tercümesi. 1272/1856 yılında Matbaa-i Âmire'de 2 cilt halinde basımı gerçekleştirilmiştir.[115]

12) A. S. G. Jayakar tarafından yapılan iki cilt halinde İngilizce çeviri. Editörün ölümü dolayısıyla eser tamamlanamamış, fakat eserin 3/4'ü yayımlanabilmiştir.[116]

Eserin, Rahmi Serin'in günümüz Türkçesine tercüme ettiği, Pamuk Yayıncılık tarafından basılmış olan "*Hayatül Hayevan Havas ve Esrarı*" isimli kısmi tercümesi, kitabın orijinal yapısı ile tam olarak uyuşmamaktadır. Kitapta, Arapça metinlerde verilen fıkhî bilgiler kısmen zikredilmiş, hayvanların etlerinin yenilip yenilmeyeceği konusunda, birçok yerde helâldir veya haramdır, denilmekle yetinilmiş, müellifin, hüküm başlıkları

---

[110] Sarton, *Introduction to the History of Science,* III, 1640; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19; Akyüz, Akyüz, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı,* s. 34.
[111] İzzî, *Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-hayevân*, XIV, 4, s. 145; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19.
[112] Le Nâcérî, La perfection des deux arts on traité complet d'hippologie et d'hippiatrie arabes, I-III, Paris 1852-1860; III, 1860, s. 425-473; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19.
[113] İzzî, *Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-hayevân*, XIV, 4, s. 145; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19.
[114] Tırâzî, Mübeşşir, *Fihrisü'l-Mahtûtâti't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye: 1870-1980*, Kahire 1987, I, 197; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19.
[115] Özege, M. Seyfeddin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul 1971-80, IV, 1817; Brockelmann, *GAL*, II, 173; İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19.
[116] Sarton, *Introduction to the History of Science,* III, 1641.

altında açıklamış olduğu delillere nadiren yer verilmiştir. Örneğin, eserin orijinalinde müellif hayvan bahsinde "selem" konusunda oldukça önemli bilgiler vermekte fakat tercümede bundan söz edilmemektedir. Yine başka bir örnek, "güvercin" maddesinin altında oldukça geniş bir şekilde fıkhî hüküm konu edilmesine rağmen tercümede bu konular zikredilmemiş, sadece güvercin eti helâldir, denilmekle yetinilmiştir.

Hayâtü'l-Hayevân ile ilgi yapılan araştırmalar ise ulaşabildiğimiz kadarıyla şunlardır:

1) A. Perron eserden fil, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlardan oluşan kısımlardan seçerek meydana getirdiği araştırmasını, 1852-1860 yılları arasında Paris'te neşrettiği İbnü'l-Münzir el-Baytâr'ın *Kâmilü's-sınâateyn* eserine dair araştırmasına ilâve etmiştir.

2) *Histoire de la medicine arabe* isimli kitap 1876'da Lucien Leclerc tarafından Paris'te yayımlanmış ve bu kitabın II. cildinde *Hayatü'l-hayevan* ile ilgili tenkit edici bir araştırma yer almaktadır.

3) Macar şarkiyatçı Sándor Kégi de eser ile ilgili bir araştırma yapmış ve bunu da Budapeşte'de yayımlamıştır (1889).

4. Eserle ilgili başka bir çalışmayı da İngilizce çevir yapan A. S. G. Jayakar I. Ciltte bulunan mukaddime kısmında yazmıştır.[117]

5) J. Stephenson, Hamdullah el-Müstevfî'nin 1928'de neşrettiği *Nüzhetü'l-kulûb*'u dolayısıyla eserde hayvanlarla ilgili konulara değinmiştir.

6) Bodenheimer'in eserden seçerek hazırlamış olduğu haşerelere dair eseri 1928'de yayımlamıştır.[118]

7) H. A. Winkler tarafından Hayâtü'l-Hayevân'da domuz konusu üzerine bir araştırma kaleme alınmıştır: "*Eine Zusammenstellung christlicher Geschichten im Artikel über das Schwein in Damîrî's Tierbuch*"[119]

---

[117] İzgi, "Hayâtü'l-hayevân", XVII, 19.
[118] Sarton, *Introduction to the History of Science*, III, 1641; İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.
[119] İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.

8) Joseph de Somogyi, 1928-1960 yılları arasında *Hayâtü'l-Hayevân* ile ilgili birçok konuda araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar çeşitli dergiler ve makalelerde yayımlanmıştır. Bunları kısaca başlıklar halinde vermekle yetineceğiz: "Index des sources de la Hayât al-Hayawân de ad-Damîrî", "Die Chalifengeschichte in Damîrî's Hajat al-Hajawan", "Biblical figures in ad-Damîrî's Hayât al-Hayawân", "The Interpretation of dreams in Damîrî", "Chess and Backgammon in Ad-Damîrî's Hayât al-Ḥayawân, "ad-Damîrî's Ḥayât al-Ḥayawân: An Zoological Lexicon", "Medicine in ad-Damiri's-Ḥayât al-ḥayawân", "Magic in ad-Damiri's-Hayât Al-Hayawân", "al-Jâhiz and ad-Damîrî" (The Annual of the Leeds University Oriental Society, "Die Stellung ad-Damîrî's in der arabischen literatur"[120]

9) Celîl Ebü'l-Hub, eserle ilgili dört araştırma yapmış ve bu araştırmaları 1967-1983 tarihleri aralığında Bağdat'ta yayımlamıştır:[121]

a) "İlmü'l-hayevân inde'l-müslimîn ve'l-Arab: Hayâtü'l-Hayevân el-kübrâ li'd-Demîrî"[122]

b) "es-Südiyyüyât fî Kitâbi Hayâti'l-hayevân el-kübrâ li'd-Demîrî". Bu araştırmada eserde geçen memeli hayvanlar incelenmiştir.[123]

c) "el-Berrümâiyyât ve'z-zevâhif fî Kitâbi Hayâti'l-hayevân el-kübrâ li'd-Demîrî". Bu araştırmada ise eserde geçen hem karada hem de suda yaşayan (amfibi) hayvanlar incelenmiştir.[124]

d) "el-Esmâk fî Kitâbi Hayâti'l-hayevân el-kübrâ li'd-Demîrî". Bu araştırmanın konusunu ise balıklar ve sadece suda yaşayan canlılar oluşturmaktadır.[125]

İbrahim b. Abdillah Müdeyhiş tarafından kaleme alınmış bir çalışma da *Menhecü'd-Demîrî fi-Kitâbihî Hayâti'l-Hayevân*'dır. Bu çalışmada Demîrî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve ilmi durumu özetle ifade edilmiştir. Demîrî'nin şahsi ve ilmi hayatı hakkında özet bilgiler verilmiştir. Demîrî'nin eserinde ele aldığı konular ve eserin

---

[120] İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.
[121] http://search.mandumah.com/Search/Results?lookfo (erişim: 03 Aralık 2022)
[122] Vüzâratü's-sekâfetü ve'l-i`lâm, *el-Aklâm*, Irak 1385/1965, C. 2, S. 2, ss. 182-190.
[123] Celîl Ebü'l-Hub, "es-Südiyyüyât fî Kitâbi Hayâti'l-hayevân el-kübrâ li'd-Demîrî", *Mecelletü Mecmai'l-ilmiyyi'l-Irâkî*, Bağdad 1969, XVIII, s. 225-24.
[124] *Mecelletü Mecmai'l-İlmiyyi'l-Irâkî*, 1970, XX, s. 162-185.
[125] *Mecelletü Mecmai'l-İlmiyyi'l-Irâkî*, 1983, XXXIV, s. 270-295; İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", XVII, 19.

sistematiği hakkında bilgiler içeren önemli bir çalışma niteliğindedir. Çalışmada, *Hayâtü'l-Hayevân*'da geçen âyetler ve hadislerin tesbiti ve hadislerin tahkikine de yer verilmiştir. Eserde geçen fıkhi konulara da çalışmada kısaca yer verilmiştir. Tüm bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bu çalışma geniş kapsamlı bir fıkıh çalışması niteliği taşımamakla birlikte önemli bir tahkik çalışması sayılabilecek niteliktedir.

Hayâtü'l-hayevân ile ilgili yapılan akademik çalışmalar ise şunlardır: Hüseyin "Akyüz *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı"* (YLT), Abdurrahim Ekinci "*Demîri'nin Hayatü'l-Hayevâni'l-Kübra Adlı Eserinde Hayvanlarla İlgili Zikrettiği Ayetlerin Analizi"* (YLT), Harun Çakan "*Aristoteles'in Zooloji Eserlerinin ve Kemalüddin Demirî'nin Hayâtü'l-Hayevân Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi"* (YLT), Selçuk Kırbaç "*Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)"* (DT),

1.5.2. Eserin Muhtevasına Genel Bakış

Demîrî'nin anılan eseri hacimli bir zooloji kitabı olmasının yanında alanında geniş mâlûmât barındıran bir fıkıh kitabı olma özelliğine de sahiptir. Eserde, hayvanların etlerinin yenilip yenilmeyeceğine dâir fıhhî hükümlerin yanında hayvanlarla ilgili farklı fıkhî konulara da yer verilmiştir. Hayvanlarla ilgili bu fıkhî konuları ibadetle, haramlar ve helâller ilgili olanlar ve muâmelatla ilgili olanlar şeklinde üç kısma ayırmak mümkündür.

Hayâtü'l-Hayevân'da ibadet, haram-helâller ve muâmelât ile ilgili olan temel konular şunlardır;

Haram olan hayvanın avladıklarının yenilip yenilmemesi;[126] av ve ihramlının avlanması;[127] hayvan etinin yenilmesiyle abdestin bozulup bozulmayacağı;[128] hayvanın ağılında namaz;[129] hayvanların zekâtı;[130] içinde haşere bulunan bir toprakla teyemmüm;[131] yenilmesi haram olan hayvanların dokunduğu eşyayı kullanmak;[132]

---

[126] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 57.
[127] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 681-695.
[128] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 82-83.
[129] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 83.
[130] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 83.
[131] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 94.
[132] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 255.

hayvana eziyet ve hayvan itlâfı;[133] hayvan kanı bulaşan beden ve elbiseyle ibadet;[134] "sütre" meselesi;[135] pislik yiyen hayvanın (cellâle) hükmü;[136] hayvanların iğdiş edilmesinin hükmü;[137] içerisine sinek düşen bir yemeğe dair hüküm;[138] hayvan artığı olan suyun durumu;[139] vahşi hayvana binmenin hükmü;[140] evde hayvan beslemenin hükmü;[141] kurban ile ilgili hükümler;[142] kılâde ve hükmü;[143] haram olan hayvanlardan yararlanma;[144] etinin yenilmesi haram olan hayvanın satışı, kiralanması;[145] hayvanlarda selem akdi- ma'dumun satışı;[146] hayvanın karnından çıkan cenin ve yumurta;[147] hayvan hırsızlarının durumu;[148] hayvan zaralarının tazmini.[149]

Aşağıda ilgili bölümlerde Demîrî'nin eserinin içerdiği konular ve fıkhî hükümler üzerinde geniş bir şekilde durulacaktır.

[133] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 88, 131-132.
[134] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 407.
[135] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 257-258.
[136] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 643-644, II, 341.
[137] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 386.
[138] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 413.
[139] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 504.
[140] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 514.
[141] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 577.
[142] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 609-613.
[143] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, IV, 152, 153.
[144] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 256, III, 199-200, 657.
[145] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 57,380-381, 384.
[146] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 619, II, 563.
[147] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 701-704.
[148] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, III, 12.
[149] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, III, 319.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİLİP YENİLMEMESİ BAKIMINDAN HAYVANLAR

2.1.Hayvan Etinin Vasfı ve Hükmü ile İlgili Temel Karvramlar

Şâri'in birtakım hukukî kurallar koyarken bizzat gözetmiş olduğu maksatlar göz önünde bulundurulduğunda emir ve yasakların fert ve toplum açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Kolaylaştırma,[150] zulmü (zararlı olanı) defetme,[151] maslahata itibar (yararlı olanı almak ve hayata geçirmek),[152] adaleti temin etme,[153] zarûrete itibar[154] gibi birçok gayenin insanın hayatta mutlu, huzurlu ve sağlıklı olması açısından önemi oldukça büyüktür.

İslam hukukunda, toplumsal düzenin sağlanması ve mefsedetin ortadan kaldırılması temel gayedir. Bu bağlamda genelde dinin, özelde ibadetler ve hukuk alanındaki dini hükümlerin gayeleri diye anladığımız, ihlâl edilmeleri halinde toplumsal düzenin ortadan kalkacağı ve ümmetin bütününün veya fertlerinin bir kısmının zarar göreceği asıl maksatlar (zarûriyyât)[155] vardır. Gözetilmediği takdirde toplum düzeninin bozulmayacağı ancak düzgün bir şekide de yürümeyeceği için itibar edilmesi gereken yararlı düzenlemeler (hâciyyât) ve hayatı güzelleştirmeyi hedefleyen ve toplumun güven ve huzur içinde yaşamasını sağlayan, kâmil insan, üstün ahlak ve güzel davranış nitelendirmelerinin gerekli kıldığı durumlar (tahsiniyyât) mevcuttur.[156]

---

150 "...Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz" Mâide, 5/6.

151 "...Allah hiçbir varlığa zulmedilmesini istemez." Âl-i İmrân, 3/108.

152 "Ey iman edenler! Sizi hayat verecek şeylere çağırdıklarında Allah ve resulünün çağrısına uyun ve şüphesiz bilin ki, Allah kişi ile kalbinin arasına girer. Unutmayın ki, O'nun huzuruna götürüleceksiniz." Enfâl, 8/24; Bakara, 2/185.

153 Nisâ, 4/58.

154 Bakara, 2/173.

155 Dünya ve âhiretin mâmur olması zarûriyyât-ı hamse dediğimiz dinin, nefsin, aklın neslin ve malın muhafaza edilmesine bağlıdır. Şayet, bunlar korunmazsa ferdi ve sosyal hayata dair düzen yok olur, anarşi kol kezer, bozgunculuk ve kötülükler her tarafa yayılır ve dolayısıyla ahiret saadeti de kaybedilmiş olur. Bkz. Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed, *el-Muvâfakât,* tkh. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, Dâru İbn 'Affân, yy 1417/1997, II, 24-25; Şa'bân, Zeküyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l—Fıhk)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara 1996, s. 414.

156 Ayrıntılı bilgi için bkz.Tâhir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, 221-243; Şâtıbî, *el-Muvâfakât,* II, 17-23; Ali*, İslam Hukukunda Gaye Problemi- Zarûriyyât, Hâciyyât, Tahsîniyyât*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003, s. 205; Şa'bân*, İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 413-418; Uludağ, Süleyman*, İslam'da Emir ve Yasakların Hikmetleri*, TDV Yayınları, Ankara 2005, s. 42-46.

Kur'an, 23 yıllık inzâl döneminde yetiştirmiş olduğu İslam ümmetinin ahlakî terbiyesine de itimat ederek, israfa varan tüm eylem ve tasarruflara taalluk eden kanun koyma ve dolayısıyla beşerin kendi zekâsına bırakılan alana müdahale etmek suretiyle bu alanı daraltma cihetine gitmemiştir. İnsanın yaşamı için birtakım zarûrî hükümler koymuş, bazı hususların helâl ve haramlığına dair açıkça hüküm belirtmiş, birçok konuda da herhangi bir hüküm koyma cihetine gitmeyerek sükût etmiştir.[157]

İnsanlık tarihinde tüm beşerî ve şerî kânunlarda, din, hukuk ve ahlak sistemlerinde yapılması çirkin ve yakışıksız telakki edilen ve yasaklanan davranışlar olduğu gibi, çirkin görülmeyen ve dolayısıyla da yasaklanmayan davranışlar da mevcuttur. Bu yasak olan ve yasak olmayan davranışlar Şârî tarafından insanlara bildirilen bir hikmete, maslahatın celbi (yararın sağlanması) ya da mazarrat/mefsedetin def'ine (zararın önlenmesi) binâen konulmuş olabileceği gibi hikmetini, hangi maslahatın celbi ya da mefsedetin define binaen vazedildiğini tamamen Şârî'in bilebileceği, muhatabın bilemeyeceği türden de olabilir. Karaman, Allah'ın terbiye vasıtası olarak tavsif ettiği helâl ve haramın muhtevasının insanlığın tekâmül seyrine göre değişiklik gösterdiği ve son ümmet olan İslam ümmetinde de kolaylık ve itidal şeklinde son halini aldığı şekindeki açıklamasıyla helâl ve haramların belirlenmesinde insanllığın gelişim sürecinin de önemli olduğuna dikkatleri çekmiştir.[158] Bu anlayış birçok Kur'an ayetinde belirtilmektedir.[159]

Kur'ân-ı Kerîm'de hayvan etleri ile ilgili yasaklar, leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen olmak üzere dört çeşit ile tahdît edilmiştir. Hadis kaynaklarında ise Kur'an'da yer alanların dışında Hz. Peygamber tarafından bazı hayvanların yenilmemesi yönünde hüküm bildirdiğine dâir rivayetlerin varlığı söz konusudur. Bu rivayetler, her hâlukârda yenilmesi yasaklanan hayvanlar, besleniş (cellâle olması) ve öldürülüş tarzları (İslamî usullere göre tezkiye edilmemesi) sebebiyle yenilmesi yasaklanan hayvanlar ve Allah Rasulü'nün öldürülmesini emrettiği hayvanlar şeklinde tasnif edilebilir.[160]

Kur'an'da yasaklananlar dışında, Allah Rasulü'nün, hayvanlardan bazıları için koymuş olduğu tahrim hükmünün mutlak ve evrensel anlamda bir yasak koyma mı, yoksa sebep ve şartlara göre değişkenlik gösterebilen mukayyet bir yasak koyma mı olup

---

[157] Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 41.
[158] Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s.14.
[159] İlgili âyetler için bkz. A'râf, 7/32-33, 156-157.
[160] Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrût 1422/2001, Bedu'l-halk, 16; Müslim, Hac, 9.

olmadığının belirlenebilmesi için tüm rivayetlerin enine boyuna, bir bütünlük içerisinde incelenip değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bunun yanında, Kur'an'da yenilip yenilmemesi konusunda herhangi bir haramlık hükmü olmamasına karşın, Allah Rasûlü tarafından yasak hükmünde değerlendirilenlerin olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu durum Hz. Peygamber'in de hüküm koyma yetkisine sahip olma ya da olmama meselesini akla getirmektedir.[161]

Hz. Peygamber'in müstakil teşrî (helâl ve harama dâir hüküm koyma) yetkisinin bulunup bulunmadığı hususunda her ne kadar ihtilaf bulunmasa da bu yetkinin sınırları ve içeriği hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda ulemânın iki farklı görüşe sahip olduğunu görmekteyiz ki, birincisi, Hz. Peygamber, Kur'an'dan bağımsız olarak yeni hüküm getiren mutlak bir yetkiye sahiptir. İkincisi ise, Hz. Peygamber'in sahip olduğu bu yetki Kur'an kaynaklı olup, Kur'an doğrultusunda hüküm koyan ve Kur'anî hükümlerden mücmel olanı tebyîn, mutlak olanı takyîd, umum olanı tahsis ve müşkil olanı tavzih şeklindedir.[162] Fakat bu ihtilafa rağmen mezhebi ister yaşasın ister tarihe karışsın, mensubu bulunsun ya da bulunmasın, çeşitli ekollerden, farklı bölgelerden Müslüman fakihlerin hepsi sünneti delil olarak almayı ve hüküm çıkarmada ona müracaat etmeyi; Allah'ın dîninden vazgeçilmez bir parça olarak görmüşler ve sünnete muhalif olmamışlardır.[163]

Yenilmesi yasak hayvanlar konusunda, Hz. Peygamber'in hadislerini incelediğimizde, etinin yenilmesi yasaklanan müstakil hayvanların yanısıra, aslen helâl olmasına rağmen, bu hayvanlar hakkında muvakkat/geçici olarak yenilemeyeceği yönünde hüküm verildiğine de şahit olmaktayız. "Cellâle"[164] diye isimlendirilen hayvanların ve evcil kanatlıların[165] belirli bir süreyle yenilmesinin yasaklandığı

---

[161] Hacıoğlu, Necla, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", 1194; Yalçın, İsmail, "Fıkıhta Harama Hayvanları Belirleme Sorunu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 24, 2014, s. 300-302.

[162] Erdoğan, Mehmet, *Vahiy – Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İfav Yayınları, İstanbul 2017, Hacıoğlu, Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi, 1197; Pak, *Süleyman, Sünnetin Kur'an'I Beyan Yönleri,* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012, C. XVI, S. 1, s. 357; Toksarı, *Ali, Delil Oma Yönünden Sünnet*, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994, s.79-91.

[163] Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem (Sünnetin Teşriî Değeri*), (trc: Bünyamin Erul), Nida Yayıncılık, İstanbul 2017, 160.

[164] Cellâle kelimesinin anlamı ve cellâle hayvana dair fıkhî hükümler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. "Cellâlenin/Pislik Yemek Suretiyle Beslenen Hayvanların Hükmü" konusu.

[165] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 643-644.

hadislerde vâriddir. İbni Ömer'den (r.a) gelen bir rivayette: "*Resûlullah pislik yiyen (cellâle) deveye binmekten ve sütünü içmekten men etti*."[166]

İbni Abbas'tan (r.a) gelen başka bir rivayette de: "Resûlullah öldürülmek için hedef ittihaz edilmiş/"mücesseme"[167] hayvanın yenilmesini, cellâle hayvanın yenilmesini, sütünün içilmesini ve su tuluğundan (su içtiği kap) su içilmesini yasakladı"[168] denmek suretiyle celâllenin fıkhî durumu beyan edilmektedir.[169] Elbetteki mezheplerin bu hadisleri anlama ve uygulama anlayışları birbirinden farklılıklar göstermektedir. Biz bu bölümde fıkhi genel prensipleri konu edindiğimiz için mezheplerin görüşlerine temas etmeyeceğiz.

Aslında gıdaların haram ve helâlliği hususunda mezheplerin görüşlerinde ihtilafların bulunuyor olmasının temelinde, Kur'an'ın umumi ifadelerine yüklenen hususi anlamlar, hadis rivayetlerindeki farklılıklar ve bu farklılıklara getirilen farklı açıklamalar, konuyla alakalı hadislerin delaleti ve delil olma şekli yatmaktadır. İslam ulemasının, zikrettiğimiz hususları da göz önünde bulundurarak hayvanlarla alakalı yenilebilir ya da yenilemez hükmüne dair yapmış olduğu içtihatlar çerçevesinde, hangi hayvanın etinin helâl veya haram olduğunu tek tek, ya da gruplandırarak belirtmeye çalışmış olduklarını görmekteyiz.[170] Bu belirlemelerde, bir kısım hadislerin sahih addedilip edilmemesi veya farklı değerlendirilmesinin yanısıra, o yörenin damak zevkinin, mahalli örf ve adetlerinin, soyut ilkelerin somut olaylara uygulanmasındaki farklı değerlendirmelerin ve de aynı hayvanın farklı mekânlarda değişik adlarla adlandırılmasının müessir olduğu bir hakikattir. Evrende yaşam süren bütün hayvan türlerinin fıkıh kitaplarında ismen tek tek zikredilmesinin de beklenmeyeceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. İşte tüm bu

---

166 Tirmizî, Et'ime, 24; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud,* thk. Şuayb el-Arnaût- Muhammad Kâmil Karaballî, Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, yy, 1430/2009, Et'ime, 25; Nesâî, Dahâyâ, 44.

167 Öldürülmek kastıyla bir yere bağlanılıp hedef tahtası ittihaz edilen hayvana "*mücesseme*" denilmektedir. Öldürmek için de silah, ok, taş gibi aletler kullanılmaktadır. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 714; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,* thk. İsâmuddîn es-Sabâbitî, Dâru'l-Hadîs, Mısır 1413/1993, VIII, 131; Hacioğlu, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", 1211.

168 Ebû Dâvûd, Et'ime 24; Tirmizî, Et'ime 24; Nesâî, Dahaya 44.

169 Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 643-644.

170 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kahraman, Hüseyin, "Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü", *Usûl*, 7 (2007/1), 7 – 34; konuyla alakalı ayrıca bkz. Okur, Kâşif Hamdi, "İslâm Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", *Usûl İslâm Araştırmaları*, S. 11, Bursa, Ocak-Haziran 2009, s. 20; Dönmez, İbrahim Kâfi, "Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, I, 504; Şener, Mehmet, "Hayvan", *DİA,* XVII, s. 95, ss. 92-98, İstanbul 1998.

sebepler bir araya geldiğinde eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar hususunda, fıkıh ilminde görüşlerde farklılık, bilgi ve kültürde zenginlik tebellür etmektedir.[171]

Kavram Analizi

Tüm ilmi disiplinlerin kendine özel bir terminolojisi, epistemolojisi hatta bir metodolojisi bulunduğu bir gerçektir. Araştırma sadedinde olan meselenin doğru anlaşılması, bu kavramların analizinin o bilim dalı perspektifinde yapılması konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.

Bu araştırmada en çok kullanacağımız kavramlardan olan "haram", "helâl", "tayyib", "habîs", "istihâle" ve "istihlâk" ve bunlarla alakalı kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamları ile mezheplerde kastedilen mânâların ve Demîrî'nin bunlara yüklediği anlamların neler olduğunu ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1.1. Haram ve Helâl ile İlgili Kavramlar

Usulcülerin çoğunluğu teklifî hükmü şâriin hitabına nisbet ederek îcab, nedb, ibâha, kerâhe ve tahrîm şeklinde beş kısma ayırırken, Hanefîler bunu mükellefin fiiline nisbetle farz, vâcip, mendup, mübah, tenzîhen mekruh, tahrîmen mekruh ve haram şeklinde yedi kısma ayırarak incelerler. Bu kavramlar aynı zamanda ef'âl-i mükellefînin de ana bölümlerini oluşturur.[172]

2.1.1.1. Haram

Lugatte anlamı yasaklama, mahrum bırakma, engelleme gibi anlamlara gelen haram kelimesi,[173] Şâriin, kendisinden kaçınmayı kat'î bir delil ile kesin ve bağlayıcı bir tarzda talep ettiği şeye denir ki, onu terkeden sevaba nâil olur ve itaatkâr sayılır, onu işleyen günahkâr ve isyânkâr olur, helâl gören ise küfre girer.[174]

"Haram", liaynihî ve liğayrihî olmak üzere iki kısma ayrılır. Haramlığın menşei yasaklanan şeyin bizzat özü olup kendisi haramlığa sebep teşkil ediyorsa "haram liaynihî"

---

[171] Karaman, Hayreddin v.dgr., *İlmihal (İman ve İbadetler- İslam ve Toplum*), Ankara 2006, II, 32-33.
[172] Öğüt, "Ef'âl-i Mükellefîn", *DİA,* X, s. 452, İstanbul 1994.
[173] Abdülmün'im, Mahmud Abdurrahman, *Mu'cemü'l-Mustalahât ve Elfâzi'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Fadîle, Kahire, ts, III, 559-560.
[174] Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî, *et-Ta'rîfât*, thk, Heyet, Beyrût 1403/1983, s. 205; Zeydan, Abdulkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Beyrût, 2003, s. 41; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul, ts., I. 33; Zühaylî, Muhammed Mustafâ, *el- Vecîz fi-Usûli'l-Fıkh el-İslâmî*, Dâru'l-Hayr, Dımeşk 1327/2006, I, 300; Macit, Yüksel, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helâlliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2, s. 266.

denilir. Murdar hayvan eti yemek, şarap içmek, kumar oynamak, zina etmek, hırsızlık yapmak ve haksız yere insan öldürmek gibi fiiller bizzat kendisinde bulunan kötülük ve zarar dolayısıyla "haram liaynihî" olur. Haramlığın menşei yasaklanan şeyin özünün dışında olup kendisi haramlığa sebep teşkil etmeyip başka bir sebepten dolayı haram oluyorsa buna da "haram liğayrihî" denilir. Örneğin, başkasına âit bir malı yemektir. Çünkü bu haramlık malın kendisinden değil, bu malın başkasına âit oluşundan kaynaklanmaktadır. Başkasına âit bu mal meyteden (leş) farklı olarak normalde yenilebilir özelliktedir. Nitekim sahibi tarafından yenilmesinde bir mahzur yoktur.[175] Haram lizatihî kısmında söz konusu edilen zararlar beden, mal, akıl, nesil ve dinin muhafazası ilkesiyle çelişmektedir. İçki içme eyleminin akla, hırsızlık fiilinin mala, zina fiilinin nesle, haram kılınmış hayvan eti yemenin ise insan bedenine zarar verdiği örnek olarak gösterilebilir.[176]

Ahlak ve hukuk literatüründe muharram, mahzur, menhiyyün anh, memnû', mezcürün anh, ma'siyet, zenb, kabîh, seyyie gibi çeşitli kelimelerin de "yasaklanan şey" manasında haramla aynı veya yakın anlamlarda sıkça kullanıldığı görülür.[177] Bu yasağın Kur'an veya sünnetle konulması fark etmez, her ikisi de "haram" olarak isimlendirilir. Fakat Hanefîlerce Kur'an ve mütevâtir sünnet ile konulan yasak hükmü kat'î delille[178] sabit olduğundan "haram" olarak ifade edilirken, âhât sünnet ile müdellel yasak hükmü ise zannî delil ile sabit olduğundan "mekruh" olarak ifade edilir.[179]

Mekruh sözlükte, zorluk, meşakkat, hoşa gitmeyen anlamına gelmektedir.[180] Kullanıldığı yerlere göre, haram veya helâlliğinde şüphe bulunan, mahzurlu görülerek yasaklanan, haram da olmadığı halde hoş da karşılanmayan,[181] terki, edasından evlâ

---

[175] Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-mârife, Beyrût, ts, I, 80; Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *Şerhü't-Telvih ala't-Tavdih*, Mektebetü Sabîh, Mısır ts, II, 251; Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn, *el-Furûk*, Âlemü'l-kütüb, yy. ts., II, 186; Bilmen, *Kâmûs*, I, 34; Karaman, *Helâller ve Haramlar*, s. 15-16; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2017, s. 149-150.

[176] Keskin, Mehmet, *Şâfiî Fıkhı (Hanefî Mezhebi İle Mukayeseli)*, DİB. yay., Ankara 2018, II, 26.

[177] Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1414/1994, III, 63; Koca, Ferhat, "Haram", *DİA,* XVI, s.100, ss. 100-104, İstanbul, 1997.

[178] "Zanni delil denilince daha çok haber-i vâhid ve kıyas; kat'i delil denilince Kitap, mütevatir Sünnet ve icmâ kastedilmektedir." (Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 139.)

[179] Zeydan, *Veciz*, 41.

[180] Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sıhâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1987/1407, VI, 2247; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâr-u Sadır, Beyrût 1414/1993, XIII, 534.

[181] Cevherî, *es-Sıhah*, VI, 2247; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 534-535; Koca, "Mekruh", *DİA,* XXVIII, s. 582, ss. 581-583, Ankara 2003; Hasan, Ahmet, *İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi*, (çev: Haluk Songur), Rağbet Yayınları, İstanbul 1999, s. 60-63.

olan,[182] Şâri'in mükelleften bağlayıcı olmayan bir tarzda terkini talep ettiği,[183] yerine getirenin kınandığı getirmeyenin ise övüldüğü bir fiil [184]gibi anlamlar ihtivâ eder. Tüm bu bilgiler doğrultusunda ise genel itibariyle mekruh kelimesin mendub kelimesi ile zıt anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.[185] Özellikle ilk dönemlerde mekruh/kerahet kavramlarının kullanımından haram lafzının kastedilmiş olduğu ifade edilmiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde mekruh kavramına yüklenen anlamda farklılıklar gözlemlenmiştir.[186] Fukahanın mekruha yüklemiş olduğu anlamlar ise şu şekildedir: Cumhura göre delilin kat'î veya zannîliği arasında fark gözetilmemiş, dolayısıyla haber-i vâhidle de olsa haramlığın sübut bulduğu ifade edilmiştir.[187] Selef de "mekruh/kerahet" kavramları ile haramları kastetmiş, müteahhirin ulemâsı da "mekruh" kavramını, "terki evla olan fiiller" için kullanarak haram anlamını kastetmemişlerdir.[188]

İmam Şâfiî (ö. 204/820), çoğu yerde bunu kerih (mekruh) görüyorum derken bununla haramı (mahzur) kastetmiştir.[189] Ebû Hanîfe ve İmamı Mâlik gibi müçtehidlerin ve onlardan sonra gelen bazı fakihlerin haram hükmünün konmasına dâir delilleri zan ifâde ettiği için hükmü, tahrimen mekruh, mekruh, yenilmez, yenilmesi helâl olmaz, yenilmesi uygun değildir, câiz değildir gibi sözcüklerle ifade ettikleri ve doğrudan haram demekten kaçındıkları görülmektedir.[190]

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, hakkında kesin nas bulunmayan hususlarda haram demekten kaçınmışlar ve bu hükmü mekruh olarak isimlendirmişlerdir. Bu durum helâl konusunda değil sadece haram konusunda böyle olmuştur. İmam Muhammed ise "tüm

---

[182] Cürcânî, *Ta'rîfât*, s. 228.

[183] Zühaylî, *el-Vecîz,* I, 300; Abdülmün'im, *Mu'cemü'l-Mustalahât,* III, 343; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *İ'lâmü'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Alemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1411/1991, c.I, s. 34; Karadâvî, Yusuf, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, Mektebet'ü-Vehbe, Kâhire 1433/2012, s. 16.

[184] Abdülmün'im, *Mu'cemü'l-Mustalahât,* III, 343; Zühaylî, *el-Vecîz*, I, 368;

[185] Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî, *ed-Dürrü'l-muhtâr Şerhu Envîrü'l-Ebsâr*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy 1423/2002, s. 650; Dokgöz, *Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî Ve Fıkhî Görüşleri,* s. 256.

[186] Hasan, *İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi*, s. 60-63.

[187] Zehra, Muhammed Ebû, *İslam Hukuku Metedolojisi (Fıkıh Usûlü)*, trc. Abdülkadir Şener, Fecr Yayınları, Ankara 1986, s. 42.

[188] İbn Kayyım*, İ'lâmü'l-Muvakkıîn,* I, 34.

[189] Gazzâlî, *el-Müstasfâ,* thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşâfî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 1413/1993, s. 53-54.

[190] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 225; Mevsılî*,* Ebü'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd*, el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr,* tlk. Ebû Mahmûd Ebû Dakîka, Matbaatü'l-Halebî Kahire 1356/1937, V, 13-14; Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, *Muhtasaru'l Kudûrî*, thk., Kâmil Muhammed Muhammed Avîda, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1997, s. 206-207; Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah, *Kenzü'd-dekâik*, thk. ve tlk. Sait Bektaş, Dâru's-sirâc, Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrût 2011/1432, s. 605.

mekruhlar, haramdır" diyerek Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a muhalefet etmiştir. Mekruh, harama yakın olması yönüyle tahrîmen mekruh, helâle yakın olması yönüyle ise tenzîhen mekruh olarak olarak iki kısımda mütâlaa edilmiştir. Kat`î delille sabit olan bir fiilin haramlığını inkârın küfre götüreceğini savunan ehl-i sünnete göre zannî delil ile sabit olan ve tahrîmen mekruh olarak anılan fiili inkâr eden kâfir değil fâsık olarak anılmıştır.[191]

İslam, helâl ve haram konusunda dengeyi gözetmiştir."[192] İslamda bir şeye haram hükmünün konulmasında o şeyin pis ve tiksinti verici olması ve insan sağlığına zararlı olması[193] esas kabul edilmiştir. Ayrıca kasten besmele çekilmeden[194] ya da Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların[195] yenilmesinin haram kılınması gibi, dînî siyasetin gereği konulan hükümlerin taabbudîliğinde hiçbir şüphe yoktur. Bunun yanında habaisten sayılmasından dolayı hakkında haram hükmü konulan nesnelerin benzerlerine de aynı kat`îlikteki naslarla haram hükmü konulmayışını göz önüne aldığımızda, bu durumdan tahrîmde esasın "taabbudîlik" oluşu neticesine ulaşabiliriz.[196] Yenilip yenilmemeleri konusunda naslarla hüküm konulan hayvanların bu durumu bazı aklî gerekçelerle izah edilse dahi bunların hükmündeki illetlerin akılla kavranamayacağı ve dolayısıyla bunlarda daha çok taabbüdîlik tarafının ağır bastığı kabul edilmiştir.[197]

Herhangi bir şeyin haram kılınmasındaki gerekçe, insan aklıyla kavranabilecek özellikte olsun ya da olmasın, dinî bir sorumluluğun, hikmetini ve illetini hesaba katmadan, Şâri'in talebi olduğu için yerine getirmeye taabbudilik denir.[198] Diğer bir ifadeyle, illetlerinin akıl ile bilinmesi mümkün olmayan, faydalarının neler olduğu da insanlar tarafından tam olarak bilinemeyen, yerine getirilmeleriyle nelerin hedeflendiği

---

[191] Konevî, Kâsım b. Abdullah (öl. 978/1571), *Enîsü'l-Fukahâ fî-Ta'rîfâti'l-Elfâzi'l-Mütedâvileti Beyne'l-Fukahâi*, thk. Ahmed b. Abdurrezzak el-Kubeysi, Dâru'l-Vefa, Cidde 1986, s.104; Koca, "Haram", *DİA,* XVI, s.102, ss. 100-104, İstanbul 1997; Haskefî, *Dürrü'l-muhtâr,* s. 650; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-kadîr,* (Kadızâde, *Netâ'icü'l-efkâr)*, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ, yy, 1389/1970, X, 4; Teftâzânî, *Şerhü't-Telvîh,* II, 252.

[192] Karadâvî, *el-Helâlü ve'l-harâmu*, s. 20; Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 130; Kahraman, Abdullah, "İslam'da Helâl ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usûlü Açısından Temellendirilmesi", *İHAD*, 20 (Ekim 2012), s.45.

[193] A'râf, 7/157.

[194] Buhârî, Zebâih, 15, 22.

[195] Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

[196] Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,* İfav Yay., İstanbul 2017, s.130.

[197] Taabbudîlik konusunda geniş bilgi için bkz. Kahraman, Abdullah, "İslâm Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyyâtın Sahası Üzerine", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,* 2 (2003), ss. 25-57.

[198] Çayıroğlu, Yüksel, "Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, C.18, S.1, ss. 597-633, s. 624; İzz b. Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, tlk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Mektebetü'l-külliyât el-Ezheriyye, I, s. 18, Kâhire 1414/1991.

ancak Şârî tarafından bilinebilecek derecede gizli kalmış hükümlere taabbudî hükümler denilmiştir.[199] Hanefî usulcüler nazariyede ibadetler, kefaretler, hadler, miktarlar, ruhsatlar, belirli kişi ve durumlara mahsus veya genel kurala muhalif hükümleri ta'lilin dışında tutmuş ve taabbüd kapsamında değerlendirmişlerdir.[200]

Demîrî, hakkında âyet, hadis gibi kesin nassın bulunduğu durumlarda "Kur'an nassıyla haramdır", "yırtıcıların yenilmesi nehyine istinaden haramdır", "habâisten olduğu için haramdır", "beslendiği madde genellikle necâset olduğu için haramdır", "haşere grubundan olduğu için haramdır" gibi ifadelerle haram kavramını kullanmıştır.[201] Fakat hakkında bulunan nassın zannî olduğu durumlarda haram kavramını kullanmaktan kaçınmış, bunun yerine câiz değildir, câiz görülmemiştir, mekruhtur gibi ifadeleri kullanmayı tercih etmiştir. Örneğin, muhrimin (ihramlı olan kişinin) yırtıcı kuşları ve haşere türü böcekleri öldürmesinin hükmünü açıklarken, mezkûr konu kakkında kesin nas bulunmadığından haram kavramı yerine mekruh kavramını kullanmıştır.[202]

2.1.1.2. Helâl

Lugatta "düğümü çözmek", "bir yere inmek",[203] anlamlarına gelen "hall" (الحل) mastarından türeyen helâl kelimesi, yasak olmayan serbest sahayı ifâde eder. Yapılıp yapılmaması, yerine getirilip getirilmemesi Şâriin nazarında eşit olan fiildir.[204] Helâl olan bir yiyeceği yiyip yememek gibi. Fıkıh ilminde helâl, "Şâriin yapılmasına müsaade ettiği şey"[205] olarak tarif edilir. "İşlenmesi veya işlenmemesi sebebiyle hakkında ceza verilmeyen şey"[206] anlamına gelir.

---

[199] İzz b. Abdisselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm*, I, 22; Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki İlm'l-Usûl*, thk. eş-Şeyh Ahmed İzv İnâye, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Dımeşk 1419/1999, I, 335; Kahraman, Abdullah, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, Akademi Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 8.

[200] Serahsî, *Usûl*, I, 100, II, 111, 112; a.m, *el-Mebsût*, XVI, 132; XIV, 6–7; Özkan, Mehmet, "Şer'î Hükümlerin Ta'lîli ve İbadetlerde İçtihat Meselesi Üzerine", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, Ekim 2012 - Mart 2013, ss. 55-75, s.57.

[201] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 617.

[202] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 265-266.

[203] Râgıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (thk. Safvan Adnan Davûdî), Beyrût 2009, s. 251; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 163.

[204] Cevherî, *es-Sıhah*, IV, 1672; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 167; Cürcânî, *Ta'rîfât,* s. 92, 196; Abdülmün'im, *Mu'cemü'l-Mustalahât,* III, 585-586; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, I, 206; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm*, çev. Fehmî el-Hüseynî, Dâru'l-cîl, 1411/1991, I, 37; Bilmen, *Kâmûs*, I, 33; Zühaylî, *el-Vecîz*, I, 373-374; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 151. Ayrıca bkz. ayrıntılı bilgi için Dönmez, İbrahim Kâfi*, Fıkıh Usûlü İncelemeleri*, İslami Araştırmalar Merkezi yay., ss. 463-474, İstanbul 2014

[205] Karadâvî, *el-Helâl ve'l-harâm*, s. 22; Cürcânî, *Ta'rifat*, s. 92; Semerkandî, *Mîzânü'l-Usûl fî-Netâici'l-Ukûl*, thk. Muhammed Zekî Abdülber*,* Matbaatü'd-Devha'l-Hadîse, Katar 1404/1984, s.44.

[206] Cürcânî, *Ta'rifat*, s. 92; Şâtıbî, *Muvâfakât,* I, 180-181; Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, s. 45-46; Bilmen, *Kamus,* I, 33; Zühaylî, *el-Vecîz*, I, 374; Beyânûnî, Muhammed Ebû'l-Feth, *el-Hükmü't-Teklîfî*

Helâl kelimesi, çeşitli türevleriyle birlikte Kur'an'da 50 yerde geçmektedir. Bu âyetlerde kelimenin hem lügat hem de terim anlamında kullanıldığı görülür.[207] "Çözmek"[208], "ihramdan çıkmak"[209], "inmek"[210], "çıkmak"[211], "mübah ve serbest olmak"[212] "helâl kılmak"[213] Kur'an'ın helâl kelimesine yüklediği anlamlardan bazılarıdır.

Helâlden sonra sırasıyla müstehab, vacip ve farz gelir. Karaman'ın "Helâl, mübâhın sınırında bulunur"[214] sözü de helâl ile mübah arasında nüans olduğunu işaret etmektedir.[215] Fıkhî literatürde mübah, tahyîr, câiz gibi kavramlar da helâl kavramı ile müradiftir. Fakat buna karşın zikrettiğimiz mübah dışındaki diğer kavramların, kullanıldığı duruma göre vacip, mendup ve mekruh anlamlarını da içine alabileceğinden hareketle mübah kavramına nispeten daha şümullü olduğu ifade edilmiştir.[216]

"Câiz" ile mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı fiilleri ifâde eden "mübâh" kavramları da aralarında cüzi farklılıklara bulunmakla birlikte aynen "helâl" kavramında olduğu gibi mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları ifade eder. Her ne kadar câiz, mübâh ve helâl kelimelerinin eş anlamlı olduğu ifâde edilse de daha çok "helâl" kavramı "haram" kavramının zıt anlamı olarak kullanılmaktadır. [217] "Câiz" kavramının "helâl" kavramıyla eş anlamlı olduğu, mübâhın yanı sıra vacip, mendup ve mekruhu da kapsayacak şekilde kullanılabileceği de ifade edilmiştir.[218]

Helâl kavramıyla yakından ilişkili olan "câiz" kelimesi ise; yapılması sahih veya mübah olan herhangi bir fiil veya akittir. Bir söz veya davranışın dînî, hukûkî veya ahlakî esaslara uygunluğunu, işlenmesinin serbest ve muteber olduğunu ifâde eder. Bazen bir fiil, bir akit sahih olur fakat câiz olmaz. Meselâ, Cuma namazı için ezan okunurken,

---

fi-Şerîati'l-İslâmiyye, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1390/1980, s. 233; Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 92; Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s.253.

[207] Abdülbâkî, Muhammed Fuat, *el-Mü'cemü'l-Müfehres lî Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, Kâhire h.1364/1945, s. 215-216.

[208] Taha 20/27.

[209] Maide 5/2.

[210] Hud 11/39; Ra'd 13/ 31; Tâhâ 20/81.

[211] Mâide 5/ 2.

[212] Bakara 2/196, 228, 229; Mâide 5/5, 88; Nahl 16/1 16; Hac 22/30; Ahzâb 33/52.

[213] Bakara 2/275; A'râf 7/1 57; Tahrîm 66/ 1.

[214] Karaman, *Helâller ve Haramlar*, s. 14.

[215] "Mubah" teriminin ilişkili olduğu fıkhî kavramlar hakkkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, İbrahim, *İslâm Hukuk Uuslünde Mubah Nazariyesi*, Fecr Yayınları, Ankara 2022, 81-117.

[216] Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü*, s. 151.

[217] Bardakoğlu, Ali, "Câiz", *DİA,* V, s. 27, ss. 27-28, İstanbul 1993.

[218] Dönmez, İbrahim Kafi, "Mubah", *DİA,* XXX, s. 342, ss. 339-343, İstanbul 2005; Bardakoğlu, "*Câiz*", VII, 27.

namaza koşmaya mükellef olan bir Müslümanın yapacağı bir satış muamelesi dünyaya müteallık hükümler itibariyle sahihtir fakat ahirete müteallık hükümler itibariyle câiz değildir. Çünkü emr-i ilâhîye muhalefeti gerektirdiği için uhrevî mesuliyet getirir. Sorumluluk hukuku yönüyle câiz, birtakım muzır sonuçları olsa da kanunî haddi aşmayan, hukuken izin verilmiş fiil demektir. Bu manada cevaz, hukukî ve cezaî mesuliyeti kaldırır. Nitekim "Cevâz-ı şer'î zamâna (tazmine) münâfî olur"[219] küllî kaidesinde söz konusu edilen şer'î cevaz da bir işin yapılması veya terkedilmesi yönünde hukukun başta tanıdığı mutlak müsaade anlamındadır."[220]

Müellif, helâl kavramını genel itibariyle haramın zıddı olarak kullanmışır. Özellikle âyet, hadis veya herhangi bir delil ile gerekçelendirdiği konularda helâldir ifadesini kullanmıştır. Örneğin "serçegiller familyasından kabul edildiği için helâldir",[221] tayyibat kapsamında değerlendirildiğinden veya habâis kapsamında değerlendirilmediğinden dolayı helâldir",[222] "muhrimin öldürdüğü hayvan karşısında takdir edilen fidye (cefra) olduğu için helâldîr"[223] gibi ifadeler kullanmıştır.

Müellif mübâh ve câiz kelimelerini de helâl anlamında kullanmıştır. Tüm bu kullanımlarda ibaha-i asliyye kuralı çerçevesinde yani haramlığına dair hakkında nass bulunmayan ve bunlardan örfün tayyibâttan saydıkları hayvanların yenilmesi konusunda helâl, mübah veya câiz kavramını kullandığı müşahede edilmektedir.[224]

2.1.1.3. Tayyib

Tayyib kavramı, duyuların haz aldığı, güzel, hoş ve leziz bulduğu şeyleri ifâde eder. Kırıcı olmayan güzel söz ve davranış, verimli toprak, iffetli kadın, güvenli şehir, güzel koku, temiz su, asil âile, meşru kazanç,[225] yenilmesi helâl, faydalı ve temiz

---

[219] Mecelle, md. 91.

[220] Bilmen, *Kamus*, I, 33; Heyet, *Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye*, thk. Necîb Havâvînî. yy., ts., s. 27; Bardakoğlu, "Câiz", V, 27.

[221] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 540.

[222] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 534, 536.

[223] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, I, 643.

[224] Demîrî, *Hayâtü'l- Hayevân*, II, 365, III, 215.

[225] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 565; Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet, Dârü'l-Hidâye, yy, ts., III, 288; Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Meâni elfazi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1994, VI, 145; Yerinde, Âdem, "Tayyib", *DİA,* XL, s.196, ss. 196-197, İstanbul 2011; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 145; Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (*et-Tefsîrü'l-kebîr)*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1420/1999, V, 185, 190; VII, 53, XI, 290; XII, 416.

yiyecekler, usûlüne uygun olarak kesilmiş hayvanlar, verimli ve temiz toprak, erdemli insan, meşru davranış, temizlenmek, huzurla geçirilen vakit gibi birçok anlam barındırmaktadır.[226]

Kur'an'da elli yerde geçen "tîb" kökünden türemiş kelimelerin kırk altısı tayyib, tayyibe ve bu kelimelerin çoğulları şeklinde olup[227] kullanıldığı konuma göre farklı anlamlar barındırmaktadır.[228]

Süs ve binek amaçlı yaratılan hayvanlar da bu bildirilenlerdendir.[229] Kur'an'ın ifâdesinde de görüldüğü üzere insanın istifadesine sunulan varlıklar içerisinde hayvan önemli bir yer tutmaktadır. Hayvanların hayatımızdaki faydalarını bütünüyle anlamlandırmak mümkün olmasa da Kur'an'da, hayvanların etinden, sütünden, yününden, derisinden, gücünden, avcılığından yararlanılabileceği belirtilmiş ve âyetlerde zikredilmeyen daha pek çok faydalarının olabileceğine işaret edilmiştir. Hayvanlardan istifade etme çok farklı yollarla mümkündür fakat yenilip yenilmeyeceğine dair Kur'an-ı Kerim'de "tayyibât" ve "habâis" ayrımıyla izah edilmiş ve Hz. Peygamberin temiz ve hoş olan şeyleri (tayyibât) helâl, pis ve iğrenç olan şeyleri (habâis) haram kıldığı haber verilmiştir.[230]

Bunun yanında Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e sorulan, kendilerine nelerin helâl kılınmış olduğu yönündeki soruya da cevap verir. *(Ey Peygamber) Kendilerine neyin helâl olduğunu sana soruyorlar. De ki, Size "temiz ve hoş olan yiyecekler" helâl*

---

[226] Râgıb, *el-Müfredât*, s. 527; Fîrûzâbâdî, *Mecdüddîn Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, el-Kâmûsü'l-Muhît,* thk. Mekteb'ü-tahkîki't-türâs fî-Müesseseti'r-risâle (Muhammed Nu'aym el-Arkasûsî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2005, s.110; Abdülmün'im, *Mu'cemü'l-Mustalahât,* II, 11-12; Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî, *el-Mu'rib fî tertîbi'l-Mu'rib*, thk. Mahmûd Fâhûrî Abdülhamîd Muhtâr, Mektebet'ü-Üsâme b. Zeyd, Haleb-Suriye, ts., s.30; Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 539; İbn Fâris b. Zekeriyyâ, Ebû Hüseyn, *Mu'cemü-Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârun, Dârü'l-Fikr, yy, 1399/1979, III, 435; Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s.175-176; Bardakoğlu, "Haramlar ve Helâller", *İslâm İlmihali,* İFAV, İstanbul 2006, II, 36; Hacıoğlu, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", 1198.

[227] Abdülbâkî, *Mü'cemü'l-Müfehres,* s. 432-433; Yerinde, "Tayyib", XL, 196.

[228] "Tayyib" kelimesi ile ilgi farklı anlamlar içeren âyetler için bkz, Nisâ 4/2; A'râf, 7/58; Nisâ, 4/43; Sebe, 34/15; Bakara, 2/57, 168, 172, 267; Mâide, 5/6, 51, 87, 88; A'râf, 7/32; Mâide, 5/4-5; Ahkâf, 46/20; Tevbe, 9/72; Saf, 61/12; Yûnus, 10/22; Âl-i İmrân, 3/179; Mâide, 5/100; Âl-i İmrân, 3/38; Âl-i İmrân, 3/38; Hac, 22/24; Fâtır, 35/10; Nûr, 24/61; Nahl, 16/97.

[229] Bkz. ilgili âyet için Nahl, 16/5–8. Ayrıca bkz. En'âm, 6/142; Mu'min, 40/79–80.

[230] A'râf, 7/157.

kılınmıştır…[231] Bu ayetler habâis olarak ifâde edilen pis, iğrenç ve zararlı şeylerin yenilmeyeceğine delâlet eder.

Mâverdî (ö. 450/1058) yiyeceklerin helâl ya da haram oluşunun üç şekilde tespit edileceğini ifâde etmiştir.

1. Hakkında helâl oluşuna dâir Kur'an ve Sünnet'te nas (delil) varsa bu helâldir,

2. Hakkında haramlığına dâir Kur'an ve Sünnet'te nas varsa bu haramdır,

3. Hakkında helâl veya haram oluşuna dâir herhangi bir nas yoksa bu durumda Allah Teâlâ, haram veya helâlliğin kendisiyle anlaşılabileceği bir dayanak var etmiştir. Bu dayanak ise Kur'an'ın iki ayetinde ve Hz. Peygamberin sünnetlerinde mevcuttur. Ayetlerden birisi Mâide Sûresinin 4. Ayeti "*sana, kendilerine nelerin helâl olduğunu soruyorlar. De ki, size tayyibat helâl kılındı*", ikincisi ise A'râf Suresinin 157. Âyeti *"onlara tayyibatı helâl, habâisi ise haram kılar"*dır. Mâverdî, bu ayetlerde geçen 'tayyib' kelimesinin helâl, 'habîs' kelimesinin ise haram anlamına geldiğini ifade etmektedir.[232]

Hakkında naslarda herhangi bir yasak hükmü bulunmayan yiyeceklerle alakalı o dönem Arap halkının temiz görmek suretiyle yemiş olduklarına tayyibât denilmiştir. Bunlara Kuran ve sünnette etinin yenilmesi veya yenilmemesi konusunda hüküm bulunmayan çekirge, tavşan, keler, ceylan gibi hayvanlar örnek gösterilebilir.[233] "*Tayyibât, vahiyle birlikte kendisine tayyibâtı helâl kılma ve habâisi haram kılma yetkisi verilen Resul-ü Ekrem'le birlikte tab-ı selim tarafından ki bu tab-ı selim bazen milletlerin örfü olarak tecessüm etmiştir; güzel, hoş, yararlı, temiz ve nezih görülen rızıkları ifade eder.*"[234] Görmez, bu tarif ile tayyibât kavramını, Hz. Peygamber'in teşri yetkisinin yanında milletlerin güzel örfü olarak da vasıflandırmış ve bu güzel örfün de insanlara faydalı güzel rızıklara müteallık olabileceğini ifade etmiştir.

---

[231] Mâide, 5/4.

[232] Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr*, tkh. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1999, c.XV, s.132.

[233] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 143-144.

[234] Mehmet Görmez, Protokol Konuşması, "*Günümüzde Helâl Gıda",* Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı – IV, DİB, Afyonkarahisar, (26-28 KASIM 2011), ss. 21—27, s. 24.

İbnü'l-Esîr(ö. 606/1210) Hz. Peygamber''in hadislerinde tayyib kelimesinin genellikle helâl ve bazen de temiz anlamında kullanıldığını söylemiştir.[235] Bir yiyeceğin şer'an tayyib addedilebilmesi için maddesi/kaynağının helâl olması gereklidir.[236]

2.1.1.4. Habîs

"Habîs" kelimesi, aslen içi demirin cürufu gibi kötü, pis olan şey, genellikle değersiz ve bayağı oluşu sebebiyle hoşa gitmeyen soyut ve somut varlık, durum, pis, iğrenç, insanın hoşlanmadığı ve sağlığa zararlı şeyler, tadı ve kokusu kötü yemek, itikatta bozukluk, konuşmada yalan, fiillerde çirkinlik olarak tarif edilmiştir.[237] Habîs kelimesi kötü insan, kötü evlat, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecek anlamlarında da kullanılmış olup kısacası "Tayyib" kelimesinin anlamı kapsamına giren bütün mânâlar "habîs" kelimesinin zıddı kabul edilmektedir.[238]

Câhiliye döneminde hakkında naslarda herhangi bir yasak hükmü bulunmayan yiyeceklerle alakalı o dönem Arap halkının pis kabul ederek yemedikleri yiyecekler de habîs olarak isimlendirilmiştir. Bunlara da yılan, akrep, fare gibi hayvanlar örnek gösterilmiştir.[239]

Mâverdî, Mâide Sûresi 4. "Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır..." ve A`râf Sûresi 157. "...Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar..." âyetlerde geçen tayyib ve habîs kelimelerinin kesinlikle helâl ve haram anlamında olduğunu aksinin murad olunamayacağını söylemiştir. Çünkü ona göre özellikle Mâide 4. âyet "Sana kendilerine nelerin haram olduğunu soruyorlar" sorusunun cevabı niteliğindedir. Ayrıca Kur'an'da başka âyetlerde tayyib ve habîs kelimelerinin helâl ve haram anlamının dışında başka manalarda kullanıldığını ifade eden Mâverdî bu

---

[235] İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et- Tanâhî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût 1399/1979, III, 148.

[236] Râgıb, *el-Müfredât*, 527.

[237] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 143; Râgıb, *el-Müfredât*, 272; Mutarrizî, Muʿrib, s. 30; Duman, M. Zeki, "Habîs", *DİA,* XIV, s. 379, İstanbul 1996; Kırbaşoğlu, *Sünnet*, 175-176; Hacıoğlu, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", s. 1198.

[238] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 142-143; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs,* V, 231-232; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Makâyıs*, II, 338; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 4-5; İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillah Ebû Bekir, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. ve tlk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003, I, 314; Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed, *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîsi Kitabı Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Mîstû ve dğr., Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1417/1996, I, 554.

[239] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 144.

görüşüne Nîsâ Suresi 43. âyetinde geçen "tayyiben" kelimesini örnek vermiş ve bu kelimenin tâhir (temiz) ve rics (pis) anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.[240]

Elmalılı ise tefsirinde habîs kelimesinin kapsamına leş, kan, domuz eti, şarap gibi haramların yanısıra kumar, faiz, rüşvet ve sahtekârlık gibi başkalarının hakkını yemek suretiyle manevî anlamda kirlenmeyi de dâhil etmiştir.[241]

Müellif'in, tayyib ve habîs kavramlarını genellikle örfen temiz veya pis şeylere verilen isim olarak kullandığını görmekteyiz. Araplarca tayyibât kapsamında değerlendirildiğinden helâl, habâis kapsamında değerlendirildiğinden haram sayılmıştır gibi kullanımlarda bunu bariz olarak görmekteyiz. Bu konuda detaylı bilgi ilerleyen satırlarda verilecektir.

2.1.1.5. Tayyib (Helâl) ve Habîs (Haram) Olan Şeylerin Tayin ve Tespiti

İslâm hukukunda, "eşyada asıl olan mubahlıktır"[242] ilkesi gereğince hakkında yasaklayıcı bir nas bulunmayan her şey "aslî ibâha" prensibi çerçevesinde helâldir. Nitekim "Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin…"[243] âyeti bu gerçeği ifade etmektedir. Hz. Peygamber de, İslâm'da helâllerin asıl; haramların istisna ve sınırlı olduğu ile ilgili şöyle buyurmaktadırlar: "Helâl, Allah'ın Kitabında helâl kıldığı, haram da Allah'ın Kitabında haram kıldığıdır; Hakkında bir şey söylemedikleri ise sizin için affedilip serbest bırakılmıştır."[244] Zikredilen naslar göstermektedir ki, İslâm'da haramlar teker teker sayılmak suretiyle helâl dairesi geniş tutulmuştur.

İslam âlimlerinden bazıları haram olan şeylerin aynı zamanda habîs olduğu gerçeğinden hareketle habislerin sayısını sadece Allah'ın Kur'an'da haram kıldıklarına münhasır kılmışlardır. Bazıları ise Kur'an'da haram kılınanların dışında da habîslerin olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hz. Âişe, İbn Abbas, Şa`bî ve İmam Mâlik (ö. 179/795) gibi isimlerin yanında, Fahreddin Râzi ve Muhammed Hamdi Yazır gibi müfessirler ve

---

[240] Mâverdî, *el-Hâvi,* XV, 132-133.
[241] Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, İstanbul, ts, IV, 148.
[242] Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 60; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, thk. Muhammed Mutî' el-Hafız, Dârü'l-Fikr, Dımeşk 1983, s. 73-74; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 167; Hallâf, *İlmü Usûli'l-Fıkh,* s. 102, 104, 130; Beyânûnî*, el-Hükmü't-Teklîfî*, s. 242-243; Bardakoğlu, **"**İstishab", *DİA*, XXIII, 376-377.
[243] el-Bakara, 2/168.
[244] Tirmizi, Libâs, 6; İbn Mâce, Et'ıme, 60; Buhari, Tefsir, 99; Müslim, Zekât, 24.

İmâmiye'den Ebû Cafer et-Tûsî, haramları Kur'an'da bildirilenlerle sınırlı kabul etmiştir. Ebû Hanîfe ise bu konuda ihtiyatlı davrandığını ve Kur'an'ın nassı ile haram olarak vasıflandırılanların haricindekiler için tahrîm/haram lafzı yerine kerâhet/mekruh lafzını kullanmayı tercih ettiğini müşahede etmekteyiz.[245] Haramları Kur'an'da belirlenenlerle sınırlı görmeyenler, nelerin haram kapsamında olduğunu habîs kavramı ile belirlerken, nelerin habîs olduğu konusunda da ihtilaf etmişlerdir.

Demîrî, Şâfiîlerin tayyibât ve habâis kavramları ile ilgili görüşlerini sahabenin tüm hayvanları tek tek sayarak bunlara dair haramlık ve helâllik nitelemesinde bulunmadığı, tüm hayvanları içine alacak külli kâide niteliğinde "istitâbe" ve "istihbâs" ölçüsünü benimsemiş olduğu görüşüne dayandırmıştır.[246]

İmam Şâfiî de Mâide Sûresi 4. âyetten[247] hareketle hayvanların yenilip yenilmemesi konusunda hakkında nas mevcut olmayanlarla ilgili kendisine itimat ettiği en önemli kâidenin istitâbe ve istihbâs olduğu görüşünü savunmuş ve istitâbe ve istihbâsı belirlemenin de ancak Araplar'ın örfüne müracaat etmekle mümkün olabileceğini belirtmiştir. "En'âm Sûresinin 145. ayetinde *'De ki; sayılanlardan(...) başka yasaklanmış bir şey bulamıyorum*"[248] ifadesinden hareketle başta İmam Şâfiî olmak üzere Şâfiiler'in geneli tayyib ve habîs kabul edip etmeme konusunda Arapların öncelikli olduğunu savunmuşlardır. Zira Araplar bazı şeyleri tayyibâttan sayıp helâl, bazı şeyleri de habîsâttan sayıp haram kabul etmişlerdir. Şâfiîlerin kahir ekseriyeti her devirde bulunan Arap toplumunu tayyib ve habîs tayininde yetkili kabul ederken, Râfiî de tahlîl ve tahrîm konusunda kendisine müracaat ettiği usûl kaidesini istitâbe ve istihbâs olarak kabul etmiş ve her devirde yaşayan Arapların örfüne değil, dinin ilk muhatapları olmasından dolayı bunu sadece Hz. Peygamber zamanında yaşamış Arapların örfüne müracaat etmekle

---

[245] Tûsî, Ebû Ca'fer, *Tehzîbü'l-Ahkâm,* thk. Ali Ekber el-Ğıfârî, Dâru'l-kütübi'l-İslâmî, Tahrân 1385/1965, IX, 41-43; Muhammed Şeybânî, *Muvatta-ı İmam Mâlik*, s. 219; Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994, III, 24, 29; Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1994. V, 223; Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XIII, 168-170; Yazır, *Hak Dîni*, IV, 148: Erdogan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 41; Şafiî, *el-Üm*, II. 247; Yalçın, *İsmail, Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar*, (Yayımlanmamış YLT), İstanbul 1997, s. 29.

[246] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 199-200

[247] "... De ki: "İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır."…" (Mâide, 5/4).

[248] En'âm, 6/145.

sınırlamıştır. İmam Şâfiî, mezkûr âyetin muhataplarının, âyette geçen tayyib ve habîs kavramlarını lisanen ve ilmen bilmek durumunda olduğunu ifade etmiştir.[249]

Araplar'ın örfünün belirleyici olduğunun öncelikli olmasını savunanlar bu görüşlerini farklı gerekçelerle izah etmişlerdir. Bunlardan birisi İslam dîni Arabîdir yani Arap toplumuna kendi lisanları ile gelmiştir. Bu dinin peygamberi de Araptır. Dolayısıyla tayyib ve habîsi belirlerken, herhangi bir ayrıma tabi tutmaksızın önüne ne gelirse yiyen başka yerlerin değil, dinin muhâtaplarının yaşamış olduğu beldelerin sakinlerine müracaat edilir. Bu yaklaşımdan hareketle Arap örfünün temiz kabul ettikleri helâl; pis saydıkları da haramdır. Fakat burada dikkate alınacak Araplar, normal şartlar altında yaşayan varlıklı ve medeni olanlar olmalı, aksi takdirde muhtaçlar ve zarûret durumunda olanlar olmamalıdır.[250] Çünkü zarûret durumunda zaten haramlar helâle dönmektedir.[251]

Habîsin belirlenmesinde Arap kültürünü esas alanlar, Araplarda farklı uygulama olması durumunda yani bir hayvanın, Arap toplumunda hem tayyib ve hem de habîs kabul edilmesi durumunda ise "el-hukmü li'l-ekser" kaidesince hükmün çoğunluğa göre verilmesini savunmuşlar. Eşitlik halinde Kureyş'in de içinde bulunduğu tarafın görüşüne itibar edilir, demişlerdir. Mâverdî ve Hasen el-İbâdî Kureyş için "kutbu'l-arab" (Arapların önderi, yöneticisi Kureyş'tir) sözünü kullanmış ve Nübüvvetin Kureyşten olmasını dikkate alarak eşitlik halinde Kureyş'in içinde bulunduğu tarafın görüşüne itibar edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Arap toplumunda daha önce karşılaşılmayan, kendilerinin de hakkında malumat sahibi olmadıkları bir hayvanla karşılaştıklarında ise hayvanın suret/görünüş, tabiat/huy ve etinin tadı gibi özellikleri bakımından hükmü

---

[249] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 199-200; Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfî'î*, I, 453-454; Şâfiî, *el-Üm*, II, 264; Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *Fethu'l-azîz fî Şerhi'l-Vecîz (eş-Şeru'l-kebîr)*, tlk. ve tsh., Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1997, XII, 144; a.m, *el-Muharrer fî Fıkhi'l-İmâmi'ş-Şâfiyye*, thk. ve tlk. Yakûb Neşet b. Kemâl, Dâru's-selâm, Kâhire 1434/2013, III, 1562; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, VI, 155; Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 62; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Dâr'u-âlemi'l-kütüb, Riyad 1417/1997, XIII, 316; Hin, Mustafa–Buğa, Mustafa–Ali eş-Şerbecî, *el-Fıkhu'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî,* Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1992, III, 67; Nevevî, *el-Mecmu'*, IX. 28; Macit, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helâlliğin kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", s. 269; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994, IV, 185.

[250] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 203; Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 133-134; Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 62; Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Tuhfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996, V, 203; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 453-454; Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl, *Bahrü'l-Mezheb fî Fürûi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Tarık Fethî es-Seyyid, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2009, IV, 228.

[251] Mecelle, md. 21.

bilinen hayvanlara kıyas edileceği, benzediği hayvan helâl ise onun da helâl olacağı, aksi takdirde haram olacağı ifade edilmiştir. Fakat hiçbir yönüyle benzerlik bulunmazsa bu durumda tercih mükellefe bırakılmıştır. Fakat Mâverdî ve Rûyânî, hakkında hüküm bulunmayan bir konuda aslolan ibâha mıdır yoksa nehiy midir meselesindeki Şâfiî ulemasının ihtilafını, mevzu bahsetmiş ve bu konuda iki görüş zikretmişlerdir: Birisi mübahlık, diğeri ise hakkında bir hüküm vârid oluncaya kadar haramlıktır. İmam Şâfiî ve Cüveynî En'am Sûresi 145. âyetten hareketle herhangi bir hayvana benzememe konusunda helâl olması görüşünü benimsemişlerdir. Eşyada aslolan haramlıktır kaidesini kabul eden Şâfiîler ise bu durumda hayvanın aslı üzere haram kalması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.[252]

Hanefi fakihi ve aynı zamanda müfessir olan Cessâs (ö. 370/981), Şâfiîlerin tayyib ve habîs belirleme yöntemlerini, özellikle Arap örfüne itibar edilmesi gerektiği görüşlerini şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve Arapların helâl saydıklarının helâl, haram saydıklarının da haram olduğunu savunduğu görüşlerinin isabetli bir görüş olmadığını belirtmiştir. En'âm Suresi 145. âyeti de Şâfînin aksine "*sizin haram gördüklerinizden şunlardan(...) başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum*" şeklinde anladığını ifade etmiştir.[253] Âyetin *"Onlara habâisi haram kılar"* ifadesinden sadece Arapları anlamak ve Arap örfünün muteber alınmasını savunmak isabetli görünmemektedir. Zira âyetin mükellef olan tüm insanlara şamil olduğu anlaşılmaktadır. Burada başka bir sorun da görüşlerine veya örfüne itibar edilen Araplar'dan kasıt Araplar'ın tamamı mı? Şayet buradan maksat tüm Arapların görüşleri ise, Araplar'ın çoğunluğu Şâfiîler tarafından da haram sayılan birçok hayvanı yemekte ve temiz kabul etmektedirler. Bir kısmı da onları temiz kabul etmemek suretiyle yememektedir. Burada da görüşüne itibar edilecek taraf sorunu ortaya çıkmaktadır. Şâfiiler sırtlan ve tilkiyi de Araplar'ın tayyibâttan kabul ettiğini ileri sürerek yemektedirler, oysaki kendileri aslan, çaylak ve karga gibi hayvanları haram kapsamında değerlendirmesine rağmen Araplar tarafından bu hayvanlar yenilmektedir. [254]

---

[252] Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 132-135; Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 27-28; a.m; *Ravza*, s. 323; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 144, 147-148; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 229; Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 64-65; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, VI, 155; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 203

[253] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 185; Macit, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helâlliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", s. 269-270.

[254] Cessas, *Akhâmu'l-Kur'ân*, IV, 185.

Hanefîler, tayyibâttan kastın selim tabiatın hoş ve temiz kabul ettikleri, habîsattan kastın ise selim tabiatın çirkin ve pis kabul ettikleri olduğu görüşünü savunmuşlardır.[255] Hanbelîler de habâis değerlendirmesinde yaklaşık olarak Şâfiilerle aynı görüştedirler. Hanbeli fakihlerinden İbn Kûdame Kur'an'da yasaklananların haricindekiler için haram ve helâl kıstası olarak Arap örfünü esas almış, Araplar'ın temiz kabul ettiğini helâl, temiz kabul etmediğini de haram kabul ettiğini belirtmiştir. Bu görüşünü de şu gerekçelere dayandırmıştır: Kitâbın ilk muhatabı Araplardır. Dolayısıyla Kur'an ve Sünnetin mutlak ifadelerini anlamak için onların örfüne müracaat edilir. Örfleri muteber olanlar ise zarûret anında her ne bulursa yiyen çöl sakinleri (bedeviler) değil, Hicaz halkı yani şehirlerde yaşayanlar (medeniler) olmalıdır. Araplar tarafından bilinip tanınmayan bir hayvanla karşılaşılması durumunda ise, Hicaz bölgesinde bu hayvanın benzeri tespit edilerek ona kıyas edilmesi gerekmektedir. Kıyasın mümkün olmayacağı bir şekilde benzer bir hayvan bulunmazsa o halde En'âm 145. âyete dayanarak mübâh sayılır.[256] Şâfiîler ve Hanbelîler'in habâis ve tayyibâtı belirleme yöntemine karşı çıkan Müfessir Râzi de Arapların pis gördükleri haramdır anlayışını kabul etmeyerek, Araplar'ın efendisi Hz. Peygamber'in tiksinmek suretiyle yememiş olduğu keleri helâl görmelerini eleştirmiştir.[257]

Âyette geçen habâisi, insanların tiksindiği şeyler olarak tefsir edenler, insanlar tarafından tiksinti verici buldukları şeyleri haram kabul etmişlerdir.[258] Fakat bir insanın kendisi için iğrenç bulduğu herhangi bir şeyi başka bir insanın iğrenç bulmaması, meseleyi tüm insanlar için geçerli olabilecek istikrarlı bir kurala oturtmayı zorlaştırmaktadır. Diğer bir taraftan da özellikle Hanefîlerin, selim tabiatlı insanların tiksinti verici bulduklarını haram saymaları da[259] meseleyi tek başına vuzuha kavuşturmakta yeterli görünmemektedir. Zira insanların bir hayvanın etini beğenip yemeleri, beğenmeyip tiksinti verici bularak yememeleri alışılagelmişliğin etkisinden kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'e ikram edilen yiyeceğin keler olduğunun kendisine haber verilmesi durumunda, ondan içtinap ederek onu yememesinin akabinde, kelerin

---

[255] Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fî Tertîbi'ş-Şerâ'i',* Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1986, V, 35-40, 61; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 220,225,229-234.

[256] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XI, 64; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfu'l-Kınâ' an (Metn)i'l-İknâ,* thk ve thr. Lecne Mütehassısa fî-Vüzârati'l-adl, Vüzâratü'l-Adl, Suudi Arabistan 2000-2008, XIV, 281.

[257] Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIII, 170; Yalçın, *Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar*, s. 31.

[258] İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Mücteheid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1425/2004, II, 520.

[259] Heyet, *el-Mevsûâtü'l-fıkhiyye,* Dâru's-selâsil, Kuveyt 1404/1984-1427/2006, V, 146-147.

haram olup olmadığı kendisine sorulunca, Hz. Peygamber'in: "*Hayır, ancak benim memleketimde (keler) bulunmaz. Bu yüzden de onu yemek istemiyorum (canım çekmiyor)*"[260] cevabı da konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Hz. Peygamber yaşamış olduğu çevrede alışılagelmiş bir yemek olmayan yiyecekten kendi yememiş ama başkalarını da bunu yemekten menetmemiştir.[261]

Mâlikîler ise meseleyi tüm mezheplerden daha geniş kapsamlı ele almış, Arapların ve Hicaz ehlinin tayyibâtı ve habîsâtı belirleme ölçüsünü kesinlikle kabul etmemiş, hakkında haramlığına dair herhangi bir nass bulunmayan şeylerin "ibâhâ-i asliyye" kuralınca helâlliğine hükmetmişlerdir. Bu düşüncelerini de Kur'an'dan bazı âyetlerle[262] delillendirmişlerdir.[263]

İbn Teymiyye (ö. 622/1225) bir insanın veya toplumun herhangi bir şeyi tayyib/güzel ve temiz kabul etmesinin, o şeyin helâlliği için yeterli kıstas sayılamayacağını şöyle ifade eder: Kişi bazen kendisine zararlı olandan ya da doktorun kendisine zararı dolayısıyla yasakladığı herhangi bir şeyden de tat alabilir. Diğer taraftan da herhangi bir şeyi tayyib kabul etmek yalnızca bir millete veya onun örfüne ait bir olgu olamaz. Bir yerde bulunan bir nesne başka bir yerde bulunmayabilir de. Bir şey hakkında hüküm vermek kişi veya kişilerin değil şeriatın yetkisindedir. Öyleki leş, kanı ve şarap bazı kimselerce güzel bulunsa bile Allah bunları tüm beşere haram kılmıştır.[264] "Bazı bedevîlere ne yedikleri sorulduğunda onlar, "Ümmü Hubeyn (bukalemun) hariç sürünen ve yürüyen her şeyi." yediklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine onlara "Ümmü Hubeyn selâmetle yaşasın!" denmiştir.[265] Bu sebeple Hz. Peygamber Araplara alıştıkları her şeyi mübâh, hoşlanmadıkları her şeyi ise haram kılmış değildir. Aksine yüce Allah'ın "Onlara

---

[260] Buhâri, Zebâih, Sayd, 33; Müslim, Sayd, 43,44. عن عَبدِ اللهِ بنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قال: دخَلتُ أنا وخالِدُ بنُ الوَليدِ مع رَسولِ الله صلَّى اللهُ عليه وسلَّم بَيتَ مَيمونةَ، فأُتِيَ بضَبٍّ مَحنوذٍ، فأهوى إليه رَسولُ الله صلَّى اللهُ عليه وسلَّم بيَدِه، فقال بَعضُ النِّسوةِ اللَّاتي في بَيتِ مَيمونةَ: أخبِروا رَسولَ الله صلَّى اللهُ عليه وسلَّم بما يُريدُ أن يأكُلَ، فرفَعَ رَسولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم يَدَه، فقُلتُ: أحَرامٌ هو يا رَسولَ اللهِ؟ قال: لا، ولكِنَّه لم يكُنْ بأرضِ قَومي، فأجِدُني أعافُه، قال خالِدٌ: فاجتَرَرتُه فأكَلْتُه، ورَسولُ الله صلَّى اللهُ عليه وسلَّم يَنظُرُ

[261] Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s.132.

[262] En'âm, 6/145, 119.

[263] Heyet, *Mevsûâtü'l-fikhiyye*, V, 146-147.

[264] İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Mücemmeı'l-Melik Fahd li-Tabâati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medîne 1416/1995, XVII, 178.

[265] Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *Kitabü'l-hayevân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003, III, 256, IV, 389; Baysa, "Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği ve Helâlliğine Etkisi", s. 193.

temiz ve hoş şeyleri helâl, çirkin ve pis şeyleri ise haram kılar...”[266] Ayetinden dolayı onlara temiz ve hoş şeyleri helâl, çirkin ve pis şeyleri ise haram kılmıştır.”[267]

Yukarıda zikrettiğimiz tüm görüşleri değerlendirdiğimizde özellikle Şâfiilerce habîs ve tayyibi belirlemede ölçü olarak Arap örfünün kabul edilmesinin birtakım sakıncaları beraberinde getireceği kanaatindeyiz. Her ne kadar bu örfün sınırları Şâfiî fukahasının birçoğu tarafından Hz. Peygamber zamanında yaşamış hali vakti yerinde olan Arapların örfü olarak belirlenmiş olsa da bize göre burada tayyib ve habîsi belirleme yetkisinin Arapların örfüne ve onların damak zevkine göre belirlenmesi meseleyi vuzuha kavuşturmada yetersiz kalacaktır. İbn Teymiyye’nin de görüşünün yerinde olduğunu savunarak bir insanın veya toplumun herhangi bir şeyi tayyib/güzel ve temiz kabul etmesinin, o şeyin helâlliği için yeterli kıstas sayılamayacağı, daha çok Hz. Peygamber’in belirlemiş olduğu İnsana saldırması, yırtıcılığı, zarar vermesi, zehirli olması vs. gibi özelliklerin kıstas kabul edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Tüm bu açıklamaların akabinde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Müellif Şâfiîlerin genelinin her devirde bulunan Arap toplumunu tayyib ve habîs tayininde yetkili kabul ettiği görüşünü tam olarak kabul etmiş değildir. Ancak Râfiî’nin, her devirde yaşayan Araplar’ın örfüne değil, dinin ilk muhatapları olmasından dolayı bunu sadece Hz. Peygamber zamanında yaşamış müreffeh Araplar’ın örfüne müracaat etmekle sınırladığı görüşünü benimsemiştir.[268]

2.1.2. İsithâle ve İstihlâk Kavramları

2.1.2.1 İstihâle

Haramlık ve helâllik eleştirilerinden bir de istihâledir. Sözlükte ‘bir durumundan başka bir duruma dönüşmesi’,[269] bir şeyin sıfat ve zatının değişmesi[270] anlamlarındaki

---

[266] A’râf 7/157.
[267] Baysa, “Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği ve Helâlliğine Etkisi”, s. 193.
[268] Demîrî, *Hayâtü’l-Hayevân*, IV, 203.
[269] Râgıb, *el-Müfredât*, 266; Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, s. 19.
[270] Feyyûmî, Ebü’l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed, *el-Misbâhu’l-Münîr fî Ğarîbi’ş-Şerhi’l-Kebîr,* el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrût, ts., I, 157; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XI, 188.

istihâle, fıkıh terimi olarak "dinen pis (necis) sayılan bir maddenin uğradığı değişimden sonra temiz (tâhir) hale gelmesi" anlamında kullanılır.[271]

İslam fıkıhçıları İstihâleyi iki şekilde anlamışlardır: Bunlardan birincisi, herhangi bir maddenin tamamen kendisinden farklı olan başka bir maddeye dönüşmesinden ziyade onu yalnızca maddenin özelliklerinin değişmesi şeklindedir.[272] İkincisi ise, sadece evsafının ve özelliklerinin değil; aslının, zatının, mahiyetinin ve tabiatının da değişikliğe uğraması,[273] necis/pis bir maddenin kimyevî, biyolojik ve benzeri etkenlerle kendi haline zıt başka bir hale dönüşmesi şeklindedir.[274] Dolayısıyla son tarife göre bir maddede meydana gelen değişikliğin istihâle olarak isimlendirilebilmesi için onun vasfının, hususiyetinin ve özelliklerinin değil; aslının, zatının, mahiyetinin, tabiatının yani temel yapısının değişmiş olması gerekmektedir.[275] Mideye giren temiz gıdanın vücuttan posa olarak necis bir şekilde çıkması olumsuz yönde istihâleye örnek oluştururken, pis olan şarabın farklı etkenlerle sirkeye dönüşmesi ve tezeğin yanarak küle dönüşmesi de temiz anlamda istihaleye örnek oluşturur.[276]

İstihâle ve istihlâk konuları fıkhî eserlerde "encâs", "tahâret", "âbar", "gusl" "eşribe", "kerâhiye", "et′ime", "hazr ve ibâha" gibi bölüm başlıkları altında mütâlaa edilmiştir. Örneğin istihâle konusuna, İslam Hukuku literatüründe, Hanefî fukahasıdan Serahsî (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'unda,[277] Kâsânî (ö. 587/1191) *Bedâiuʿs-sanâiʿ fî Tertîbi'ş-Şerâiʿ*inde,[278] İbn Nüceym (ö. 970/1563) *el-Bahru'r-Râik*'inde,[279] İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) *Reddü'l-Muhtâr ʿale'd-Dürri'l-Muhtâr*'ında,[280] ′encâs′ bahsinde, Zeylaî

---

[271] Heyet, *el-Mevsûâtü'l-fıkhiyye,* III, 213; Karadâğî, Alî Muhyiddîn-Muhammedî, Alî Yûsuf, *Fıkhü'l-kadâya't-tıbbiyyeti'l-muʿâsıra,* Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1428/2006, s. 203-204; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, I, 250; Okur, Kaşif Hamdi, "İstihâle" , *DİA,* Ek.I, s. 673, ss. 672-674, İstanbul 2016.

[272] İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsâr*, thk. Âdil Ahmed Abdul-mevcûd-Şeyh Ali Muhammed Muavvıd, Dâr'u-âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003. I, 327; Aslan, Mehmet Selim, "İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9 S. 43, Nisan 2016, s. 2327.

[273] Heyet, *el-Mevsâatü'l-fıkhiyye,* III, 213; Hammad, Nezih, *el-Mevâddü'l- Muharreme ve'n-Necise fi'l-Giza ve'd-Devâ beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, Dâru'l-kalem, Dımaşk 2004/1425, s. 16.

[274] Cıbız, Yunus Naci, "İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 231, Yalova 2015

[275] Çayıroğlu, Yüksel, "İslam Hukukuna Göre Gıda Katkı Maddeleri", *İHAD*, S. 26, 2015, s. 337, ss. 331-368.

[276] Cıbız, "İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri", s.231.

[277] Serahsî, *el-Mebsût,* I, 81.

[278] Kâsânî, *Bedâiʿ,* I, 71.

[279] İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmî, yy. ts, I, 231 vd.

[280] İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr,* I, 239.

(ö. 743/1343) ise *Tebyînü'l-Hakâik*'inde,[281] "tahâret bahsinde; Hanbelî fukahasından İbn Kudâme (ö. 682/1283) *el-Muğnî*'sinde,[282] Şâfiî fukahasından Şirbînî (ö. 977/1570) *Muğni'l-Muhtâc*'ında,[283] Mâlikî fukahasından İbn Rüşd (ö. 595/1198) *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*'inde[284] yine "encâs" bahsinde yer vermişlerdir.

Hanefi imamları, necis bir maddenin değişerek başka bir hale dönümesiyle temiz hükmünü alacağından bu şekildeki istihâlenin câiz olacağını savunmuşlardır.[285] Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed domuz veya eşeğin tuz gölüne düşmesi ve orada tuzlaşmasıyla istihalenin vuku bulacağını ve dolayısıyla temiz kabul edileceğini savunmuşlardır. Ebû Yusuf ise aksi görüştedir.[286]

Bir diğer örnek ise, toprak içerisindeki insan dışkısının toprak veya küle dönüşmüş olması veya içerisinde necaset olan zeytinyağından sabun yapılması durumunda istihâlenin gerçekleşip gerçekleşmediği konsundaki ihtilaftır.[287] İmam Muhammed dönüşmüş maddelerin temiz sayılmasının illetini, maddelerdeki tamamen dönüşüm ve aslının değişikliğe uğramış olması olarak belirtir.[288] Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre istihâle sadece sirkeye dönüşen şarap için söz konusudur. Bundan başka maddelerin istihâle ile temiz hale gelmesi mümkün değildir.[289]

Günümüz İslam hukukçularından bazıları, istihâlenin haramlığı nasla sabit olan hayvanlarda mümkün olamayacağını savunmuş, bu konuda domuzun herşeyi ile necis olduğu görüşünden hareketle genel anlamda isthâleye tabi tutulamayacağını ifade etmişlerdir. Bu konunun taabbüdi olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşünden yola çıkarak bünyesinde birçok mikrop barındıran domuzun, teknolojik girişimlerle

---

[281] Zeylaî, Ebû Muhammed Fahruddîn Osmân b. Alî, *Tebyînü'l-Hâkâik Şerhi Kenzi'd-Dekâik*, el-Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, Kâhire 1313/1895, I, 28.
[282] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 97.
[283] Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc,* I, 234.
[284] İbn Rüşd, *Bidâye,* I, 83.
[285] Zeylaî, *Tebyînü'l-Hâkâik*, VI, 220; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr,* I, 200.
[286] Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye el-ma'rûfetu bi'l-Fetâva'l-Âlemgiriyye*, Matbaatü'l Kübra el-Emiriyye, Bulâk 1310/1892, I, 45.
[287] Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî, *Merâku'l-Felâh*, el-Mektebetü'l-Asriyye, yy, 1425/2005, s. 52, 68.
[288] İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 519, 534.
[289] Karâfî, *ez-Zahîre*, I, 189; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 97; II, 503; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 234; Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî Maʿrifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf alâ Mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Mısır 1415/1995, II, s. 289.

sakıncalarının bertaraf edilmesi halinde helâl sayılabileceği gibi bir izahı kesinlikle kabul etmemişlerdir.[290]

İstihâle bakımından gündemi en yoğun biçimde meşgul eden ve en çok tartışma konusu olan mesele domuz menşeli ürünlerdir. Bu ürünler içerisinde günümüzde üretimde sık kullanılan domuz menşeli jelatinler büyük yer tutmaktadır. Bazı âlimler domuz menşeli ürünlerde istihâlenin vuku bulacağını savunarak, bu ürünleri kullanmanın da uzman kimyacıların görüşleri doğrultusunda câiz olacağını ifade etmişlerdir. Özellikle domuz jelatininin kimyasal dönüşümle kullanılabileceğine dair görüşlerini de yine bu uzmanların görüşleriyle desteklemişlerdir. Yine bu kimyasal dönüşümü öne sürerek, kişisel bakım maddeleri, hijyen ve temizlik ürünleri kullanmakta da bir sakınca olmadığını ifade etmişlerdir.[291]

"Kolaylık sağlama, meşakkati giderme ve umûmu'l-belvâ" pensibinden hareketle muvakkat çözüm anlamında mübah görülen istihâle, günümüz ilim erbabınca tüm zamanlar için geçerli bir yöntem gibi ileri sürülmekte ve sanki her durumda kullanılabilecek fıkhi bir uygulama gibi görülmektedir. Bilhassa, hayvan menşeli jelatin ürünlerin yaygın olarak kullanıldığı günümüz gıda sanayii göz önünde bulundurulduğunda en çok kullanılan domuz menşeli jelatinde fıhkî anlamda bir istihâle gerçekleşip gerçekleşmediği konusunun incelenmesi elzemdir. Bunu yaparken de islamî hassasiyete sahip aynı zamanda alanında ehil olan ilim adamlarından istifade etmek ve bu alanda ihtiyaç duyulan helâl kapsamlı jelatin üretimine dair ilgili kimseleri harekete geçirmek gerekir. Gıda sanayiinde en çok domuz jelatininin kullanılmasına ilim erbabı temkinli yaklaşmış ve bu konuda sanki domuz jelatininden başka jelatin işe yaramıyor veya helâl hayvanlardan üretimi imkânsızmış gibi gösterilmesinin gerisinde hüsnü niyet olmadığını, aksine bunun ideolojik bir yaklaşım olduğunu değerlendirmişlerdir.[292]

---

[290] Çeker, Orhan, *Helâl ve Sağlıklı Gıda Platformu 1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, "Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", s. 18, ss. 18-23, Ankara, 12-19 Kasım 2011; Zühaylî, Vehbe, *Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühû*, Dârü'l-Fikr, I, s. 256, Şam 2008; Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, 80; Erdoğan, Mehmet, "Haramlar ve Helâller", *İlmihali*, s. 650; Okur, "İslam Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", s. 14.

[291] Karadâvî, Yûsuf, *el-Fetâvâ'l- Muâsıra*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1424/2003, III, 678.

[292] Bkz. Geniş bilgi için, Okur, "İslam Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", s. 54-57; Kahraman, Abdullah, "Gıda Ürünlerinde Helâl ve Haramı Belirleme Yöntemi", Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısıs – IV, Günümüzde Helâl Gıda, DİB, Afyonkarahisar, (26-28 KASIM 2011), s. 53.

Kaldı ki, çağdaş yazarlar, domuz jelatini konusunda tam olarak istihâlenin gerçekleşmediğini savunarak olumlu yaklaşım sergilemişlerdir. Bu konuda şunları ifade etmişlerdir; günümüz âlimleri, domuzdan üretilen mamüllerin, özellikle de bu mamüller içerisinde çok yüksek orana sahip jelatinin istihâleye konu olamayacağınını savunmuşlardır. Yumurtanın pişerek katılaşmasını örnek göstermek ve istihâleye konu olacak hammaddeyle kıyaslamak suretiyle, jelatin vb. ürünlerde de istihâlenin mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Ancak yumurtanın pişmesiyle başka bir maddeye dönüşmediğini veya asli yapısında herhangi bir değişikliğin olmadığını ifade ederek, domuz mamüllerini, şarabın sirkeye dönüşmesiyle kıyaslamanın doğru bir kıyas olmayacağını savunanlar da vardır. Zira burada ürünler istihâle gerçekleşti denilebilecek şekilde asli değişikliğe uğramamaktadır. Kolajen maddesinin jelatin haline dönüşmesinde sadece fiziksel ve kimyasal anlamda bir farklılaşma oluşmaktadır.[293]

Özetle söylenmek istenen, kolajenin hammaddesi olan hayvan helâl hükmüne tabi değilse, helâl olmayan hammaddeden üretilen jelatin de helâl değildir.[294] Fakat "zarûretler haramları mübah kılar" kaidesince, şeker hastalarının tedavi sürecinde kullandıkları domuz menşeli insüline de cevaz verilmektedir.[295]

Demîrî, istihâle konusunu yeri geldikçe farklı örneklerle izah etmeye çalışmıştır. Balık bahsinde, bir kaba konulan şarabın içerisine balık ve tuzun konulduğu ve güneşte sarhoş edici özelliği kayboluncaya kadar bekletilmesiyle, özellikle Şam civarında yenilen "mürî" isimli bir yemeğin elde edildiğini söyleyen Müellif burada şarabın içerisine konulan tuz ve balık ile istihâlenin gerçekleştiğini ifade etmiştir.[296] Ceylanın göbeğinde biriken kandan elde edilen miskin de hayvanın vücudunda istihâleye uğradığı ve temiz kabul edildiğini ifade etmiştir.[297] Bu konuya dair bilgi son bölümde hayvanlardan elde edilen kokuların hükmü başlığı altında izah edilmiştir. Müellif, necisülayn kabul edilen domuz ve köpek konusunda istihâleyi kesinlikle kabul etmemiştir. Diğer yırtıcı

---

[293] Şimşek, Harun, *A'dan Z'ye Hayvansal Kaynaklı Gıda Katkı Maddeleri*, Lemi yayınları, İstanbul 2012, s. 72-73.

[294] Okur, "İslâm Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", s. 35-40; ayrıca bkz. Sakr, Ahmed-Büyüközer, Hüseyin Kami, *Jelatin,* Gimdes, İstanbul 2011, s. 33-34, 53; Yalçın, İsmail, "Yiyecek", *DİA,* XLIII, s.556, ss. 554-557, İstanbul 2013.

[295] Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî*, IX, 664.

[296] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 682,683.

[297] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* III, 58.

hayvanların eti dışındaki kemiği, kılı vs. gibi uzuvlarından kimyasal dönüşüm suretiyle istifade edilebileceğini ihsas ettirmiştir.[298]

2.1.2.2 İstihlâk

İstihlâk kelimesi sözlükte, "tüketim", "kaybolmak", "tamamen yok olmak, ölmek" gibi manalara gelir.[299] Fıkıh ıstılahı olarak istihlak, bir maddenin kendisinden çok olan diğer bir maddeye karışarak onun içinde varlığını sürdürmekle birlikte rengini, tadını ve kokusunu kaybetmesi demektir. Su, ya da bir meşrubat içine düşmüş alkol damlası gibi.[300] "Bir diğer ifadeyle yenilmesi, içilmesi haram kılınmış ya da dinen necis sayılan az miktardaki madde, büyük miktardaki helâl ve temiz olan diğer bir maddeye karışır ve bu maddenin 'renk, koku ve tattan oluşan özellikleri çok olan madde içinde kaybolursa bu özellikteki karışım bu maddelerden dinen haramlığı ve necis olma özelliğini kaldırır."[301] İstihlakte mühim olan haramlık illetidir. İlletin, iz ve tesirin veya renk, tat ve kokunun bulunup bulunmaması gibi, ortadan kalkması ile haramlığın kalktığına, illetin devamı halinde ise haramlığına hükmedilmesidir. Üçüncü bölümde istihâle ve istihlak konusunda farklı başlıklar altında bilgiler verilmiştir.

2.1.2.3.İstihâle ve İstihlâk Arasındaki Fark

İstihâle ile İstihlâk her ne kadar bir kısım ilim adamlarınca aynı olay gibi ifade edilse ya da istihlâk istihâlenin bir kısmı sayılmış olsa da istihâle ile istihlâk şu noktalarda birbiriyle farklılık gösterir; Öncelikle istihlâk fiziksel bir hadise, istihâle ise hem fiziksel hem de kimyasal bir hadisedir. İstihlâk, çoğun içerisinde azın yok olması, bir maddenin diğer madde içerisinde kaybolması ve akabinde asli hükmünü kaybetmesi neticesinde elde edilen necis veya temiz olmayı ifade ederken, istihâle bir maddenin tek başına olduğu halden başka bir hale fiziksel ve kimyasal anlamda bir dönüşümü ifade etmektedir. İstihâle akabinde madde, mahiyeti ve yapısı itibariyle evvelkinden farklı bir hale alırken,

---

[298] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 256; a.m; *en-Necmü'l-Vehhâc,* I, 367. Ayrıca bu konuda bkz. üçüncü bölümde "Eti haram olan hayvanlardan tedavi amaçlı yararlanmanın hükmü" konusu.

[299] Râgıb, *el-Müfredât*, s. 844; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 503-504; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 958; Cevherî, *es-Sıhah*, IV, 1616-1617.

[300] Köse, Saffet-Şimşek, Murat, "İstihlak", *Helâl ve Sağlıklı Gıda Platformu 1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Ankara, 12-19 Kasım 2011, 121-122; Hammad, *el-Mevâddü'l- Muharreme,* 26.

[301] Köse-Şimşek, İstihlak, 121-122.

İstihlâkte ise görünüş itibariyle kaybolma olsa dahi maddenin aslî yapısında bir değişme meydana getirip getirmediği dikkate alınmamaktadır.[302]

2.1.3. İslâm'da Hayvanların Hükmüne Dair Mezheplerin Yaklaşımları

2.1.3.1. İslâm'da Helâl ve Haram Olan Hayvanlara Genel Bakış

İnsan, Allah'a kulluk etmek amacıyla bu dünyaya gönderilmiştir. Kulluk vazifesini tam olarak yerine getirebilmesi için yaşadığı süreçte beden sağlığını koruması büyük önem arz etmektedir. Beden sağlığının muhafazası için ise Allah'ın vermiş olduğu nimetlerden istifade etmek yaşamın devamının bir gereğidir. Bu nimetlerden istifade etme noktasında hayvanların etleri önemli bir yer tutmaktadır. İslam hukukunda yiyecek ve içeceklerde mübahlığın temel hikmeti tayyib/temiz olması, yasak olmasının temel sebebi ise habîs/pis olmasıdır.[303]

Eti yenilebilen ve yenilemeyen hayvanlar konusunda haram olanlar ve helâl olanlardan bazıları Ku'ran ve sünnet tarafından belirlenmiştir. Hakkında nas olmayanlar ile ilgili olarak fakihler, kıyas ve içtihat yoluyla hüküm vermişlerdir.[304] Dolayısıyla da hakkında nas bulunmayan hayvanların etlerinin hükmü hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Helâl ve haram gıdalara dair mezheplerin farklı görüşler benimsemelerinin temelinde genel olarak Kur'an-ı Kerîm'in mutlak ifâdelerine yüklenen hususî anlamlar, hadislere yapılan çeşitli açıklamalar, konu ile alakalı hadislerin delil oluşu ve hükme delâlet şekli gösterilmektedir.[305]

Hayvanların insanlar için önemli faydalarından biri de insanın temel besin kaynağı olmalarıdır.[306] Hayvanların bazısı karada, bazısı denizde (suda), bazıları hem karada hem suda yaşayan ve bazıları da sürüngenler ve haşarat türündendir. Bu hayvanlardan bazısı temiz olarak vasıflandırılmış ve dînen helâl/tayyib, bazısı da pis

---

[302] Cıbız, Yunus Naci, "İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri", s. 231; Ekinci, Ahmet, "İstihâle ve İstihlâk Bağlamında Jelâtin", *Uluslararası 2. Helâl Ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, Konya, 2013, s. 704.

[303] Mü'minûn 23/51.

[304] Topal, Şevket, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zerâi (Kötülüğe Götüren Yolların Kapatılması)*, Ensar, İstanbul 2015, s.5.

[305] Yetim, Ömer Faruk, *Katkı Maddesi İhtiva Eden Gıdalarda Helâlliğin ve Haramlığın Belirlenmesinde Bir Yöntem Olarak İstihâle ve İstihlâk*, (Yayımlanmamış YLT), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2019, s.2.

[306] Bkz. Nahl 16/5-8.

olarak vasıflandırılmış ve haram/habîs addedilmiştir. Bu hayvanlardan bazılarının etlerinin yenilmesi hususunda ittifak varken bazılarında ihtilaf söz konusudur.[307]

Aslen helâl olduğu halde herhangi bir sebepten dolayı haram kabul edilenler de vardır. Hayvan leşi, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurulmuş, yüksek bir yerden düşmüş (bu sebepten dolayı ölmüş), başka bir hayvan tarafından boynuzlanarak öldürülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş (henüz canlıyken) kesilmiş olanlar hariç, dikili taşlar üzerine boğazlanmış[308] olarak Kur'an'da nitelendirilen de haram kapsamında zikredilmektedir.[309]

İslam dini hayvanın etinin yenilip yenilmeyeceği konusunda kayıtlayıcı hükümler koyduğu gibi İslamdan önceki dinlerde de bu konuya yer verilmiştir. Haddi aşmaları ve zulmetmeleri sebebiyle İsrailoğulları'na Allah'tan bir ceza olarak bazı hayvanların tamamen, bazılarının da belirli kısımlarının haram kılındığı bildirilmiştir.[310]

Kur'an'da da birçok hayvandan bahsedilir ve bunun yanında bu hayvanlardan istifade etmenin haram ve helâlliğine dair hükümler zikredilir. Bazen bizzat ismi ile bazen de birçok hayvanın aynı cinsten olmasından dolayı genel bir isimle zikredildiğini görürüz. Ena'm (kurbanlık hayvan),[311] el-vuhûş (vahşi),[312] el-en'âm (koyun, keçi, deve ve sığır cinsinden ehil hayvanlar; davar),[313] el-behîm (genel olarak hayvanlar),[314] el-işâr (gebe deve),[315] zibh (kurbanlık),[316] ed-dâbbe[317] (yeryüzünde yürüyen, sürünen, herhangi bir şekilde hareket halinde olan, suda yüzen, havada uçan tüm canlılar) kavramları Kur'an'da hayvanlara dair zikredilenlerdir.[318]

---

[307] Râfiî, *Muharrer,* III, 1556-1557; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 17; Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 132; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfî'î*, tsh. Zekeriyya Umeyrat, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995, I, 449.
[308] İlgili âyet için bkz. Mâide 5/3.
[309] Geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 509.
[310] En'âm 6/146.
[311] Mâide 5/95.
[312] Tekvîr 81/5.
[313] Âl-i İmrân, 3/14; Nisâ, 4/119; Mâide, 5/1; En'âm 6/ 136, 137, 138, 139, 142.
[314] Mâide 5/1.
[315] Tekvîr 81/4.
[316] Saffât 37/107.
[317] Hûd 11/6.
[318] Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XVII, 318.

Deniz ve kara hayvanlarından dört ayaklı olanlara "behîme" denilir. Yırtıcılar bunun dışındadır.[319] Behîme denilmesinin sebebi, konuşma, anlama, temyiz edememe gibi özelliklerden mahrum olması yani akıl noksanlığındandır. "En'âm" ise, deve, sığır ve davar türü hayvanların ortak adıdır. Fukaha da fıkıh kitaplarında "en'âm" ifadesinden bunları anlamışlardır.[320] Müfessirler ise, Yasin Suresi 71. ayette geçen "en'âm" kelimesinin deve, sığır, davar, at, katır ve eşek için kullanılmış olduğunu zikretmişlerdir.[321] En'âm türü hayvanlar insanlar için büyük faydaları olan, diğer yırtıcı hayvanlar gibi şerli olmayıp insanlara kolaylıkla boyun eğen, insanların kendilerine yeme, içme ve ulaşım gibi birçok konuda oldukça fazla ihtiyaç duydukları hayvanlardır ki,[322] bu hususlar Kur'an-ı Kerim'de de birçok yerde zikredilmiştir.[323]

Demîrî, behîme ile ilgili de şu bilgilere yer vermektedir: Behîme, 'en'âm'dan daha geneldir. En'âm 8 çifttir ve daha hususidir. "Behîme" kelimesi, "en'âm" kelimesine izafe olunca cinslikten çıkıp, izâfe olduğu şeyin adını alıyor. Bu hayvanların etlerinin yenilmesi helâldir.[324] Koyun ve keçinin erkek ya da dişi yavrularına genel olarak "behme"denilmektedir.[325]

"Kur'ân'ı-Kerim'de, alak (siyah-kırmızı renkli sülük) 6, ankebût (örümcek) 2, arda (bir tür kurtçuk) 1, bakara (inek) 9, baîr, büdün, cemel, dâmir, işâr, ibil, nâke, (deve) 16, baûd (sivrisinek) 1, biğâl (katırlar) 1, cerâd (çekirge) 2, dâbbetu'l-arz 1, dafadi' (kurbağalar) 1, ebâbîl 1, ferâşe (kelebek) 1, fil 1, ğanem, na'ce, da'n (koyun) 8, ğurâb (karakarga) 3, hayl, âdiyât, ciyâd (at) 7, hımâr, hamîr, humur (eşek) 5, hınzır, hanâzîr (domuz) 5, hüdhüd (çavuş kuşu veya ibibik kuşu) 1, kasvera (aslan) 1, kelb (köpek) 5, kırade (maymun) 3, kummal (bitler) 1, ma'z (keçi) 1, nahl (bal arısı) 1, neml (karınca) 3, selva (bıldırcın) 3, hût, hîtân, nûn (balık) 6, sü'bân, hayye, cânn (yılan) 4, tayr (kuş) 19,

---

[319] Câhiz, *Kitâbü'l-hayevân*, V, 277; Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrût 1423(h), I, 488.

[320] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 630; Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Lüğa,* thk. Muhammed Ivaz Mur'ib, İhyî't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 2001, VI, 178; Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 75; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 89; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* II, 374.

[321] Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm, *Letâifü'l-İşârât (Tefsîru'l-Kuşeyrî)*, thk. İbrahim el-Besyûnî, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmme, Mısır, ts, III, 224; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXVI, 306; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, I, 488; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 89.

[322] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 90; Şâfiî, *el-Üm,* II, 213.

[323] *"*Hayvanlardan da kimi yük taşır, kiminin tüyünden döşek yapılır. Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin*"* (En'âm, 6/142), *"*Sekiz çift (hayvan), koyundan iki, keçiden iki.*"* (En'âm, 6/143) "Ve deveden iki, sığırdan iki" (En'âm, 6/144), ayrıca bkz. Yasin, 36/72-73; Mâide, 5/103.

[324] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* I, 517-518.

[325] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* III, 308.

zerr (küçük ve kırmızı karınca) 6, zi'b (kurt) 3 ve zubâb (karasinek) 2 defa geçmektedir."[326]

İslam hukukçuları, Bakara Suresi'nin 172. ayeti ile Mâide Suresi'nin 1 ve 4. ayetlerinden istidlâlen, vahşî hayvanlardan ceylan, geyik, dağ keçisi, zebra ve yabanî sığır türleri; evcil hayvanlardan deve, sığır, manda, koyun, keçi, tavşan, tavuk, kaz, ördek ve hindi türleri; kuşlardan güvercin, serçe, bıldırcın ve sığırcık türlerinin etlerinin yenilmesinin helâl olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır.[327] Çekirge ise, hakkında özel bir hüküm bulunması sebebiyle, yenmesi helâl hayvanlar grubunda yer almıştır.[328] Eti yenmesinin helâlliği hususunda bu hayvanların bir kısmı Kur'an'da açıklanmış, geri kalanları da iyi ve temiz şeyler kapsamında mübâh kabul edilmiştir.[329]

Bakara 173, En'am 145 ve Nahl 115. Ayetlerde geçen yasaklar konusunda İslam âlimlerince görüş birliğine varılmıştır.[330] Bunların dışında kalan hayvanların etlerinin helâl olup olmadığı konusunda her ne kadar farklı görüşler ortaya konulmuş olsa da[331] 'eşyada aslolan mübahlıktır' ilkesi doğrultusunda bunlar âlimlerin çoğunluğunca helâl kabul edilmiştir.[332] Kur'an ve sünnet tarafından haram/mekruh hükmü konulan hayvanların bu hükmü alması hususunda birtakım hikmetler tadad edilse de aslında bu hükümlerin taabbudî yönünün ağır bastığı ve dolayısıyla hükmün illetinin mükellef tarafından bilinemeyeceği kabul görmektedir.[333]

Ayrıca haklarında Kur'an ve sünnet tarafından helâl ve haram hükmü konulan hayvanların tamamı bir liste şeklinde sunulmuş değildir. Kaldı ki bu hayvanların sayısı da oldukça azdır. Çünkü evrende yaşayan binlerce hayvan vardır ve hükümleriyle birlikte bunların tek tek zikredilmesi mümkün de değildir. Genellikle kitap ve sünnete baktığımızda gıdalarda yenilebilirlik açısından haram ve hellaliğin "tayyibât" ve "habâis"

---

[326] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 278; Esen, Hüseyin, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, İzmir 2013, s. 23-24; Turgay, Nurettin, *Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler*, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu, Bildiriler, İstanbul 15-16 Mayıs 2008, II, 2,Akpınar, Ali, Kur'ân Coğrafyası, Fecr Yayınevi, Ankara 2002, s. 54-55.

[327] Bardakoğlu, "Haramlar ve helâller", *İlmihal*, II, 38.

[328] Buhârî, Sayd, 13; Müslim, Sayd, 52; Ebû Dâvûd, Et'ime, 34; Tirmizî, Et'ime, 22; Nesâî, Sayd, 37.

[329] Bakara 2/168-173; En'âm 6/141-145; Mâide 5/1, 3; Nahl 16/114-116;

[330] Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 81.

[331] Yalçın, İsmail, "Fıkıhta Haram Hayvanları Belirleme Sorunu", *İHAD*, S. 24, 2014, s. 331, ss. 329-345.

[332] Karadâvî, *el-Helâl ve'l-harâm*, s. 22-23; Hacıoğlu, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 19, S. 1, 2019, s. 193, ss. 191-219.

[333] Okur, "İslâm Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", s. 14.

kapsamında değerlendirildiğini müşahade etmekteyiz. Tayyibat kapsamına girenlerin helâl, habâis kapsamına girenlerin de haram kabul edildiği bilinmekle beraber, hayvanlardan hangisinin hangi kapsamda değerlendirildiği konusu içtihadın alanına girmiş ve bu konuda mezhepler arasında ihtilaflar tartışılagelmiştir.[334]

Yenilmesi helâl veya haram olan hayvanları liste halinde madde madde sunmak gibi bir hedeften bahsetmek mümkün olmadığı gibi, etlerinin yenilmesi helâl veya haram kabul edilen hayvanların sadece zikredilenlerden ibaret olduğu gibi bir çıkarım yapmak da doğru değildir. Demîrî çok sayıda hayvan ismi zikretmiş ve bu hayvanların bir kısmına dair de hükümler belirtmiştir. Demîrî'nin özellikle vurguladığı temel görüş, kitabında zikretmiş olduğu tüm hayvanların her birine dair sahabenin de ayrı ayrı haram ya da helâl hükmü bildirmemiş olmalarıdır. Fakat her ne kadar tüm hayvanlar hakkında tek tek hüküm bildirmek mümkün olmasa ve bunu yapmamış olsalar da hepsini kapsayacak şekilde genel ve özel kaideler koymayı da ihmal etmemiş olmalarıdır. Demîrî buradan hareketle külli kâide ve özet bilgi niteliğinde şu bilgilere yer vermiştir:

Yırtıcı ve saldırgan tabiatlı hayvanlardan azı dişli olanlar, kuş cinsinden pençeliler, cellâle niteliğinde olup kazûrat/pislik ile beslenenler haram kapsamındadır. Allah Rasulü'nün öldürülmesini yasaklamış olduğu hayvanlar, çevresine zarar verdiği gerekçesiyle öldürülmeleri emredilenler de bu kapsama dâhildir. Eti yenilen ile yenilmeyen hayvanın birleşmesinden mütevellid melez hayvanlar (katır gibi), sokarak zehirleyen türler, bazı istisnalar (keler/kertenkele, kirpi, arap tavşanı/cırboğa, gelincik) hariç tüm haşereler de aynı haram kategorisinde sayılmıştır. Özel anlamda ise, leylek haricindeki tüm su kuşları ile gerdanlıklı vasfı olan ve hububat/tane toplayarak beslenen tüm kuşlar ve tavuklar helâl olarak değerlendirilmiştir.[335]

İslam hukukuna göre, bir hayvanın öldürülmesine dair bir rivayetin bulunması o hayvanın etinin haramlığını gerektirmez. Nitekim Demîrî de öldürülmesi emredilen hayvanların etlerinin yenilip yenilmemesine dair önemli açıklamalarda bulunmuş ve her öldürülmesi emredilen hayvanın fevasık ile aynı sınıfta değerlendirilmemesi gerektiğini şu sözleriyle açıklamıştır: Öldürülmesi emredilen beş fevâsıkta yenilmemesinin sebebi

---

[334] Aktan, Hamza, "Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükmün Belirlenmesi", *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı – IV, Günümüzde Helâl Gıda*, DİB, Afyonkarahisar, (26-28 KASIM 2011), s.59.

[335] Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 152; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 200-201.

öldürülmelerinin emredilmiş olması değil, bu hayvanların kendisinde bulunan herhangi bir zarardan dolayıdır. Fakat bu hayvanların dışında olup da öldürülmesi emredilmiş hayvanlar ise kendilerinde etrafa verebilecekleri herhangi bir zarar yok ise etinin yenilmesi haramdır, denilemez. Herhangi bir kimsenin, kendisiyle cinsel ilişkiye girdiği etinin yenilmesi helâl olan hayvan buna örnektir. Her ne kadar bu hayvan hakkında öldürülmesi yönünde bir emir vârid olsa da bu hayvan boğazlandığı takdirde etinin yenilmesi sahih görüşe göre haram olmaz. Çünkü hayvanın öldürülmesine dair emir onun yenilmesinin haramlığı ile alakalı değildir, bu emir zânîyi tazir etmek ve onun, hayvanın öldürülmesine şahitlik etmesini ve yaptığı çirkin olayı hatırlamasını sağlamak içindir.[336] Mâlikîlere göre bu durumda olan hayvanın eti haram değildir hatta mekruh dahi değildir. Hanbelîlere göre ise etinin yenilmesi helâl veyâ haram olması farketmeksizin hayvanın öldürülmesi vaciptir. Hanefîler'e göre ise bu durumda hayvan kesilir fakat eti yenmez.[337]

Demîrî, konuyu daha iyi aydınlatmak babından Hz. Ömer'in, karşılıklı dövüştürülen ve bu dövüş sebebiyle birbirlerine zarar veren horozların öldürülmelerini emretmesini ve damlara çıkılarak kendisiyle eğlenilen ve bu vesileyle damlar üzerinde insanlara eziyet edilmesine sebep olan ve aynı zamanda hedef yapılarak taşla nişan alınan güvercinlerin de öldürülmelerini emretmiş olmasını zikretmiştir.[338] Burada Demîrî'nin savunduğu görüş şudur: Hz. ömer'in de bu hayvanların öldürülmelerini emretmiş olması onların etlerinin yenilmemesinin haramlığına delil teşkil etmez. Çünkü bu hayvanların öldürülmelerini emretmek veya öldürülmelerinden nehyetmek onların etlerinin yenilip yenilmemesiyle alakalı bir durum değildir, bilakis bu durum onlara verilen değer ile alakalıdır. Demîrî bu görüşünü de Hattâbî'nin (ö. 388/998) İbâdi'den nakletmiş olduğu şu rivayet ile desteklemiştir: Allah Rasulü hüdhüd kuşuna verdiği değerden dolayı onun öldürülmesini yasaklamıştır. Çünkü o Süleyman Peygamber'e itaat etmiştir. Yoksa onun öldürülmesinin nehyi etinin yenilmesinin haramlığına dair değildir.[339] Dolayısıyla hüdhüd kuşunun helâl olduğu görüşünü tercih eden kimsenin delili, kendisinde olan bir sebepten olmayıp harici bir sebepten ötürüdür.[340] İlerleyen satırlarda özellikle

---

[336] Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 146; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 201.
[337] Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 67; Bor, Adil, *Kur'ân'a Göre Hayvan Hakları*, (Basılmamış YLT), s. 115, İstanbul 2007.
[338] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 200-201.
[339] Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm, *Meâlimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Matbaatü'l-İlmiyye, Haleb 1351/1932, IV, 157-158.
[340] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 202.

araştırmamıza konu olan eser ışığında eti yenilen ve yenilmeyen hayvanları belirli başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

2.1.3.2. Helâllik ve Haramlık Hususunda Mezheplerin Görüşleri

Çalışmamızın bu bölümünde konunun bütününde ele alınan bilgiler doğrultusunda değerlendirme maksatlı da olarak mezheplerin herhangi bir hayvanın etinin helâlliği veya haramlığı konusundaki meseleyi ele alış biçimi ve ileri sürdüğü görüşeri ele alacağız.

Kur'an nassıyla doğrudan haram kılınan tek hayvan domuzdur. Bunu dışındaki hükümler sünnet, icma, kıyas, örf vs. gibi yollarla konulmuştur. Kur'anın direk yolla hakkında hüküm vermediği ve hakkında Hz. Peygamber'in herhangi bir bilgilendirmede bulunmadığı hayvanlarla alakalı genelde tayyib ve habîs değerlendirmesi mezhepler arasında ihtilaflara sebep olmuştur. Geçen satırlarda söz ettiğimiz üzere mezhepler bu kavramlara yükledikleri anlamlar çerçevesinde haram ve helâli belirleme usulü benimsemişlerdir.

Hanefîler "sibâ" kelimesiin etçil yani hayatını et yiyerek idame ettiren tüm hayvanlar olarak anlamış, bu şekilde beslenen ve yırtıcı olarak isimlendirilen aslan, kurt, kaplan, tilki, ayı, çakal, fil, gelincik, sincap, sansar, samur, köpek, kedi, maymun, vs. gibi hayvanların etlerinin yenilmesini haram kapsamında değerlendirmişlerdir.[341] Şâfiîler'in "sibâ" kelimesine "insana saldıran ve onu parçalayan" şeklinde Hanefîler'den farklı anlam yüklemeleri ise, tilki ve çakalı diğer saldırganlardan farklı değerlendirmelerine ve bu doğrultuda bu hayvanların etlerinin yenilmesini helâl saymalarına sebep olmuştur. Mâlikîler ise, tüm bu ihtilaflar ve hakkında kesin nas bulunmaması sebebiyle bu tür hayvanların etlerini yemeyi haram yerine mekruh olarak değerlendirmişlerdir. Yırtıcı kuşlar ile ilgili olarak ise: "Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençesiyle avlanan her kuşun yenilmesi yasaktır"[342] hadisine binaen, Hanefîler akbaba ve kargayı haram görürken Mâlikîler tüm yırtıcı kuşlar için mekruh demiştir. Şâfiîler ise bu kuşları zararının dokunup dokunmadığı ölçüsüyle değerlendirmiş ve bunlardan zararı dokunanları mekruh kabul etmiştir.[343]

---

[341] Mevsılî, *el-İhtiyâr*, V, 14.
[342] Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.
[343] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 20; Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 139; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559.

At ve ehli eşek diye isimlendirilen eşek ve katır etinin yenilmesi veya yenilmemesi konusunda dayanılan hadise[344] istinaden eşek ve katırın yenilmesi fıkıhçıların kahir ekseriyetine göre câiz görülmemiştir. Katırın yenilmesi konusunda melezlik özelliği ön planda tutulmuştur. At etinin yenilmesi Ebû Hanîfe tarafından mekruh addedilse de İmam Muhammed ve İmam Yusuf gibi bazıları bunu helâl saymışlardır. Ahmed b. Hanbel de at etini helâl kabul edenlerin safındadır.[345] İmam Mâlik bu konuda "Resulullah at, katır, eşek etini ve azı dişi bulunan her yırtıcı hayvanın etini yasak etti"[346] hadisine istinaden at etini haram olduğu görüşünü benimsemiştir. Aslında İmam Mâlik ile Ebû Hanîfe'nin at etini helâl kabul etmemelerinde en büyük etkenin Nahl Sûresi 8. Âyetinde geçen "atı binmeniz ve süs için yarattı" ibaresinden çıkardıkları anlamdır.[347]

Mâlikîler suda yaşayan hayvanlardan isim benzerliği dolayısıyla sadece deniz domuzunu haram saymışlar bunun dışında tüm deniz hayvanlarını helâl kabul etmişlerdir.[348] Hanefîler ise, mezkûr naslardaki deniz canlıları ifadesinden maksadın sadece balık türleri olduğunu savunmuş ve sadece balık türleri sınıfına giren deniz canlılarının helâl hükmünde olduklarını söylemişlerdir. Aksi takdirde balık sınıfında değerlendirilmeyen canlılardan karides, midye, yengeç, ıstakoz, kalamar gibi deniz ürünlerinin helâl kapsamında değerlendirilemeyeceği görüşünü savunmuşlardır.[349]

Şâfiîler bu konuda şu ayrımı yapmışlardır: hayvan, yaşamını sadece su içinde sürdürebilen cinsten ise ve sudan çıktığı takdirde herhangi bir müdahale olmaksızın kısa bir müddet içerisinde yaşamı son buluyorsa, nasıl öldüğü dikkate alınmaksızın yenilmesi helâl kabul edilmiştir. Fakat aslı itibariyle suda yaşama özelliğine sahip olmakla birlikte karada da yaşayabilme vasfı (amfibi) mevcut ise, işte bu hayvanlardan karada yaşayan hayvanlara benzeyenlerin yenilmesi, ancak eti yenilebilen kara hayvanları gibi boğazlanmak suretiyle helâl olabilir. Karada yaşayanlardan eti yenilmeyen hayvanlara benzemesi durumunda ise, haramdır denilmiştir. Dolayısıyla su yılanı, kurbağa, kaplumbağa ve yengeç gibi hayvanların yenilmesi helâl kabul edilmemiştir.[350]

---

[344] "Câbir'den şöyle rivâyet edilir. Allah Rasulü Hayber Gazası'nda eşek etini yasak etti, at etini yemeye izin verdi" (Buhâri, Zebâih, 28; Mey'azi, 38, Nikâh, 21; Müslim, Nikâh, 30; Sayd, 23, 25, 30, 37).
[345] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 67; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 230.
[346] Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.
[347] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 21.
[348] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 21-22; Karâfî, *ez-Zahîre*, IV, 101;
[349] Kâsânî, *Bedâi'*, V, 35.
[350] Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dârü'l-Fikr, VIII, 113,150-152, Beyrût 1984; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 170.

Müellif'in kara ve suda yaşayan hayvanların yenilip yenilmemesi konusundaki fikri genel itibariyle Şâfiî Mezhebi'nin benimsedikleridir. Haşerelerin yenilip yenilmemesi konusunda ise, "De ki: "Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum" âyetini[351] delil göstermiştir. Ayrıca yenilmesini helâl gören Mâlikiler dışında, haram kabul eden Cumhur'un görüşünü esas almış ve kendisi de haşere türü canlıların yenilmesinin haramlığını habâisten olmaları gerekçesiyle kabul etmiştir.[352]

İnsanoğlunun yaşam sürdüğü her yerde fert ve toplumun uymak zorunda olduğu birtakım kurallar mevcuttur. Bu kurallar ister vahiyle isterse beşerî mercilerce konulsun veya örf olarak tarif edilen birtakım davranışlar olsun farketmez. Buradan hareketle İslam fıkhında, gıdaların birtakım ilkelere dayandırılarak helâl veya haram kılındığı görülmektedir. Müellifin de hüküm verirken üzerinde önemle durduğu ilkeleri başlıca şöyle sıralayabiliriz: 1. Dînî kaynaklarca yer verilmesi, 2. Menfaat veya mazarrat/zarar içermesi, 3. Tayyib/temiz ve habîs/pis olması, 4. Tabiatı itibariyle iğrenç, pislik; vahşilik/saldırgan tabiata sahip olma, 5. Boğazlama/kesim, 6. Beslenme şekli yani cellâle olup olmaması. 7. İstihâle ve istihlâk, 8. Örf ve telakki, 9. İsraf ve kamu yararı.[353]

2.2. Hayâtü'l-Hayevân'da Helâl Oluşu Kur'an ile Sabit Hayvanlar

Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde, Allah'ın insanoğluna lütfettiği imkân ve nimetler sıkça hatırlatılır. Hayvanların etleri de bu nimetler içerisinde zikredilir. İbâdât ve muâmelât bağlamında etleri başta olmak üzere diğer ürünlerinden faydalanmanın helâl ya da haram oluşu gibi dinî-fıkhî hükümlerden söz edilir. Kur'an'da açıkça yasaklananlar dışında iyi ve temiz şeylerin helâl, pis şeylerin haram kılındığı,[354] bazı hayvan etlerinin kural olarak helâl kılındığı ifâde edilmiştir.[355]

Bu bağlamda kan dışında Kur'an'da haram kılınan etler; Allah'tan başkası adına kesilen, kendiliğinden ölen, boğulmuş, vurulup öldürülmüş, uçuruma yuvarlanıp ölmüş veya boynuzlanıp öldürülmüş, yırtıcı hayvanlar tarafından öldürülüp terk edilmiş,

---

[351] En'âm 6/145.
[352] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 38.
[353] Ayrıca bkz. Yetim, "Katkı Maddesi İhtiva Eden Gıdalarda Hellalliğin ve Haramlığın Belirlenmesinde Bir Yöntem Olarak İstihâle ve İstihlâk", s. 27.
[354] Maide 5/5; A'raf 7/157.
[355] Maide 5/1; En'am 6/145; Nahl 16/115-116.

kutsanan taşlar üzerine kesilip kurban edilmiş hayvan etleri ile leş ve domuz etidir.[356] Buna mukabil eğitilmiş avcı hayvanların yakaladığı (veya öldürdüğü) hayvanların helâl olduğu,[357] büyükbaş ve küçükbaş hayvanların Allah'a kurban edilmesi gerektiği,[358] üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların yenilmemesi gerektiği[359] ve deniz hayvanlarının yine kural olarak helâl sayılması[360] gibi bilgiler de zikredilmiştir.

Demîrî'nin, helâlliği konusunda hüküm bildirdiği hayvanlardan bazıları Kur'an'ın nassıyla, bazıları da Hz. Peygamber'in sünnetiyle ya da diğer delillerle doğrudan veya dolaylı olarak helâl sayılmıştır. Bu konuda yazar sistematik bir yöntem izlemiş olmasa da biz tezimizde bu konuyu alt başlıklar halinde inceleyeceğiz. Eserde zikredilen hayvanlardan, Kur'an'ın doğrudan veya dolaylı delâletiyle helâl olduğunu belirttiği hayvanları bu bölüm içerisinde incelemeye çalışacağız

2.2.1. Kara Hayvanları

Hayvanlar fıkıhta, (1) Hiç kanı olmayanlar, (2) Akıcı kanı (dem-i gayri mesfuh) olmayanlar, (3) Akıcı kanı (dem-i mesfuh) olanlar şeklinde üç kategoride incelenmiştir. Çekirge hiç kanı olmayan, balıklar akıcı olmayan, koyun ve keçi gibi hayvanlar ise akıcı kanı olanlar olarak örnek gösterilebilir.[361] Konuyu Demîrî'nin eserde ele aldığı karasal hayvanlar bağlamında ileride sırası geldikçe inceleyeceğiz.

2.2.2. Deniz (Su) Hayvanları

Kur'an-ı Kerîm deniz avının helâl olduğu beyan etmiştir.[362] Allah Rasulü bu konuda kendisine sorulan bir soruyu, *"Onun (denizin) suyu temiz, ölüsü helâldir."* şeklinde cevaplamıştır.[363] Deniz ürünlerinin helâlliğinin âyet ve hadislerle müdellel oluşunda şüphe yoktur ancak fıkıh âlimleri arasında nelerin deniz ürünü sayıldığı nelerin de sayılmadığı konusu tartışılagelmiştir. Deniz ürünü konusundaki bu tartışma dolayısıyla biz de bu konuyu helâlliği Kur'an nassıyla sabit olanlar değil de

---

[356] Bakara 2/1 73; En'am 6/145; Nahl 16/115.
[357] Mâide 5/3-4.
[358] Hacc 22/28, 34, 36; Kevser 108/02.
[359] En'âm 6/12.
[360] Maide 5/96.
[361] Kâsânî, *Bedâi'*, VI, 179; Boran, "Mustafa, Fıkıhta Çekirgenin Hükmü", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, Bahar-2020, s. 266.
[362] Mâide, 5/96; Fâtır, 35/12.
[363] Ebû Dâvûd, Tahâre, 41; Tirmizî, Tahâre, 52; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, I, 27, VIII, 170. (هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

helâlliği diğer delillerle sabit olanlar başlığı altında incelemenin daha uygun olacağı düşündük.

2.2.3. Haşarat ve Sürüngenler

Kur'an nassı ile helâl kılındığı ifade edilen herhangi bir haşerat ve sürüngen türü bulunmamaktadır.

2.2.4. Kuşlar

Kur'an nassı ile sarih olarak helâl kılındığı ifade edilen hususî anlamda herhangi bir kuş türüne rastlanılmadığından mezkûr konuyu da helâlliği diğer delillerle sabit olanlar başlığı altında incelemeyi uygun gördük.

2.3. Hayâtü'l-Hayevân'da Helâl Oluşu Diğer Delillerle Sabit Hayvanlar

Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetler, Kur'an'daki mezkûr yasakların yanında, onları teyit eden ifâdelerin beraberinde, "habîs/necis ve iğrenç" yiyeceklerin vasıflarına dair detayları da içermektedir. Örneğin, Allah Rasûlü, yırtıcılar olarak tarif edilen parçalayıcı uzun ve sivri dişleri olan hayvanlar ve pençesi ile avını parçalayan kuşların etlerinin yenilmeyeceğini özellikle belirtmiştir.[364] Bunların yanında, bazı hayvanların da etlerinin yenilmesinin helâlliğine dair hükümleri içeren farklı hadisler de mevcuttur.[365] Helâl kesim usulleri,[366] hayvanların avlanması, hayvanlara muamelede şefkat ve merhameti gözetmek[367] vb. birçok konuda tavsiye ve hükümlerin teferruatlı bir

---

[364] Müslim, Sayd, 15,16. (وَكُلُّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ كُلُّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ)

[365] Ebû Dâvûd, Et'ime, 34.

[366] Müslim, Sayd, 57; İbn Mâce, Zebâih, 3-4; Ebû Dâvûd, Edâhî, 12; Tirmizî, Diyât, 13, 14; Nesâî, Dahâyâ, 22, 27; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Suûdî Arabistan, 1412/2000, Edâhî, 10; Hayvan kesim usulleri ile ilgili olarak bkz. Koşum, Adnan, "Hayvan Refahı Bağlamında Fıkıhta Hayvan Kesimi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 30, 2017, s. 443-451, ss. 439-460.

[367] Buhârî, Zebâih, 25, 35; Müslim, Selâm, 40, 41; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-risâle, yy, 1421/2001, XIV, 461, XVI, 410; Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, (Ebû Mus'âb ez-Zührî rivâyeti), thk. ve tlk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl, Müessesetü'r-risâle, Beyrût 1412/1991, Câmi` 31; (عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلَا سَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا، فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ، ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ بَلَغَ مِنِّي، فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلَأَ خُفَّهُ مَاءً، ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ حَتَّى رَقِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ لَأَجْرًا؟ فَقَالَ: فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ)
Ayrıca bkz. Çağrıcı, Mustafa, "Eza", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA),* XII, s. 35- 36, İstanbul 1995; Sarıcık, Murat, "Hayvanlara Şefkat ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Y. 2014/2, S. 33, ss. 61-81.

şekilde yer aldığı görülür.[368] "Hadis kaynaklarında hayvan etleri ile ilgili rivâyetler, ağırlıklı olarak "Et'ime/Yiyecekler", "Zebâih/Boğazlama", "Sayd/Avlanma" başlıklı bölümlerde yer almaktadır."[369]

Hayâtü'l-Hayevân'da zikredilen hayvanlardan, Kur'an'ın doğrudan veya dolaylı delaletiyle helâl addedilmeyen ancak, Hz. Peygamber'in sünneti, ümmetin icmâı, kıyas veya diğer feri delillerle[370] helâl addedilen hayvanları da bu bölüm içerisinde inceleyeceğiz

2.3.1. Kara Hayvanları

Hayâtü'l-Hayevân'da zikredilen başlıca kara hayvanları şunlardır;

1) Arap Tavşanı (اليربوع / Yerbû'):

"Arap tavşanı"nın[371] etinin yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir. Arapların bu hayvanı tayyibâttan kabul ederek hoş görmelerinden ve nadiren azısıyla avlandığından dolayı helâl saydıkları[372] ve bu görüşü benimseyenlerin de Atâ, Ahmed ve Ebû sevr olduğu ifâde edilmiştir. Ebû Hânife ise haşerattan (fare cinsi) olduğu için yenilmez demiştir.[373]

Şafiîler ise, sahabilerin "*bir kimse ihramlıyken arap tavşanını öldürürse ona bir bedene gerekir*" sözüne istinaden ve 'bir şeyin haramlığına dair herhangi bir delil bulunmadığı müddetçe, o şeyin helâl olduğuna hükmedilir' kaidesinden yola çıkarak helâl olduğunu benimsemişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, öldürülmesini emrettiği bozguncu beş hayvan içerisinde farenin ismi geçmesine karşın bu hayvanın isminin

---

[368] Zikrettiğimiz konuların yanında birçok konuda tezimizin son bölümünde detaylı bilgiler verilmiştir.

[369] Hacıoğlu, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", s. 1196.

[370] Dört asli delil dışındaki mesâlih-i mürsele, istihsan, örf, şer'u men kablenâ, sahabi kavli, istishab gibi delillerdir. Bkz. Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, ss. 168-221.

[371] "Arap tavşanı", "yerbû`", "evda' ", "dirs" (kirpi, arap tavşanı, tavşan, fare, kedi, kurt vb. hayvanların yavruları için kullanılan ortak isim) gibi farklı isimlerle de adlandırılan, ön ayakları kısa, arka ayakları uzun, sıçan kuyruğuna benzer kuyruğu olan, geyik renginde, daha çok toprak altında vakit geçiren, geviş getiren bir hayvandır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 355, II, 355, IV, 234-235; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 520; Kazvînî, bu hayvanın fare cinsinden bir tür olduğunu söylemiştir. Bkz. Kazvînî, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd, *Acâibü'l-mahlûkât ve Ğarâibü'l-Mevcûdât*, Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûât. Beyrût 1421/2000, s. 373.

[372] Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 12; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc,* VI, 148; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559; İsnevî, Cemâlüddîn Abdurrahîm, *el-Mühimmât fî Şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravza*, thk. Ebû'l-Fazl ed-Dimyâtî, Ahmed b. Alî, Dâr'u- İbn Hazm, Beyrût 1340/2009, IX, 59; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 450.

[373] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* III, 27, IV, 191.

geçmemiş olmasını da etinin yenilebileceğine delil göstermişlerdir.[374] İmam Mâlik ise boğazlandığı takdirde yenilmesinde bir beis yoktur demiştir.[375] Hanbelîler de Şâfiîler gibi yenilebileceği görüşünü savunmuşlardır.[376] Bu konuda Demîrînin görüşü de tavşan etinin yenilmesini câiz gören cumhurun görüşüyle aynıdır.[377]

2) Tavşan (أرنب / Erneb)

Tavşan[378] etinin yenilmesi tüm fakihlerce helâl kabul edilmiştir[379] fakat Abdullah b. Amr, İbnü'l-Âs ve İbn Ebî Leylâ'dan gelen bir rivayete istinaden bu ikisinin mekruh gördükleri ifâde edilmektedir.[380]

Helâl kabul edenlerin delil olarak aldıkları rivayetler şunlardır: Enes'in (r.a): "Merri'z-Zahran'da[381] bir tavşana denk geldik. Hepimiz arkasından koştuk, ben onu yakaladım, aldım ve Ebû Talha'ya getirdim. Ebû Talha onu kesti ve bir uyluğunu Hz. Peygamber'e gönderdi. O da bu ikramı kabul etti"[382] Başka bir rivayette geçen, "onu kabul etti ve ondan yedi"[383] sözünü de buna delil olarak getirdiler. Ebû Davûd'daki rivayette ise "ben henüz buluğ çağında bir gençtim, bir tavşan yakaladım ve onu pişirdim. Ebû Talha benimle birlikte ondan bir parça Rasulullah'a gönderdi. O'na götürdüm, takdim ettim ve O da ondan yedi. Hz. Peygamber'e o anda tavşan etinin yenilmesinin hükmü soruldu. O da helâldir diye cevap verdi."[384]

---

374 Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 139; Şâfiî, *el-Üm*, II, 262; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 326.
375 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 542, 450.
376 Râfiî, *Muharrer*, III, 1559; Merdâvî, *el-İnsâf*, X, 361; Nevevî, *el-Mecmu',* IX, 12.
377 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 236.
378 "Tavşan" yaklaşık 50 türü içine alan, oğlağa benzeyen, ön ayakları kısa arka ayakları uzun olan ve zürafanın aksine yere ayaklarının arka kısmıyla (ökçe) basan bir hayvandır. Genellikle ağaç yaprakları ve bazı bitkileri yemek suretiyle yaşar. Ada tavşanı türü kendileri tarafından kazdıkları yuvalarda veya başka hayvanlara ait yuvalarda barınır, normal tavşan türü ise otluk ve çalılık arazilerde yaşar. Sık doğuran bu hayvan, sırasıyla bir yıl erkek bir yıl dişi olarak yavrular. Dört canlının hayız gördüğü söylenir ki bunlar; Kadın, tavşan, sırtlan, yarasa. Zayıf bir görüşe göre dişi köpeğin de hayız gördüğü söylenmektedir. Yemesi içmesi ve bevletmesi deveye benzer. Duyma konusunda oldukça hassastırlar. Bu yüzden de kendi türlerinin dışındaki hayvanların yaklaşmasıyla irkilirler. Bkz. Demîrî, *Hayatü'l-hayevân,* I, 95-97; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 230.
379 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 98; Ayrıca bkz. Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 11, 13; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559; İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 59; Kâsânî, *Bedâi`*, V, 39; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 230; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 450; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 325; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 114; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, V, 133.
380 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 98.
381 Mekke şehri yakınlarında bir mevki adı.
382 Buhârî, Sayd 32, 10; Müslim, Sayd 53; Tirmizî, Et'ime 2; Nesâî, Sayd 25.
383 Buhârî, Hibe, 5.
384 Ebû Dâvûd, Et'ime 27.

Şâfiî fıkıhçıları tavşanın saldırgan bir hayvan olmaması ve azısıyla beslenmemesi dolayısıyla yenilmesini câiz görmüşlerdir.[385] Hanefîler de Şâfiîlerin gerekçelerine ek olarak tavşanın tıpkı ceylan gibi pislik ile beslenen bir hayvan olmaması dolayısıyla yenilmesinde bir beis görmemişlerdir.[386] Tavşan etinin yenilmesi Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirîlerce de câiz görülmüştür, fakat Seleften bazılarınca hayız gören hayvanlardan olduğu gerekçesiyle kerih kabul edilmiştir.[387]

Demîrî de tavşanı tayyibât kapsamında değerlendirmiştir. Tavşanın temiz gıda ile beslenen, saldırgan ve yırtıcı tabiatlı olmayan bir hayvan olmasını ileri sürerek onun etinin yenilmesini kendisi de fıkıh ulemasının tamamına yakını gibi câiz kabul etmiştir.[388]

3) Yabâni Sığır (البقرالوحشي / Bakaru'l-Vahşî)

Demîrî tarafından bu neviye giren hayvanlar, "mehâ", "eyyil",[389] "yahmûr" ve "seytel" şeklinde dört sınıf olarak tarif edilmiştir. Yabani sığırlardan mehâ,[390] ehlî keçiye en çok bezeyen hayvandır. Tüm nevileri tayyibâttan sayıldığından, yenilmeleri icmâ ile helâl kabul edilmiştir.[391] Yukarıda sayılan türlere ek olarak Demîrî "Leâ" kelimesini de bir sığır türü sayılan vahşî öküz için kullanmıştır.[392] Yabani sığırların diğer türlerine ilerleyen satırlarda değinilecektir.

4) Yaban Keçisi (أروية / Urviyye)- (وعل / Veil)

"Dağ keçisi"nin[393] hükmünün ittifakla helâl olduğu kabul edilmiştir. İbni Abbas dağ keçisi hakkında: bir kimse ihramlı iken bir dağ keçisi öldürse veya ihramsız iken onu

---

385 Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 139; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559.

386 Meydânî, Abdülganî b. Tâlib, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, thk. ve tlk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetü'l- İlmiyye, Beyrût, ts, III, 230.

387 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 594; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 114; İbn Abdülber, *el-Kâfî*, I, 437; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXI, 136 (عبد الرَّزَّاق عَن إِبْرَاهِيم بن عمر عَن عبد الْكَرِيم بن أُمَيَّة قَالَ: سَأَلَ جرير بن أنس النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم، عَن الأرنب فَقَالَ: لَا آكلها انبئت أَنَّهَا تحيض)

388 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 98.

389 Geyik (Eyyil) başlığı altında incelenmiştir.

390 Ehlî keçiye en çok benzeyen, vahşi sığır türlerinden olan "mehâ" yaz mevsiminde bulduğu takdirde su içer, şayet bulamazsa sabreder ve rüzgârı koklayarak yetinir. Boynuzları oldukça sert bir hayvandır. Bkz. *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 500, III, 737.

391 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 500.

392 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 685. Ayrıca bkz yabani sığır türleri için İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, XI, 80.

393 "Dağ keçisi", "urviyye" (dişi dağ keçisi), "veil" (erkek dağ keçisi), "yâmûr" isimleriyle mezkûr, topluluk halinde yaşayan, sarp kayalıkları mekân edinen, uzun boynuzlu olup bu boynuzları üzerine yüksekten düştüklerinde yine bu boynuzları sayesinde zarar görmeyen hayvandır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XIV, 351; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXVIII, 197; Ezherî, *et-Tehzîb*, XV, 226-227;Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 105-107, IV, 215-218, 229.

harem sınırları içinde öldürse ona bir koyun kurban etmesi gerekir, demiştir. Demîrî **Kazvînî'nin** *el-Eşkâl* isimli eserine dayanarak **İbnü'l-fakih**'den bir alıntı yapar: "Zâbic adasında şekil bakımından ilginç hayvanlar gördüm ki veil de bunlardandı ve vahşi inek gibiydi. Kızıl renkli ve beyaz benekli idi. Etinin tadı da ekşiye çalar bir tatta idi." Demîrî bu sözlerden hareketle, "eğer bu söz sahih ise, bu durumda bu sözden bu hayvanın etinin yenildiği ve yenilmesinin de helâl hükmünde olduğu anlaşılır" demiştir.[394]

5) Yabânî Eşek/Zebra (الحمار الوحشي) el-Hımâru'l-vahşî / (الدبدب)/Debdeb

"Yabânî eşek/zebra"[395] etinin yenilmesi fukahanın kahir ekseriyetine göre helâl kabul edilmiştir.[396] Sa'd b. Cessâme (r.) şöyle dedi: "*Allah Rasulü'ne bir yabanî eşek hediye etmiştim. Hediyemi kabul etmeyerek bana iade etti. Yüzüme baktı ve üzüldüğümü görünce: Hediyeni ihramlı olduğumuz için almadık buyurdu*"[397] İmam Şâfiî: "Evcil eşek, yabani eşek sürüsüne katılsa ve uzun süre vahşi eşek gibi dağlarda yaşasa dahi onun yenilmesi haramdır. Vahşi eşek de evcilleştirilmiş olsa yine etinin yenilmesi haram olmaz" sözü ile zebranın helâlliğine vurgu yapmıştır.[398]

İmam Mâlik, Zebra etinin haramlığı konusundaki nehyin mutlak olduğunu ileri sürmüştür. Hem nehyin mutlak oluşu hem de her iki türün de birbirine benzemelerinden dolayı vahşi eşek eti yemeyi yasak kapsamında değerlendirmiştir. Boğazlansa dahi bu hükmün değişmeyeceğini savunmuştur.[399]

---

394 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 107, IV, 220, 230.

395 "Nehûs" (başıboş yabanî eşek), "nevs", "yahmûr" (karaca/geyik olduğu yönünde de bir görüş vardır) kelimeleri ile de isimlendirilen, oldukça güçlü, kuvvetli olan "yabanî eşek/zebra", evcil eşeğe göre ömrü çok daha uzun olan bir hayvandır ki 100 yıldan fazla ömrü olduğu söylenmektedir. Bu hayvanın farklı renkleri vardır. Hemcinslerini diğer hayvanlara karşı muhafaza eder. Sürüler halinde yaşar. Gebelik süresi 11 aydır. Tek doğurur. Evcil eşek, yılın tüm zamanlarında üreyebilmesine karşın yabani eşek yalnızca havanın nemli olduğu dönemlerde üreyebilir. Doğum yaptığında sıpa takriben 40 kilo kadar olur ve iki ay süresince emzirilir. Koku alma yeteneğinin keskin olması sayesinde temiz su kaynaklarını kolaylıkla bulabilir. Otçul bir hayvandır. Uyumadığı ifade edilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 94-97, 326, IV, 52, 122, 231-232; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 305; Câhiz, *Hayâtü'l-Hayevan*, II, 281, 385; Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 159; Seffârînî, Ebü'l-Avn (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *Keşfü'l-Lisâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm*, thk. Nureddîn Tâlib, Dâru'n-Nevâdir, Suriye 1428/2007, VI, 465.

396 Serhsî, *el-Mebsût*, XI, 233; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 98, IV, 232.

397 Buhâri, Cezâü's-sayd, 6/ Hibe, 6-17; Müslim, Hac 50-54; Ebû Dâvûd, Menâsik, 40; Tirmizî, Hac, 26; Nesâî, Menâsik, 79; İbn Mâce, Menâsik, 92.

398 Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 53; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 23.

399 İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf, *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed Muritani, Mektebetü'r-Riyad, Riyad 1400/1980, I, 428.

"Vahşi eşeğin haramlığı konusunda "vahşi eşek evcilleştirilince, ehlî eşek gibi olur" anlamında bir rivayet hariç, olumsuz herhangi bir görüş bilmiyoruz" diyen Demîrî, müctehidlerin, bu rivayetin hilafına hüküm verdiklerini ifade etmekte ve ehlî ve vahşî eşekten doğan hayvanın etinin de helâl olmayacağını zikretmektedir. Çünkü ona göre bir hayvanın etinin helâl olabilmesi için hem anasının hem de babasının etinin helâl olması gerekir.[400]

6) Ceylan/ahu/geyik (الظبي)/Zaby (الغزال)/Ğazâl

"Ceylan"[401] bütün çeşitlerinin yenilmesi fıkıh ulemasının geneli tarafından icmâ ile helâl kabul edilmiştir.[402] Sahabeden bir grubun, ihramlının ceylan öldürmesi durumunda, ihram cezası olarak kendisine bir keçi kesmesi gerektiğini naklettiği ifade edilen bilgiye dayanarak helâl olduğunu söylemişlerdir. İmam Şâfiî'nin fetvası da bu yöndedir. İmam Rafiî ve Nevevî de bu görüşü benimsemiş ve nakletmişlerdir fakat "zaby" kelimesini erkek için, "anz" kelimesini ise dişi için kullanmışlardır. Şayet "anz" kelimesi keçi değil de dişi ceylan kabul edilirse ihramlının ceylan öldürmesi durumunda, ihram cezası keçi yerine ceylan olmaktadır. Müellif bu fikrin hatalı olduğunu değerlendirmiş ve bunu kabul etmeyerek "zaby" kelimesinin hem dişi hem de erkek için kullanılmasının doğru olduğunu ifade etmiştir.[403] Begavî de ceylanın helâl olduğu görüşünü savunanlardandır.[404]

7) Gergedan (الكركند) Kerkend

Demîrî, "gergedan"[405] otçul ve geviş getiren bir hayvan olduğu için zahir görüş etinin yenilmesinin helâl olduğu yöndedir şeklinde bir hüküm nakletmektedir.

---

[400] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 98.

[401] "Ceylan", müellif tarafından eserde "buğaybay", "eyyil" (eserde bu hayvana yaban keçisi veya vahşi sığır gibi isimler verilse de "eyyil" kelimesi geyik anlamına gelmektedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 363; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 313. "Raşâ", "rîm", "azze" (dişi ceylan), "fûr", "hema`" (küçük ceylan) gibi farklı isimlerle anılmış olsa da, Müellifin "ceylan" kelimsinin anlamına dair, bizzat İmam Şâfiî'nin şu değerlendirmesini kabul etmiş olduğu anlamaktayız: "Zaby" kelimesi ceylandır, "ğazâl" kelimesi ise ceylanın güçlenip boynuzları çıkmaya başladığı çağlardaki erkeğine verilen isimdir. Farklı renkleri vardır. Hayvanların en hızlı koşanlarından olup gözleri de çok iyi görür. Azı dişi yoktur. Geviş getirir. Yüksek ve kumlu arazilerde yaşayan farklı cinsleri mevcuttur. Kokusu da (misk) temiz ve değerli olan bir hayvandır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 363, II, 461,467, III, 51, 61, 91, IV, 174; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 312-313.

[402] Kâsânî, *Bedâi`*, V, 39.

[403] Râfiî, Muharrer, III, 1559; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 61.

[404] Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 53.

[405] "Gergedan", otçul bir hayvan olup çalılık ve bataklık mekânlarda yaşam sürer. Görme duyuları zayıf olsa da, işitme ve koku alma duyuları güçlüdür. Başında büyükçe bir boynuzu vardır. Geviş getirir ve ot yer. Ehli eşek gibi tek toynaklı olan bu memeli hayvanın günümüzde sadece Afrika, Malezya,

Gergedanın insana saldırıp parçalayıcı özellikte olması onun helâl olmasına mâni değildir diyen Demîrî, bu fikrini destekleyici mahiyette sırtlanın da aynen gergedan gibi saldıran ve parçalayan bir hayvan olmasına karşın helâl addedildiği ifade etmektedir. Gergedanın at ile filden doğan melez bir hayvan olduğu iddialarının gerçekten uzak bir ihtimal olduğunu savunan Müellif, bu iddianın doğruluk ihtimaline karşın da bu hayvanın etinin yenilmesinin haram olacağı görüşünü zikretmiştir.[406] Farklı kaynakları taramamıza rağmen gergedanın hükmüne dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

8) Kaz (إوز) İvz/ Batt (بطة) Ördek

Su kuşlarından olduğu ifade edilen[407] ve küçükbaş hayvanlardan sayılan kazın ve ördeğin, etinin yenilmesinin icmâ ile helâl olduğu ifade edilmiştir.[408] Müellif tarafından tayyibât kapsamında değerlendirilen kaz ve ördeğin yenilmesi tavuğun yenilmesine kıyas edilmiş ve kümes hayvanlarının geneli de tavuğun yenilmesi ile ilgili hadis[409] ile delillendirilmiştir.[410]

9) Tavuk (الدجاج)/Decâc(الزاقي)Zâkî

"Tavuk"[411] ve tavuğun erkeği olan "horoz"[412] tayyibâttan olduğu gerekçesiyle etlerinin yenilmesi icmâ ile helâl kapsamında olan hayvanlar olarak değerlendirilmiştir. Delil olarak da Buhâri, Müslim (ö. 261/875), Tirmîzî ve Nesâî'nin Zehdem b. Mudarrib el-Cermî'den rivayet ettikleri; *Cermî, tavuk eti bulunan bir sofraya bizi davet etti. O anda Benî Teymillah'dan kırmızı yüzlü bir adam içeri girdi. Cermî ona da sofraya gel dedi,*

Hindistan ve Endonezya'da yaşadığı ve neredeyse soyları tükenmek üzere olduğu söylenmektedir. İbn Sînâ, el-Hüseyn b. Abdillâh, *el-Kânûn fi't-Tıb*, thk. Muhammed Emîn Danâvî, ts, yy, I, 484; İbşîhî, Ebü'l-Feth Bahâüddîn Muhammed, *el-Müstetraf fî Külli Fennin Müstezraf*, Âlemü'l-kütüb, Beyrût 1419/1998, s. 369-370; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 569-570.

406 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 570.

407 Ezherî, *Tehzîb*, XIII, 195; Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 398.

408 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 147, 414.

409 Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-türâs, Beyrût 1374/1955, Et'ime, 24; Tirmizî, Et'ime, 25.

410 Heyet, *el-Fıkhu'l-Müyesser*, Mecmeu'l-Melik Fahd, yy, 1424/2003, s. 400.

411 Kuş türlerinden olan "tavuk", az uyur, yüksek yerlerde uyumayı tercih eder, kuluçka yolu ile türer. Civcivi yumurtadan gelişmiş olarak çıkar. Kendini besleyecek duruma gelecek şekilde toparlanır. Horozu olmayan tavukların yumurtası da kalori bakımından düşük olur ve o yumurtadan da civciv çıkmaz. Tavuğun genç olanına "ferrûc" /ferik denilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 332-335, 379, II, 475, III, 415; Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkât*, s. 344-345; İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1415/1194, IV, 349.

412 "Horoz", tavuk türünün erkeği olup eserde "dîk", "sârih", "utrufân" gibi isimlerle zikredilmiştir. Yavrusuna acımayan ender canlılardan biri olarak ifade edilmiştir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 379, 644, III, 76.

fakat o yavaştan aldı. O'na tekrar gel sofraya, çekinme, ben Rasulullah'ın tavuk eti yediğini gördüm dedi.[413] *Bu adam, tavuğun pislik yemesinden dolayı tavuk eti yemekten çekindi. Adamın endişesi, pislik ile beslenen bir hayvanın yenilip yenilemeyeceğine dair dayanacağı bir hükmün olmamasıydı ve hüküm bekledi. Hz. Peygamber'den celallenin sütü, eti ve yumurtasının yenilmeyeceğine dair hüküm geldi. Hz. Peygamber tavuk yemek istediğinde, yiyeceği tavuğun birkaç gün hapsedilmesini emrederdi. Sonra da o hapis işleminden sonra o tavuktan yerdi*[414] hadisi delil gösterilmiştir. Bu konuda Demîrî de helâl görüşünü benimsemiştir.[415]

10) Habeş Tavuğu (الدجاجة الحبشية)/ed-Decâcetü'l-Habeşî

"Habeş Tavuğu"[416] ile diğer tavuk türünün ve güvercinin benzerlik göstermesinden yola çıkılarak bu hayvanın etinin yenilmesi de ulemanın kahir ekseriyetince bu hayvanlara kıyasen helâl kapsamında değerlendirilmiştir. Demîrî de bu konuda aynı görüşü kabul etmiştir.[417]

2.3.2. Deniz (Su) Hayvanları

Hayâtü'l-Hayevân'da zikredilen başlıca deniz hayvanları şunlardır;

1) İspermeçet Balinası(العنبر)Anber

Büyük bir deniz balığı olan "anber" başka bir adıyla "bâl"[418] dilimizde balina olarak bilinmektedir ve yenilmesi de Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayete binaen

---

413 Buhârî, Eymân, 3, Farzu'l-hamse, 15, Keffâratü'l-eymân, 10.

414 İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd,* IV, 349; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 341, 385. Ayrıca konu ile ilgili hadisler içib bkz. Müslim, Et'imei 24; Tirmizî, Et'ime, 24, 25; Ebû Dâvûd, Et'ime, 25; Nesâî, Dahâyâ, 44.

415 Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, III, 2310; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 379, 644, III, 76.

416 "Habeş tavuğu", irilik, renk ve görüntü itibariyle evcil tavuğa benzeyen, keklik, turaç gibi yabanî bir kuş çeşididir. Daha çok Kuzey Afrika ülkelerinde bulunur ve deniz sahillerinde yaşar. Yuvasını temiz yerlerde edinmeye özen gösterir ve yumurtasını da buraya bırakır. Irakta ed-decâcetü's-sündiyye olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II. 349; Nevevî, *el-Mecmû`,* VII*,* 296; Âşûr, *Mevsûatü't-Tayr*, s. 185.

417 Nevevî, *el-Mecmû`*, VII, 296; Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *Mevâhibü'l-Celîl fî-Şerhi Muhtasarı Halîl*, Dârü'l-Fikr, yy 1412/1992, III, 178; Şenkîtî, Muhammed b. Muhammed Salim, *Levâmiü'd-Dürer,* tsh ve thk. Dâru'r-Rıdvân, Dâru'r-Rıdvân, Moritanya 1436/2015, IV, 704; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II. 349.

418 "İspermeçet balinası", balinalardan, büyük denizlerde yaşayan yaklaşık 20-25 m uzunluğunda oldukça büyük ve ağır bir deniz hayvanıdır. En kalitelisi boz renkli, sonra sırasıyla mavi, sarı ve siyah renkli olanlardır. 'Bugün kesinlikle bilinen husus ise amberin, dişli balinalardan olan ve adına amber balığı da denilen en büyük balina ada balığının (Lat. physeter catodon macrocephalus, Fr. cachalot, İng. sperm whale "ispermeçet balinası") bağırsaklarında teşekkül eden ve henüz tabii mi, marazî mi olduğu tesbit edilememiş bulunan bir sindirim artığıdır. Dışkı ile birlikte vücuttan atılan bu maddenin rengindeki

helâl kabul edilmiştir: *"Hz. Peygamber bizleri bir sefere gönderdi. Ebû Ubeyde'yi de başımıza emir tayin etti. Kureyş'e âit bir kervanı gözetliyorduk. Habat denilen dikenli bir ağacın yapraklarını, yemişlerini yedik. Bundan dolayı bu sefere Ceyşu'l- Habat ismi verildi. Bu sırada deniz, sahile benzeri görülmeyen büyük bir ölü balık attı. Buna "Anber" (balina) deniliyordu. Biz bu balıktan yarım ay yedik ve yağıyla yağlandık, nihâyet vücutlarımız iyileşti." Rivâyetin devamında, Medine'ye ulaştıklarında bu durumu Rasûlullah'a haber verdikleri ve Hz. Peygamber'in, "O, Allah'ın sizin için çıkardığı bir rızıktır. Yanınızda onun etinden bir şey var mı? Bize de tattırın" buyurduğu, bunun üzerine bu balığın etinden Rasûlullah'a bir parça gönderdikleri ve Hz. Peygamber'in bundan yediği anlatılmaktadır.*[419]

2) Yunus Balığı (الدلفين)/Dülfîn

Demîrî, deniz canlılarından bir balık türü olarak kabul edilen "Yunus balığı"nın[420] etinin yenilmesinin bütün fakihlerce helâl kabul edildiği ifade etmiştir.[421]

3) Deniz Domuzu (خنزير البحر) Hınzîru'l-bahr

Demîrî, deniz domuzu için de "dülfin" ifadesini kullanmak suretiyle onun da yunus balığı olabileceğini ifade etmişse[422] de biz etinin yenilip yenilmemesi hakkındaki hükümlerin tartışmalı olmasına binaen ve konu bütünlüğü açısından deniz domuzunu (hınzîru'l-bahrî) farklı bir başlık altında mütalaa etmeyi uygun gördük. İmam Mâlik'e, deniz domuzunun hükmü ile ilgi yöneltilen soruya o da haramdır, cevabını vermiştir. Buradan maksadın Araplar tarafından bu canlının domuz olarak bilinmesi kastedilmiştir.[423]

---

siyahlık hayvanın en sevdiği yiyecek olan mürekkep balığından gelmekte, dolayısıyla yediği miktarla orantılı olarak değişkenlik göstermektedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 378, III, 211, 213; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 125; Erdem, Sargon "Amber", *DİA,* III, 7, ss. 7-8, İstanbul 1991; Karâfî, *ez-Zahîre*, XXXIII, 247.

419 Buhârî, Sayd, 12; Müslim, Sayd, 17; Ebû Dâvûd, Et'ime, 47; Nesâî, Sayd, 35.

420 "Yunus balığı", "nûn" ismi ile de mezkûr, denizde yaşayan, başı küçük gövdesi içine hava doldurulmuş balon gibi büyük olan, küçük balıkları yemek suretiyle beslenen, yavrularını emzirerek büyüten bir balık türüdür. İnsanlara zararı dokunmadığı gibi, boğulacak durumda olanları da kurtarmasıyla meşhurdur. Bkz. Fîrûzâbâdî, *Kâmûs, s*. 534; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 363-364, IV, 122-130; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 127.

421 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 364; Âşûr, *Mevsûtü't-Tayr ve'l-Hayevân,* s. 170; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XX, 38.

422 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 263.

423 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 263.

Kendisine, balık cinsinden olmasına rağmen deniz domuzuna neden haram hükmünü verdiği sorulduğunda İmam Mâlik'in ise, "sizin onu domuz ismi ile adlandırmanızdan dolayı" dediği aktarmıştır. Bazı âlimler İmam Mâlik'in bu fetvasını O'nun "*Ümmetimin üzerine bir zaman gelecek, o zamanda bazı kavimler ortaya çıkacaklar ve onlar, şaraba isminden başka isimler verecekler*,"[424] hadisine iyi derecede vakıf olduğuna ve iyi anlamış olmasına bağlamişlardır.[425] Ebû Hanîfe bunu haram saymıştır. İmam Şâiî'ye göre suda yaşayan bir canlı olması ve balık türlerine benzemesinden dolayı yenilmesi câiz görülmüştür. İbn Ebî Leylâ da helâl demiştir.[426] Demîrî, bu görüşü de Ömer, Osman, İbn Abbas, Ebû Eyyüb el-Ensâri, Leys gibi kimselerin rivayet etmiş olduğunu belirtmiştir.[427]

İbn Ebû Hureyre'nin ibn Ebî Hayrân'dan nakletmiş olduğu: "bir çiftçi bir su domuzu avladı. Onu götürdü ve yedi. Yedikten sonra da onun tadının balık tadı ile aynı olduğunu söyledi" haberine istinaden de bu canlının bir balık türü olduğu ve dolayısıyla yenilmesinin sakıncalı olmadığı görüşünü savunan Şâfiîlerin aksine, "İbn Vehb'den nakledilen "Leys b. Sad'a su domuzunun yenilip yenilmeyeceğini sordum. O da: insanlar onu domuz olarak isimlendirmişlerdir. Allah da domuzu haram kılmıştır" sözüne istinaden Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'in haram kabul ettikleri ifade edilmiştir.[428]

Demîrî'nin verdiği bilgiler ışığında deniz domuzuna dört mezhebin bakışını özetleyecek olursak, bu konuda İmam Mâlik'in şahsı dışında Mâlikî fıkıhçıları da dâhil, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, deniz domuzunu da diğer deniz ürünleri gibi kabul ederek onlar hakkında ileri sürülen aynı delillerden[429] hareketle su domuzunun yenilmesini câiz kabul etmişlerdir. Hanefîler ise domuzun kendisiyle haram kılındığı âyetlerde[430] domuzun mutlak olarak zikredilmesinden hareketle "hınzîr" kelimesinin hem kara hem de deniz

---

[424] İbn-i Mâce, Eşribe, 8; Ebû Dâvûd, Eşribe, 6; İbn Hanbel, *Müsned*, XXXVII, 534.

[425] İmam Mâlik'den nakledilen bu görüş birtakım kaynaklarda bazen kendisinin soruya cevap verdiği, bazen de vermediği şekliyle aktarılırken bazılarında mekruh gördüğü, bazılarında ise haram dediği nakledilmiştir. Bkz geniş bilgi için; Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân,* I-X, Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts, VII, 136; Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî, *el-Müdevvene*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 1315/1994, I, 537; İbn-i Rüşd*, Bidâyetü'l-Müctehid,* III, 23; Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hacî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrût 1994, IV, 96-97; Dokgöz, *"Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî Ve Fıkhî Görüşleri"* s. 256.

[426] Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XX, 38.

[427] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 263.

[428] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 23; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, V, 284; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 263.

[429] "Deniz avına çıkmak ve avlananı yemek size helâl kılındı" (el-Mâide 5/96); "Deniz suyu temizdir; ölüsü de helâldir" (Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52)

[430] el-En'âm 6/145.

domuzunu kapsadığı, bunun yanında deniz domuzunun A'râf sûresi 157. Âyetinde zikri geçen "pis ve murdar" anlamına gelen "habâis" kelimesi kapsamında değerlendirilebileceği gerekçesiyle bu canlının da haram kapsamında olduğunu kabul etmişlerdir.[431]

Yukarıdaki tüm değerlendirmelerden anlaşılan odur ki, aslında deniz domuzu olarak isimlendirilen bu canlı hakikatte domuz değildir ve halkın domuza benzetmesi ve bu benzetmeden dolayı onu domuz olarak isimlendirmesinden dolayı haram görülmüştür. Oysaki helâle haram ya da harama helâl demek hakikatı değiştirmeyecektir. Kaldı ki Demîrî de bu hayvanı "dülfin" olarak isimlendirmiş ve helâl sayılan yunus balığı ile aynı başlık altında incelemiştir. Karada yaşayan domuz ile isim benzerliği dışında bu hayvanın bir benzerliğinin olmadığı bilgisine dayanarak bizce de etinin yenilebileceği yönündeki görüş daha isabetli görünmektedir.

4) Yılan Balığı (الجريث)Cirrîs

Demîrî, yılana benzeyen bir balık çeşidi olan "yılan balığı"nın[432] yenilmesinin hükmünü helâl olarak zikretmiş ve bunu da Şâfiî fukahasından Begavî'nin görüşü ile desteklemiştir. Begavî, Mâide Suresi 96. Âyetinde geçen "**أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحرِ وَطَعَامهُ**" "sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı" ayetini delil göstererek, yılan balığını yemenin hükmünü ittifakla helâl olarak ifade etmiştir. Ebû Bekir, Ömer, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hureyre (r.a) gibi sahabiler ve tabiinden Şüreyh, Hasen ve Atâ gibi isimler de aynı görüştedir. Mâliki Mezhebi ve Şâfiî Mezhebinin görüşü de bu yöndedir.[433]

Bu canlıya yılan balığı denilmesinin onun yılan olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade eden Demîrî bu görüşünü de şöyle gerekçelendirmiştir: "Yılan hem karada hem de denizde yaşayabilen hayvandır ama yılan balığı sadece suda yaşayan bir hayvandır. Bu şekide karada da yaşayan hayvanlar zehirli olduğundan yenilmesi haramdır. İbn Abbas'a

---

[431] Ayrıntılı bilgi için bkz. Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil, *ed-Dürerü'l-Levâmiʿ fî Şerhi Cemʿi'l-Cevâmîʿ*, thk. Saîd b. Ğâlib Kâmil el-Mecdî, el-Câmiatü'l-islâmiyye, Medîne 1429/2008, IV, 62; İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984, I, 759, II, 119; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XX, 38; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, IV, 2792.

[432] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 630; Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VI, 98; Ezherî, *Tehzîb,* XI, 16; Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*, thk. Abdülkerim İbrâhim el-Garbâvi, Dârü'l-Fikr, Dımeşk 1402/1982, II, 186;

[433] Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd, *et-Tehzîb fî-Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1418/1997, VIII, 36; Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003, II, 9.

cirrys/yılan balığının yenilip yenilmemesi hakkında sorulan soruya, İbn Abbas: "onun yenilmesini Yahudiler haram kılmıştır ama biz Müslümanlar haram kılmıyoruz",[434] diyerek cevap vermiştir."[435] Hanefîler de yılan balığı/cirrîs'in balık çeşitlerinden bir balık olduğunu ve yenilmesinin câiz olduğunu ifade etmiştir.[436]

5) Köpek balığı (القرش) Kırş

Demîrî, köpek balığının yenilip yenilmemesine dair farklı kaynaklardan naklettiği şu bilgilere yer vermektedir: Denizde yaşayan canlıların en büyüklerinden bir balık türü olarak ifade edilen "köpek balığı"nın[437] yenilmesine dair, Şâfiî fukahasından Cemalü'd-dîn el-İsnevî tarafından helâl fetvası verildiği zikredilmektedir. Köpek balığı ile timsahın yenilip yenilmemesine dair hükmün karşılaştırmalı olarak zikredildiği, Şeyh Muhibbuddin Taberî'nin "*Şerhi't-Tenbîh*" eserinden nakledilen gerekçeli bilgiyi timsah başlığı altında vereceğimiz için burada tekraren vermek istemedik. Sadece Şeyh Muhibbuddin Taberî'nin, köpek balığının yenilmesi konusunda herhangi bir ihtilafa mahal olmaksızın tüm delillerin köpek balığı yenilmesinin helâl olduğu yönde olduğunu ifade ettiğini belirtmek yeterli olur, kanaatindeyiz.[438]

İbnü'l-Esîr *en-Nihaye* isimli eserinde, köpek balığının yenilmesinin helâl olduğu görüşünü zikretmiş ve İbn Abbas'ın (ra) "köpek balığı yer ama yenilmez" sözünden, 'köpek balığı denizdeki tüm canlıları rahatlıkla yiyebilir ama onu hiçbir canlının yemeye gücü yetmez' anlamının çıkarıldığı ve dolayısıyla bu sözden haramlık hükmünün de kastedilmediğini ifade etmiştir.[439]

Cumhur-u fukahanın meseleyi ele alışı, İmam Şâfiî'nin bu konuda serdettiği delili ve yine bu konuda Kur'an'dan gösterilen delil[440] bir araya getirildiğinde köpek balığının yenilmesine delil olarak yeteceğini belirten Demîrî, '*çünkü köpek balığı da bir balıktır,*

---

[434] San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Meclisü'l-ilmî, Hind 1403/1983, IV, 536.
[435] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 631.
[436] Kâsânî, *Bedâi'*, V, 36; Serâhsî, *el-Mebsût*, XI, 248; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 231; Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 353.
[437] "Köpek balığı", daha çok Kızıldeniz'de bulunan, denizde seyreden gemilerin seyrini engelleyecek kadar iri olan, denizdeki tüm canlıların korkulu rüyası olarak anlamlandırılan bir balık çeşididir. Denizdeki tüm canlılar onun besin kaynağıdır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 487-488.
[438] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 537, 538. Şeyh Muhibbuddin Taberî'nin "*Şerhi't-Tenbîh*" isimli eserine ulaşılamamıştır.
[439] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 491; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 40.
[440] El-Mâide, 5/96; en-Nahl, 16/14.

suyun dışında yaşaması mümkün değildir' demek suretiyle köpek balığının helâl kapsamında olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca Nevevî'nin *el-Mecmû`* isimli kitabında zikrettiği "sahih olan görüş denizde yaşayanların tamamının helâl hükmüne tabi olduğudur. Şâfiî ulemasının bundan istisna ettikleri ise, suyun içinde yaşadığı gibi aynı zamanda suyun dışında da yaşayabilen canlılara hamlolunur"[441] sözünü zikretmiş ve bu söz ile yaşamını sadece denizde/suda sürdüren tüm canlıların ihtilafsız helâl kabul edildiğine delil göstermiştir.[442]

6) Kılıç balığı (لخم) Luhm/(الكوسجُ) Kevsec

"Kılıç balığı" bir deniz balığı çeşidi[443] olmasından dolayı azhar görüşe göre helâl kapsamında değerlendirilmiştir. İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* isimli eserinde, ikrime "kılıç balığı helâldir, çünkü o bir balık çeşididir. Ona kırş da denilir"[444] hadisine binaen helâldir, denilmiştir.[445] Remlî ve Heytemî ise 'luhm' kelimesini 'kırş' yani köpek balığı olarak tarif etmiş ve helâl kapsamında değerlendirmiştir.[446]

2.3.3. Haşarat ve Sürüngenler

Hayâtü'l-Hayevân'da zikredilen haşarat ve sürüngen hayvanların başlıcaları şunlardır.

1) Çekirge (الجراد) Cerâd

Birçok çeşidinden bahsedilen "çekirge"nin[447] yenilip yenilemeyeceğine dair fıkhi hüküm konusuna Demîrî eserde oldukça geniş yer vermis ve bu konuda birçok rivayet

---

[441] Nevevî, *el-Mecmû`,* IX*,* 33; ayrıca bkz. Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, V, 146; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, VIII, 151.

[442] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 491

[443] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 352; Halîl b. Ahmed, *el-Ayn,* IV, 274, Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VII, 74.

[444] İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 244.

[445] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 695; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 244.

[446] Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, VIII, 151; İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Tuhfetu'l-Muhtâç fî Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, Mısır1357/1983, IX, 378.

[447] Farklı ebatlarda olan çekirgenin, kırmızı, sarı ve beyaz renklerde çeşitleri mevcut olduğu ifade edilmiştir. Eserde "aysâ" (dişi çekirge), "usârâ" (siyah renkli bir tür), "unzûb" (erkek çekirge), "unzuvâne" (dişi çekirge) gibi isimlerle konu edilmiştir ve diğer türleri hakkında da şu bilgilere yer verilmiştir: "Cerâ" yumurtasından çıktığında "debâ" ismini alır. Kanatları çıkıp da büyüdüğünde ona "ğavğâ" denilir. Birbirine karışıp hepsi eşit hale gelince erkekleri sarı renge, dişisi de siyah renge bürünür. Sonra işte buna "cerâd" denilir. Altı ayağa sahip olan çekirgeler, sürü şeklinde hareket ederek reislerine uyarlar. Birlikte uçar ve konarlar. Salyaları zehirli olup, ağızlarındaki salayaları yeşil bitkileri kurutacak özelliktedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 611, III, 91, 94, 225, 250; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkat*, s. 363.

zikretmiştir. Farklı ebat ve renklerde çeşitleri olan çekirgenin yenilmesinin helâl olduğu konusunda icmâ vardır. Bu hususta tüm mezhepler ittifak etmişlerdir.[448] Abdullah b. Ebi Evfâ'dan gelen bir rivayette de "*Allah Resulü ile birlikte (altı veya) yedi defa gazveye çıktık, bu gazvelerde biz çekirge yiyorduk, Rasulullah da bizimle birlikte yiyordu*."[449] İbn Mâce'nin Enes'den (r.a) rivayeti ise "*Rasulullahın hanımları tabak içerisinde çekirge hediye ederlerdi*"[450] şeklinde geçmektedir. Hz. Ömer'e çekirgenin yenilip yenilemeyeceği ile alakalı yöneltilen soruya kendisinin "*Keşke şimdi burada bir sepet (çekirge) olsaydı da ondan yeseydim*"[451] şeklinde cevap verdiği rivayet edilir. Yine Beyhakî'nin (ö. 458/1066), Ebû Ümâme el-Bahiliyy'den yapmış olduğu rivayete göre Allah Resulü "Hz. Meryem, Allah'tan kanı olmayan bir et talep etti. Allah Teâlâ da Hz. Meryem'e çekirge verdi (isteğine çekirge ile karşılık verdi). Bunun üzerine Hz. Meryem de çekirgenin bol ve uzun yaşaması için dua etti"[452]

İster kendiliğinden veya bir kısmı koparılarak ölsün, isterse başı kesilmek/tezkiye suretiyle ölsün veya bir Mecûsî ya da Müslüman tarafından avlanmış olsun, farketmez, her halükarda dört mezheb mensuplarına göre yenilmesi helâl olarak nitelendirilmiştir. Peki herhangi bir parçası kopmuş olursa yenilir mi yenilmez mi? Bu durumda İmam Mâlik çekirgeyi başını koparmak suretiyle veya başka bir şekilde tezkiye şartı aramıştır. Yani O'na göre başı koparılarak tezkiye edilirse yenilir, aksi takdirde yenilmez. Ahmed b. Hanbel de donarak ölürse yenilmez demiştir. Çekirgenin helâlliği hususunda mezhep imamlarının umumunun dayandığı delil "*iki ölü ve iki kan bize helâl kılınmıştır, helâl olan kanlar, karaciğer ve dalak; helâl olan ölüler ise, çekirge ve balıktır*."[453] Hadisidir.[454] *Hayâtü'l-hayevân*'da "**cündü**'" başlığı altında çekirgenin farklı bir türünden bahsedilmiş ve oldukça ufak, siyah renkli ve başında iki uzun boynuzu bulunan bu çekirge türünün yenilemeyeceğini ifade etmiştir.[455] Demîrî tarafından niçin yenilemeyeceği konusunda

---

[448] Maverdî, *el-Hâvî*, I, 322, 332-333; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 616-617.

[449] Buhârî, "Zebâih ve Sayd", 13; Müslim, Sayd, 52; Tirmizî, Et'ime, 22; Ebû Dâvûd, Et'ime, 34. (غَزَوْنَا مع النبيِّ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ أَوْ سِتًّا، كُنَّا نَأْكُلُ معهُ الجَرَادَ قالَ سُفْيَانُ، وأَبُو عَوَانَةَ، وإسْرَائِيلُ: عن أبِي يَعْفُورٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى: سَبْعَ غَزَوَاتٍ)

[450] İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Dâru'r-risâleti'l-ilmiyye, yy, 1430/2009, Sayd, 9 (روى ابن ماجه عن أنس رضي الله عنه قال : كُنَّ أزواج النبي صلى الله عليه وسلم يتهادين الجراد في الأطباق)

[451] Muvatta', Câmi', 31. سُئِلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ - رضي الله عنه - عَنِ الْجَرَادِ؟ فَقَالَ: وَدِدْتُ أَنَّ عِنْدِنا قَفْعَةً نَأْكُلُ مِنْهُ.

[452] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 229; Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidaye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1420/2000, XI, 613.

[453] İbn Mâce, Sayd, 9, Et'ime, 31.

[454] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 612-613.

[455] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 663.

herhangi bir gerekçe gösterilmemiştir. Ancak bu konuda bu türün zehirli ve zararlı olabileceği gzö önünde bulundurulmuş olabilir.

Demîrî'nin çekirge hakkında zikretmiş olduğu hadisler içerisinde Abdullah İbn Ebî Evfâ'nın (r.a.) rivayet ettiği altı veya yedi gazada Rasulullah ile beraber çekirge yediklerini ifade etmiş olduğu hadisin, çekirge konusunda Buhârî'nin rivayet ettiği, en sahih rivayet olduğu belirtilmiştir. Bu hadisten hareketle çekirgenin yenilmesinin helâl olduğuna ve çekirgenin kesilmeksizin yenilmesin cevazına dair icmâın mevcut oluşuna işaret edilmiştir.[456] Fıkıh kitaplarında hiç kanı olmayanlar grubunda mütalaa edilen çekirge, haşerat grubunda tadat edilmiş olmasına rağmen farklı bir konumda değerlendirilerek helâl sayılmıştır. Balık türünün ise akıcı olmayan, koyun, keçi vs. gibi hayvanların da akıcı olanlar sınıfında incelendiğini görmekteyiz.[457]

İki ölünün helâl kılındığı hadisine dayanarak çekirgenin yenilmesi Şafii Mezhebi tarafından da helâl kabul edilmiştir. Yine şafiilerce, ölü ya da diri farketmeksizin helâl olan çekirgenin yenilmesi için herhangi bir kesim işlemine/tezkiye tabii tutulması gerekmediği hükmü de kabul görmüştür.[458] Tayyibat kapsamında değerlendirilen çekirgenin, kendisinden kopmuş olan herhangi bir parçasının da helâl olduğu değerlendirilmiş, kendi başına ölmüş olsa dahi necis olmayacağı kabul edilmiştir.[459]

Hanefi mezhebince de tüm haşere türleri etleri yenilmeyenler olarak tavsif edilirken, böceklerin aksine çekirge, hakkında delil olan rivayetlere dayanılarak helâl sayılmıştır. Ölümü gerek yakalanması suretiyle, gerekse yağmur, sel gibi herhangi bir afet sebebiyle olsun farketmeksizin çekirgenin yenilebileceği ifade edilmiştir.[460]

Demîrî'nin de ifade ettiği gibi tüm mezhepler tarafından helâl kabul edilen çekirgenin yenilmesi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerince de helâl kabul edilmiştir. Fakat İmam Mâlik bu konuda tezkiyeyi şart koşmuştur. Mâliki fukahasının geneli ise İmam Mâlik gibi düşünmeyerek tezkiyeyi şart koşmamışlar ve her durumda çekirgenin helâl olduğuna hükmetmişlerdir. Bu ihtilafa sebebiyet veren hususun da "Size ölü haram kılındı" (Mâide, 5/3) ayetindeki ölü sınıfına, çekirge ölüsünün de dâhil olup olmadığı

---

[456] Ahmet Naim, Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, DİB. yay. Ankara 1988, XII, 18; Boran, "Fıkıhta Çekirgenin Hükmü", s. 265.
[457] Kâsânî, *Bedâi'*, VI, 178; Boran, "Fıkıhta Çekirgenin Hükmü", s. 266.
[458] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 155.
[459] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 141.
[460] Mevsılî, *el-İhtiyâr*, V, 15.

gösterilmiştir.[461] Cessas (ö.370/981), *Ahkâmu'l-Kur'an*'ında mezkûr âyet ile ilgili olarak, her ne kadar bu ayet tüm ölülerin haram olmasını gerektirse de çekirgenin helâlliğine taalluk eden rivayetlerin bu ayeti tahsis ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca çekirgenin balık ile kıyaslanmaması gerektiğini ifade eden Cessas, kanı olmayanlar grubunda değerlendirilen çekirgenin, kendiliğinden ölmesi veya herhangi bir kimsenin müdahalesiyle ölmesinin eşit olduğunu beyan etmiştir.[462] Bunun dışında çekirge, karada yaşayan bir hayvan mıdır, yoksa suda yaşayan bir hayvan mıdır, hususunda ileri sürülen fikir ihtilafıdır.[463]

Günümüzde, özellikle Türk toplumunda çekirge yemenin kulağa dahi hoş gelmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz fakat bu söylemimiz özellikle Hicaz, Asir, Yemen ve Afrika bedevilerinin beslendikleri en önemli gıdanın çekirge olduğu gerçeğini perdeleyemez. Fahrettin Paşa'nın 1916–1919 yıllarında, Medine Şehrini müdafaası günlerinde, ordusu ile birlikte çektiği gıda sıkıntısında, çekirge yiyerek açlıklarını giderdikleri ve bu sayede hayatta kaldıkları bilinen bir gerçektir. Fahrettin paşa daha sonrasında bu anlarla alakalı hatıralarını dile getiriken, çekirgenin sünnetle helâl kılınan yararlı bir gıda olduğunu, serçe kuşu gibi temiz olan çekirgenin de taze ot ile beslendiğini ifade etmekte ve çekirge yiyerek beslenenlerin sağlam ve zinde olduklarını da dile getirmektedir.[464]

2) Keler/Semender (الضب)/Dabb

Demîrî, "keler"[465] etinin yenilmesi icma ile helâl kabul edilmiştir demektedir.[466] Araplarca arasında "benâtü'nikâ" olarak bilinen "luhakâ" ve "huleke" türlerinin yenilmesi de aynı şekide helâl addedilmiştir.[467] Gazzâlî'nin "*el-Vasît*" isimli eserinde

---

[461] İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 206; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 537.
[462] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 155, 156.
[463] İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 206; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 537.
[464] Kandemir, Feridun, *Fahrettin Paşanın Medine Müdafaası*, 13. Baskı, Yağmur Yay., İstanbul 2010, 128-130; Boran, "Fıkıhta Çekirgenin Hükmü", s. 273.
[465] "Keler", "semender", "dabb", sürüngenlerden (iri cins, diken kuyruklu çöl kertenkelesi) karada yaşam süren, 700 yıl ortalama hayat yaşayan, nadiren su içen ve kırk günde bir damla bevlettiği söylenen ve dişi de düşmeyen bir sürüngendir. "Veral" ve "hırzevn" türlerinde olduğu gibi erkeğinin de dişisinin de ikişer cinsel organı olduğu ifade edilmektedir. "Veral", "dabb", "hırbâ", "şahmetü'l-arz", "vezağ" birbirine benzeyen fakat farklı özellikte olan sürüngenlerdir. "Keler", küçük timsah büyüklüğündedir ve kemik yapısı da ona çok benzer. Güneşte farklı renklere bürünür. Yumurtadan çoğalır. Rutubetin olmadığı yerleri, serin ve temiz havayı sever. Akrep ile arasında dostluk olan "keler", yavrusunu yiyen ender canlılardandır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 704-705; "Luhakâ" ve "huleke" de aynı cinsi ifade eden kelimelerdir. Çölde kumda yaşayan, balık suretinde olup kuma dalan bir kertenkele çeşididir. Araplar arasında daha çok "benâtü'n-nikâ" olarak maruftur. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 46, III, 693-694; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 337-346; Cevherî, *es-Sıhah*, I, 167.
[466] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 708.
[467] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 694.

keler dışındaki haşerelerin yenilmesi câiz görülmemiştir.[468] Demîrî tarafından kelerin yenilmesi her ne kadar icmâ ile câizdir şeklinde ifade edilmiş olsa da Mezhepler tarafından keler etinin yenilmesi konusunda farklı hükümlerle karşılaşmaktayız.

Şâfiîler Demîrî'nin de eserinde zikretmiş olduğu ve keler etinin hükmüne dair delil gösterdikleri, *Abdullah b. Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Hâlid b. Velîd ona bu konuyla ilgili şunları anlatmıştır: Allah Rasulünün eşi, İbn Abbâs ile benim teyzem Meymûne'nin odasına Hz. Peygamber ile birlikte girdiğimde ve orada kızartılmış bir keler görmüştüm. Keleri Meymûne'ye kızkardeşi Hufeyde bint el-Hâris, Necid'den getirip takdim etmiş, Meymûne de bunu Rasûlullah'a ikram etmişti. Hz. Peygamber'e, ismi söylenmeyen ve kendisinden bahsedilmeyen çok az yemek takdim edilirdi. Rasûlullah kelere elini uzattığında orada bulunan kadınlardan biri: "Rasûlullah'a ikram ettiğiniz şeyin ne olduğunu söylesenize!" dedi, bunun üzerine Meymûne:"O kelerdir. Ey Allah'ın Rasûlü" deyince Hz. Peygamber hemen elini çekti. Ben (Hâlid b. Velîd): "Keler haram mıdır, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordum, Hz. Peygamber cevaben; "Hayır, fakat o benim halkımın yaşadığı bölgede bulunmayan bir yiyecektir. Bu yüzden tiksinme hissediyorum." buyurdu. O zaman ben onu önüme çekip yedim. Rasûlullah da bakıyordu."*[469] Şeklindeki rivayete binaen ve Arapların onu yemeyi adet haline getirmelerini gerekçe göstererek onun yenilmesini helâl kabul etmişlerdir.[470]

Müellif, yukarıdaki rivâyetlerde, Allah Rasulünün, "*onu yemiyorum ama yemeyi de haram görmüyorum", "yiyin, o helâldir fakat benim yeyiyeceğim (sevdiğim) bir yemek değildir*" vb. ifadelerine dikkat çekerek, tüm bu rivayetlerin kertenkele etinin yenilmesinin cevazına delil teşkil ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca başka bir delil olarak sunduğu ve şiirlere yansımış olan Arapların kertenkele eti yemeyi hoş karşıladıkları da müellif tarafından zikredilmektedir.[471]

Kelerin yenilmesi konusunda Hanefîler haricindeki üç mezhebin fikri de câiz olduğu yöndedir.[472] İmam Mâlik câizdir derken Mâlikilerden bazıları kerahetle birlikte

---

[468] Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Vesît fi'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm-Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru's-Selâm, Kâhire 1417/1996, VII, 158.

[469] Buhârî, Zebâih ve Sayd, 33, Et'ime, 10, 14; Müslim, Sayd, 7; Ebû Dâvûd, Et'ime, 28; Nesâî, Et'ime, 17. Bu rivayetin *"Rasûlullah bana baktığı halde yedim, beni bunu yemekten menetmedi."* şeklinde başka tarikleri de mevcuttur. Müslim, Sayd, 7; Ebû Dâvûd, Et'ime, 28; Nesâî, Et'ime, 17.

[470] Rûyânî, *Bahr*, IV, 232; Şâfiî, *el-Üm*, II, 274-275.

[471] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 708-709.

[472] Şâfiî, *el-Üm*, II, 274-275.

câizdir demişlerdir.[473] Mezkûr rivayetlerde geçen "onu (keleri) yemiyorum fakat haram da kılmıyorum" ifadesi ve Hz. Peygamber'in sofrasında keler yenmesine karşın O'nun buna sessiz kalması, kelerin yenilmesinin mübah olduğu yönünde cumhurun dayanağıdır.[474] Hanefîler, keleri habâisten kabul etmiş ve yenilmesinin câiz görülmemesine de bunu gerekçe göstermişlerdir. Kelerin helâlliğine dâir hükmün "...onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar..."[475] âyetinin nuzûl dönem öncesini ilgilendirdiği kanaatindedirler.[476] Keler yumurtasının yenilmesini Şâfiî uleması câiz görmüş, fakat Hanefîlerden bazıları ise onu mehruh saymışlardır.[477] Kâdî İyâz (ö. 544/1149) bazı kimselerin de onu haram gördüğünü nakletmiştir. Nevevî ise bu konuda, Kâdî İyâz'ın bu sözünün herhangi birinden sahih yolla geldiğini zannetmiyorum demekte ve O'nun bu sözünden de kelerin yenilmesini mübâh gördüğü anlamı çıkmaktadır.[478]

3) Kar Kurdu (الزلال) Zülâl

'Kar kurdu[479] karda oluşan bir haşere türüdür' şeklinde tarifte bulunan Demîrî, bu böcek türü ile ilgili olarak Ebu'l-Ferac el-İclî'nin (ö. 225/839 [?]) "*Şerhu'l-Vecîz*"[480] isimli eserinde temizdir nitelemesinde bulunduğunu nakletmiştir. Kâdi Hüseyin'in de bu görüşe muvafık olması ve insanlar arasında "zülal" kelimesinin soğuk su olarak bilinip anılmasından dolayı bu haşere türü, temiz kabul edilmiş ve dolayısıyla da yenilmesi câiz görülmüştür.[481]

2.3.4. Kuşlar

Hayâtü'l-Hayevân'da zikredilen helâl oluşu diğer delillerle sabit olan başlıca kuş türleri şunlardır.

---

[473] Karâfî, *ez-Zahîre*, IV, 100; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 450.
[474] Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 135.
[475] el-A'râf 7/157.
[476] Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 352; Kâsânî, *Bedâi',* V, 36-37; Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa*, II, 6.
[477] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 710.
[478] Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 10-11; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 710.
[479] "Zülâl", üzeri sarı benekli, parmak kalınlığında adına da kar kurdu denilen bir haşere türüdür. Suya atılan bu böcek türünün içine atıldığı suyu soğuttuğu ve insanların da bu soğuk suyu içtiği söylenmektedir. Bundan dolayı da tatlı ve soğuk su için "zülâl" benzetmesi yapıldığı ifade edilmektedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 486-487.
[480] Aramamız neticesinde mezkûr esere rastlanılmamıştır.
[481] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 489.

1) Arı kuşu (القارية) Kâriye

Araplarca "kâriye" olarak isimlendirilen "arı kuşu"[482] ile ilgili olarak Demîrî, Arapların mutad olarak yemiş oldukları bir kuş çeşidi olması hasebiyle bu kuşun etinin yenilmesinin helâl kabul edildiğini ifade etmiştir. **Saymerî** ve bazı fıkıhçıların da bu konuda aynı minvalde bilgi verdiklerini nakletmiş ve farklı bir gerekçe olarak ise şunu zikretmiştir; Fıkıh kitaplarının hac babında güvercin öldüren ihramlının, fidye olarak bir koyun fidye ödemesi gerektiği ifade edilir. Fakat öldürülen kuş "kavârîr"/arı kuşundan daha küçük olursa o halde kıymeti ödenir. Bu da onun helâl olduğunu delildir.[483]

2) Dalgıç kuşu (الغواص) Ğavvâs

Mısırlılar tarafından "ğattâs" olarak isimlendirilen "dalgıç kuşu"[484] su kuşlarından olmasından ve Şâfiî fıkıh âlimi Râfiî'nin bu kuşun etinin yenilmesi hakkındaki helâl nitelendirmesine istinaden Demîrî tarafından da helâl olarak vasıflandırılmıştır.[485]

3) Pelikan/Saka/Kaşıkçı Kuşu (البجع/الحوصل)Beca`/ Havsal:

Arap dilinde "beca`"[486] ve "havsal" olarak ifade edilen bu kuş türünün Türkçe'deki karşılığı pelikan, saka ve kaşıkçı kuşu olup, bu kuşun etinin yenilmesi helâl kabul edilmiştir. Demîrî, bu konuda Rafiî ve başka kimselerin de aynı görüşte olduğunu zikretmektedir. Genel olarak "kaz" ile ortak özellikleri olan bu kuşun yenilmesi konusunda ihtilaf ederek yenilmez diyenler de olmuştur. Diğer su kuşları hakkında câri olan hüküm bunda niçin câri değil denilecek olursa, bu soruya Demîrî'ye göre verilecek

---

482 "Arı kuşu", kısa bacaklı, uzun sivri gagalı, uzun kuyruklu, sırtı yeşil küçük bir kuş türüdür. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 459; Arılar ve diğer böcek türleri besin kaynaklarını teşkil eder. Arapların kendisinden hoşlandığı yeşil renkli bir kuş türü. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, el-*Cerâsîm*, thk. Muhammed Câsim el- Humeydî, Vüzâratü's-Sekâfe, Dımeşk, ts, II, 293.

483 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 460-461.

484 "Dalgıç kuşu", eserde "gurillâ", "mulâib'ü-zıllih" gibi isimlerle geçmekte olup, nehir kenarlarında bulunur. Şekil olarak küçük, keskin bakışlı, yakalama konusunda oldukça hızlı olan bu kuş suya dalar, balığı görene kadar su altında kalır ve yakalayıp avladığı balık ile beslenir. Basra topraklarında oldukça fazla bulunduğu söylenir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III. 321, 492-494, 742; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât,* s. 353.

485 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III. 321, 494.

486 "Pelikan", "saka" ve "kaşıkçı kuşu" olarak tanıdığımız bu kuş türü, su kenarlarında yaşayan uçabilen büyük bir kuştur. Su devesi olarak da bilinir. Siyah ve beyaz olmak üzere iki rengi vardır. Siyah renkli olanı pis kokuludur. Beyaz renkli olan ise sevimlidir. Etinin sıcaklığı az ve rutubeti fazladır. Bu kuşun midesi insan midesinin özellikleri ile benzeşir. Su kenarlarında balık avlayarak beslenirler. Ördek ve kaza çok benzer. Mısır'da daha çok bulunur. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 384/II, 156-157; Heyet, *Mecellet'ü-Lügati'l-Arabi'l-Irakiyye*, Matbaatu'l-Âdâb, Bağdât, ts., VIII, 326.

cevap şudur: "çünkü pelikan, tıpkı kaz gibi hem suda, hem de karada yaşayabilen bir türdür. Bu yüzden helâl hükmü câridir."[487]

Ahmed b. Hanbel de suda yaşamakla birlikte karada yaşama imkânı da olan hayvanlar için ister suda isterse karada ölmüş olsunlar islâmi usulde kesim olmaksızın bunların yenilmeyeceğini kabul etmiştir. Su kuşu, su kaplumbağası, su yılanı ve su köpeğinin kesilmek suretiyle yenilmesinin câiz olacağını söylemiştir.[488]

4) Flamingo (النحام) Nuhâm

Kaz gibi bir su kuşu türü olan "flamingo"[489] tayyibattan olduğu gerekçesiyle yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[490] Demîrî, bu konuda İbn Neccâr el-Bağdâdî'nin (ö. 643/1245) *Zeylü Târîh'i-Bağdâd* isimli eserinden naklettiği "Hz. Peygamber'e nuhâm adında bir kuş hediye edildi, O da onu tayyibâttan kabul ederek yedi" şeklindeki bir rivayeti de delil olarak zikretmiştir. Fakat daha sonra İbn Adî'nin zikredilen bu kuşun nuhâm değil de hacel kuşu olduğunu dile getirdiği iddiasını da tekrar kendisi nakletmiştir. Başka bir nakilde de bu kuşun hubârâ kuşu olduğu[491] belirtilmiştir.[492]

5) Su kuşu (البج) Bah, Tayru'l-Mâ, İbnü'l-Mâ

Suda yaşayan tüm kuşları da içine almakta olup "su kuşu" diye isimlendirilen fakat farklı cinsleri ifade eden hayvanlardır. Eserde müellif sadece Rafiî'nin görüşüne yer vererek tüm su kuşu çeşitlerinin helâl olduğunu belirtmiştir. Leylek ise bu helâlliğin dışında tutulmuştur ve haramlığına delil olarak da bu konuda sahih bir görüşün olduğu belirtilmiştir. [493] Rûyânî'nin su kuşları hakkında nakletmiş olduğu görüşler de kayda değerdir:

---

[487] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 156-157.
[488] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 344.
[489] "Flamingo", kaza benzer bir su kuşu türüdür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 26-27.
[490] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 27.
[491] İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Ebû Abdillâh Muhibbüddîn, *Zeylü Târîhi Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1417(h), XI, 375; İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Alî Muhammed Muavviz, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1418/1997, II, 385.
[492] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 27-28.
[493] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 384; III, 44; III, 743; Râfiî*, el-Azîz,* XII, 140.

1. Su kuşu diye isimlendirilen hayvan karada yaşam sürüyor fakat suda avlanıyorsa bu kuş hakkındaki yenilebilirlik hükmü karada yaşayan hayvanlar hakkında câri olan hüküm gibidir.

2. Suda yaşıyor fakat karada avlanıyorsa hakkındaki hüküm suda yaşayanlar için câri olan hüküm gibidir.

3. Hem kara da hem de suda yaşayan cinsten ise en çok hangisinde yaşadığına bakılır ve ona göre hüküm verilir.[494]

Demîrî, bu görüşleri değerlendirdikten sonra tercih edilen görüşün Râfiî'nin yukarıda zikredilen görüşü olduğunu ifade ederek, bu hükmün içerisine ördek, kaz ve balıkçıl kuşunun da girdiğini zikretmiştir. Su kuşlarının neler olabileceğine dair merakı da gidermek babından, Demîrî'nin Ebû Âsım el-İbâdî'den (ö. 458/1066) naklettiği şu sözü ile konuyu sonlandırmanın yeterli olacağı kanatindeyiz.: "Su kuşunun yüzden fazla türü vardır, Araplarca çoğunun ismi bilinmez çünkü bu türler Arapların yaşadıkları bölgelerde bulunmamaktadır."[495]

6) Balıkçıl kuşu /Beleşûn (البلشون)-Mâlikü'l-hazîn (مالك الحزين)

"Beleşûn" ve "mâlikü'l-hazîn" isimleri ile zikredilen "balıkçıl kuşu"nu,[496] boynu kalın, ayakları uzun olan ve devamlı suya yakın mekânlarda yaşayan su kuşu[497] cinslerinden biri olarak tarif eden Demîrî, bu kuşun etinin yenilmesinin helâl kapsamında değerlendirildiğini ifade etmiştir.[498]

---

[494] Rûyânî, *el-Bahr,* IV, 162-163.
[495] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 44.
[496] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 513.
[497] "Balıkçıl kuşu", sulu mekânları mesken tutar ve suyun içinde yaşamasına rağmen, su bitecek endişesiyle su içmekten ölüme maruz kalır. Balık avlayarak hem kendini hem de yavrularını doyurur. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 713; Dozy, Reinhart Pieter Anne, *Tekmiletü'l-Meâcim el-Arabiyye*, trc. Muhammed Selîm en-Naîmî-Cemâl Hayyât, Vüzâratü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm/Cumhuriyyetü'l-Irâkiyye, 1979-2000, I, 75-76; Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Âlemü'l-kütüb, 1429/2008, I, 488.
[498] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 713; a.m, *en-Necmü'l-vehhâc*, IX, 555; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 140.

7) Yalıçapkını/İskele kuşu (القرلي) Karillî/Kurullî/Kirillî

Eserde, "İskele kuşu",[499] bir su kuşu türü olduğu gerekçesiyle etinin yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[500]

8) Tudruc (تدرج) Sülün Kuşu

Bıldırcıngillerden olup, keklik gibi bahçelerde öten ve sesi güzel olan bir kuş türü olan sülün kuşu[501] habâisten olmadığı gerekçesiyle etinin yenilmesi helâl olarak ifade edilmiştir.[502]

9) Turaç Kuşu (الديلم)/Deylem, (الدراج)/Dürrâc

"Turaç kuşu" [503] (sülün), güvercin ve bağırtlak kuşuna benzeyen bir kuş olduğundan yenilmesi helâl olarak nitelendirilmiştir.[504]

10) Kuğu (طائر التم) Temm

Kuğu, kaz gibi gagası uzun, boynu da kazın boynundan uzun bir kuştur. Tayyibâttan olduğu gerekçesiyle etinin yenilmesi heâl kapsamında değerlendirilmiştir.[505]

---

[499] "İskele kuşu", "mulâibü zıllih" ismi ile deanılmıştır. Başları büyük, boyunları kısa, gagaları uzun ve kuvvetli bir su kuşu türüdür. Küçük bir kuş çeşidi olup oldukça seri hareket eden ve bakışı keskin özellikte olan bir kuştur. Ormanlar ve sulak alanlarda yaşayan iskele kuşunun besin kaynağı böcek, sürüngen ve balıklardır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 492-493,742.

[500] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 494.

[501] İbn Züher'in ifadesine göre Horosan ve İran'da bulunan parlak güzel bir kuştur. Etide kuş etlerinin en lezzetlilerindendir. Ötüşü itibariyle güzel seslidir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 533-534; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* V, 251.

[502] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 533-534.

[503] "Turaç kuşu" çok civciv çıkaran bir kuştur. Güzel ötüşü ile bilinir. Kanatlarının altı siyah görünen kısımları ise bozdur. Bağırtlak kuşuna benzeyen turaç kuşu, Câhiz'a göre güvercin cinsinden bir kuş olarak ifade edilmiştir. Bu kuş fazla tutmaz ve gelişmesini kemiğe verir. Câhi, *Kitâbü'l-Hayevân*, V, 251; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 398.

[504] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 351, 398.

[505] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 536.

11) Hubârâ (الحبارى)Toy Kuşu:

"Hubâra", "toy kuşu"[506] olarak bilinen bir kuş türü olup, tayyibâttan kabul edildiği için yenilmesi helâl kabul edilmiştir.[507] Eserde toy kuşunun yenilmesinin helâlliği konusunda delil olarak getirilen tek bir hadis gösterilmiştir. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Rasulullah'ın hizmetçisi Büreyh b. Sefîne'den rivayet ettiği bir hadiste: "*Allah Resulü ile birlikte "hubârâ"/toy kuşu yedim*" buyurmaktadır.[508] Tirmizî, "bu vecihten başka bildiğimiz yoktur" diyerek bu hadisin "garib hadis"[509] olduğunu ifade etmiştir.[510] Her ne kadar bu rivayet, muhaddisler tarafından zayıf addedilmesinden dolayı delil olarak kabul görmese de toy kuşu hakkında yasaklayıcı herhangi bir rivayetin bulunmaması bu kuşun yaşam sürdüğü coğrafyada eti yenilen bir hayvan olduğuna, örf doğrultusunda yasak olmadığına delil teşkil eder denilmiştir.[511]

12) Güvercin (الحمام/الحمامة)/Hamâm/Hamâme (السعدانة) Sa'dâne/ (الشفنين) Şifnîn

Güvercin[512] ve tüm çeşitleri de dâhil, tayyibâttan olduğundan yenilmesi icmâ ile helâldir.[513] Şârî'in, ihramlı kimseye bir güvercin öldürmek suretiyle ihram yasağını

---

[506] "Toy kuşu" olarak bilinen bu kuş türü, büyük ve ağır olmasına rağmen uçabilen, boynu ve ayakları uzun, gagası kısa, kahverengi ve boz rengi tonlarında göçmen bir kuştur. Yavrusuna da "yahbûr", "nehâr", "usmân" gibi isimler verilmiştir. Kuluçka süresi 20-30 gündür. En dalgın/ebleh kuştur denilmiştir. Savunma sistemi çok ilgiçtir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 7-9, III, 78, IV, 119-120, 231; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 340; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* II, 329, V, 84, 237-238.

[507] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 9-10.

[508] Ebû Dâvûd, Et'ime, 28; Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşâr Avâd Marûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1996, Et'ime, 26; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 248.

[509] Garîb hadis: "*sened veya metin yönünden tek kalmış yahut benzeri başka râviler tarafından rivayet edilmemiş hadis demektir*." Bkz. Polat, Selahattin, "Garîb", *DİA,* XIII, s. 375, İstanbul 1996.

[510] Tirmizî, Et'ime, 26; Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî, *Avnü'l- Ma'bûd Şerhi Sünen-i Ebî Dâvûd,* Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994, X, 270-271; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 10.

[511] Hacıoğlu, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", 196.

[512] "Güvercin"in, "sa'dâne", "şıfnîn", "verkâ`", gibi farklı kelimelerle farklı türlerinden de bahsedilmiştir. Kırlarda yaşayan yabani türlerleri de vardır ki bunlar ürkektirler ve yüksek yerleri severler. Bir de doğal köy ve şehir ortamlarında yaşayan evcil türler vardır. Bunlar da farklı renk ve türlerde, nakışlı, hızlı uçabilen, havada takla atabilen özelliktedirler. Kilometrelerce uzaklıktan tekrar dönüp yuvasını bulabilecek özelliktedir. Altı aylıkken yumurtlamaya ve çifleşmeye başlar. Erkek ve dişi güvercinin ortaklaşa yattığı 14 günlük kuluçka süresi vardır. Ortalama 8 yıl yaşam sürer. Daha çok buğday türünden tohumları tüketmek suretiyle yaşamlarını sürdürürler. Dişleri olmadığından, yediklerini yutarlar ve kursakta toplayarak taşlık kısmında da parçalanmasını sağlarlar. Doğru ve düzenli beslendikleri takdirde ömürleri 15 yıla kadar uzayabilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 120, 528, 628, 629, IV, 195; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Makâyıs*, III, 375; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, VIII, 197.

[513] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 120.

çiğnemesi durumunda, diyet olarak bir koyun kurban etmesini gerekli kılması da bunun helâl olduğunu göstermektedir.[514]

13) Bağırtlak kuşu (القطا) Katâ

Bir tür güvercin çeşidi olduğu ifade edilen"bağırtlak"[515] kuşunun etinin yenilmesi tayyibât kapsamında değerlendirilmiş ve icmâ ile helâl kabul edilmiştir.[516]

14) Kumru (القمري) Kumrî

"Kumru"[517], güvercingillerden bir kuş türü olup etinin yenilmesi icmâ/ittifakla helâl kabul edilmiştir. Kumrunun yenilmesi konusunda, Hz. Peygamber'in, tüm güvercin çeşitlerini öldürmesi halinde ihramlıya bir koyun kesmesi gerektiğini bildiren hadisi[518] delil gösterilmiştir.[519] Ayrıca eserde "veraşan"[520] kelimsei ile zikredilen ve kumrunun erkeği olarak ifade edilen kumru türünün yenilmesi de tayyibât kapsamında değerlendirildiğinden helâl olarak nitelendirilmiştir.[521]

---

[514] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 120, 628-629.

[515] "Bağırtlak", güvercingiller familyasından olup eserde "alâ", "ğadaf", "ğatât" gibi farklı isimlerle de zikredilmiştir. "Küdrî" ve "cüvnî" isimleriyle marûf iki türünün olduğu ifade edilmektedir. "Küdrî", boz renkli, karın, sırt bölgesi ve bedeni rengârenk beneklerle bezenmiş, boğaz bölgesi sarı, kuyruğu kısa ve cüvnîden daha güzeldir. "Cüvnî" ise, karın bölgesi, kanatları ve baldır kısmı siyahi sırt kısmı boz benekli ve üzerinde sarıklıklar olan, küdrîden daha büyük bir türdür. Yaşam türleri, beslenme, çoğalma vb. yönleri güvercinler gibidir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 242, 301, 503, 302, 508, 512.

[516] Demîrî, mezkûr kuşun, Râfiî ve bazı şafiiler tarafından fıkıh kitaplarının "hac babı"nda bir güvercin çeşidi olarak zikredildiğini nakleder. Buna ilave olarak da Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295), Cevherî'nin de aynı şekilde bu kuşu güvercin türü saydığını ifade etmektedir fakat ardından kendisi (Cevherî) ise, 'meşhur olan bunun tersidir' diyerek "bağırtlak kuşu"nun bir güvercin çeşidi olduğunu kabul etmemektedir, der. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 512; Cevherî, *es-Sıhah*, III, 1146; Râfiî, *el-Azîz,* XII, 138.

[517] "Kumru", şekil yönünden güvercine benzeyen fakat ondan daha küçük yapıda olan güvercingiller familyasından, rengi kızıla çalan kül renginde bir kuş türüdür. "debsî", "fâhite", isimleri ile maruf başka türlerinden de bahsedilmiştir eserde. Erkeğine "sâk hurr" ve "veraşân", dişisine "kumrî" denilir. Yavrusuna şefkatli, eşine de düşkündür. Eşinden başka hiçbir kuşun yuvasına girmez. Sesi ve ötüşü güzel bir kuştur. Bir yıl içinde iki tane yumurtlar. Yumurtadan çıkan yavru 18 günün ardından uçar. Halk arasında yöreye göre *gugukçuk* ve *yusufçuk* diye de maruftur. Tohum türü ile beslenir. 25-40 yıl ömrü olduğu söylenir. Evcilleştirilebilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 328-330, 498-499, III, 333, 337, 522-523, 552-553, IV, 192.

[518] Şafiî, *Müsned*, s. 135; Beyhakî, *es-Sünen*, V, 336. (أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حُمَيْدٍ، قَتَلَ ابْنٌ لَهُ حَمَامَةً، فَجَاءَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " تَذْبَحُ شَاةً فَتَصَدَّقَ بِهَا قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: فَقُلْتُ لِعَطَاءٍ: أَمِنْ حَمَامِ مَكَّةَ؟ قَالَ: نَعَمْ وَرَوَاهُ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ: " فِي الْحَمَامَةِ شَاةٌ لَا يُؤْكَلُ مِنْهَا يُتَصَدَّقُ) (" وَعَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ " فِي الْخُضَرِيِّ وَالدَّبْسِيِّ وَالْقُمْرِيِّ وَالْقَطَاةِ وَالْحَجَلِ شَاةٌ شَاةٌ بِهَا ")

[519] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 331, III, 337, 527; bu Hadise binaen İmam Şâfiî de Mekke güvercinlerinden birini öldürene bir koyun fidye düşeceğini ifade etmiştir. Şâfiî, *el-Üm*, II, 214.

[520] "Verâşân"/kumrunun erkeği olarak ifade edilen bu türün de farklı özelliklerine nispetle "nûbî" ve "hicâzî" olarak iki çeşidinin olduğu ifade edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 19192-193.

[521] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 193.

15) Karga (الغراب) Ğurâb:

"Karga",[522] ile alakalı Demîrî, esah olan görüşe göre karga etinin yenilmesi haramdır, görüşünü zikretmiştir[523] fakat oldukça fazla çeşidi bulunan kuş türü olduğu için fukahanın, karganın yenilmesi hakkında genel anlamda helâl ya da haram nitelemesinde bulunmadığını ve aralarında ihtilaf olduğunu müşahede etmekteyiz. Demîrî'nın bu konuda zikrettiği tüm hükümleri sırasıyla vermek istiyoruz. Şa'bî, karakargayı keklik kuşuna benzetmiş olup, ekin ve bitki taneleriyle beslenmesinden dolayı etini helâl saymıştır. Ebû Hanîfe de tane toplayan ve ekinlerle beslen bir kuş olmasından ve etinin temizliğinden dolayı tüm karga çeşitlerini helâl olarak nitelendirmiştir.[524] Mâlikiler, karganın tüm çeşitlerinin yenilmesini helâl kabul etmişlerdir.[525]

Nevevî tarafından karga haram olarak nitelendirilmiştir.[526] Râfiî de ekin kargasını (ğurâbu'z-zer') helâl, ala karga (el-ğurâbu'l-ebka') isimli karga çeşidini ise haram kabul etmiştir.[527] İsnevî'nin *el-Mühimmât* isimli eserinde de geçen İmam Şâfiî'ye ait kavlin bu olduğundan hareketle Şafiilerce itimat edilen görüş helâl olduğu yöndedir ki Demîrî'nin kabul ettiği görüş de budur.[528]

Mâverdî ise kara ya da ala olması farketmeksizin kargayı leş ile beslenmesi gerekçesiyle haram saymıştır.[529] Karganın yenilmesini câiz görmeyenler bu yöndeki fetvalarına, Hişam b. Urve'nin, babası Urve b. Zübeyr'den, O'nun da Hz. Aişe'den rivayet etmiş olduğu: *"karga eti yiyene şaşırıyorum, oysaki Allah Rasulü muhrime karga öldürmeyi serbest bıraktı, kargayı fevasıktan sayılan hayvanlardan birisi olarak*

---

[522] "Karga", yırtıcılar grubundan avcı bir kuştur. "Savmea" "na'âb", "hâtim" gibi isimlerle de zikredilmiştir. "Kara", "ala", "beyaz tırnaklı", "ekin tarlası" vs. gibi türleri vardır. Yumurtlayan, dişisi kuluçkaya yatan bir tür olan karga çöp ve leş yemek suretiyle beslenir. Açlıktan ölse avlanmaya yanaşmaz, bulduğu leşi yer. Küçük kuşlar gibi homurdanma sesleri çıkarır. Devamlı teyakkuzdadır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 681, 261-262, IV, 70, 181; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 352.

[523] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 72.

[524] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 257; Ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâi'*, V, 39-40.

[525] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 5.

[526] Nevevî, kargayı iki tür olarak değerlendirmiş "el-esvedü'l-kebîr", "el-ğudâfü'l-kebîr", "el-ğurâbu'l-cebelî" kelimeleri ile ifade edilen kara karganın esah olan görüşe göre haram olduğunu ifade etmiş, gagası ve ayakları kızıl ğurâbu'z-zer'/ esved sağîr/zâğ kelimeleri ile ifade edilen ekin kargasının da yine esah olan görüşe göre helâl olduğunu ifade etmiştir. Nevevî, *Ravza*, III, 272. Ayrıca bkz. Râfiî, *el-Azîz*, XII, 129.

[527] Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1560.

[528] İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 61; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 257, 277-278.

[529] Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 145-146.

isimlendirdi. Allaha yemin olsun ki o (karga) tayyibâttan da değildir"[530] hadisini delil olarak göstermişleridir.[531]

Şâfiîlerin kendi aralarında karganın yenilip yenilmemesi hususunda farklı görüşler olmasını karga çeşitlerinin birden fazla olmasıyla ilşkilendirmekteyiz. Çünkü daha çok "ğurâb" şeklinde isilendirilen için haram, kül renginde küçük karga çeşidi olarak tarif edilen "ğudâf"[532] türü için ise helâl nitelemesinde bulunulmaktadır. Demîrî de ğurâbı haram, ğudâfı ise helâl kabul etmiştir. Nitekim kara karga Şâfiîlerin kahir ekseriyeti tarafından da haram kabul edilmiştir.[533]

16) Farklı bir karga türü (اللقاط) Lakkât

Genelde ekin/bitki tanelerini toplayarak beslenen bir karga çeşidi olarak ifade edildiği için "lakkât"ın etinin yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir. Demîrî, Şâfii Fıkıhçısı Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî el-Abbâdî'nin (ö. 458/1066) nassın istisna ettikleri hariç, bu kuşun helâl olduğunu söylediği görüşünü nakletmiştir. *Şerhu'l-Mühezzeb*'de, Abbâdî'nin "nassın istisna ettikleri hariç" sözünden maksadın, pençeli/yırtıcı kuşlar olduğu zikredilmektedir.[534]

Demîrî, buradaki istisna sözünde bir şüphe olduğunu söylemiş ve bu konuda şunları zikretmiştir: "Lakkât" isimli kuşdan murat, bitki, tohum ve tanelerini toplayan kuştur. Dolayısıyla "zu'l-mahleb"/gagalı/yırtıcı tabiri lakkât kuşunun özelliği olmadığı için bu/lakkât istisna edilmiş olması doğru değildir. Buradaki istisnadan murat "ekin kargası" olabilir.[535] Burada istisna münkatı yapılması yazar tarafından yerinde karşılanmamıştır, çünkü 'lakkât' '*müstesna minhin cinsinden değil ve onun bütününe dâhil bir birim olarak bulunmuyor"*[536] Râfiî de Muhammed b. İbrâhim Bûşencî'den (ö. 291/904) bunu destekleyici mahiyette şu sözü nakletmektedir: "Lakkât ismi ile maruf olan kuş türü, istisnasız helâldir. Ebâ Âsım'ın 'nas ile istisna edilmiştir' sözünden muradın, yine lakkât gibi hem ekin yiyen hem de tohum tanelerini toplayan ekin

---

[530] Beyhaki, Dahâyâ, 66. (عن عائشة رضي الله تعالى عنها، أنها قالت: « إني لأعجب ممن يأكل الغراب وقد أذن النبي صلى الله عليه وسلم في قتله للمحرم وسماه فاسقا، والله ما هو من الطيبات »)

[531] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 257, 277-278; Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 145-146.

[532] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân* II, 418.

[533] İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 68;

[534] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 700; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 22; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 140.

[535] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 700

[536] Durmuş, İsmail "İstisna", *DİA,* XXIII, s. 388, ss. 388-390, İstanbul 2001.

kargası/ğurâbu'z-zer' ve küçük karakarga/ğudâf olabileceği muhtemeldir.[537] Maverdî'nin *el-Hâvi* isimli eserinde de belirttiği gibi leş yemeyen ve ekin ve tohum taneleri ile beslenen bir karga çeşidi olan "lakkat"ın ve ekin kargası olarak nitelendirilen "zâğ"ın yenilmesi konusunda iki görüş zikredilmektedir:

1. Yukarıda zikredilen karga türleri her ne kadar ekin ve tohum taneleri ile beslenmiş olsa da yenilmesi haram görülen karga kuşu mutlak olarak zikredildiğinden ve bu zikredilen hayyvanlar da kargaya benzediğinden dolayı yenilmesi haramdır. Rûyâni ve Bûşencî de bu görüşü kabul edenlerdendir.

2. Ekin ve tohum tanelerini toplayarak beslendiğinden dolayı yenilmesi helâl kabul edilmiştir. Ekinle beslendiği için eti de temizdir. Tüm kuşlar için geçerli olan, et ile beslenenlerin eti ve yumurtası da haramdır kaidesi gereğince et ile beslenmiş olsaydı haram addedilirdi. Ebû Hanîfe de bu görüşü benimseyenlerdendir.[538]

Ekin kargası ile küçük kara kargasının etlerinin yenilip yenilmemesi konusunda iki görüş vardır fakat daha önce genel olarak "karga" başlığı altında da geçtiği üzere Nevevî, ekin kargasına/ğurâbu'z-zer' helâl, küçük kara kargaya/ğudâf ise haram demiştir.[539]

Bu konuda Demîrî, Râfiî'nin daha önce zikrettiğimiz sözü aslında her ikisinin de helâl olmasını gerektiriyor diyerek gerekçesi şöyle ekliyor: "Kim ki 'lakkât' kelimesinden istisna etmek suretiyle ekin kargası ve küçük karganın haram olduklarını söylerse, o halde karganın öldürülmesi konusunda varid olan emri sadece ala kargaya hamletmez, bilakis hem lakkâta hem de diğerlerine hamletmesi gerekir."[540] Dolayısıyla Demîrî de, lakkâtı ekin taneleri ile beslenmesi dolayısıyla helâl, diğer karga çeşitlerini ise genellikle habâisle beslenmeleri dolayısıyla haram saymıştır.[541]

---

[537] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 700; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 136; Nevevî, *Ravza*, III, 274.
[538] Mâverdi, *el-Hâvî*, XV, 145.
[539] Nevevî, *Ravza*, III, 272.
[540] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 700.
[541] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 701.

17) Mavi Alakarga (الزرياب) Ziryâb

Kargagillerden bir kuş çeşidi olan "mavi alakarga"nın[542] habâisten/pis olmamasından dolayı yenilmesinin helâl olduğu ifade edilmiştir.[543] Her ne kadar şakrak kuşu ve kargadan mütevellid bir kuş olduğu[544] iddia edilerek haram olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır.[545]

18) Bıldırcın (السلوى)/Selva/ (السماني)/Sümânâ

Bıldırcın[546] etinin yenilmesinin bütün müctehidlerin icmaı ile helâl olduğu ifade edilmiştir.[547]

19) Serçe (العصفور) Usfûr

Çok fazla türü olan "serçe",[548] etinin yenilmesi helâl olan kuşlardan kabul edilmiştir.[549]

20) Kanarya (النغر) Nuğar

Serçeye benzeyen, ötücü kuşlardan kırmızı gagalı bir kanarya çeşidi olduğu ifade edilmekte olup, bu kuş türü için Medine halkının da bülbül tabirini kullandığı

---

[542] "Alakarga", *Hayatü'l-Hayevân*'da "ziryâb", "Ebû züreyk" ve "kîk" kelimeleri ile ifade edilen aynı kuş çeşidini ifade etmektedir. İnsanlara alışabilen ve eğitilebilen bir özelliğe sahip olduğu belirtilen bu kuş çeşidinin öğrenme kapasitesinin papağandan daha ileri düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Vücudunda mavinin tonlarında renkler mevcuttur. Besinleri yerde ve ağaçlarda bulunan birçok besin maddesi olup, meyveler, tohumlar, ekmek, et, kuş yemleri bu besinler arasında sayılabilir. Üremeleri de aynen diğer karga türleri gibidir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 496-497.

[543] Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 64-65; Nevevî, *Ravza*, III, 272; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 485, 496, III, 552.

[544] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 485, 496, III, 552.

[545] Hicâvî, Ebü'n-Necâ Şerefuddîn Mûsâ (ö. 967/1560), *el-İkna' fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdüllatîf Muhammed Mûsâ es-Sübkî, Dâru'l-Marife, XIV, s. 28,. Beyrût, ts

[546] "Bıldırcın", eti ve yumurtası makbul kabul edilen ve insanlar tarafından yetiştiriciliği de yapılan kuş cinsi olup, göçebe hayat sürdüğü gibi yerleşik olarak yaşadığı da bilinir. Daha çok yer altında kendisi için hazırladığı yuvalarda barınırlar. Genellikle Kuzey Afirka bölgelerinde yaşam ortamı bulurlar. Tohum ve böcek türü canlıları yemek suretiyle beslenirler. 20'ye yakın türü olan bu kuş, yılda iki 2-3 kez olmak üzere 15 civarında yumurtlar. Kuluçka süresi 3 haftadır. Yumurtadan çıkan yavru uçmaya başlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 545-548; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât,* s. 347.

[547] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 547, 548.

[548] "Serçe", aslında bir kuş familyasının ismi olup, bu türe mensup birçok kuş türünü içine almaktadır. Güzel ötüşlü ve tatlı nağmeli bir kuş olan serçe, tezimize konu olan eserde oldukça farklı isimlerle konu edilmiştir. Eserde geçen "sa've" (baş kısmı kırmızı olan ve serçenin küçüklerinden) de bir serçe türüdür. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 659-660, "kubberâ", "hassûn", "bülbül", "hummara", "andelîb", "mekâkî", "sâfır", "tünevvit", "vesa'", "berâkış", "kub'a", "neffâr", "nakkâz" (küçük serçe) gibi isimlerin hepsi de serçe türü olarak ifade edilmiştir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 94-111, IV, 97. Burada zikrettiğimiz serçe türlerinin birçoğu tezimizde kendi başlıkları altında incelenmiştir.

[549] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 106.

nakledilmektedir.[550] Serçeye benzediği için bu kanarya çeşidinin etinin yenilmesi de helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[551]

21) Çöl toygarı (الحمر/ الحمرة) Hummer

"Çöl toygarı"/"Hummer"[552] serçe nevinden bir kuş türü olduğundan etinin yenilmesi icmâ ile helâl olduğu ifade edilmiştir.[553]

22) Bayağı İspinoz (الشرشور) Şurşûr/ (البرقش) Birkış

"İspinoz"[554] serçeğillerden bir kuş olup Hicaz ehlince 'şurşûr', diğer Araplarca 'birkış' şeklinde isimlendirilmiştir.[555] Etinin yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[556]

23) Orman tavuğu/orman kuşu (الطيهوج)/Tayhûc

Keklik türüne benzeyen "orman kuşu"[557] yenilmesi helâl olan kuşlar kapsamında değerlendirilmiştir.[558]

---

[550] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 93.

[551] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 95.

[552] "Hummara" şeklinde de ifade edilen serçeye benzeyen bu kuşun ismi, sanıldığı gibi renginin kırmızı olmasından ileri gelmemektedir. Aslında vücut üst rengi kum renginde, alt kısım pembeye çalan soluk bir renktedir. Gagası ve gövdesinin birleşim yeri sarı renkte, kırmızımsı-kahverengi kuyruklu ve kuyruk uç kısmı daha koyudur. Çöl arazide kayalık yerlerde, bitkilerin tohumlarını ve haşerat türü böcekleri yiyerek yaşamını sürdürmektedir. Boyları 15-16.5 cm kadardır. Kuluçka yöntemiyle çoğalırlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 130-131.

[553] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 131.

[554] "İspinoz", 15 cm boyunda, 20 gram ağırlığında serçegiller familyasından ötücü bir kuştur. Baş ve ense kısmı mavi-gri, kuyruk çıkıntısı ise yosun rengidir. Ortalama yaşamları 24 yıldır. Bahçelik ve ormanlık alanları yaşam alanı olarak tercih eden ispinozalar, yılda ili defa yumurtlayan, sadece dişilerinin kuluçkaya yattığı kuş çeşididir. Kafeste de beslenebilen bu kuşlar, darı vs. gibi yem türü besinlerle beslenirler. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 623.

[555] İbn Manzûr, *Lisânül-arab*, IV, 403; İbn Kuteybe, *el-Cerâsîm*, II, 292; Ezherî, *Tehzîb,* XI, 187; Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 995.

[556] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 623.

[557] "Orman tavuğu", küçük kekliğe benzeyen fakat kızıla çalan boynu, gagası ve yine kızıla çalan iki ayağı ile farklılık arz eden, kanatlarının altında beyaz ve siyahlık bulunan, çilkeklik gibi hafi bir kuştur. Bunun haricinde tıpkı keklik gibidir. Bkz. Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *et-Telhîs fî Marifeti Esmâi'l-Eşyâ*, thk. İzzet Hasan, Dâru Talâs, Dımeşk 1417/1996, s. 398; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 48.

[558] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 48.

24) Beç Tavuğu (الغرغر) Ğırğır

Karada yaşayan bir kuş türü olan "beç tavuğu",[559] farklı kaynaklarda habeş tavuğu olarak zikredilmiştir.[560] Arapların bu kuş türünü habâisten saymamasından dolayı Demîrî tarafından etinin yenilmesini helâl kapsamında değerlendirmiştir. Fakat akabinde Demîrî'nin konuya temkinli yaklaşmış olduğunu "en iyisini Allah bilir" ifadesini eklemesinden anlamaktayız.[561]

25) Deve kuşu (النعامة)/Neâme

"Deve kuşu",[562] tayyibâttan kabul edildiği için etinin yenilmesi fukahanın ittifakıyla helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[563] Demîrî bu fetvaya gerekçe olarak, 'Ali, Osman, İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit ve Muâviye gibi sahabelerden İmam Şâfii ve Beyhakî'nin rivâyet ettiği 'Sahabe, ihramlı bir kimse deve kuşu öldürdüğünde veya harem bölgesinde öldürüldüğünde, öldüren kimseye ceza olarak bir bedene kurban kesmesi gerektiğine hükmetmiştir' rivayetini nakletmiştir. İmam Şâfiî, "bu rivayet, ilim ehli nezdinde sabit değildir, sadece karşılaştığım kimselerin çoğunluğunun görüşüdür. Biz, 'deve kuşu sebebi ile bir bedene fidye verilir' kanaatimizi bu rivayete istinaden değil kıyasa istinaden söyledik" demiştir.[564]

---

[559] Anavatanı Afrika olan "beç tavuğu", oldukça iri bir kuş türüdür. Bu ismin kullanılması ise, bu kuş türünün, Osmanlılar döneminde, Osmanlı Türkçesinde Viyana şehri anlamında kullanılan Beç'den getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Beç-tavuğu, daha sonraları evcilleştirilerek kümes hayvanına dönüştürülmüştür. Kuluçka süresi 28 gün, en fazla ömür 12 yıldır. Besin kaynakları bitki tohumları, bitkiler, tahıllar ve böceklerdir. https://harikalar-diyari.net/bec-tavugu-yetistiriciligi-hakkinda-bilgi/ (erişim:15 Aralık 2020); Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 293.

[560] İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Makâyıs,* IV, 382; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî, *Garîbü'l-Hadîs*, thk. Abdülmutî' Emîn Kal'acî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985, II, 152; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 360.

[561] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 293-294.

[562] "Deve kuşu", eserde "zalîm" ve "asennec" (devekuşunun erkeğine verilen isim), "nağd/niğd", "huzrûk/hizrâk", "hikl" (genç deve kuşu", "hevda`", "heyk" (erkek deve kuşu), "vecc" (kaya kuşu için de aynı ismin kullanıldığı ifade edilmektedir) gibi isimlerle zikredilmiş uçamayan kuş türlerindendir. İri gövdeli bu hayvan kuşların en hızlı koşanı ve en büyük yumurtaya sahip olanıdır. Bir deve kuşu yumurtasının 24 tavuk yumurtasına eşit olduğu söylenmektedir. Ortalama ömür 60-70 yıldır. Kuluçka yöntemiyle ürer. Daha çok tahıl, tohum, meyveler, kertenkele, çekirge ve böcek türleri ile beslenirler. Derileri ve etleri için avlanılan bir hayvandır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 68, 92, IV, 72-80, 95, 170, 172, 176, 179, 184;

[563] İbn Kudâme, *Umdetü'l-Hâzim fi'l-Mesâili'z-Zevâid an Muhtasarı Ebi'l-Kâsım,* thk. Nureddîn Tâlib, Vüzâratü'l-Evkâf, s. 615, Katar 1428/2007.

[564] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 81.

26) Bülbül (العندليب-البلبل) Andelîb

Serçe çeşitlerinden bir kuş çeşidi olan[565] "bülbül",[566] tayyibâttan kabul edildiği için etinin yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[567]

27) Turna (غرنوق-غرنيق)/Ğarnûk

Su kuşlarından olan "turna"[568] tayyibâttan sayıldığı için etinin yenilmesi ihtilafsız olarak helâl kabul edilmiştir.[569]

28) Keklik (الحجل) Hacel

"Keklik"[570] tayyibâttan sayıldığı için, etinin yenilmesi ittifakla helâl kabul edilmiştir.[571] Ayrıca eserde, "Sıfrıd" ismi ile geçen ve âmmice lehçede "Ebû Müleyh" ismi ile maruf "bayağı kum kekliği" de serçegiller familyasından olması dolayısıyla aynı hükme tabiî olarak helâl addedilmiştir.[572]

29) Karabatak (القاق) Kâk

Hâyatü'l-hayevân'da, hakkında uzun boyunlu su kuşu olması haricinde herhangi bir bilgi verilmeyen "karabatak"[573] kuşu tüm su kuşları gibi helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[574]

---

565 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 510.

566 "Bülbül", "andelîb", "hezâr", "Ebû Hârûn" gibi isimlerle marûf, serçe çeşitlerinden güzel ötüşlü bir kuş çeşidi olarak ifade edilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 510, IV, 170, 179.

567 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 218.

568 "Turna", "kürkî", "ğarnûk" gibi farklı türleri bulunan, beyaz renkli uzun boyunlu ve bacaklı göçmen su kuşu türüdür. Bitki tohumları, bitki kökleri, küçük kemirgenler, salyangoz, kurbağa, böcek türleri ile beslenirler. Kuluçka yöntemi ile ürerler. Orman kenarları, sığ su birikintilerin oldugu bölgeler ve bataklıklar genelde yaşam alanlarıdır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 285, 571-574; Kazvînî, *Acaibü'l-Mahlûkat*, s. 351.

569 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 293.

570 "Keklik", *Hayâtü'l-Hayevân*'da "kabc", "sıfrîd", "Ebû müleyh", "yahmûm", "ya`kûb"... gibi isimlerle zikredilmiştir. Güvercin büyüklüğünde bir kuş olup nefesi pis kokan, gagası ve ayakları kırmızı bir kuştur. Karatavuğu olarak da isimlendirilir. Kekliğin yavrusu tüylü olarak çıkar yumurtadan ve her defasında iki yavru yapar. Eti lezzetlidir. 10 yıl ömrü vardır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 13-14, 663, III, 462-463, 743.-, IV, 233, 238. "Yahmûm" ismi ile zikredilen keklik türünün, genelde hicaz topraklarında bulunan güzel renkli bir kuş olduğu ifade edilmektedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 233.

571 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 15, IV, 233.

572 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 663, III, 743.

573 "Karabatak", deniz kıyıları, göl ve ırmaklarda görülen, balık yemek suretiyle beslenen, koyu renkli bir kuş türürdür. Yılda 1 kez defa olmak üzere 3-4 yumurta yumurtlar. 29-31 gün kuluçka süreleri vardır.

574 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 461.

30) Tarla Kuşu (القبرة) Kubbara

"Tarla kuşu",[575] serçe çeşitlerinden bir kuştur. Etinin yenilmesi de icmâ ile helâl kabul edilmiştir. Ayrıca ihramlı tarafından öldürülmesi durumunda da ihramlıya cezanın terettüp ettiği gerekçesi de helâl olduğuna ikinci bir delil olarak gösterilmiştir.[576]

2.2.5. Değerlendirme

Hakkında Kur'an'ın nassı dışında gerek Hz. Peygamber'in hadisleri, gerekse icma ve kıyas gibi delillerle helâl addedilen hayvanlardan karada, suda, hem karada hem de suda yaşayan hayvanların olduğu bilinmektedir. Tüm hayvanlar hakkında yenilebilir veya yenilemez olduğuna dair nas bulmak zordur ayrıca bulunsa dahi bazı rivayetlerin de zayıf olmasından dolayı delil olarak kabul edilemeyeceği düşüncesinde olanların varlığı da göz önünde bulundurulduğunda elbetteki tüm hayvanlar hakkında tek tek helâl veya haram nitelemesi yapmak kolay görünmemektedir. Demîrî'nin hayvanlar hakkındaki helâl haram araştırmasında özellikle üzerinde durduğu kıstasların şunlar olduğu görülmektedir:

1. Kur'an ve sünnet ile haram kılınması veya helâl addedilemesi,
2. İcma ve kıyasa binaen helâllik veya haramlık,
3. Hakkında herhangi bir yasaklama yoksa ibaha-i asliyye kaidesi gereği helâl sayılabileceği,
4. Hayvanın yaşam sürdüğü coğrafyadaki yenilip yenilmemeye delil teşkil edebilecek örfün varlığı, örfen tayyibattan veya habaisten sayılması,[577]
5. Hayvanın öldürülmesi konusunda emrin ya da öldürülmemesine dair nehyin varlığının o hayvanın yenilip yenilemeyeceğine delil teşkil edebileceği,

---

[575] "Tarla kuşu", "hummara kuşu"na benzer bir kuş olup, çayır kuşu, toygar gibi isimlerle de bililinen boz renkli, büyük gagalı, başında sanki ibibik varmış gibi bir görüntüde, serçe çeşitlerinden ötücü bir kuş türüdür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 464-467; Tohumlar taneli bitkiler, salyangoz ve böcek türü haşerelerle beslenir. Bir defada ortalama 17-23 mm ebatında 3-6 adet yumurta yumurtlar.

[576] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 469.

[577] Hacıoğlu, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", s. 196.

6. Hayvanın ihramlı kimse tarafından öldürülmesi durumunda da ihramlıya ceza terettüp edip etmediği,

7. Balık türü deniz/suda yaşam sürmekle beraber karada da yaşama [578] imkânı olan hayvanların dînî usulde kesilmeksizin ister suda isterse karada ölsün yenilip yenilmeyeceği konusu,

Yukarıda sayılan kriterler mezheplerin meselelere farklı yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber'in hadislerinde geçen "sibâ"/yırtıcı kavramı Hanefîler'e göre et ile beslenen tüm hayvanlar olarak anlaşılırken, Şâfiîlere göre ise saldıran ve parçalayan tüm hayvanlar olarak anlaşılmıştır. Aynı şekilde Şâfiîler haram ve helâli belirlemede örfü ölçü alırken, Hanefîler ise selîm tabiatı ölçü almışlardır. Kuşlarda yırtıcılık ve beslenme tarzı; deniz hayvanlarında balık sınıfına girme ya da suda veya hem suda hem karada yaşama meselesi gibi durumlar da mezheplerce farklı değerlendirilmiş ve hükme etki etmiştir.[579]

2.4. Hayâtü'l-Hayevân'da Haram Oluşu Kur'an ile Sabit Hayvanlar

2.4.1. Genel Bakış

Kur'an âyetlerini ve Hz. Peygamber'in hadislerini incelediğimizde İslam'ın temel gayesinin, insanları, karşılaşabilecekleri zararlardan koruyarak onların hayatlarını düzenli bir şekilde yaşayabilecekleri kurallarla kayıt altına almak olduğunu görmekteyiz. Hayatı idame ve tanzim noktasında da yeme ve içmesinden, hayatında kullanabileceği birçok ihtiyaç maddesine varıncaya kadar hayatın çeşitli alanlarında temel prensipler koyduğunu müşahede etmekteyiz. Daha önceki konularımızda da geçtiği üzere Allah Teâlâ tayyibât kapsamında, insanlara faydalı, güzel ve temiz olan şeyleri helâl kılmak suretiyle serbest bırakmış, habâis kapsamında ise zararlı, pis ve kötü olan şeyleri haram kılarak yasaklamıştır.[580]

Her ne kadar başlığı çoğul kullanarak "haramlığı Kur'an ile sabit olan hayvanlar" şeklinde kullanmış olsak da incelediğimizde gördük ki etinin yenilmesinin haramlığı hususunda kesin nas bulunan tek hayvan domuzdur ve bu haramlık da Kur'an-ı Kerimin

---

578 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 344.
579 İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 20; Mâverdî, *el-Hâvi*, XV, 139; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559.
580 Bakara 2/168, 172; A'râf 7/157; Mü'minûn 23/51.

sarih hükmüyle sâbittir. Bunun dışında herhangi bir hayvanın leşi, kanı ve Allah'tan başkası adına kesileni, yenilmesi haram kılınanlar olarak belirtilmiştir.[581] Kur'an'ı-Kerim'de bunlar dışında etlerinin haramlığına dair hüküm içeren başka bir âyet bulunmamaktadır. Bu kısımda Kur'an ile yenilmesi haram kılınan hayvanlara temas edilecektir. Kur'an'ın doğrudan veya dolaylı olarak haramlığına hükmettiği hayvanları inceledikten sonra Kur'an nassı dışındaki delillerle hakkında haramlık hükmü verilen hayvanlar konu edilecektir.

2.4.2. Kara Hayvanları

1) Domuz: el-Hınzîru'l-Berrî/ الخنزيرالبري

Farklı isimlerle anılan tüm kara domuzu[582] türlerinin etinin yenilmesi Kur'an'ın şu sarih nassıyla haram kılınmıştır. De ki: "Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak şartıyla, kim (yasaklananlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."[583] Mezkûr âyette de domuzun rics/necis yani pis olduğu ifade edilmektedir.[584]

Demîrî, domuzun külliyyen mi yoksa sadece etinin mi haram olduğu konusunda ileri sürülen tartışmalara da değinmiş ve bu konuda Şeyh Ebû Hayyan, Maverdî ve İsnevî'nin görüşlerini nakletmiştir: Mâverdî, âyetteki 'feinnehû ricsün' ifadesinde bulunan 'hu' zamirinin domuzun bizzat kendisine râcî olduğunu ifade etmiştir.

---

[581] "Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı…" (Bakara 2/173); Ayrıca bkz. Mâide 5/3; En'âm 6/145; Nahl 16 /115.

[582] "Domuz", "hınzır", "hınnevs" (erkek domuz yavrusu), "rutût" (domuz, erkek domuz) gibi farklı isimlerle dikredilmiş olup, hem evcil hem de vahşi hayvanlar sınıfında yer alan, otobur ve etobur özellikte bir hayvandır. Azısının olması ve pislik yenmesi yönüyle vahşi/yırtıcı, toynaklılardan (inek, koyun vs. gibi) oluşu, ot ve yemle beslenişi yönüyle de evcil hayvanlar grubunda değerlendirilmiştir. Derisi diğer hayvanlar gibi kıllı ve tüylü değildir. Domuz, yiyecek seçiminde temiz ve pis ayrımı yapmaz. Çer çöp, necaset, leş, fare ve yılan türlerini yer. Dişisi 6-7 aylıkken gebe kalabilir. Bir defada 6 ila 12 arasında doğurabilir. 20 yıl ortalama ömrü vardır. Görme yetisi zayıf fakat koklama ve duyma yetisi güçlüdür. Avlama konusunda hızlıdır. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 249-251, 267-268, 455; Ezherî, *Tehzîb*, VII, 68, 81; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 284, 339; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 320.

[583] قُلْ لَّا اَجِدُ فِي مَّا أُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (el-En'âm 6/145)

[584] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 255; Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 4; Sahnûn, *el-Müdevvene*, V, 226.

Dolayısıyla domuzun etinden maksat domuzun tamamıdır görüşünü savunmuştur.[585] Şeyh Ebû Hayyan bu konuda Mâverdî'ye muhalefet ederek şöyle demiştir: O (zamir), ete racidir. Çünkü bir kelamda muzaf ve muzafun ileyh varsa, zamir muzafun ileyhe değil de muzafa râcî olur. Çünkü muzaf, kendisinden söz edilendir. Muzafun ileyh ise araz yoluyla zikredilmiştir. Bu ise muzafın marife yapılması ve tahsis edilmesidir.[586] İsnevî de Maverdî'nin zikrettiği hususun mana yönünden daha evla olduğunu ifade etmiş ve gerekçesini de şöyle izah etmiştir: çünkü etin haram kılınması, Yüce Allah'ın "domuz eti" buyruğundan alınmıştır. Zamir, ete râcî olursa, bu kelam, temellendirmenin faydasından soyutlanmış olur. Dolayısıyla içinde yağ, ciğer, dalak ve diğer kısımlarını kapsaması için zamirin domuza raci olması vacip olur. [587]

Müfessir İbn Kesir, domuz etinin nas ile haram kılındığını ve bu haramlığın içine eti ile birlikte domuzun yağı vs. gibi diğer uzuvlarının da girdiğini söylemiştir.[588] Elmalılı da domuzun bizzat necis olmasına ve bütünüyle haram olmasına karşın, neden *domuz* denilmemiş de *domuz eti* ifadesi kullanılmıştır denilecek olursa, âyetin devamında gelen tezkiye istisnasının domuz ile ilgisinin olmadığını iyice anlatmak için olduğu söylenir demiştir.[589] Kurtubî de kılı hariç domuzun bütünüyle haramlığı konusunda ihtilaf olmadığını nakletmiştir.[590] Zâhirî İbn Hazm da (ö. 456/1064) domuzun haramlığı kapsamına sadece etinin girdiğini, yağı, derisi vs. gibi parçalarının girmediğini savunmuş ve haramlık konusuna sadece etini dâhil etmiştir.[591]

Yahudilik'te de domuzun haramlığı hususunda Tevrat'ta açık ifadeler vardır.[592] Hristiyanlık'ta ise domuzun haramlığına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ahd-i Cedîd'deki, "Putlara kurban edilen şeylerden, kandan ve boğulmuş olanlardan... Çekinin, bunlardan çekinirseniz iyi edersiniz"[593] şeklindeki cümlelerde domuzun haramlığına dair açık hükmün olmaması yanında, insanı kirleten şeylerin ağıza girenin

---

[585] Mâverdî, *el-Hâvî*, I, 316.
[586] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 256.
[587] İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 130; Seffârînî, *Keşfü'l-Lisâm*, I, 90. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 256.
[588] İbn Kesir, İsmail. b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dârü't-Tayyibe, yy, 1420/1999, I, 481.
[589] Yazır, *Hak Dîni*, III, 150.
[590] Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim el-Atfîş, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964, II, 223.
[591] İbn Hazm, *el-Muhallâ,* VI, 325.
[592] "... ve domuzu, çünkü çatal ve yarık tırnaklıdır, fakat geviş getirmez, o size murdardır. Onların etinden yemeyeceksiniz ve leşlerine dokunmayacaksınız, onlar size murdardır" (Levililer 11/7-8; Tesniye 14/8).
[593] Resullerin İşleri 15/29.

aksine ağız ve kalpten çıkanlar olduğu ifade edilmektedir.[594] Her ne kadar Hıristiyanlarca yasal bir incil olarak kabul edilmese de Barnaba İncili'nde[595] şu ifadeler mevcuttur: "Bunun üzerine yazıcılardan biri dedi: Eğer ben, domuz eti veya pis olan bir başka et yersem, bu benim vicdanımı kirletmez mi? Îsâ cevap verdi: İtaatsizlik insanın içine girmez, insandan, kalbinden dışarı çıkar ve bu sebeple haram kılınan yiyeceği yerse kirlenmiş olur."[596] Tüm bu ifadelerden domuzun pis ve murdar, etinin de haram olduğu, yenilmesi durumunda gönül ve vicdanın bundan dolayı kirleneceği anlaşılmaktadır.[597] Diğerlerinde de domuzun yer yer horlandığı görülmektedir.[598] Fakat günümüzdeki İnciller'e bakıldığında, domuzun haramlığına dair herhangi bir hükmüm bulunmaması, İncil'deki domuz ile ilgili hükmün tahrif edilmiş olabileceğine dikkatleri celb etmektedir.[599]

Kur'an'ın sarih lafzı ile haramlığı sâbit olup hakkında hiçbir şüpheye mahal olmayan domuzun sadece eti midir haram olan, yoksa diğer azaları da haramlık kapsamında değerlendirilmekte midir? Bu konuda bütün tefsir kitaplarında, özellikle ahkâm tefsiri özelliği taşıyan eserlerde, âyette[600] geçen "rics" kelimesiyle, "...onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar"[601] meâlindeki âyeti birlikte değerlendirerek yalnızca domuzun etinin değil aynı zamanda, kemiği, yağı, sütü ve diğer azalarının da haramlığına hükmetmişlerdir. Mezkûr âyetlerde domuzun kemiği, yağı, sütü vs. yerine sadece etinin zikredilmesinin ise en çok faydalanılan kısmının eti olması gerçeğiyle ilişkilendirmişlerdir. Buna göre domuzun bütün azaları[602] "meyte" hükmünde kabul edilmiş olup dinen necis sayılmıştır.[603] Kur'an'ın sarih nassıyla bizzat yasaklanan domuz dışında kara, deniz hayvanı ya da haşere ve sürüngen cinsi hayvan bulunmamaktadır.

---

[594] Matta 15/11-18; Markos 7/15-23.
[595] Cilacı, Osman, "Barnaba İncili", *DİA,* V, s. 80, ss. 76-81, İstanbul 1992.
[596] Fasıl, XXXII, 32-34.
[597] İncîlü Barnaba, s. 50, d.n.b.
[598] Matta, 7/6; Markos, 5/11-14.
[599] Bkz. Geniş bilgi için, Ataseven, Asaf; Şener, Mehmet, "Domuz", *DİA,* IX, ss. 507-509, İstanbul 1994.
[600] En'âm 6/145.
[601] A'râf 7/157.
[602] Domuzun derisinin tabaklanmasıyla ilgili bilgi son bölümde verilmiştir.
[603] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 130; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 80; Yazır, *Hak Dîni,* I, 486, III, 148; Ataseven- Şener, "Domuz", IX, 507.

2.5. Hayâtü'l-Hayevân'da Haramlığı Diğer Delillerle Sabit Olan Hayvanlar

Daha önce de ifade edildiği gibi Kur'ân'ın sarih lafzı ile haram kılınan tek hayvanın domuz olduğu konusunda icmâ vardır. Domuz dışındaki etinin yenilmesi haram kabul edilen hayvanlar ise; Hz. Peygamber'den vârid olan rivayetler, icmâ ve kıyas yoluyla haram kılınmıştır. Bu kısımda eserde geçen hayvanlardan hakkında Kur'an nassı ve hadislerle hüküm konulanlar dışındaki hayvanlar mütalaa edilecektir.

2.5.1. Kara Hayvanları

Hayâtü'l-Hayevân'da haramlığı zikredilen kara hayvanlarından başlıcaları şunlardır:

1) Aslan: Esed/ الأسد

"Aslan",[604] Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve cumhura göre "yırtıcı hayvanlardan her köpek (azı) dişli (hayvan) haramdır"[605] hadisine binâen etinin yenilmesi haram sayılan hayvanlardan kabul edilmiştir. [606] Şafiilere göre 'nâb' azı diş'ten maksadın sivri dişiyle kuvvet alan ve avlanan olduğunu söylemişlerdir.[607] Mâverdî'nin '*el-Hâvi*' isimli eserinde Şafii'nin görüşü, köpek dişlerinin oldukça güçlü olması dolayısıyla avlayacağı hayvana saldırarak onu rahatlıkla avlaması haramlığının illeti olarak izah edilmiştir.[608] Müzeni de yiyecek ihtiyacını gidermek (yaşamını sürdürmek) için avlanmada azı (yırtıcı) dişini kullandığı için haramdır, demiştir.[609]

Bu hususta Ebû Hanîfe'nin "bir hayvan, avını azı dişi ile parçalasa ki başlangıçta azı dişiyle parçalamaya başlamamış olsa bile, bu durum o hayvanın etinin haramlığına

---

[604] "Aslan", yırtıcı hayvanlar içerisinde açlığa ve susuzluğa en uzun dayanan hayvandır. Aslanın ömrü uzun olduğu için dişleri de zamanla dökülür. Eserde aslanın zikredildiği başka isimler de mevcuttur. Bunlardan "şibl" (avlanmayı henüz öğrenmiş aslan yavrusu), "şey'" (aslan yavrusu), "dırğâm", "ırs" (dişi aslan), "atat", "ameysel", "anbes", "Ebû'l-ferâs" "kasvera", "nehâs", "herseme", "hizber", "himhîm", "verd" gibi isimlerle konu edilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 28-29, II, 618, 723, III, 90, 203, 210, 498, IV, 120, 170, 175, 191.

[605] Müslim, Sayd, 3, 13, 14.

[606] Şîrâzî, *et-Tenbîh fî Fürûi'l-Fıkhi'ş-Şâfiî,* Âlemü'l-kütüb, Beyrût 1403/1983, s. 83; a.m, *el-Mühezzeb*, I, 451; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 231; Cüveynî*,* İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn, *Nihâyetü'l-matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb*,* Dârü'l-Minhâc, Beyrût 1428/2007, XVIII, 209; İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ mine'l-Meânî ve'l-Esânîd,* thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî-Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî, Vüzâratü Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387/1967, I, 155; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 225.

[607] Bkz. Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559.

[608] Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 137.

[609] Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl, *Muhtasarı Müzenî*, Dâru'l-mârife, Beyrût 1410/1990, VIII, 393.

yeterli sebep teşkil eder" görüşünü nakleden Demîrî usule dair şu bilgileri vermektedir: Buraya kadar üç illet ortaya çıkmış oldu. Bunlardan birincisi, Ebû Hanîfe'nin ortaya koyduğu illeti ki en umumi (geçerli) olan budur. İkincisi ise Şâfiî'nin illeti olup vasat olandır. Müzenî'nin illeti ise en husûsi (dar kapsamlı) olanıdır.[610]

Demîrî "azı dişi olan her yırtıcı hayvanın etinin yenilmesi haram değil, mekruhtur" görüşünü savunan İmam Mâlik'in bu görüşünü '*De ki: Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir*'[611] âyeti ile delillendirdiğini zikreder. [612] Zikredilen gerekçeler doğrultusunda İslam fıkıhçılarının kahir ekseriyeti gibi Demîrî'nin de aslan eti yemeyi haram kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.[613]

2) Ayı: Dübb/ الدب

Ayı[614] etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiş ve bu hükmün illeti olarak da ayının, avını çiğnerken azısını kullanan yırtıcı hayvanlardan olduğu gösterilmiştir.[615] Ahmed b. Hanbel, ayının ağzında azı dişleri olmadığı takdirde, ayının etinin yenilmesinde bir sakınca yoktur, çünkü eşyada aslolan mübahlıktır, haramlığına dair de bir delil de bulunmamaktadır, demiştir.[616]

3) Ayı veya Kurt Yavrusu: Deysem/ الديسم

---

[610] Müzenî, *Muhtasar*, VIII, 393; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 56.

[611] قُلْ لَّا اَجِدُ فِي مَّا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (En'âm, 6/145.)

[612] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 56-57.

[613] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 56-57.

[614] Eserde "felhas" ismi ile de zikredilen "ayı", yırtıcı hayvanlardandır. Yalnızlığı sever. Mağaralar, ağaçların oyukları, kutu ormanlıklar, kaya kovukları gibi mekânlar ayılar tarafından in olarak tercih edilir. Kış mevsimi geldiğinde yuva edindiği inine girer. Acıktığında ellerini ve ayaklarını emmek suretiyle açlığını giderir. İlkbahar mevsimi girince de ininden semiz bir vaziyette çıkar. Bunun sebebi de kış boyunca az hareket etmesidir. Hem etçil hem de otçul bir hayvandır. İnsanların yediklerinden de yiyebilir. Normal yolla doğum yaparlar. Güvenlik nedeniyle yavrularını ağaca çıkarır ve orada beslerler. Ayı, insanlar tarafından ehlileştirilebilecek özelliktedir. Sadece aslandan korkar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 322-323, 446, IV, 418; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 321-322.

[615] Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 83; a.m, *el-Mühezzeb*, I, 451; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVIII, 209; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, I, 155; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 225.

[616] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 321; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1560; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 323-324.

Ayı yavrusu veya kurdun köpek ile birleşmesinden mütevellid bir yavru olduğu ifade edilen ve "deysem"[617] ismi verilen bu hayvanın, ayı veya kurt yavrusu olması fark etmeksizin yenilmesinin haram olduğu ifade edilmiştir.[618]

4) Kaplan: Bebir/ ببر – Nemir/ نمر

Yırtıcı hayvanlardan olan ve aslana en çok benzeyen "kaplan",[619] saldırgan ve yırtıcı tabiatlı hayvanlardan olduğu ve azı dişi ile beslendiği için etinin yenilmesi haram hükmüyle nitelendirilmiştir.[620]

5) Kurt ('): zi'b/ الذئب

Yırtıcı ve etobur hayvanlardan olan "kurt"[621] habâisten sayıldığı ve azısıyla avlananlar sınıfında olduğu için etinin yenilmesi haram olarak ifade edilmiştir.[622]

---

617 Boz renkli olan bu hayvanın, Câhiz'e göre, köpekten olma kurt yavrusu olduğu ifade edilmektedir. Ezherî, *et-Tehzîb*, XII, 262; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 2001; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 120; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 378-379.

618 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 378-379.

619 "Kaplan", "nemir", "bebir", "sebentâ/sebendâ" gibi keimelerle ifade edilmiştir. Aslana çok benzeyen fakat cüssece ondan daha küçük olan, cildinde siyah beyaz benekler bulunan yırtıcı bir hayvan türüdür. Mizacı da aslana benzer. Cüssesi iri ve kuyruğu küçük, bir de tam bunun tersi olmak üzere iki türü vardır. Hayvanlara düşmanlık bakımından başı çeker. Karnı doyunca üç gün uyur. Aslanın tersine güzel kokar. Hastalandığında fare yemek suretiyle kendini tedavi eder. Başkasının artığını yemez, leş görünce dönüp bakmaz, avlanarak beslenir. Daha çok sambar, gaur, manda, yaban domuzu, vahşi sığırlar, yavru gergedanlar, yavru filler ve geyik gibi hayvanları avlayan iyi bir avcıdır. Mecbur kalmadıkça insan avlamazlar. Gebelik süreleri 103 gün olup, bir kg. ağırlığında 3-4 yavru doğururlar. Yavrular 8 hafta sonra anneyi takip edebilir, 18 ay sonra ise bağımsız hareket edebilirler. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 379-380, II, 514-515, IV, 98-100; Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkât,* s. 332.

620 Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 83; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 231; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, I, 155; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 225; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 379-380, IV, 100.

621 "Zi'b", "züâle", "silk" (kurdun dişisine verilen isim), "şeyzümân", "âsil", "assâs", "ğatalles", "kıllîb", "hekalles", "hemella`", "hülâbi`" gibi farklı isimlerle zikredilen "kurt", görünüşte köpeğe benzeyen beyaz, siyah, krem rengi, kızıl, sarımsı, gri gibi farklı renklerde görülebilir. Ailecek sürüler halinde hareket eden etobur ve yırtıcı bir hayvandır. Genellikle otobur memeliler besin kaynaklarını oluştursa da, bulamadıkları takdirde kuşlar ve kemirgenleri de tercih ederler. Zor durumda kaldıklarında leş de yiyebilirler. Nadiren yabani meyvelerden de beslenirler. Yavru kurtların böcek yediği de görülmüştür. Açlığa karşı dayanıklıdırlar. Mideleri kemiği eritebilecek özelliktedir. Doyup tekrar acıkınca bıraktığı artığına asla birdaha asla dönmez. Senede bir defa doğurur. Gebelik süresi yaklaşık 60 gündür. Ortalam 3 ila 6 kez yavrulayabilirler. Koyun sürüsüne dalarak zarar veren kurt, köpekten de çok korkar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 432-433, 523-524, 544, III, 73, 91, 302, 522, IV, 173, 175, 178; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 321.

622 Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 83; a.m, *el-Mühezzeb*, I, 451; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVIII, 209; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 231; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, I, 155; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 225; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 441.

6) Köpek: Kelb/ الكلب

Yeryüzünde en geniş yaşam alanına sahip iki hayvandan biri "köpek"[623] diğeri de kedi olduğu ifade edilmektedir.[624] İnsanların yaşamış olduğu tüm coğrafyalarda varlığını devam ettiren tüm köpek türlerinin etinin yenilmesi Şafiî, Hanbelî, Hanefî ve Zâhirîlerin de içinde bulunduğu ulemanın kahir ekseriyetince haram kabul edilmiştir. Haramlık hükmü ise köpeğin saldırgan tabiatlı oluşu ve azısıyla beslenmesi ile gerekçelendirilmiştir.[625] Sadece Mâlikiler'in bir kısmı köpek eti yemeyi kerahet kapsamında değerlendirilmiştir.[626] Fakat bir köpek türü olduğu söylenen çakal her ne kadar ihtilaflı olsa da[627] bu haramlıktan istisna edilmiştir ki,[628] "çakal" ile ilgili hüküm müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Şâfiîlere göre köpek necîsü'l-ayn bir hayvan olarak nitelendirilmiştir.[629]

7) Katır: Bağl-Biğâl/ البغال

Katır[630], erkek eşek ile dişi atın (kısrak) çiftleşmesiyle meydana gelen ve çoğu kez kısır olan melez bir hayvandır. Katırın etinin yenilmesinin hükmü ehli eşek ve attan olmasından dolayı haram kapsamında değerlendirilmiştir. Delil olarak da Câbir'den gelen

---

[623] "Köpek", eserde "felhas", "asbûr" (köpeğin kurttan olmuş/mütevellid türü), "hiblâ' " (tazı) gibi isimlerle zikredilmektedir. İnsanlara karşı oldukça vefalıdır. Açlık ve susuzluğa uzun süre dayanıklıdır. Ne yırtıcı hayvandır, ne de behîme olarak isimlendirilen deve, sığır ve koyun gibi hayvanlardandır. Çok sayıda çeşidi vardır ve tazı da bir köpek çeşididir. Erkeğinin ihtilam olduğu, dişisinin de hayız gördüğü söylenmektedir. İz sürme ve koku alma duyusu diğer hayvanlara göre çok daha ileridir. Leş yemekten hoşlanır. Pislik/necaset yediği, ağzına gelen kusmuğunu tekrar yuttuğu söylenir. Sahibi tarafından eğitilebilir özelliktedir. Tazı türünün diğer türlere göre daha eğitilebilir ve daha seri olduğu söylenir. Dişilerine kancık, yavrularına ise enik denir. Ortalama 63 gün gebelik süreleri vardır. Bir batında 2-3 ila 10-12 arasında enikleyebilirler. Tazılar, hem seri hem de koklama ve görme ile iz süren hayvanlar olduğu için av amaçlı kullanılan av köpekleridir. Kullanım amacına göre diğer köpek türleri ise; işçi köpekler (yük taşıma vs.), çoban/sürü köpekleri, süs köpekleri, ahırları sıçan, fare gibi kemirgenlerden temizleyen teriyerlerdir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 92, 418, 587-591, IV, 138; Halîl b. Ahmed, *el-Ayn,*I, 69, II, 331.

[624] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 587.

[625] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 656; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 4, 10; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, VIII, 151; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, V, 293; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 65; Heyet, *Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XXX, 131-132, 211-212.

[626] İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, V, 293; Heyet, *Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XXX, 132.

[627] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 127.

[628] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 656.

[629] Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, I, 256.

[630] "Katır", eserde "ades", kelimesi ile de zikredilmiştir. At ile eşeğin çifleşmesiyle meydana geldiği için ikisi arası büyüklüktedir. Atın kişnemesi ve eşeğin anırmasına benzeyen bir sesi vardır. Kendisinde eşeğin sabrı/dayanıklılığı ve atın gücü/kuvveti bulunan ve dolayısıyla dayanıklı bir hayvan olan katır bir gittiği yolu bir daha unutmaz. Katırı ilk intâc edenin Kârun olduğu söylenmektedir. Katır kısır olup ve normal şartlarda yavrulama kabiliyeti olmayan bir hayvandır. Buna rağmen h.444 yılında Nablus şehrinde bir dişi katırın bir beyaz katır yavrusu doğurduğu rivayet edilmektedir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 455-456, III, 89; Âşûr, s. 101*;* Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* V, 11.

"Hayber günü biz, katır, eşek ve at kestik. Allah resulü bizi eşek ve katır kesmekten nehyetti ama at kesmekten nehyetmedi"[631] rivayetidir. Helâl ile helâl olmayandan mütevellid (doğan) olduğu ve haramlık tarafı gâlib geldiği için haram sayılmıştır. Şayet ehlî eşek ile attan değil de vahşi eşek ile attan mütevellid olsaydı o zaman yenilmesi helâl olurdu denilmiştir. Şâfiî fukahasından Hasan el-Basrî ise katırın helâl olduğu yönde görüş bildirmiştir.[632] İslam fıkıhçılarının kahir ekseriyeti, katır etinin yenilmesinin haramlığı konusunda görüş bildirmesine rağmen İmam Mâlik ise bu hayvanların yenilmesinin mekruh olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu konudaki delilleri ise yukarıda zikredilen hadis rivayetinin *"Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı…"*[633] âyeti ile çelişmesi olarak açıklamışlardır. [634]

8) Ehlî/Evcil Eşek: el-Hımâru'l-ehlî/ الحمار الأهلية

Hem "evcil eşek" hem de "vahşî eşek" için "ayr" kelimesi ortak isim olarak kullanılmaktadır.[635] Fakat ikisinin de fıkhî yönüyle farklı hükümlere tabi olmasından dolayı farklı başlıklar altında incelemek gerektiği kanaati hâsıl oldu. Evcil eşek[636] etinin yenilmesi müctehidlerin çoğunluğuna göre haram kabul edilmiştir.[637] Yalnızca bu konuda Ebû Dâvûd'un *es-Sünen'*inde naklettiği İbn Abbas'ın yenilebileceğine dair rivayeti mevcuttur.[638] Ahmed b. Hanbel de sahabeden on beş kişi, eşek eti yemeyi kerih görmüştür, demiştir. İbn Abdülber en-Nemerî de eşek etinin haramlığı konusunda icmâ

---

[631] Ebû Dâvûd, Et'ime 26; Neseî, Sayd 30; İbn Mâce, Zebâih 14.
[632] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 473-474; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 3, 5, 10; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 143.
[633] Nahl, 16/8.
[634] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 21.
[635] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 243.
[636] "Evcil eşek", eserde "hımar", "ebû ziyad", "feysûr" (dinamik eşek) gibi kelimelerle konu edilmiştir. Genellikle ılıman mevsimlerde ve çok soğuk olmayan mekânlarda yaşamaya elverişli bir hayvan olan "eşek", yumuşak tabiatlı, hızlı koşabilen, koku alma özelliği keskin olan, işitme konusunda kulakları hassas olan bir hayvandır. Bu sayede yırtıcılardan korunabilen, gittiği yolu bir daha unutmayan, susuzluğa uzun süre tahammül edebilen, yük taşımaya elverişli, son derece zeki ve uysal bir hayvandır. Hayvanlar içerisinde at ve eşkten başka kendi cinsi ile çiftleşebilen başka hayvan yoktur. Yolunu kaybeden kervancıların yol bulma da kılavuz olarak kullandıkları en önemli hayvan eşektir. Uzun ömürlü olup 15 ila 20 yıl ortalama yaşarlar. Ancak 40 yaşına kadar yaşayanlar da vardır. Bir görüşe göre de 80 yıla kadar yaşadığı ifade edilmektedir. Bu farklılık da coğrafi ve farklı yaşam şartlarıyla değişiklik gösteriyor olabilir. Farklı çeşitlerde yiyecek tüketme özelliğinin yanında daha çok ot, saman ve çalıları yemek tercihleridir. Diğer hayvanlara oranla daha az yerler. Vücutlarındaki suyu iktisatlı kullandıkları için uzun süre susuzluğa dayanabilirler. Su içerken de koku alma özellikleri sayesinde temiz su içmeye özen gösteririler. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 48-50, 497, III, 427; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 304; Câhiz, *el-Biğâl*, s. 125; a.m, *Kitâbü'l-Hayevân,* I, 92.
[637] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 124; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 5, 7; Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, s. 539; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, VIII, 151; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* III, 22.
[638] Buhârî, Zebâih ve Sayd, 28; Ebû Dâvûd, Et'ime, 31.

bulunduğunu ifade etmektedir.[639] Demîrî eserinde bunları zikrettikten sonra, özellikle Şâfiîler için (bizim için ifadesini kullanmaktadır), Câbir ve diğerlerinin rivâyet etmiş olduğu şu hadisi delil göstermektedir: "Allah Rasulü, evcil eşek eti yemekten nehyetti, at eti yemeye izin verdi."[640] Bu hadis "müttefekun fîh" özelliği taşımaktadır. Şâfiî fukâhâsı, eşeğin haramlığı konusunda hemfikirdirler fakat burada haramlık illetinin ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Söz konusu ihtilaf da acaba eşeğin haramlığı nas ile mi sabittir, yoksa haram olmasındaki illet, eşeğin necis/pis olması mıdır? hususundadır.[641] Hâfız el-Münzirî gibi, bazıları da evcil eşeğin haramlığına dair hükmün, daha sonrasında neshedildiğini savunmuşlardır.[642]

Ebû Hanîfe ve Hanefî uleması da ehlî eşek ve katırı, yukarıda zikredilen hadislere istinaden haram kapsamında değerlendirmişlerdir.[643] Şâfiîlerin haramlık gerekçelerinin Abdullah b. Ebî Evfâ tarafından rivayet edilen: "Hayber gecelerinde açlık çekiyorduk. Hayber günü gelince, ehlî eşeklere rastladık. Hemen onları kestik. Tencereye koyup kaynatırken, Hz. Peygamber'in münâdisi "Tencereleri devirin, eşeklerin etlerinden hiçbir şey yemeyin" diye seslendi."[644] Hadisi olduğu ifade edilmiştir.[645]

Selefiler de ehlî eşek türünün sütü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafta çoğunluk ehlî eşeğin eti gibi sütünün de haram olduğunu kabul etmişlerdir. Atâ, Tâvûs ve Zührî bu konuda ruhsata itibar etmiştir. Demîrî, bu konuda sütünün de haramlığını savunmuş ve süt de ete tabidir, dolayısıyla eti haram olduğu için sütü de haramdır, demiştir.[646] Zâhirlerden İbn Hazm da etinin yenilmesi haram olan hayvanların satışa konu olması ve sütünün içilmesi de haramdır, görüşünü savunanlardandır.[647]

Evcil eşek etinin yasaklığına dair rivayetlerin yanında Rasulullah'ın evcil eşek etinin yenilmesine izin verdiğine dair Gâlib b. Ebcer'den bir rivayet nakledilmektedir:

---

[639] İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd,* X, 127-129.

[640] Buhârî, Zebâih, 28, Megâzî, 38, Nikâh, 31; Müslim, Nikâh, 30, Sayd, 23-25; Tirmizî, Nikâh, 29, Et'ime, 6, Sayd, 9; Nesâî, Nikâh, 71, Sayd, 31, Et'ime, 16; İbn Mâce, Zebâih, 13; Dârimî, Edâhî, 21.

[641] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 124; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 5,7; Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, s. 539; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 141.

[642] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 88.

[643] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 67; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 230; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 21.

[644] Müslim, Sayd, 5; Buhârî, Cihâd, 128. لَمَّا فَتَحَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عليه وَسَلَّمَ خَيْبَرَ، أَصَبْنَا حُمُرًا خَارِجًا مِنَ القَرْيَةِ، فَطَبَخْنَا منها، فَنَادَى مُنَادِي رَسولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عليه وَسَلَّمَ: أَلَا إنَّ اللَّهَ وَرَسوله يَنْهَيَانِكُمْ عَنْهَا، فإنَّهَا رِجْسٌ مِن عَمَلِ الشَّيْطَانِ، فَأُكْفِئَتِ القُدُورُ بما فِيهَا، وإنَّهَا لَتَفُورُ بما فِيهَا

[645] Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 142.

[646] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 88.

[647] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 84.

Gâlib b. Ebcer (isimli sahâbî) dedi ki: "*Bir sene kıtlığa maruz kaldık. Bu durumdan Rasulullah'a şikâyette bulunarak,* "*Ey Allah'ın Rasulü! Aileme yedirebileceğim birkaç besili eşekten başka malım yok. Fakat Sen, ehlî eşek etini haram kıldın." Bunun üzerine Allah Rasulü: "Ailene besili eşeklerinden yedir. Benim eşeği haram kılmamın sebebi, eşeğin, şehirde dolaşıp pislik yemesidir*" buyurmuşlardır. [648] Bu konuda Galib b. Ebcer'in bu hadisten dışında rivayet ettiği başka hadis yoktur.[649] Nevevî mezkûr hadisi, senet ve metinleri arasındaki ihtilaflardan (muzdarib) dolayı zayıf olarak nitelendirmiştir.[650]

9) Karakulak-Yabani Kedi: Tüffeh/ تفة

Yırtıcı hayvanlardan küçük köpek kadar olup şekil olarak çıtaya benzeyen karakulakın,[651] yırtıcı hayvanlardan her azı dişi ve pençesi olanların yenilmemesi hususundaki nehyin umûmî oluşundan dolayı etinin yenilmesi haram kabul edilmiştir. Şafiîler'den bazıları, bu hayvan tilkiye yakın olan kara kedisi ve ehli kediye benzer ve hükmü konusunda da helâl ve haram diye iki görüş vardır. Sahih olan görüş, fare yediğinden dolayı haramlığıdır, demiştir.[652]

10) Kedi: Hirr/ الهر – Sinnevr/ السنور

Eserde, "evcil kedi",[653] vahşi veya misk kedisi[654] gibi tüm kedi türleri, yırtıcı hayvanlardan olduğundan dolayı, etlerinin yenilmesi haram olarak ifade edilmiştir.[655] Kedi etinin yenilmesinin yasaklığı da yırtıcıların haram olduğunu ifade eden hadise

---

[648] İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *el-Musannef fî'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr,* thk. Kemal Yûsûf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409/1988, V, 123; Ebû Dâvûd, Et'ime, 34; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câd el-Hakk, Âlemü'l-Kütüb, yy, 1414/1994, IV, 203. (عَنْ أَبْجَرَ ، أَوِ ابْنِ أَبْجَرَ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ، إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنْ مَالِي شَيْءٌ أَسْتَطِيعُ أَنْ أُطْعِمَهُ أَهْلِي إِلَّا حُمُرًا لِي. قَالَ لِي: فَأَطْعِمْ أَهْلَكَ مِنْ سَمِينِ مَالِكِ فَإِنَّمَا كَرِهْتُ لَكُمْ جَوَّالَ الْقَرْيَةِ)

[649] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 87.

[650] Nevevi, *el-Mecmû'*, IX, 10.

[651] "Karakulak", "anâku'l-arz" ismi ile de zikredilmektedir. "Çıta"dan daha küçük, uzun sırtlı bir hayvandır. Bazen insana saldırır ve onu yaralar. Etten başka bişey yemez. Herşeyi avlar, hatta kuşu bile. Turna ve benzeri kuşları avlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 534, III, 210; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 500; İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-Luğa,* thk. Remzi Münir Ba'lebekkî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1987, I, 79; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 507.

[652] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 534-535.

[653] Demîrî, "evcil", "vahşi" ve "misk" şeklinde üç çeşit kedisen bahsetmektedir. "Evcil kedi", " hirr", "sefâ", "kıtt", "sinnevr" gibi kelimelerle zikredilmiştir. Hırçın, saldırabilen, canlı eti yiyebilen ve insanlarla ünsiyet kurabilen bir hayvandır. Senede iki defa hamile kalır. Hamilelik süresi elli gündür. Vahşi kediden küçüktür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayeân*, II, 574, III, 500.

[654] Diğer kedilerden şekil yönünden farklılıları bulunan "misk kedisi" kuyruğu uzun, kaba ve cüsse olarak da diğerlerinden daha iridir. Özel ve kıymetli bir kokuya sahip bu kayvan uzakdoğuda yaşam sürer. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayeân*, II, 581; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûs,* s. 1119.

[655] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 160; Nevevî, *el-Mecmû*`, IX, 3-4.

dayandırılmaktadır. Ayrıca, Câbirden rivayet edilen "Rasulullah kedinin yenilmesini ve satarak parasından yararlanmayı yasakladı",[656] şeklinde bir haber de kedinin haramlığına delil gösterilmiştir.[657]

Fare ile avlanmasından dolayı ehlî kedi için haram diyen Ahmed b. Hanbel'e göre yukarıdaki rivayetler, hem ehlî hem devahşi kedi için geçerlidir. O, bu rivayetlerin çoğunluğunu tilki gibi vahşi kedi için de haramlığa hamletmektedir.[658] İmam Mâlik'e göre ise vahşi kedi helâl kabul edilmiştir. Ebû Hanîfe ve Mâlik de evcil kediyi haram kabul edilmiştir. Leys b. Sa'd ve Bûşencî ise helâl olduğunu kabul edenlerdendir.[659]

Şafiîler'e göre evcil kedinin haramlık illeti, habâisten olması ve yeryüzündeki haşere türleriyle beslenmesi olarak ifade edilmiştir.[660] Fakat Demîrî tüm kedi türlerini haramlık kategorisinde değerlendirmiştir.[661] Vahşi kedi hakkında Mâverdî ve Rûyanî iki görüş zikretmiştir. Bunlardan birisi Şâfiî'nin ileri sürdüğü illete binaen yenilmesinin helâlliği, diğeri ise Mervezî'nin öne sürdüğü illete binaen pençesiyle avını yakalayıp hayatını idame ettiren bir hayvan olmasından dolayı yenilmesinin haramlığıdır.[662]

11) Maymun: Kırade / القردة

"Maymun"[663] etinin yenilmesi Şâfiilere göre haram kabul edilmiştir. İkrime, Atâ, Mücahit, Hasen, Mâlikilerden **İbn Habîb** de bu görüşü benimseyenlerdendir.[664] Câhiz da maymunun Araplarca eti yenilen bir hayvan olmadığı ve avlanılmadığı, ayrıca insan tabiatının maymun eti yemekten hoşlanmadığı gibi gerekçeleri maymun etinin

---

656 روى مسلم عن أبي الزبير قال: سألت جابراً عن ثمن الكلب والسنور؟ قال: زجر النبي صلى الله عليه وسلم عن ذلك. وعند أبي داود عنه: أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن ثمن الكلب والسنور. وعند البيهقي عنه أيضاً: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل الهرة وأكل ثمنها Tirmizî, Buyu, 49; Nesâî, Buyu, 92, sayd 16; İbn Mâce, ticârât 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIII, 20, 345

657 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 578, 281.

658 Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ',* XIV, 284.

659 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 579, IV, 160-161; Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 5, 10; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 280.

660 Rûyânî, *Bahr*, IV, 233; İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr, *el-Beyân fi'l-Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-minhâc, Cidde 1421/2000, IV, 502; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fıkhiyye*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, yy, ts, I, 41.

661 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 579, IV, 160-161.

662 Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 140; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 233.

663 "Maymun", "kışşe", "kırad", "rubbah" gibi isimlerle zikredilmiştir. Çirkin, komik, zeki ve çabuk kavrayıp anlayan bir hayvan olarak nitelendirilen "maymun", varlıklar içinde, yeme içme ve gülme gibi birçok davranışıyla insana en çok benzeyen hayvan olarak ifade edilmiştir. Eğitilebilir ve insanların gündelik birçok işlerinde onlara yardımcı olabilir niteliktedir. Bir batında 11-12 yavru yapabilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 454, 475-476, III, 500.

664 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 484; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1560; Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 17.

yenilmesinin haramlığına gerekçe göstermiştir.[665] Hanbelîler de Şâfiî uleması gibi maymun etinin yenilmesini maymunu yırtıcılardan saydıkları gerekçesiyle câiz görmemişlerdir.[666] Hanefîler ise maymunun lanetlenmiş hayvanlardan ve yırtıcılardan olması gerekçesiyle yenilmesinin haram olduğuna hükmetmişlerdir.[667]

İmam Mâlik ve Mâliki ulemasının çoğunluğu ise maymun etinin yenilmesinin haram olmadığı görüşünü savunmuşlardır. Buna karşın Mâlikî fakihi İbn Abdülber "*et-Temhîd*" kitabının başlarında, Ebû Ömer'in 'maymun etinin yenilmemesi konusunda İslam uleması arasında ihtilafın olduğuna rastlamadım' sözünü naklederek yaptığı îzâh ile maymun etinin yenilmesinin câiz olmadığını savunmuştur.[668]

Demîrî, yukarıda zikrettiğimiz bilgilere ilaveten maymunun yenilmeyeceğine dair şu detaylı bilgileri de zikretmektedir: Şâfiîlere göre köpek, fil ve tüm kesici dişi olan hayvanlar aynı hükme tabidir. Allah Rasulünün, avını kesici dişi ile parçalayan yırtıcı hayvanların yenilmeyeceği konusundaki hadisinin[669] maymunun etinin yenilmeyeceği konusunda da delil olarak yeterli olduğu ve başka hiçbir delile ihtiyaç bırakmadığı aşikârdır. Yırtıcılara benzeyen tabiatı da zaten maymunun da aynı nehiy kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini gözler önüne seriyor. Ayrıca ne Araplardan ne başkalarından maymun etinin yenileceğine dair tarafımıza ulaşan herhangi bir malumat da mevcut değil. Şa'bî'nin "*Allah Rasulü maymun eti yemekten nehyetti, çünkü o yırtıcıdır*"[670] şeklindeki rivayeti de haberin umumiliğine dâhildir.[671]

Demîrî, "**nisnâs**" ifadesi ile farklı bir başlık altında maymunu yeniden incelemiştir.[672] Her ne kadar "nisnâs"ı insana benzeyen, tek gözlü, tek elli, güzel görünümlü, uzun kemikli, kıvrak zekâlı, değişik ülkelerde görülen farklı bir hayvan türü olarak kabul edenler olsa da genel kanaat bu hayvanın da bir maymun türü olduğu

---

[665] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 291.
[666] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 320; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ',* XIV, 285.
[667] Aynî, *el-Binâye*, XI, 584.
[668] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 484-485; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd,* I, 157; Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî,* IV, 2597.
[669] Buhârî, Zebâih, 28; Müslim, Sayd, 16. (نهى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عن كل ذي ناب من السباع)
[670] Şa'bî'nin mekûr rivayetine hadis kaynaklarında rastlanılmamıştır. Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 320; (وروي عن الشعبي ، أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن لحم القرد . ولأنه سبع)
[671] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 484-485.
[672] Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 63-66.

yönündedir.[673] Maymun türü sayanlar için hüküm, yukarı da zikrettiğimiz ile aynıdır.[674] İnsanların nisnâs olarak isimlendirdiği bu hayvan suda yaşamayan bir maymun türü olup etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir. Çünkü bu hayvan tabiatı, huyu, zekâsı ve görünümü itibariyle maymuna benzetilmiştir. Bu hayvanın denizde yaşayan türü için, balık gibi kabul edilmesini ve sadece suda yaşamasını göz önünde bulundurmak suretiyle helâldir diyenler de olmuştur. Şâfiî fukahasından Rûyânî de bu görüşü kabul edenlerdendir. Ebû Hâmid ve Kadî Ebû't-Tayyib de insana benzemesinden dolayı haram olduğunu kabul edenlerdendir.[675]

Demîrî, Hanefi Fukahasından Meydânî'nin (ö. 1298/1881) *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* isimli eserinde insan suretinde olan "nisnâs" ismi ile marûf bu hayvanın avlanılan ve yenilen temiz bir hayvan olduğu yönünde[676] görüş belirttiğini nakletmiştir.[677] Mâlikî fıkıhçılarından nisnâs ile ilgili olarak onu yırtıcılardan kabul ederek ve maymuna benzeterek haram ve mekruh şeklinde iki görüş benimseyenler olmuştur fakat itimat edilenin mekruh olan görüş olduğu ifade edilmiştir.[678] Demîrî, "nisnâs"ın avlanan ve yenilebilen temiz bir hayvan olduğu yönünde görüşler nakletmiştir. Ancak, Şâfiîlerin su hayvanları hakkındaki genel kaidelerine göre, balık türünden kabul edilmez ise, yani sudan çıktığında yaşamı son bulmayan cinsten değil de kurbağa, yılan ve timsah gibi sudan çıktığında da yaşayabilen cinsten ise haram olmalıdır. Fakat su köpeği ve su insanı gibi sadece suda yaşayabilen cinsten ise helâl olmalıdır şeklinde ifade etmiştir. Bu yaklaşım da Şâfiîlerin temellendirme/gerekçelendirmesine daha yakındır şeklinde bu konudaki ihtilafları izah etmiştir.[679]

---

[673] Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, XVI, 552-553; Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire 1423(h.), IX, 338; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 123.

[674] İbnü'l-Münzir, Ebûbekir Muhammed b. İbrâhim, *el-İşrâf alâ-Mezâhibi'l-Ulemâ*, thk. Sağîr Ahmed el-Ensârî Ebû Hammâd, Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, Ra'sü'l-hayme, el-İmârât el-Arabiyye el-Müttehide 1425/2004, VIII, 150.

[675] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 67; a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 543; İmrânî, *el-Beyân*, IV, 510; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 162-163.

[676] Meydânî'nin *el-Lübâb* isimli eserini taramamıza rağmen eserde bu bilgiye ulaşamadık.

[677] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 67-68.

[678] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 5.

[679] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 68; Şirbînî, *Muğnîl-Muhtâc*, VI, 146.

12) Fil: Fîl/ الفيل

"Fil"[680] kesici dişleri olan/yırtıcı bir hayvan olduğu için meşhur görüşe göre haramdır denilmiştir.[681] Ahmed b. Hanbel, fil, müslümanların yediği şeylerden değildir diyerek fil etinin yenilmesine cevaz vermemiştir.[682] Ebû Hanîfe ve Hasan el-Basrî, filin, yırtıcılardan çirkin/sureti bozuk bir hayvan olduğu gerekçesiyle yenilmesini kerih görmüşlerdi.[683] Demîrî de filin haram olduğu görüşünü savunmuş ve bu görüşünü de onun yırtıcılardan olmasıya gerekçelendirmiştir.[684] **Râfiî** ise **Bûşencî**'den, fil etinin yenilmesinin helâl olduğuna dair Şafiîler'in kabul etmediği (şâz) farklı bir görüş nakletmiştir.[685] Şa'bî ise yenilmesine izin vermiştir.[686]

13) Pars: Fehd/ الفهد

"Pars" kaplan ile aslan arasında bir hayvandır. Mizaç ve görüntü itibariyle her ikisine de benzer fakat farklı bir hayvan türüdür.[687] Saldırgan ve yırtıcı hayvanlardan olduğu gerekçesiyle etinin yenilmesi fukahanın kahir ekseriyetince haram kabul edilmiştir.[688]

2.5.2. Deniz (Su) Hayvanları

Hayâtü'l-Hayevân'da haramlığı zikredilen deniz hayvanlarından başlıcaları şunlardır;

---

[680] "Fil", eserde "aysûm" (dişi fil), "zendebîl" gibi farklı kelimelerle geçmektedir. İri gövdeli ve güçlü bir hayvandır. Özellikle besinleri ağzına götürmek ve nesneleri yakalamak için kullandıkları hortumları dikkat çekicidir. Uzun kesici ve sivri dişlerini taşıma, yeri kazma ve silah amaçlı kullanırlar. Otçul olan bu hayvanlar, bataklık, çöl, orman, gibi alanlarda yaşasa da daha çok su kenarları tercihleridir. On üç-on dört yaşında yetişkin olup, elli yaşına kadar yaşarlar. İki buçuk ila dört yıl aralıklarla doğurabilirler. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 250, 429; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 328-329.

[681] Âşûr, *Mevsûatü't-Tayr,* s. 347.

[682] Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ'*, XIV, 284; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 409.

[683] Semerkandî, *Tuhfe*, III, 65; Kâsânî, *Bedâi'*, V, 39; İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu İbn Battal ala Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, IV, 439; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, I, 156; a.m, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2000/1421, V, 293;

[684] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 445.

[685] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 445; Râfiî, *el-Muharrer,* III, 1560.

[686] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 445; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 409.

[687] "Pars", "leopar" olarak da bilinir ve kaplan mizaçlı, köpek tabiatlı, uyumayı çok seven, güçlü, ağır cüsseli ve öfkeli yırtıcı bir hayvandır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 421; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât,* s. 328;

[688] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 426; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ'*, XIV, 284; Kâsânî, *Bedâi'*, V, 39; Kevsec, İshak b. Mansur el-Mervezî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed ve İshak b. Râheveyh*, İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, Suûdi Arabistan 1425/2002, VIII, 3967; Mâverdî, *Hâvî*, XV, 137; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 231; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 83; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, I, 155.

1) Deniz tavşanı: Ernebü'l-Bahrî/ أرنب البحر

Müellifin ifadesine göre "deniz tavşanı"[689] zehirli olduğundan dolayı etinin yenilmesi haram addedilmiştir. Etinin yenilmesi karada helâl olan hayvanların benzeri denizde varsa o da helâldir, sözüne istinaden yenilmesi helâl olması gerekirken, deniz tavşanı zehirli olduğu için bundan istisnâdır. Çünkü deniz tavşanı karada yaşayan tavşanla şekil yönüyle değil isim yönüyle benzerlik göstermektedir.[690]

2) Bir balık çeşidi: eş-Şeyhu'l-Yahudi/ الشيخ اليهودي

Demîrî, bunu denizde yaşayan bir balık çeşidi[691] olarak tarif eder ve Kazvînî'nin *Acâibü'l-mahlûkât* eserinde geçen şu bilgilere yer vermektedir: "*Yüzü insan yüzüne benzeyen, beyaz sakallı, şekli kurbağa şekli gibi olan, inek tüyleri gibi tüylü, buzağı büyüklüğünde bir hayvan çeşididir. Cumartesi günleri denizden çıkar, taki pazar gecesi güneş batıncaya kadar geri dönmez.*"[692] Balık sınıfına girdiğinden yenilmesi helâl kapsamında değerlendirilmiştir.[693]

2.5.3. Haşarat ve Sürüngenler

Hayâtü'l-Hayevân'da haramlığı zikredilen haşarat ve sürüngen hayvanlarından başlıcaları şunlardır;

1) Tırtıl-Ağaç kurdu: Araza/ الأرضة

"Ağaçkurdu"[694] haşerâttan sayılmış ve habâisten kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu haşerenin yenilmesini haram olarak zikreden Demîrî, topraktan çıkarıldığında ise toprağın onu temizlemiş olacağını ifade etmiştir.[695]

---

[689] "Deniztavşanı" başı tavşan başına, bedeni ise balık bedenine benzeyen bir hayvandır. Küçük, kemiksiz, kalın kabuklu bir hayvandır. Zehirlidir. İçinde bulunduğu sudan içilmiş olsa, içen ölür denilmiştir. Bkz. *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 104-105; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 125.

[690] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 105.

[691] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 243.

[692] Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 121; İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer, *Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Ğarâib*, thk. Enver Mahmûd Zenâtî, Mektebetü'sekâfeti'l-İslâmî, Kâhire 1428/2008, s. 240.

[693] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 640, IV, 243.

[694] "Tahtakurusu" "araza", "kata'", "sürfe", "hirnisâne" gibi isimlerle zikredilmiş başı siyah, bedeni kırmızı bir kurtçuk olup, mercimeğin yarısı büyüklükte tahta yiyen bir haşere türüdür. Doğduktan bir yıl sonra kendisinden iki kanat çıkar ve bu kanatlarla uçar. Ağaç yapraklarıyla beslenir. Bu haşere, doğası gereği ağaç çürüklerini toz haline getirerek bir yuva yapar, bu yuvada yaşar ve ölür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 93-94, II, 228, III, 353, IV, 170; Cevherî, *es-Sıhah*, IV, 1373.

[695] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 94, II, 228.

2) Akrep: Akrab/ العقرب

"Akrep",[696] zehirli olmasından dolayı yenilmesi câiz görülmeyen haşerelerden kabul edilmiştir[697] ve haramlığı konusunda icmâ olduğu söylenmiştir.[698] Zehirli ve zararlı olması gerekçesiyle diğer mezheplerce haram kabul edilmiştir.[699] Ebû Saîd Sahnûn'un *el-Müdevvene* isimli kitabında akrebin haramlığına dair dair bir bilgi hatırlamıyorum ve onun yenilmesinde de bir beis görmüyorum demiştir.[700]

3) Bal arısı: Nahl/ النحل

Demîrî'nin, eserinde "bal sineği" olarak tanımladığı "bal arısı"[701], Kur'ân'ın "*Ve rabbin bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin. Sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; Rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!" Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamından bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.*"[702] âyetiyle büyük bir kıymet yüklediği ve zikrettiği bir hayvandır.

Esah olan görüşe göre bal arısının her ne kadar balının yenilmesi helâl olsa da kendisinin yenilmesi karam kabul edilmiştir. Demîrî, bal arısı ile bal arasındaki münasebeti, insan (anne) ile sütü arasındaki münasebete benzetmiş, insan etinin yenilmesi haram fakat sütünün içilmesi helâldir diyerek anlamlı bir benzetmede bulunmuştur. Seleften bazılarının bal arısı yemeyi çekirge yemeye benzetmek suretiyle helâl kabul ettiklerini zikreden Demîrî, bunun Şâfiîlerce zayıf kabul edilen bir görüş olduğunu

---

[696] "Akrep", "şibdi'", "şebvet" gibi isimlerle zikredilmiştir. Zehirli ve zararlı haşerelerdendir. Uzun ayaklıdır. Siyah, sarı ve yeşil renklerde üç farklı türü vardır. En zararlısı yeşil olandır. İnsanı, hayvanı ve hatta kendi cinsini zehirleyebilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 618, III, 150-151.

[697] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 172.

[698] Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdillah, *el-Mülahhasü'l-Fıkhî,* Dâru'l-âsıme, Riyad 1423(h), c, II, s. 582

[699] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* III, 27; Semerkandî, *Tuhfe*, III, 64; Şâfiî, *el-Üm*, II, 268; İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm, *el-İknâʿ,* thk. Abdullah b. Abdülazîz el-Cibrin, yy, 1408(h), II, 616; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 238.

[700] Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 450.

[701] "Bal arısı", "nahl" ve "debr" kelimeleri ile zikredilmiştir. Fakat "debr" bal arısı oğulu, eşek arısı gibi anlamlara gelir. Anlama kabiliyeti yüksek, cesur, mevsimleri ve yağmuru hissedebilecek özelliktedir. Bal yapmak için nerelerde gıda alacağını iyi planlar, mükemmel bir fıtrat ve harikulade sanatkâr bir fıtrata sahiptirler. Başlarındaki kraliçe arıya itaatkâr olup, kovanlarını temiz tutan düzenli ve intizamlı bir yapıya sahiptir. Kilometrelerce uzağa da gitseler geçtikleri yollara dikkat ederler ve yollarını asla şaşırmazlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 326-327, IV, 29-39.

[702] Nahl, 16/68-69.

zikretmiştir.[703] Bal arısı gibi eşek arısı da habâisten sayılarak yenilmesi câiz görülmemiştir.[704]

4) Sülük: Sülük/ العَلَقَةُ

"Sülük",[705] suda oluşan kurtçuk olup, yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[706]

5) Kurtçuk: Esârî/ الأساريع

Kırmızı bir kurt olan "esâri",[707] haşerattan olması dolayısıyla yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[708]

6) Solucan: Benât-ü verdân/ بنات وردان

"Solucan"[709] pis olduğu gerekçesiyle yenilmesi haram sayılan sürüngenlerden kabul edilmiştir.[710]

7) Bit: Kaml/القمل

"Bit"[711] ulema tarafından yenilmesi icmâ ile haram kabul edilen haşere türü olarak kabul edilmiştir.[712]

---

[703] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 48.
[704] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 323.
[705] "Sülük", suda oluşan siyah ve kırmızı bir kurtçuktur. Bedene yapışarak, bedenden kanı emer. Sülük, insan vücudundaki fazla kanı emmesi için deri ve kan hastalıklarının tedavisinde kullanılan bir canlı türüdür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 192-193; Cevherî, *es-Sıhah*, IV, 1529; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 267.
[706] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 199.
[707] Kırmızı bir kurttur. Baklagillerde olur. Kabuğundan çıkınca kelebeğe dönüşür. Kumda yaşayan bir canlı. Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXI, 190-191; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 109.
[708] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 110.
[709] "Solucan", benât-ü verdân", "fâliyetü'l-ef'â", gibi isimlerle zikredilmiştir. Nemli yerlerde türeyen özellikle hamamlar ve ıslak zeminlerde çok bulunan bir canlı türü. Siyah, beyaz, kırmızı ve kızıla çalan renkli türleri vardır. Çiftleşirler, yumurta yaparlar ve böylece türerler. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 515, III, 352, IV, 221-222.
[710] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, III, 515, III, 352, IV, 221-222.
[711] "Bit", "her`a" kelimesiyle de zikredilmiş, 5000 türü olan, doğada her ortamda yaşama imkânı bulan bir canlıdır. İnsan ve hayvan vücudunda, özellikle kılla kaplı alanlarda yaşar. Saçın rengine göre renk değiştiren bir canlı olduğu söylenir. Ekin bitleri gibi bazı türleri çekirge gibi uçabilme özelliğine sahiptir. Fazla çoğalma ve üreme özelliği olan bu canlının yaşadığı yerde bıraktığı yumurtaya sirke adı verilir. Kanla beslenen bu canlı, humma ve siper humması, tifüs gibi bazı hastalıkların da taşıyıcısıdır denilmektedir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 528-529, IV, 170.
[712] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 536.

8) Pire: Berğûs/ البرغوث

"Pire"[713] yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[714]

9) Sivrisinek: Baûd/ البعوض

"Sivrisinek"[715] pis olmasından dolayı yenilmesi haramdır, denilmiştir.[716]

10) Karasinek: Zübâb/ الذباب

"Karasinek",[717] sinek çeşitlerinden bir tür olup, yenilebileceğine dair Râfiî'nin nakletmiş olduğu zayıf bir görüş olsa da tüm çeşitleri gibi bu türün de yenilmesinin haram olduğu ifade edilmiştir.[718] Mâverdî de yiyeceğin kendisinden türeyen sineklerin yenilmesini câiz görenlerin olduğunu zikretmiş ve bu durumun da meyvelerden mütevellid olan kurtçuk vs. gibi canlıların yenilmesinin mübah olduğunu ifade edebileceğini söylemiştir.[719]

İmam Mâlik ve Dâvûd'a göre sadece yiyecek, içecek ve meyvelerden mütevellid olmayıp tüm sinek çeşitleri temiz sayılmış ve yenilmesi de helâl görülmüştür. Ebû Hânîfe ise tüm sinekleri temiz kabul etmiş fakat yenilmesini haram görmüştür. Horasan

---

[713] Eserde "kizzan" ismi ile de zikredilen "pire", zararlı haşere türü olup, kan emen küçük parazitlerdendir. Neslini yumurtlayarak devam ettirir. Toprağı ve karanlık mekânları sever. Yapısı filin yapısıyla çok benzerlik gösteririr. Azı dişleri vardır ve bu azı dişleriyle ısırır. Hortumu ile de sokar. Evcil ve çiftlik hayvanları ile insanlardan beslenirler. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 408, III, 472; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, V, 200.

[714] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 407.

[715] "Sivrisinek", eserde "bak", "kırkıs", "hemec" (koyunların ve eşeklerin gözlerine konan sivrisinek gibi farklı bir tür) olarak da geçmektedir. Türkçe'de "üvez" olarak da isimlendirilir. "Circis" ve "karkas" olarak kelimeleri de sivrisinek için kullanılan isimlerdir. Hortumu ve ayakları file benzer. Altı ayağı, dört kanadı, bir de hortumu vardır. Hortumu, cismi delerek içeri nüfuz edecek özellikte olup onunla insan bedenini deler ve ordan kanı emer. Isırınca sert deriyi yırtabilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 422-423, III, 491, IV, 173; Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 314.

[716] Râfiî, *el-Azîz*, I, 32.

[717] "Zübâb", "nüara" (gözleri mavi büyük sinek) gibi isimlerle zikredilmiştir. Çöp ve pislikten mütevellid bir parazit olan "karasinek", gözleri mavi, kuyruğunda iğnesi olan, uçabilen, takriben 40 günlük ömrü olan bir sinek türüdür. Çöp artıklarıyla beslenebilirler. İnsanların yaşam alanlarında bulunan, yaklaşık 3 km alanda uçan ve bünyesinde birçok hastalık barındırıp taşıyan bir sinek türüdür. Karasinekler, birçok hastalığın da taşıyıcısı konumundadır. Çevreye özellikle de pis yerlere bıraktıkları çiftleşmek yoluyla döllenmiş olan yumurtaların çatlamasıyla üremekte olan karasinekler kısa sürede de uçmaya başlarlar. Üremeleri hızlıdır. Güneşi sever. At sineği diye de bilinen mavi gözlü büyük sinekler genelde toynaklı hayvanlara konarak iğneleri ile onları sokarlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 404-409, IV, 88; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, III, 150-152; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkat*, s. 367; Demîrî, sineğin birçok çeşidinden bahsetmiş, bunlardan birisi de "şa'râ'" mavi veya kırmızı sinek diye tanımladığı, deve, eşek ve köpek üzerinde bulunup onlara eziyet eden bir türdür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 624.

[718] Râfiî, *el-Azîz*, I, 32; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 88.

[719] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 413; Mâverdî, *Hâvî*, I, 320.

fıkıhçılarından bazıları ise yiyecek ve içeceklerin içerisinde oluşan sineklerin temiz olduğu ve yenilmesinin de helâl olduğu görüşünü kabul etmişlerdir. Fakat yiyecek ve içeceğin bizzat kendisinden türememişse bu durumda onu necis görmüş ve yenilmesini de haram saymışlardır.[720]

Demîrî de Şâfiî ulemasının, sineğin necis olduğu gerekçesiyle yenilmeyeceği görüşünü kabul etmiştir. Fakat yiyecek ve içeceklerden mütevellid sineklerin yenilmesini de Mâverdî'nin mezkûr görüşüne istinaden temiz kabul etmiş ve helâl saymıştır.[721] Tüm Şâfiîlerin görüşü de bu yöndedir.[722]

11) Tahtakurusu: Bak / بق

Bazıları bu haşere için "sivrisinek" ifadesini kullanmış olsa da aslında "bak" tahtakurusudur. Tahtakurusunun yenilmesi pis olduğundan haram kabul edilmiştir. Tahtakurusu da akıcı kanı olmayan, insandan emdiği kanı vücudunda taşıyan bit ve pire gibi bir hayvandır.[723]

12) Örümcek: Ankebût / العنكبوت

Örümcek[724], haşerâttan kabul edildiği ve pis olduğu için, yenilmesi haram kabul edilmiştir.[725]

13) Karınca: Neml/ النمل

Karınca,[726] hakkında vârid olan öldürülme nehyine dair hadisten dolayı yenilmesi haram kapsamında olan hayvanlardan sayılmıştır.[727]

---

[720] Mâverdî, *Hâvî*, I, 320.
[721] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 413.
[722] Gazzâlî, *el-Vasît,* I, 144.
[723] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 503.
[724] "Örümcek", "kuhûl", "mûl" gibi isimlerle zikredilmiştir. Dünyanın her yerinde yaşayabilen, sekiz (4 çift) tane uzun bacağa sahip, kısa ayaklı, büyük gözlü, sırtı sarı, birçoğunun başında 3 veya 4 çift göz bulunan, büyük siyah başlı, omurgasız ve eklem bacaklı bir canlı çeşididir. Bazıları nemli ortamı bazıları da kuru ve sıcak ortamları yaşam alanı olarak seçerler. Birbirlerini ve diğer böcek türlerini yemek suretiyle yaşam süren etoburlardandır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 617, III, 233-234, 684, 737; Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkât*, s. 373-374; Câhiz, örümcek yavrusunun annesinden doğduğu anda ağ örme kabiliyetinin olduğunu ve bunun herhangi bir telkîn ve talîm ile olmadığını söyler. Örümceğin yumurtlayan ve kuluçkaya yatan bir hayvan olduğunu ifade eder. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 234; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 30, II, 329.
[725] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 617, III, 240.
[726] "Karınca", "şeysabân" (erkek karınca), "tasrac", "aycelûf" (erkek karınca), "mûk" (kanatlı karınca) gibi farklı isimlerle zikredilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 640; III, 26, 251, 736.
[727] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 117.

14) Tarantula-Kırkayak-Şıyan: Şibsân / الشبثان

Kumda yaşayan bu haşere türünün tarantula, kırkayak veya şıyan olduğu konusunda tam netlik yoktur ve bu üç haşereden hangisi olursa olsun yenilmesi haram kabul edilmiştir.[728]

15) Timsah: Timsâh/ التمساح

Hem suda, hem de karada yaşama özelliğine (amfibi) sahip olan timsah,[729] yırtıcı (köpek) dişleriyle saldırdığı için etinin yenilmesi haram hükmünde olan hayvanlardan kabul edilmiştir. Sahabilerden bir kısmı da yenilmesinin haramlığının illetini saldıran ve azı dişleri ile parçalayan özellikte olmasını göstermişlerdir.[730] Şeyh Muhibbuddin Taberî'nin "*Şerhu't-Tenbîh*" isimli eserinden köpek balığının helâl olduğu ve onun da timsah gibi azı dişleriyle avlanıp, beslenen bir hayvan olduğu yönünde bir görüş Demîrî tarafından eserde nakledilmiştir.[731]

Köpek balığı ile timsahı kıyaslayarak neden köpek balığı helâl oluyor da timsah haramdır deniliyor şeklinde muhtemel bir itiraza ise; "biz deniz hayvanlarından azı dişi ile avlananların tamamını haram saymıyoruz, Rafii'nin de ifade ettiği gibi timsah pis ve zarar verici olduğundan dolayı haram addedilmiştir. Timsahın haramlığının illeti olan azı dişi ile avlanması ve zararlı olması, köpek balığının da illeti sayılarak onun da haram

---

[728] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 617-618.

[729] "Timsah" kelimesinin, hem hayvanlar, hem de insanlar için kullanıldığını ifade eden müellifin bu ifadesinden, Türkçemizde halk arasında kullanılan "timsah gözyaşları" deyiminin kastedilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Bir olaya sevinip de üzülmüş gibi yapan ve bunun akabinde de gözyaşı döken insanların bu durumu, timsahın avını yerken gözünden yaş gelmesi ile benzetilmektedir. Kazvînî'nin ifadesine göre keler suretinde bir hayvan olan timsah su hayvanlarının en ilgi çekenlerindendir. Geniş ağzı olup, ağzında da altmış tane üstte, kırk tane altta dişi vardır. Her iki dişi arasında dörtgen şeklinde küçük diş vardır. Dişlerini kapattığı anda dişleri birbirine girer. Dili uzundur. Sırtı kaplumbağanın sırtı gibi sağlam olduğundan demir dahi işlemez timsahın sırtına. Dört ayağa ve uzun kuyruğa sahip olan bu hayvan özellikle Mısır'daki Nil Nehri'nde bulunur. Bazıları da Hind Nehri'nde de olduğunu ifade etmişlerdir. Suda yakalaması (avcılığı) çok güçlü olan bu hayvan ancak koltuk altı kesildiği takdirde öldürülür. Diğer yırtıcıları da avlar. Yediğini dışkı olarak atabilmesi için gerekli organı olmadığından, yedikten ve doyduktan sonra karaya çıkar, ağzını açar, midesinden ağzına gelen yemek fazlalığını 'katkat/erkata' denilen kuş yer. Bu kuşun gelerek timsahın ağzındakini yemesi kuş için gıda, timsah için de rahatlama olur. Kuşun başında olan diken vardır. Timsah ağzını kapatınca kuşun başındaki diken timsahın damağına batar ve o da kuşu yiyemez. *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 536-537; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 125-126; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, X, 314; Büceyremî, *Tuhfe*, IV, 326.

[730] Nevevî, *Ravza*, III, 275; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 346; a.m, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, XXVII, 228; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, VIII, 15, XXVIII, 123, XL, 82.

[731] Şeyh Muhibbuddin Taberî'nin "*Şerhu't-Tenbîh*" eserine rastlanılamamıştır. "Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fıkhına dair eserinin on cilt halindeki şerhi olduğu söylenmektedir. Bu çalışma üzerine müellif *en-Nüketü'l-kübrâ, en-Nüketü's-suğrâ, Muhtasaru't-Tenbîh* gibi eserler kaleme almıştır." Hatiboğlu, İbrahim, "Muhibbüddîn et-Taberî", *DİA*, XXXI, s. 39, ss. 38-39, Ankara 2020.

olmasını gerektirmez. Suda yaşayan ile karada yaşayan arasında da hüküm bakımından fark vardır. Timsah hem suda hem de karada yaşayan bir hayvandır" şeklinde cevap zikretmiştir.[732] İbrahim en-Nehaî, İmâm Şafiî, Ahmed b. Hanbel gibi isimler de timsahın amfibi/hem suda hem de karada yaşayabilen özellikte olması, yırtıcı hayvanlardan sayılması ve insanlara saldıran ve zarar veren vasıflarının bulunmasından dolayı etinin yenilmesini haram kabul etmişlerdir.[733]

16) Bukalemun: Hırbâ / الحرباء

"Hırbâ"/bukalemun,[734] eti yenmeyen kertenkele cinsinden bir sürüngendir. Zehirli hayvanlardandır. Etinin yenilmemesindeki haramlık illetinin de zehirli olması olduğu ifade edilmiştir.[735]

17) Alaca Keler: Sâm ebras/ سام أبرص -Vezağ: Vezağ / الوزغ

Eserde zararlı ve zehirli olan, haşere türlerinden olup aynı zamanda haşere yiyerek beslenen ve zararlı olan kertenkele çeşitleri oldukça kapsamlı ele alınmıştır. Allah Rasulü'nün öldürülmesi emrettiği hayvanlardan sayılması, pis olarak değerlendirilmesi ve insanlara herhangi yararı olmadığı düşünülen diğer hayvanlarda olduğu gibi satışının câiz olmamasından dolayı "Alaca keler"in[736] yenilmesi haram kabul edilmiştir.[737] Allah Rasulü'nün, alaca keleri zehirli ve zararlı olan bir hayvan olarak nitelemesi, İbrahim'in atıldığı ateşe üfüren hayvanın alaca keler olduğunu haber vermesi ve Allah Rasulü

---

[732] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 537-538, III, 490.

[733] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 346; İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mübdi' fî Şerhi'l-Mukni'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1418/1997, VIII, 11; Merdâvî, *el-İnsâf*, XXVII, 227; Nevevî, *Ravza*, III, 275; a.m, *el-Mecmû`*, IX, 32; Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, V, 146; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, VIII, 151; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 320; İbn Kâdî Şühbe, Ebü'l-Fazl Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Bidâyetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekir eş-Şeyhî, Dâru'l-Minhâc, Cidde 1432/2011, IV, 362.

[734] "Bukalemun", boyu 20-40 cm, başı yeni doğmuş buzağı başına benzeyen, dört ayaklı, uzun ve yapışkan özelliğe sahip dil uçları sayesinde avını suhuletle yakalayabilen bir kertenkele çeşididir. Yavaş hareket etmesi ve avını yakalamak için kılıktan kılığa/renkten renge girmesi onun, diğer hayvanlarda olmayan kendine has bir özelliğidir. Genellikle sinek ve diğer haşere türleriyle beslenir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 27-29; Kazvînî, Acâibü'l-Mahlûkât, s. 365; Câhiz, *Kitâbü'l-hayevân*, I, 96, VI, 507; "Şıkzân" ismi de nukalemun için kullanılmakla birlikte tüm kertenkele çeşitleri için de kullanılan genel bir kelimedir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 636.

[735] Demîrî, Hayâtü'l-hayevân, II, 29; Rafiî, *Ravza*, III, 276-277.

[736] "Alaca keler", kertekelenin zehirli ve zararlı küçük bir türüdür. Alacalı olmasından "ebras", zehirli olmasından dolayı ise "sâm" olarak isimlendirildiği söylenmektedir. Pis ve zehirli olan bu haşere türünün, temas ettiği insana alaca hastalığı bulaştırabileceği ifade edilmektedir. "Sâm ebras" gibi "vezağ" da bir keretenkele cinsi olup "vezağ" diğerinden daha küçük bir türdür fakat o da alaca kelerin diğer zararlı türleri gibi zararlı bir haşeredir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 499-500, IV, 206-208; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkat,* 370-371.

[737] Rafiî, *Ravza*, III, 276-277.

tarafından alaca kelerin füveysika (insanalara zararı dokunan birkaç hayvandan biri) olarak nitelendirilen[738] bir haşere türü olarak ifade edilmiş olması da alaca kelerin yenilmeyeceğine dair delil olarak gösterilmiştir.[739] Farklı türleri olan kertenkelenin "vezağ", "azâe"[740], "suhliyye", "adrafût" gibi çeşitleri de haşere yiyen, zararlı ve zehirli türlerinden olduğu için haram addedilmiştir.[741]

18) Kurbağa ('): Dafâdi'/ الضفاع

"Kurbağa"[742], Allah Rasulü tarafından öldürülmesi yasaklanan hayvanlardan kabul edildiği için, etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[743]

19) Varan-Komodo ejderi: Veral/ الورل

Keler suretinde fakat ondan daha büyük bir hayvan çeşidi olan "komodo ejderi"[744] bir varan çeşidi olup yılanlarla beslenmesinden dolayı yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[745] Demîrî, bunun da kadim ulemanın azhar görüşünden olduğunu söylemiştir. Râfiî ise bu konuda, bir şeyin câiz olup olmayışını Araplar'ın o şeyi temiz (tayyib) sayıp saymayışına bağlamıştır. Bunu da şu âyete dayanarak söylemiştir: 'Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "iyi temiz olanlar size helâl kılınmıştır."...'[746] Râfiî, "her ne kadar tayyib kelimesi helâl manasına gelmiş olsa da bu

---

[738] Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 8; Müslim, Selâm, 142; İbn Mâce, Sayd, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 108. (أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِ الْوَزَغِ وَسَمَّاهُ فُوَيْسِقًا)

[739] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 500, IV, 206.

[740] "Azâe", yaşadığı mekâna göre sarı, kırmızı ve yeşil farklı renkler alan, hiçbir şey yemeden yer altındaki yuvasında 4 ay dışarı çıkmadan yaşayan, derisinin sertleşmesi için güneşi de seven bir tür. "Adrafût" ve "suhliyye" de bu bu türe benzer olarak açıklanmaktadır. Geniş bilgi için, Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 113-114.

[741] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 114.

[742] "Kurbağa", kemiksizler grubundan olan ve oldukça fazla türü olan bir canlıdır. "şirğ"-"şerğ", "şukdu" (küçük kurbağa), "kurra", "nakkâka", "hecât/hâce" isimleriyle de konu edilmiştir. Durgun sularda yaşar genel olarak. Çiftleşmek suretiyle çoğalırlar. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 624, 628, 726-727, III, 498, IV, 97, 139; Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkât*, s. 130-131.

[743] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 730; Ayrıca bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VİI 84.

[744] "Komodo ejderi", ortalama ağırlığı 70 kg, uzunluğu ise 3 m'dir. Yumurtlayarak türerler. Yumurtaları toprağa gömerek kuluçkaya yatarlar. Hayvan leşleri ile beslenirler. Yaban domuzu ve geyik de avlarlar. Salyaları oldukça fazla bakteri bulunduran zehirli ve tehlikeli bir hayvandır. "Veral", "dabb", "hırbâ", "şahmetü'l-arz", "vezağ" gibi türlerin hepsi de birbirine benzeyen fakat ayrı özellikleri olan kertenkele çeşitleri olarak ifade edilmiştir. Diğer çeşitlerine göre büyük olan "veral/veril", yavaş hareketli olmasına karşın yürüyüşü hızlı olan, uzun kuyruklu, bir hayvandır. Timsah yavrusudur diyenler olmuşsa da Demîrî, ikisinin de farklı özellikte ve farklı eşkâlde hayvanlar olduğunu söyleyerek bu fikre katılmamıştır. Mısır civarında yaşayan türlerinin rengârenk nakışlı ve güzel görünüşlü olduğu, insan elleri gibi ellere ve parmaklara sahip olduğu ve yılanlarla beslendiği söylenmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 198-199; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 382; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* III, 190, IV, 329, 332, VI, 340.

[745] Heyet, *el-Mevsûâtü'l-fikhiyye,* V, 146-147; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 199.

[746] Mâide, 5/4.

âyette zikredilen tayyib kelimesi helâl manasında kullanılmamıştır. Âyetteki tayyibi helâl anlamına hamledersek âyetin ifadesinin dışına çıkılmış olur. Dolayısıyla başka yerlerde helâl manasına kullanılmış olabilir fakat buradaki kullanımından helâllik kastedilmemiştir," görüşünü savunmuştur.[747]

İbn Abdülber'in "*et-Temhîd*" isimli eserinde, veralın yenilmesinin cevâzını destekleyici mahiyette bir rivayetten bahsedilmektedir. Bu rivayette Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) veralın yenilip yenilmeyeceğine dair kendisine yöneltilen soruya: *"onu yemekte bir beis yoktur, hatta yanınızda ondan biraz varsa bize ikram edin*" şeklinde cevap vermiştir denilmektedir.[748]

Demîrî, veralın haramlık hükmünün de daha önce geçen satırlarda haşerelerle ilgili zikredilen kaideden çıkarıldığını söyler ve bunu da şöyle gerekçelendirir: çünkü veral da bir haşere türüdür ve kertenkele, Arap tavşanı, gelincik gibi hayvanlarda olduğu gibi komodo ejderinin helâlliğine dair özel bir istisna da yoktur. Bu konuda Câhiz'in "veral, yılanlara tahakküm eden ve sürekli olarak onları yakalayarak yiyen, kendisine ayrıca yuva yapmayıp zalimce bir tavırla yılanların yuvasını işgal edip oraya yerleşen bir hayvandır"[749] sözünden hareketle, yılanla beslenmesi ve şerli bir hayvan olması dolayısıyla veralın yenilmesini haram kapsamında değerlendirmiştir.[750]

Araştırmanın ikinci bölümünde "*Hayâtü'l-hayevan* eserinde yenilip yenilemeyeceği hususunda hükmü bildirilen hayvanlar" başlığı altında zikrettiğimiz bazı istisnalar hariç tüm haşere türlerinin de yasak kapsamında değerlendirilmiş olduğunu görmüştük.[751]

20) Yılan: Tinnîn/ الحية

Çok sayıda farklı isimlerle anılan bir sürüngen çeşidi olan yılanın[752] tüm türlerinin zehirli ve zararlı olmasından ve Hz. Peygamber'in öldürülmesini emrettiği canlılardan

---

[747] Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 132; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 144; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 199.

[748] San'ânî, *el-Musannef*, IV, 529. (أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا رجل من ولد سعيد بن المسيب قال: أخبرني يحيى بن سعيد قال: كنت عند ابن المسيب فجاءه رجل من غطفان، فسأله عن أكل الورل فقال: لا بأس به، وإن كان معكم منه شئ فأطعمونا، قال عبد الرزاق: الورل شبه الضب ;) Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 200; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf,* III, 240; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, I, 156.

[749] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 332.

[750] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 201.

[751] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 201.

[752] "Yılan" eserde "sâlih" (siyah yılan), "şucâ'" (çöllerde yaşayan büyük yılan), "şemsiyye" (kırmızı parlak yılan), "âdıh" (soktuğu kimseyi bir saat içinde öldüren bir yılan türü), "ızrib" (büyük yılan), "ğatrab"

olması dolayısıyal haram kabul edilmiştir.[753] Yılan etinden üretilen veya muhteviyatında yılan eti bulunan bir ilacı zaruret hali dışında kullanmak da yine haramlık kapsamına değerlendirilmiştir. İbni Sîrîn (r.a) (ö. 110/729) haram değildir, fakat mekruhtur demektedir. İmam Şâfiî de İbni Sîrîn'in bu görüşünden hareketle mekruh olduğu görüşünü benimseyenlerdendir. Yine İmam Şâfiî'ye göre zaruret halinde yılan etinin yenilmesi câizdir.[754] Demîrî, komodo ejderini yırtıcı haşerlelerden olduğu gerekçesiyle haram olarak nitelendirmiştir.[755]

21) Domuzgan böceği-Bokböceği/ الخنفساء

Siyah bir böcek türü olan "hunfesâ",[756] dilimizde "bokböceği" ve "domuzgan böceği" olarak bilinmektedir. "Cüal", "Hımâr'u-Kıbban (حمار قبان)/Kıbban Eşeği",[757] "hunzab", "zürrâh"[758] gibi farklı başlık altında incelenmiş olsa da aynı haşere türlerini ifade etmektedir. Yuvasında pislik (hayvan dışkısı) biriktirmesinden dolayı "Ebû Ca'rân" olarak da isimlendirilen "cüal" bir haşere türü olup, halk arasında "bokböceği" olarak

---

gibi kelimelerle geçmektedir. Kazvînî'nin *Acâibü'l-mahlûkât* isimli eserinde "tinniyn", "marangoz köpek balığı" olarak bilinen "testere balığı"ndan daha tehlikelidir der. Ağzında mızrak gibi kesici dişleri vardır. Azı dişi ile avlanan bir yılan türü olan "tinnîn" görünüş itibariyle timsah gibidir. Kazvînî, ef'â, hayye, sü'bân isimşeriyle yılan çeşitlerini konu edinmiştir. Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkâ*t, s. 162-163, 362, 364, 366-367; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 540-543, II, 499, 619-621, III, 73, 113; Âşûr, *Mevsûatü't-Tayr,* s. 117-118; Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, V, 266; Zoologlara göre bin yıl yaşayabilen canlı türü "yılan", her yıl deri değiştiren ayaksız etçil sürüngenlerdir. 456 cins ve 2900'den fazla türü içine alan tanımlanmış on beş familyası mevcuttur. Otuz tane kaburga kemiği vardır. Yumurta yoluyla türerler. Bir canlıyı soktuktan sonra rüzgâr yutmak suretiyle açlığını gidermek için sırtüstü yatar. Susuzluğa çok dayanaklıdır. Güçlü bir hayvandır. Kuyruğu kopsa zamanla kendiliğinden yerine gelir, dişi yerinden çıksa üç günde tekrar yerinde biter. Aslında tabiatı suda yaşamaktır ama amfibi özelliktedir. Bazı türleri zehirli bazıları da zehirsizdir. Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 167-170; Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkât*, s. 360, 364; Câhiz, *Hayâtü'l-hayevân*, IV, 313-317.

[753] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 543; II, 184; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* III, 27; Fevzân, *Mülahhas,* II, 582.

[754] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 543; II, 184.

[755] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 200.

[756] "Bokböceği" tek bir haşereyi değil, bir grubu ifade eder. Çok fazla türünün olduğu söylenmektedir. Mavi, yeşil ve sarıya çalan renkliler yanında, genelde metalik siyah renktedir. Ancak uçtuğunda fark edilebilen iki kanadı ve altı ayağı, iki hörgüçlü bu haşere türü, kötü kokuludur. Küflü, bozuk ve kokuşmuş yerlerde oluşur, daha çok inek ve camusların otlaklarında ve hayvan dışkısının olduğu yerlerde yaşar. Oluşum ve beslenmeleri de dışkıyladır. Necaseti toplayıp biriktirmesi bu böceğin tabiatındandır. Temiz havada ve gül kokusunda yaşayamayan fakat tezeğe döndüğünde yaşamını sürdürebilen bir böcek olması ilginçtir. Hamamlarda yaşayan türlerine de yaşadığı yerden dolayı "hamamböceği" adı verilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 638-639/ II, 263-264; Kazvînî, *Acâibü'l-mahlûkât*, s. 367-368.

[757] "Hımâr'u-Kıbban" karnı içine çekik/zayıf, sırt tarafı kubbemsi, oval görünümlü, rutubetli ortamlarda türeyen sırtında kubbesimsi bir yüksekliği olan, bokböceğinden daha az siyahlıkta, ondan daha az küçüklükte, genelde bataklık ve çöplüklerde yaşam süren altı ayaklı bir haşer türüdür. Ön tarafının oval olması, bakıldığında başının görülmesini engeller tarzdadır. Dokunulduğunda ayaklarını toplayıp başını içine çekerek yuvarlak hale gelir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 103.

[758] Domuzgan böceğine benzeyen kırmızı renkte bir böcek çeşididir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 426-427.

bilinmektedir. Bu haşere türlerinin tamamı habâis/pis kapsamında değerlendirildiğinden ve hayvan dışkısı ile beslendiğinden yenilmeleri haram kapsamında değerlendirilmiştir.[759]

22) Ateş Böceği: Hubâhıb/ حباحب

Geceleyin ateş yakmış gibi ışık saçan, bulunduğu ortamı aydınlatan, başka bir isimle "kutrub" olarak da isimlendirlen ateş böceği, sinek gibi iki kanatlı bir haşere türü olup, haşerattan olmasından dolayı da yenilmesi haramdır, denilmiştir.[760]

23) Kene: Gurâd/ القراد

"Halem"/kene,[761] canlıların derisine yapışmak suretiyle kanını emen ve yapıştığı yeri emerek inceltip zarar veren asalak cinsinden bir haşeredir. Habâisten olmasından dolayı yenilmesi haram kabul edilmiştir.[762]

24) Fare: Fe'r/ الفأر

"Fare",[763] Hz. Peygamber'in hem hill hem de harem bölgesinde, ihramlı veya ihramsız tüm insanlar için, öldürülmesine müsaade ettiği hayvanlardan sayılmıştır.

---

[759] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 641/II, 104, 265.

[760] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 6-7.

[761] Kene türü, hayvan derisinin üstünde ve altında bulunan kurtçuk/tırtıl gibi bir haşeredir. Muhtelif büyüklüktedirler. En büyükleri de "hulum", "kırşâm" ve "kırdân" türleridir. "Kur'ûş" kaba, iri kene anlamına gelmektedir. Yavru olanına ise "yavşak" denilir. Küçük olanlar kanı emmede büyükten daha çok zarar verirler. Yapıştığı deride öyle iz bırakır ki, bu iz deri tabaklansa dahi kaybolmaz denilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 48, III, 473-474, 487, 491, 492.

[762] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 48.

[763] "Fare", "rikn", "zebabe" (kara faresi), "cüraz" (sıçan), "adal" (kara faresi), "huld" (köstebek), "yerbû`" (arap tavşanı, çöl faresi), "fe'ratü'l-bîş" (fareye benzer ama fare değildir denilmektedir), "fe'ratü'l-ibil" (kötü kokulu fare), "fe'ratü'l-misk" (misk faresi), "zatü'n-nitâk" (benekli fare), "füveysika" (çevreye zararından dolayı bu adı almış) gibi isimlerle zikredilmekte olan, ihtiyacını hırsızlık yaparak sağlayan zararlı bir kemirgen haşere türüdür. "Cürzân" olarak zikrediken sıçanların da farenin bir türü olduğu ifade edilmektedir fakat cüsse olarak fare küçük sıçan ise daha büyüktür. Fareler, hayvanların en zarar verenidir, elde ettiği her şeye, insanların yiyecek ve giyeceklerine zarar verir. Dişleri sert cisimleri de kemirebilecek özelliktedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 623, II, 234, 466, 476-477, III, 11, 337, 340, 342-344, 427; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, V, 162; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât,* s. 374-375; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, X, 166; Âşûr, *Mevsûatü't-tayr*, s. 317. Fare ve sıçanların, görme duyuları çok zayıf; koku alma, işitme, tad alma ve dokunma duyularının ise çok hassas ve kuvvetli olduğu ve kuyruğunun girebildiği tüm deliklerden girdiği söylenir. Hareketleri de, üremeleri de hızlıdır, türlerine göre yılda 4 ila 6 arasında doğrurmak suretiyle yavrularlar. Yeryüzünün her yerinde yaşar. Hantavirüs, tifüs, veba vb. salgın hastalıkları yaydığı söylenmektedir. Isırdıklarında, ısırdığı kimse o anda farkına varamaz. Çünkü farelerin ağızlarındaki tükrük salgıları narkoz etkisi yapar. Genetik yapısı insanlara benzediğinden tıpta kobay olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Ömrü yaklaşık 3 yıldır. Türkmenoğlu, Hüseyin, Eve ve Ambarlarda Zarar Yapan Fare ve Sıçanlar*, Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü Çalışmalarından*, ts., y.y., ss. 40-48.

"Fasık" olarak isimlendirilmiştir ki, 'fasık' kelimesi, yoldan çıkan, sapan, âsî olan, kötülük yapan, insanların eşyalarını ve yiyeceklerini ifsad eden anlamındadır.[764] Bu hayvanın da pis olmasından ve yukarıda sayılan özellikleri taşımasından dolayı, insanlar için kullanılan 'fâsık' kelimesi fare için de kullanılmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı da "arap tavşanı/çöl faresi" dışındaki tüm fare türlerinin yenilmesi Hanefî, Şafiî ve Hanbelî fıkıhçıları tarafından haram kabul edilmiştir.[765] Ancak Mâlikiler ise cumhurun görüşünü kabul edenler ve mekrûh olduğu görüşünü savunanlar olarak iki görüş ortaya koymuşlardır.[766]

25) Köstebek -Yer sıçanı- Tarla Faresi (الخلد)Huld

"Köstebek"[767] fare cinsinden kabul edildiği için yenilmesi haram kabul edilmiştir. İmam Mâlik, tezkiye edildiği/boğazlandığı takdirde köstebek ve yılan türlerinin de yenilebileceğini ifade etmiştir.[768]

26) Kokarca (الظربان)Zaribân

"Kokarca"[769] ya da Nüveyrî'nin isimlendirmesiyle "nems"/sincap[770] çok yellenen ve kötü kokan bir haşere türü olduğu ve habâisten sayılması gerekçesiyle etinin yenilmesi haram sayılmıştır.[771] Demîrî, İbn Kuteybe'nin, 'Araplar kokarcayı avlar ve yenlerine koyar da o da orayı kokuturdu'[772] sözünde tesamuh olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Araplar'ın ancak yenilmesi câiz olan hayvanlara av ismini verdikleri bilinmekte ve İbn

---

[764] Büceyremî, *Tuhfe*, IV, 309; Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, thk. Alî Abdülbârî Atiyye, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994, VI, 252.

[765] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 240; Heyet, *el-Mevsûâtü'l-fıkhiyye*, XXXII, 6; Âşûr, *Mevsûatü't-tayr,* s. 317; İbnü'l-Münzir, *el-İknâ`*, II, 616.

[766] Cündî, Halîl b. İshâk b. Mûsâ Ziyâüddîn, *et-Tavzîh fî Şerhi'l-Muhtasar-i İbni'l-Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdilkerîm Necîb, Merkez-ü Necubiyye li'l-Mahtûtat ve Hidmetü't-Türâs, yy, 1429/2008, III, 227.

[767] "Köstebek" ile ilgili olarak gözleri ve kulaklarının olmadığı söylenmiştir. Bu hayvana kör fare diyenler de olmuştur ama bunun da bir yanılgı olduğu ve kör fare ile bu hayvanın karıştırıldığı söylenir. İşitmesi güçlüdür. Görmesi zayıf olduğundan koklama, dokunma, duyma duyuları ve oldukça gelişmiştir. Yer altında yaşar ve toprakları kazarak yüzeye doğru kabartır. Halk arasında daha çok köstü ve kör köstü diye bilinen bu hayvan, bitki kökleri, kurt, solucan, karınca ve birçok çeşit böcek türünü yiyerek beslenir. Bir doğumda 3 ila 7 arasında yavrulayabilirler. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 234, III, 342; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 535.

[768] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 240, III, 338; Sahnûn, *el-Müdevvene,* I, 542.

[769] "Kokarca", kedi küçüklüğünde, maymuna benzer, karnı beyaz renkli bir canlıdır. Kötü kokuludur. Kertenkele yuvasını ifsad etmekle meşhur olmuştur. Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, III, 294, 297; İbn Kuteybe, *el-Cerâsîm*, II, 283; a.m, *eş-Şi`ru ve'ş-Şuarâ`*, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1423/2002, I, 488; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 512.

[770] Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, IX, 576.

[771] Heyet, *Fetâvâ eş-Şebeketü'l-İslâmiyye*, yy, 1430/2009.

[772] İbn Kuteybe, *Edebü'l-Kâtib/Küttâb*, thk. Muhammed ed-Dâlî, Müessesetü'r-Risâle, yy, ts, s. 198.

Kuteybe de ifadesinde av tabirini kullanmaktadır. Her ne kadar İbn Kuteybe ifadesinde av tabirini kullanmış olsa da bu ifade onun haramlığına engel olmaz, diyerek kendisi de bunun haramlığını kabul etmektedir.[773]

2.5.4. Kuşlar

Hayâtü'l-Hayevân'da haramlığı zikredilen kuş türü hayvanlarından başlıcaları şunlardır;

1) Akbaba: Nesr / النسر

"Akbaba"[774] habâisten olduğu ve leş yiyen yırtıcı kuşlar içerisinde yer aldığı gerekçesiyle etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[775] İbn-i Abbas'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber akbaba eti yemeyi yasaklamıştır.[776] Demîrî, delil olarak kullandığı bu hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. [777]

---

[773] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, III, 67.

[774] "Akbaba", "rahame" (Mısır akbabası), "enûk" gibi isimlerle zikredilmiştir. Tabiatı itibariyle kartala benzeyen, oldukça iri, leş yiyici, sarı gagalı siyah renkli yırtıcı bir kuş türüdür. Kel başlı ve büyük kursaklı olan akbabalar, oldukça güçlü gagalara sahiptir. Gözleri çok keskindir. Oldukça obur olup, leş, çöp, canlı hayvan gibi önüne ne gelirse yerler. 1-2 yumurta bırakırlar. Kuluçka süresi 7-8 haftadır. Daha çok toplu halde yaşarlar. Yaşam alanı olarak daha çok yüksek dağlık alanları tercih eder, yuvalarını kayalıkların ve ağaçların tepelerine kurarlar. Mısır akbabası, kara akbaba, kızıl akbaba, kral akbaba gibi türleri mevcuttur. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 172-174, II, 458-459, IV, 52-54; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât,* s. 345; Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 242.

[775] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 58; İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn, *Fetâvâ İbni's-Salâh*, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Beyrût 1407/1986, II, 459; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 145; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1560; a.m, *el-Azîz*, XII, 139; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 323; Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (Damad Efendi), *Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur,* Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, yy, ts., II, 513; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 188.

[776] Buhârî, Tefsir, 345 عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - صَارَتِ الأَوْثَانُ الَّتِى كَانَتْ فِى قَوْمِ نُوحٍ فِى الْعَرَبِ بَعْدُ ، أَمَّا وُدٌّ كَانَتْ لِكَلْبٍ بِدَوْمَةِ الْجَنْدَلِ ، وَأَمَّا سُوَاعٌ كَانَتْ لِهُذَيْلٍ ، وَأَمَّا يَغُوثُ فَكَانَتْ لِمُرَادٍ ثُمَّ لِبَنِى غُطَيْفٍ بِالْجُرُفِ عِنْدَ سَبَا ، وَأَمَّا يَعُوقُ فَكَانَتْ لِهَمْدَانَ ، وَأَمَّا نَسْرٌ فَكَانَتْ لِحِمْيَرَ ، لآلِ ذِى الْكَلاَعِ . أَسْمَاءُ رِجَالٍ صَالِحِينَ مِنْ قَوْمِ نُوحٍ ، فَلَمَّا هَلَكُوا أَوْحَى الشَّيْطَانُ إِلَى قَوْمِهِمْ أَنِ انْصِبُوا إِلَى مَجَالِسِهِمُ الَّتِى كَانُوا يَجْلِسُونَ أَنْصَابًا ، وَسَمُّوهَا بِأَسْمَائِهِمْ فَفَعَلُوا فَلَمْ تُعْبَدْ حَتَّى إِذَا هَلَكَ أُولَئِكَ وَتَنَسَّخَ الْعِلْمُ عُبِدَتْ

[777] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 174, 527, II, 459.

2) Kartal: Ukâb/ العقاب

"Kartal"[778] pençesi ile avlanan yırtıcı kuşlardan olduğu için etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[779]

3) Doğan: Bâzî/البازي

Meşhur bir av kuşu olan "doğan"[780] kuşu ve diğer türlerinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[781] Allah Rasulü'nün "Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın yenilmesi haramdır"[782] ve "kuşlardan pençesi ile avlananların yenilmesi haramdır"[783] hadisine binaen haram hükmü konulmuştur. Müctehitlerin çoğunluğunun kararı, "doğan"ın haramlığı yönünde olmasına rağmen[784] İmam Mâlik, Ebü'l-Leys, Evzâî, Yahya b. Said, hiçbir kuşun haram olmadığını ifade etmişlerdir. Kur'an'da bunu yasaklayan herhangi bir âyetin olmadığı ve "Azı dişi olan her yırtıcı hayvanın yenilmesi haramdır" hadisinin de sübut bulmadığını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla burada, ibâha vardır demişlerdir.[785] Ebherî de pençesi ile avlanan kuşların haramlığı hakkında sahih bir nehyin bulunmadığını ifâde etmiştir. Mezkûr hadisin sahih olmadığını ifâde eden başka âlimlerin olduğu da ifade edilmiştir. Meymun b. Mihran'ın İbn Abbas'tan rivayet ettiği bildirilen bu haberin rivayet zincirinde, her iki rivayetçi arasına Said b. Cübeyr girdiği için bu rivayet "sahih hadis" olarak addedilmemiştir. [786] "Hurr" ve "yevessâ" kelimeleri

---

[778] "Kartal", yırtıcı kuşlardandır. Dağları yaşam merkezi olark tercih eden bu kuşu Araplar "kasir" (kırıcı, kırıp geçiren) olarak isimlendirir. Yırtıcı kuşların en azılı, en hızlı ve en kuvvetli olanlarından sayılan kartal 3 yumurta yumurtlar ve kuluçka süresi de 30 gündür. Saldırıp yakaladığı avlarıyla beslenen etobur bir canlıdır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 137;Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, II, 280; "Şağvâ'", da bir kartal türü olup, gagasının diğer kartal türlerine göre yüksek oluşu sebebiyle bu isimle isimlendirilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 628.

[779] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 137, Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 144-145; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 459; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 127.

[780] Meşhur av kuşu olan "doğan"'ın 60 kadar farklı türü vardır. Bunlar: bâzî, atmaca (bâşak/bâşık/ulâm), paytak (beydak), karagöz atmacası (afsî), akdoğan, kerkenez gibi hayvanlardır. Bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, X, 191, 194; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 367-380, III, 242.

[781] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân,* I, 380, Maverdî, *Hâvî*, XV, 144; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 459; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 127.

[782] Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11. (كُلُّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ)

[783] Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11. (وَكُلُّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ)

[784] Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVIII, 209; Gazzâlî, *el-Vasît*, VII, 158; Nevevî, *Ravza*, III, 272; Ali Haydar, *ed-Dürer*, III, 300; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf,* VIII, 157.

[785] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 322; Aynî, *el-Binâye*, XI, 577; Sâ'î, Muhammed Naîm Muhammed Hânî, *Mevsu'atü Mesâili'l-Cumhûr fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru's-Selâm, Mısır 1428/2007, I, 424.

[786] İbn Ebû Zeyd, Abdirrahman el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min Ğayrihâ mine'l-Ümmehât*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv/ Muhammed Hacî, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1999, IV, 372; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân,* I, 370-371.

de farklı anlamları yanında doğan türü kuşlar için kullanılan isimler olması yönüyle etinin yenilmesi haram hükmünde zikredilmiştir.[787]

4) Akdoğan: **Zürak/الزرق**

"Akdoğan"[788] yırtıcı kuşladan olduğu için etinin yenilmesi haram kabul edilmiştir.[789]

5) Papağan: Bebbeğâ-Tûtî/ الببغاء

Eserde "Bebbeğâ", "dürre"[790] ve "tûtî"[791] kelimeleriyle ifâde edilen papağanın etinin yenilmesi pis olması gerekçesiyle Şafiilerce sahih olan görüşe göre haram kabul edilmiştir. Şâfiî fukahâsından Râfiî ile Hanefî fukahâsından Saymerî de bu görüştedir. Saymerî de bu görüşüne papağanın etinin pis olmasını delil getirmiştir.[792] Zayıf bir görüşe göre de papağanın etinin yenilmesinin helâl olduğu ifâde edilmiştir. Bu hayvanın temiz şeylerle beslendiği, zehirli ve pençeli hayvanlardan olmadığı, öldürülmesi konusunda emir veya nehiy bulunadığı gibi hususları onun helâl olduğuna delil getirmişlerdir.[793]

6) Akbaba'ya benzeyen bir kuş türü: Beğas- Biğas/ بغاث

"Akbaba"ya benzeyen uzun boyunlu, kül renginde, su kuşlarından[794] şerli bir kuş olup habâisten olduğu için yenilmesi haram olarak ifade edilmiştir.[795]

7) Baykuş: Bûm-Bûme/ البوم

"Gece kargası" da denilen bir kuş türü olan "baykuş"un[796] bütün çeşitlerinin etlerinin yenilmesi haramdır. Râfiî, Ebû Âsım el-İbâdî'nin zikrettiğine göre bûm

---

[787] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 26, IV, 243.

[788] "Akdoğan", "doğan" ile "şahin" arası büyüklükte, doğan türlerinden kabul edilen hızlı, güçlü veyırtıcı bir kuştur. Sırtı siyah, göğsü beyaz, gözleri kırmızı olan cinsi en makbul olanıdır. Küçük sürüngenler, kuşlar ve kemirici türünden hayvanlarla beslenirler. 28 ile 35 gün arasında kuluçka süreleri vardır. Kayalıklar ve terkedilmiş arazilerde yaşarlar. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, X, 191; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 480.

[789] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 480.

[790] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 355.

[791] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 31.

[792] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 383-384; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 460; Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî*, IV, 2796.

[793] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 383-384.

[794] Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, IV, 402.

[795] İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 460; Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân*, I, 455.

[796] "Baykuş" ile ilgili geçen "hâmme", "sadâ" (baykuşun erkeği olduğu ifade edilmektedir), "duvau", "huffâş", "ğurâbu'l-leyl", "feyyâd" (erkek baykuş) ve "bûme", "hâme", "saydah" gibi kelimeler gece

(baykuş), (ruham) akbaba gibi haramdır ve bûmun erkeği olan duv'a da aynı hüküm kapsamında olup haramdır demiştir.[797] İmam Şâfiî'nin bir görüşüne göre bûm helâldir. Bu görüş de duva'ın bûmdan başka bir kuş olduğunu iktiza eder. Fakat Cevheri'inin *es-Sıhah* isimli eserinde duva' gece kuşlarından hâm cinsinden bir kuştur denilmiştir.[798]

Ebü'l-Hasen Şerefüddîn Alî b. el-Mufaddal (ö. 611/1214), "bûm"un erkeğinin "duva`" olarak adalandırıldığını söylemiş ve ""duva"nın helâlliği sozkonusu ise, aynı hükmün "bûm" için de geçerli olması gerekir. Çünkü dişisi de erkeği de aynı cinstendir. Dolayısıyla hükümde farklılık olamaz", demiştir.[799] Nevevî'nin *Ravzatü't-Talibîn* isimli eserinde ise "duva`" hâm cinsinden bir kuş olarak tarif edilerek haram olduğu ifade edilmiştir.[800]

8) Baykuşa benzer farklı bir kuş: Bûh/البوهُ

Baykuşa benzeyen ve ondan daha küçük olan bir kuş olup, etinin yenilmesine dair hüküm aynen baykuş gibidir, dolayısıyla haramdır denilmiştir.[801]

9) Çaylak: Hıdee/ الحدأة

Yırtıcı kuşların en çok zarar veren cinsi olan "hide"/çaylak[802] kuşu, bozguncu beş hayvandan biri kabul edildiği için yenilmesi haram addedilmiştir.[803]

---

kuşlarının tamamı için kullanılan müşterek isimlerdir. Bu kuşların bazıları fare, kertenkele, serçe ve haşeratlarla, bazıları da sivrisinekle beslenirler. Baykuş tüm kuşların yuvasına girer, yuvasına girdiği kuşu yuvasından çıkarır, onun yavru ve yumurtasını yer. Geceleri uyumayan bir kuş olan baykuşa geceleyin hiçbir hayvan karşı koyamaz ama gündüz olunca aralarındaki düşmanlıktan dolayı onu öldürüler ve onun tüylerini yolarlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 524, II, 647, IV, 131.

797 Nevevî, *Ravza*, III, 274; a.m, *el-Mecmû`*, IX, 22; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 139.

798 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 527, IV, 138; Cevherî, *es-Sıhah,* III, 1252, V, 1875.

799 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 527.

800 Nevevî, *Ravza*, III, 273.

801 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 529.

802 "Çaylak", atmacagillerden yırtıcı bir kuştur. Kanatları uzun, gagası çengel şeklinde, uzun çatalkuyrukları olan tipik özelliklere sahip bir kuştur. Yaklaşık 60 cm uzunluğunda, genelde leş ve çöplerle beslenen canlılardır. Ortalama yaşam süreleri 70-80 yıldır. Kızıl çaylak, kara çaylak, ak çaylak, Mısır çaylağı ve Florida'da yaşayan bataklık çaylağı gibi cinsleri vardır. Bunlar en çok bilinenleridir. İki bazen de üç yumurtlar. Kuluçka süreleri 20 gündür. Bir yıl erkek bir yıl da dişi olur. Uçarken havada durup uyuyabilme ve uyurken uçabilme özelliğine sahip tek kuştur. Hırsız kuşlardandır fakat bu kuş açlıktan ölecek olsa komşusunun yavrusuna ilişmez. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 18-21, 639; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 340; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, II, 280; www.kuslar.gen.tr/caylak.html (erşim. 12 Mayıs 2020)

803 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 18-21, 639.

10) Martı: Zümmec/ الزمج

"Martı"[804] da diğer yırtıcı kuşlar gibi yenilmesi haram olan kuşlar kapsamında değerlendirilmiştir.

11) Martının suda yaşayan farklı bir çeşidi: Zümmecü'l-mâ/ زمج الماء

Bu kuş türünün[805] suda avlanması, balıktan başka bir şeyle beslenmemesi ve leşe konmaması gibi özelliklerinden dolayı yenilmesi helâl kabul edilmiştir. Râfiî'nin "leylek hariç tüm su kuşları helâldir" sözünden hareketle, Demîrî'nin de bu kuş türünü helâl kabul ettiği anlaşılmaktadır. Fakat Rûyânî'nin, Hüseyn b. Alî b. Muhammed es-Saymerî'den (ö. 436/1045) naklettiğine göre beyaz su kuşunun pis olmasından dolayı haram kabul edildiği söylenmiştir.[806]

12) Şahîn-Sakr: Şâhin-Sakr/الشاهين - الصقر

Yırtıcı kuşlardan olan "şahin"[807] türlerinin etinin yenilmesi de tıpkı yırtıcı kuşlardan olan doğan türünde olduğu gibi, "azı dişi olan her yırtıcı hayvanın" ve "kuşlardan pençesi ile avlananların yenilmesi haramdır" rivayetinin umum ifadesinden dolayı haram kapsamında değerlendirilmiştir ki, Şâfiî mezhebince genel kabul gören görüş de budur.[808]

Fakat İmam Mâlik, hakkında onu haram veya helâl kılan herhangi bir delilin bulunmamasından dolayı, şahin kuşunun etini yemeyi helâl kapsamında

---

[804] "Zemc"'ın karga türü olduğunu söyleyenler olsa da onun herkesçe bilinen "martı" olduoğu görüşü daha kabul görmüştür. *Hayâtü'l-Hayevân*'da "nevres" kelimesi ile de zikredilen, çoğunlukla gri ya da beyaz renkli, başları siyah işaretli olan bu su kuşu türü yırtıcı kuşların en hafif olanlarındandır. Eğitilebilir ancak bu süreç oldukça zaman alır. Karada avlanması onun tabiatındandır. Genellikle küçük balık türleri, yumuşakçalar ve yengeçlerle beslenirler. Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân*, II, 489, IV, 122.

[805] "Zümmecü'l-mâ", güvercin büyüklüğünde ya da ondan daha büyük, beyaz renkli, yükseklerde uçan ve kendisini suya bırakarak balık avlayan bir kuş türüdür. Mısır'da "nevres" olarak isimlendirilmiş olan bu kuş türü sadece balıkla beslenir, asla leşe konmaz. Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân*, II, 490.

[806] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân*, II, 490; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 140; İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 63.

[807] "Sakr", aslında yırtıcı ve avcı kuşlardan doğan, şahin, başak, kartal, başak, karagöz gibi "doğan", "şahin" türü tüm kuşları içine alan geniş bir familyanın genel ismi olarak kullanılmaktadır. Arapların tüm avcı kuşları "sakr" olarak isimlendirdiği de söylenmektedir. Kartal ve akbabanın bu sınıf dışında olduğunu söyleyenlerin yanında "sakr" kelimesine farklı yırtıcı kuş diyenler de olmuştur. Şahin, diğer yırtıcı kuşlara oranla daha sağlam ve dayanıklı kemik yapısına sahip olup, güzel görünümlü avcı bir kuştur. Büyük başlı, iri gözlü ve geniş göğüslü bir kuş türüdür. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, X, 195; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 614-615, 663-668. "Yu`yû" kelimesiyle zikredilen kuş türü de şahin nevinden bir kuş türü olup, Mısır ve Şam halklarının "celem" ismiyle andıkları hızlıca dalış yapabilen ve yırtıcı vasıflı bir hayvandır. Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân*, II, 668, IV, 230.

[808] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân*, II, 673-674, IV, 231; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 144-145; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 459; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 127.

değerlendirmiştir. Mâliki ulemasından bazıları sadece yırtıcı kuşları değil, aynı zamanda köpek, aslan, kaplan, kurt ve maymun gibi hayvanları da helâl kapsamında değerlendirmişlerdir.[809]

İmam Mâlik, yırtıcı hayvanların yenilmesini yasaklayan hadis rivayetinin, En'âm 145. âyeti[810] ile tezat teşkil ettiğini ve hadisin âyeti neshedemeyeceğini ileri sürmüş, dolayısıyla bu rivayeti kabul etmemiştir. Yani İmam Mâlik ayetin "*bana vahyedilende bunu bana yasaklayan herhangi bir şey bulamıyorum*" ifadesinden, herhangi bir şeyi yasaklayan bir Kur'an nassı olmadığı ve hadis rivayetinin de buna muhalif olduğu gerekçesiyle yırtıcı kuşların ve diğer mezheplerce de haram kabul edilen birçok yırtıcı hayvanın yenilmesini haram saymamıştır. Bu konudaki hadis rivayetleri ile Kur'ân âyetini birlikte değerlendirerek, yırtıcıların yenilip yenilmemesine dair hükmü, tahrim değil kerâhete hamletmiştir.[811]

İmam Şâfiî, İmam Mâlik'in bu görüşüne şöyle cevap vermiştir: İmam Mâlik'in delil olarak getirdiği âyetin, mutlak olmayıp, nüzûl toplumunda yenilen ve Arapların damak zevkine hitab eden yiyecekler içerisinde haram olarak sadece şunları görmekteyim anlamındadır. Mâlik bu âyeti at ve katırın haramlılığına delil getirmiş. Oysa Araplarda at ve katır yeme geleneği zaten yoktu. Mâide Sûresi 96. âyette geçen "*...kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı*" ifadesinden, ihramlı durumdaki yasağın mutlak anlamdaki yasağa hamledilmesi ihtimali olmadığı gibi, İmam Mâlik'in istidlalinin de böyle bir ihtimali yoktur. Dolayısıyla böyle bir istidlal sahih değildir.[812]

13) Yarasa: Huffâş/الخفاش

Demîrî genel anlamda "yarasa"[813] etinin yenilmesinin haram olduğunu ifade etmiş ve bu görüşünü de özellikle Şâfiî ulemasının bu konuda ileri sürmüş olduğu delillerle

---

[809] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 674.

[810] "De ki: "Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum…"

[811] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 674; İbn Rüşd, *Bidâye,* II, 515-517.

[812] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 674.

[813] "Yarasa", huşşâf", "huffâş", "huttâf", "vatvât", "sehâ", "tumrûk" gibi isimlerle de anılır. Câhiz, "huffaş" kelimesinin gece kuşlarının tamamı için kullanıldığını söyler. "Yarasa", şekil ve özellikleri itibariyle ilginç bir kuş türüdür. Küçük gözlü oluşundan dolayı görmekte zorlanan yarasa, geceleri iyi görmesine karşın gündüzleri göremez. Dolayısıyla geceleri uçar. Kısa/ufacık dişleri, iki küçük kulağı, kendine kas burnu vardır. Erkeklerinin husyeleri bulunur. Dişi yaraslar hayız görür ve temizlenir. Uzun ömürlüdürler. Sivrisinek, böcek ve bazı meyveleri yiyerek beslenirler. Üç ile yedi arasında yavru yapar. Bağdâdî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn, *Garîbü'l-Hadîs*, thk. Muhammed Abdülmuîd Hân,

desteklemiştir. Ebû Huveyris'in Allah Rasulün'den mürsel olarak rivayet etmiş olduğu "yarasa öldürülmesinin yasaklanmasına dair rivayet"[814] buna delil olarak gösterilmiştir. Ahmed b. Hanbel, yarasanın yenilip yenilmeyeceğine dair kendisine yöneltilen soruya: "onu kim yer ki" diye cevap vermiştir. Hanbelî fıkıhçılarından İbn Kudâme bunu zikrettikten sonra yarasa ile alakalı olarak, onu Arap halkının tayyib kabul etmediği ve habâisten sayarak yemedikleri gerekçesiyle câiz görmemiştir.[815]

Nehâi (ö. 96/714) yarasa hariç tüm kuşlar helâldir demiştir. Şâfiî ulemasından İbnü's-Salâh,[816] Begavî[817] ve Nevevî de haram kabul etmiş, Nevevî öldürdüğü takdirde ihramlıya ceza gerektiği gerekçesiyle yarasanın tartışma götürmeyecek surette haram olduğu görüşünü savunmuştur.[818] Hanefîlerde ise bu kuşun mekruh ve helâl olduğu yönde iki görüş olduğu ifade edilmiştir.[819]

14) Yeşil Ağaçkakan: Şikirrâk-Şakrâk/الشقراق

Rûyanî ve Begavî "şikirrâk" yeşil ağaçkakan[820] kuşunun, habâisten olması dolayısıyla yenilmesinin haram olduğuna hükmetmişlerdir.[821] Râfiî de Hanefî fukâhasından Saymerî'den (ö. 436/1045) taşkınlık yapan kuşlardan olduğu gerekçesiyle haram olduğu yönünde bir görüş nakletmiştir fakat kendisi ise bu kuş türünün temiz şeylerle beslendiğini delil göstermek suretiyle helâl olduğunu kabul etmiştir.[822] İclî ve Mâverdi de Araplarca habâisten kabul edildiği için haramdır demişleridir.[823] Fukahanın çoğunluğunun görüşü de haram olduğu yönündedir. Sahabeden bazıları ise bunu helâl saymışlardır.[824]

Matbaatü Dâirati'l-Meârifi'l-Usmânî, Haydârâbâd 1384/1964, IV, 470; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 27, III, 256; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 227-231, 516, IV, 213-214, III, 30.

[814] Dârımî, Edâhî, 26.

[815] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 323.

[816] İbnü's-Salâh, *Fetâvâ*, II, 459.

[817] Begavî, *et-Tehzîb,* VIII, 65.

[818] Nevevî, Ravza, III, 273; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 231, IV, 214.

[819] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 5.

[820] "Şikirrâk" /"Yeşil ağaçkakan" olarak isimlendirilen bu kuş, yeşile çalan bir renkte güvercine benzeyen küçük bir kuştur. Kanadında siyahlık, vücunda ise yeşil, siyah ve kırmızı benekler vardır. İnsanlardan uzakta sarp kayalıklarda yaşam süren bu kuş, kötü tabiatlı kuşlardan olup, Anadolu, Suriye ve Horosan dolaylarında oldukça fazla bulunur. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 637; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 278; Câhiz bu kuşun karga cinsi bir kuş olduğunu söyler. Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, II, 280-281.

[821] Begavî, *et-Tehzîb,* VIII, 65.

[822] Râfiî, *el-Azîz,* XII, 139. İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 63.

[823] Mâverdi, *el-Hâvî*, XV, 145.

[824] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 637.

15) Ağaçkakan-Göçeğen kuşu: Surad/الصرد

"Surad"[825] ile ilgili olarak Demîrî farklı kaynaklardan aldığı tanımları şu şekilde vermiştir: "Başı ve gagası irice bir kuştur, uzunca tüyleri olan, yarısı beyaz, yarısı siyah bir kuştur".[826] Bazı lugatlarda "sarı ve yeşil renkli bir kuş", bazı lügatlarda ise "ağaçkakan" olduğu belirtilir.[827] Etobur ve şerli bir kuştur.[828]

Bu kuşun yenilip yenilmemesi ile ilgili olarak İmam Şâfiî'nin de tercih ettiği fıkhî hüküm onun etobur yırtıcılardan olmasından dolayı haram oluşudur ki,[829] bu konuda getirilen delil ise, "*Allah Teâla, arı, karınca, hüdhüd ve ağaçkakan (surad) kuşunu öldürmekten nehyetti*"[830] hadisidir. Demîrî, rivayetteki nehyin, bu kuşun haramlığına delil teşkil ettiğini ifade etmiş ve Araplar'ın bu kuşun ötüşünü uğursuzluk saymış olmasını da yine bu haramlığa gerekçe göstermiştir. Farklı bir görüşe göre ise İmam Şâfiî'nin bu kuşun ihramlı tarafından veya harem bölgesinde öldürülmesinden dolayı öldüren kimseye ceza gerekeceği sözünden hareketle yenilmesinin helâl olduğunu söyleyenler de olmuştur. Yukarıda zikredilenlerden anlaşılan o ki, İmam Şâfiî'nin benimsediği temel kâide öldürülmesiyle ihramlıya herhangi bir ceza terettüp etmiyosa o hayvanın eti yenilmez. İmam Şâfiî'nin bu kâidesi ile ilgi Şâfiî uleması iki görüş belirtmiş: Birincisi, hüdhüd ve surad kuşunun öldürülmesinin nehyine dair rivayetten dolayı etinin helâl olmayacağı, ikincisi ise, öldürme nehyinin bunların haramlığıyla herhangi bir alakasının olmadığıdır.[831]

İmam Mâlik de helâl olduğu görüşünü kabul ederek, onunla amel edenlerdendir.[832] Mâlikilerden İbn Arâbî de 'Hz. Peygamber'in bu kuşu öldürmekten nehyetmiş olmasından maksadın, Arapların onu uğursuz saydıklarına dair var olan yanlış anlayışı ortadan kaldırmaktır. Bu kuşun yenilmesi haram da değildir." demiştir.[833] Ebû Hanîfe ise haram veya helâl demekten kaçınmış ve mehruh hükmünü vermiştir.[834]

---

[825] "Surad", serçeden büyük, serçeyi de avlayan, başı irice, benekli bir kuş olup, ağaçların tepelerinde yaşar. Eserde "nühes/nehâs" ve "vâkî" gibi isimlerle de zikredilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 651-652, IV, 120, 180.
[826] İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 21.
[827] Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, s. 239; Cevherî, *es-Sıhah*, II, 497.
[828] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 651-652, IV, 120.
[829] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 140; Nevevî, *Ravza*, III, 274; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 459.
[830] Dârımî, Edâhî, 26.
[831] Begavî, *Tehzîb*, VIII, 60-61; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 651-652, IV, 120; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 140.
[832] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 658, IV, 121.
[833] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 658.
[834] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa*, II, 5.

"Vâkî" de su kuşlarından bir kuş türü olarak zikredilmiştir. Fakat burada ince bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Beyaz renkli su kuşlarının yenilip yenilmemesi konusunda ihtilaf söz konusudur. Râfiî'nin de zikrettiği üzere esah olan görüş leylek hariç tüm beyaz renkli su kuşlarının helâl olduğudur.[835] Zâhirî uleması da Şâfiîlerin birinci görüşte savundukları gibi hüdhüd ve surad kuşunun öldürülme yasağına binaen bunların etlerinin yenilmesini haram kabul etmişlerdir.[836]

16) Tavus kuşu: Tâvûs/الطاوس

Görünümü ile kanatlı hayvanların en dikkat çekicilerinden olan "tavus"[837] kuşu, etinin pis oluşu iddiasıyla, yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir. Zayıf bir görüşe göre, "tavus", etobur/yırtıcı kuşlar gibi pis etler yiyen kuşlardan değildir ve kazurat/pislik de yemez diyerek, bu kuşun helâl olduğunu ifade edenler de olmuştur.[838]

2.6. Hayâtü'l-Hayevân'da Hükmü konusunda İhtilaf Bulunan Hayvanlar

2.6.1. Kara Hayvanları

Hayâtü'l-Hayevân'da hükmü ihtilaflı olan kara hayvanlarından başlıcaları şunlardır;

1) Çakal:İbn-ü Âvâ/ابن آوى - Ziyh /الذيخ

"Çakal",[839] yakaladığı canlıyı azı dişi ile parçalayarak yiyen müfteris hayvanlardan olması gerekçesiyle etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir. Azı dişinin zayıf olduğu ve bundan dolayı sırtlan ve tilkide olduğu

---

[835] Râfî, *el-Azîz*, XII, 140; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 181.
[836] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 84.
[837] "Tavus", güzel görünümlü bir kuştur. Sonbaharda tüylerini döker, ilkbaharda ise yeniden güzel tüylerine bürünür. Dişisi üç yaşına gelince yumurtlamaya başlar. Yılda 12 yumurta yapar. 30 günlük kuluçka süresi sonunda yavruları tavuk civcivleri gibi tüylü olarak çıkar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 12.
[838] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 651, III, 12.
[839] "Çakal", tilkiden büyük, köpekten küçük, kurt ve tilkiye benzeyen vahşi küçük bir hayvandır. Tüm bedeni sarı renkte olanların yanında, sırt kısmı siyaha, karın kısmı beyaza çalan ve diğer kısımları ise kirli sarı olanlar da vardır. Avlanması en zor hayvanlardan olup ancak kendi cinsleriyle bir araya gelir. Açık alanlarda da yaşayabilen çakallar, genellikle sazlık, ormanlık ve çalılık arazilerde yaşarlar. Küçük hayvanlarla veya leşlerle beslenirler. Şayet sürü halinde hareket edelerse büyük hayvan da avlayabilirler. Tavukların en çok korktukları hayvanlardandır. Gebelik süreleri yaklaşık 57-70 gündür. 2-7 arasında doğurabilirler. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 363-364, II, 447-449; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 313; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1560.

gibi yenilmesinin helâl olduğu görüşünü savunanlar azınlıktadır fakat genel kanaat haramlık yönündedir, denilmiştir.[840]

Ahmed b. Hanbel kendisine, çakal etinin yenilmesinin hükmü hakkında sorulan bir soruya, azı dişi ile parçalayıp yiyen her hayvan yırtıcıdır (dolayısıyla haramdır) cevabını vermiştir. İmam Âzam, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri de çakal etinin yenilmesinin haram olduğu yönündedir.[841] Özetle çakal etinin yenilmesi konusunda da tilki gibi iki görüş belirtilmiş bunlardan birisi İmam Şâfiî'nin, çakalın azı dişli ile beslenmeyen ve saldırgan olmayan bir özelliğe sahip olduğunu illet göstermek suretiyle helâl saydığı; diğeri ise Mervezî'nin bu hayvanı pençesiyle avlanan saldırgan bir özellikte kabul ederek bu özelliğini illet göstermesi dolayısıyla haram saydığı görüşleridir.[842]

2) Tilki: Sa'leb/الثعلب – Habter/الحبتر – Simsim/ السمسم

"Tilki"[843] etinin hükmüne dair farklı görüşler vardır. İmam Şâfî, Arap toplumunun onu temiz saymasından dolayı (istitâbe) tilkinin yenilmesinin helâl olduğunu ifade etmiştir.[844] *De ki: "Bütün temiz ve iyi şeyler size helâl kılındı."*[845] İlahi kavlinin mefhumuna girer. Tâvûs, Atâ, Katâde ve diğerleri de tilkinin yenilmesinin helâlliğine dair görüş bildirmişlerdir. Dârimî'nin *Fevâidü'r-Rıhle* kitabında tilkinin haram olduğuna dair görüş vardır. İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe tilkiyi yemeyi kerih (mekruh) görmüşlerdir. Ahmed. b. Hanbel'den gelen rivayetlerin çoğuna göre ise yırtıcı hayvanlardan olduğundan dolayı tilkinin yenilmesi haramdır.[846] Fıkıh ve hadis âlimi İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), tilkinin helâlliği hususunda bir hadis yok ancak zayıf olmakla beraber haramlığına dair iki hadis vardır demiştir.[847] Tilkinin yenilmesinin helâl olduğuna

---

[840] Rafii, *el-Azîz,* XII, 127; a.m, *el-Muharrer*, III, 1560; Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, 322; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 45.
[841] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 364.
[842] Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 139.
[843] Eserde "habter", "admec", "akf" gibi farklı kelimelerle zikredilen "tilki", yırtıcıların güçsüzlerinden korkak bir hayvandır. Çok sinsi bir hayvan olduğu için kendinden büyük ve güçlü yırtıcı hayvanlarla da yaşamını sürdürür. Genellikle dağlık, ormanlık alanlarda yaşar. Kümes hayvanlarının en azılı düşmanıdır. Bitkisel gıda ve leşlerle beslenirler. Barınakları yerde olan kuşlar, tavuk gibi kümes hayvanları, böcek, tavşan, balık gibi hayvanlar en çok avının hedefidir. Sürüler halinde değil genellikle tek başına avlanır. Haşeratı yemek suretiyle tarım arazilerini de bu zararlı haşerattan koruduğu ifade edilmektedir. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 572-573, II, 6, 552, III, 112, 185; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât,* s. 317; Âşûr, *Mevsûtü't-Tayr,* s. 122-123.
[844] Nevevî, *el-Mecmû*`, IX, 14; Şâfiî, *el-Üm,* II, 262.
[845] Mâide 5/4.
[846] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 585.
[847] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 585; İbnü's-Salâh, *el-Fetâvâ,* II, 472-473.

dair Şâfiîlerin illeti, tilkinin saldırgan ve yaşamını pençeleriyle avlanması yoluyla sürdüren bir hayvan olmaması olarak ifade edilmiştir. Hanefîler ise Şâfiîlerin hilafına mekruh görmüşler ve bunun illetini de onun pençesiyle avlanan saldırgan bir hayvan olması olarak açıklamışlardır.[848]

3) Çöl Tilkisi: Fenek/الفنك

Demîrî'nin de naklettiği ve kabul ettiği görüş Şâfiîlerce çöl tilkisini Arap halkının tayyibât kapsamında değerlendirmelerine dayanarak helâl saydıkları görüştür.[849] "Çöl tilkisi", her ne kadar tayyibattan sayılığı gerekçesiyle Şâfiîlerce helâl görülmüşse de Ömer b. Abdilberr "*et-Temhîd*" isimli eserinde Ebû Yusuf'un, çöl tilkisi, sincap ve kunduzun tıpkı tilki ve gelincik gibi yırtıcı hayvanlar olduklarını ifade ettiği sözünü nakletmiştir. Bu sözden Ebû Yusuf'un çöl tilkisini de haram kapsamında saydığı anlaşılmaktadır. [850]

4) At: Hayl/الخيل , Feras: Feras/الفرس

Genel anlamda tüm at cinsleri için kullanılan "hayl" kelimesinin Arapça'da oldukça fazla sayıda isimle de ifade edildiğini görmekteyiz.[851] At etinin yenilmesi İmam Şâfiî'ye göre helâl kabul edilmiştir.[852] Kâdî Şüreyh (ö. 80/699 [?]), Enes b. Mâlik (ö. 93/711), Hasan Basrî (ö. 110/728), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Atâ (114/732), Saîd b. Cübeyr (ö. 95/713), Hammâd b. Zeyd (ö. 175/788), Leys b. Sa'd, İbn Sîrîn (ö. 110/728), Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Süfyân es-Sevrî (ö. 778), Ebû Yusuf, Muhammed b. el-Hasen, İbn Mübarek (ö. 181/797), Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Sevr (ö. 240/854) ve

---

[848] Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 139; Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559; Âşûr, *Mevsûtü't-Tayr,* s. 123.
[849] Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 420.
[850] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 420.
[851] Dilimizde "at" kelimesi genel bir kullanım olup, küheylan, "rameke" kısrak, beygir vs. gib kelimelerle de ifade edildiği gibi Arapça'da da "feras", "hacr/hıcr", "hısan", "hayl", "kümeyt" (kırmızı renkli çetin bir at türü), "fülüv, felüv, filv", "mühr" (tay), "kevden" (beygir), "nekel" (tecrübeli ve güçlü) gibi farklı isimlerle ifade edilir. Kur'an'da zikredilen "âdiyât" da (Âdiyât, 100/1) savaş atı anlamındadır. "Şikâl" ayaklarında alalık olan at türüdür. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 12, 269, 465, III, 371-372, 418, 681, 683, 740, IV, 98.
[852] Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1558; Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, VI, 422, IX, 544.

Selef'ten bir grup fukaha[853] ve Taberî,[854] Beydâvî (ö. 685/1286)[855] ve İbn Kesir[856] gibi tefsirciler de İmam Şâfiî ile aynı görüşü paylaşmışlardır.[857] İmam Şâfiî, Araplar'ın "mekâdîf", "berâzîn" gibi kelimelerle isimlendirdikleri tüm at çeşitlerini helâl kabul etmiştir.[858]

At etinin yenilmesinin helâl olduğunu savunanların bu konuda delil olarak öne sürdükleri hadisler şunlardır: Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği (muttefekun aleyh) Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697) hadisidir: "Hz. Peygamber Hayber savaşında ehlî/evcil eşek yemekten nehyetti, at eti yemek konusunda ise ruhsat verdi."[859] Esmâ bint Ebî Bekr es-Sıddîk'in (ö. 73/692) bu konudaki rivâyeti: "Biz Rasûlullah zamanında bir atı gerdanından kestik ve onu yedik"[860] şeklindedir. Câbir b. Abdillâh'dan nakledilen benzer manalar içeren rivâyetler şunlardır: "Biz, Rasûlullah zamanında bir at kestik. O zaman Medine'de idik. Hepimiz onu yedik."[861] "Hayber zamanı at ve yabânî eşek eti yedik, ancak Hz. Peygamber ehlî eşek eti yememizi yasakladı."[862] "Hayber günlerinde at, katır, eşek kestik. Rasûlullah katır ve eşek etini nehyetti, at etini serbest bıraktı.[863]

Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Evzâî (ö. 157/774) ise at eti yemenin mekruh hükmünde olduğunu söylemişlerdir. Fakat İmam Mâlik tahrîmen mekruh yerine tenzihen mehruh demeyi tercih etmiştir.[864] At etinin yenilmesini mekruh görenlerin delili ise; "Rasûlullah

---

[853] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 396-397; İbn Kudame, *el-Muğnî*, XIII, 318-319, 324; Nevevi, *el-Mecmû`,* IX, 5, 6; Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim*, Dâru ihyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1392/1972, XIII, 96; Aynî, *el-Binâye*, XI, 595-596; a.m., *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts, XVII, 248; Tehânevi, Zafer Ahmed el-Osmanî, *İ'lâü's-Sünen*, thk. Muhammed Tâkî Osmânî, İdâratü'l-Kur'an ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi 1415(h), XVII, 149.

[854] Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru't-Terbiyye ve't-Türâs, Mekke-i Mükerreme, ts., XVII, 172-174.

[855] Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk, Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1418/1997, III, 220.

[856] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 559.

[857] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, IV, 396; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 125; Serahsî, *el-Mebsût,* XI, 233; Nevevî, *el- el-Mecmû`*, IX, 4; İbn Rüşd, *Bidâye,* III, 22; İbn Kudame, *el-Muğnî*, XIII, 324; Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, s. 322; Erturhan, Sabri, "Fıkhi Açıdan At Eti", *Cumhuriyet İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2-2007, 148.

[858] Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 142; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 396.

[859] Buhârî, Zebâih ve Sayd, 27; Müslim, Sayd, 36-37; Nesâî, Et'ime, 15.

[860] Buhârî, Zebâih ve Sayd, 24, 27; Müslim, Sayd, 6; Nesâî, Et'ime, 13, Dahâyâ, 33.

[861] Müslim, Sayd, 6.

[862] Tirmizî, Et'ime, 5.

[863] Ebû Dâvûd, Et'ime, 25.

[864] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 233; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, V, 14; Damad Efendî, *Mecmau'l-Enhur*, II, 513; Nevevî, el- *el-Mecmû`*, IX, 5-6; İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 519; İbn Kudame, *el-Muğnî*, XIII, 324; Aynî, *el-Binâye*, XI, 596; a.m., *Umdetü'l-kârî*, XVII, 248; Azîmâbâdî, *Avnü'l- Ma'bûd,* X, 186; Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef (ö. 474/1081), *el-Müntekâ Şerhu Muvattai Mâlik*, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1332(h), III, 132-133

atların, katırların ve eşeklerin etlerini yemeyi yasakladı"[865] hadisi ve "Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."[866] âyeti delil göstermişlerdir.[867] At etinin Ebû Hanîfe dışında Cumhur tarafından mübah kabul edildiğini görmekteyiz. Ebû Hanîfe'nin atı süs, binit ve savaş aracı olarak değerlendirmesi[868] dolayısıyla etinin yenilmesinin mekruh addedilmesi ata verilen değer ve gösterilen önemden ileri gelmektedir. Çünkü aksi takdirde onun helâl kabul edilmesi savaş aracı olan atın azalması anlamına sebep olacaktır.[869]

Hanefîler'in mekruh görüşlerini eleştiren Demîrî, Hanefî fıkıh kitaplarından *el-Hidaye*'den aldığı Mergînânî'nin (ö. 593/1197) "Şayet, Nahl Suresi 8. âyette geçen '*Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı"* ifadesinden maksadın Allah'ın kullarına, hayvanları binit olarak ve zînet olarak kullanmak nimetlerini hatırlatıyor demiş olsan, "halbu ki en büyük nimet hayvana binmek ve onu süs olarak kullanmaktan ziyade, onun etinden yemek suretiyle ondan istifade etmektir. Allah kullarına nimetlerini sayarken en önemli nimeti bırakıp da daha az öneme sahip olan nimetini saymaz"[870] sözüne ben de: mezkûr âyette "el-hukmü lil ekser (hüküm ağlebe/çoğunluğa göredir/verilir). Atta gâlib olan ise onun etinin yenilmesi değil, binek ve zînet olarak kullanılmasıdır, diye cevap veririm demektedir.[871]

Demîrî, tahrîm ve kerahet hükmünü savunanların görüşlerini İmam Şâfiî'nin ve O'nunla aynı görüşte olanların şu sözüyle de reddediyor: "Bu âyetten maksat ne tahrîmdir, ne de tahlîldir. Allah Teâlâ bu âyet ile kullarına, nimetlerini hatırlatıyor ve kudretinin ve hikmetinin kemali konusunda dikkatlerini çekiyor.[872] Yine mekruh görüşünü savunanların delil olarak sundukları "*Rasûlullah atların, katırların ve eşeklerin etlerini yemeyi yasakladı*"[873] hadis rivayeti hakkında da Ahmed b. Hanbel'in "Bu hadisin senedi ceyyid değildir. Sıhhat derecesinde tereddüt vardır. Rivayet zincirinde meçhul iki

---

[865] Ebû Dâvûd, Et'ime, 25; İbn Mâce, Zebâih, 14.
[866] Nahl, 16/8
[867] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 397; Karâfî, *ez-Zahîre*, IV, 101
[868] Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü desteklemek amacıyla Hâlid b. Velîd'in Allah Rasulü'nden rivayet ettiği, "*Resulullah at, katır ve merkep eti yemeyi yasak etti*" (İbn Mâce, Zebâih, 14) hadisini delil olarak almış olabileceği imkân dâhilindedir. Öğüt, "At", *DİA,* IV, 32, İstanbul 1991.
[869] Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 352.
[870] Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 352; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, V, 14
[871] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 397; Nevevi, *el-Mecmû`,* IX, 6, 7.
[872] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 397.
[873] Ebû Dâvûd, Et'ime, 25; İbn Mâce, Zebâih, 14. (نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن لحوم الخيل والبغال والحمير وكل ذي ناب من السباع) رواه أبو داود والنسائي وابن ماجه

râvî bulunduğundan güvenilir bir senede sahip değildir" sözüne istinaden Demîrî, 'biz bu hadis için sahih hadislerden vazgeçemeyiz' diyerek onların tahrim görüşünü eleştirmektedir.[874] Nevevî de mezkûr hadisi zayıf olarak nitelendirmiş, Buhârî ve Hattâbî'nin bu hadisi şüpheli (fîhi nazar), Beyhakî'nin ise senet veya metinleri arasında çözümsüz ihtilaf bulunan (muztarib) bir hadis hatta sika hadislere de muhalif olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.[875]

Temel ilkeye istinaden hayvan artığı ve sütünün, hayvanın eti konusundaki hükümle aynı olmasına karşın, Ebû Hanîfe'nin atın artık ve sütünü eti gibi mekruh değil de mübâh kabul etmesinin nedeni de sütünü içmekle atların azalmayacağı görüşüdür.[876] Erkek eşek ile dişi atın birleşmesinden mütevvelit olan yavrunun, katır olarak isimlendirildiği ve katırın etinin de haram olduğu katır başlığı altında işlenmişti. Fakat erkek eşeğin aştığı (cinsel birleşme) atın sütünün, bu aşmadan dolayı bozulup bozulmaması/necis olup olmaması meselesinde de Demîrî şu izâhatı yapmaktadır: Bu durumda olan atın sütü halen helâl olup, bu birleşmeden dolayı necis sayılmaz. İnsanlarda, kadının /sütannenin kocasının süte (sütün oluşmasına) etkisi dikkate alınırken hayvanlarda ise bir hayvanın gebe kalmasına ve doğumdan sonra sütlü olmasına neden olan erkek hayvan, süt noktasında dikkate alınmaz. İki hayvanın birleşmesi durumunda erkek hayvanın (menisinin), dişi hayvanın sütüne olumlu veya olumsuz anlamda herhangi bir etkisi olmaz ve diğer hayvanlarda olduğu gibi atın eti de sütü de yemiş olduğu ot, yem vs. gibi besinlerden oluşur. O yüzden böyle durumda olan bir atın sütü haram değildir denilmiştir.[877] Ebû Hanîfe ise atın eti gibi sütünün de mekruh olduğu görüşünü savunur ve bu görüşünü de hayvanın sütünün de etinden oluştuğu düşüncesi ile gerekçelendirir.[878]

5) Zürâfa: Zerâfe/الزرافة

*Hayâtü'l-hayevân'*da "Zürâfa"[879], etinin yenilip yenilmemesi konusunda iki görüş zikredilmektedir. Bunlardan birincisi, haram olduğu konusunda görüş bildirenler. Şâfiî

---

874 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 397.
875 Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IV, 36; Nevevi, *el-Mecmû`,* IX, 5, 6.
876 Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 352.
877 Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV,400.
878 İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, I, 119.
879 "Zürâfa", geviş getirenlerdendir. Daha çok Afrika'nın savanlarında hayat süren zürafaların genelde yaşam alanları otlaklar, besin kaynakları ise akasya ağaçlarıdır. Demîrî, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân* isimli eserinde Muhammed b. Abdillahil Utbî'nin görüşünü naklederek zürafadan; yaban devesi, yaban sığırı ve sıtlanın özelliklerini taşıyan genel bir isimdir diye bahsetmiştir. Bkz. İbn. Hallikân Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-*

fakihi Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh*[880] ve *el-Mühezzeb* eserleriyle, Nevevî'nin *el-Mecmû'*unda haram olduğu ifade edilmiştir. Nevevî, zürafanın haram olan bir hayvan ile helâl olan bir hayvanın birleşmesinden mütevellid melez bir hayvan olması iddiasını da bu haramlığa gerekçe göstermiştir.[881] Ayrıca Hanbeli fukahâsından Kelvezânî de zürafanın yenilmesini haram kabul etmiştir.[882]

İkincisi ise, helâl olduğu konusunda görüş bildirenler. Demîrî, Şâfiî fıkıhçısı İbn Ebü'd-Dem'in de (ö. 642/1244) helâl olduğu yönünde görüş belirttiğini nakletmiştir.[883] Ebü'l-Hattâb Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî yukarıda geçen haramlık yönündeki görüşünün yanında helâl olduğu görüşüne muvafık söylemlerde de bulunmuştur. Kelvezânî bu konuda, "turna, ördek ve zürafa öldüren için, bu öldürmesinin fidyesi olarak bir koyun mu gerekir, yoksa kıymetini mi ödemelidir" bahsinde "fidye ancak eti yenilen hayvanlar için söz konusudur" görüşüne binaen zürafanın helâl olabileceğini de söylemiştir.[884]

Şâfiî fıkıhçısı İbnü'r-Rif'a da (ö. 710/1310) *el-Kifâye fî Şerhi't-Tenbîh (Kifâyetü'n-nebîh)* isimli eserde Kelvezânî'ye ait, zürafa etinin yenilmesinin helâl oluşuna dair ikinci görüşün muteber görüş olduğunu zikretmiştir.[885] Begâvî de (ö. 516/1122) birtakım lugavî tevillerle "zerâfa" değil "zerâka" olduğunu iddia edenlerin bu görüşünü esas alarak bu hayvanın etinin yenilmesinin helâl olduğunu kabul edenlerdendir.[886] Hanbelî fakihi İbn Kudâme de helâl olduğu görüşünü benimsemiştir.[887]

Şâfiî müctehidlerden Takıyyüddin es-Sübkî ise, zürafanın biri haram, diğeri ise helâl olan iki hayvandan mütevellid melez bir hayvan olması iddiasından yola çıkarak bu

---

Zamân, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdr, Beyrût 1900-1994, IV, 400. Melez bir hayvan olduğunu ileri sürenler olsa da, bu görüş genel kabul görmemiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 480-482; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 308; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 94-95.

[880] Şîrâzî, *et-Tenbîh,* s. 83.

[881] Nevevî, *el-Mecmû',* IX, 27.

[882] Kelvezânî, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen, *el-Hidâye alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdullatîf Hemîm-Mâhir Yâsin el-Fahl, Müessesetü Ğirâs, yy, 1425/2004, s. 554.

[883] İbnü'l-Irâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn, *Tahrîrü'l-Fetâvî ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî (en-Nüket ale'l-Muhtasarâti's-Selâse)*, thk. Abdurrahman Fehmî Muhammed ez-Zevvâvî, Dâru'l-minhâc, Cidde 1432/2011, III, 428.

[884] Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 183-184; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 482.

[885] İbnü'r-Rif'a, Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî, *el-Kifâye fî Şerhi't-Tenbîh (Kifâyetü'n-nebîh),* thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 2009, VIII, 236.

[886] Râfiî, *el-Azîz,* XII, 133; Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî, *Kazâü'l-Ereb fî-Es'ileti Haleb,* thk. Muhammed Âlim Abdülmecîd el-Afgânî, Mektebetü't-Ticâriyye, Mekkete'l-Mükerreme 1414, s. 538; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 482; İbnü'l-Irâkî, *Tahrîrü'l-Fetâvî,* III, 428.

[887] İbn Kudâme, *el-Mukni`*, 451.

konuda böyle bir tâlîl/gerekçe göstermek suretiyle haram hükmünü koymanın herhangi bir şey ifade etmeyeceğini, aynı zamanda zürafanın melez bir hayvan olmasının da bilinen bir şey olmadığını ifade etmiştir. Sübkî, zürafa etinin yenilmesinin helâl olduğuna dair görüşü tercih etmiştir. Sübkî, Nevevî'nin haramlığına dair iddiasının da kabul edilemez olduğunu söylemiş ve Kelvezânî'nin iki görüşünden biri olan haramlık görüşüne gelince, onu da azı dişi ile avlanan cinsteki hayvanlara hamledebiliriz, demiştir.[888]

Demîrî, kendisinin yaşamış olduğu dönemde zürafanın haramlığına dair birtakım görüşlerin hâlâ zikrediliyor olmasına karşın, yukarda helâlliğine dair ortaya konulan delillere göre, zürafanın haram olmasını gerektirecek herhangi bir sebebin de bulunmadığını ifade etmiştir. [889] Merverrûzî (Kâdî Hüseyin), yukarıda geçen haramlık görüşünün tersi olarak zürafanın, helâl olan hayvanlardan deve ve ineğe benzemesini göz önünde bulundurarak, bu durumun onun helâl oluşuna delil teşkil edebileceğini söylemiştir.[890] Zürafanın, vahşi devenin sırtlan ile birleşmesinden doğan erkek yavrunun yabani inekle birleşmesinden mütevellid melez bir yırtıcı hayvan olduğunu savunanlar, bu görüşlerine istinaden etinin yenilmesini de haram kabul etmişlerdir. Câhiz ise bu görüşe şiddetle karşı çıkmış ve zürafanın da at ve eşek gibi bizatihi bir hayvan türü olduğunu ifade etmiştir.[891]

Demîrî, Câhiz'in zürafanın da diğer hayvanlar gibi müstakil bir hayvan olduğu yönündeki görüşünü desteklemiştir. İbn Ebü'd-Dem'in *Kitabü'l-ayn* eserinde ifade ettiği iki eti yenilen hayvandan mütevellid melez bir hayvan olduğu, inek ve deveye benzediği için helâldir görüşünü de reddetmiş ve bu benzetmenin ise uzak bir benzetme olduğunu ifade etmiştir. Şayet, inek ve deveye benzetme ile helâlik söz konusu olsaydı, çekirgeye benzemesinden dolayı "sarâre"/cırcır böceğinin de helâl olması gerekirdi, diyerek de görüşüne açıklık getirmiştir.[892] Daha öncesinde de Nevevî zürafanın, helâl ve haram olan iki hayvandan mütevellid melez bir hayvan olduğu iddiasından yola çıkarak onun etinin yenilmesinin haramlığına hükmetmişti. Câhiz'in zürafanın müstakil bir hayvan olduğuna dair sözü[893] bu görüşü de nefyetmiş ve zürafanın helâl olduğunu gerektirmiştir ve tercih

---

[888] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 483; Sübkî, *Kazâü'l-Ereb,* s. 533, 536, 538.
[889] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 483.
[890] Merverrûzî, Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed, *Fetâvâ'l-kâdî Huseyin*, thk. Emel Abdülkâdir Hattâb-Cemâl Mahmûd Ebü'l-Hassân, Dâru'l-feth, Ammân 1431/2010, s. 403; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 483.
[891] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 483.
[892] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 94-95.
[893] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 94-95.

edilen görüş de budur demiştir. İmam Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik ve imam Azam'ın da görüşleri zürafanın etinin yenilmesinin helâl olduğu yönündedir.[894] Mezkûr bahsin sonunda Demîrî "eşyada asıl olan ibâhadır" kaidesini izah etmiş ve bu konuda şu bilgileri vermiştir: Görüşler birbiriyle çeliştiği ve bu görüşlerin de medlûlüne itibar edilmediği zaman (ileri sürülen deliller yetersiz olduğunda) *ibâha-i asliyye*ye dönülür. Haram veya helâlliğine dair herhangi bir nas mevcut değilse o zaman ibaha-i asliyeye göre hareket edilir.[895]

6) Kirpi: Kunfuz/القنفذ

İmam Şâfiî ve İmam Mâlik, Araplar'ın kirpiyi temiz kabul etmelerinden dolayı "kirpi"[896] etinin yenilmesini helâl saymışlardır.[897] **İbni Ömer** de (r.a), kirpinin mübah olduğu yönünde fetva vermiştir ve bu konuda da Kur'an'dan *"(Ey Muhammed) de ki: "Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbim bağışlar ve merhamet eder."*[898] âyeti ile delillendirmiştir. Ancak, bunun üzerine orada bulunan bir ihtiyar: "*Ben Ebû Hüreyre'nin (ra): "Resulullah'ın yanında kirpiden bahsedilmişti: Allah Rasulü'nün, "O pis olan hayvanlardan bir tanesidir." buyurduğunu duydum, demiştir." Bunun üzerine İbni Ömer (ra): "Eğer Allah Rasulü bunu söyledi ise, bu (kirpinin hükmü), biz bilmesek de O'nun dediği gibidir."* dedi."[899]

---

[894] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 484;

[895] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 484.

[896] "Kirpi", "kunfuz", "düldül", "dirs", "asâis" (büyük kunfuz) gibi kelimelerle ifade edilmiştir. "Kunfuz" herkesçe bilinen kirpiyi, "düldül" ise oklu kirpi olarak bilinen kunfuzdan dah büyük farklı bir kirpi türünü ifade eder. "Dirs" kirpi yavrusu anlamındadır. Câhiz'e göre "düldül" ile "kunfuz" arasındaki fark, inek ile camus; sıçan ile fare arasındaki fark gibidir. "Düldül", kutup tilkisi veya körpe kuzu büyüklüğünde, daha çok Şam, Irak ve Fas gibi ülkelerde yaygındır. Kirpi yerine göre farklı şekillere giren, daha çok gece ortaya çıkan, dikenli olduğu için vahşi hayvanlarca avlanamayan bir hayvandır. Karada ve havada yaşayan çeşitleri vardır. Kara kaplumbağasının da fare ve kaniş köpek kadar olan iki türünün olduğu söylenmektedir. 5 tane dişinin olduğu ifade edilen kaplumbağa yılanları dahi yer. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 321, 356, 361-362, III, 91, 543-544; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* VI, 569; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 133; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 378.

[897] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 147; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 233-234; Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 58; Şâfiî, *el-Üm*, II, 262; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 450; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 547.

[898] En'am, 6/146.

[899] Ebû Dâvûd, Et'ime, 30. كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ فَسُئِلَ عَنْ أَكْلِ الْقُنْفُذِ ، فَتَلَا { قُلْ لَا أَجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا } الْآيَةَ ، قَالَ : قَالَ شَيْخٌ عِنْدَهُ : سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ : ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ " خَبِيثَةٌ مِنَ الْخَبَائِثِ "

Demîrî bu rivayeti zikrettikten sonra, mezkûr rivayetin, "bir yaşlı/ihtiyar" ifadesinden yola çıkarak ravilerinin meçhul olduğuna dikkatleri çekmiş ve hadis ulemasının da bu hadis hakkında, zayıf olan tek bir rivayetten başka rivayet olmadığı gerekçesiyle bu hadisi zayıf kabul ettiklerini ifade etmiştir.[900] Ayrıca hadis âlimlerinin bu rivayetin sahih olmadığını ileri sürdüklerini[901] ve bu hadis ile ihticacın câiz olmayacağını zikrettiklerini de beyan etmiştir."[902]

Maverdî ve Rûyânî ise helâl sayanların tarafını seçmişlerdir.[903] Demîrî de Mâverdî ve Rûyânî'nin görüşlerinin doğru olduğu ifade etmek suretiyle kirpi etinin yenilmesinin helâl olduğunu kabul edenlerin safında yer almıştır.[904]

Hanefîler, Hanbelîler ve İmam Muhammed'e göre ise, kirpi habâisten sayıldığı gerekçesiyle haram kabul edilmiştir.[905] Gazâlî kirpiyi habâisten saymak suretiyle haram kapsamında değerlendirmiştir.[906] Kelvezânî de yırtıcılar sınıfında değerlendirmiş ve haramlığına hükmetmiştir.[907] Hanefî fıkıhçılarından Serahsî, Hanefîler'in kirpiyi habaisten saydığı fikrini destekleyici mahiyette, bu tür hayvanların insan tabiatınca hoş karşılanmadığını söylemiş ve bu görüşünü de "Onlara pis şeyleri haram kılar"[908] âyeti ile desteklemiştir.[909] Yukarıda da zikredildiği üzere Arapların kirpiyi tayyibâttan sayarak onun etini yemeyi hoş karşıladıkları bilgisi nazara alındığında, bu konuda yasaklayıcı ve helâl olduğunu ortaya koyan kesin bir haberin olmaması birçok yiyecekte olduğu gibi kirpide de örfün etkisinin ön planda olduğunu göstermektedir.

---

[900] Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, X, 195.
[901] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IV, 248; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 133.
[902] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 362-363, III, 547.
[903] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 362-363, III, 547; Mâverdî, *Hâvî*, XV, 141.
[904] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 363.
[905] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa*, II, 6; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 362-363, III, 547; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 147.
[906] Gazzâlî, *el-Vasît*, VII, 164.
[907] Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 554,
[908] el-A'râf, 7/157.
[909] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 255.

7) Sansar: Delak/الدلق

"Sansar"[910], hakkında Demîrî, naklettiği bir görüşe göre "çöl tilkisi", "sincap", "sansar", "kakûm",[911] zürafa ve tilki gibi hayvanların etinin yenilmesinin câiz olduğunu ifade etmiştir.[912] Akabinde ise, İbni Salâh'ın kitabındaki kendi yazısı ile almış olduğu notta "delak" kelimesini "nems"/sincap olarak izah ettiğini ve bu izahtan da "sincap", "zürafa" gibi hayvanların etlerinin yenilmesinin câiz olduğu görüşünü çıkardığını belirtmiştir. Bu konuda ise mezkûr iki hayvanın anlatıldığı babda bilgi verilecektir.[913]

"İbn Mikrad"/ dağ gelinciği ile ilgili olarak da Râfiî, gelincik gibi olması ve aslında bu hayvanın "delak"/sansar olması gibi iki yönüyle helâl olduğunu zikretmiştir.[914] *El-Mühimmât* isimli eserde de Râfiî'nin bu görüşünden yola çıkarak helâl olduğu ifade edilmiştir.[915] Şâfiî fukahasından Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvînî'nin (ö. 665/1266) *el-Hâvi's-sagîr* isimli eserinde ibn mikrad/sansarı helâl, ibn irs/gelinciği haram addetmiştir.[916] Ebû Hanîfe ise yırtıcılardan olduğu gerekçesiyle sansarı haram kategorisinde değerlendirmiştir.[917]

8) Gelincik: İbn İrs/ عرس ابن

Demîrî, "gelincik"[918] ile alakalı hüküm hakkında, fare gibi olduğu için eti haramdır, fakat meşhur olan görüş ise helâl oluşudur demektedir. Yine bu konuda şu görüşleri de nakletmektedir: "*Şerhu'l-mühezzeb*"de ihtilafsız helâldir hükmü vardır.[919] Maverdî ise Şâfiî'nin, gelinciğin saldırganlık özelliği olmaması özelliğini gerekçe göstererek helâl; Mervezî'nin ise azısı ile avlanan hayvanlardan olması gerekçesi ile de haram olduğunu kabul ettikleri görüşlerini nakletmiştir.[920] *Şerhu's-sağîr*'de ise iki görüş

---

[910] "Sansar", kediye benzeyen vücut yapısında, tüylü olan ve derisi kürkçüler için oldukça kıymetli olan etobur bir hayvandır. Yakaladığı avının kanını içerek beslenir. Güvercin gibi kuşların en azılı düşmanı olup, girdiği kümes ya da yuvalarda bulduğu tüm kuşları öldürür. Aynı zamanda yılanların da en azılı düşmanıdır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 365; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 132.

[911] "Kakûm", Avrupa ve Asya'da yaşadığı ifade edilen sansar ve gelinciğe benzeyen kürkü de makbul olan beyaz tüylü fakat kuyruğu siyah olan bir hayvan.

[912] İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 59-60; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 132-133.

[913] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 365; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 133.

[914] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 728; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 132.

[915] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 728; İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 59-60.

[916] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 728; Kazvînî, Necmüddîn Abdülgaffâr b. Abdilkerîm, *el-Hâvi's-Sagîr*, thk. Salih b. Muhammed el-Yâbis, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1430/2009, s. 634.

[917] Mevsılî, *el-İhtiyâr*, V, 14.

[918] "Gelincik", oldukça fazla türü olduğu ifade edilen faregillerden ince bir hayvandır. Eserde "sürûb" (dağ gelinciği) şeklinde de zikredilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 526, III, 251-252,

[919] Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 10.

[920] Mâverdî, *Hâvî*, XV, 140.

de zikredilmiş olmasına karşın azhar/bu iki görüşten en güçlü olanı ise helâl olduğu yöndedir.[921]

Demîrî, Şâfiîlerin önemli fıkıh kitaplarından *Şerhu'l-kebîr ve Ravza* gibi eserlerde gelinciğin fıkhî hükmüne dair bir bilginin bulunmamasını, bu eserleri yazıya geçirenlerin o anda gözden kaçırmış/unutmuş olabileceğine bağlamıştır. Şayet bu meseleyi bu kitaplar konu edinmiş olsalardı, gelinciğin fıkhi hükmüne dair elimizde daha sağlıklı bilgi olurdu demiştir.[922] Râfiî, kitabının hac babında gelinciğin çok türünün olduğunu ifade etmiştir.[923] Gazalî'nin bu hayvana dâir söylediklerinden ise bu hayvanın "nems"/firavun faresi olduğu anlaşılıyor. Çünkü o, bu hayvan için, her ne kadar cüsse olarak tilki ile köpek arasında büyüklükte olsa da dişleri ve kuyruğunun uzunluğu ile tilkiye benzer demiştir.[924] Şâfiîlerin azhar görüşüne göre Araplar'ın kendisini tayyibât kapsamında değerlendirmesi ve yırtıcılık özelliğini zayıf görmelerinden ötürü gelinciği helâl kabul etmelerine karşın, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hanîfe'nin ise yırtıcılardan olduğu ve azılarıyla avlandığı gerekçesiyle onu haram kategorisinde değerlendirdiklerine şahit olmaktayız.[925]

9) Firavun faresi: Nims/النمس

"Firavun faresi"[926] tüm nevileri de dâhil habâisten kabul edildiği için bu hayvanın etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[927]

10) Kaplumbağa: Sülhafât/ السلحفاة

Demîrî, "kaplumbağa"[928] etinin yenilip yenilmemesi ile ilgili olarak eserinde şu görüşlere yer vermiştir: Karada ve denizde yaşayabilen sert kabuklu bir hayvan olan kaplumbağanın yenilip yenilmemesi konusunda Şâfiî ulemasından Begavî hakkında yasaklayıcı bir nassın olmamasından yola çıkarak ibaha-i asliyye gereği helâl olduğunu

---

[921] Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, hâmiş: Ahmed b. Muhammed Sâvî, thk. Mustafa Kemâl Vasfî, Dârü'l-Meârif, Kâhire ts, II, 180; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 254.

[922] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 254.

[923] Rafiî, *el-Azîz*, III, 508.

[924] Gazzâlî, *el-Vasît*, VII, 159; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 254.

[925] Mevsılî, *el-İhtiyâr*, V, 14; İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 60.

[926] "Firavun faresi", kedi büyüklüğünde, fare ve yılanlarla beslenen bir gelincik türüdür (dağ gelinciği). Bu hayvan için gelincik ve kokarca diyenler de olmuştur. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 103.

[927] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 104.

[928] "Kaplumbağa", amfibi türünde, sert kabuklu bir sürüngen olup, oldukça ağır yürüyen bir canlı türüdür. Yüz elli yıla kadar bir ömür yaşayabilen kaplumbağalar açlığa da dayanıklıdırlar. Daha çok yılanları yiyerek beslenir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 540-543; III, 692, Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 329-330, 371; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 129.

ifade etmiştir.[929] Râfiî, Nevevî, Remlî gibi isimler ise, daha çok yılanlarla beslenmesinden dolayı habâisten saymış ve haram olduğuna hükmetmişlerdir. [930] Hanefîler de kaplumbağayı haşerâttan saymış ve yenilmesini caiz görmemişlerdir.[931]

Zâhirilerden İbn Hazm ise, ister karada isterse denizde yaşasın, kaplumbağanın her çeşidini ve yumurtasını yemeyi helâl saymıştır. Bu görüşünü de "yeryüzünde olanların helâl ve temiz olanlarından yiyin",[932] "Allah, size haram kıldığı şeyleri açıkladı"[933] âyetleri ile delillendirmiş ve Kur'an'da, kaplumbağanın haram kılındığına dair âyetin bulunmadığından hareketle helâl olduğuna hükmetmiştir. İbn Hazm Kur'an'da helâl veya haramlığına dair tafsilatlı bilgi bulunmayan jerboa (arap tavşanı), yengeç, sıçan, ümm-ü hubeyn (Arap çöllerinde yaşayan kertenkeleye benzer küçük hacimli bir sürüngen, bozkır keleri), varan (belirli bölgelere has oldukça fazla çeşidi olan büyük kertenkele çeşitleri)[934] ve tüm kuş çeşitlerinin da helâl olduğunu ifade etmiştir.[935]

Demîrî, kablumbağanın yenilmesinin mübah olduğuna dair Atâ'dan bir rivayetin varlığından söz etmektedir.[936] Fakat araştırmamızda bahsedilen bu rivayete rasatlanılmamıştır. Ayrıca, Şafii fukahâsından Ebû Zeyd el- Mervezî'nin (ö. 371/981), sümük, tükrük, meni vb. şeylerin haram olmadığı ve insan tabiatının bunlardan tiksinmediği ve insanın da bunlardan kaçınmasının mümkün olmadığını ifade ettiğini nakletmiştir. Müellif de "eşyada aslolan ibahadır" kaidesince, hakkında haram kılındığına dair bir delilin bulunmamasından dolayı onun helâlliğine hükmetmiştir.[937] Yukarıda zikredilen görüşlerden de anlaşıldığına göre, her ne kadar Şafii ulemasından haramlık yönünde hüküm bildirenler olsa da müellifin kaplumbağa etinin câiz olduğu yönünde bir görüş benimsediği anlaşılmaktadır.

---

[929] Begavî, *et-Tehzîb,* VIII, 58-59; Büceyremî, *Tuhfe*, IV, 327.
[930] Râfiî, *el-Azîz,* XII, 143; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfe*, IX, 378; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, VIII, 151-152; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 32-33; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 541.
[931] Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 352.
[932] Bakara, 2/168.
[933] En'âm, 6/119.
[934] Bkz. Veral (varan) md.
[935] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 541; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ,* Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts, VI, 84.
[936] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 541.
[937] Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 541.

11) Sırtlan:Dabu'/الضبع

Demîri "sırtlan"ın[938] yenilmesini helâl kapsamında değerlendirmiş fakat sırtlanın kurttan olma yavrusu "asbâr" ise eti yenilen ve yenilmeyen hayvanın birleşmesinden mütevellid bir hayvan olduğu gerekçesiyle haram sayılmıştır.[939] İmam Şâfiî sırtlanın yenilmesinin câiz olduğunu şu gerekçelerle savunmuştur: "Allah Rasulü, yırtıcılardan köpek dişi ile avlananları yemekten nehyetmiştir[940] hadisine binaen tahrim illetinin, azı dişleri ile parçalamak olduğunu anlamaktayız. Sırtlan da diğer yırtıcı hayvanlar gibi azı dişine sahiptir fakat diğer yırtıcılardan farklıdır. Aslan, kaplan, kurt gibi yırtıcı hayvanlarda var olan yırtıcılık özelliği sırtlanda yoktur. İnsanlara saldırmaz. Saldırarak [941].avlanmaz ve avını azı dişleri ile parçalayarak yaşam sürmez

Ayrıca İmam Şâfiî'nin, Safâ ile Merve arasında insanların sırtlan eti sattıklarını ve yediklerini ifade etmiş ve onu tayyibât kapsamında değerlendirmek suretiyle helâlliğine hükmetmiştir.[942] Şâfiîler, Abdurrahman bir Ebi Amâre'den rivayet edilen şu hadisi gerekçe göstermektedir, *"Abdurrahman der ki: Cabir bin Abdullah'tan: "Sırtlan etini yiyebilir miyim?" diye sordum O da*

- Evet yiyebilirsin.

- O avlanabilir mi?

- Evet avlanabilir.

- Sen bunu bizzat Rasulullah'tan işittin mi?

- Evet, bizzat O'ndan işittim," dedi[943]

---

[938] "Sırtlan", tavşan gibi hayız gören hayvanlardan olup bir yıl erkek bir yıl da dişi doğurur. Güçlü çeneli oldukça hızlı koşan bir hayvandır. "furul" (erkek yavru), gibi isimlerle konu edilen sırtlan, "asbâr" (kurttan olma yavru), "aysûm", "ğunâfir", "hinbir" (yavru) gibi isimlerle de eserde zikredilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 714-715, 717, III, 91. 242, 303, 414, IV, 176.

[939] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 92.

[940] Buhârî, Zebâih, 28, 29; Müslim, Sayd, 12, 15. (أنَّ رَسولَ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم نهى عن أكلِ كُلِّ ذي نابٍ مِنَ السِّباعِ)

[941] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 717; Şâfiî, *el-Üm*, II, 273; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 231.

[942] Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 9.

[943] Tirmizî, Et'ime, 4, Hacc, 28. وَفِيهِ حَدِيثُ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - «حِينَ سُئِلَ عَنْ الضَّبُعِ أَصَيْدٌ هُوَ؟ فَقَالَ نَعَمْ فَقِيلَ أَعَلَى الْمُحْرِمِ الْجَزَاءُ فِيهِ؟ قَالَ نَعَمْ فَقِيلَ لَهُ أَسَمِعْته مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -؟ قَالَ نَعَمْ»

Ayrıca, Cabir'den gelen, *Hz. Peygamber, sırtlan da bir avdır. Onu öldüren ihramlının ceza olarak koç kesmesi gerekir, buyurmuştur*[944] şeklindeki rivâyeti sırtlanın yenilebileceğine delil göstermişlerdir. Şâfiîler, tüm bu rivayetlerin, azı dişi olan ve aynı zamanda yenilmesi helâl olan tavşan gibi, sırtlanın da yenilebileceğine hamletmişlerdir.[945]

Demîrî, delil olarak zikrettiği bu rivayetlerin sahih olduklarını ifade etmektedir.[946] Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Sevr, Ashab'u-hadis de Şâfiîler gibi sırtlanın helâl olduğunu söylemişlerdir.[947]

İmam Mâlik, sırtlanın etinin yenilmesini mekruh görmüş fakat yiyen kimsenin de günahkâr olmayacağını söylemiştir. İmam Mâlik, bu görüşünü En'âm 145. âyet ile yukarıda zikrettiğimiz *Allah Resulü azı dişi ile avlanan yırtıcıların yenilmesini nehyetti* rivayetinin çelişmesinden dolayı, bu emrin tahrim değil, kerâhet ifade edebileceği düşüncesine dayandırmaktadır. Aksi takdirde, yani hem mezkûr âyet hem de hadisi ayrı ayrı değerlendirdiğimiz de hadisin âyeti neshettiği söylenmiş olur ki, İmam Mâlik bunu kabul etmemektedir.[948] Ebû Hânife ise, azı dişi ile avlanan yırtıcılardan nehy hadisine binaen, sırtlanın etinin yenilmesini haram kapsamında değerlendirmiştir.[949] Bu konuda Saîd b. el-Müseyyeb ve Süfyân es- Sevrî de Ebû Hanîfe ile hemfikirdir.[950]

12) Sincap: Sincâb/ السنجاب

"Sincap",[951] Şâfiîlerce tayyibâttan kabul edildiği gerekçesiyle yenilmesi helâl kabul edilmiştir. Hanbelîlerden Kâdî, yılanları parçalaması, kemirici olması ve sıçana

---

[944] Tirmizî, Et'ime, 4; Ebû Dâvûd, Et'ime, 31; Nesâî, Sayd, 27. (عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ الضَّبُعِ فَقَالَ: هِيَ صَيْدٌ، وَفِيهَا كَبْشٌ)

[945] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 718.

[946] İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkiîn*, II, 88-90; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, X, 196; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 718.

[947] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 718. Ayrıca bkz. Begavî, *Tehzîb*, VIII, 53; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 554.

[948] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 718; İbn Rüşd, *el-Bidâye*, III, 21.

[949] Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 352; Kâsânî, *Bedâi',* V, 39; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 91, XI, 225.

[950] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 718.

[951] "Sincap", arap tavşanı kadar, fareden küçük, yumuşak tüylü, hilekâr, isanı görünce ağaçların tepesine çıkan ve sığınan bir hayvandır. Slav ve Türk bölgelerinde yaygındır. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 572; Gebelik süresi 30-40 gün, yavru sayısı 3-7 arası, ömrü ortalama 10 yıl olup, etoburdur. Salyangoz, böcek ve kuş yavruları, taze ağaç kabukları, ceviz badem, fındık, mantarlar ve meşe palamutları ile besinleridir.

benzemesi gerekçesiyle haramdır demiştir. Cumhur ise, "eşyada aslolan ibahadır" görüşüne binaen, onu Arap tavşanına benzetmiş ve onun hükmü ile aynı tutmuştur.[952]

13) Kakım: Kâkum/القاقم

"Kakım",[953] sincaba benzeyen bir gelincik türüdür ve tayyibâttan kabul edildildiği için etinin yenilmesi helâl sayılmıştır.[954] Her ne kadar tayyibâttandır gerekçesiyle helâl kapsamında değerlendirilmiş olsa da bir gelincik türü olması ve sincaba çok benzemesi dolayısıyla bu başlık altında mütalaa etmeyi uygun gördük.

14) Su samuru: Kundüs/القندس

"Su samuru",[955] nehirlerin ve göllerin kenarlarında kazdığı çukurlarda yaşayan etçil memelilerden bir hayvan türü olup, bu hayvanın etinin yenilip yenilmemesine dair hüküm konusunda Leys b. Sa'd'a sorulmuş, o ise, bu hayvanın etinin yenilmesinde herhangi bir beis yoktur demiştir. Müellif, balık başlığı altında yenilmesi câiz olmayan hayvanlar arasında su samurunun geçmediğine işaret ederek bu hayvanın helâl olabileceğini söylemiştir. Bir görüşe göre de suda yaşayan hayvanların benzerleri karada varsa ve bu karada olanlar yenilmeme hükmüne sahipse suda yaşayan benzerleri de yenilmez hükmünce su samuru da yenilmez denilmiştir.[956] Râfiî de Arapların samuru tayyibâttan kabul etmeleri gerekçesiyle helâl kategorisinde değerlendirmiştir.[957] ***Ebû Ömer*** *ve* ***ibn Salâh*** *ise: "biz su samurunun yenilip yenilmemesine dair hükmü araştırdık fakat bu konuda herhangi bir bilgi elimize ulaşmadı" demişlerdir.*[958]

---

[952] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 572. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 326.

[953] "Kakım", sincaba benzeyen bir gelincik türüdür fakat ondan daha tüylü, vücut yapısı itibariyle de daha nemli bir hayvandır. Derisi, kürk yapımında önemlidir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 461; Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr, *Fıhku'l-Luğa ve Sirru'l-Arabiyye*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002, s. 208.

[954] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 461.

[955] "Su samuru", "kelbü'l-mâ" olarak da isimlendirilir. Sansargillerden, su kenarlarında yaşayan etobur bir memelidir. Uzun silindirik şekilli vücut yapılı, yassı kafalı, bıyıklı, ön ayakları arka ayaklarından daha uzun, küçükçe kulakları olan bu hayvan siyah beyaz ve genellikle koyu kahverengi rengindedir. Derileri çok kıymetlidir ve su geçirmez özelliktedir. Suda uyuma, beslenme ve yavrulayabilme gibi özellikte bir hayvandır. Genelde balık, kurbağa, fare, kuş vs gibi yiyeceklerle beslenir. Perdeli şekildeki ayakları suda yüzmelerini kolaylaştırır. Suya daldığında kulak ve burun deliklerini kapatır. Yılda bir kez, tek yavru doğurur. Bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 543, 780; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 134.

[956] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 680.

[957] Râfiî, *el-Muharrer*, III, 1559.

[958] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 543.

15) Kunduz: Cende bâdester-Kundur/القندر/جند بادستر

Demîrî "kunduz"un[959] hükmüne dair herhangi bir bilgi zikretmemektedir; fakat genel anlamda, su samuruna da benzetildiğinden dolayı bu canlıya su samuru başlığı altında yer verilmesi uygun görülmüştür.

2.6.2 Deniz (Su) Hayvanları

Hayâtü'l-Hayevân'da hükmü ihtilaflı olan deniz hayvanlarından başlıcaları şunlardır;

1) Yengeç: Seratân/ السرطان

Su akrebi diye de isimlendirilen "yengeç",[960] su canlılarından olmasına rağmen aynı zamanda karada da yaşayan hayvan türüdür. Habâisten sayılmasından dolayı haram kategorisinde değerlendirilmiştir.[961] Râfiî de yenilmesinden mütevellid zarardan dolayı haram olduğunu ifade etmiştir.[962] Hanefî ve Hanbelîlerce de câiz görülmeyen yengeç, Mâliki mezhebinde ise helâl kabul edilmiştir.[963]

---

[959] Köpek suretinde kemirici türden yırtıcı bir hayvan olan "kunduz", "samur" olarak da bilinir. Tilkiye benzer kızıl renkte bir hayvandır. Uzun kuyruklu, insan başı gibi başlı ve oval yüzlü ve memelidir. Balık ve yengeçle beslenir. Ağaçları kemirir. Bunun için dişleri oldukça uygundur. Kazvînî bu hayvanı hem karada hem de suda yaşayan, büyük nehir kenarlarında bulunan, su kenarında iki kapılı yuva yapan bir hayvan şeklinde izah etmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 700, III, 543; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 133

[960] "Yengeç", hızlı yürüyebilen, iki çene kemikli, güçlü pençeleri ve çok sayıda dişi olan amfibi özellikte bir canlı türüdür. Sırtındaki kabuk oldukça sağlamdır. Görünüş itibariyle başsız ve kemiksiz gibi zannedilir. Hava ve suyu aynı anda çeker burnuna. Yılda iki kez kabuk değiştirir. Suda yan yan gider. Etçil ve otçul beslenme özelliğine sahip olup zehirli ve tehlikelidir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 525; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 128.

[961] Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, VI, 147; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 525.

[962] Râfiî, *el-Azîz,* XII, 143.

[963] Ahmed b. Hanbel, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed ve İshak b. Râheveyh*, thk. Züheyr Şâvîş, el-Mektebü'l-islâmî, s. 271, Beyrût 1401/1981; Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 353; Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed (ö. 1099/1688), *Şerhu Muhtasarı Halîl (Bennânî'nin hâşiyesiyle birlikte)*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I, 40, Beyrût 1422/2002; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 526.

2) Salyangoz-Sümüklüböcek: Halezûn/ الحلزون

"Salyangoz",[964] habaisten kabul edildiği için yenilmesi haram olarak nitelendirilmiştir. Râfiî de insan vücuduna zararlı olduğundan yenilmesi haramdır, demiştir.[965]

2.6.3. Haşarat ve Sürüngenler

Hayâtü'l-Hayevân'da hükmü ihtilaflı olan haşarat ve sürüngen türü hayvanlarından sadece **çöl kertenkelesi: Sakankûr/السقنقور** zikredilmiştir.

Timsaha benzeyen bir hayvan olan çöl kertenkelesinin[966] yenilmesi, bu hayvanın balığa benzetilmesinden mütevellid helâldir denilmiştir. Karada yaşayan ve timsahdan türediği söylenen veral/komodo ejderine benzetilmesinden dolayı haramlık, keler/kertenkeleye benzemesinden dolayı da helâllik yönünde bir ihtimalin de olduğu ifade edilmektedir.[967]

2.6.4. Kuşlar

Hayâtü'l-Hayevân'da hükmü ihtilaflı olan kuş türü hayvanlardan başlıcaları şunlardır;

---

[964] "Slayangoz"/"sümüklü böcek", taş kovukları, deniz sahilleri ve nehir kenarlarında yaşam süren bir kurtçuktur. Nemli ortamları sever. Kabuğu taş gibi serttir. Bitki yaprakları ve meyvelerle beslenir. Salgıladığı sümüksü bir sıvıdan dolayı sümüklü böcek diye de anılır. Dört burunludurlar. Yumurtlayarak çoğalırlar. Ayakları olmayıp, hareketleri sürünme iledir. Her yumurtlama dönemde 100 ila 200 arasında yumurtlarlar. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 45. "Vedea" ismiyle bilinen ve denizin dibinde yaşayan "deniz salyangozu" da eserde zikredilmiştir. Denizin derinliklerinde yaşayan bu canlının karaya çıktığında öldüğü söylenmektedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 191.

[965] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 45; Râfiî, *el-Azîz,* XII, 143.

[966] "Sakankur", çöl kertenkelesi, kum kertenkelesi, kara timsah, kum balığı gibi isimlerle anılmaktadır. Yayılma alanları Ortadoğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve ülkemizde de Güneydoğu Anadolu'dur. Timsaha benzeyen bu hayvanın, dişisinin de erkeğinin de aynı anda hem dişilik hem de erkelik organı olduğu söylenmektedir. Kaya kuşu gibi kuşlar, sürüngenler, balıklar besin kaynaklarıdır. Dişisi 20 yumurta yapar yaptığı yumurtaları kuma gömer ve bu durum onun için kuluçka olur. deniz hayvanı olduğu da ve denizde yıldırımlı durumlarda doğduğu da söylenmiştir. "Sakankûr" ile "Veral"/Komodo ejderi arasındaki fark: "Sakankûr", suda veya suya yakın yerlerde yaşar, "veral" ise sadece karada yaşar, "sakankûr"un derisi "veral"ın derisinden daha yumuşaktır. "Sakankûr" sarı ve siyah beneklidir, "veral" ise sarı ve toz rengindedir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 537-538; Kazvînî, *Acâibü'l-Mahlûkât*, s. 129.

[967] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 538-539.

1) Enîs Kuşu: Enîs/الأَنِيس

"Enîs kuşu"[968] doğal şeylerle beslendiğinden dolayı helâl olduğu, bir görüşe göre ise küçük bir kuş (şakrak) ile karganın birleşmesi sonucu dünyaya gelen bir hayvan olduğundan dolayı helâl olmadığı söylenmektedir.[969]

2) Kırlangıç: Hattâf/ الخطاف

Kırlangıç[970] etinin yenilmesi haram kabul edilmiştir. Helâl olarak kabul edenlerin delilleri de Tabiîn'den olan Ebû Huveyris Abdurrahman b. Muaviye'nin rivayet ettiği şu hadistir: "*Allah Rasulu Beyt-i Makdis'e dua ettiğinden dolayı kırlangıç öldürmeyi yaskaladı.*"[971] Yine Beyhâkî'nin Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiği, "*Hz. Peygamber kurbağaları öldürmeyin. Çünkü onların çıkardıkları sesler tesbihtir. Kırlangıçları da öldürmeyin. Çünkü Beyt-i Makdis tahrip edildiğinde, 'Allahım! İzin ver de Beyt-i Makdis'i tahrip edenleri denizde boğayım' diye Allah'a dua etmiştir, burmuştur*."[972] Yine başka bir delil de: "*Nebi, şunlardan nehyetti: "cellâle" (pislikle beslenen hayvan),*[973] *"mücesseme" (hayvanı hedef olarak kullanmaktan),*[974] *"hatafe" (yağmacılık yaparak pislikle (habâis) beslenen hayvan)*"[975] hadisidir. Dolayısıyla "hatafe" de süratle kapıp kaçmak suretiyle yağmacılık yapan anlamındadır ve bu tür hayvanların yenilmesi haramdır. İbni Kuteybe ve İbn Cerir et-Taberi de "hatafe" kelimesin bu şekilde ifade etmişlerdir.[976] Mâverdî de "hatafe", yağmacılıkla beslenen ve yarasagillerden olan pis

---

[968] "Rumetü'l-Enîse" olarak isimlendirilir. Sesi deve sesine benzeyen, nehirlerin yakınlarında ve ağaçların bulunduğu sulak yerlerde yaşayan keskin bakışlı, güzel renkli ve güzel ötüşlü bir kuştur. Tavuk diyenler de olmuştur. Yaşayışı düzenlidir. Bu hayvanın küçük bir kuş türü ile karganın birleşmesinden doğduğunu ve renginin de bu duruma delil teşkil ettiği nakledilen başka bir görüştür. İnsana yakın olan ve evcilleştirilebilen bir kuştur. Meyve, et ve diğer şeylerle beslenir. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, X, 238; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, 1377/1958, I, s. 212; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 172.

[969] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 172.

[970] "Kırlangıç", "cennet güvercini", "hint ziyaretçisi" ve "ebâbîl" gibi isimlerle de maruftur. Sıcak mekânları ve memleketleri tercih ederler. Meskûn mahallerde yuvalarını yüksekçe yere yaparlar, yuvayı çamurla sıvar ve devamlı surette temiz tutarlar. Hızlı uçarlar. Zararsızdırlar. Genellikle sineklerle beslenirler. Farklı türleri vardır, bunlar: boz renkte olan ve deniz kenarında yaşamayı tercih edenler, bir diğer türü de, yeşil renkli, arkasında kırmızılık bulunan, kelebek ve sineklerle beslenen; kanatları uzun ve dağlarda yaşamayı tercih eden ve karıncalarla beslenen ve Mescid-i Haram'da bulunan ve "ebâbîl" adıyla anılandır. Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 220-224, 582.

[971] Beyhakî, *es-Sünen*, IX, 534.

[972] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 337.

[973] Tirmizî, Et'ime, 24; İbn Mâce, Zebâih, 11. نهَى رسولُ الله صلَّى اللهُ عليه وسلَّم عن لَبَنِ شاةٍ الجلَّالةِ

[974] Tirmizî, Et'ime, 24. «عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنِ الْمُجَثَّمَةِ وَالْجَلَّالَةِ، وَأَنْ يُشْرَبَ مِنْ فِي السِّقَاءِ».

[975] Beyhaki, Dehaya, 66. نهى رسول الله صلى الله عليه و سلم عن قتل الخطاطيف عوذ البيوت

[976] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 224-225, 582.

kuşların yenilmesi haramdır, demektedir.[977] Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî ise kırlangıç kuşunun, helâl olan şeylerle beslenmesinden dolayı etinin yenilmesi de helâldir demiştir.[978]

2.6.5. Değerlendirme

Leşle beslenmeyen, habîs (iğrenç/pis) kabul edilmeyen, avını yakalarken pençesini kullanmayan kuşların etinin yenilebileceği genel ilke gereği kabul edilmiştir. Zikredilen bu genel prensiplere göre güvercin, bıldırcın, kanarya, keklik, sülün, muhabbet kuşu, bağırtlan, saksağan, serçe, sığırcık, bülbül, bıldırcın, kırlangıç, turna, çalı kuşu, tarla/ekin kargası, ispinoz, baykuş, turna, flamingo, çalı kuşu ve saka kuşu gibi kuşlar helâl kapsamında değerlendirilmiş, ibibik/hüthüt mekruh görülmüştür. Mâlikî mezhebinde balıkçıl kuşu ve martı câiz kabul edilmiştir. Hanefi ve Hanbeli mezhebinde ise martı câiz görülmemiştir. Şafiilerde ise papağan, tavus ve ibibik kuşları câiz görülmemiştir. Avını pençesiyle yakalamaları ve leş ile beslenmeleri gerekçesiyle, papağan, tavus, kartal, çaylak, kerkenez, şahin, kuzgun, atmaca, leş kargası, yarasa, martı, leylek, akbaba, ağaçkakan gibi kuşların etlerinin yenilmesinin câiz olmayacağı genel görüş kabul edilmiştir. Demîrî'nin kuşlarla ilgili değerlendirmelerinden anlaşılan odur ki, kendisi tüm hayvanlarda olduğu gibi kuşların yenilip yenilmemesinde de genel olarak Şâfiîler'in görüşlerini benimsemiş ve mezhebin illet olarak öne sürdüğü habâisten olma, yırtıcılık ve avını pençesi ile yakalama vasıflarını câiz olup olmama konusunda illet/ölçü olarak kabul etmiştir.

3) Saksağan: Ak'ak/ العقعق

"Saksağan"[979], etininin yenilmesi konusu ihtilaflıdır. Helâlliği konusunda iki görüş vardır: **1.** "Gurâbu'z-zer" (helâl addedilen bir karga türü) gibi yenilmesi helâldir,

2. Esah görüşe göre ise haramdır. Ravza isimli kitapta'da Begavî ve Bûşencî'ye tabi olarak bu görüş zikredilmişir.[980] Ahmed b. Hanbel'e saksağanın yenilip yenilmemesi ile ilgili yöneltilen soruya, kendisi şöyle cevap vermiştir: Şayet cîfe/leş yemiyorsa

---

[977] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 225; Maverdî, *el-Hâvî*, XV, 23.
[978] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 225.
[979] "Saksağan", güvercin büyüklüğünde, kargaya benzer, siyah ve beyaz iki renkten müteşekkil ve benekli bir kuştur. Hırsız kuşlardan sayılmaktadır. "Ku'ku' ", "kündüş" isimleri ile de anılan saksağan, su kuşu çeşitlerindendir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 186, 518.
[980] Nevevî, *Ravza*, II, 272; Demîrî, Hayâtü'l-hayevân, III, 187.

yenilmesinde bir beis yoktur. Demîrî, fakat bazı fakihler onun cîfe yediğini söylemişlerdir ki, bu doğrultuda saksağanın etinin yenilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir, der.[981]

4) Leylek: Laklak/ اللقلق

"Leylek", su kuşlarından bir kuş türü olup, etinin hükmü konusunda hellâl ve haram şeklinde iki görüş zikredilmiştir: **1.** Helâl olduğu yönündeki görüşü benimseyenlerden Şeyh Ebû Muhammed leyleği, turna gibi kabul etmesinden dolayı bu hükme varmıştır. Gazzâlî de bu görüşü benimseyenlerdendir.[982] **2.** Haram olduğu konusunda görüş bildirenlerden Begavî ve İbâdî ise, bu kuşun yılanları yemesinden dolayı bu hükmü benimsemişlerdir. Bu konuda Allah Rasulü'nden rivayet edilen " كل ما دفّ، و دع ما صفّ" "uçarken kanat çırpanı (kuşu) ye, hareketsiz kaldığında yırtıcı (kuşlar) gibi davrananı yeme"[983] hadisine binaen yırtıcılara benzeme yönü olması dolayısıyla haram kabul etmişlerdir. *Şerhu'l-Mühezzeb* ve *Ravzatü't-Tâlibîn* kitaplarında da haram olduğu görüşü benimsenmiştir.[984]

5) İbibik kuşu-Çavuş kuşu: Hüdhüd/ الهدهد

"İbibik kuşu",[985] tüm cinsleri de dâhil olmak üzere yuvalarını zibil (pislik) üzerine yapan ve bundan dolayı da oldukça pis kokan hayvanlar olarak nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber'in, öldürülmesini nehyettiği hayvanlardan olması ve kurtçuklarla beslenmesinden dolayı, bu kuşların esah olan görüşe göre yenilmesi haram kabul edilmiştir.[986]

Bununla birlikte İmam şâfiî'den nakledilen, bu kuşun ihramlı kimse tarafından veya harem sınırları içerisinde öldürülmesi durumunda öldüren kimseye fidye gerektiği

---

[981] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 187.
[982] Gazzâlî, *el-Vasît,* VII, 162.
[983] Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*, III, 212-213; İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-Hadîs*, I, 342; İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Telhîsü'l-Habîr*, thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ, Dâru Edvâi's-Selef, yy, 1428/2007, VI, 3065.
[984] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 702-703, a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 555; Nevevî, *Ravza*, III, 273; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 33; Râfiî, *Azîz*, XII, 137.
[985] "İbibik/çavuş kuşu", eserde "nübbâh" ismi ile de zikredilmiştir. Renkli çizgilere sahip güzel görünümlü bir kuş. Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* I, 233; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 24, 141-142; Ağaçlık, bağlık, bahçelik mekânları yaşam alanı olarak tercih ederler. İnsanlara alışabilme özelliği olan bu kuşlar tüm oyuk ve kovukları, özellikle ağaç kovuklarını yuva için kullanabilirler. Haşere ve solcucan türü sürüngenlerle beslenirler. Kuluçka ile çoğalırlar ve bu süre 16 gündür. Ortalama yaşam süreleri 11 yıldır. Bedeni ve nefesinin pis koktuğu söylenir. Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* III, 249.
[986] Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 19; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 452.

ile ilgili görüşten dolayı helâl olduğu yönünde bir görüş daha vardır. İmam Şâfiî bu fetvasını fidyenin ancak eti yenilebilen hayvanlar için geçerli olduğundan hareketle temellendirmiştir.[987] Hanbelîler de Şâfiîlerin yenilmez yönündeki görüşünü benimsemişlerdir.[988]

Mâlikîler bu kuşun etinin yenilmesini kerahatle birlikte helâl kabul etmişlerdir.[989] Hanefîler ise Ebü'l-Feth Zahîrüddîn Abdürreşîd b. Ebî Hanîfe b. Abdirrezzâk el-Velvâlicî'den (ö. 540/1146'dan sonra) nakledilen görüşe göre hüdhüd kuşunun etinin yenilmesinde bir beis olmadığını ifade etmişlerdir. Bu görüşlerini ise bu kuşun gagalı kuşlardan olmadığı ve dolayısıyla hadis ile yasaklananlar kapsamına girmeyeceği ile temellendirmişlerdir.[990]

Talmud'da "yaban horozu" şeklinde adalandırılan Hüdhüd'ü, Karaîler tavukla karıştırmış ve bundan dolayı da etinin yenilmesini yasaklamışlardır.[991] Tevrat'ta etinin yenilmesi haram sayılan kuşlar arasında zikredilmektedir.[992]

---

[987] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 148.
[988] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 84.
[989] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 5.
[990] İbnü'ş-Şıhne, Ebü'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed es-Sekafî, *Lisânü'l-Hükkâm fi Marifeti'l-Ahkâm*, el-Bâbi'l-Halebî, Kâhire 1393/1973, s. 381.
[991] Harman, Ömer Faruk-Kurnaz, Cemal, "Hüdhüd", *DİA,* XVIII, s. 461, ss. 461-462, İstanbul 1998.
[992] Levililer, 11/19; Tesniye, 14/18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYÂTÜ'L-HAYEVÂN'DA İBÂDÂT, HARAMLAR –HELÂLLER VE MUÂMELÂTA DAİR HÜKÜMLER

Bu bölümde *Hayâtü'l-Hayevân*'da yer alan hayvanlarla ilgili hükümlerden; ibadetlerle, haramlar ve helâller ve muameletla ilgili olanlar olmak üzere üç ana başlıkta ele alınacaktır.

3.1. İbadetlerle İlgili Hükümler

3.1.1. Hayvan Kanının Necis Olup Olmaması

Demîrî, pirenin bir insanın üzerinde ölmesi veya kanaması sonrasında o insanın bu durumda namazının câiz olup olmayacağı, üzerindeki kanı yıkaması gerekip gerekmeyeceği konusunda o insanın neler yapması gerektiğine yer vermiştir. Kendisi bu konuda umûmü'l-belvâdan dolayı, kan az olursa, elbise ve beden fark etmeksizin o kimsenin namazının câiz olacağını ve bu durumda herhangi bir şeyin gerekmeyeceğini savunarak eserde konuyla ilgili şu bilgilere yer vermiştir: Kan çok olmadığı müddetçe herhangi bir şey gerekmeyeceği hususunda ulemâ ittifak etmiştir.[993] Şâfiî'ye göre az olması durumunda herhangi bir şey gerekmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Kendi öldürürse bu durumda iki görüş vardır. Esah olan görüşe göre tahtakurusu, pire, sivrisinek gibi haşerat af kapsamında değerlendirilmektedir.[994] Şeyhulislam İzzüddin Abdüsselam'a ö. 660/1262) üzerinde pire kanı olan ve pirenin kanından dolayı ıslanmış elbise giyinmiş şekilde namaz kılmanın câiz olup olmadığı; üzerinde pire kanı olup terleme sonucunda ıslanan elbise ve bedenin necis olup olmayacağı hakkında soruldu. Bu soruya İ. Abdüsselam'ın cevabı ise; "elbisesi ve bedeni necis olur ancak namaz vakti girdiğinde elbise ve bedenini yıkaması gerekir. Namaz vakitleri dışında yıkaması ise takva boyutu ile alakalıdır.[995]

---

[993] Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 128-129; Kudûrî, *Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc-Ali Cuma Muhammed, Dâru's-Selâm, Kâhire, 1427/2006, II, 735; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur`ân,* I, 151; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, I, 332.

[994] Nevevî, *el-Mecmû`,* III, 134; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 117; Müzenî, *Muhtasar*, VIII, 111.

[995] İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz, *el-Ğâye fî İhtisâri'n-Nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Dâru'n-Nevâdir, Beyrût 1437/2016, II, 101-106.

Şâfiî fıkıhçılarının genel yaklaşımı pire kanı af kapsamında olup, elbise ve bedene pire kanı bulaşmış olması durumunda herhangi bir şey gerekmez" şeklinde olmuştur.[996] Çünkü ondan kaçınmak mümkün değildir.[997] Mezhepte esah olan görüş[998] Tâbiînden Şa'bî (ö. 104/722), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725) ve Atâ b. Ebî Rebâh'ın (ö. 114/732) yanında Hanefî[999] ve Hanbelî fukahası[1000] tarafından da kabul görmüştür.[1001]

Allah Rasulü'nün namaz kılarken ayakkabılarını çıkarmasının ardından, orada bulunanların da aynı şeyi yaparak ayakkabılarını çıkarmaları üzerine, kendilerine niçin böyle yaptıklarını soran Rasulullah'a, oradakiler, *"sizin ayakkabılarınızı çıkardığınızı gördük ve aynısını yaptık" diye cevap veriyorlar. Allah Rasulü de onlara, "Cebrail, ayakkabılarımda kene kanı olduğu haber verdi, onun için çıkardım*" şeklinde cevap veriyor.[1002] Hadisin farklı rivayetlerinde "kene kanı" yerine "necaset" kavramının geçtiği görülmektedir.[1003] Demîrî, yukarıdaki hadisi zikrettikten sonra, gerek necaset gerekse kene kanı olsun, Hz. Peygamber'in ayakkabılarını çıkarmasının sebebini şöyle izah ediyor: Hz. Peygamber'in ayakkabısı çıkarmasının sebebi kene kanı ya da necasetin namaza mani olmasından değildir. Necasetten uzak durmak suretiyle Hz. Peygamber'in takvaya daha uygun hareket etmiş olmasındandır. Aksi takdirde az kan af kapsamındadır ve namaza mani de değildir.[1004]

---

[996] *Demîrî, Hayâtü'l-Hayevân,* I, 409; İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb,* 83; Nevevî, *el-Mecmû`*, I, 126, 209.
[997] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 28; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 188.
[998] Râfi'î, *el-Azîz*, II, 24; Nevevî, *el-Mecmû`*, III, 133.
[999] Kâsânî, *Bedâi'*, I, 61.
[1000] İbn Ebî Tağlib, Abdülkâdir b. Ömer eş-Şeybânî, *Neylü'l-Meârib bi-Şerhi Delîli't-Tâlib*, thk. Muhammed Süleymân Abdullah el-Eşkar, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1983, I, 101.
[1001] Sizgen, *İstahrî'nin Muhalif Görüşleri,* s. 42.
[1002] Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût ve dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1424/2004, II, 253. (وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَعْلَيْهِ فَخَلَعَهُمَا فَخَلَعَ النَّاسُ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ , قَالَ: «لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟» , قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ فَخَلَعْنَا , قَالَ: " إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَقَالَ: إِنَّ فِيهِمَا دَمَ حَلَمَةٍ ")
[1003] Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Keşfu'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1399/1379, I, 289-290; Hadis için bkz. Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *el-Mü'cemu'l-Evsat*, thk. Târık b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire, ts, V, 183; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 338; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1411/990, I, 235; Beyhakî, *es-Sünen*, II, 565; Ayrıca bkz. ayrıntılı bilgi için, Akcaoğlu, Faik, *Hz. Peygamberin Kur'an Vahyi Dışında Bilgilendirilmesi*, (Yayımlanmamış DT), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, 191-196.
[1004] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 48.

Özetle, Şâfiî fukahası, köpek ve domuz kanını istisna tutarak, diğer hayvanların az kanını ittifakla af kapsamında değerlendirmişlerdir. Az kanın namaza mani olmayacağını kabul etmişler, köpek ve domuzun bizzat pis/aynı necis olmasından dolayı kanının da necis olduğunu ifade ederek bu hayvanların kanını istisna etmişlerdir. Dolayısıyla Şafi'ye göre köpek ve domuzun kanı az da olsa, namaza mâni teşkil etmektedir.[1005]

"Meşakkat, teysiri celbeder"[1006] külli kaidesi gereğince Şâfiîlerin bu konuda ileri sürdükleri görüş daha makul görünmektedir. Çünkü haşerler insan yaşamında her ortamda sıkça rastlanılabilmektedir. Dolayısıyla umûmu'l-belvâ kapsamında değerlendirilmeli ve namaza mani olabilecek kan miktarında[1007] örf göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanların günlük yaşamlarında meşakkat doğurmaması için maslahat gözetilmelidir.[1008] Gazzâli ise kanın miktarının tespitinde bölgesel farklılıklar olacağından yola çıkarak bu konunun mükellefçe takdir edilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.[1009] Tüm bu açıklamalardan sonra aslında imkân varsa fetva boyutuna bakılmaksızın ihtiyaten temizlenmek en uygun olanıdır.

3.1.2. Hayvan Eti Yemenin Abdestin Sıhhatine Etkisi

Demîrî, Nevevî'nin *el-Minhâc'*ından şunları zikretmiştir: Ulemanın kahir ekseriyeti deve etinin yenilmesinden dolayı abdestin bozulmayacağı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bozulmayacağı görüşünde olanlar şunlardır: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Mesûd, Übey b. Ka'b, İbn Abbas, Ebû'd-Derdâ', Ebû Talha el-Ensârî, Ebû Ümâme el-Bahiliyyi, Âmir b. Rebîa, Tâbiînin çoğunluğu, Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve arkadaşları. Bozulur görüşünde olanlar ise şunlardır: Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râheveyh, Yahya b. Yahya, İbnü'l-Münzir, İbn Hüzeyme, Beyhaki. Demîrî, Şafii'nin eski görüşünün de bozulacağı yönünde olduğunu fakat daha sonrasında bozulmayacağı yönünde görüş bildirdiğini belirtmektedir.[1010]

[1005] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 48.
[1006] Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd, *Hâşiyetü'l-Attâr alâ Cem'i'l-Cevâmi'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts, II, 398.
[1007] Karâfî, *ez-Zahîre*, I, 211.
[1008] Mâverdî, *el-Hâvî*, I, 295.
[1009] Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 162.
[1010] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 82; Râfi'i, *el-Azîz*, I, 153; Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, IV, 48-49; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, I, 253.

Hanbelîler, çiğ veya pişmiş, bilerek veya bilmeyerek yenilmiş olsun deve etinin yenilmesiyle her durumda abdestin bozulacağını savunmuş ve bu konuda Hz. Peygamber'in mezkûr hadisine istinaden deve etini yemenin akabinde abdest almanın vacip olduğu hükmünü benimsemişlerdir. Onlara göre bu durumun vücubiyetini akılla idrak etmek imkânsız olup bu konu tamamiyle taabbudîdir. Bu durum sadece devenin eti hakkında söz konusu olup devenin diğer uzuvları ile ilgili değildir.[1011]

Nevevî bu konudaki rivayetin sıhhatinin oldukça kuvvetli olduğunu söylemiş ve deve eti yenilmesi akabinde abdestin gerekliliğini şöyle savunmuştur: "*Ahmed ile İshâk bu hususta Berâ ile Câbir'in Hz. Peygamber'den merfu sahih rivâyetlerinin bulunduğunu söylemişlerdir. Her ne kadar cumhur aksi kanaatte olsa da delil bakımından bu görüş daha güçlüdür. Cumhur ateşte pişen yiyecekler konusundaki neshi genel kabul etmişlerdir. Oysa deve etinden dolayı abdest alma meselesi hâs olup umum hükme mukaddemdir.*"[1012]

Acar "Fukahanın Amel Etmediği Bazı Sahîhayn Hadisleri ve Buhârî ile Müslim'in Bunlara Yaklaşım Farkı" başlıklı makalesinde Nevevînin mezkûr görüşünü naklettikten sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Nevevî'nin bu değerlendirmesinden anlaşılan odur ki fıkıh mezhep imamlarına bahse konu hadis ulaşmış lakin onlar meseleyi nesh çerçevesinde ele aldıkları için amel etmemişlerdir."*[1013]

3.1.3. Namaz Kılanın Önünden Hayvanların Geçmesi ve Sütre Meselesi

Fıkhî literatürde "sütre", namaz kılacak kimsenin önünden geçilmesine engel teşkil etmesi için önüne koyduğu nesne anlamındadır.[1014] Hz. Peygamber insanlara namaz kılan kimsenin önünden geçilmemesi yönünde tembihlerde bulunmuş ve bu duruma mani olmak amacıyla birtakım tedbirlerin alınmasını öğütlemiştir. Bu bağlamda, namaz kılan kimseye önüne kıble yönünde ağaç,[1015] demir çubuk, tahta parçası,[1016] direk, binit, duvar,

---

[1011] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 250-251; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, I, 144; İbn Kudame, *el-Mukni' fî-Fıkki İmâm Ahmed eş-Şeybânî*, thk. Mahmûd el-Arnavut-Yâsîn Mahmûd el-Hatîb, Mektebetü's-sevâdî, Cidde 1421/2000, s. 31; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, I, 434-435.

[1012] Nevevî, *Minhâc şerhu Sahihi Müslim*, IV, 48-49; Acar, Yusuf, Fukahanın Amel Etmediği Bazı Sahîhayn Hadisleri ve Buhârî ile Müslim'in Bunlara Yaklaşım Farkı, *HADITH UHAD*, Temmuz 2020, S. 4, s. 24-25.

[1013] Acar, agm, s. 25.

[1014] Heyet, *Mevsûâtü'l-fıkhiyye*, XXIV, 177; Ebû Abdirrahman Abdullah b. Abdurrahman b. Sâlih, *Tavdîhu'l-Akhâm min Bulûgî'l-Merâm,* Mektebetü'l-esedî, Mekke 1423/2003, II, 58.

[1015] Ebû Dâvûd, Salât, 50.

[1016] Beyhakî, *es-Sünen*, II/385.

vb. şeylerin[1017] sütre yapması tavsiye edilmiş, namaz kıldığı yerin önüne âsâ dikilmesi veya kavisli bir çizgi çizilmesi istenmiş, aksi takdirde musallinin önünden geçen bazı varlıkların namaza zarar vereceği ifade edilmiştir.[1018] Hz. Peygamber ve sahâbe sütre uygulamasını devam ettirmiş, uyarılara rağmen sütresiz namaz kılan kimse uyarılmıştır.[1019]

Sütre konusunda İkrime'nin (r.a) İbni Abbas'tan (r.a) rivayet etmiş olduğu olduğu "Sizden biriniz sütresiz olarak namaz kıldığında, önünden köpek, eşek, domuz geçerse namazı tamam olmaz/bozulur"[1020] hadisi ile aşağıda zikredeceğimiz şu hadis kanıt olarak gösterilmiştir: Müslim'in Ebû Zer'den (ö. 32/653) nakilde bulunduğu, namaz kılanın önünden çeşitli varlıkların geçmesiyle o namaz kılan kimsenin namazının bozulacağına dair hadis, lafızlarındaki birtakım farklılıklarla birlikte farklı hadis kitaplarında geçmiştir. Bu farklılıklar da göz önünde bulundurulmak suretiyle söz konusu olan hadislerin anlamı şöyledir: "Erkeğin (namazda olduğu halde) önünde eğerin arka kemiği kadar bir nesne/sütre bulunmazsa; kadın (bâliğa), eşek ve siyah köpek namazını bozar. (Abdullah b. es-Sâmit dedi ki) ben: "Ey Ebû Zer! Siyah köpeğin kırmızı, sarı ve beyaz köpekten farkı nedir ki? Diye sordum. O da: "Ey kardeşim oğlu! Senin bana sorduğunu ben de Resûlullah'a sordum da O bana: "Siyah köpek şeytandır" diye cevap verdi, demiştir.[1021]

Gerek sütreli gerekse sütresiz şekilde namaza duran kimsenin önünden köpek, kadın, domuz, eşek, Yahudi, Mecusi, gibi varlıkların geçmesi durumunda, bu kimsenin namazının zarar görüp görmeyeceği konusunda[1022] farklı iki değerlendirme mevzu bahistir. Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Hasan-ı Basrî, Abdullah b. Ömer ve Zâhiriler rivâyetlerdeki "kat`" ifadesini namazı bozmak şeklinde anlamış ve bu durumda namazın bozulacağı görüşünü benimsemişlerdir.[1023]

[1017] Buhârî, Salât, 50, 90, 93, 94; Müslim, Salât, 241-243, 245, 248, 266; Tirmizî, Salât, 250, 261; Ebû Dâvûd, Salât, 101; Dârimî, Salât, 126; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 36, 164.

[1018] Bkz. Ebû Dâvûd, Salât, 102; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 36.

[1019] Dârimî, Salât, 124; Buhârî, Vüdû, 40, Salât, 90, 92, 93, 95, Menâkıb, 23; Müslim, Salât, 250.

[1020] Müslim, Salât 265; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 38; Ebû Dâvûd, Salât, 109; Tirmizî, Salât, 253; Nesâî, Salât, 7.

[1021] Müslim, Salât, 265; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 38; Ebû Dâvûd, Salât, 110; Tirmizî, Salât, 253; Nesâî, Salât, 7.

[1022] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 257-258.

[1023] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, II, 320; Yılmaz, Fatih Mehmet, Namaz Kılanın Önünden Çeşitli Varlıkların Geçmesine Dair Rivâyetlerin Sened Ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Aralık-2018, C. 10 S. 4 (22), ss. 1416-1454, s. 1445-46.

Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Ömer, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Sevrî gibi kimselerin de içinde bulunduğu ulemanın kahir ekseriyeti ise, "kat`" ifadesini, namazda huşû halinin engellenmesi ve namazın bozulması konusundaki endişede mübâlağa olarak anlamışlardır. Aynı şekilde namaz kılan kimsenin, zihnen bu zikredilen eşek ve kadınla meşgul olmasından dolayı namazının fesada uğrayacağı ifade edilmiştir. Bu görüşte olanlara göre kadın, önünden geçtiği namaz kılan erkeği zihnen etkileyebileceği gibi, eşek anırarak, köpek de korku ve tehlike endişesiyle onun aklını meşgul edebilir. Namazın bozulması için tüm bu durumların sebep olabileceği vurgulanmaktadır. İbn Abbas ve Atâ ise, namaz kılan erkeğin önünden geçtiğinde o namaz kılan kimsenin namazının fesada uğrayacağına sebep olan kadının hayızlı kadın olduğunu söylemiş ve buna da gerekçe olarak kadının hayızlı halinde necis olan kan taşımasını öne sürmüşlerdir.[1024]

Demîrî mezkûr hadisi zikrettikten sonra söz konusu hadislere dair getirilen farklı değerlendirmelere de yer vermektedir: Bazı âlimler bu hadisi zahirine hamletmişler ve şeytanın siyah köpeğin şekline bürünmesinden dolayı Allah Rasulü'nün siyah hayvanları öldürün demiş olabileceğini söylemişlerdir. Bazıları da; 'siyah köpek diğer köpeklerden daha zararlı ve tehlikeli olduğu için böyle söylenmiştir. Namaz kılan kimse önünden geçen siyah köpeği gördüğü zaman endişeye kapılacak ve zihni onunla meşgul olacaktır. İşte bundan dolayı da namazı fesada uğrayacaktır' şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.[1025]

Bu konudaki tüm rivayetleri ve fıkhî tartışmaları da göz önünde bulundurduğumuzda netice olarak; sütre kullanmanın önemine dikkatleri çekmek, namaz anında huşuyu zedeleyecek herhangi bir meşgaleden insanları engellemek gibi hususlara vurgu yapıldığını söyleyebiliriz. Kaldı ki, Hz. Peygamber'in kadını bu hayvanlarla zikretmesinden hareketle, meseleyi farklı yönlere kanalize ederek, O'nun kadını olumsuz bir statüde değerlendirdiğini ve kadını değersiz saydığını akla getirmek Hz. Peygember'in kadınlara verdiği değeri ve o devirde kaybettikleri statüyü onlara yeniden kazandırdığını göz ardı etmek olacaktır.[1026]

[1024] Serahsî, *el-Mebsût*, I, 191; Rûyânî, *el-Bahr*, II, 131; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, XXI, 167-168; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, III, 16; Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, IV, 227; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 659.

[1025] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 659; Ahmed b. Süleymân Eyyûb, *Mevsûatü Mehâsini'l-İslâm ve Reddi Şübühâti'l-liâm*, thk. Süleymân ed-Derî`, Dâru Îlâfi'd-Devliyye, yy, 1436/2015, VII, 170.

[1026] Geniş bilgi için bkz. Yılmaz, Namaz Kılanın Önünden Çeşitli Varlıklar, s. 1448.

3.1.4. Hayvan Barınaklarında Namaz Kılmanın Hükmü

Hayvanların barınaklarında namaz kılınıp kılınamayacağı ve devenin etinin yenilmesi akabinde abdestin bozulup bozulmayacağı konusunda ulemâ ihtilaf etmiştir. Bu konudaki ihtilafın sebebinin şu hadis olduğu görülmektedir:[1027]

"Bir adam Allah Rasulü'ne: 'Küçükbaş hayvan eti yemekten dolayı abdest alayım mı?' diye sordu ve Rasûlullah 'istersen abdest al, istersen alma' cevabını verdi. Adam tekrar 'deve eti yedikten sonra abdest alayım mı?' şeklinde sordu ve Hz. Peygamber bu defa 'evet, deve eti yedikten sonra abdest al' buyurdu. Bu defa adam 'küçükbaş hayvan ağıllarında namaz kılabilir miyim?' diye sordu ve Rasûlullah bu soruya 'evet' cevabını verdi. Adam 'deve ahırlarında namaz kılabilir miyim?' diye sorunca Hz. Peygamber 'hayır' dedi." [1028] Nevevî, deve eti yiyen kimsenin abdest alması gerektiğine dair hadislerin sahih olduğunu ifade etmiştir.[1029] İbn Huzeyme de (ö. 311/924) bu konudaki rivâyetleri nakletmesinin akabinde: "ehl-i hadis âlimleri arasında bu haberin nakil açısından sahih olduğu hususunda herhangi bir ihtilafa rastlamadım" demiştir.[1030]

Hz. Peygamber'e develerin ağıllarında namaz kılınıp kılınmayacağı hakkında yöneltilen soruya, Allah Rasulü "develerin barınaklarında namaz kılmayınız, zira oralar şeytanların mekânlarındandır" şeklinde vermiş olduğu cevap bu konuda delil olarak ileri sürülmüştür. Koyunların ağıllarında namaz kılma hususunda sorulan soruya ise Allah Rasulü "oralarda namaz kılabilirsiniz, çünkü koyun berekettir" [1031] şeklinde cevap vermiştir.

Demîrî, deve ağıllarında namaz kılmanın nehyine dair herhangi bir gerekçe nakletmemiştir. Fıkıh kitaplarına baktığımızda deve ağıllarında namazın yasaklanma illeti konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bu hususta mezhep imamları ve fıkıh âlimlerince şu görüş ve gerekçeler öne sürülmüştür: Hanbelîler, içerisinde namaz

---

[1027] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 635.
[1028] Müslim, Hayz, 97; Tirmizî, Salât, 147; Nesâî, Mesâcid, 41; İbn Mâce, Mesâcid, 12.
[1029] Nevevî, *Minhâc şerhu Sahihi Müslim*, IV, 48-49; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 635.
[1030] İbn Hibbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed, *Sahîhu İbni Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekâsım ve'l-Envâ'*, thk. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir, Dâru İbn Ḥazm, Beyrût 2012, II, 459-463, VI, 306, 307; Acar, agm, s. 24
[1031] حدثنا عثمان بن أبي شيبة ثنا أبو معاوية ثنا الأعمش عن عبد الله بن عبد الله الرازي عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب قال : سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الوضوء من لحوم الإبل فقال توضؤوا منها وسئل عن لحوم الغنم فقال لا تتوضؤا منها وسئل عن الصلاة في مبارك الإبل فقال لا تصلوا في مبارك الإبل فإنها من الشياطين وسئل عن الصلاة في مرابض الغنم فقال صلوا فيها فإنها بركة (Tirmizî, Tahâret 60; Ebû Davût, Salat, 25; İbn Mâce, Mesâcid, 12. Ebû Dâvûd, Tahâret 72)

kılınması yasak olan mekânlara dair hadisi[1032] gerekçe göstererek deve ağıllarında namaz kılmayı haram kabul etmişlerdir.[1033] Fakat Elbâni bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.[1034] İmam Şâfiî deve barınaklarında namaz kılmayı deveyi şeytan ile ilintilendirmek suretiyle develerin su içmek için bir araya gelmeleri anında kerih görmüştür.[1035] İmam Mâlik, deve ağıllarında namaz kılınıp kılınmaması konusunda kendisine yöneltilen soruya namaza mâni necasetin olabileceği ihtimalinden dolayı 'bu mekânlarda namaz kılınmasında hayır yoktur' şeklinde cevap vermiştir.[1036]

İbn Abdülber, 'develer ağıllarında genellikle hareketli olup nerdeyse hiç sükûnet halinde bulunmazlar. Dolayısıyla bu galeyan halinde bulunmalarından dolayı namaz kılan kimsenin huzurlu namaz kılmasına mani olurlar ve namazını bozarlar' açıklamasıyla bu durumun mekruh olduğuna dikkat çekmiştir.[1037] Deve ağılları ve buna benzer mekânlarda namazın yasaklanma illetinin, bu mekânların şeytanların barınakları konumunda olması da ileri sürülen görüşlerdendir. [1038] Hanefîler ise yukarıda zikredilen hadiste geçen ifadelerden yola çıkarak develer ile koyunların mekânlarının necâset bakımından farkının olmadığını ileri sürmüş ve develerin barınaklarında namaz kılmanın yasaklanma illetinin, devenin namaz kılan kimsenin üzerine bevledebileceği ve namaz kılan kimsenin namazını ifsâd edeceği şeklinde açıklamışlardır.[1039]

Yukarıda serdedilen görüşler ve bu konudaki illetler değerlendirildiğinde, develerin barınaklarında namaz kılınması yasağına dair ileri sürülen görüşlerden en makul olanı Hanefîlerce ileri sürülen görünmektedir. Bunun yanında namaz kılma anında savunmasız durumda olan insana devenin birçok yönden de zarar verebileceği göz önünde bulundurulduğunda bu konuda ileri sürülen illetlerden necâset ve taabbüdilik makul görünmektedir.

[1032] أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يُصَلَّى فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ : فِي الْمَزْبَلَةِ ، وَالْمَجْزَرَةِ ، وَالْمَقْبَرَةِ ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ ، وَفِي الْحَمَّامِ ، وَفِي مَعَاطِنِ الْإِبِلِ ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللَّهِ (Tirmizî, Salât, 14; İbn Mâce, Mesâcid, 4)

[1033] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 468; Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî*, I, 434-435.

[1034] Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn, *İrvâ'ü'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl,* Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1405/1985, I, 318.

[1035] Nevevî, *Ravza*, I, 278; Mâverdî, *el-Hâvî*, II, 269; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 101.

[1036] Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 182; Karâfî, *ez-Zahîre*, II, 97.

[1037] İbn Abdülber en-Nemerî*, et-Temhid,* XXII*,* 333.

[1038] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetava*, XIX, 41.

[1039] Kâsânî, *Bedâi'*, I, 115.

3.1.5. Hayvanların Zekâtı

"Zekât", muayyen bir malın şer' tarafından tayin edilmiş miktarının, Şâri'in tayin ettiği kimselere temlîki olarak tarif edilmiştir.[1040] Yeri geldikçe birbirinin yerine kullanılan sadaka ve zekât kelimesi[1041] ile ilgili olarak İsmail Hakkı Bursevî de "sadaka" kelimesinin genel anlamda vacip ve nafile olarak verilenlere denildiğini fakat örfen hayvanlar için kullanılan zekât kavramına sadaka; ekinler için olan zekâta öşür; parasal olana zekâta ise zekât denildiğini belirtmektedir.[1042]

Kur'an'ı-Kerim'de otuz âyette mârife olarak zikredilen zekât kelimesi yirmi yedi yerde namazla birlikte geçmekte olup, aynı anlama gelen ve tamamı Medenî sûrelerde geçen sadaka kelimesi de zekât anlamında on iki âyette zikredilmektedir. Zekâtın, farz kılındığı yıl konusunda tartışmaların varlığına karşın farz kılındığı dönemin Medine dönemi olduğunda görüş birliği vardır.[1043]

Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*'da hayvanların zekâtına dair ayrıntılı bilgiler vermiştir. Büyükbaş hayvanlardan deve ve sığır cinsi ile küçükbaş hayvanlardan koyun ve keçinin, binek hayvanı olarak kullanılan atın zekâta tabii olup olmadığı, zekât oranları, zekâta tabii olan hayvanlarda aranan şartlar gibi konuları eserinde değerlendirmiştir. Biz de sırasıyla öncelikle deve ve sığır cinsen başlayarak eserde yer verilen koyun ve keçi gibi diğer hayvanlar hakkındaki bilgileri mezheplerin görüşlerini de göz önünde bulundurmak suretiyle inceleyeceğiz.

Yılın çoğunluğunu meralarda otlanarak geçiren (sâime)[1044] develerden her beş deve için zekât olarak bir koyun verilmesi gerekir. Miktar beşten yirmiye ulaşıncaya kadar her beş artışta bir koyun verilmelidir. Deve sayısı yirmi beş olursa bir "bint-i mehâz" (bir yaşında olan dişi deve), otuz altı olursa "bint-i lebûn" (iki yaşında olan dişi deve), kırk altı olursa "hıkka" (üç yaşında olan dişi deve), altmış bir olursa "ciz`a" (dört yaşında olan dişi deve), doksan bir deve olursa iki "hıkka", yüz yirmi bir deve olursa üç "bint-i lebûn" verilir. Sonra her kırk devede bir "bint-i lebûn" ilave edilir. Her elli devede

---

[1040] Mevsılî, *el-İhtiyâr*, I, 99; Karadavî, Yusuf, *Fıkhü'z-Zekât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1393/1973, I, 37-38.
[1041] Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, s. 197, ss. 197-207, İstanbul 2013
[1042] Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* III, 500; Dokgöz, "Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî Ve Fıkhî Görüşleri", s. 325.
[1043] Erkal, "Zekât", XLIV, 197.
[1044] Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 79; Erkal, "Zekât", XLIV, 201.

ise bir "hıkka" ilave edilir. Deve zekâtı için verilen koyun en az bir yaşında olmalıdır, iki yaşında olan keçi de bir yaşında olan koyunun yerine zekât verilebilir.[1045]

Yukarıdaki bilgiler ile Şâfiî ulemasının bu konudaki görüşleri karşılaştırıldığında Demîrî'nin mezkûr görüşleri genel anlamda Şâfiî ulemasının görüşleriyle örtüşmektedir. Fark olarak sadece zekâta tekabül eden hayvanlar için verilmesi gereken hayvanın koyun olarak zikredilmiş olması keçinin ise zikredilmemesi olduğunu görmekteyiz. Demîrî sayı olarak develerin miktarı yetmiş altıya ulaştığında iki adet "binti lEbûn" verilmesi gerektiğini zikretmemiştir.[1046]

Sığır cinsinden olan hayvanların zekâtına gelince; ehlî mandanın zekâtı da tıpkı ineğin zekâtı gibidir. Fakat vahşî mandaya gelince durum Râfiî'nin "et'ime" ve "riba" bablarında zikretmiş olduğu, Ebû Muhammed'e göre dağ geyiği ile ehlî geyik arasındaki tereddüt gibi vahşî manda ile evcil manda arasında da tereddüt vardır. Aynı tereddüt dağ keçisi ile ehlî keçi arasında da söz konusudur. Birisi diğerine karşılık satılamaz, ancak "mislen bimislin" yani kendi cinsleri arasında satılabilir.[1047]

Sâime olup sayı 30'a ulaşınca bir yaşına girmiş bir erkek ya da dişi buzağı (tebi'),[1048] 40'a ulaşınca ise iki yaşına girmiş bir yavru (müsinne) verilir.[1049] Camus ile inek aynı cinsten sayıldığı için ikisinin toplam sayısı zekât miktarına ulaşınca zekât borcu tek cinste olduğu gibi ödenir. Demîrî, eserde müsinne ile ilgili, bir kısım mezhep mensuplarınca iki yaşına girmiş bir hayvan yerine (müsinne) iki adet birer tane bir yaşına girmiş hayvan (tebi') verse olur diyenlere karşılık, Begavî'nin bu görüşe muhalif olduğunu söylemiştir.[1050]

Atların zekâta tâbî olup olmayacağı konusu fıkıh âlimleri arasında tartışılagelmiştir. Bu konuda Allah Rasulü'nden, "Sizi at ve kölenin zekâtından muaf tuttum",[1051] "Müslümana kölesi ve atından dolayı zekât yoktur"[1052] şeklinde iki rivayet

---

[1045] Şâfiî, *el-Üm*, II, 5; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 268; İbn Münzir, *el-İşrâf*, III, 5; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 293; İbn Hazm *el-Muhallâ*, IV, 90-91; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 83.
[1046] Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc,* II, 63-64; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 83.
[1047] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 495-496.
[1048] Otlakta annesini takip ettiği için buzağı tebi' olarak isimlendirilmiştir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 495.
[1049] İbn Hazm *el-Muhallâ*, IV, 90.
[1050] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, I, 363, 495-496; Râfiî, *el-Azîz,* II, 472; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 26,27.
[1051] Ebû Dâvûd, Zekât, 4; İbn Mâce, Zekât, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 282, 334. (قد عفوتُ عن الخيلِ والرقيق، فهاتُوا صَدَقَة الرِّقة)
[1052] Buhârî, Zekât 45, 46; Müslim, Zekât, 8. (لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فَرَسِهِ صَدَقَةٌ)

nakledilmiştir. Bu rivayetlerden ortaya çıkan hükümden üreme maksadıyla beslenen saîme atları istisna tuttuğuna delâlet eden ve bu hayvanların nisap miktarına ulaşmasıyla birlikte zekâta tabi tutulacağına işaret eden başka rivayetler de nakledilir. Cumhur, Hz. Peygamber'in atların zekâttan muaf olduğuna delil gösterilen hadisini esas alıp tüm atların zekâttan muaf olduğu görüşünü benimsemiştir. Buna karşın Ebû Hanîfe ise üremek suretiyle çoğaltılarak daha sonra satılmak üzere cinsiyet farketmeksizin karışık halde yaşayan, senenin çoğunluğunu meralarda otlayarak geçiren atlar, at başına 1 dinar ya da parasal değer biçilerek bu değere göre 1/40 oranında zekâta tâbidir fetvasını vermiştir.[1053]

Demîri, koyun ve keçinin zekâtıyla alakalı olarak; yukarıda devenin zekâtını izah ederken ifade ettiği gibi, senenin yarısından fazlasını meralarda otlayarak geçiren (sâime) koyun ve keçilerin zekâta tabii hayvanlar olduğunu zikretmektedir. 40 koyuna ulaşınca, bir yaşını bitirip iki yaşına girmiş bir koyun (cezea) veya iki yaşına gelmiş bir keçi (ma'z) zekât olarak verilmesi gerekir. Koyun sayısı 120 olduğunda iki koyun, 201'de üç koyun, 400'de dört koyun, sonra sırasıyla her 100 fazlalıkta bir koyun zekât olarak verilmesi gerekir.[1054]

Hayâtü'l-Hayevan'da, "sahle" (kuzu/koyun ve keçi yavrusu) başlığı altında, kuzunun zekâtına dâir şu bilgilere yer verilmektedir. İmam Mâlik'in, Hz. Ömer'den (ra) rivayet ettiği, "Hz. Peygamber kuzuyu da zekâta tâbî mallardan saymıştır"[1055] hadisine istinaden İmam Şâfiî ve arkadaşları mezkûr rivayeti esas alarak kuzu/koyun ve keçi yavrusu, bir yaşına gelmiş ve nisap miktarına da ulaşmışsa zekâta tabiî olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Konunun daha açık ve seçik anlaşılabilmesi için "havl" kelimesine de özellikle vurgu yapan Müellif, "havl" kelimesinin çoğalan mallar için geçerli olduğunu ve kuzunun da çoğalan bir mal olması dolayısıyla üzerinden bir yıl geçmesiyle zekâtâ tâbî olacağını ifade etmiştir. Hatta üzerinden bir yıl geçmesine kısa bir süre kala doğsa dahi nisap miktarına ulaşmışsa yine de zekâtı gerekir. Bir yıl dolmadan tüm anneleri ölmüş olsa kendileriyle nisap tamamlanıyorsa zekât gerekir. Zayıf bir görüşe göre de; annelerin

---

[1053] İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkıîn,* II, 68; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 188; İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 12; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 262; Rûyânî, *el-Bahr*, III, 89; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 67; Nevevî, *el-Azîz*, III, 149; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, I, 495-496.

[1054] İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 24; Mâlik, *el-Muvatta'*, I, 259; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 319.

[1055] Muvatta', Zekât, 12. أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ صَلى الله عَلَيه وَسَلم بَعَثَهُ مُصَدِّقًا ، فَكَانَ يَعُدُّ عَلَى النَّاسِ بِالسَّخْلِ، ولَا يأْخُذُ مِنْهُ شَيْئًا فَقَالُوا: تَعُدُّ عَلَيْنَا بِالسَّخْلِ ولاتأخذه؟ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ، ذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ نعُدُّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِ، يَحْمِلُهَا الرَّاعِي، وَلَا نأْخُذُهَا ، وَلَا تَأْخُذُ الأَكُولَةَ، وَلَا الرُّبَّاء ، وَلَا الْمَاخِضَ ، وَلَا فَحْلَ الْغَنَمِ، وَنأْخُذُ الْجَذَعَةَ ، وَالثَّنِيَّةَ ، ذَلِكَ عَدْلٌ بَيْنَ غِذَاءِ الْمال وَخِيَارِهِ

tamamının ölmüş olması durumunda zekât gerekmez. Bir anne dahi kalsa bu bile zekât verilmesi için yeterlidir. Ama hiç anne kalmamışsa zekât verilmesi gerekmez.[1056]

Müşterek mülkiyetin zekâtında, bir hayvan sürüsüne/mâşiye (deve-sığır-davar) sahip olsalar, bu durumda ayrı ayrı değil tek bir kişi gibi zekât verirler. Ortaklardan herhangi birisi gayr-ı müslim veya mükâteb köle olsa, bu durumun ortaklığa olumsuz anlamda herhangi bir etkisi olmaz ve böyle bir ortaklığın adı mülki ortaklık, a'yân veya iştirak/katılım ortaklığı olur.[1057]

Zekâta tâbî olacak endişesiyle müstakil mülkiyetin müştereke dönüştürülmesi, müşterekin de müstakile dönüştürülmesi durumunda nasıl hükmedilir: Ebû Bekir'in, Allah Rasulü'nün tayin ettiği zekât miktarlarıyla ilgili Enes'e yazdığı bir mektubunda şöyle demiştir; *"Verilecek zekât miktarı (artar veya eksilir) endişesi ile zekâtı verilmesi vacip olan hayvanlardan ayrı durumda olanlar bir araya getirilmez, bir arada/toplu olanlar da ayrılmaz.*"[1058] Hadisle alakalı İmam Şâfiî, bu hadisin hem zekât vermekle yükümlü olan kimseyi hem de zekât memurunu muhatap aldığını söyler. Zekât miktarı artar veya eksilir endişesi hedeflenerek ayrık vaziyette bulunan malları toplamaması, toplu halde olan malları ise ayırmaması gerektiği emredilir. Gerek mükellef gerekse zekât memuru her ikisini de bu hadisin muhatabı olarak kabul etmek yerinde olacaktır.[1059]

Bu konuda İmam Mâlik'in *el-Muvattâ*'daki örneği konuyu daha anlaşılır kılmaktadır. "Örnek kabilinde, her birinin kırk adet koyunu olduğu bilinen ve bu kırkar adet koyundan dolayı birer koyun zekât vermeleri vacip olan üç kişi var. Bu üç kişi, üç koyun zekât vermek yerine yalnızca bir edet koyun zekât vermek amacıyla hayvanlarını bir araya getiriyorlar. Ya da 202 adet koyuna sahip iki ortak var ki, bu durumda üç koyun zekât vermeleri gerekirken, bu koyunları aralarında paylaşmak suretiyle her biri birer koyun zekât verir."[1060] Kaynaklarda "hulta" kelimesiyle ifade edilen durum hadisteki ictimaa tekabül ediyor. Dolayısıyla zekât memuru ve zekât mükellefi bunları tefrik etmemekle mükelleftir denilmiştir. Hultanın bazı şartları vardır. Bunlardan biri bile

---

[1056] Şâfiî, *el-Üm*, II, 13; Müzenî, *Muhtasar*, VIII, 137; Mâverdî, *el-Hâvî*, III, 114; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 518.

[1057] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 712.

[1058] Buhârî, Zekât 33; Muvatta', Zekât, 11. "ولا يجمع بين متفرق، ولا يفرق بين مجتمع، خشية الصدقة"

[1059] İmam Şâfiî, *el-Üm*, II, 5; Râfiî, *el-Azîz*, II, 503; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 37; Mâverdî, *Hel-Hâvî*, 137, 141-144.

[1060] Muvatta', Zekât, 10; İbn Rüd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 25-26; Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr, *İşrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf*, *İşrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf,* thk. Habîb b. Tâhir, Dâru İbn Hazm, 1420/1999, I, 393.

gerçekleşmese hayvanlar müteferrik sayılır, ayrı ayrı zekâta tabi olur. Bunları tek sürü kabul etmek yanlıştır. Hulta denilen durumun gerçekleşmesi için hayvanların sulandığı yer/meşra', otlak/mesrah ve hayvanın gecelediği mekân, ağılın/merâh tek olması, çobanın bir olması, sürünün erkeğinin (damızlık) tek olması şarttır. Bu şartların gerçekleşmesinde niyet şart değildir. Hayvan sahiplerinin niyetinde hulta durumunu ortaya çıkarmak olsun ya da olmasın vakıada bu durum gerçekleşmişse hayvanlar tek sürü hükmüne tabi olur. İşin bu tarafını hiç düşünmeden bunu yapmış olabilirler. Sonuçta bu durum hayvan sahiplerinin külfetini azaltır. Bu nedenle tek sürü imiş gibi zekâta tabi olur.[1061]

Demîrî, hayvanların zekâtıyla ilgili Şâfiî fıkıhçılarının benimsemiş olduğu ilkelere muhalif herhangi bir görüş belirtmemiş, onların kabul ettiği ilkeleri savunmuştur. Atlarda zekât olmadığına dair cumhurun delil gösterdiği rivayetler doğrultusunda kendisi de atların zekâtının olmadığı görüşünü savunmuştur. Hulta hadisinin hem zekât mükellefini hem de zekât memurunu uyardığını savunan müellif, zekâta tabiî miktar artacak veya azalacak endişesi ile malların toplanması veya ayrılmasının doğru olmadığı görüşünü benimsemiştir.[1062]

3.1.6. Kurban ile İlgili Hükümler

Kurban, muayyen zamanda birtakım vasıflara sahip hayvanların Allah'a yakınlaşma/takarrub niyetiyle boğazlanmasıdır.[1063] İbadet maksadıyla kesilen kurbana udhiyye,[1064] hac mevsiminde haremde kesilen kurbana "sevkedilip götürülen, sunulan şey" anlamında hedy[1065] denilmiştir. Kurban edilen hayvanlardan küçükbaş olana dem, büyükbaş olana ise bedene[1066] denilmiştir. Annesinden doğan çocuklar vesilesiyle şükür anlamında kesilen kurban akîka[1067] olarak isimlendirilmiştir. "Adak kurbanı, kefâret kurbanı" gibi özel isimler de almıştır.[1068]

[1061] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* III, 612-613, Mâverdî, *el-Hâvî*, 141-144; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 278; Nevevî, *el-Mecmû`,* V, 432; Şirbînî, *İknâ`*, I, 218; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Dâru'l-marife, Beyrût 1379/1959, III, 313; Ayrıca bkz. Hayvanların nisap miktarı hakkında geniş bilgi için, Kacır, Temel, "Zekâta Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*| 2015/1, C. 2, S. 2, ss. 59-83.
[1062] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* I, 495-496, III, 612-613.
[1063] Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 432-434; Nevevî, *Ravza*, III, 328-329; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 323.
[1064] Râgıb, *el-Müfredât*, s. 503, 664.
[1065] Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 256; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 152.
[1066] Râgıb, *el-Müfredât*, s. 113; Bayındır, Abdülaziz, "Bedene", *DİA*, V, s. 302, İstanbul 1992.
[1067] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 257.
[1068] Güç, Ahmet, Kurban, *DİA*, XXVI, s. 433, ss. 433-435, Ankara 2002.

"*İbadetler konusunda takip edilen teşrî' siyasetine uygun olarak gerek hac ve umre yapanların gerekse diğer şahısların kurban kesme yükümlülüğü ve diğer kurban türleri hakkındaki hükümler Hz. Peygamber'in söz ve uygulamasıyla belirlenmiştir."*[1069]

Demîrî, kurban kesimi ile alakalı olarak "nahr", "zebh" kavramlarını kullanmıştır. "Nahr", boğazlama, göğsün üst kısmından kesmek[1070] anlamında kullanılırken; "zebh" ise çeneye yakın veya çenenin altından kesmek[1071] anlamındadır. Sünnete uygun olan ve tercih edilen de bu şekilde gırtlak, yemek borusu ve şah damarın kesilmesidir. Kesimin câiz olması için en az ölçü ise gırtlak ve yemek borusunun kesilmiş olmasıdır. Mâlikîler devenin boğazlanması/nahr, koyunun ise kesilmesi/zebh gerekir. Zaruret olmadıkça deve kesilmez, koyun da boğazlanmaz demiştirlerdir.[1072] Fakat ulemanın kahir ekseriyeti devenin boğazlandığını, koyunun ise kesildiğini ve her ikisinin de ister boğazlansın isterse kesilmiş olsun câiz olduğunu ifade etmişlerdir.[1073]

Hayvanın kurbanlık vasfını taşıyabilmesi için gerekli birtakım şartlar ileri süren fıkıh uleması, kurbanın hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefîlerde Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un savunduğu mezhebin hâkim görüşü, Süfyân es-Sevrî, Rebîa, Evzâî, Leys b. Sa'd gibi müctehidlerin ve İmam Mâlik'in (bir rivayete göre) görüşü vacip;[1074] Ca'feriyye ve Zeydiyye'nin de içinde bulunduğu fakihlerin kahir ekseriyetinin görüşü de müekked sünnet olduğu yöndedir.[1075] Kurban ancak davar/koyun-keçi, sığır/manda-inek ve deve cinsinden olur.[1076] Şâfiî mezhebine göre kurban kesilecek koyunun bir, keçinin ise iki yaşını doldurmuş olması gerekir.[1077] Hanefîlerce altı ayını doldurmuş bir toklu, bir yaşını doldurmuş gibi gösterişli olması durumunda kurban edilebilir fakat keçide ise, bir yaşını doldurmuş olması gerekir.[1078]

[1069] Bardakoğlu, "Kurban", *DİA*, XXVI, s. 436, ss. 436-440, Ankara 2002.
[1070] Râgıb, *el-Müfredât*, s. 794; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 195-196.
[1071] Râgıb, *el-Müfredât*, s. 326; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 436.
[1072] İbn Abdülber, *el-Kâfî*, I, 428.
[1073] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 613; İbnü'l-Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed, *el-Lübâb fi'l-Fıkhi'ş-Şâfiî,* (nşr. Abdülkerim b. Suneytân el-Amrî), Medine h.1416, s. 398; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 131.
[1074] Kudûrî, *el-Tecrîd*, III, 1175; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 323; Semerkandî, *Tuhfe*, III, 81; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 232.
[1075] Nevevî, *el-Mecmû`*, VIII, 383; İbn Hazm, el-Muhallâ, VI, 3; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 204; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 360; Heyet, *Fetâvâ eş-Şebeketü'l-İslâmiyye*, XI, 20526; Sâ'î, *Mevsûatü Mesâili'l-Cumhûr*, I, 400.
[1076] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 59; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 125.
[1077] Kaffâl, *Hilyetü'l-ulemâ,* III, 319; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 174; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 125.
[1078] Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 9-10; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 235; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 609.

Kurban edilecek hayvanda kusur sayılan ayıplardan birinin bulunmaması gereklidir. Kusur sayılan ayıplar ise; kurban kesilecek yere gidecek derecede zayıflık, tek gözlü olması, hasta, topal, uyuz, boynuzunun kırık olması, kulağının kesik olması veya doğuştan kulağı olmayan, kulaklarının yarık olması.[1079] Şaşı gözlü hayvan kurban olmuyorsa, kör olan hiç olmaz diyen Demîrî, gözlerinden biri veya ikisi az gören yahut gözünden devamlı su akan hayvanın kurban edilmesinde bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.[1080] Gözlerinin birinde çok miktarda beyazlık bulunan hayvanın kurban edilmesi câiz olmaz. Ama az miktardaki beyazlığın sakıncası yoktur. Gündüz gören fakat geceleyin göremeyen hayvanın kurban edilmesi meselesine gelince, bu konuda câiz olmaz diyen de câiz olur diyen de vardır fakat tercih edilen görüş câiz oluşudur. Deli hayvan ki, meraya arkasını dönüp çok az yayılan ve bu sebeple de bir deri bir kemik kalan/zayıf düşen de kurban edilemez. Kulağının tamamı kesik ise câiz olmaz ancak çoğunluğu duruyorsa câiz olur.[1081] Şafi'î ulemasında Rûyânî'nin kulak ile ilgili görüşüne, yine Şâfiî fakihi olan Kaffâl karşı çıkmış ve kesilen kısım az olsa dahi bu durum hayvanın yenilen kısmının kaybolmasına sebep olacağından dolayı, bu durumda olan bir hayvanın kurban edilmesinin câiz olmayacağını savunmuştur.[1082] Burada Kaffâl'ın, hayvanın kulağını da yenilen kısımdan kabul etmiş olduğunu anlıyoruz.[1083]

İmam Şâfiî, azlık ve çokluk miktarını, uzaktan bakınca görünüyorsa çok, görünmüyorsa az şeklinde tarif etmiştir. Ebû Hanîfe, kesilen kısım kulağın üçte birinden az ise câizdir. Hayvanın kulağının dağlanmış olması, kurban edilmesine mâni değildir.[1084] Hayvanın kulağının küçük olması da kurban edilmesine engel değildir denilmiştir.[1085] İmam Mâlik ise kulağının çoğunluğunun kesik olması durumunda câzi olmadığı görüşünü savunmuştur.[1086] Şâfiîye göre kurdun, açıkça görülebilir bir miktarda uyluğundan ısırıp

---

[1079] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 609; İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb,* s. 397; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 59; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 128; Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 11; Aynî, *el-Binaye*, XII, 41-42; Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, yy, ts, I, 269; Cezîrî, *el-Fıkh alâ mezâhibi'l-erbaa,* I, 645; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 280.

[1080] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 609.

[1081] Rûyânî, *Bahr*, IV, 178-180; Cezîrî, *el-Fıkh alâ mezâhibi'l-erbaa,* I, 646; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 610.

[1082] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema,* III, 374.

[1083] Bkz. Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 182.

[1084] Rûyânî, *Bahr*, IV, 178-179; Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 12; Aynî, *el-Binaye*, XII, 41-42; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 610.

[1085] Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 41; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 610.

[1086] Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 474.

kopardığı hayvanın kurban edilmesi câiz olmaz. Kuyruğunun kopmuş olması da yine câiz olmasına engeldir.[1087]

Doğuştan memesi ve kuyruğunun olmaması durumunda ise câizdir. Kuyruk ve memenin bir kısmının kesik/kopuk olması, tamamının kesik/kopuk olması hükmündedir. Dili kopmuş olan hayvanın kurban edilmesi câiz değildir. Erkeklik organı kesik ve husyeleri buruk/burulmuş bir hayvanın kurban edilmesi ise câizdir. Bu konuda İbn Kecc farklı bir görüş bildirmiş ve burulmuş/iğdiş olan hayvanın burukluğu yeni ise câiz olmayacağı ama eski ise câiz olacağını ifade etmiştir. Yani İbn Kecc'e göre hayvanın kurban edilmesinin câiz olması için burma işi, hayvanın küçüklüğünde yapılmış olmalıdır.[1088]

Doğuştan boynuzu olmayan veya boynuzu sonradan kırılmış olan hayvanın, boynuzu iyileşsin veya iyilişmesin, tercih edilen görüşe göre kurban edilmesi câizdir.[1089] Mehâmilî ise, câiz olmaz demiştir.[1090] Kaffâl, Râfiî, Nevevî gibi Şâfiî fıkıhçıları da bu konuda; kırılmanın etkisi hayvanın etinde iz bırakmışsa câiz olmaz, çünkü bu durumda hayvan uyuzlu hayvan gibi olur diyerek ve boynuzlu hayvanın daha faziletli olduğunu ifade etmiştir. Yine Onlar'a göre, dişlerinden bazıları düşmüş olsa da bu durumdaki hayvan kurban edilebilir.[1091]

Kurbanda niyet şarttır ve tercih olunan görüşe göre de câiz olan, kesmeden önce niyetin edilmesidir. Bir kimsenin kesme niyeti olmaksızın bu koyunu kurbanlık olarak tayin ettim demesi, onu belirleyerek ayırması ve onu kastetmiş olmasının sahih olan görüşe göre niyet yerine geçmeyeceği ve kesilen bu kurbanın câiz olmayacağı görüşü Şafiilerce benimsenmiştir. Gerekçeleri ise kurban da bir ibadettir, dolayısıyla ibadet niyetsiz makbul değildir.[1092] Bu konuda İmam Gazalî, kast ve tayinin yeterli olacağı görüşünü tercih etmiş ve her ne kadar yeterli olsa da niyeti yenilemek, yani bunun yanında

---

[1087] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 64, 68; Nevevî, *el-Mecmû`*, VIII, 401; a.m, *Ravza*, III, 196; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye,* V, 86; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 610.

[1088] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 68; Nevevî, *el-Îzâh*, s. 327; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 610, a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 511;

[1089] Müzenî, *Muhtasar*, VIII, 391; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 84; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 610-611.

[1090] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb,* s. 398.

[1091] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 611; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema,* III, 374; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 69; Nevevî, *Ravza*, III, 196; a.m, *el-Mecmû`,* VIII, 402.

[1092] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 87; Nevevî, *el-Mecmû`,* VIII, 423, a.m, Ravza, III, 207-208; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 611.

niyet etmek de müstehaptır diyerek meseleyi izah etmiştir.[1093] Kurban kesecek kimsenin bizzat kendi eliyle kesmesi müstehap görülmüştür. Ayrıca başka birisine vekâlet vermek suretiyle kestirmesi de câizdir. Kestiği yenilebilen herkese vekâlet verilebilir fakat evlâ olan kesen kimsenin Müslüman olması, ehil olması/kesim işini bilmesi, kurban ile ilgili durumları ve şartları bilmesi gerekir. Ehli kitaba da kurban kesmek üzere vekâlet verilmesinin câiz olduğu görüşüne İmam Mâlik karşı çıkmış ve bunun câiz olmayacağını ve ehli kitabın kestiği takdirde kurban eti değil de normal kesilen bir hayvan eti olacağını ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Hanbelîlerden Muvaffak b. Tâhir de İmam Mâlik ile aynı görüşü paylaşmıştır.[1094]

Kurban etini üçe ayırarak bir kısmını yemek, bir kısmını hediye etmek ve bir kısmını da tasadduk etmek müstehaptır denilmiş fakat bunun yanında, ikiye ayırmak suretiyle bir kısmını yemek ve bir kısmını da tasadduk etmenin müstehap olduğunu ifade eden görüşlere de yer verilmiştir. Şayet birisi kurbanın tamamını yemiş olsa, tasadduk etmesi gereken miktarı tazmin eder ki oda üçte bir ya da yarısıdır, denilmiştir.[1095] Kurbanın herhangi bir parçasını satmak ve kurbanı kesen kasaba kesim ücreti olarak vermek câiz görülmemiştir. Çünkü kurbanın kesim vb. masrafları kurban sahibinin sorumluluğundadır.[1096] Kurbanın etini üç günden fazla saklamak konusunda, câizdir ve câiz değildir şeklinde iki görüş vardır. Kurban etinin dağıtılmasının vacip olmadığını savunanlar, bu görüşlerini "*onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvanızdır*"[1097] âyetiyle delillendirmişlerdir. Bu âyete göre kurban ibadetinde aslolan Allah'a yakınlaşmak (kurbiyet) niyetiyle kan akıtmaktır. Bahsi geçen kurbiyet ise ayetten anlaşıldığı kadarıyla ancak kan akıtmayla mümkün görülmüştür. Dolayısıyla Allah'a yakınlaşma/kurbiyetin varlığından söz edebilmek için zikredilen âyette kurban etinin tasadduk edilmesine değinilmemiştir. Bu durum da tasaddukun vâcip değil caiz oluşuna delil teşkil etmektedir. İbnü'l-Kâs bu görüşü de nassa dayandırmıştır. Hanbeli fıkıhçısı İbn Kudâme de bunu Ebû Hanîfe'den[1098] naklettiğini ifade etmektedir. Mâlikiler[1099] ve Şâfiîlerden İbnü Süreyc, İstahrî (ö. 328/940), İbnü'l-Kâs ve İbnü'l-Vekil

---

[1093] Gazzâlî, *el-Vasît,* VII, 141; İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 27; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 611.
[1094] Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 604; Halebî, *Mültekâ*, s, 174; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 611.
[1095] Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 81; Rûyânî, *el-Bahr*, III, 530; Semerkandî, *Tuhfe*, I, 412; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, I, 545; İbnü'r-Rif`a, *Kifâyetü'n-Nebîh*, VIII, 89; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 611-612.
[1096] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 108; Nevevî, *Ravza*, III; 222; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612.
[1097] el-Hac, 22/37.
[1098] Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 8; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, V, 20.
[1099] İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, V, 233-234; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl*, IV, 373.

de bu görüşü tercih etmiştir.[1100] Burada iki görüşten en tercih edileni, kurban ismi ile anıldığı takdirde bu kurbanı tamamiyle tasadduk etmek gerekir.[1101]

Hanbelîler'in çoğunluğunu da içinde olduğu bir kısım fukaha da kişinin, kurban etinden ihtiyaç sahiplerine tasadduk etmemesi durumunda söz konusu kurbiyetin vuku bulmayacağını savunmuşlardır. Onlara göre kurban etinden tasadduk etmek vacip görülmüştür. Şeyh Ebî Ali'den de bu konuda, kişi adadığı veya tayin ettiği bu hayvanı kesip etini tasadduk etmedikçe üzerinden sorumluluğun düşmeyeceğine dair bir görüş nakletmiştir[1102] Demîrî ise kurban etini saklamanın câiz olduğu görüşü savunmuştur. Bu görüşünü de: "Maksat kan akıtmak olduğundan, kurban kesen bu maksadı gerçekleştirmiştir. Artık kurban etinden dilediği kadar yiyip, dilediği kadar saklayabilir. Her ikisi de câizdir' şeklinde gerekçelendirmiştir.[1103] Mezhebin esah nitelikteki görüşü de delil getirilen âyete[1104] istinaden kurbandan maksadın hem kan akıtmak suretiyle kurbiyet, hem de kesilen kurbanın etinden bir kısmının fakirlere tasadduk edilmesi olduğudur ki cumhurun görüşü de bu yöndedir.[1105]

Demîrî, herhangi birisinin belirlediği kurbanlık ve adadığı nezir hayvanı konusunda sorumluluk bulunduğundan, bu kişinin bu hayvanı satmak, birisine vermek ve o hayvandan bir cüz dahi değiştirmek gibi tasarruflarının geçersiz sayıldığını ifade etmiştir ki Şâfiiler bu görüştedir.[1106] Ebû Hanîfeye göre, birisinin adadığı hayvan artık onun mülkiyetinden çıkmış ve bu hayvana Allah hakkı taalluk etmiş olur, dolayısıyla o hayvanı satması ve değiştirmesi câiz olmaz. O hayvanı ancak değiştirmek amacıyla satabilir. Sattığı zaman uhdesinde borç kalır. Telef olduğu takdirde de telef edenin onu tazmini gerekir.[1107] Şâfiîlere göre farklı kurbanlıklara sahip iki kişiden herbirisi diğerinin izni olmadan birbirlerinin kurbanlarını kesmiş olsalar, onlardan herbiri kurbanlar arasındaki fazlalık kıymeti diğerine ödemeden kurbanı geçerli olmaz.[1108] Hanefi

---

[1100] Nevevî, *Ravza*, III, 222; a.m, *el-Mecmû`*, VIII, 416; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ*, IV, 252.
[1101] Mâverdî, *Hâvî*, XV, 117; Râfi'î, *el-Azîz*, XII, 108; Nevevî, *Ravza*, III, 222; a.m, *el-Mecmû`*, VIII, 416; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612.
[1102] Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, VII, 26; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, III, 271. Râfi'î, *el-Azîz*, XII, 109; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612.
[1103] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612.
[1104] el-Hac, 22/28.
[1105] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 109; Nevevî, *Ravza*, III, 223; a.m, *el-Mecmû`*, VIII, 416.
[1106] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612.
[1107] Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye,* XLII, 295-296; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612.
[1108] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema*, III, 317; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 612-613.

fıkıhçıları ise böyle bir durum sehven yaşanmış ise kurban câiz olur ve tazmin de gerekmez görüşünü savunmuşlardır.[1109]

Said b. Müseyyeb, İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, kurbanlık hayvanın doğurduğu yavrusunun da annesiyle birlikte kesilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Kurban olarak belirlemeden veya belirledikten sonra doğurmuş olması farketmez. Yavru anneden bir parça olduğu için annesinin kesilmesi yavrunun da kesilmesi anlamına gelir.[1110] Mâlikiler ise bu durumu gereklilik olarak görmemiş fakat böyle yapmanın güzel olacağını ifade etmişlerdir.[1111] Ebû Hanîfe'ye göre, kurbanlık hayvanın karnından ölmüş olarak çıkan yavru annesinin kesilmesiyle şerî olarak kesilmiş sayılmaz ve dolayısıyla etinin yenilmesi de helâl olmaz. Helâl olabilmesi için annesinden diri vaziyette doğması ve şerî usulle kesilmesi gerekir.[1112]

Kurbanın kesim vakti de Demîrî'nin üzerinde durduğu diğer bir konudur. Bu konuda şu hadis delil olarak zikredilmiştir: Berâ b. Azib'den (r.a.) nakledilmiştir: "Allah Rasulü bir Kurban Bayramı namazından sonra bize hutbe okudu ve şunları söyledi: "Kim bizim kıldığımız namazı kılar ve bizim kestiğimiz gibi kurbanını keserse gerçekten de kurban görevini tam olarak yerine getirmiş olur. Fakat kim kurbanını namazdan önce keserse namazı kabul olur, ama kurbanı olmaz." Bunun üzerine el-Berâ'nın dayısı Ebû Bürde İbn Niyâr: "Ey Allah Rasulü, ben bir koyun kurban ettim ve namazdan önce kestim. Ben bugünün yeme içme günü olduğunu biliyorum ve istedim ki bu gün kesilen ilk koyun benim evimde kesilen koyun olsun. Bu yüzden koyunumu kestim ve namaza gelmeden önce de ondan biraz yedim" diye Rasulullah'a durumunu anlatınca, Allah Rasulü de ona: "Öyleyse senin koyunun (kurban değil) et için olmuş" buyurdu. Bürde: "Ey Allah Rasulü bizim henüz bir yaşını doldurmamış fakat benim için iki koyundan daha kıymetli bir dişi keçimiz/oğlak (anâk) var. Bu dişi oğlağı kurban etsem kurbanımı kesmiş sayılır mıyım?"

[1109] Mergînânî, *Bidâye*, s. 220; a.m, *el-Hidâye*, IV, 361; Mevsılî, *el-ihtiyâr*, V, 21; Kudûrî, *Muhtasar*, s. 208.

[1110] Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 44; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 107; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 375; Sardefî er-Rimi, Muhammed, b. Abdiilah b. Ebibekr, *el-Meâni'l-Bedîa fi Marifeti İhtilâfi Ehli'ş-Şerîa*, thk. Seyyid Muhammed Muhan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/1999, I, 410; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 613.

[1111] Karâfî, *ez-Zahîre,* IV, 29; Cündî, *et-Tavzîh,* III, 258.

[1112] Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm*, I, 270.

diye sorunca Allah Rasulü: "Senin için evet (bu olur), fakat senden sonra başkaları için hayır (bu olmaz)." buyurdu.[1113]

Kurban kesimi, bayram namazı kılındıktan sonra veya fecir vaktinin girişiyle başlar. Hanefî fıkıhçıları gece ve gündüz farketmeksizin bayramın 3. günü akşam vaktine kadar kesilebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Fakat kurban kesiminin gündüz vaktinde yapılması en uygun olandır. Mâlikîler de Hanefler'le aynı görüştedirler ancak onlar kurban kesiminin gece yapılmasını kabul etmemişlerdir.[1114] Şâfiîler ve Hanbelîler ise bayram namazın kılınmasından itibaren bayramın 4. günü gün batımını esas almışlardır.[1115]

Demîrî, Cahiliye döneminin kurban uygulamalarından "**fera'**" kurbanına da eserinde yer vermiş ve bu konudaki hükme de değinmiştir. Fera', deve veya koyunun/behîme doğurduğu ilk yavrusudur. Cahiliye Arapları annenin bereketli olması ve neslinin çoğalması için o ilk doğan yavruyu kendi putlarına kurban ederlerdi fakat bu kurbanın etinden de yemezlerdi. Yine âdet olarak Receb ayının ilk on gününde putlarına yakın olmak için, onlara bir koyun kurban ederler ve o kurbanın kanını da putun başına sürerlerdi. "Atîre" veya "itr" adı verilen bu kurban Receb ayında kesilmesi dolayısıyla "Recebiyye" olarak da isimlendirilmiştir. "İtr" ayrıca uğruna kurban kesilen putun adı olarak da kullanılırdı. İslâm'ın ilk dönemlerinde meşrû sayılırken daha sonra, "*İslâm'da ne fera' ne de atîre vardır*"[1116] hadisiyle yasaklanmıştır.[1117]

İmam Şâfiî, Hanbelî fıkıhçılar ve ulemadan bazıları, bu kurbanları sırf Allah için kesmenin meşruiyetini vurgulayan rivayetleri de nazara alarak, yukarıda zikredilen "İslâm'da ne fera' ne de atîre vardır" hadisini bu kurbanların tahrîm veya kerahet yönüne değil, vacip ve sünnet olduğuna delil göstermişlerdir. Buradan hareketle bu kurbanların hükmünü mekruh değil mübâh olarak değerlendirmişler. Hadisteki nehyin sebebinin de bu kurbanı Câhiliye zamanındaki gibi, putlar için kesmek olduğunu ifade etmişlerdir.

[1113] Buhârî, Îdeyn, 5; Ebû Dâvûd, Edâhî, 5; Nesâî, Salât, 21, Dahâyâ, 15. (عن البراء، قال: خطبَنا رسولُ الله -صلَّى الله عليه وسلم- يومَ النحرِ بعد الصلاة فقال: "مَن صلَّى صلاتَنا ونَسَكَ نُسُكَنا فقد أصاب النُّسُكَ، ومَن نَسَكَ قَبْلَ الصلاةِ فتلْكَ شاةُ لحمٍ" فقام أبو بُرْدةَ بنُ نِيارٍ فقال: يا رسول الله، والله لقد نَسَكْتُ قبلَ أن أخرجَ إلى الصلاةِ، وعرفتُ أن اليومَ يومُ أكلٍ وشُربٍ، فتعجَّلْتُ فأكلتُ وأطعمتُ أهلي وجيراني، فقالَ رسولُ الله -صلَّى الله عليه وسلم-: "تِلْكَ شاةُ لحمٍ" فقال: إن عندي عَنَاقاً جَذَعةً، وهي خَيْرٌ من شاتَيْ لحمٍ فهل تُجزئُ عني؟ قال: "نعمْ، ولَن تُجزئ عن أحدٍ بعدك")

[1114] Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 357; Kudûrî, *Muhtasar*, s. 208; Meydânî, *el-Lübâb*, III, 233.

[1115] Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 42; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulemâ,* III, 370; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 384.

[1116] Buhârî, Akika, 3, 4; Müslim, Edâhî, 38; Ebû Dâvûd, Edâhî, 20. (عن أبي هريرةَ أن النبيَّ قالَ: "لا فَرَعَ ولا عَتِيرةَ)

[1117] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 411-412; bkz. Geniş bilgi için, Ünal, Halit, "Atîre", *DİA*, IV, s. 79-80, İstanbul 1991.

Recep ayında kurban keserek hayvanın ilk doğan yavrusunu Allah'a yakınlaşmak niyetiyle kurban etmesinde herhangi bir mahzur olmayacağını ancak Allah Rasulü'nün tavsiyesi doğrultusunda yavru biraz güçlenip büyüdüğünde kesilmesin de uygun olacağını ifade etmişlerdir.[1118]

Müellif, hedy kurbanlıklarına kılâde takılması ve buna daîr hükümler konusunda da bilgi vermiştir. Kılâde, "hac için kesilecek hedy kurbanı ile diğer hayvanların ayırdedilmesi maksadıyla, hedy olarak belirlenen kurbanlıkların boynuna takılan gerdanlık, bağlanan nal, ip, bez ve deri parçası veya bunlara benzer herhangi bir işarete verilen isimdir. Kurbanlık hayvana kılâde takılması "taklîd", aynı maksatla kurban edilecek hayvanın sırt bölgesi veya hörgücünden kan akıtmak yoluyla işaretlenmesine de "iş'âr" olarak isimlendirilmiştir.[1119]

Kur'ân-ı Kerîm'de cemî sigasıyla (kalâid) şeklinde iki âyette zikredilmektedir, birisi, "Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lutuf ve rızâsını dileyerek Beytülharâm'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin..."[1120], diğeri ise "Allah Kâbe'yi, Beytülharâm'ı, haram ayı, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları insanların maddî ve mânevî hayatları için destek kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir",[1121] şeklindedir. İlkinde "Allah'ın koyduğu sembollerden sayılan kılâdenin, kurban maksadıyla belirlenen hayvanı bilumum tehlikelere karşı muhafaza etmek ve bunun yanında işaretlenen bu hayvanı fakirlerin, işaretinden tanıması dolayısıyla kesildikten sonra hisselerine düşen paydan yararlanması maksadıyla takıldığı fikri yaygındır.[1122]

[1118] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 412; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 402-403; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-luğât*, tlk. ve tsh. Heyet, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts, IV, 3; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XVII, 202-203; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, V, 164-166; Ünal, "Atîre", IV, 79-80.

[1119] Râzî, Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyyâ, *Muhtâru's-Sıhâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhamammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 1420/1999, s. 259; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 366; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 515; Yazır, *Hak Dîni*, III, 146; Öğüt, Salim, "Kılâde", *DİA,* XXV, s. 396, ss. 395-396, Ankara 2002.

[1120] Mâide 5/2.

[1121] Mâide 5/97.

[1122] Yazır, *Hak Dînî*, III, 344; Öğüt, "Kılâde", XXV, 396.

Şâfiî ve Hanbelîler, Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği *"Allah Rasulü bir defa hedy kurbanını koyundan kesti ve ona kılâde taktı"*[1123] hadisini referans almışlardır. Hz. Peygamber'in Harem'de kurban edeceği kurbanlık koyuna kılâde/nişan taktığı hadisinden hareketle, hedy maksadıyla koyun süslemeyi/kılâde meşru kabul etmişlerdir.[1124] Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik ise koyunda kılâdeyi müstehap kabul etmemişlerdir. Çünkü onlara göre kılâde, hedy maksadıyla belirlenen deve ve sığır cinsinden hayvanlara mahsustur. Küçükbaş hayvanlara kılâde takılması konusunda Mezhepler arasında ihtilaf olmasına karşın, büyükbaş hayvanlardan deve ve sığır cinsi hayvanlara kılâde takılmak suretiyle işaretlenmesinde fukahâ görüş birliği etmişlerdir.[1125]

Kılâdenin Hz. İbrahim'den intikal eden ve Câhiliye döneminde de uygulanan bir sünnet olduğu ve sonrasında ise İslam Dininin onaylamak suretiyle kabul ettiği bir uygulama haline dönüştüğü ifade edilmiş[1126] ve bu mesele hakkında, Hanefî ve Mâlikî ulemâsının mezkûr hadisten bîhaber oldukları veya onu zayıf kabul etmek suretiyle değerlendirmeye almadıkları söylenmiştir.[1127] Hanefî fıkıhçılara göre, sadece Kırân ve Temettü haccını îfa edenlerin ve nâfile ibadet maksadıyla kurban kesenlerin kurbanlıklarına kılâde takılabilir, ceza ve ihsâr kurbanları için ise kılâde takılması söz konusu değildir. Zirâ ceza ve ihsar kurbanı, yapılan bir hatanın izalesi niyetiyle kesilir ki böyle bir durumda insanın amelini teşhir etmesi uygun görülmez, denilmiştir.[1128] Mâlikîlerce ise, kılâde takılan hedy hayvanı, kurban için tayin edilmiş olduğundan bizzat bu hayvanın kurban edilmesi vâcip hükmünü almıştır. Tayin edilen bu kurbanlığın çalınması veya kaybolması durumunda onun yerine başka bir hayvanın kurban

---

[1123] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLII, 374, XLIII, 243; Müslim, Ḥac, 64; Ebû Dâvûd, Menâsik, 14; İbn Mâce, Menâsik, 95. كُنْتُ أَفْتِلُ الْقَلَائِدَ للنبيِّ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ، أنَّ رسولَ اللَّهِ صلَّى اللَّهُ عليهِ وسلَّمَ أهدى مرَّةً غنمًا ، وقلَّدَها - فيُقَلِّدُ الغَنَمَ

[1124] Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, II, 313; Şirbînî, *el-İknâ`*, I, 272; Büceyremî, *Tuhfe*, II, 482; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 454-456, 525.

[1125] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 152-153, III, 319; Şâfiî, *el-Üm*, II, 237-238; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 454-455; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr*, II, 515; III, 167; Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiyetü'd-Düsûkî ale'ş- Şerhi'l-Kebîr (eş-Şerhu'l-Kebîr li'ş-Şeyhi'd-Derdîr)*, Dârü'l-Fikr, yy, ts, II, 88-89; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, II, 485.

[1126] Çalışkan, Muhammed Selman, "Kur'ân'ın İkrar Ettiği İbrahimî Bir Hac Geleneği: Kalâid", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Haziran 2019, 23 (1), ss. 73-101, s. 78, 91, İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* II, 20; Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed, *et-Tefsîru'l-Basît*, İmâdetü'l-Bahs el-İlmî- Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, yy, 1430, VII, 536; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 40; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, III, 227, IV, 36; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dârü'l-Fikr, Dimeşk 1411/1991, VI, 72.

[1127] Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VI, 40; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* II, 20.

[1128] İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, II, 485.

edilmesinin câiz olacağı fakat kaybolan hayvanın bulunması durumunda onun da kurban edilmesi gerektiği görüşü hâkimdir.[1129]

Hanbelîler, hedy kurbanının sahih olması için kılâde ve niyeti şart koşmuşlardır. Belirlenmesiyle vacip sayılan hedy kurbanlığının, kurban sahibinin kusuru olmaksızın kaybolması veya çalınması durumunda kurban sahibine herhangi bir sorumluluk yüklenmeyeceğini savunmuşlardır. Çünkü onlara göre artık bu kurbanlık emanettir. Emanetin kaybolması durumunda ise herhangi bir kasıt ya da kusur yoksa tazmin gerekmeyeceği görüşündedirler.[1130] Şâfiîler ise, nişan/kılâde takılmış olsa dahi bu hayvanın hedy olarak kurban edileceği açıkça zikredilmediğinde hedy sayılmayacağı görüşünü benimsemişlerdir.[1131]

Demîrî de "Allah Rasulü bir defa hedy kurbanını koyundan kesti ve ona kılâde taktı"[1132] hadisini referans almış ve kılâdenin sünnet olduğunu zikretmiştir. Hz. Peygamber'in Harem'de kurban edeceği kurbanlık koyuna kılâde/nişan taktığı rivayetinden hareketle, hedy maksadıyla koyun süslemeyi/kılâde meşru kabul etmiştir.[1133] Harem-i Şerife tahsis edilen kurbanlıklara gerdanlık takıldığına ve bu davranışın sünnet olduğuna Hz. Âişe (r.a): "Ben hedy kurbanlarına takması için Allah Rasûlü'ne (kalâide'l-hedy) gerdanlık büküyordum (hazırlıyordum), Allah Rasûlü de benim hazırladığım gerdanlığı kabe için tahsis edilen kurbana (koyun) (taktı) takıyordu"[1134] hadisini delil gösterilmiştir. Mezkûr hadisi İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshâk ve Ebû Sevr kurbanlığa gerdanlık takmanın meşrûiyyetine delil göstermişlerdir. İmam Mâlik ve Ebû Hânîfe ise, gerdanlık takmanın câiz olmadığına hükmetmişlerdir. Demîrî, İmam Mâlik ve Ebû Hânîfe'nin bu yönde fetva vermesini, "anlaşılan o ki, yukarıdaki zikredilen hadis bu ikisine ulaşmamıştır. Şayet ulaşmış olsaydı bu ikisi de câiz derdi' ifadesiyle, kendisi de kurbanlıklara gerdanlık takılabileceği görüşünü kabul etmiştir.[1135]

[1129] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, II, 515-516; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, II, 88-89.

[1130] Kurbanlık hayvanlara kılade takılması ve hükmü konusunda geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 437, 454-457, XIII, 362-363.

[1131] Şâfiî, *el-Üm*, II, 216.

[1132] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLII, 374, XLIII, 243; Müslim, Ḥac, 64; Ebû Dâvûd, Menâsik, 14; İbn Mâce, Menâsik, 95. كُنْتُ أَفْتِلُ القَلَائِدَ للنبيّ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ، أنَّ رسولَ اللَّهِ صلَّى اللَّهُ عليهِ وسلَّمَ أهدى مرَّةً غنمًا ، وقلَّدَها - فيُقَلِّدُ الغَنَمَ

[1133] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 152-153, III, 319

[1134] Nesâî, Dahâya, 65, 68. (عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «فَتَلْتُ قَلَائِدَ بُدْنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيَّ، ثُمَّ قَلَّدَهَا، وَأَشْعَرَهَا وَوَجَّهَهَا (إِلَى الْبَيْتِ، وَبَعَثَ بِهَا، وَأَقَامَ فَمَا حَرُمَ عَلَيْهِ شَيْءٌ كَانَ لَهُ حَلَالًا (كُنْتُ أَفْتِلُ قَلَائِدَ هَدْيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَمًا)

[1135] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 319.

Fıkıh âlimleri hedy, fevat, ifsat ve avlanma yasağı dolayısıyla kesilen ceza kurbanlarından kurban sahibinin yiyip yiyemeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Şâfiî'nin de içerisinde bulunduğu fukahadan bir grup, Temettü ve Kıran haccı için kesilen hedy kurbanından sahibinin yiyemeyeceği görüşünü savunmuşlardır. Aynı şekilde haccı ifsâd etmekten ve hac için ihrama giren bir kimsenin Arafat vakfesine yetişememesinden dolayı kesilen ceza kurbanı (fevât) ve muhrimin avlanması ya da harem bölgesinde avlanılmasından dolayı bedel olarak kesilen ceza kurbanlarından da yiyemeyeceğini kabul etmişlerdir. Gerekçe olarak da tüm bu kurbanların vâcip kapsamında değerlendirilmesi ve adak/nezir kurbanı gibi kabul edilmesidir demişlerdir. Dolayısıyla onlara göre nafile dışındaki kurbanların etinden sahibinin yiyemeyeceği görüşü kabul görmüştür. İbn Ömer (ra) nezir/adak kurbanı ile avlanma yasağından kaynaklı ceza kurbanlarından sahibinin yiyemeyeceğini, diğerlerinden yemekte hiçbir sakınca bulunmadığını bildirmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İshak da aynı görüştedir.[1136]

İmam Mâlik ise, Temettü ve Kıran haccı gibi vücûbiyet ifade eden kurbanlardan sahibinin yiyebileceğini ancak bunların dışında kalan; avlanma yasağını ve hac yasaklarını çiğnemekten dolayı kesilen kurbanlar ile nezir kurbanlarından sahibinin yiyemeyeceği görüşünü savunmuştur.[1137] Hanefîler ve Zâhirilerden İbn Hazm, Temettü ve Kıran hedyinden kurban sahibinin yiyebileceği fakat bunlar dışında kalan vâcip hedy kurbanlarından ise yiyememeyeceği görüşünü savunmuşlardır.[1138]

Hedy nevinden kurbanların etlerinden kurban sahibinin yiyip yiyememesinin hükmüne dair fakihler arasında önemli derecede görüş farklılığı olmamakla birlikte Demîrî'nin de kabul ettiği görüş, İmam Şâfiî ile birlikte yenilemez görüşünü savunan azınlıkların değil fukahanın kahir ekseriyetinin kabul ettiği görüştür. Demîrî'ye göre, hedy kurbanı nafile nevinden ise fukahanın icmaıyla kurban sahibi kestiği hedy kurbanının etinden yiyebilir. Udhiyyede de aynı hüküm geçerlidir. Demîrî görüşünü Cabir'in (r.a.) Allah Rasulü'nden rivayet ettiği "Allah Rasulü (sav.), Veda Haccı'nda otuzaltı tanesini bizzat kendi elleriyle boğazlamak suretiyle yüz deve hedy kurbanı kesti. Geri kalanının kesilmesi için de Hazreti Ali'yi (ra) vekil tayin etti. Daha sonra da bu

---

[1136]İbn Rüşd, *Bidâye*, II, 135; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, III, 204; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 153; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 27; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, II, 116.

[1137]Tâhâvî, *Meâlimü's-sünen*, II, 158; Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 313.

[1138]Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 153; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5, 312; Aynî, *el-Binâye*, IV, 484; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, II, 116; Serâhsî, *el-Mebsût*, IV, 141.

develerin etinden birer parça kendisi için pişirilmesini emretti. Hz. Ali (ra) ile birlikte pişirilen etten yediler"[1139] hadisi ile temellendirmiştir.[1140]

Kesilen hayvanın karnından çıkan yavrunun/cenin veya yumurtanın yenilmesinin câiz olup olmadığı konusuna fıkıh kitaplarında yer verilmiş ve bu konu İslam âlimleri arasında tartışılagelmiştir. Fıkıh ulemasının kahir ekseriyeti, ceninin hayvan kesildikten sonra kesilen hayvanın karnından sağ olarak çıkması ve çıkan bu ceninin de tezkiye edilmesi ile helâl olacağını kabul etmişlerdir. Fakat henüz kesim işlemi gerçekleşmeden önce ölecek olursa ceninin yenilmesinin helâl olmayacağını savunmuşlardır. Anne hayvan kesildikten sonra, anne karnından çıkan cenin canlı halde değil de ölü halde ise ve organları da tam olarak oluşmamışsa yenilmez demişlerdir.[1141]

Bu durumda organları oluşmuş olsa bile Ebû Hanîfe'ye göre yenilmez. Fakat kestikten sonra anne karnından ölü olarak çıkmış olsa dahi, sahabenin icmaıyla yenilmesi heâldir. İmam Mâlik, Evzâî, Sevrî, İmam Şâfiî, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, İshak ve Ahmed b. Hanbel de yenilmesinin helâl olacağı görüşündedirler. Bu görüşlerini de Ebû Hureyre'den rivayet edilen: "Annesinin kesilmesi, yavrunun da kesilmesi hükmündedir" hadisine[1142] dayandırmışlardır ve bu rivayete dayanarak ceninin de hükmen, annesine tabi olduğunu ifade etmişlerdir. Cenin, annenin bir parçasıdır. Çünkü annenin yediği besin ile o da beslenmiş olur. Bundan dolayı da hükmen anneye tabidir.[1143]

Ebû Hanîfe ise, diğerlerine muhalif olarak bu konuda tek kalmış ve "size meyte ve kan haram kılındı"[1144] âyetine dayanarak ceninin meyte olduğunu ve dolayısıyla bu âyetten çıkan hükme dâhil olup yenilmesinin câiz olmadığını ifade etmiştir.[1145] Demîrî de behîme türünden bir hayvanın kesilmesinden sonra karnından çıkan cenin hakkında ulemanın kahir ekseriyetinin görüşünü benimsemiştir.[1146]

[1139] İbn Mâce, Menâsik, 84. (أهدى النبي - صلى الله عليه وسلم - في حجة الوداع مائة من النوق، ذبح منها ثلاثاً وستين بيده، والباقي أعطاه علي بن أبي طالب يذبحه، ويوزع لحمه، وأمر أن يؤخذ من كل بعير قطعة، فجعلت في قدر فطبخت فأكل من لحمها وشرب من مرقها)

[1140] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 153.

[1141] Bkz. Meverdî, *Hâvi'l-Kebîr,* XV, 148-152.

[1142] Ebû Dâvûd, Edâhî, 18; Tirmizî, Et'ime, 2. (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ)

[1143] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 701; Bâcî, *el-Müntekâ*, III, 117; İbnü'l- Mehâmilî, *Lübâb,* s. 79; Nevevî, *Ravza*, I, 13; a.m, *el-Mecmû`,* I, 216.

[1144] Mâide, 5/3. "…حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ"

[1145] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 701; Meverdi, *Hâvi'l-kebîr,* XV, 148; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 42; Serahsî, *el-Mebsût,* XII, 6,7; Boran, Mustafa, "Hanefi Mezhebinde Hayvan Kesimi/ Slaughtering of Animals in The Hanafi Sect", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 8 S: 41, Aralık 2015, s. 1329.

[1146] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 70.1.

Demîrî, ölmüş kuşun karnından çıkan yumurtanın hükmüne dair üç görüş zikretmiştir:

1. Maverdî, Rûyânî, Şâşî gibi âlimler, şayet ölü kuştan çıkan yumurta katılaşır/sertleşirse temiz, yoksa pis hükmündedir.

2. Mutlak olarak temizdir. Çünkü o ölüden ayrılmakla içinden çıkan yavruya benzemiştir. Ölüden doğan yavru gibi, ölüden çıkan yumurta da temiz hükmündedir.

3. Mutlak necistir. Çünkü o, kuşun vücudundan ayrılmadan önce kuşun bir parçası durumundaydı. İmam Mâlik de bu görüşü tercih etmiştir.[1147]

Ölmüş bir kuştan çıkan yumurta, yaşayan başka bir kuşun altına konulsa (kuluçka amaçlı), ondan da civciv çıksa, bu durumda tercih edilen görüş çıkan yavrunun temiz olduğudur. Bu durum bütün hayvanlar için geçerlidir. Şâfiiye göre yumurtanın dışı pistir. Çünkü tavuğun ferci necis kabul edilmiş ve yumurta necis olan yerden çıktığından dolayı yumurtanın dışının da necis olduğu dolayısıyla yıkanması gerektiği görüşü benimsenmiştir.[1148]

Avlanma veya kesilme sonucunda hayvanın karnından çıkan cenine dair görüşler şunlardır: cenin anne karnından çıkması anında tam olarak oluşumunu tamamlamamışsa bu cenin yenilmez. Tüm uzuvları oluşmuş bir şekilde çıksa dahi eğer ölü ise, bu durumda yine Ebû Hanîfe, İmam Züfer ve Hasan b. Ziyâd yenilmesini câiz görmemişlerdir. Çünkü onlara göre bu vaziyetteki cenin meytedir.[1149] Ebû Yusuf ile İmam Muhammed, Hanbelî ve Şâfiîler ise ölü doğan ceninin tüyleri olsun ya da olmasın yenmesini câiz kabul etmişlerdir. Çünkü "annenin kesilmesi karnındaki yavrunun da kesilmesi demektir"[1150] hadisine binaen onlara göre annenin tezkiyesi ceninin de tezkiyesi kabul edilmiştir.[1151] Hanbelîler hayvanın karnından ölmüş halde çıkan ceninin tezkiyesini müstehab görmüş ve tezkiyeden kastın da ceninin içindeki kanın boşalması olduğunu belirtmişlerdir.[1152]

[1147] Maverdî, *Hâvî*, I, 72; Rûyânî, *el-Bahr*, I, 61-62; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema*, I, 119; Maverdî, *el-Hâvî*, I, 73; Nevevî, *el-Mecmû`*, II, 570; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 341-342.
[1148] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 342-343.
[1149] Kâsânî, *Bedâi'*, V, 42.
[1150] Ebû Dâvûd, Edâhî, 18; Tirmizî, Et'ime, 2; Sayd, 10; İbn Mâce, Zebâih, 15; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-muğnî, Suûdî Arabistan 1421/2000, Edahî, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 31.
[1151] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 136; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 42; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 309.
[1152] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 310.

Mâlikîler de ceninin hayvanın karnından canlı çıkması halinde diğer mezheplerin görüşünde olduğu gibi tezkiyesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Ölü çıkan ceninin yenilebilmesi için üç şart öne sürmüşlerdir:

1. Hilkatinin tamamlanmış olması,

2. Tüylerinin çıkmış olması,

3. Ceninin, annenin ölümü sebebiyle ölmüş olması.[1153]

Kurbanın hükmünün sünnet olduğunu savunan Demîrî'nin, kurbana dair tüm konularda da Şâfiî mezhebinin görüşlerini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Fakat şunu belirtmek isteriz ki, fıkıh uleması tarafından kurban ibadetinin hükmü ister vacip isterse sünnet olarak adlandırılmış olsun, kurban ibadetinin tarihten günümüze ulema arasında önemli bir ibadet olduğu kabul edilmiştir. Kurban ibadeti konusunda da naslardan hüküm çıkarmada titiz davranan ulema kurbanın fıkhi açıdan kâmil olabilmesi için de oldukça titiz davranmış ve Allah'a tadim edilen kurbanın her türlü eksik, noksan ve ayıptan salim olmasını fıkhi prensip edinmişlerdir. Fukahanın bu titiz gayretlerini insanlara zorluk çıkarmak, bu konuda onlara ekstra sorumluluk yüklemek olarak anlamamak gerkir.

3.2. Haramlar ve Helâllerle İlgili Hükümler

3.2.1. Hayvan Öldürmenin Hükmü

Hayatın tüm alanlarına dair belirli prensipler koyan İslam, Kur'an ve Sünnet ile koymuş olduğu hükümlerle denizde ve karada avlanarak, etinden, derisinden, tüyünden ve kemiğinden yararlanmak veya insanlara vermiş olduğu eziyetleri defetmek maksadıyla avcılığı meşru kabul etmiş ve avlanma ile ilgili birtakım kurallar koymuştur. Etinin yenilip yenilmemesi farketmeksizin fıtraten evcil olmayan hayvan av olarak isimlendirilirken; bu vasıftaki hayvanı hileli bir şekilde yakalamak da avlanmak olarak tarif edilmiştir.[1154]

[1153]Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî,* I, 385; Çetinkaya, *Ömer, İslam Fıkhında Avcılık ve Av Hükümleri*, Yayımlanmamış YLT, İstanbul-2010, ss. 53-55.

[1154]Rahîbânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu uli'n-nuhâ fî şerhi Ğâyeti'l-müntehâ*, el-MektEbû'l-İslâmî, Dımaşk 1961, VI, 339.

Avlanmanın av tüfeği, ok, mızrak, bıçak tarzı birtakım aletlerle olabileceği gibi köpek/tazı, çıta, kaplan atmaca, doğan, şahin gibi av maksadıyla eğitilmiş bazı hayvanlarla da yapılabileceği fıkıh kaynaklarında zikredilmiştir.[1155] Kur'an-ı Kerim, avlanmanın muallem/eğitimli avcı köpek,[1156] el ya da mızrak ile yapılabileceğine,[1157] besmele çekilmek suretiyle salıverilen avcı hayvanın salıveren adına avladığı avın meşruiyetine dair bilgiler vermiştir.[1158] Tüm mezhepler eğitilmiş köpek ve doğan, tazı vs. gibi eğitilmiş hayvanlarla avlanmanın câiz olduğu yönünde görüş birliği etmişlerdir.[1159] Demîrî de cumhurun görüşüne muvafık olarak doğan, tazı vs. gibi eğitilmiş av hayvanlarının avladıklarının yenilebileceğini ifade etmiş ve bu görüşünü de Adiy b. Hatim'den rivayet edilen "*Rasulullah'a doğanın avladığı hayvan (etinin yenilip yenilmeyeceği) hakkında sordum. O da senin için avladığından ye, buyurdu*"[1160] hadisiyle gerekçelendirmiştir.[1161]

Siyah köpekle avlanmanın câiz olup olmayacağı yönünde ihtilaflara da yer veren Demîrî, bu konuda şunlara değinmiştir. Ahmed b. Hanbel, siyah köpekle ilgili hadisi[1162] bu köpek ile av yapılamayacağına ve siyah köpeğin avladığının yenilmesinin câiz olmayacağına delil göstermiştir.[1163] Şâfiî ulemasından Ebû Bekir es-Sayrâfî de (ö. 330/941) Ahmed b. Hanbel'in görüşünü tercih edenlerdendir.[1164] İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe ve Cumhur ise, siyah köpeğin avının da diğer köpekler gibi câiz olduğunu ve yenilebileceğini savunmuşlardır.[1165] Bu konuda nehy ifade eden hadisten murat "siyah köpeği diğer köpek türlerinden soyutlamak değildir, beyaz köpek için kabı yaladığında durum ne ise siyah köpek içinde aynı durum geçerlidir" demişlerdir.[1166]

[1155] Kâsânî, *Bedâi`*, V, 61; *Mâverdî*, *el-Hâvî*, III, 15; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 598.
[1156] Mâide 5/4.
[1157] Mâide 5/94.
[1158] Mâide 5/4.
[1159] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 67.
[1159] Meydânî, *el-Lübâb,* III, 217-218.
[1160] Buhârî, Zebâih, 1; Tirmizî, Sayd ve Zebâih, 3; Ebû Dâvud, 2851; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 268, XXXII, 132, 136. روى الترمذي عن عدي بن حاتم رضي الله تعالى عنه قال: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن صيد البازي فقال : "ما أمسك عليك فكل"
[1161] *Demîrî, Hayâtü'l-Hayevân*, I, 371.
[1162] "...kadın, eşek ve siyah köpek namazını bozar..." Müslim, Salât, 265; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 38; Ebû Dâvûd, Salât, 110; Tirmizî, Salât, 253; Nesâî, Salât, 7. (يقطع صلاة المرء المسلم المرأة, والحمار, والكلب الأسود)
[1163] İbn Kudâme, *el-Mukni`*, s. 457.
[1164] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660.
[1165] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulemâ,* III, 425.
[1166]Mervezî, Ebû Abdillah Muhammed b. Nasr, *İhtilâfü'l-Fukahâ*, thk. Muhammed Tâhir Hakîm, Ezvâu's-Selef, Riyad 1320/2000, s. 160-161; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 174; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-*

Hadislerde geçen bu hayvanların avladıklarının birtakım şartları haiz olması durumunda yenilebileceği belirtilmiş olup[1167] bu şartlar ise kısaca şunlardır:

1. Avda kullanılacak hayvanların belirli eğitimlerden geçirilmesi gereklidir. Köpek, çıta vb hayvanların av için salıverildiğinde yakaladıkları avdan yememeleri, kuş türü hayvanların ise salıverildiğinde gitme, çağrıldıklarında tekrar dönmeleri eğitilmiş olduklarını gösterir. Hanbelî ve Şâfiîler köpek türünden hayvanlarda eğitimin ölçüsünü avdan yememelerine ek olarak salıverilme ve çağrılma durumlarında sahibine itaat etmeleri olarak da görürler. Mâlikîler ise avdan yememelerini değil itaati şart koşmuşlardır.[1168]

2. Avcı hayvanların mahza av maksadıyla salıverilmesi/niyet ve salıverilirken besmele çekilmesi şart koşulmuştur. Henüz salıverilme olmaksızın yakaladıkları avın yenilmesinin câiz olmayacağı konusunda fukaha arasında ittifak vardır. Hanefîlerde mahza av için salıverilmiş olma şartı aranmamıştır. Fakat diğer mezheplere göre eğitilmiş hayvanların sahibi öncelikle avını görerek belirlemeli ardından avlanması için eğitilmiş hayvanını salıvermelidir.[1169]

3. Av esnasında eğitilmiş hayvana, eğitilmemiş diğer bir hayvan iştirak etmemelidir. Çünkü eğitimli olmayan hayvan avı tutup yiyebilir. Dolayısıyla müstakil avlandığı yenilmediği gibi müştereken yakaladığı da yenilmez. Bu bağlamda Adî b. Hâtim Hz. Peygamber'e, "Köpeğimi yolladıktan sonra, yanına vardığımda yolladığım köpeğimle birlikte avın başında başka bir köpek de bulursam ne yapmalıyım" diye sormuş. Hz. Peygamber ise "O avdan yeme; zira sen başkasının köpeği için değil sadece kendi av köpeğin için besmele çektin" buyurmuştur.[1170] Bununla birlikte birden fazla eğitilmiş hayvanın avladıklarının yenilmesinde bir beis görülmemiştir.[1171]

4. Avcı hayvan avlanırken avını kan akıtmaksızın boğarak veya ezerek öldürürse fukahanın kahir ekseriyetine göre bu avın yenilmesi câiz olmaz. Şâfiîler ise bu konuda

---

İstizkâr, II, 84; Rûyânî, *el-Bahr*, II, 131-132; Karâfî, *ez-Zahîre*, II, 159; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660.

[1167] Buhârî, Zebâih 2, 7, 10; Müslim, Sayd 1, 2, 3.

[1168] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 221; Kâsânî, *Bedâi`*, V, 52; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVIII, 109; Şâfiî, *el-Ümm*, II, 248-249;

[1169] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 221; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 34.

[1170] Buhârî, Zebâih 2; Müslim, Sayd 3, 4, 5. (وَإِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ، وَإِنْ شَارَكَ كَلْبُكَ كَلْبَ آخَرَ فَلَا تَأْكُلْ)

[1171] Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 221.

muhalif görüş bildirmişler ve mezkûr durumda da avın yenilmesinin câiz olduğunu kabul etmişlerdir.[1172]

5. Köpek vb. hayvanların eğitilmiş olduklarının göstergesi onların yakaladığı avdan yememeleridir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber av için salıverilen köpeğin avından yemesi durumunda bu avdan yenilmesini nehyetmiştir. Avcı hayvanın böyle bir durumda bu avı ancak kendisi için tutumuş olabileceğini belirtmiştir.[1173] Bu durum avcı kuşlar için değil köpek türündeki avcı hayvanlar için geçerli kabul edilmiş, kuşlar yakaladıkları avdan yemiş olsalar da bunda bir beis görülmemiştir. Mâlikîler ise diğer mezheplere muhalif olarak av köpeğinin yakaladığı avdan yemiş olması durumunda bu avın yenilmesinde bir mahzur görmemişlerdir.[1174]

Demîrî harem bölgesine ve burada avlanmanın hükmüne de temas etmiştir. İhram kelime olarak, lügatta "bir şeyi haram kılmak, herhangi bir şeyden kendini mahrum bırakmak, Harem sınırlarına veya haram aylara girmek" anlamlarına gelir. Terim olarak ise hac ya da umreye niyet eden kimse için normal zamanlarda yapması haram olmayan bazı davranışların, hac ve umre ibadeti tamamlanıncaya kadar haram kılınması anlamındadır.[1175] Fıkıhta ise, "muayyen kısıtlama ve yasaklara giriş" şeklinde tarif edilir. İhrama giren kişi ise muhrim olarak isimlendirilir.[1176]

Harem bölgesinden kastın hangi mekânlar olduğu da ulema arasında tartışılagelmiştir. Allah Rasulü, bir kuş yavrusuyla oynayan çocuğu görmüş ve o çocuğu bu kuşla oynamaktan menetmemiştir.[1177] Tahâvi şayet Mekke şehri gibi Medine şehri için de harem söz konusu olsaydı, avlanmak buranın sınırları içinde de yasaklanırdı, Allah Rasulü de o kuşun alıkonulmasına müsaade etmezdi, diyerek Medîne şehri için haremin söz konusu olmadığını savunmuştur.[1178] Mâlikilerin bir kısmı da yukarıda zikredilen

---

[1172] Şâfîî, *el-Üm*, II, 249;
[1173] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IX, 291; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVIII, 105;
[1174] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulemâ,* III, 371; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 34. Mezkûr maddeler için bkz ayrıntılı Furat, Ahmet Hamdi, İslam Hukukunda "Avcılık" (Fıkıh Kitaplarındaki Kitabu's-Sayd Bahsinden Modern Avcılığa Bakış*), Ekev Akademi Dergisi*, Y. 17 S. 55 (Bahar 2013), s. 230-231, 233-234, 237-239.
[1175] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 122, 126; Zebîdî, *Tacü'l-Arûs*, 31, 432; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, V, 31; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, II, 128-129;
[1176] Aynî, *el-Binâye*, IV, 167; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, II, 344; Öğüt, Salim, "Harem", *DİA,* XVI, s. 131, ss. 127-132, İstanbul 1997.
[1177] Ahmed. b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 115, 119; Buhârî, Edeb 81, 112; Müslim, Edeb, 30; İbn Mâce, Edeb, 24.
[1178] Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, IV, 195.

hadiste Medine'nin harem olduğuna dair herhangi bir işaret olmadığı gerekçesiyle burada avlanmanın yasak olmadığı görüşünü savunmuşlardır. Şâfiî, Hanbelî (olmadığı görüşünü savunanların dışındakiler) ve Mâlikîler'e (diğer kısmı) göre ise Mekke gibi Medine'nin de hududu belirlenmiş ve bazı ahkâmı gerektiren bir hareminin olduğu görüşü benimsenmiştir. Bu konuda da "İbrâhim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım"[1179] hadisini delil getirilmiştir.[1180] Dolayısıyla Medine şehri için belirlenen harem bölgesinde de avlanmak ve bitkilerin koparılması, ağaçların kesilmesi haram kapsamında değerlendirilmiştir.[1181]

Hanefîler ise herhangi bir ahkâma müteallık olarak Medîne'ye has bir haremin olmadığını savunmuşlardır.[1182] Hanefî fıkıhçısı Tahâvî, Hz. Peygamberin mezkûr hadisinin, harem konusunda delil olmayacağını savunmuş ve söz konusu hadisi, şehrin tabii güzelliğinin korunmasını hedefleyen bir ifade olarak kabul etmiştir.[1183] Demîrî, Medine şehrinin hareminin olmadığı görüşünü savunanlara muhalefet etmiş ve Medine'nin de hareminin olduğunu ve burada avlanmanın câiz olmadığını savunmuştur.[1184]

Fıkıh kitaplarında ihram yasaklarına geniş biçimde yer verilmiştir. Bu yasaklar içerisinde ihramlının avlanma yasaklarına da değinilmiştir.[1185] "İhramlıyken kara avı size haram kılınmıştır"[1186] âyetini referans edinen fıkıh uleması, etinin yenilmesi helâl olan ve ehlî olmayan kara hayvanının ihramlı tarafından avlanmasının yasak olduğu yönünde hüküm koymuşlardır. Bununla birlikte " *Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu -Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder*"[1187] âyeti bağlamında ihramlının yasak ihlali durumunda telef etmiş olduğu hayvanın misli ile tazmin edeceğine hükmetmişlerdir.

[1179] Müslim, Hac, 454.
[1180] Râfiî, *el-Muharrer*, I, 450; Sahnûn, *el-Müdevvene*, V, 225;
[1181] Müslim, Hac, 457; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, III, 357; Râfiî, *el-Muharrer*, I, 450.
[1182] İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 43; Serahsî, *el-Mebsût,* IV, 105; Ayas, Tahir, "Medine Harem Bölgesinin Tespiti: Eleştiriler Bağlamında Bir Buhârî Rivayetinin Serüveni", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İSAM, İstanbul 2018, S. 40, ss. 1-45, s. 2.
[1183] Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, IV, 193-194; Öğüt, "Harem", XVI, 131-132.
[1184] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, IV, 94.
[1185] İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfe*, IV, 178; Hüseynî, Takiyuddîn Ebûbekir b. Muhammed, *Kifâyetu'l-Ahyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, thk. Ali Abdulhamid Baltacî, Dâru'l-Hayr, Dımaşk 1994, s. 230.
[1186] Mâide, 5/96.
[1187] Mâide, 5/95.

Buradan hareketle ihramlı, deve kuşunu telef etmesi durumunda bir deve; vahşi sığır veya vahşi eşekte bir sığır; sırtlanda bir koç; ceylanda bir dişi keçi; tavşanda bir dişi oğlak keserek o harem bölgedeki fakirlere tasadduk etmek mecburiyetindedir. Fakat çekirge gibi misli olmayanların itlafı halinde kıymetlerinin tasadduk edileceği kabul edilmiştir.[1188]

Bazı Şâfiî fıkıhçıları "kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı"[1189] âyetini referans alarak söz konusu yasaktan deniz canlılarını istisna tutmuşlardır.[1190] Dolayısıyla deve, sığır ve tavuk türü gibi canlılar ile deniz ürünlerinin avlanmasından dolayı ihramlıya herhangi bir cezanın gerekmediği görüşü kabul edilmiştir.[1191] Çekirge konusunda ise, çekirgenin kara hayvanı mı yoksa deniz hayvanı mı olduğu tartışmasından yola çıkarak muhrimin çekirge telef etmesi durumunda kendisine ceza terettüp edip etmeyeceği meselesi tartışılagelmiştir. Bir kısmı İbni Mace'den gelen şu rivayeti delil göstererek onun deniz hayvanı olduğunu ileri sürmüşlerdir: "*Allah'ım! Çekirgeleri helak et, büyüklerini öldür, küçüklerini helak et, nesillerini kes, ağızlarını geçimliğimiz ve rızkımızdan (uzak) tut. Sen duaları işitensin. (Allah Rasulünün yanında bulunanlardan) bir adam: Ey Allah'ın Resûlü! Çekirgelere nasıl böyle beddua ediyorsunuz, onlar ki Allah'ın ordularından bir ordudur, dedi. Allah Rasulü de: Çekirge, denizdeki bir balığın hapşırığıdır*[1192] diye ifade buyurmuşlardır."[1193]

Demîrî'nin de zikretmiş olduğu üzere ihramlının çekirge telef etmesi durumunda kendisine ceza terettüp edeceğini savunan bazı Şâfiî fıkıhçılarının bu konuda öne sürdükleri deliller ise şunlardır:

a) İmam Şâfiî'nin *el-Müsned*'inde sahîh veya hasen bir senedle Tâbiînden Abdullah b. Ebî Ammâr'dan (ö. ?) rivayet ettiği şu hadistir: Muaz b. Cebel ve Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652-53) ile birlikte, ihramlı bir topluluk ile beraberken, umre yapmak için Beytu'l-Makdis'den yola koyulduk. Yolda, müsait bir yerde Ka'b bir ateş yakıp ve bu ateşte ısınmaya başladı, derken bir çekirge sürüsü geliverdi. İhramlı olduğunu unutan Ka'b, yakaladığı iki çekirgeyi öldürdü, hatırlar hatırlamaz ise çekirgeleri (yemeden) attı.

[1188] Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 303-305; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 395; Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 423.
[1189] Mâide, 5/96.
[1190] İbn Münzir, *İşrâf*, III, 251; Râfiî, *el-Azîz*, III, 495.
[1191] Râfiî, *el-Azîz*, III, 495; Mâverdî, *Hâvî*, IV, 282;
[1192] Demîrî, çekirgenin balığın hapşırmasından mütevellid olduğu rivayetinin şâz olarak nitelendirildiğini ifade etmektedir. *Hayâtü'l-hayevân,* I, 619-620.
[1193] Tirmizî, Et'ime 23; İbnu Mace, Sayd, 9.

Medine'ye ulaşınca Hz. Ömer'e uğrayıp bu durumu anlattı. Hz. Ömer: *kendine nasıl bir ceza verdin?* diye sordu. Ka'b: *İki dirhem ödeme cezası'* dedi. Hz. Ömer: *Öyle mi! Yerine getir öyleyse. İki dirhem yüz çekirgeden daha kıymetlidir.*[1194]

b) İbn Abbâs'ın, ihramlının çekirge avlamasıyla ilgili kendisine yöneltilen soruya hayır şeklinde cevap vermesi de çekirge avı yasağına delil gösterilmiştir.[1195]

d) Ebû Hureyre'den rivayet edilen: "*Rasulullah ile birlikte bir hac veya umre yolculuğuna çıkmıştık. Yolda (kopmuş) bir çekirge ayağına rastladık. Ona (çekirge ayağına) ayakkabılarımızla ve bastonlarımızla vurduk. Bunun üzerine Allah Rasulü: 'onu yiyiniz, o deniz avı türündedir*.' buyurdular"[1196] Benzer bir rivayet de Ebû Mühezzim'in Ebû Hureyr'eden yapmış olduğu şu hadistir: "*Yolda çekirge ayağına rastladık. İçimizden biri ihramlı olduğu halde ona asasıyla vurdu. Ona, yaptığı şeyin doğru olmadığı söylendi. Bu durum Rasulullah'a anlatıldı. Allah Rasulü de: o (çekirge), deniz avı nevindendir, buyurdu*.[1197]

c) İhramlıyken çekirge öldürdüğünü ve bundan dolayı kendisine herhangi bir cezanın terettüp edip etmeyeceğini soran kimseye İbn Abbâs "*onda (çekirge) bir tutam azık vardır*"[1198] şeklinde cevap vermiştir.

Demîrî bu rivayetle ilgili şunu nakletmiştir: "İmam Şâfiî, bu rivayetle İbn Abbas'ın çekirgenin kıymetine işaret ettiğini söylemiştir. Dolayısıyla muhrime, çekirge ve yumurtasından dolayı onun (çekirge ve yumurtasının) kıymetini, bir avuç buğdayla da olsa tazmin etmesi gerekir. Muhrim harem bölgesinde, bilerek veya bilmeyerek bir

---

[1194] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 337; Şâfiî, *el-Müsned*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1400(h), s. 135 (أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي عَمَّارٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ، أَقْبَلَ مَعَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَكَعْبِ الْأَحْبَارِ فِي أُنَاسٍ مُحْرِمِينَ مِنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ بِعُمْرَةٍ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ وَكَعْبٌ عَلَى نَارٍ يَصْطَلِي مَرَّتْ بِهِ رِجْلٌ مِنْ جَرَادٍ، فَأَخَذَ جَرَادَتَيْنِ بِيَحْمِلُهُمَا وَنَسِيَ إِحْرَامَهُ، ثُمَّ ذَكَرَ إِحْرَامَهُ فَأَلْقَاهُمَا، فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ دَخَلَ الْقَوْمُ عَلَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَدَخَلْتُ مَعَهُمْ، فَقَصَّ كَعْبٌ قِصَّةَ الْجَرَادَتَيْنِ عَلَى عُمَرَ، فَقَالَ عُمَرُ: وَمَنْ بِذَلِكَ؟ لَعَلَّكَ بِذَلِكَ يَا كَعْبُ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ ابْنُ حُصَيْنٍ: إِنَّ حِمْيَرَ تُحِبُّ الْجَرَادَ. قَالَ: مَا جَعَلْتَ فِي نَفْسِكَ؟ قَالَ: دِرْهَمَيْنِ، قَالَ: بَخٍ، دِرْهَمَانِ خَيْرٌ مِنْ مِائَةِ جَرَادَةٍ، اجْعَلْ مَا جَعَلْتَ فِي نَفْسِكَ); Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 618-619; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 401.

[1195] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 337.

[1196] Ebû Dâvud, Menâsik 42; Tirmizî, Hac 27.

[1197] Ebû Dâvûd, Menâsik, 42.

[1198] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 337; Şâfiî, *Müsned*, s. 136. (قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ، يَقُولُ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ فَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ جَرَادَةٍ، قَتَلَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فِيهَا قُبْضَةٌ مِنْ طَعَامٍ، وَلْيَأْخُذَنَّ بِقَبْضَةِ جَرَادَاتٍ، وَلَكِنْ عَلَى ذَلِكَ رَأْيِي قَالَ الشَّافِعِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَوْلُهُ: وَلْيَأْخُذَنَّ بِقُبْضَةٍ جَرَادَاتٍ: إِنَّمَا فِيهَا الْقِيمَةُ، وَقَوْلُهُ: وَلَكِنْ عَلَى ذَلِكَ رَأْيِي، يَقُولُ: تَحْتَاطُ فَتُخْرِجُ أَكْثَرَ مِمَّا عَلَيْكَ بِعْدَمَا أَعْلَمْتُكَ أَنَّهُ أَكْثَرُ مِمَّا عَلَيْكَ)

çekirgeye basmış olsa ceza öder. Şayet çekirge bütün yolları kaplamış, basmamak gibi bir imkân kalmamışsa bu durumda tazmin gerekmez."[1199]

Ulemanın ileri sürmüş olduğu ilgili naslardan anlaşılan, çekirgenin kara avı olduğu ve ihramlı kimse tarafından telef edilmesi durumunda o kimseye ceza terettüp edeceği görüşü[1200] Demîrî tarafından da kabul görmüştür.[1201] Şâfiî Mezhebinin esah görüşü de bu yöndedir. İbn Abbâs, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Atâ b. Ebî Rebâh,[1202] Hanefîler,[1203]Mâlikîler[1204] ve Hanbelîler de[1205] aynı görüştedirler. Demîrî'nin de içinde bulunduğu cumhur-u ulemanın meseleye ilişkin ileri sürdükleri deliller, enine boyuna incelendiğinde çekirgenin kara avı olduğu ve mezkûr fetvanın da bu yönde verildiği kanaati tercih bakımından kuvvetli ve isabetli görünmektedir. Çünkü çekirgenin karada üreyip hayat süren canlılardan olduğu ifade edilmiştir.[1206] Kaldıki suya düştüğü anda ölmesinden dolayı da deniz canlısı olmadığı anlaşılmaktadır.[1207]

Şartları taşıması dolayısıyla kara canlısı olan çekirgenin avlanılması durumunda da muhrime ceza gerekir. Ancak tazmin miktarının ne olacağı konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve Hanefî ulemâsı, ihramlı durumda çekirge öldürenin ödemesi gereken cezanın miktarına dair belirli bir ölçü koymamıştır. Bu durumda kişi muhayyer bırakılmıştır. Delilleri ise, İbn Abbas'a çekirge öldürenin ödemesi gereken miktar ile alakalı sorulan soruya, yukarıda zikrettiğimiz İbn Abbas'ın "*onda (çekirge) bir tutam azık (buğday vs.) vardır*"[1208] şeklinde verdiği cevaptır. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu miktar, çekirgenin kıymeti kadardır. Ancak Şâfiîlerin çoğunluğu çekirgeyi misli olmayan canlılar kategorisinde değerlendirmiş ve bir tutam hurma tasadduk etmekle cezanın ödeneceğini savunmuşlardır.[1209]

[1199] *Demîrî, Hayâtü'l-Hayevân,* I, 619.
[1200] Şâfiî, *el-Üm*, II, 215; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, IV, 423; Râfiî, *el-Azîz*, III, 495; Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 332.
[1201] *Demîrî, Hayâtü'l-Hayevân,* I, 618.
[1202] Râfiî, *el-Azîz*, III, 495; Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 331.
[1203] Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 101; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 196; Aynî, *el-Binâye*, IV, 396.
[1204] İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Fethu'l-Aliyyi'l-Mâlik fi'l-Fetvâ alâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, ts. II, 340; Haraşî, *Şerhu Muhtasar*, II, 364.
[1205] İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, III, 309; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, V, 509.
[1206] Kâsânî, *Bedâi'*, II, 196; İbn Kâsım, Abdurrahmân b. Muhammed, *el-İhkâm Şerhu Usûli'l-Ahkâm*, yy. 1406, II, 413; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 617-618.
[1207] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 254.
[1208] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 337; Şâfiî, *Müsned*, s. 136.
[1209] Şâfiî, *el-Üm*, II, 215, VII, 74; Mâverdî, *Hâvî*, IV, 333; İbn Teymiyye, *Şerhu Umdeti'l-Fıkh*, thk. Heyet, Dâru Atâati'l-İlm, Riyad 1440/2019, V, 31-32; Âli-Nu`mân, Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, *Câmiu Türasi'l-Alâmeti'l-Elbânî fi'l-Fıkh*, Merkezü'n-Nu`mân, San`â 2015, XI, 144.

İmam Şâfii, ihramlının yanında av için eğitilmiş doğan (bâzî), tazı ve diğer ağ hayvanlarını taşımasının mekruh olduğunu ifâde etmektedir. Çünkü avı korkutup ürkütebilir, ipini sıyırarak sahibinin elinden kurtulup avı öldürebilir. Şayet yanında taşıdığı bir av hayvanını bir avın arkasından bıraksa, onu öldürüp ona eziyet etmese o kimseye herhangi bir ceza gerekmez fakat günahkâr olur. Bir kimse ihramlıyken bir ava ok atsa ve ok ava isabet etmese, harama yöneldiği için günahkâr olur. Onu telef etmediğinden dolayı o kimseye tazmin de gerekmez.[1210] Demîrî, ibn Abbas'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği "Allah Rasulü, ihramlı kimseye akbaba (rahame) öldürmeyi yasakladı ve öldürdüğü takdirde ona ceza gerekeceğini bildirdi"[1211] hadisini de bu konuda delil göstermiştir.[1212] İhramlı bir kimsenin, bir arap tavşanı öldürmesi durumunda ise, kendisine fidye olarak bir "cefr/cefra" yani dört aylık bir oğlak kurban etmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir.[1213]

Sahabeden bir grup, ihramlıyken ceylan öldüren bir kimsenin, öldürdüğü bu ceylana karşılık anz/dişi bir keçi kesmesi gerektiğini söylemişlerdir. İmam Şâfiî'nin de tercih ettiği bu görüş Rafiî ve Nevevî tarafından da kabul görmüştür.[1214] Demîrî bu görüşü kabul etmeyerek, 'zaby' (ceylan) erkektir, 'anz' (dişi keçi) ise dişidir ve kaç yaşında olursa olsun 'anz' denilir. Doğru olan ise ihramlının ceylan öldürmesi durumunda "seniyye"[1215] kesmesidir demiştir.[1216] Yine ihramlı kimse "anâk" (henüz bir yaşını doldurmamış dişi keçi) öldürürse, sahabenin bu konudaki uygulaması göz önünde bulundurularak kendisine ceza olarak bunun karşılığı bir tavşan olarak ifade edilmiştir.[1217] İmam Şâfiî'ye tâbi olarak "ğazâl", ceylanın yavrusu olup, erkek veya dişi farketmeksizin boynuzları çıkıncaya kadar ki olan ismidir. Sonrasında ise "zaby" olur.[1218] Harem bölgesinde veya ihramlı tarafından öldürülen bir "ğazâl" için, *Muharrer, Minhâc, et-Tenbîh*, *el-Mesâlik* kitaplarında ve Sahabenin uygulamalarında muhrime takdir edilen

---

[1210] Mâverdî, *el-Hâvî*, IV, 309; Râfiî, *el-Azîz*, III, 497; Nevevî, *el-Mecmû`*, VII, 298; a.m, *Ravza*, III, 148; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 370-371.
[1211] Hadis kaynaklarını taramamıza rağmen mezkûr rivayete rastlanılmamıştır.
[1212] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* II, 541. Ayrıca bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 84.
[1213] Râfiî, *el-Muharrer*, I, 449; Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* I, 643.
[1214] Râfiî, *el-Muharrer*, I, 449; Nevevî, *Ravza*, III, 157.
[1215] Seniyye: iki yaşını doldurmuş dişi keçi anlamındadır. Bkz. Râfiî, *Fethu'l-Azîz*, V, 337; Nevevî, *Ravza*, II, 166.
[1216] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* I, 61.
[1217] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* III, 207.
[1218] Âşûr, *Mevsûtü't-Tayr*, s. 269; Nevevî, *Ravza*, III, 158; İsnevî, *el-Mühimmât*, IV, 473; İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-Muhtâc*, I, 715.

ceza bir "anz"dır.[1219] *Ravza* ve *Şerhu'l-mühezzeb'*de ise, muhrim erkek "ğazâl" öldürmüşse kendisine "cedy" (erkek oğlak), şayet dişi "ğazâl" öldürmüşse "anâk" (dişi oğlak) ceza olarak takdir edilmiştir.[1220]

Müellif, yukarıda zikrettiğimiz Mâide Sûresinin 95. âyetinde zikredilen "sayd"in tahfife uğramış âm lafız olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in öldürülmesini emrettiği beş bozguncu hayvan'ın[1221] bu emirden istisna edildiğini ve bunların hem Hil, hem de Harem'de öldürülmesinin mübah olduğunu ifade etmiştir.[1222] Rivayetlerde, balarısı, göçeğen/ağaçkakan/surad ve çavuşkuşu/ibibik/hüdhüd kuşları da öldürülmesi yasaklanan hayvanlar olarak zikredilmiştir.[1223]

İmam Şâfiî, Süfyân es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe, İbn Râhaveyh zikredilen fevâsık hadisinin zahiri anlamına itibar ederek emri sadece bu beş fevasıkla sınırlı tutmuşlar ve bunlardan başka herhangi bir hayvanın öldürülmesi durumunda muhrimin sorumlu olduğuna hükmetmişlerdir. Mücâhid ve Nehâî de hadisin zahirine itibar ederek amel edenler gibi, mezkûr olanların dışındaki canlıların öldürülmesini câiz görmemişlerdir.[1224] Gazzâlî'nin de içinde bulunduğu bazı Şafiî fıkıhçıları da fevâsık hadisinin diğer yırtıcı hayvanları da kapsadığını savunmuşlardır.[1225]

Hanefi hukukçusu Serahsî Hanefîler'in konuya dair genel gerekçelerini şöyle izah etmektedir: Fevâsık hadisi dışında kalan hayvanların bu hadise kıyas edilmesi caiz görülmemiş ve öldürülmesi emredilen hayvanlar hadiste geçenlerle sınırlı tutulmuştur. Aralarındaki illet benzerliği sebebiyle kıyas yolu ile hükmü genişletme şeklindeki bir içtihat yöntemi câiz görülmemiştir. Şayet bu hadisteki illet bu beş maddenin dışına da uygulanacak olursa bu takdirde sayı fazlalaşacak ve bu durumda nasla belirlenen sayının iptali anlamına gelecektir.[1226]

[1219] Râfiî, *el-Muharrer*, I, 449; Nevevî, *el-Minhâc*, s. 92; İbnü'r-Rif'a, *et-Tenbîh*, VII, 284, 286; İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Mesâlik fî şerhi Muvatta'i Mâlik,* tlk. Muhammed b.el-Hüseyn es-Süleymânî-Âişe b. el-Hüseyn es-Süleymânî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, yy, 1428/2007, IV, 461.

[1220] Nevevî, *Ravza*, III, 158; a.m, *el-Memcû'*,V, 425; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* I, 395; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 299.

[1221] Buhârî, Bed'u'l-Halk, 17; Müslim, Hac, 9.

[1222] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* II, 683.

[1223] Ebû Dâvûd, Edeb, 177; İbn Mâce, Sayd, 10.

[1224] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* XIII,323; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 74; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, V, 185; Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 113; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 75; Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* II, 683.

[1225] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 135.

[1226] Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 113. Ayrıca bkz. Aynî, *el-Binâye*, IV, 398; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 86; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, IV, 30.

Hanefîlerin haricindeki ulemanın kahir ekseriyetinin ise bu konudaki gerekçeleri de şöyledir: Hadiste zikredilen farklı hayvanlar ile o hayvanın bulunduğu cinse işaret edilmiştir. Dolayısıyla hadisteki emir sadece beş hayvan ile sınırlı değildir. Yine mezkûr hadiste aynı cins hayvanlardan zararı daha hafif olanlar zikredilmiştir. Az zararlı olanın öldürülmesi câiz görülünce zararı çok olanın öldürülmesi daha öncelikli olması anlaşılır.[1227] Örneğin hadiste zikredilen kelb-i akûr/azgın köpeğin öldürülmesinin illeti "azgınlık" sıfatıdır. Azgınlık sıfatını taşıyan kurt, pars gibi diğer yırtıcı hayvanlar da aynı hükmün kapsamına girmektedir. Zîra bu hayvanlardaki azgınlık sıfatı köpektekinden daha kuvvetlidir. Dolayısıyla öldürülümesi de öncelikli olarak câiz olmalıdır. Bu gruba giren hayvanların tek tek sayılması imkân dâhilinde olmadığından hayvanlardan örnek teşkil edebilecek türlerin zikri tercih edilmiştir.[1228]

Demîrî, ihramlının hayvan öldürmesi konusunda şu bilgileri nakletmektedir: 'İbn Ömer, ihramlı iki kişiye yılanları öldürmesini emretmiştir. İnsanlar bu rivayetten hareketle, muhrimin yılanları öldürülmesi neticesinde herhangi bir şekilde sorumlu olmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Yine İbn Ömer'den nakledilen bir rivayete istinaden, eşek arısını öldürmeyi de akrepteki hükme kıyas ederek mübah görmüşlerdir. İmam Mâlik ise, muhrimin yılan, akrep, pire, sinek, eşek arısı ve karınca gibi hayvanları öldürmesi durumunda bir fakiri doyurması/sadaka vermesi gerektiğini söylemiş ve yırtıcı kuşları da bu hükme tabii tutarak muhrime fidye ödemesi sorumluluğu yüklemiştir.'[1229] Aynı şekilde İmam Mâlik, aslan kaplan, leopar (pars), kurt ve diğer yırtıcı hayvanları, kuduz köpeğe kıyas etmek suretiyle öldürülmelerini câiz görmüş fakat kedi, tilki ve sırtlana gelince, muhrimin bunları öldürmesi durumunda fidye ödemesi gerektiğine hükmetmiştir.[1230]

Bu konuda Mücâhit ve Nehaî'nin de içinde bulunduğu bir grup ulemânın fikri ise şöyledir: şayet yırtıcı hayvan muhrime saldırmış ve bunun üzerine muhrim de onu öldürmüşse bu konuda muhrime herhangi bir sorumluluk yoktur. Muhrime yırtıcı hayvan tarafından herhangi bir saldırma olmaksızın, hayvan, muhrim tarafından öldürülmüşse, bu durumda muhrim bu öldürdüğü hayvanın kıymetini tazmin etmekle yükümlüdür.[1231]

[1227] Mâverdî, *el-Hâvî*, IV, 341-342; Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 260; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 345.
[1228] İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 176; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, VI, 73; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 345; İbn Müflih, *el-Mübdi`*, III, 149; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ`,* II, 439-440.
[1229] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* II, 684.
[1230] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* II, 683; Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 260; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 176.
[1231] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* II, 683; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf,* III, 255.

İbn Atiyye ise, zehirli olup zararlı olan canlıları, yılan ve tarantula (zehirli akrepler) gibi değerlendirmek suretiyle, bunların öldürülmelerini muhrim için mübah kapsamında değerlendirmiştir.'[1232]

Hz. Peygamber'den rivayet edilen ve yeri geldikçe zikrettiğimiz "fevâsık hadisi"nde ifade edilen beş hayvandan hareketle fuhaka çerçeveyi kıyasla genişletmiştir. Özellikleri itibariyle bu hayvanlara benzeyen başka hayvanların da insanlara eziyet vermesi durumunda ihramlı ihramsız herkes tarafından öldürülebileceği ve bu öldürme eyleminden dolayı öldürene herhangi bir günah terettüp etmeyeceği yönünde hüküm vermişlerdir. Demîrî'nin, fevasıka benzeyen özellikte olup öldürülebileceğin zikretmiş olduğu hayvanlar şunlardır: fehd/çıta, nemr/pars-kaplan, zi'b/kurt, sakr/doğan, şahin, bâşık/atmaca, zunbûr/eşek arısı, burğûs/pire, bakk/tahtakurusu, baûd/sivrisinek, vezağ/kertenkele türü, zübâb/karasinek, neml/karınca.[1233] Rafiî de bu beş fevâsıkın anlamı içerisine yılan, kurt, aslan, kaplan, akbaba ve kartalın girdiğini, bu hayvanların muhrim tarafından öldürülmesinden dolayı da muhrime herhangi bir ceza terettüp etmeyeceğini ifade etmiştir.[1234]

Muhrimin bit veya bit yavrusu (sirke) öldürmesi ile alakalı olarak müellif kendisinin de katıldığı şu bilgilere yer vermiştir: Muhrimin bedeninde veya elbisesinde görmüş olduğu biti bedeninden ve elbisesinden uzaklaştırması mekruh görülmemiş fakat saçından ve sakalından bit ayıklaması mekruh kabul edilmiştir. Şayet ayıklar ve öldürürse bu durumda İmam Şâfiî, bir lokma da olsa muhrimin sadaka vermesinin müstehap olacağını ifade etmiştir. Nevevî de bu görüş benimsemiştir. Bir kısım fukahâ da tarakla saçtan temizlenen sirkeyi de bu kapsamda değerlendirmişlerdir.[1235] Ulemanın çoğunluğu muhrimin öldürdüğü bite karşılık sadaka vermesini müstehap olarak değerlendirmiş, hatta zayıf bir görüşe göre saç ve sakalda eziyet veren bir şeyi izâle ettiği için vaciptir, diyenler de olmuştur.[1236] Demîrî, bu durumu 'muhrimin öldürdüğü bite karşılık sadaka verilmesini fidye olarak anlaşılmaz. Çünkü bu verilen sadaka şayet fidye olsaydı bu durumda verilen bu fidye bitin yenilmesinin cevazına delil niteliği taşırdı. Verilen bu sadaka muhrimin bit

---

[1232] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 683; İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Kzîz,* thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1422/2001, II, 237.

[1233] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* II, 23-24

[1234] Rafii, *el-Muharrer,* III, 1559-1560; a.m, *el-Azîz*, III, 494; Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* II, 23-24

[1235] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* II, 643-644, III, 536; Nevevî, *Ravza*, III, 146; a. m, *el-Mecmû`,* VII, 317; Râfiî, *el-Azîz*, III, 494; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfe*, IV, 179; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, III, 343.

[1236] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* III, 536.

öldürme sonrasında rahatlaması mukabilindeki sadakadır' şeklinde ifade etmektedir.[1237] Müellif, mezkûr konuda, Allah Rasulü'nün sahabilerden Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr b. Avvam gibi kimselere biti bedenden uzaklaştırmak amacıyla, bit tutmadığı söylenen ipek elbise giyinmelerine ruhsat verdiğini ifade eden bir rivâyete yer vermektedir. Mezkûr rivayete istinaden dile getirilen bu durumun, savaş esnasında tanınan bir ruhsat olduğu da ifade edilmektedir.[1238] Fakat İmam Mâlik ise ipek giyinme nehyinin mutlak olmasından dolayı ipek elbise giyinmenin hiçbir durumda câiz olmadığı görüşü ile bu ruhsata muhalefet etmiştir.[1239]

Ebû Hâmid el-Merverrûzî'den namaz kılan bir kimsenin bedenindeki bit konusunda, evla olanın o biti insanın namazda olduğu süre içerisinde görmezlikten gelmesi olduğunu yönünde bir görüş nakledilmiştir. Merverrûzî, musallî şayet eli ile iteklemek veya tutarak uzaklaştırmak suretiyle ya da namaz bitene kadar biti elinde tutup namazın bitmesinden sonra onu atarsa, bu durumda kendisi için bir beis olmadığını ifade etmiştir. Namazda iken bedenindeki bir biti öldürmüş olsa o bitin kanından dolayı bir şey gerekmez ama bedeninden dolayı gerekir, yani onu öldürür ve o öldürmüş olduğu bitin derisi de öldürenin tırnaklarında veya bedeninde yapışık olarak kalırsa o kimsenin namazı bozulur demiştir.[1240]

Demîrî, namazda öldürülmesinde öldürene herhangi bir vebalin terettüp etmediği savunulan zararlı hayvanlardan yılan ve akrep konusunda olduğu gibi, bit öldürmede de herhangi bir vebalin olmadığı görüşünü kabul etmiştir. Öldürmek yerine vücudundaki bir biti veya başka bir haşereyi eli ile uzaklaştırması durumunda da kişinin sorumlu olmayacağı görüşünü savunmuştur. Bununla "birlikte umuma açık mescitlerde namaz kılan kimsenin bedeninde görmüş olduğu bit veya pireye mescitten çıkana kadar dokunmaması gerektiğine dair rivayetleri de[1241] mescitlere ve orada namaz kılan insanlara olan saygıyla ilişkilendirmek gerekir" şeklinde yorumlamıştır.[1242]

[1237] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* III, 536.

[1238] İbn Battâl, *Şerhu İbn Battal*, IX, 110; Mâverdî, *el-Hâvî*, II, 479; Nevevî, *Ravza*, II, 68; a.m, *el-Mecmû`*, IV, 440; İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü'n-Nebîh,* IV, 258; İbn Teymiyye, *Câmiu'l-Mesâil*, thk. Muhammed Azîz Şems vd., Dâru Atââti'l-İlm, Riyad 1440/2019, VII, 152.

[1239] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* III, 536-537; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 462.

[1240] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* III, 537, a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, II, 528-529; Rûyânî, *el-Bahr*, II, 117; Nevevî, *el-Mecmû`,* III, 135; İsnevî, *el-Mühimmât*, III, 160; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 33.

[1241] Ahmed. b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 606. (وجد رجلٌ في ثوبه قَمْلةً، فأخذها ليَطْرَحَها في المسجد، فقال له رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لا تَفْعَلْ، ارْدُدْها في ثوبك حتى تخرجَ من المسجد)

[1242] Demîrî, *Hayatül'l-Hayevân,* III, 537.

Müellif, kumru bahsinde kumrunun etinin yenilmesinin cevazına dair, muhrimin güvercin çeşitleri (yabani güvercin, kumru ve tokalı kuşlar) öldürmesi durumumunda fidye olarak bir koyun gerektiğini anlatan hadisi[1243] zikretmiştir.[1244] Yenilmesi helâl olan kuşlardan güvercinden daha büyük olan ördek ve turna gibi hayvanları muhrimin öldürmesi veya harem sınırları içerisinde bu hayvanların öldürülmesi durumunda iki görüş zikredilmiştir:

1. Bu hayvanlar güvercine ilhak edilerek, öldürülmeleri durumunda fidye olarak bir koyun gerekir. Çünkü bu hayvanlar güvercinden daha büyüktür. Atâ'nın; turna, toy, kaz gibi kuşların büyüklerinin muhrim tarafından ya da ihram bölgesinde öldürülmesinden dolayı bir koyun gerekir görüşü de bunu desteklemektedir.

2. İhramlı tarafından veya ihram bölgesinde öldürülen bu kuşlar için fidye yerine bu kuşların kıymetinin ödenmesi gerekir ki bu da kıyasla yapılır. Çünkü İbn Abbas'tan gelen rivayete istinaden koyun gerekir demek, sadece güvercine has bir durumdur. Haremin güvercinlerinin dışındakilerde ise, muhrimin onlardan birini öldürmesi durumunda, ihramlının kıymetini tazmini gerekir.[1245]

Demîrî, ihramlı ya da ihramsız farketmeksizin, insanlara eziyet veren yılan, akrep, domuz, kuduz köpek/kelb-i akûr, karga, akbaba, kurt, aslan, karga, ayı, akbaba ve kartal türü yırıtıcı kuşlar, pire, tahtakurusu, eşek arısı, uyuz böceği, kene, sivrisinek gibi sokan haşerat türleri hayvanların itlâfının Şâfiîler'ce câiz görüdüğünü ifade etmektedir.[1246]

İhramlı veya ihramsız bir kimsenin devesinin bedenindeki keneyi öldürmesi, Şâfiîler ve Hanbelîler tarafından câiz kabul edilmiştir. İbn Ömer, İbn Abbas, Câbir b. Zeyd, Atâ ve fukahanın çoğunluğu da bu görüştedir.[1247] İbn Hazm da bu görüşü kabul edenler arasındadır.[1248] İbn Münzir (ö. 318/930 [?]) ise devenin kenelerini ayıklamayı/öldürmeyi[1249] câiz gören kimseler içerisinde Hz. Ömer, Câbir b. Zeyd, Atâ,

---

[1243] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 336, 337.
[1244] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 331.
[1245] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 579
[1246] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 491.
[1247] Şâfiî, *el-Üm*, VII, 251; Nevevî, *el-Mecmû`*, VII, 334; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, IX, 438, XV, 174; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 473-474; Sâ'î, *Mevsu'atü Mesâili'l-Cumhûr,* I, 260.
[1248] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 210.
[1249] "Takrîdü'l-baîr": develerin bedenine yapışıp vücudundaki kanını emmek suretiyle ona zarar veren kenelerin develerin vücudundan ayıklanmasına denilir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 48; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl*, III, 164; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 473-474.

Ahmed b. Hanbel, İshak ve Ashabu'r-rey'i de saymıştır, İbn Ömer ile İmam Mâlik'in ise mekruh kabul ettiği görüşünü nakletmiştir. İmam Mâlik'in ise bu görüşü kabul etmediğini nakletmiştir. İmam Mâlik devenin tüyünü dökme konusunda bir zararı yoksa hayat bulduğu yerden kenenin izalesini (kırılmasını) doğru bulmamıştır.[1250] Demîrî, Said b. Müseyyeb'den "kene öldüren muhrimin bir veya iki hurma sadaka vermesi gerekir"[1251] şeklinde bir rivayet naklettikten sonra, İbn Münzir'in ben yine de devenin vücudunda bulunan kenenin öldürülmesinin câiz olduğunu ifade ettiğim önceki görüşümü savunuyorum, şeklindeki sözünü zikretmiştir.[1252]

İmam Şâfiî'ye göre, ihramlı bir kimsenin habeş tavuğu öldürmesi durumunda kendisine ceza gerekir. Çünkü o yabânî bir hayvandır. Bu konuda İbn Hazm'ın görüşü de gerektiği yöndedir[1253] İmam Mâlik'e göre ise gerekmez. Çünkü habeş tavuğu evcilleştirilebilecek tabiattadır. İmam Şâfiî ise, bu konuda İmam Mâlik'e muhalefet etmiş ve yabani olup da ehlileştirilebilen cinsten olsa dahi bu tür hayvanların tamamında muhrime ceza gerekir demiştir.[1254]

İhramlının canlı olarak yakaladığı bir avı kesmesini, muhrim için âlimler ittifakla haram kapsamında değerlendirmişlerdir.[1255] Kesilen avın kendi dışındakiler için de haram olup olmaması konusunda, İmam Şâfiî'nin daha önce benimsediği eski görüşü (kavl-i kadîm) bunun helâl olduğu yönündedir. Sahih kabul ettiği yeni görüşe (kavl-i cedîd) göre ise, bu kesilen av, Mecûsînin kestiği gibi meyte hükmündedir ve dolayısıyla haramdır.[1256] Mâlikî mezhebinin görüşü de İmam Şâfiî'nin görüşü ile aynıdır.[1257] Hanbelîler'in görüşü ise, muhrimin kestiğinin Mecusinin kestiği gibi meyte hükmünde oluşudur. Fakat zaruret durumunda, yani avdan başka bir şey bulamadığı durumda avı keserek tezkiye etmiş olur, dolayısıyla bu av temiz hale gelir.[1258] Hanefîlerin dışındakilere göre, muhrim, yakaladığı bir avı kesmiş olsa ve ondan da yemiş olsa, bundan dolayı onun ceza olarak kıymetini

---

[1250] Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 264; Karâfî, *ez-Zahîre*, III, 328.
[1251] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 473-474; Rivayetle ilgili ayrıca bkz. Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *et-Taʿlîku'l-Mümecced alâ Muvattaʾi'l-İmâm Muhammed,* thk. takiyyüddîn en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1426/2005, II, 316.
[1252] İbn Münzir, *el-İşrâf,* III, 267; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 473-474.
[1253] Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 296; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 248.
[1254] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 349, a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, III, 593.
[1255] Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 304; Râfiî, *el-Azîz*, III, 500; Nevevî, *el-Îzâh fi Menâsiki'l-hac ve'l-umra*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1414/1994, s. 185; Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 74; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 69; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, I, 168; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 297.
[1256] Nevevî, *Ravza,* III, 155; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 684.
[1257] Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 248; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî,* I, 53.
[1258] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* V, 139-140.

ödemesi gerekmez.[1259] Hanefîye göre, muhrimin kestiği, meyte hükmünde olup yenilmez. Şayet o kestiği hayvandan yerse, kıymetini ödemesi gerekir.[1260]

İhramlı, av hayvanının yumurtasını kırsa ya da çatlatsa, o yumurta kendisine haram olduğu gibi râcih görüşe göre başkasına da haram olur. Yumurta kırmanın hükmü, avı kesmenin hükmü gibidir. Muhrimin, avın sütünü sağması da yumurtasını kırması ile aynı hükümdedir.[1261] Muhrimin deve kuşu yumurtası telef etmes durumunda cezanın şekli ve miktarı konusunda ulema ihtilaf etmiştir. Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, Şa'bî, Nehaî, Zührî, İmam Şâfiî, Ebû Sevr ve Ashabu'r-rey deve kuşu yumurtası kıymetinin itlaf eden tarafından tazmin edilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Ebû Ubeyde, Ebû Musa el-Eş'ârî ise bu durumla karşılaşan birisinin bir gün oruç tutması veya bir fakiri doyurması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.[1262] İmam Mâlik ise, bir bedenenin kıymetinin onda birini ödemesi gerektiğine hükmetmiştir. Çünkü ona göre, deve kuşu yumurtası deve kuşunun kendisi değildir. Sadece avın/kuşun bir cüzüdür. Neyi telef ettiyse onun kıymetini tazmin etmesi gerekir.[1263] Demîrî, Hz. Aişe'den Ebû Davud'un naklettiği "*Nebi, deve kuşu yumurtası itlaf eden hakkında, her bir yumurta için bir gün oruç tutması gerektiğine hükmetti*"[1264] hadisini kanıt olarak zikretmiş ve bu bu rivayetin Ebû Davud tarafından sahih addedildiğini ifade etmiştir.[1265]

Demîrî, kuşlar/tâir başlığı altında incelediği hükümler bölümde, bir kimsenin elindeki yakaladığı kuş veya av hayvanını salıvermesi ve bu salıvermeden doğacak hukukî sonuçlara dair farklı görüşlere yer vermektedir:

1. Yakalamış olduğu av hayvanını salıvermesi câizdir. Bu durum bir köleyi azat etmek gibi olup, salıverilen av veya kuş salıverenin mülkiyetinden çıkmış olur. İbn Ebû Hureyre'nin de (ö. 345/956) de bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.[1266]

[1259] Damad Efendî, *Mecmau'l-Enhur*, I, 300; Nevevî, *Ravza,* III, 155.
[1260] Kâsânî, *Bedâi',* II, 204; Damad Efendî, *Mecmau'l-Enhur*, I, 300.
[1261] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 684; Rûyânî, *el-Bahr,* IV, 72*;* Nevevî, *Ravza,* III, 155.
[1262] Şâfiî, *el-Üm*, II, 209.
[1263] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 81.
[1264] Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrût 1408/1988, s. 146. (عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «حَكَمَ فِـي بِيضِ النَّعَامِ فِي كُلِّ بَيْضَةٍ صِيَامُ يَوْمٍ أَوْ إِطْعَامُ مِسْكِينٍ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أُسْنِدَ هَذَا الْحَدِيثُ وَهَذَا هُوَ الصَّحِيحُ)
[1265] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 81.
[1266] İbnü'r-Rif'a, *Kifâye*, VIII, 212; Nevevî, *Ravza*, III, 257; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21.

2. Yakalamış olduğu av hayvanını salıvermesi câiz değildir. Onu salıveren kimse günahkâr olur. Çünkü salıverilen kuş veya av, salıveren kimsenin henüz mülkiyetinden çıkmış sayılmaz. Bu durum, cahiliye döneminde seyip bırakılan/istediği yere gidip dolaşması için salıverilen/sâibe[1267] hayvanlara/develere benzer ki, henüz bu sâibeler de sahibinin mülkünden çıkmamıştır. Şîrâzî, Kaffâl (ö. 365/976), Kâdî Ebû't-Tayyib gibi fakihler de salıverilen av hayvanını sâibeye kıyas ederek yakalanmış av hayvanının salıverilmesi câiz değildir, görüşünü tercih etmişlerdir. Bu görüşler Nevevî'nin, *el-Mecmû`* ve *Ravza* isimli eserlerinde racih görüş olarak nakledilmiş, ayrıca avını salıveren kimsenin de günahkâr olacağı ifade edilmiştir.[1268]

Kaffâl yakaldığı av hayvanını avamın değerlendirdiği gibi azat olarak değerlendirmeyi doğru bulmamış ve haram olarak nitelendirmiştir. Salıverilen kuşların, diğer kuşlara karışması, onu alıp avlayan kimse tarafından başkasına ait olduğunun bilinmemesi ve bunları kendinin zannetmesi endişesiyle avı salıvermekten kaçınmak gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde avı salıveren kimsenin, mümin kardeşinin haram işlemesine sebep olabileceğini söylemiştir.[1269]

3. Yakaldığı kuşu veya avı salıveren kimse, bu davranışını sırf Allah'a yakınlaşmak amacıyla yapmışsa bu durumda salıverilen av onun mülkiyetinden çıkar, aksi takdirde câiz değildir, görüşü ki Nevevî de bu görüşü tercih etmiştir.[1270]

Demîrî'nin naklettiği birinci ve ikinci görüş ile ilgili şu değerlendirme de kayda değerdir: Eğer câiz denilecek olursa, elindeki kuşu salıverdiğinde ilk haline, yani henüz yakalamadığı zamandaki durumuna döner. "Eşyada aslolan mübahlıktır" kaidesince mübahlık meydana gelir. Câiz değildir, denilirse ki, tercih edilen görüş de budur; başkasının mülkü olan herhangi birşeyi müsaadesiz almak ve sahiplenmek doğru değildir. Hayvanın vücudunun belirli yerlerine, avın tanınması amacıyla sahibi tarafından işaretler

---

[1267] "Sâibe"ile ilgili geniş bilgi için bkz. Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, IV, 91-92; Aruçi, Muhammed, "Sâibe", *DİA,* XXV, ss. 542-543. İstanbul 2008.

[1268] Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 141-142; Nevevî, *Ravza*, III, 256-257; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 41-42; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 20-21; Kaffâl, Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl eş-Şâşî, *Hilyetü'l-Ulema fi Marifeti Mezahibi'l-Fukaha*, thk. Yasin Ahmed İbrahim Deradeke, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîse, Ammân 1988, III, 438.

[1269] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema*, III, 438; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 20-21.

[1270] İbnü'r-Rif'a, *Kifâye*, VIII, 212; Nevevî, *el-İzâh,* s. 181, 186; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 54-55; Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, *Habâya'z-Zevâyâ*, thk. Abdulkâdir Abdullah el-Ânî, Vüzâratü'l-evkâf, Kuveyt 1402(h), s. 489-490; Şirbînî, *el-İknâ fî Halli Elfâzi Ebî Şücâ*, thk. Mektebetü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts, II, 642; Büceyremî, *Tuhfe*, IV, 449; Âşûr, *Mevsûtü't-Tayr*, s. 262-263; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21.

konulmuşsa, bu durum onun sahipli olduğuna kanıtıdır ve böyle bir kuşun yakalanarak mülk edinilmesi câiz değildir, aksi durumda mülkiyeti konusunda şüphe bulunduğundan, aslolan onun helâl olmasıdır.[1271]

Salıveren kimse, kuşu salıverirken, bunu alıp mülk edinen veya bundan istifade edecek olan kimseye bunu serbest bırakıyorum/helâl ediyorum demiş olsa, o hayvanı avlanması câiz olur.[1272]

Yukarıda zikrettiğimiz üçüncü görüşe göre bunu avlamak câiz olur mu? Bu konuda da iki görüş zikredilmiştir:

1. Câiz olur. Çünkü salıverilmekle bu ilk hali olan mübahlığa dönmüştür. Şayet avlanmaz denilmiş olsa, cahiliyedeki sâibelere benzemiş olur ki bu da doğru değildir. "Ravza" isimli eserde de tercih edilen görüş bu yöndedir.[1273]

2. Salıverilen hayvan avlanmaz. Çünkü bu salıverilen hayvan azad edilen köle gibidir, nasıl azad edilen köle tekrardan köleleştirilemez ise, "ben bunu alan için serbest bırakıyorum" diyerek salıverdiği av hayvanı da tekrar geri alınıp mülk edinilemez. Fakat burada göz ardı edilmemesi gereken bir ayrıntı da köleyi azad eden kişi Müslüman ise, hürriyetine kavuşmuş köle tekrar köleleştirilemez, kâfir ise bunun azadı geçersiz olduğu için azad ettiği köle tekrar köle olarak alınabilir. Av hayvanını salıvermede de aynı durum söz konusudur. Müslümanın salıverdiği av hayvanı tekrar alınamaz fakat kâfirin salıverdiği tekrar alınır. Çünkü kâfirin salıvermesi sahih değilidir.[1274]

Râfiî de irsal/salıverme kelimeseni mutlak anlamda kullanmış, yakaladığı av hayvanını salıvermekten menetmiş fakat şu durumlarda istisna edilmesi gerekir demiştir:

1. Eğer kuş yarışmaya alışmış ise, yarışmada onu salıvermek câizdir.

2. Yakalanan kuşun yavrusu varsa ve annesinin alıkonulmasından dolayı yavrusunun ölümünden endişe ediliyorsa, bu durumda kesinlikle annenin salıverilmesi gerekir. Çünkü yavru, muhterem olup korunması gerekir. Şafii ulemâsı, hamile kadının

---

[1271] Nevevî, *el-İzâh,* s. 181, 186; a.m, *el-Mecmû`,* IX, 141; a.m, *Ravza*, III, 256; İsnevi, *el-Mühimmât*, IX, 15; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21.
[1272] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21.
[1273] Nevevî, *Ravza*, III, 256-257; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21.
[1274] Nevevî, *Ravza*, III, 256; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 155; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 54-55; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21.

doğum yapıp yavrusu sütten kesilinceye kadar recmedilmemesini ve ona kısas uygulanmasının geciktirilmesini de çocuğa verilen önem yönüyle açıklamıştır. Yavrusu olan kuşun salıverilmesini de bu konuyu kıyas etmişlerdir. Cüveynî (ö. 438/1047) de bu görüşü tercih etmiştir.

3. Elinde av olan bir kimse onu kesecek alet vs. gibi bir imkâna sahip değilse veya yanında o hayvanı besleyecek herhangi bir gıda malzemesi de bulunmuyorsa, bu durumda o hayvanın kendi rızkını araması için salıverilmesi vaciptir.

4. İhrama girecek durumda olan kimsenin de beraberindeki av hayvanını salıvermesi vacip olur.[1275]

3.2.2. Hayvanları Yarıştırmanın (Müsâbaka) Hükmü

Demîrî, fil bahsinde, file binerek üzerinde yarışma yapmanın veya filleri yarıştırmanın hükmüne dair birtakım bilgiler vermiştir. Fil yarışlarının câiz olduğu ve câiz olmadığı şeklinde iki görüş olduğunu kaydeden yazar, bu görüşlerden esah olanının câiz olduğunu ifade etmiş ve bunun gerekçesini de zikretmiştir. İmam Şâfiî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbni Mâce'nin Ebû Hureyre'den rivayet ettiği Allah Rasulü'nün, "*üç şeyde ödül/armağan vardır ki, bunlar: ok yarışı, deve yarışı ve at yarışıdır*",[1276] hadisinin fil yarışı için de kıyasen kanıt olabileceğini ifade etmiştir. Demîrî, hadiste özellikle bu üç şeyin zikredilmesini de şöyle değerlendirmiştir: hadiste zikredilenlerin üçü de savaş aleti olmasındandır. Aynı şekilde bunlara ödül konulmasının sebebi de insanları cihad/düşman ile savaşa hazırlık için teşviktir.[1277]

Ebû İshak eş-Şîrâzi de fil üzerinde yarışma yapmanın câiz olduğunu savunmuş ve bu görüşünü de şu fikri ile ortaya koymuştur: Düşmana karşı nasıl atla savaşılırsa, fil ile de savaşılır. Yukarıda zikredilen hadiste de dikkat edilirse toynaklı hayvanlar zikredilmiştir ve neticede fil de toynaklı hayvanlardandır. İmam Şâfiî her ne kadar bu hayvanlar içerisinde fili zikretmemiş olsa da ulemanın bir usûl kaidesi olarak kullandığı,

---

[1275] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 40-42; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 21-22.

[1276] Ebû Dâvûd, Cihâd, 65; Cihâd, 22; İbn Mâce, Cihâd, 14 (عن أبي هريرة- رضي الله عنه-؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لا سبق إلا في نصل أو خف أو حافر")

[1277] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 446.

"itibâr gâlib-i şâyiadır, nadire değildir"[1278] (nadir olan durumlar genel kurala dâhil edilir) kaidesince filin de diğer toynaklılara dâhil edilebileceğine vurgu yapılmıştır.[1279]

Şâfiîlerden bazıları da fil üzerinde yarışmanın câiz olmadığını savunmuş ve sığır nevi üzerinde yarış yapmayı da fil üzerinde yarış yapmaya kıyasla câiz görmemişlerdir. Bunun yanında at ve deve yarışlarını ise câiz kabul etmişlerdir. [1280] Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hanîfe de fil üzerinde yarışı, filin saldırıp geri çekilmesi gibi bir özelliği olmadığından fil üzerinde müsabakanın gerçekleşmeyeceği gerekçesiyle câiz görmemişlerdir.[1281]

Şâfiîler ve Ebû Hanîfe yapılan bu müsabakalarda kazananlarda ödül verilmesini câiz görmüş, İmam Mâlik ise, devlet başkanının beytülmalden vermesi koşuluyla kabul etmiş, bunun dışındakilere cevâz vermemiştir.[1282] Hanbelîler ister yaya isterse binek v.b ile olsun yarış yapmanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Fakat onlar da at, deve ve ok yarışları dışında ödül konulmasını kabul etmemişlerdir. Ok, at ve deve yarışlarında da ödül konulabilmesi için taraflar arasındaki binekler ve okların, yarış yapılacak mesafenin, ödülün önceden belirlenmesi gibi bazı şartlar ileri sürmüşlerdir.[1283] İbn Teymiyye at, deve ve ok yarışını ve akabindeki ödülü caiz görmüş ve bu görüşünü Allah Rasulü'nden bu konuda varid olan hadise dayandırmış, gerekçesini de savaş için hazırlık ve bu konuda teşvik olarak beyan etmiştir.[1284]

Meşruiyeti konusunda Hz. Peygamber'in açık hadisinin bulunduğu ok, at ve deve yarışının ve bu yarışların ödüllü yapılmasının cevazı konusunda fıkıh uleması ittifak etmişlerdir.[1285] Mezheplerin ileri sürdüğü görüşler ve gerekçelere göre ivazlı/ödüllü müsabakanın cevâzında da aslında ihtilaf görünmemekte fakat yukarıda geçtiği üzere düzenlenen müsabakanın türü ve şartları hususunda görüşler farklılaşmaktadır. Tüm bunlardan anlaşılan odur ki hayvanların yarıştırılması konusu kumar türlerinden sakıncalı herhangi bir durum içermediği takdirde câiz görülmüştür. Demîrî de hadiste geçen at ve deve dışında diğer hayvanlar konusunda ihtiyatlı davranmış, fil, sığır vb diğer hayvanların

---

[1278] Mecelle Md. 42.
[1279] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 447.
[1280] Nevevî, *Ravza*, X, 352; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 182.
[1281] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 46-50.
[1282] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 447; Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 75-76.
[1283] İbn Kudâme, *el-Mukni',* 211-212; Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 46.
[1284] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetava*, XXVIII, 370.
[1285] İbn Hazm, *Merâtibü'l-İcmâ*ʿ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 157, Beyrût ts.

yarıştırılmasını câiz buluyorum diyebilecek bir rahatlık gösterememiştir.[1286] Kanaatimizce, bu tür müsabakaları düzenleyen kişi ya da kuruluşların koymuş olduğu şartlar ve vaat ettiği ödüllerin ehil ellerce hukuki açıdan incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü bu tür müsabakaların da artık birer akit niteliği taşıdığı görüşü hâkimdir.[1287] Biz konuyu sadece hayvan yarışları bağlamında dar çerçevede ele aldığımızdan mezheplerin ve özellikle Demîrî'nin bu konudaki görüşlerini göz önünde bulundurarak ele alıyor ve özetliyoruz. Allah Rasulü'nün ok, at ve deve yarışları yaptığı ve insanları yapmaya teşvik ettiği, yarışlarda kazananları değişik ödüllerle ödüllendirdiği bilgilerini aktaran rivayetleri[1288] ve savaşa hazırlık sadedinde teşvik amaçlı at, deve ve atıcılık yarışlarını göz önüne aldığımızda günümüz şartlarında at yarışlarının nasıl ve hangi amaçla yapıldığına da dikkatleri çekmek istiyoruz.

3.2.3. Eti Haram Olan Hayvanlardan Tedavi Amaçlı Yararlanmanın Hükmü

Etlerinin yenilmesi haram olan hayvanlardan, farklı alanlarda istifadenin cevâzı islam fıkıhçıları arasında tartışılagelmiştir. Demîrî de bu bağlamda haram madde ile veya haram yollardan tedavinin cevazı konusuna eserinde yer vermiştir.

Şâfiî mezhebine göre necis madde ile tedavi, ancak adaletine itimat edilen Müslüman bir tabibin bu yoldan başka bir tedavi yolunun mümkün olmadığını bildirmesi durumunda câiz kabul edilmiştir.[1289] Haram bir madde ilkin tedavî amaçlı kullanılsa da bu durum zevk ve eğlenceye açılan bir kapı olarak görülebileceğinden ve ilk zamanlarda az dozla alınan bu haram maddenin zamanla bağımlılık derecesine varabileceğinden kaynaklı endişeşlerle câiz görülmemiştir.[1290]

Hanefî mezhebinde bu konunun cevazına ilişkin iki farklı görüş vardır. Hz. Peygamber'in deve idrarı ile tedavi olmayı talep eden Ureyneliler'e bu konuda müsaade etmesine binaen Ebû Yusuf ve İmam Muhammed böyle bir tedavi câizdir, demiş olsalar

---

[1286] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 446.
[1287] Geniş bilgi için bkz. Günay, Hacı Mehmet, "Müsabaka", *DİA*, XXXII, ss. 63-65, İstanbul 2006.
[1288] Ebû Dâvûd, Cihâd, 65; Tirmizî, Cihâd, 22; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 87-93, 95-98, 103-106; İbn Kayyim, *el-Fürûsiyyetü'l-Muhammediyye,* thk. Zâid Ahmed en-Neşîrî, Dâru atââti'l-ilm, Riyad 2019, s. 22.
[1289] Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 54-58; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 169; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, 518.
[1290] Geniş bilgi için bakınız: Deuraseh, Nurdeen, "İslam Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş Midir?", (çev. Abdullah Çolak), Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008, C. 8, S. 4, ss. 190-206, s. 201-203; Dokgöz, "Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî Ve Fıkhî Görüşleri", s. 389

da Mezheb içerisindeki genel kanaat, haram madde kullanmak suretiyle tedavi olmanın câiz olmadığı yönündedir. Bu şekilde bir tedavinin haram omayacağı yönünde görüş bildirenler bu görüşünü Allah Rasulü'nden gelen şu rivayete dayandırmışlardır; "*Allah size haram kıldığı şeylerde, sizin için şifa kılmamıştır*."[1291]

Bu rivayete göre haram bir maddenin tedavi amaçlı kullanımı sonrasında tedaviden olumlu sonuç alınıp alınmayacağının kesin olarak bilenemeyeceğinden hareketle böyle bir tedaviye cevaz vermemişlerdir.[1292] Şayet hastalık kişi için tehlike arz ediyor ve bu hastalığın helâl yoldan tedavi imkânı da bulunmuyorsa, ayrıca bu yolla olumlu sonuç alınacağı kesin bilgi ile biliniyorsa, haram maddeyi tedavi amaçlı kullanmanın zaruret halinde zaruret miktarınca câiz olabileceği yönünde de görüş bildirmişlerdir. Bu görüşleri savunanlar Ebû Hanîfe'nin necis maddeler ile tedaviye cevaz vermemesini, bu haram maddelerin şifa vereceğinin kesin bilgi ile bilinmediği durumlar ile sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir.[1293]

Mâlikî ve Hanbelîler'in bu konudaki genel görüşleri haram madde ile tedavinin câiz görülmediği yönündedir. Bununla birlikte bazı Mâlikîler zaruret halini bunun dışında tutarak bu durumda haram maddeler ile tedaviye izin vermişlerdir. Hanbelîler'den bazıları da fayda vereceği büyük ihtimal dâhilinde ise gelebilecek daha büyük zarara engel olabilmek amacıyla cevaz vermişlerdir.[1294] Zahirîler ise "ed-darûrât tübîhu'l-mahzûrât" kaidesine göre zarûret durumunda haramların helâle dönüşebileceği ve dolayısıyla ancak zaruret durumunda haram madde kullanmak yoluyla tedavinin câiz olabileceği yönünde görüş benimsemişlerdir.[1295]

[1291] Buhârî, Eşribe, 15; Ebû Dâvud, Tıbb, 11; Tirmizî, Tıbb, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 305, 446, 478. Mezkûr rivayet Hadis olarak nakledildiği gibi: (Beyhakî, *es-Sünen*, X, 8; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 54; Kâsânî, *Bedâi'*, I, 61-62; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 29) Abdullah İbn-i Mes'ud'un söylemiş olduğu bir söz olarak da nakledilmektedir: Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts, IX, 184; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, I, 08-109.

[1292] Serahsî, *el-Mebsût,* I, 54; Merginânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî, *el-Hidâye fî-Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Talâl Yusuf, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût ts, IV, 363; Zeylaî', *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 28; Burhânüddîn *Muhîtü'l-Burhânî,* I, 188; Haskefî*, Dürrü'l-Muhtâr*, s.34; Aynî, *el-Binâye*, I, 446.

[1293] Kâsânî, *Bedâi'*, I, 61-62; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 210.

[1294] Karâfî, *ez-Zahîre*, XII, 202; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 29; İbn Kudame, *Muğnî*, XII, 500-501. Mezheplerdeki farklı görüşler ve değerlendirmeler için bakınız: Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, I, 119-121.

[1295]İbni Hazm, *el-Muhallâ,* VI, 75, 105; İbn Kayyim, *et-Tıbbü'n-Nebevî*, Dâru'l-Hilâl, Beyrût, ts, 114-115; Haramla tedavi ile ilgili geniş muhtevâ için bkz. Kahraman, Abdullah, "Tedavi", *DİA*, XL, ss. 254-256, İstanbul 2011; Eşit, Yusuf, "İslam Hukukuna Göre Tedavide Necis Maddelerin Kullanımı", *İUİAD*, 2016, C. 2, S. 1, ss. 105-120, s. 114.

Haram hayvanlar ve bunlardan elde edilen ürünlerle tedaviye dair Demîrî, Şa'biden rivayet edilen "köpek etiyle tedavi olmaya devam eden bir adam hakkında sorulunca, câiz değildir, demiştir" şeklinde bir nakilde bulunmaktadır.[1296] Bu rivayetin genel anlamda haram maddelerle tedavinin câiz olmadığı yönünde olduğu ortadadır.[1297] Fakat Demîrî, bu görüşü zaruret dışında mı yoksa zaruret durumunda mı kabul etmiş bu konuda kendisi herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu durumdan da yukarıda zikretmiş olduğumuz adaletine itimat edilen Müslüman bir tabibin bundan başka bir tedavi yolunun mümkün olmadığını bildirmesi durumunda haram yolla tedaviyi câiz kabul eden Şâfiîlerin[1298] görüşlerini kabul etmiş olabileceği görüşü daha ağır basmaktadır.

Bu hayvanlardan sülük ve ipek böceğinin yenilmesinin haram olmasına karşın farklı şekillerde yararlanmaya cevaz verilmiştir. Bu konuda Demîrî şu bilgilere yer vermektedir: Sülüğün, deri ve kanla ilgili birçok hastalıkta şifa olarak kullanılması üzerine, bu canlının temiz olup olmadığı, kullanılıp kullanılamayacağı ile ilgili olarak iki görüş zikredilmiştir. Bunlar:

1. Sülüğün, hayız kanı gibi vücuttan atılan bir kan olduğu ve dolayısıyla necis olduğu,

2. Karaciğer ve dalak gibi olup akıcı olmayan kan olduğu için temiz olduğu görüşüdür.[1299] Sülüğün temiz olduğu konusundaki bu ikinci görüşü Ebû Hâmid, Sayrafî'den nakletmiştir ve bu görüşün sahih bir görüş olduğunu hem kendisi hem de Râfiî açıklamıştır. Nevevî'nin görüşü de bu yöndedir.[1300]

Sülüğün, insan vücudundaki fazla kanı emmesi için deri ve kan hastalıklarının tedavisinde kullanılan bir canlı türü olduğunu söyleyen Demîrî, bu konuda da Hz. Peygamberden'den, sülük ve hacamatın en iyi tedavi yollarından biri olduğuna dair rivayetlerin varlığına dikkat çekmiştir.[1301] Âlimler tarafından sülük ile tedavi konusundaki rivayetlerin sıhhati tartışma konusu olmuştur. Bazıları bu rivayetlerin zayıf

---

[1296] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 320; İbn Müflih, *el-Mübdi`*, VIII, 5; Nevevî, *Mevsûatü't-Tayr*, s. 367.
[1297] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan,* III, 657.
[1298] Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 54-58.
[1299] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 199-200.
[1300] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 199-200; Râfiî, *el-Muharrer*, I, 129-130; Nevevî, *el-Mecmû`*, II, 559.
[1301] Buhârî, Tıp, 13; Müslim, Musakat, 62-63; Beyhakî, *es-Sünen*, IV, 438-439; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 193. حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرٌو وَغَيْرُهُ أَنَّ بُكَيْرًا حَدَّثَهُ: أَنَّ عَاصِمَ بْنَ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ حَدَّثَهُ: «أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَادَ الْمُقَنَّعَ، ثُمَّ قَالَ: لَا أَبْرَحُ حَتَّى تَحْتَجِمَ،» فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ فِيهِ شِفَاءً

olduğunu ifade etmişlerdir.[1302] Yukarıda naklettiğimiz, mezheplerin ve Demîrî'nin ileri sürdüğü görüşlerden yola çıkarak sülük ile tedavinin, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde geçen tıp ve diğer yollarla tedavilerde olduğu gibi tecrübeye dayanan bir tedavi yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu konuda işin ehli olan uzmanların bilgisine müracaat edilmesinin de yerinde olacağı kanaatindeyiz.

3.2.4. Tabaklama ve Havyan Derisi Kullanmanın Hükmü

Eski zamanlardan beri günlük kullanım ve giyim eşyası gibi pek çok alanda kullanılan hayvan derisi kullanım aşamasına gelinceye kadar geçtiği tüm aşamalar ve kullanılması bakımından fıkhın konuları arasında yerini almıştır. Tuz, şap vs. birtakım kimyasal madde ve ilaçlar, güneşe sererek kurutmak ve toprak serpmek, asarak rüzgârlı havada kurutmak suretiyle yapılan işleme dibâğat/ tabaklama denilmektedir.[1303]

"Fare miski ile herhangi bir şey tabaklanırsa, tabaklanan şey temiz olur"[1304] sözü ile Demîrî tabaklanmanın farklı maddelerle de mümkün olduğunu vurgulamıştır. Aslında tabaklama işleminin, fıkıh âlimlerinin derinin nemini kurtutmak, kirini temizlemek, kokusunu gidermek amaçlı yapılan bir temizlik faaliyeti olarak yapılması gerektiği yönünde ortak akıl yürüttükleri görülmektedir. Bu yönde görüş bildiren âlimlerin bazısı derinin temizlenme/tabaklanma aşamasında kullanılan maddelerin de necis olmaması gerektiği konusuda titizlik gösterir ve necis maddeler ile yapılan tabaklama işlemini geçerli saymazlarken ulemanın çoğunluğu ise böyle bir şartın aranmasını şart koşmazlar. Tüm bu bilgilerden anlaşılan da bu konudaki ictihadların kendi dönemindeki teknik imkânlardan etkilenmiş olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Tabaklanmadan kastın ise derideki kiri, nemi ve kokuyu izale edici her türlü işlem olduğu kabul edilir.[1305]

Hayvanlara dair birçok fıkhî konuya yer veren Müellif, tabaklanmak suretiyle hayvan derisinin temiz hale gelip gelmeyeceği konusuna da yer vermiştir. Öncelikle kitapta geçen bilgilere yer verdikten sonra konunun özeti mahiyetinde tüm mezheplerin görüşlerini özetleyeceğiz. Meymûne'den (r.a) gelen bir rivâyette: Allah Rasulü'nün hanımlarından bazılarının evlerinde koyun vardı. Koyunun öldüğü Allah Rasulü'ne

---

[1302] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 33; Beyhakî, *es-Sünen*, IX, 582.
[1303] Râfiî, *el-Muharrer*, I, 132; Heyet, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, I, 120-121; İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü'n-Nebîh,* II, 265; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, I, 251-252.
[1304] *Demîrî, Hayâtü'l-Hayevân,* I, 61, III, 61.
[1305] Baktır, Mustafa, "Deri", *DİA*, IX, s. 175-176, ss. 175-176, İstanbul 1994.

bildirilince, O da: *"Öyleyse neden derisini almadınız? Alsaydınız ondan faydalanırdınız" buyurmaktadır.*"[1306] Demîrî, bu rivayete göre ölmüş hayvanların derilerinden istifadenin câiz olduğunu ifade etmektedir.[1307] Domuz hariç ölmüş hayvanın derisi tabaklanma işlemiyle fakihlerin kahir ekseriyetine göre dinen temizlenmiş sayılır. Fakat İmam Ebû Yûsuf, Zâhirîler ve Şevkânî, derinin tabaklanmasıyla temiz hale geleceğini bildiren hadisten[1308] yola çıkarak domuzun derisinin de tabaklanmasıyla temiz hükmünü alacağını kabul etmişlerdir.[1309]

Demîrî, kaplan derisi hakkındaki haramlık hükmünün mutlak anlamda bir haramlık olup olmadığı konusunda iki görüşten bahsetmiştir. Birisi, Ebû Hureyre'den gelen "*beraberinde kaplan derisi bulunan kimselere melekler refakat etmez"*[1310] şeklinde bir rivayetle ilgili İbnü's-Salâh''ın şu açıklamalarıdır: "Kaplan tezkiye edilmiş olsun veya olmasın, tabaklanmadan önce derisi tamamiyle pistir, necisü'l-ayn/biizat pis bir şeyi kullanmak gibi bunu da kullanmaktan imtina edilir. Bunun anlamı ise onu kullanmanın kesin olarak haram kılınmış olmasıdır. Namazda veya namaz dışında necasetten kaçınmak gibi bundan da kaçınmak gerekir."[1311]

Diğeri ise, "kaplanın derisi tabaklandıktan sonra temizdir, derinin üzerindeki kıllar ise aslına tabi olarak pistir. Genelde kaplanda kullanılan ise kılıdır. Hadiste ise kaplanın haramlığıyla alakalı mutlak manada nehy vardır" görüşüdür.[1312] Başka bir hadiste ise "*kaplanlara binmeyin*" şeklinde bir nehiyden söz edilmektedir. Burada kaplanlara binmeyin terkibinde, bir hazfin olabileceği kuvvetle muhtemeldir ve burada kastedilenin "lâ terkebû cilde'n-numûr" yani kaplanların dersinin üzerine binmeyin, bineklerinizde onu eyer, semer vs. olarak kullanmayın şeklinde anlaşılmaktadır. Allah Rasulü tarafından yırtıcı hayvanların (aslan, kaplan, pars, çıta vb) derilerinin

---

[1306] Buhârî, Zekât 61; Müslim, Hayz, 27; Ebû Dâvûd, Libâs, 41; Nesâî, Fer', 4, 5; Muvatta', Dahâyâ, 14. Hadisin *"derisini tabaklayıp kullansaydınız ya"* ifadesiyle farklı rivayetleri de vardır. Bkz. Ebû Dâvûd, Libâs, 41; Nesâî, Fer', 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 75, XL, 504. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: تُصُدِّقَ عَلَى مَوْلَاةٍ لِمَيْمُونَةَ بِشَاةٍ، فَمَاتَتْ، فَمَرَّ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: هَلَّا أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَغْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ بِهِ؟ فَقَالُوا: إِنَّهَا مَيْتَةٌ! فَقَالَ: إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا. رَوَاهُ الْجَمَاعَةُ.

وَفِي لَفْظٍ لِأَحْمَدَ: أَنَّ دَاجِنًا لِمَيْمُونَةَ مَاتَتْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَلَا انْتَفَعْتُمْ بِإِهَابِهَا؟ أَلَا دَبَغْتُمُوهُ؟ فَإِنَّهُ ذَكَاتُهُ

[1307] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 319.

[1308] Müslim, Hayz, 27.

[1309] Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* I, 85.

[1310] Ebû Dâvûd, Libâs, 43.

[1311] İbnü's-Salâh, *Fetâvâ*, II, 473; Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 100.

[1312] *Demîrî, Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 100.

mefrûşât/döşek, yaygı, eyer, semer, giyim-kuşam vs. olarak kullanılması da yasaklamışır.[1313]

Demîrî, mezkûr rivayetleri naklettikten sonra bu konuya dair şöyle değerlendirme yapmaktadır: Kaplan da bu yırtıcı hayvanlardan biridir. Bu konudaki hadisler de kaplanın mutlak anlamda haramlığı ile alakalı itimat edilen kuvvetli delillerdir. Bu kuvvetli delillere yapılan teviller ise zayıf olup, güçlü kanıt niteliği taşımaz. Bu konuda birbirine muhalif hadisleri uzlaştırmaya çalışan uzman kimse, Hz. Peygamber'den buna benzer çelişkili başka bir hadise rast gelirse, bulduğu bu hadis onun yitiğidir ve rahatlayacağı bir dayanağıdır, çelişkili diye ondan vaz geçmez, yeri gelince kullanır.[1314]

Tabaklansa dahi yırtıcı hayvan derisinin temiz olmayacağı farklı gerekçelere dayanıyor olabilir mi, bunun sorgulanması gerekir. Hadislerde geçen "es-sibâ'" lafzı, tüm yırtıcı hayvanları içine almasına karşın, kaplanın sarahaten zikredilmesi, umumun tahsis edilmesi midir? Yoksa kaplan, çita vb. gibi derisi süslü ve değerli hayvanları kastetmek için lam-ı tarif getirilerek "es-sibâ" şeklinde kullanılmış olabilir mi? Aydın, yukarıda zikrettiğimiz hadisleri tahlil ederken, bu hadislerdeki tahrîm ve kerahetin sebebinin, kıymetli derilere sahip olan ve etinin de yenilmesi yasaklanan bu hayvanların insanoğlu tarafından kendi lüksü ve süsü uğruna itlaf ve imha edilmesini engellemek amacıyla olabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte bu hayvanların derileri gösterişli olduğu için bunları kullananların kendilerinde kibirlenme ve böbürlenme duygusunun oluşabileceğini de dile getirmiştir.[1315]

Demîrî, sincap bahsinde, şer'î kurallara göre boğazlanmış bir sincabın derisinden, kürk yapımı veya başka konuda yararlanmanın câiz olup olmadığı ile ilgili şu görüşlere yer vermiştir: Şer'î usullere göre boğazlanmış bir sincabın etinin yenilmesi câiz olduğu gibi derisinden kürk yapımında veya farklı amaçlarla yararlanmak da câizdir. Şer'î usûlle değil de boğularak öldürülmüş olursa, derisi tabaklanmış olsa dahi, bu diğer meyteler gibi kabul edilir ve tabaklamanın deri üzerindeki tüyüne etki etmeyeceğinden dolayı temiz kabul edilmez,[1316] görüşünün karşın, Rebî' b. Süleymân el-Cîzî'nin (ö. 256/870) İmam

---

[1313] İlgili rivayet için bkz. Ebû Dâvûd, Libas, 43; Tirmizî, Libâs, 31; Nesâî, Fer' ve'l-atîre, 7; Dârimî, Edahî 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVIII, 449.

[1314] Demîrî*, Hayâtü'l-Hayevân,* IV, 101.

[1315] Aydın, Nevzat, "Derinin Tabaklanması Rivayetinin Senet Tenkidi ve Domuz Derisinin Kullanılması Açısından Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 15, S. 2, 2015, ss. 157-189, s. 180.

[1316] Bkz. Mâverdî, *el-Hâvî*, I, 71; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 239.

Şâfiî'den naklettiği, "üyleri derisine tabidir ve dolayısıyla derisinin tabaklanması ile tüyleri de temiz olur" görüşü de zikredilmiştir.[1317] Şâfiî'nin bu görüşünü tercih edenler arasında Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027), Rûyânî, İbn Ebû Asrûn (ö. 585/1189), Sübkî gibi fıkıh uleması da bulunmaktadır. Çünkü sahabilerin Hz. Ömer zamanında İranlılar'dan kazandıkları ganimetler içinde, Mecusiler tarafından boğazlanmış hayvan kürklerinin de bulunduğu ve o kürkleri aralarında taksim ettikleri ifade edilmektedir.[1318]

Demîrî, aşağıdaki rivayeti Mecusi tarafından tabaklanmış olan derinin câiz olduğuna delil göstermiştir:[1319] " *Ebû'l Hayr dedi ki: İbni Va'le es Sebe'î'nin üzerinde bir kürk gördüm ve ona dokundum. İbni Va'le : "Ona neden dokunuyorsun?" Ben Abdullah b. Abbâs'a sordum; "Biz Mağrib'te Berberîlerle ve Mecusilerle birlikte bulunuyoruz. Bazen onların kestikleri bir koç bize getiriliyor, ama biz onların kestiklerini yemiyoruz. Bize içine hayvan yağı koydukları tulumları da getiriyorlar?" İbn Abbâs, bu meseleyi Allah Rasulü'ne sorduk. "Deriyi tabaklayan şey (o derinin tabaklanması), onun temizlenmesidir buyurdular cevabını verdi."* [1320]

İlerleyen satırlarda geleceği üzere misk faresinin miskinin temiz olduğu bazı fakihlerce kabul görse de tüyünün kullanılması sincap ile ilgili yukarıda zikredilen değerlendirmeler doğrultusunda câiz görülmemiştir.[1321] Yenilmesi yasak kapsamında değerlendirilen hayvanlardan bazılarının derilerinden tabaklanma yolu ile istifade edilebileceği yukarıdaki izahlardan anlaşılmaktadır. Fakat Demîrî, bazı hayvanların derilerinin özelliklerinden dolayı (kalınlık, sertlik vs.) tabaklansa dahi, tabaklamanın deriye olumlu anlamda herhangi bir etkisinin olmayacağını ve dolayısıyla temizlenmeyeceğini ifade etmektedir.[1322]

[1317] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 572-573; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* I, 28-29.

[1318] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 573.

[1319] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 573.

[1320] Müslim, Tahâret 27 (حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا وَقَالَ ابْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ أَبَا الْخَيْرِ، حَدَّثَهُ قَالَ رَأَيْتُ عَلَى ابْنِ وَعْلَةَ السَّبَئِيِّ فَرْوًا فَمَسِسْتُهُ فَقَالَ مَا لَكَ تَمَسُّهُ قَدْ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ قُلْتُ إِنَّا نَكُونُ بِالْمَغْرِبِ وَمَعَنَا الْبَرْبَرُ وَالْمَجُوسُ نُؤْتَى بِالْكَبْشِ قَدْ ذَبَحُوهُ وَنَحْنُ لاَ نَأْكُلُ ذَبَائِحَهُمْ وَيَأْتُونَا بِالسِّقَاءِ يَجْعَلُونَ فِيهِ الْوَدَكَ . فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَدْ سَأَلْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ " دِبَاغُهُ طَهُورُهُ ")

[1321] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 61-62.

[1322] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 446. Demîrî bu görüşü, Şâfii fıkıhçısı olan, Ebû Nasr Abdusseyyid b. Muhammed İbnü's-Sabbağ'ın Şafii Fıkhının fürûuna dair eş-*şâmil fî Fürûi'ş-Şâfiiyye* isimli eserinden nakletmiştir. Bu eserle ilgili Müfid Yüksel tarafından yazılan şu not ve altında gösterilen el yazma nüshalar önem arz etmektedir: *Kayıp olan bu eserin, geçen yıl bulduğumuz bilinen yegâne yazma nüshası. Bu nüsha ikinci kopya olup, 585/11891190 Tarihimde Batı İran'daki İlâm şehrindeki Nizâmiye medresesinde Süleyman bin Ebi'l-Muzaffer el-Cîlî tarafından, müelifin kendi nüshasından istinsah edilmiştir. Eserin kütüphanede Sadece 5 cildi mevcut olup, -2,3,4,5,7. Ciltler- Diğer ciltler ise mefkudtur.".*

3.2.5. Hayvanlardan Elde Edilen Kokunun Hükmü

Demîrî hayvanlardan elde edilen kokuların hükmü ile alakalı olarak farklı hayvan başlıkları altında konuya yer vermiştir fakat bu hükümlere geçmeden önce eserde yer alan bu kokuların oluşum şekli ve evrelerine dair bilgilere yer vermek faydalı olacaktır. Ceylandan bu kokunun nasıl elde edildiği ile ilgili olarak Demîrî şu bilgilere yer vermiştir: "Ceylanın miski, yemiş olduğu gıdalardan mütevellid, yılın belirli vakitlerinde, göbeğinde birikmiş olan kandır. Allah Teâlâ, her yıl kendi izniyle meyve veren bir ağaç gibi, ceylanın göbeğini de onun miski için bir maden ocağı halinde yaratmıştır. Bu kan göbeğinde birikir ve ceylanın hastalanmasına sebep olur, bu esnada da misk kesesi içinde misk oluşumu tamamlanmış olur."[1323]

Genel anlamda ceylanın kokusunun temiz olduğunu ifade eden Demîrî, ancak bu kokunun temiz olması ve kullanılabilmesi için, ceylan hayattayken ondan alınmış olması gerektiğini ifade etmiştir. İbnü'l-Mehâmilî, (ö. 415/1024) *el-Lübâb* isimli eserinde, miski ceylan ile ilişkilendirerek, ceylan temiz olduğu için ondan alınan miskin de temiz olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle İbnü'l-Mehâmilî, misk faresi[1324] olarak isimlendirilen bir hayvan çeşidinden alınan kokunun ise câiz olmadığını söyleyerek bu görüşünü de şöyle gerekçelendirmiştir: Misk faresinin yenilmesi câiz olmadığı için kokusunun da kullanılması câiz değildir. Koku hangi hayvandan alınacaksa o hayvana nispetle temiz ya da necis olur.[1325] Şâfiî fıhıhçı Kaffâl necis olduğu gerekçesiyle miskin kullanılmasını ve satışını câiz görmeyenlerdendir.[1326] Begavî ise fare miskinin temiz olduğu görüşünü savunmuş ve satışını da câiz görmüştür.[1327]

Hanefîler ve Mâlikîlere göre, ceylan ölmüş olsa dahi, ceylan miski, istihâle yoluyla değişime uğramış ve güzel bir koku halini almış olmasından dolayı temizdir. Bu, gerek ceylan miski gerekse misk faresinin miski olsun durum böyledir. İster kuru ister yaş olsun, usulünce kesilmiş veya kesilmemiş olsun durumun değişmeyeceği kanaatini savunmuşlardır.[1328] Zira aslı kandan meydana gelmiş olsa da kanda istihâle meydana

---

[1323] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 58.
[1324] Bkz. Fare maddesi.
[1325] İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb,* s. 233; Nevevî, *Ravza*, III, 351; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 61.
[1326] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema*, IV, 102.
[1327] Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567.
[1328] Karâfî, *ez-Zahîre*, I, 184; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 364; Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts, I, 87; Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bulgatü's-Sâlik li-Akrebi'l-Mesâlik*, Dâru'l-Meârif, yy, ts, I, 34; Heyet, *Mevsûâtü'l-fikhiyye*, XXXVII, 288-289.

gelmekte ve kan tüm özelliğini kaybederek başka bir şeye dönüşmektedir ve bundan dolayı da artık kan değil de misk olarak isimlendirilmektedir.[1329] Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Şâfiî uleması ise, miskin temiz kabul edilip edilmemesini miskin ceylanın sağlığında vücudundan alınıp alınmaması ile ilişkilendirmiştir. Sağlığında alınmışsa temiz, aksi takdirde kılıfıyla birlikte necis saymışlardır.[1330]

Demîrî, ceylan miskinin temiz olduğuna şu hadisi delil göstermiştir: "…*bir kadın bir yüzük edinmiş. Sonra yüzüğün içine misk doldurmuş. Misk kokuların en güzelidir…"*.[1331] Nevevî de mezkûr rivâyeti, hayvandan elde edilen kokunun, hem temiz oluşu ve efdal oluşuna, hem de beden ve elbisede kullanılmasının câiz oluşuna delil göstermiştir.[1332]

Hanbelîler'in bu konudaki fetvası da Şâfiilerin ki gibi, ceylandan elde edilen miskin ceylanın sağlığında vücudundan alınması durumunda temiz olduğu yönündedir.[1333] Fakat misk kedisi, her ne kadar evcil ve vahşi kedi gibi etinin yenilmesi haram kabul edilmişse de kokusu temiz kabul edilmiş ve kokusunun kullanımı câiz görülmüştür. Bu görüşü savunanlar içinde Mâverdî ve Rûyânî de vardır. Yine Nevevî de misk kedisini deniz hayvanı kabul ederek temiz saymıştır.[1334]

3.2.6. Eti Haram Olan Hayvanların Derisi, Kılı, Kemiği ve Tırnağının Hükmü

Domuz başlığı altında, domuzun haramlığına dair hem müellifin eserde serdettiği görüşler zikredilmiş, hem de konuya dair geniş izahat yapılmıştı. Bu başlık altında ise domuzun, diğer yırtıcı hayvanların ve meytenin derisi, kemiği, tırnağı ve kılı gibi parçalarının herhangi bir kimyasal dönüşüm sonrasında birtakım alet ve edevat yapımında kullanılmasının hükmü üzerinde durmak istiyoruz.

Hz. Peygamber döneminde domuz kılının ayakkabı yapımı ve tamirinde (köşkerlik) kullanıldığı ve buna da Hz. Peygamber'in cevaz verdiği yönünde rivayetler

---

[1329] Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, I, 96-97; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî,* III, 224; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 209.

[1330] Mâverdî, *Hâvî*, V, 334; Nevevî, *el-Mecmû`,* II, 556; Nevevî, *Ravza,* I, 17; a.m. *el-Mecmû`*, II, 556.

[1331] Müslim, Elfâzü mine'l-edeb, 18. (حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي خُلَيْدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كَانَتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، قَصِيرَةٌ تَمْشِي مَعَ امْرَأَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ، فَاتَّخَذَتْ رِجْلَيْنِ مِنْ خَشَبٍ، وَخَاتَمًا مِنْ ذَهَبٍ مُغْلَقٌ مُطْبَقٌ، ثُمَّ حَشَتْهُ مِسْكًا، وَهُوَ أَطْيَبُ الطِّيبِ، فَمَرَّتْ بَيْنَ الْمَرْأَتَيْنِ، فَلَمْ يَعْرِفُوهَا، فَقَالَتْ بِيَدِهَا هَكَذَا» وَنَفَضَ شُعْبَةُ يَدَهُ)

[1332] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 58; Nevevî, *el-Mecmû`,* II, 556.

[1333] Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs, *Şerhu Muntaha'l-İrâdât,* Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1993, I, 32.

[1334] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 582.

nakledilmiştir.[1335] Fıkıhçıların bazıları kılının pis olduğuna dair herhangi bir kanıtın olmadığını ve etinin yenilmesi haram olan diğer hayvanlarda olduğu gibi domuz kılının da kullanılabileceğini savunmuşlardır.[1336]

Şâfiîler meytenin yünü, kılı ve kemiğininden faydalanmayı haram kabul ettikleri gibi,[1337] köpek ve domuzun bizzat necis olmalarından dolayı bunların kılını, derisini ve kemikleri kullanmayı da haram kabul etmişlerdir. Dolayısıyla kılından yapılan ip, derisinden imal edilen elbise, ayakkabı, kemer ve kemiklerinden imal edilen tarak vs. gibi eşyanın kullanımına da cevaz vermemişlerdir.[1338] Köpek ve domuz derisinin üzerindeki kılların farklı yollarla soyulması durumunda dahi bu hayvanların derileri üzerinde namaz kılmayı câiz görmemişlerdir.[1339] Fıkıhçıların kahir ekseriyeti domuzun kılını da meyte hükmünde olduğu gerekçesiyle ittifakla haram kabul etmişlerdir.[1340]

Şâfiî fıkıhçıları her ne kadar fili domuz gibi bizzat necis saymasalar da, onu da domuza kıyas etmiş, ister kendiliğinden ölmüş, isterse kesilmiş olsun, filin kemiği vs. gibi uzuvlarının belirli temizleme işlemleriyle temiz hale gelmeyeceğini ve dolayısıyla bunların satışı ve bu satıştan elde edilen gelirin de câiz olmayacağını savunmuşlardır. Tâvûs, Atâ b. Ebî Rabah, Ömer b. Abdülaziz, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Urve b. Zübeyr, İbn Sîrîn, ibn Cüreyc gibi fakihler de aynı görüşü savunmuşlardır. [1341]

Ebû Hanîfe, İmâm Muhammed ve Yûsuf da domuzu bizatihi pis kabul ederek onun kemiği ve erkeklik uzvunu etine nispetle necis saymış, bunların satışını da câiz görmemişlerdir. Bununla birlikte kılını kullanmaya köşkerlik gibi işlerde ancak zarurete binaen cevaz vermişlerdir.[1342]

[1335] Demîrî'nin zikretmiş olduğu bu rivayete, tarafımızdan tüm hadis kaynakları taranmasına rağmen rastlanılamamıştır. (لَا بَأْسَ بِذَلِكَ) فَقَالَ: ،الْخِنْزِيرِ بِشَعْرِ الْخِرَازَةِ عَنِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ اللَّهُ صَلَّى اللَّهِ رَسُولَ سَأَلَ رجلا أَنَّ رُوِيَ وَقَدْ ذَكَرَهُ ابْنُ خُوَيْزِ مَنْدَادُ Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 256; a.m; *en-Necmü'l-vehhâc*, I, 367; Heyet, *Mecelletü Mecmai'l-İslâmî*, I-XIV, ts, Cidde, VIII, 1399.

[1336] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 256; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 223.Nevevî, *el-Mecmû`,* I, 236; Demîrî, *Hayâyü'l-Hayevân*, II, 256.

[1337] Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, V, 195.

[1338] İsnevî, *el-Mühimmât*, III, 145, 420.

[1339] Şâfiî, *el-Üm*, I, 254.

[1340] Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, V, 195; Esen, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, s. 189.

[1341] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 445-446; İsnevî, *el-Mühimmât*, III, 421; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 230; Kaffâl, *Hılyetü'l-Ulemâ*, IV, 61

[1342] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 446; Kâsânî, *Bedâi'*, I, 63; Mâverdî, *el-Hâvî*, XV, 162; Rûyânî, *el-Bahr*, IV, 252.

Ömer b. Abdulazîz, Hasen el-Basrî, Hammâd b. Ebî Süleyman, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî (kavli cedid) helâl olan hayvanların kılı hayvanın ölümüyle necis hâle dönüşmeyeceğini ve usulünce kesildiği takdirde kullanılabileceğini kabul etmişlerdir. Ebû Hanîfe delil olarak Nahl Sûresi 80. âyetinde "… kezâ bir süreye kadar onların yünlerini, yumuşak tüylerini, kıllarını ev ve giyim eşyasıyla ticaret malı olarak değerlendirmenizi sağladı"[1343] zikredilen ibârenin umum olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla meytenin derisinin değil sadece etinin necis olduğuna dikkat çekildiğini savunmuştur. O ve onunla aynı görüşü paylaşanlar her ne kadar meytenin kemiği tahirdir demiş olsalar da fakat genel görüş bu durumdaki kemiğin mutlak necis olduğu yöndendir.[1344] Atâ, İmam Şâfi'î (kavl-i kadimine göre), Büveytî (ö. 231/846), Müzenî, ayrıca Sahabenin cumhuru meyte kılının necis olduğu ve kullanılmasının câiz olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir.[1345]

Mâliki ve Hanbelîler meytenin kemiği ve kılı arasında ayrıma gitmiş, meytenin kemiğini necis fakat kılını temiz kabul etmişlerdir.[1346] Bu konuda ileri sürdükleri gerekçeleri ise, kemikte hayat olması ve bedenin ölümüyle kemiklerin de öldüğünün kabul edilmesi. "*Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek*"[1347] âyeti de bu konuda delil gösterilmiştir.[1348] Başka bir gerekçe de "*meyte size haram kılındı*"[1349] âyeti olup kemik de meyte kapsamına dâhil edilmiştir.[1350]

Meytenin kemiği de meyteden sayılmış bunun aksine yünü, tüyü ve kılı ise bunlarda hayat olmadığı gerekçesiyle temiz kabul edilmiştir.[1351] İmam Mâlik'e göre, kemik cilalanmak suretiyle temiz hale dönüşür.[1352] Zâhirîlere göre, meytenin derisi tabaklandığı takdirde o meytenin yünü ve kılı temiz hale gelir ve ondan faydalanmak câiz olur. Aksi takdirde câiz olmaz. Meytenin kemiği ve boynuzu ise ibâha-i asliyye kaidesince mübah kapsamında değerlendirilmiştir.[1353]

[1343] Nahl 16/80.
[1344] Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, I, 13; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 203; Kâsânî, *Bedâi'*, I, 63, V, 142.
[1345] Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, I, 13; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 28-29.
[1346] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 446.
[1347] el-Yasin, 36/78.
[1348] Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 50; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 89-90.
[1349] el-Mâide, 5/3.
[1350] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 89-90.
[1351] Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 50-51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 95-96; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 85.
[1352] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 446; İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 85.
[1353] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 132.

Yırtıcı hayvana binmenin fıkıh ulemasının kahir ekseriyetince mekruh olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda "Allah Rasulü yırtıcı hayvana binmekten nehyetti"[1354] hadisi de delil gösterilmiştir.[1355]

3.2.7. Pislik Yiyen Hayvanların (Cellâle) Hükmü

"Cellâle", deve, inek, koyun, tavuk, kaz, balık ve diğer eti yenilen hayvanlardan, necâset/ dışkı/pislik yemek suretiyle beslenenlere verilen müşterek isimdir.[1356] Pislik (leş vs. gibi hayvansal atıklar/cife ve necaset/kâzurât) yiyerek bu şekilde beslenmeyi alışkanlık haline getirmesinden dolayı eti kokan büyük baş (deve, sığır) ve küçükbaş (koyun, keçi) gibi etinin yenilmesi helâl olan hayvanlarla, kanatlı (tavuk, kaz, hindi, ördek) evcil hayvanlar olarak da tanımlanmıştır.[1357]

Cellâlenin yenilemeyeceğine dâir Hz. Peygamberden rivayetler mevcuttur. Vârid olan hadisler[1358] tüm mezheplerde celâllenin yenilemeyeceği yönünde hükmün konulmasına sebep teşkil etmiştir ancak, mezheplerin cellâle kavramına yükledikleri anlamda farklılıkların oluştuğunu görmekteyiz.

Hanefîlere göre cellâle, gıdası tamamiyle necaset olan[1359] veya "necâset ve cîfe/leş yemeyi alışkanlık haline getirip çoğunlukla onunla beslenen ve bundan dolayı da pis kokan hayvandır."[1360] Diğer mezhep mensuplarına göre ise, "beslendikleri şeylerin ekserisi necasetten oluşan hayvan" anlamındadır.[1361] Zâhirîler ise herhangi bir kayıt koymaksızın pislik yemek sureti ile beslenen hayvan olarak tarif etmişlerdir.[1362] Fukahanın kahir ekseriyeti, beslendikleri maddelerin çoğunluğunu necaset oluşturan hayvanlara cellâle denilmesine karşı çıkmış ve burada itibar olunan şeyin çokluk

---

[1354] İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 476.

[1355] Âşûr, *Mevsûatü't-Tayr*, s. 219; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 514; Heyet, *Mecelletü'l-Menâr*, I-XXXV, 1341/1923, XXIV, 331. Etinin yenilmesi câiz olmayan hayvanları binit olarak kullanmanın hükmü konudunda "Cellâle" başlığı altında da bilgi verilmiştir.

[1356] İbn Manzûr*, Lisânü'l-Arab*, XI, 119; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 341, 520; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 454; Derdir, *Şerhu's-Sağîr*, II, 179-180; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 28; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 151; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, VI, 155; Hicâvî, *el-İkna'*, IV, 311; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 139-140.

[1357] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IV, 244; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, X, 185; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 28; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, III, 511; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 255-256; Hacioğlu, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi"*,* s. 1211. ;

[1358] Tirmizî, Et'ime, 24; Ebû Dâvûd, Et'ime, 25; Nesâî, Dahâyâ, 44.

[1359] Haskefî, *Dürrü'l-muhtâr*, s. 647.

[1360] Kasani, *Bedâ'i'*, V, 39-40; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, VIII, 201; Kâsânî, *Bedâ'i',* V, 39-40; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 255-156; İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs,* s. 629; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, IV, 2597.

[1361] Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 28; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, IV, 2597-2599; Buhûtî, *Keşşâful-Kınâ',* XIV, 293; Koşum, "Hayvansal Ürünlerin Üretiminde Besleme ve Helâllik"*, İHAD*, S. 22, 2013, Konya, s.14.

[1362] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 181.

olmadığını, pislik yiyen hayvanın etinde oluşan koku ve tat olduğunu ifade etmişlerdir. Hayvanın terinde koku varsa o hayvan cellâledir ve menhiyyün anhdır demişlerdir.[1363]

Bu bağlamda tartışılan bir konu da köpek sütüdür. Köpek sütü ile beslenerek büyümüş olan kuzuyu cellâle kapsamında değerlendiren Demîrî, böyle bir hayvanın yenilip yenilmemesi konusunda da iki görüş nakletmiştir:[1364] **1.** Bu durumda olan hayvanın etinin yenilmesini helâl[1365] veya tenzihen mekruh kabul edenler ki, Hanefîler ve Şâfiiler'den Rûyânî bu görüşü benimseyenlerdendir.[1366] **2.** Tahrîmen mekruh kabul edenler, Ebû İshâk el-Mervezî (ö. 340/951), Kaffâl eş-Şâşî olup, İmam Şâfiî, Gazzâlî, Begavî ve Râfiî bu görüşü tercih edenler arasındadır.[1367]

Ebü't-Tayyib et-Taberî'den (ö. 450/1058) nakledilen görüşte domuz veya köpek sütü bizzat necaset (gaita, dışkı vs.) gibi pis kabul edilse de bütün fukaha köpek veya domuz sütü ile beslenen koyun veya keçi yavrusunun etinin haram olmayacağı konusunda görüş birliği etmişlerdir. Buradaki anlamı da şöyle izah etmişlerdir. Domuzun sütü, domuz tarafından emzirilen hayvan kesildiğinde, onun etinden tatmak veya onu koklamakla anlaşılamaz. Allah Teâlâ, yediği gıdaları hayvanın bünyesinde nasıl değiştiriyorsa, domuzun sütünü de değiştirmiştir. Allah Teâlâ, duyularla algılanan necasetin bizzat yenilmesini haram kılmıştır.[1368] Demîrî, özetle yukarıdaki bilgilerden sonra, İbn Battâl'ın da (ö. 449/1057) bu görüşü benimsemiş olduğunu ifade etmiştir.[1369]

"Rasulullah cellâlenin yenilmesini ve sütünün içilmesini, hapsedilinceye (bir müddet içerde tutulup temizleninceye) kadar yasakladı"[1370] hadisini cellâle konusunda delil gösteren Demîrî, mezkûr rivayetin Hâkim tarafından sahih; Beyhakî tarafından ise zayıf kabul edildiğini ifade etmiştir. Şayet hayvan pislik yemiş ve bu yediği pislikten

---

[1363] Nevevî*, el-Mecmû'*, IX, 28; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 151-152.
[1364] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 520; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, VI, 156; Nevevî, *el-Mecmû',* IX, 29; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 152-153.
[1365] Nevevî*, el-Mecmû'*, IX, 29.
[1366] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 152-153; Nevevî, *Ravza*, III, 279; a.m, *Minhâcü't-Tâlibîn,* s. 328; Serahsî, *el-Mebsût*, Xl, 255, Kâsânî, *Bedâ'i',* V, 40; İbnü'l-Kâs, *et-Telhîs,* s. 629.
[1367] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 520; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* IX, 28, Nevevi, *el-Mecmû'*, IX, 28; Nevevî, *Ravza*, III, 278; İbn Kudame, *el-Muğnî*, XlII, 328, İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfe,* IX, 385; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema*, III, 407.
[1368] Heyet, *Fetâvâ Dâru'l-İftâi'l-Mısriyye*, I-X, yy, 1431, VIII, 414; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl,* V, 431. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 522; a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 561; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfe*, IX, 386; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 255; Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî*, IV, 2598. İstihâle konusu, "istihâle" başlığı altında ele alınmıştır.
[1369] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 522; İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl,* V, 431.
[1370]Tirmizî, Et'ime, 24; Ebû Dâvûd, Et'ime, 25; Nesâî, Dahâyâ, 44; İbni Mâce, Zebâih, 11.

mütevellid etinde (tat ve koku) bir değişiklik meydana gelmemişse bu konuda haramlık veya mehruhluk sözkonusu değildir demiştir.[1371] Tahrîm veya kerahete müteallık gerekçe ile alakalı ise ihtilafın vâki olduğunu dile getiren Demîrî, "bu konuda Râfiî, hayvanın yediklerinin ekserisi temiz ise o hayvan cellâle sayılmaz demiş olsa da[1372] burada cellâle için aslolan pisliği çok yemesi değil, yemiş olduğu pislikten mütevellit kokudur. Yani terinde necasete dair hafif koku da olsa, bu durum nehy kapsamında değerlendirilir. Fakat koku hiç yoksa temiz addedilir" demiştir.[1373] Fakat Ebû Hureyre'den gelen rivayet ise bunun tam tersidir. Yani bütününde veya bütününe yakın bir koku olması durumunda nehy söz konusu olabilir. Az olması durumunda cellâle sayılmaz ve nehy söz konusu olmaz denilmiştir. Demîrî, suya az bir necasetin karışması durumunda o suyun pis sayılmasına itibar ederek ilk görüşün daha sahih olduğunu kabul etmiştir.[1374]

Demîrî, celâllenin bir müddet temiz ot vs. gibi yiyecekle beslenmesi halinde temiz hale gelip helâl olacağını ve kerahat durumunun da ortadan kalkacağını ifade etmiş ve temizlenmesi için gerekli süre konusunda da bir sınırlamanın olmadığını belirtmiştir. Ancak Râfîi, bir kısım ulemanın deve ve inek türünde 40 gün, koyun türünde 7 gün, tavuk cinsinde de 3 gün gibi bir süre tayin ettiklerini nakletmiş fakat "bizde itibar galip olana göredir" ifadesiyle, kendisinin de mezhebinin genel görüşünü kabul ettiğini belirterek herhangi bir süre sınırlamasının olmayacağı yönünde görüş bildirmiştir.[1375] Demîrî, cellâle vasfını taşıyan hayvanla ilgili, bu hayvan temiz bir ot vs. ile beslenmeden kesilse ve ve kesildikten sonra eti yıkansa, pişirilse veya eti güneşte kurutulsa ve zamanla tüm bu yollarla kokusu kaybolsa dahi yenilmesi câiz olmaz fikrini savunmuştur.[1376]

Şâfiî ekolüne göre celâllenin yenilmesi mekruh kabul edilmiştir. Çünkü onlara göre, hayvanın yediği temiz yiyecek, hayvanın kursağına ulaştığında artık necis hale gelir. Yani yenilen bu besinler her durumda necasete dönüşür. Bu durum ise, hayvanın eti, sütü ve yumurtasının mübahlığına etki etmez. Hayvanın yemiş olduğu necaset de sindirim sisteminden aşağı iner ve etine karışmaz, sadece kokusu etine sinmiş olur. Bu durum da

---

[1371] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 521.
[1372] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 151.
[1373] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 521.
[1374] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 521.
[1375] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 521; Râfiî, *el-Azîz,* XII, 152; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 454; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, X, 185.
[1376] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 521, 522.

onun etinin haram sayılması için yeterli olmaz.[1377] Şâfiîler'den Begavî ise câiz olduğunu ifade etmiştir.[1378]

İmam Mâlik'in cellâleyi mekruh saymasına karşın Mâlikî fıkıhçıları bu konuda mübâhtır görüşünü benimsemişlerdir. Onlara göre, nasıl ki vücuttaki kan ete dönüşüyorsa hayvanın karnındaki gıda da değişime uğrayarak ete dönüşmektedir. Mâlikiler'in genel anlamda cellale hayvanı yemeyi ve sütünü içmeyi istihâle kapsamında değerlendirmiş oldukları anlaşılmaktadır.[1379]

Hanbelîler, cellâle hayvanın yenilmesi ve sütünün içilmesini haram kabul etmişlerdir. Çünkü onlara göre cellâle, gıdasının ekserisi necasetten oluşan hayvan olup, buna bağlı olarak bu hayvanın sütü de haramdır.[1380] Hanbelîlerden bazılarına göre ise cellâle mekruhtur. Onlara göre, hayvan hapsedilirse buna dair olan kerâhet de ortadan kalkar. Hapis süresini de; tavuk cinsi için üç gün, deve ve sığır için kırk gün olarak takdir etmişleridir. Ahmed b. Hanbel ise zikrettiğimiz İbn Ömer rivayetine dayanarak tüm hayvanlar için hapis süresini 3 gün olduğunu savunmuştur.[1381]

Cellâlenin sadece etinden değil aynı zamanda sütünden ve derisinden de yararlanmak câiz görülmemiş ve cellâle olan hayvana, arada herhangi bir örtü vs. olmadıkça binmenin de câiz olmayacağı ifâde edilmiştir. Tabaklanmak suretiyle derisinin temiz olacağı vurgulansa da en doğru olanın etine izafe edilerek, "necis olan hayvan kesilse dahi temiz olmaz" diyenlerin görüşüne istinaden derisinin de kullanılamayacağıdır.[1382]

Hanefi ekolü, celâllenin etinden ve sütünden yararlanmayı mekruh olarak değerlendirmiştir. Cellâle hayvan, tavuk cinsi ise üç ve zayıf bir görüşe göre de on, koyun cinsi ise dört, sığır ve deve cinsi ise on gün hapsedilir ve bu süre zarfında temiz alafla (hayvanın beslendiği yem türü tüm otlar) beslenirse hayvan temizlenmiş olur,

---

[1377] Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 28; Benî Sâlih, Muhammed Fâlih Mutlak, "Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği Ve Helâlliğine Etkisi", çev: Hüseyin Baysa, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, Kilis 2015/2, s. 209-210, ss. 189-214.
[1378] Begavî, *et-Tehzîb,* VIII, 66.
[1379] Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 542; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî*, II, 115; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 18.
[1380] Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ'*, XIV, 293; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* Xlll, 328; Merdâvî, *el-İnsâf*, XXVII, 230; Esen, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, s. 59.
[1381] Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 454; İbn Kudâme, *el-Kâfî,* I, 559.
[1382] Nevevî, *Ravza*, III, 278; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 522.

dolayısıyla yenilmesi helâl sayılır. [1383] Serahsî, her ne kadar süre tayin edilmiş olsa da en doğru olanın koku izâle oluncaya kadar hayvanın hapsedilmesidir der ve gerekçesini de tüm hayvanlar vücut yapısı itibariyle eşit özellikte değildir, neticede koku da duyu organı ile algılanan bişeydir. Yani koku da insanlara göre hafif veya ağırlık ölçüsünde değişiklik gösterebilir. Ot yemek suretiyle dahi bu koku giderse hayvanın yenilmesi helâl olur, diyerek ifade eder.[1384]

Şafiiler, Hanefîler ve Hanbelîlere göre cellâle hayvanın etinin yenilmesi mekruh kabul edildiği gibi terinin kötü kokması sebebiyle onu binek olarak kullanmak da mekruh kabul edilmiştir.[1385] Hanefîler de cellâle olmasından dolayı bu özellikteki bir hayvanın binek olarak kullanılmasını mekruh kabul etmişlerdir.[1386] Yukarıda da zikredildiği gibi hayvana binmek konusu derisine izafe edilmiş, hayvanın derisinin de etinden mütevellid koku ile pis olacağı vurgulanmış ve arada herhangi bir örtü olmadan cellâle hayvanı binek olarak kullanmanın hükmü kimilerince câiz değildir, kimilerince de mekruhtur şeklinde ifade edilmiştir.[1387] Zâhiriler de cellâle hayvanın etinin yenilmesini câiz gömedikleri gibi, cellâle hayvanın sütünün içilmesini ve bu durumdaki hayvanın binit olarak kullanılmasını nehyeden hadislere[1388] binaen sütünün içilmesini ve binek olarak kullanılmasını da câiz görmemişlerdir.[1389]

Fıkıh âlimlerinin cellâle hayvan hakkında ihtilaf etmelerinin altında yatan sebebin, bu konuda varid olan haberler ile kıyasın çelişmesi olduğu söylenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in cellale hayvanın etinin yenilmesini ve sütünün içilmesini yasakladığı bilinmektedir.[1390] Bu rivayetle çeliştiği söylenen kıyas ise, hayvanın midesine giren yiyeceğin ete dönüştüğüdür. Mâlikîler bu dönüşümü kanın ete dönüşümü ile benzer

---

[1383] Serahsi, *el-Mebsût,* Xl, 255-256; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, V, 40; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 156; Remlî, *Nihayetü'l- Muhtâc*, VIII, 156; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, I, 119; Haskefî, *Dürrü'l-Muhtâr*, s. 650; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VI, 2598; Zeylaî', *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 10; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 40; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema*, III, 407.

[1384] Serahsi, *el-Mebsût,* Xl, 255-256.

[1385] Rûyânî, *Bahr,* IV, 239; Buhûtî, *Keşşâful-Kınâ',* XIV, 293; Buhûtî, *Keşşâful-Kınâ',* XIV, 293; İbn Kudame, *el-Muğnî,* XIII, 328-329.

[1386] Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc*, VIII, 156.

[1387] Nevevî, *Ravza*, III, 278; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 522.

[1388] Ebû Dâvûd, Cihâd, 50, Et'ime, 24, Eşribe, 15; Tirmizî, Et'ime, 24; Nesâî, Dahâyâ 43, 44; İbni Mâce, Zebâih, 11.

[1389] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 181, V, 198, VI, 85.

[1390] Tirmizî; hadis için "hasen-garib bir hadistir" demiştir. Ebû Dâvûd da "Cellâleye binmek yasaklandı.", "develerden cellâle durumunda olana binilmesi nehyedildi" şeklinde iki farklı rivayet vardır. Bkz. Ebû Davud, Cihâd, 52.

olarak değerlendirmişlerdir. Hanbelîler ise haramlığa dair nehyin zahirine itibar etmişlerdir. Onlara göre cellâlenin eti de necasetten müteşekkildir.[1391]

3.2.8. Hayvanları Kısırlaştırmanın Hükmü

Hayvanların kısırlaştırılması ile alakalı olarak fakihler birtakım fikirler ortaya koymuşlardır. Şafiî fukahasından bazıları, etinin yenilmesi haram olan hayvanların kısırlaştırılmasının haram, yenilenlerin ise, henüz küçükken mübâh, büyükken ise haram hükmünde olduğunu ifade etmiştir.[1392] Bazıları ise eti haram hayvanların küçükken veya büyükken olması farketmeksizin iğdiş edilmesini câiz görmemiş fakat eti yenilen hayvanlarda etinin daha güzel olması vs. gibi bir maslahata binaen küçükken câiz görmüşler, büyükken ise câiz görmemişlerdir.[1393] Hanbelî kaynaklarında, semizleşmeleri gayesiyle koçların iğdişinin câiz görüldüğü yönünde bir görüşe yer verildiği gibi, atlardaki gibi mekruh olduğuna dair başka bir görüşe de yer verilmiştir.[1394]

Mâverdî, muhtesibin vazifelerini tadad ederken "İnsanların ve hayvanların hadım ve iğdiş edilmesine engel olur ve bu suçu işleyen kimseye işlediği bu suçtan dolayı tazir cezası uygular; kısas veya diyet söz konusu ise nizâ ve inkâr olmadığı takdirde bu hakların ödenmesini temin eder" şeklinde bir maddeye yer vermektedir. Buradan hareketle kendisinin de hayvanların iğdişine cevaz vermediğini anlamaktayız.[1395]

Mâlikîler, besi veya buna benzer bir faydanın söz konusu olması durumunda hayvanların iğdiş edilmesi yönünde cevaz vermişlerdir. Bazıları da bu konudaki hadisin ibarelerini dikkate alarak genel anlamda hiçbir hayvanın iğidiş edilmesi câiz değildir derken, kimisi de sadece koyunun iğdişini câiz kabul etmiş, atınkini ise câiz görmemişleridr.[1396]

Hanefîler de, atın iğdişi konusunda câiz ve haram şeklinde iki görüş benimsenmiştir. Diğer hayvanlarla alakalı ise, eğer hayvanın iğdiş edilmesi bir yararın

---

[1391] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 18; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî,* IV, 2597-2599; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulema,* III, 407.
[1392] Nevevî, *el-Minhâc fi-Şerhi Sahîhi Müslim*, Dâru İhyai't-türâs, Beyrût h.1392, IX, 177; Yaran, Rahmi, "Hadım", *DİA*, XV, s. 2-3. ss. 2-3, İstanbul 1997.
[1393] Nevevî, *el-Mecmû`*, VI, 177; a.m, *Ravza*, II, 337;
[1394] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 371.
[1395] Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye,* Dâru'l-Hadîs, Kâhire, ts, s. 338.
[1396] Karâfî, *ez-Zahîre,* XIII, 286; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, V, 390-391.

ortaya konması veya bir zararın ortadan kaldırılması amacına matuf ise bu durumda iğdiş etmek câiz, aksi takdirde haramdır denilmiştir.[1397]

İmam Muhammed atın iğdiş edilmesini kerih görmüş, iğdiş edilen atın kişnemesinin düşmanı dehşete düşüreceği gerekçesiyle haram görmemiştir. Evzâî ve Sevrîde kerih görmüş, Sevri hayvanın iğdiş edilmesini " iğdiş de müsledir" sözüyle değerlendirmiştir.[1398]

Demîrî, "horoz" bahsinde, hayvanların kısırlaştırılması konusunda şu görüşlere yer vermiştir. İmam Şâfiî'ye, horozun iğdiş edilmesi konusunda yöneltilen soruya kendisi "iğdiş eden kimseye bu durumda diyet ödemesi gerekir" şeklinde cevap vermiş[1399] ve Allah Rasulü'nün şu hadisi ile istidlalde bulunmuştur: "*Abdullah b. Ömer, Allah Rasulü'nün horozun, koçun ve atın iğdiş edilmesini yasakladığını haber vermektedir*."[1400]

Demîrî'nin, İmam Şâfiî'ye ait olan bir görüşü naklettikten sonra herhangi bir fikir ileri sürmemesinden onun da aynı görüşte olduğunu ve dolayısıyla hayvanların iğdiş edilmesine olumlu yaklaşmadığını anlamaktayız. 'İğdiş edilmiş hayvan bütün mezheplerce kurban edilebilir, görüşü benimsenmiştir'[1401] şeklinde bir nakilde bulunmasından da iğdiş işleminin hayvanın yenilip yenilmemesi yönünde hükmen herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Birçok âlim gibi, müfessirler ve hadis şârihleri hayvanın iğdiş edilmesinini Nisâ Sûresi 119. Âyete istinaden Allah'ın yarattığı tabiatı değiştirmeye kastetmek olarak değerlendirmiş ve nehy hadisine binaen hayvanın iğdiş edilmesini haram olarak değerlendirmiştir.[1402]

[1397] Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 161.

[1398] Tahâvî, *Muhtasaru İhtilâfu'l-Ulemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1417(h), III, 443.

[1399] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 386.

[1400] İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 304; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 388. (عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: " نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ إِخْصَاءِ الْخَيْلِ وَالْبَهَائِمِ " وقَالَ ابْنُ عُمَرَ فِيهَا نَمَاءُ الْخَلْقِ) Farklı kaynaklarda mezkûr hadis metninde deve, sığır, koyun ve at şeklinde geçmektedir. Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye fî İlmi Meʿâni'l-Kurʾân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni Ulûmih*, thk. Heyet, Mecmûatü'l-Buhûs el-Kitâb ve's-Sünneh, Câmiatü'ş-Şârika 1429/2008, III, 2227.

[1401] Tahâvî, *Muhtasaru İhtilâfu'l-Ulemâ*, III, 443.

[1402] Taberî, Tefsîr, IX, 215-217, XX, 99; Kâsımî, muhammed cemalüddîn b. Muhammed, *Mehâsinü't-Teʾvîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1418(h), III, s. 346; Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Tefsîru Mâturîdî (Teʾvilâtü'l-Kur'ân*), thk. Mecdî Bâsellûm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1326/2005, III, 365; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, IX, 317; Câhiz, *Biğâl*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût 1418(h), s. 114.

Hayvanların iğdişine câiz değildir diyerek karşı çıkan ulemanın gerekçesi ise iğdişi, Allah'ın yaratığı fıtrata müdahale, tabii dengeyi ifsad etme ve hayvana eziyet olarak değerlendirmelerinden kaynaklanmakta olduğu akla gelmektedir. Bu konuda pozitif yaklaşanlar ise iğdiş işleminin putperestlik kalıntısı olarak anlamlandırılması ve hayvana eziyet olarak değerlendirilmesi durumunda câiz görülmeyeceği fakat bir menfaatin celbi ve mefsedetin defi halinde câiz görülmesi gerektiği yönünde hareket etmektedirler.[1403]

Yukarıda zikredilen ulemanın görüşleri çerçevesinde anlaşılan o ki; gerekli sebeplerle ve meşrû çerçevede kamunun menfaati göz önünde bulundurulmak koşuluyla evde beslenilen hayvanların gebelik durumlarını önleyici tarzda ilaç ya da buna benzer şeylerle müdahalede bulunmakta sakınca görülmemektedir. Tüm bunlar yapılırken ekolojik dengeinin bozulmamasına özen gösterilmelidir. Mezkûr hassasiyetler göz önünde bulundurulmak şartıyla saldırgan tabiatlı ve çevreye zararlı başıboş köpek ve kedi gibi hayvanların çoğalmalarını kontrol altında tutmak maksadıyla kısırlaştırılmalarında bir sakınca görülmemiştir.[1404] İş gücünü verimli hale getirmek, hayvan ıslahı ve verimliliğini artırmak için için teke ve dana gibi bazı hayvanların iğdiş edilmesi de maslahata binaen câiz görülmüştür.[1405]

3.2.9. Evde Hayvan Beslemenin Hükmü

Herhangi bir nedenle evde hayvan beslemek hayatın doğal akışı içerisinde karşılaştığımız normal bir durum haline gelmiştir. Kimi insanlar bağ bahçe bekçiliği yaptırmak amacıyla hayvan beslerken kimileri de herhangi bir gayeye matuf olmaksızın bahçesinde veya evinde köpek ve kedi, hatta farklı türde hayvanlar beslemektedirler. Her iki durumda da evde hayvan beslemenin fıkhî hükmü fıkıh âlimleri arasında tartışılagelmiştir.

Geçiş yolunu muhafaza ve evleri bekleme amaçlı köpek edinmenin cevâzı konusunda Şâfiî fıkıhçıları ihtilaf etmişlerdir, fakat bu konuda öne çıkan görüş bu amaçla köpek edinmenin câiz olduğu yöndedir. Bunun yanında ziraat (bağ-bahçe bekçiliği), sürü/çoban ve av köpeği edinmenin cevâzında ise hemfikirdirler. Fakat henüz herhangi

---

[1403] Yaran, "Hadım", XV, 3.
[1404] Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 375.
[1405] Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 380.

bir sürüye sahip olmadan, ortada ekin olmadan, avlanmak amacı gütmeden köpek edinmeyi haram kabul etmişlerdir. Aksi takdirde herhangi bir amaca matuf olmadan edinilen köpekten dolayı, hadiste işaret edilen, köpek edinen kimsenin sevaplarından her gün bir miktar eksileceği[1406] ifade edilmiştir. Demîrî, bekçilik amacıyla ilk köpek edinen kimsenin Hz. Nuh olduğunu zikretmiş ve O'nun gemi inşa etmiş olduğu zamanlarda gece uyuduğunda edinmiş olduğu köpeğine bekçilik yaptırdığını ifade etmiş ve bu durumu da hizmetine ihtiyaç duyulan alanlarda köpek edinmenin cevâzına delil göstermiştir.[1407]

Gazzâli *İhyâ* isimli eserinde, "münkirâtü'ş-şevârî' " konusunda, birisinin evinin önünde azgın/saldırgan bir köpeği var ve bu azgın köpek insanlar oradan gelip geçtikçe insanlara eziyet ediyorsa, bu durumda o köpeğin sahibi bu köpeği edinmekten men edilir. Sadece yolları kirletmek suretiyle eziyet ediyorsa, o necasetten sakınmak mümkün olduğu için men edilmez. Köpek ayaklarını yola yaymak suretiyle yolu daraltıyorsa bu durumda sahibi o köpeği yolda uyumaktan ve oturmaktan men eder. Şayet köpeğin sahibi bu duruma müsaade etmeye devam ederse köpek, sahibinden alınır.[1408]

Hz. Peygamber'in, kuşla oynayan çocuğu bu oyundan alıkoymamasına dair hadisinden[1409] ve islam fıkıhçılarının *onunla (kuş ile) oynuyor, onu alıkoymuyor* gibi ifadelerinden hareketle kafeste kuş beslemenin ve onunla eğlenmenin câiz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hanbelîlerden İbn Akîl (ö. 513/1119) ise, kıyamet gününde kuşun (serçe) kendisini kafeste alıkoyan kimse hakkında Allah'a şikâyetçi olacağı rivayetine istinaden,[1410] bundan insanları menetmiş ve kafeste kuşu alıkoyan kimseyi sefih olarak nitelemiştir. Bu görüşünü nakleden Demîrî, serçenin Allah'a şikâyetinin kafeste onun alıkonulması konusunda olmayıp, yemek ve içmekten alıkonulması konusunda olacağını söyleyerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Çocuğun oynaması anında Hz. Peygamber'in kuşu alıkoyma konusundaki nehy ifade eden rivayetini ise, her ne kadar bu durumu Sahabilerden bazıları görse de çocukların onunla vakit geçirmesi için onu (kuşu)

[1406] Buhârî, Zebâih, 6; Müslim, Müsakât, 10. (مَنِ اتَّخَذَ كَلْبًا، إِلَّا كَلْبَ زَرْعٍ، أَوْ غَنَمٍ، أَوْ صَيْدٍ، يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِهِ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ)

[1407] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 662.

[1408] Gazzâli, *İhyâ'*, II, 339; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664.

[1409] Ebû Dâvûd, Edeb, 76. عن أنس بن مالك، قال: كانَ رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- يَدخُلُ علينا، ولي أَخٌ صغير، يُكنى أبا عُميرٍ، وكان له نُغَرٌ يلعبُ به، فمات، فدَخَلَ عليه النبيُّ - صلى الله عليه وسلم - ذاتَ يومٍ فرآه حزيناً، فقال:: "ما شأنه؟ " قالوا: مات نُغَرُه، فقال: "يا أبا عُميرٍ، ما فَعَلَ النُّغَيْرُ؟

[1410] "Kim boş yere bir serçe kuşunu öldürürse, kuş kıyamet günü onu Allah'a şikayet edecek ve şöyle diyecektir: 'Ya Rabbi! Şu adam beni (yemek gibi) bir menfaat için değil, (sırf eğlence olsun diye) boş yere öldürdü." (Nesâî, Dahaya, 42)

alıkoymanın cevazına kanıt saymıştır.[1411] Demîrî, Câhiz'ın *"Kitâbü'l-hayevan"* isimli eserinden naklettiği bir görüşte fukahânın kedi edinmeyi ve beslemeyi müstehap gördüğünü ifade etmektedir.[1412]

Demîrî, edinilmesinde fayda olmayan (av, çoban ve bağ-bahçe vs. gibi mekânların bekçiliğini yapan köpeklerin dışında) bir köpeği sahiplenip beslemenin câiz olmadığını ifade etmiştir. Bundan kastın ise, herhangi bir menfaat olmadan/amaçsız köpek edinmenin, yoldan geçen insanlara saldırıp yaralaması, onların korkmasına sebep olması, meleklerin o köpeğin bulunduğu mahalle yaklaşmaması gibi mefsedetlere yol açması olarak izah etmiştir.[1413] İslam hukukçularının açıklamalarından anlaışlan o ki, önemli gerekçeler olmaksızın evde hayvan beslemek genel itibariyle doğru karşılanmamıştır. Bizce de herhangi bir maslahat amaçlanmaksızın hayvanları doğasından koparark kafeste, evde vs. alıkoymanın ve beslemenin doğru olmadığını mütalaa etmekteyiz.

3.2.10. Hayvan Artıklarının Hükmü

Varlığıyla insan hayatında önemli bir yer tutan ve çok çeşitli sebeplerle edinilip beslenilen köpek ve kedilerin, insanların kullandığı birtakım eşyalara dokunması, onlardan yemesi ve içmesi, yediği içtiği kabı tabiatı gereği yalaması kaçınılmazdır. Daha çok yerleşik kültürde tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu toplumlarda köpek ve kedilerin insan hayatında daha çok müdahil oldukları göz önünde bulundurulduğunda bu hayvanlarla ilgili mezkûr durumların kaçınılmaz olduğu yadsınamaz. Demîrî de bu konulara dair fakihlerin görüşlerini delilleriyle eserinde nakletmiştir. Mezheplerin, kadim ulemanın ve modern ilim adamlarının görüşlerini mukayese etme bakımından konuyu gözden geçirmek faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Eğitilmiş köpek de dâhil büyüğü küçüğü/enik fark etmeksizin tüm köpekler Şâfiiler tarafından necis kabul edilmiştir. Evzâî, Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel, İshâk, Ebû Sevr, Ebû Ubeyde gibi isimler de köpeğin necis olduğunu kabul edenlerdendir. Delillerin mutlak olmasından dolayı ister edinilmiş olsun, isterse sokak köpeği olsun, ayrım yapılmaksızın tüm köpeklerin necis kabul edildiği ifade edilmiştir.[1414]

[1411] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IV, 129; Heyet, *Fetâvâ eş-Şebeketü'l-İslâmiyye*, IX, 1882, XVII, 915, 931; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 94-95.
[1412] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 577; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, V, 146.
[1413] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660.
[1414] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 657; Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* I, 10.

İmam Mâlik köpeğin dokunduğu kaptaki yiyeceğin dökülmesi ve kabın yıkanması hadisini illet yönüyle değil de taabbüdî yönüyle değerlendirmiştir.[1415] Ancak bu konuda Mâliki Mezhebi'nde köpeğin necis olup olmamasına dair; temiz olduğu, necis olduğu ve edinilip beslenilmesine izin verilen av ve muhafaza amaçlı bekçi köpeği dışındakilerin necis olduğu, şeklinde üç farklı görüş vardır. Mâlikî bilgin Abdülmelik b. Macesûn'dan gelen bir görüşe göre o, sokak köpeği ile özel bir amaca matuf edinilmiş köpek arasında hükmen ayrıma gitmiş ve sokak köpeğini necis, edinilmiş köpeği ise tâhir saymıştır.[1416]

Zührî, İmam Mâlik ve Davûd, köpeği mutlak olarak temiz saymış ve köpeğin yaladığı kabın yedi defa yıkanmasını vücûbiyeten değil de taabbüden uygulamışlardır.[1417] Bu konu da Hasan Basrî ve Urve b. Zübeyr'den delil mahiyetinde "*eğitilmiş köpeklerin size yakaladıklarından yiyin*"[1418] âyeti zikredilmiş ve bu ayette o hayvanın dokunduğu yerin yıkanması zikredilmemiştir, denilmiştir. İbn Ömer'den (ra) rivayet edilen "*Allah Rasulü'nün mescidine köpekler girer çıkardı, oraya bevl ederdi fakat o bevlin/idrar üzerine hiçbirşey/su dökmezlerdi*"[1419] hadiste geçen ifadelerden ise köpeğin de salyasının da necis olmadığını ve mutlak anlamda köpeğin temiz olduğunun anlaşıldığını ifade etmişlerdir.[1420]

Şâfiî uleması da Ebû Hureyre'den nakledilen; "*Allah Rasulü, sizden herhangi birinizin kabını köpek yalarsa o kabın içindekini döksün ve o kabı bir defası da toprakla olmak üzere yedi defa yıkasın buyurdu*"[1421] hadisini delil göstermek suretiyle köpeğin kendisini necis kabul ettikleri gibi, salyasının da necis olduğuna hükmetmişlerdir. Şayet köpeğin salyası temiz olsaydı, Hz. Peygamber o kabın içerisinde bulunan şeyin dökülmesini emretmezdi. Zira necis olmayan birşeyin dökülmesi dökülen o şeyin israf olmasına sebebiyet verirdi ki israf da Hz. Peygamber'in asla tasvip etmediği bir şeydi şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır.[1422]

Müellif, İbn Ömer hadisi ile alakalı Beyhâkî'den şu değerlendirmeyi nakletmiştir: "Müslümanlar hem köpek hem de çocuk idrarının necisliği konusunda ve her ikisi üzerine

---

[1415] İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 36.
[1416] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 657-658.
[1417] İbn Rüşd, *Bidâye*, I, 36; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I, 23; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 658.
[1418] Mâide, 5/4
[1419] Buhârî, Vudu, 33; Ebû Dâvûd, Tahâret, 134.
[1420] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 658; Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* I, 11.
[1421] Müslim, Tahâre, 89.
[1422] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 658. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şâfiî, *el-Üm*, I, 19, III, 218; Mâverdî, *Hâvî*, I, 306-307; Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen,* I, 40.

de su dökülmesinin gerekliliği konusunda hemfikirdirler. Çocuk idrarı üzerine su dökülmesi konusuna dair emrin varlığında icmâ olduğu kabul edildiğinde, köpeğin idrarının çocuğun idrarından daha öncelikli olması gerekmez mi? Elbette ki gerekir. Bu durumda akla gelen şey, sanki İbn Ömer hadisinin köpeğin yalamasından dolayı yıkama emrinden önce olduğudur. Ya da o köpeğin mescide gelip de bevl ettiği ve üzerine su dökülmesi emrinin olmadığı durumda, o köpeğin bevl ettiği yerin kuruması veya toprakta gizlenmesi dolayısıyla ortadan kalkmış olduğu içindir. Bu konuda şayet şüphe devam ederse o köpeğin bevlettiği yer konusunda emin olmak isteyen kimseye bevl edilen mekânı yıkaması gerekir." [1423]

Köpeğin yakaladığı avdan ısırdığı yerle alakalı Şâfiî ulemasının ihtilaflarını nakleden Demîrî konuyu veciz bir şekilde şöyle özetlemektedir:

1. Esah olan o avın sorunlu oluşudur. Bir elbise veya kaba köpeğin salyası bulaşması durumunda olduğu gibi, o ısırdığı yerin de yedi defa yıkanması ve birisinin de toprakla olması gerekir.

2. "Mafuvvun anh"/ af kapsamında değerlendirilir.

3. Bu durumda ısırılan yerin bir defa su ile yıkanması yeterlidir.

4. O temizdir.

5. Köpeğin ısırdığı yer oyularak atılır ve sorun ortadan kalkar/temiz hale gelir.

6. Isırdığı yere köpeğin kanıyla karışık teri bulaşmışsa yenilmesi haram olur.[1424]

Demîrî şu hadis ile bu konuya da atıfda bulunmuştur: "*Allah Rasulü'ne eşek artığı olan su ile abdest alabilir miyim diye soruldu. Allah Rasulü de, evet, yırtıcı hayvan artığı olsa dahi (alabilirsin)*" buyurdu.[1425] Bu rivayetten hareketle yırtıcı hayvan dahi olsa, hayvan artığı suyun temizleyici durumda olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.[1426] Meşhur olan görüşe göre içerisinde sıvı olan bir kabın içinde akrebin ölmesiyle kabın içindeki sıvının necis hale dönüşeceği söylenmiştir. Zayıf bir görüşe göre de

---

[1423] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 658.
[1424] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 658-659; ayrıntılı bilgi için bkz. Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 18; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 19.
[1425] Beyhakî, *es-Sünen*, I, 378; Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 101; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, I, 54.
[1426] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 504.

kirlenmeyeceği ifade edilmektedir. Hattâbî, Yahya b. Ebî Kesîr'den, suyun içine düşse, suyu da necis hale getirir diye bir görüş nakletmekte ve ulemanın genelinin de bunun tersine hüküm verdiğini ifade etmektedir.[1427] Demîrî, akıcı kanı olmayan, yani öldürülünce kanı çıkmayan solucan gibi hayvanların, daha önce "zübâb" sinek babında geçtiği gibi temiz bir suya düşmesiyle suyun kirlenmiş olmayacağını belirtmiştir.[1428] Dolayısıyla buraya kadar zikredilen bilgiler ışığında suyu necis hale getiren illetin, suyun içine düşen hayvanın akıcı kanı olduğunu anlıyoruz.

Domuz da köpek gibi necisü'l-ayn kabul edilmiş ve domuzun dokunduğu herhangi bir şey yedi defa yıkanması gerktiği ve bu yedi yıkamadan birisi de toprakla ovalamakla olacağı zikredilmiştir.[1429] Farenin artığının yenilmesi mekruh kabul edilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'in eşlerinden Meymûne'den gelen bir hadiste Meymûne (ra): "yağın içerisine düşüp içerisinde ölen bir fare ile ilgili olarak Hz. Peygamber'e sorulunca, Hz. Peygamber de: Onu/fareyi ve (farenin) çevresindeki kısmı atin ve (o yiyeceği) yiyin", buyurdu demiştir.[1430]

Demîrî, içerisine fare düşen yağ ile ilgili hadislerin rivayet tariklerinde birtakım anlam farklılıkları olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Hattâbî'nin *Şerhu Müşkili'l-âsâr*'ında geçen *"eğer yağ katıysa bu durumda fareyi ve çevresindeki kısmı alın ve atın, eğer erimiş ise onunla kandil yakın*"[1431] şeklindeki rivayeti tercih etmiş, en doğru ve sahih ifadenin bu olduğunu belirtmiştir.[1432] Rivayetlerin değerlendirilmesinden sonra Demîrî, farenin kalıntıları ile ilgili mezheplerin ve islam hukukçularının görüşlerine şu şekilde yer vermektedir: İslam âlimleri, içine meyte düşmüş katı yağın hükmüne dair, içine düşen şeyin ve çevresinin atılarak geriye kalan kısmının yenilmesi konusunda icmâ etmişlerdir. Şâfiîler, Mâlikîler ve ilk dönem Hanbelî fakihleri, bu yağın tüketilmesine dair nehiyden dolayı, bu yağı bütünüyle necis olarak vasıflandırmıştır. Rivayetlerde yağın miktarına ve

---

[1427] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IV, 259; Nevevî, *el-Mecmû`*, I, 129; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 64; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 172.

[1428] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 222.

[1429] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 255.

[1430] Buhârî, Vüdû', 67; Zebâih, 34; Tirmizî, Et'ime, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 233, 265, 490; Ebû Dâvûd, Et'ime, 47; Nesâî, Fer' ve'l-Atîra, 9. (عَنْ مَيْمُونَةَ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سُئِلَ عَنْ فَأْرَةٍ وَقَعَتْ فِي سَمْنٍ فَمَاتَتْ، فَقَالَ: أَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا وَكُلُوا سَمْنَكُمْ)

[1431] Hattâbî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr,* thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, yy, 1415/1994, XIII, 392; ayrıca hadislerin farklı tarikleri ve değerlendirmeleri için bkz. Aydın, Mustafa. "İçerisine Fare Düşen Yağın Kullanımı ile İlgili Rivâyetin Tahrîc ve Tahlili" *Mîzânü'l-Hak*, İslami İlimler Dergisi, S. 12, (Haziran 2021), ss. 273-302.

[1432] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* III, 346; Ayrıca bkz.

necasetten ne ölçüde etkilendiğine dair herhangi bir bilgi olmadığından yola çıkarak, sirke, zeytin yagı, sıvı yağ, süt, tahin, süzme bal gibi diğer sıvı gıda maddelerinin de kirlenmiş olup yenilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Bu konuda da herhangi bir ihtilafa mahal bırakmamışlardır.[1433] Suyun, içine düşen pisliği temizleyip arındırma özelliği olduğundan hareketle, bu sıvı gıda maddeleri hakkında verdikleri hüküm ile suya verdikleri hükmü birbirinden ayırmışlar[1434] ve bu sıvı gıda maddeleri ile suyun kaplardaki muhafazasını oransal anlamda değerlendirerek, bu sıvıların necasete karşı direnmesinin mümkün olmadığını ve su ile aynı hükme tabi tutulamayacağını söylemişlerdir.[1435]

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf, su ile diğer sıvı maddelerini aynı hüküm kapsamında değerlendirmiş, İmam Muhammed ise bu konuda cumhurun görüşünü kabul etmiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un bu konudaki gerekçeleri, dökülmesi emredilen yağın az olmasından dolayı Allah Rasulü'nün bu şekide bir yönlendirmede bulunduğu bu rivayeti delil göstermek suretiyle necasetin etkisinin olamayacağı fazla miktardaki yağın da kirlenmiş olduğunu söylemenin doğru olmadığıdır. Dolayısıyla, içine kan benzeri necis bir madde karışmış olsa da içerisinde necasetin alameti görülmeyen fazla miktardaki meyve suyunun içilmesini câiz görmüşlerdir.[1436] Bu konuda meşhur olan görüş, artık kirlenen ve dolayısıyla yenilmesi câiz görülmeyen bu yağ ile kandil yakılmasının câiz oluşudur. Fakat bu kandillerin cami ve mescitlerde kullanımına kesinlikle cevaz vermemişlerdir. Ancak cami ve mescit dışında kullanımına da mekruhtur, zayıf bir görüşe göre de Müddessir Suresi 5. âyette geçen "kötü şeyi terket" emrine istinaden "rucz" kelimesinin 'necaset' ve 'günah' anlamlarına geldiğini söyleyerek câiz değildir diyenler de olmuştur.[1437]

[1433] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 28-29; IX, 426; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 147, II, 595; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl*, 110-111; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 464; Nefrâvî, Ahmed b. Ğanîm Şihâbüddin (ö. 1126/1714), *el-Fevâkihü'd-Devvânî alâ Risâlet'i-İbn Eb Zeyd el-Kayravânî*, Dârü'l-fikr, 1995, c.I, s.389; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XXIX, 102; Kâsânî, *Bedâi',* I, 75; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 243-244, II, 341; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 142.

[1434] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* I, 23.

[1435] Mâverdî, *Hâvî*, I, 333.

[1436] Kâsânî, *Bedâi'*, I, 79; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 185; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 95; Burhâneddîn el-Buhârî, Ebü'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed. B. Abdulazîz, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el- Cündî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2004, I, 114; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye,* XXXVI, 24-25.

[1437] Mâverdî, *Hâvî*, XV, 162; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, V, 497; Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, III, 133; Rûyânî, *Bahr*, IV, 251; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 229; Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid*, III, 147; Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* III, 346-347.

Zâhirlere göre sıvı maddelerde istihlak konusunda, bu sıvının rengi, kokusu, tadı hissedilebilir derecede değişiklik göstermediği takdirde bu sıvı maddeler temiz hükmünde olup, bu konuda istihlâke sebep olacak miktarın herhangi bir önemi yoktur. Bu fikirlerini de temiz bir şeye buşlaşan necasetin, necaset özelliği kalmayacak şekilde o bulaştığı maddede tamamen kaybolması sonrasında onun adını alıp, onun hükmüne girmesi şeklinde bir açıklama ile gerekçelendirmişlerdir. İbn Teymiyye de bu görüşü kabul edenler arasındadır. Aslında burada bu fikri savunanların istihlâki, istihâle olarak değerlendirdiklerini anlıyoruz. Çünkü gerekçelerinde necis maddenin, renk, koku ve tad kaybına uğrayan bir müstehlek maddeden bahsediliyor. Yani karışan necis maddenin karıştığı maddenin aslına bürünmesi olarak izah ediliyor.[1438] Çağımızda da bu görüş taraftar bulmakta,[1439] özü itibariyle farklılık arz eden istihlâkin istihâle olarak değerlendirilmesi ise problemli görünmektedir.[1440] İçerisine meyte düşmüş yağ ile gemilerin yağlanmasının ve yine bu yağdan sabun yapılmasının helâl olduğunu söyleyen İslam fıkıhçıları, yapılan bu sabunun, şahsın kendisi tarafından kullanımına cevaz vermişler ama bir başkasına satışına ise cevaz vermemişlerdir. Bu konuda Ebû Hanîfe ve Leys, alıcıya necaseti açıklandıktan sonra necis olan yağın satışını câiz görmüşlerdir.[1441] Zahiriler ise, icerisine fare düşen yağın satışını ve o yağdan herhangi bir konuda faydalanmayı câiz görmemişlerdir. Buradaki nehyin başka şeyler için değil sadece semn/katı yağ için varid olduğunu ileri sürerek, içerisine fare düşmüş olan zeytinyağının, sirkenin, balın ve tüm akıcıların satışına cevaz vermişlerdir.[1442]

Kedi, bizzat temiz kabul edildiğinden kalıntısı da temiz kabul edilen bir hayvan olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla kedinin kalıntısı mekruh da görülmemiştir.[1443] Demîrî bu konuda şu değerlendirmede bulunmuştur: Kedinin ağzı herhangi bir durumdan dolayı kirlenmiş olsa ve bu halde az bir suya dili ile temas etse bu durumda üç görüş vardır. Bunların ilki ve en sahih olanı; şayet o (kedi), ortalıktan kaybolmuş ve onun suyu yalama ihtimali de varsa bu durumda ağzı temiz sayılır, suyu kirletmez. İkincisi mutlak

---

[1438] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 163; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XXI, 528-529.

[1439]Konu ile alakalı geniş bilgi için bkz. Karadâğî- Muhammedî, *Fıkhü'l-Kadâyâ,* s. 222; Şa'lân, Abdurrâhmân b. Abdillâh. "Kâ'idetü el-meğlûbü'l-müstehlek ke'l-ma'dûm", *el-Mecelletü'l-Cem'iyyeyü'l-Fıkhiyye es-Su'ûdiyye*, 2010-2011, ss. 59-123, s. 86.

[1440]Baysa, Hüseyin, "Haram Madde İçeren Ürünlerin Hükmüne İstihlâkin Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2018, C. 22, S. 2 ss. 1165-1189, s. 1175-1176.

[1441] İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, IX, 41-42; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, I, 110-111; Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân*, III, 347.

[1442] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 116, VII, 515; Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân*, III, 347.

[1443]Hanefîlerin bir kısmı etinin yenilmemesine nispetle mekrûh sayarken Ebû Yûsuf ise mekruh görmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, I, 51, XI, 235.

surette suyu kirletir. Üçüncüsü ise bunun aksidir. Su dışında kalan sıvılar da su hükmündedir ve dolayısıyla onlarda da aynı hükümler geçerlidir.[1444]

Etinin yenilmesi haram olan hayvanın karıştığı toprak ile teyemmümün hükmünü de istihlak çerçevesinde ele alan Demîrî, **"***ağaç kurdu herhangi bir topraktan çıkarılsa o toprakla teyemmüm etmek câiz olur, çünkü toprak temizdir. Onun salyasının toprağa karışmış olması bu duruma zarar vermez, çünkü toprak temiz olup içine sirke karışmış hamur veya gül suyu gibidir"*[1445] diyerek bu konuda istihlâkı kabul ettiğini ortaya koymaktadır.

Hayvan artıklarının temiz olup olmamasına dair mezheplerin görüşlerini kısaca özetleyecek olursak; Hanefîler etinin yenilmesi helâl olmayan hayvanlarının da artıklarının helâl olmayacağını beyan etmişlerdir ve bu konuda hayvan artığının hayvanın etine tabi olduğu ölçüsünü benimsemişlerdir.[1446] Hayvanın terini de artığı gibi değerlendiren Hanefîler, bu konu da illet olarak hayvanın terinin etinden mütevellid olduğunu öne sürmüşlerdir. Fakat bu konuda tam bir genelleme yapmaktan kaçınarak bu hususu temiz, mekruh, meşkûk ve necis şeklinde dört kategoride incelemişlerdir. Hz. Peygamber'den nakledilen "eşeğe semer olmadan binen kimsenin terden hâlî olamayacağını"[1447] ifade eden hadise binaen eşeğin artığı gibi terinin de meşkûk kategoride değerlendirilebileceğini ifade etmişlerdir.[1448] Cellâle hayvanın eti gibi terinin de necis olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[1449]

Demîrî'nin, hayvan artıklarıyla alakalı kabul ettiği görüş genel itibariyle Şâfiî Mezhebinin benimsediği görüştür. Ayrıca Demîrî, içine fare düşen yağ ile alakalı da Tahavî'nin rivayetinin diğerlerinden daha anlamlı olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte içine fare düşen yağın sıvı olması durumunda bu yağın gıda maddesi olarak tüketilemeyeceği konusunda fıkıh âlimleri arasında da bir ihtilaf bulunmamakta ve bu yağın zayi edilmemesi için herhangi bir maddeyi yağlama, aydınlatma vs. gibi başka bir amaçla kullanılabileceği vurgulanmaktadır. Aslında mezheplerin katı yağla ilgili

---

[1444] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân*, IV, 163-164.
[1445] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 94.
[1446] Kâsânî, *Bedâi',* I, 64-65; İbn Rüş, *Bidâye*, I, 36; Zeylaî', *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 31; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye,* XXIV, 103, XXXII, 6.
[1447] Fıkıh kitaplarında geçen bu rivayete muteber hadis kitaplarında rastlanılamamıştır. (« أَنَّهُ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - كَانَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ مُعْرَوْرِيًا» وَهُوَ لَا يَخْلُو عَنْ الْعَرَقِ عَادَةً وَلَوْ كَانَ نَجِسًا لَمَا رَكِبَهُ)
[1448] Zeylaî', *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 31.
[1449] Haskefî, *Dürrü'l-Muhtâr*, s. 752.

yaklaşım tarzı da oldukça önemli bir çözüm yolu olup içine farenin düştüğü gıda maddesi katı ise necasetin giderilmesiyle kullanılabilmektedir.[1450] Bizce de bu görüş oldukça makul görünmektedir.

Demîrî'nin zikretmiş olduğu başka bir mesele ise, içerisine sinek düşen bir yemeğin durumudur.[1451] Bu konuda fıkıhçıların fetvalarına gerekçe gösterdikleri hadis şudur: *"Sizden birinizin kabına sinek düşecek olursa, (düştüğü şeyin içine) onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur."*[1452]

Demîrî, Gazzâlî'nin *İhyâ*'sından bu konuda şunları nakleder; 'bir sinek veya karınca tencerede pişmekte olan yemeğe düşmüş olsa ve içinde de dağılsa, bu yemeğin yenilmesi haram olmaz, çünkü sinek ve karıncanın yenilmesinin haramlığının sebebi bu canlıların pis olmasıdır. Yoksa yemek pis sayılmaz. Yani bu canlıların her ne kadar kendileri pis olsa da pisletici özelliği yoktur. Bununla birlikte, ölmüş bir insanın herhangi bir azasından bir parça, pişen yemeğin içine düşmüş olsa, o yemeğin yenilmesinin haram sayıldığı ifade edilmiştir. Bu durumun yemeğin içine düşen insan parçasının pis olmasından kaynaklı olmadığı dile getirilmiş ve insan ölüsü temiz olduğu ifade edilmiştir. Ebû Hanîfe ise bu konuda farklı görüşte bulunarak, insan etinin yenilmesinin haram olduğunu bildirmiş ve bunun sebebinin de insanın pis olmasından değil, onun hürmete değer olmasından dolayı olduğunu açıklamıştır.[1453]

Demîrî, mezkûr hadis ile alakalı Hattâbî'nin şu sözlerini de nakletmiştir: "ilimden nasipsiz bazı kimseler, bu hadise yönelik olarak iler geri konuşup; nasıl oluyorki bir sineğin kanatlarından birisinde zehir/hastalık, diğerinde ise şifa bulunuyor. Bir sinek nasıl ilaç ve zehirin farkında olur da zehirli kanadını batırır ama devalı/şifalı kanadını batırmaz. Ardından da sineğe benzeyen başka bir hayvan olan arıyı bu iddiada bulunanların nazarlarına sunuyor ve arının altıgen peteğindeki muvazenenin nasıl üstesinden geldiğini, arının içine depoladığı en tatlı ve faydalı gıdaları envaı çeşit çiçeklerden nasıl derlediğini, tüm bunları yaparken de içine herhangi bir zehir karıştırmadan bunu nasıl becerdiğini

---

[1450] Aydın, "İçerisine Fare Düşen Yağın Kullanımı ile İlgili Rivâyetin Tahrîc ve Tahlili", s. 298.

[1451] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 413.

[1452] Buhârî, Tıbb, 58; Ebû Dâvûd, Et'ime, 48; İbnu Mâce, Tıb 31; Nesâî, Fera', 11. إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيَمْقُلْهُ، فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً، وفِي ٱلآخَرِ شِفَاءً. روَاه البُخارِيُّ، وأبو داود (9)، وفى لَفْظٍ: "إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ في شَرَابِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ كُلَّهَ، ثُمَّ لْيَطْرَحْهُ؛ فإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ

[1453] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn,* Dâru'l-Marife, Beyrût ts, II, 93; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 39; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 413; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 51.

düşünmelerini istiyor. Bunu söylerken, "…*ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar*"[1454] âyetini zikrediyor.[1455]

Demîrî, mezkûr hadisten hareketle sineği incelediğini anlatmakta ve şunları söylemektedir: Sinek içine düştüğü şeye sol kanadını batırıyor, sağ kanadını ise dışarda tutarak batırmıyor. İşte bu durum da onun sol kanadında zehir sağ kanadında şifa olduğunu göstermektedir.[1456]

Demîrî, bu hadisten anlaşılan şudur ki diyerek şu görüşleri sıralıyor:

1. Sinek içine düştüğü sıvı niteliğindeki herhangi bir şeyi (yemek vs.) kirletmez. Çünkü o sâile/akıcı kanı olan hayvanlardan değildir. Meşhur olan görüş de budur.

2. Sinek dışındaki diğer pis hayvan ölüleri meyte gibidir, dolayısıyla içine düştüğü şeyi de kirletir.

3. Bokböceği/domuzgan böceği ve akrep gibi yaygın olmayan pis hayvanlar içine düştüğü şeyi necis ederler/kirletirler fakat sinek ve sivrisinek gibi yaygın olup da her an herhangi birşeyin içine düşme ihtimali yüksek olanlar, bu durumdan da kaçınma imkânı bulunmadığı için, içine düştüğü şeyi kirletmezler.[1457]

Tartışma noktası bunlar dışındaki ölüler hakkındadır. Meyve, peynir ve sirke kurdu gibi bizzat bu maddelerden türüyorsa, bu türediği şeyin içerisinde öldüğü zaman, içerisinde öldüğü maddelerin kirlenmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Râfiî, Nevevî ve İbnü'r-Rif'a da bu konuda bu görüşe sahiptirler.[1458] Dârimî de (ö. 255/869) bu konuda, gıda içerisinde oluşan sineğin azlığı ve çokluğunu göz önünde bulundurmuş; çok olur ve aynı zamanda da içinde bulunduğu şeyi (renk, koku gibi evsafını) değiştirirse necis sayılır, az olur ve rengini değiştirmezse necis olmayıp temiz sayılır demiştir. Burada aslolan da şayet sinek maddenin içinde kendi kendine oluşmuşsa temizdir. Ancak sonradan o maddenin içine atılmış ise, içine atıldığı şey necis olur.[1459]

[1454] el-Bakara, 2/269.
[1455] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen,* IV, 259; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 413.
[1456] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 415.
[1457] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 415. Bu görüşler için ayrıca bkz. İsnevî, *el-Mühimmât*, II, 38.
[1458] İbnü'r-Rif`a, *Kifâye*, I, 164; Râfiî, *el-Azîz*, I, 31-33; Nevevî, *el-Mecmû`,* I, 131; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 415.
[1459] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 415; İsnevî, *el-Mühimmât*, II, 39-41.

Sinek ile ilgili hadis umum mu, yoksa husus mu ifade etmektedir. Eşek arısı, kelebek, bal arısı vb. herhangi bir sıvının içine düştüğünde sinek gibi, bunların da batırılıp çıkarılması emredilmiş midir? Müellif bu konuda "zübab" kelimesinin tüm sinek cinslerini içine aldığını, dolayısıyla bu emrin sadece bizim anladığımız anlamda sinek için geçerli olmayıp "arı" hariç tüm cinsleri kapsadığını ifade etmektedir.[1460]

3.3. Muâmelâtla İlgili Hükümler

Hayâtü'l-Hayevân'da hayvanlarla ilgili muamelat konusunu ilgililendiren birçok konu yer almaktadır. Bu bölümde bu konular üzerinde durulacaktır.

3.1. Hayvana Eziyet ve İtlâfın Hükmü

Hayvanların da insanlar gibi yaşama hakkının bulunduğu[1461] ve tüm canlıların rızkına bizzat Allah Teâlâ'nın kefil olduğu[1462] Kur'an'da zikredilmektedir.[1463] Kur'an-ı Kerim, yer yer isimleriyle, yer yer de farklı özelliklerini zikretmek suretiyle hayvanlardan bahsetmiştir. Sadece, haram kılmak suretiyle yemekten nehyettiği domuz hakkında, pis/rics ifadesi kullanmıştır.[1464] Demîrî, hayvanlara eziyet konusuna da yer vermiş ve bu konuya dikkat çekmiştir. Henüz "hüküm" başlığı altında incelemeyi beklemeden, hayvan kavramını açıkladıktan sonra hayvanlara eziyeti yasaklayan şu hadisleri nakletmesi oldukça dikkat çekicidir:

Allah Rasulü, *"Allah, müsle yaparak (hayvanı hedef haline getirmek suretiyle) hayvana eziyet eden kimseye lanet etsin"* buyurmuştur.[1465] İbni Ömer birgün, bir kuşu hedef olarak dikip ona ok atan Kureyşli gençlerin yanına uğramıştı. Hedefe isabet etmeyen her ok için kuş sahibine bir ödeme yapıyorlardı. İbni Ömer'in geldiğini görünce kaçışarak etrafa dağılan gençlere İbni Ömer: Bunu yapan kim? Allah ona lânet etsin. Resûllullah,*"Canlı bir hayvanı nişan alan kimseye Allah lanet etsin"* buyurdu.[1466] Farklı

[1460] Bkz. ayrıntılı bilgi için, Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 415; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* III, 150.

[1461] Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir. (Enâm, 6/38.)

[1462] Yeryüzünde kımıldayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın! Allah onların halen bulunduğu yeri de emanet olarak konulacağı yeri de bilir; hepsi apaçık kitapta vardır. (Hûd, 11/6)

[1463] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* II, 292.

[1464] En'âm, 6/145.

[1465] Müslim, Sayd 59; Nesâi, Dahâyâ, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 13. (أن النبي - صلى الله عليه وسلم - لعن من مَثَّل بالحيوان الله ")

[1466] ابنُ عُمَرَ : منْ فَعَلَ هذا ؟ لَعنَ اللَّه مَن فَعلَ هذا ، إنَّ رسُولَ اللَّه صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم لَعَنَ من اتَّخَذَ شَيْئاً فِيهِ الرُّوحُ غَرضاً.

lafızlarla rivayet edilmiş olsa da yine aynı anlama gelen diğer bir hadis de şöyledir: *"Allah Rasulü, öldürmek maksadıyla hayvanları bir yere hedef olarak bağlamayı yasakladı"*[1467] hadisidir. Dolayısıyla Allah Rasulü hayvana eziyet eden, onu itlaf eden, çıkarları doğrultusunda kullanan kimseye lanet etmiştir.[1468]

Fukaha, canlı balığın boğazlanmasını balığa işkence saymış, onu canlı halde pişirmeyi de câiz görmemişlerdir. Avlandıktan sonra uzun süre canlı kalır ve acı çeker düşüncesiyle onu boğazlamanın cevazına hükmetmişlerdir.[1469]

Demîrî, hayvanları dövmek vs. gibi yollarla onalara eziyetin haram kılındığını ifade etmiş, Cabir'in (r.a) Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği; "*beraberlerinde yüzü dağlanmış bir eşek olduğu halde Allah Rasulü'ne rastlayanlar oldu: Allah lanet etsin! bunu dağlayanlara'* buyurdular"[1470] ile Ebû Dâvûd'dan gelen Cabir'in (r.a) farklı bir rivayetinde de "Allah Rasulü, dağlama yapanlara, *"hayvanların yüzüne dağlama yapmayı ve yüzlerine vurmayı lanetlediğim size ulaşmadı mı"*? demekte ve bundan onları men etmektedir[1471] hadislerini de bu konuda gerekçe olarak zikretmiştir.[1472]

İbn Abbas`ın rivayet ettiği "*Allah Rasulü hayvanları birbirine karşı kışkırtmayı yasaklamıştır*"[1473] hadisine binaen koçları tokuşturmak ve horozları dövüştürmek suretiyle hayvana eziyet etmek haram kılınmıştır. Demîrî, Şâfiî fıkıhçılarından Halîmî'nin (ö. 403/1012) bu konudaki görüşüne yer vermiştir: "Halîmî, hayvan dövüştürmeyi haram kabul etmiş ve haram olduğu ifade edilen bu tarz davranışlardan da insanları menetmiştir. Hayvanları birbirine karşı kışkırtmak suretiyle dövüştürmek konusunda, hayvan sahiplerinden hayvanı zarar görenin bundan incinip, elem duyacağı gerekçesiyle hiç kimseye izin verilmeyeceğini ifade etmiştirtir. Fakat hayvanlar kendi istekleri ile dövüşürse bu konuda insana herhangi bir sorumluluk yüklenmeyeceği, aksi takdirde insanların onları dövüşe teşvik ederek ve birbirlerine karşı kışkırtarak

---

Buhârî, Zebâih 25; Müslim, Sayd 58, 60. Ayrıca bk. Tirmizî, Sayd 9; Nesâî, Dahâyâ 41; İbni Mâce, Zebâih 10.

[1467] عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنْهُ قَال : نَهَى رسُولُ اللَّه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم أَنَّ تُصْبَرَ الْبَهَائِمُ . متفقٌ عليه.
Buhârî, Zebâih 25; Müslim, Sayd 58; Ebû Dâvûd, Edâhî 11; Nesâî, Dahâyâ 79

[1468] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* II, 196-197, 319.

[1469] İmrânî, *el-Beyân*, IV, 525; Râfiî, *el-Azîz*, XII, 9; Nevevî, *Ravza*, III, 240; İsnevî, *el-Mühimmât*, IX, 8; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 560;a.m, *en-Necmü'l-vehhâc*, IX, 459.

[1470] Müslim, Libas ve Zînet, 107. (فقد مَرَّ النبي صلى الله عليه وسلم على حمار قد وُسِم في وجهه فقال: (لَعَنَ اللَّهُ الَّذِي وَسَمَهُ)

[1471] Ebû Dâvûd, Cihad, 56.

[1472] Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* II, 88.

[1473] Ebû Dâvûd, Cihad 54; Tirmizî Cihad, 30.

dövüştürmesinin haram olduğunu beyan etmiştir."[1474] Ahmed b. Hanbel'den de hayvan dövüştürmeyi haram ve mekruh gördüğü şeklinde iki görüş nakledilmiştir.[1475] Fıkıh ulemasının kahir ekseriyeti tokuşturmak, birbirine kışkırtmak vs. gibi yollarla hayvanların dövüştürülmesini haram kabul etmişlerdir.[1476]

Demîrî, serçe sınıfından "hummara" isimli bir kuş türüyle alakalı sahih isnadla gelen bir hadis zikretmektedir. Hz. Peygamber'in tüm hayvanlara karşı engin merhametini ifade eden hadisin *Hayâtü'l-hayevân*'da geçen rivayeti Ebû Davud et-Tayâlisî ile Hâkim'in sahih isnad ile İbni Mesud'dan rivayet etmiş oldukları: "Allah Rasulü ile beraber oldukları bir sefer esnasında sahabilerden birisi, kuşun yumurtasını veya yavrusunu yuvasından alır çıkarır. Daha sora yavrunun anası olan hummara kuşu da oradakilerin başları üzerinde canhıraş bir şekilde uçmaya/çırpınmaya başlar. Bu duruma muttalî olan Hz. Peygamber: *"Bu kuşa yumurtası (veya yavrusu) sebebiyle hanginiz ıstırap çektirmiştir"*diye sorar. Birisi dedi ki: "*Ey Allah'ın Rasûlü! Onun yumurtasını (yavrusunu) ben aldım."* Buna karşılık Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*O yumurta veya yavruyu anasına iade edin, ona acıyın."*[1477] Hâkim'in rivayetinde "yumurta" yerine "yavru" kelimesi geçmektedir.[1478]

İnsanlara karşı hem zararı hem de faydasının olduğu mülahaza edilen hayvanların itlâfının cevâzı meselesi İslam âlimleri arasında tartışılagelmiştir. İmam Şâfiî, kendisinde hem faydanın hem de zararın olduğu hayvandan fayda elde etmek amacıyla onun itlâfını

[1474] Halîmî, Ebû Abdillâh Hüseyn b. Hasen b. Muhammed b. Halîm, *el-Minhâc fî Şuabi'l-İmân*, thk. Hilmî Muhammed Fevde, Dârü'l-Fikr, yy, 1399/1979, III, 98; Nevevî, *Ravza*, X, 351; Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* III, 563; a.m, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 588; Mergînânî, *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 168; Ayrıca bkz. Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Dilek, Mehmet, "Hadislerde Hayvan Bedenlerine Eziyete Engel Olma Örnekleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Y. 13, S. 20, Temmuz-Aralık 2008, ss. 201-210.

[1475] Useymin, Muhammed b. Salih, *eş-Şerhu'l-Mümti' ala Zadi'l-Müstakni`*, Dâru İbni'l-Cevzî, h. 1422-1427, X, 97;

[1476] Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* II, 50.

[1477] Ebü Dâvûd, Cihâd, 112, Edeb, 163-164, Cenâiz, 1; Konuya dâir bkz. Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* II, 131, 132.

[1478] Bu konuda Abdurrahman b. Abdullah'ın, babası Abdullah'tan rivayet ettiği şu hadis de kaynaklarda menkuldür: "Biz bir seferde Allah Rasulü ile bulunduğumuz bir esnada Allah Rasulü ihtiyaç gidermek için bir ara yanımızdan ayrıldı. O sırada 'hummara' diye isimlendirilen bir kuş gördük, bu kuşun iki tane de yavrusu vardı. Kuş kaçtı, yavrularını aldık. Kuşcağız etrafımıza yaklaşıp çırpınmaya, kanatlarını çırpıp havada inip çıkmaya başladı. Allah Rasulü gelince: Kim bu zavallının yavrusunu alıp onu ızdıraba attı? Yavrusunu geri verin! Diye emretti. Bir ara, ateşe verdiğimiz bir karınca yuvası gördü. Kim yaktı bunu? Diye sordu. Biz! Dedik. Ateşle azap vermek sadece ateşin Rabbine hastır, buyurdu." Ebû Dâvûd, Edeb 176; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 386. (عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي مَقْبَرَةٍ فَانْطَلَقَ لِحَاجَتِهِ، فَرَأَيْنَا حُمَرَةً مَعَهَا فَرْخَيْنِ فَأَخَذْنَا فَرْخَيْهَا، فَجَاءَتِ الْحُمَرَةُ تَفْرِشُ، فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَنْ فَجَعَ هَذِهِ بِوَلَدِهَا؟ رُدُّوا وَلَدَهَا إِلَيْهَا» . وَرَأَى قَرْيَةَ نَمْلٍ حَرَّقْنَاهَا، فَقَالَ: «مَنْ حَرَّقَ هَذِهِ؟» قُلْنَا: نَحْنُ. قَالَ: «إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يُعَذِّبَ بِالنَّارِ إِلَّا رَبُّ النَّارِ)

câiz görmemiş, insanalara zarar vereceği endişesinden dolayı doğan, pars (leopar), atmaca, kartal (akbaba) vs. gibi hayvanların itlâf edilmesinde bir mahzur görmemiştir.[1479] Bu konuda Demîrî "kartal" babının hüküm başlığı altında, fıkıhçıların kartalın öldürülmesi konusunda ihtilaf ettiklerini, Râfiî ve Nevevî'nin "hac" bahsinde konuya dair öldürülmesi müstehaptır yönünde fetvalarının yer aldığını nakletmektedir. Râfiî bu tür kuşların öldürülmesinin gerekçesini, bu kuşların her ne kadar faydaları olsa da zararlarının faydalarından fazla olmasıyla açıklamıştır. Bu sebeple de öldürülmeleri câiz görülmüştür demiştir. Çünkü ona göre bu yırtıcı kuşlar, insanların kuşlarını öldürüyor ve dolayısıyla insanların zararına sebebiyet veriyorlar. Vermiş oldukları zarar faydadan daha çok olduğundan bu durum da onların öldürülmelerini mübah kılıyor. Dolayısıyla ulema onların sağladıkları menfaatleri öldürülmemeleri için yeterli görmemiştir.[1480] Fakat Nevevî, kartalın zararının yanında faydasının da olduğunu söylemiş, bundan dolayı da öldürülmesi ne müstehap ne de mekruhtur demiştir.[1481] Demîrî, Kâdî Ebû't-Tayyib et-Taberî'nin de bu görüşü benimsediğini ifade etmiş ve tercih edilen görüşün bu olduğunu bildirerek kendisinin de bu fikirde olduğunu belirtmiştir.[1482]

Bal arısı iğnesi olması ve sokmasıyla insanlara zarar verme özelliği olmasına karşın, onun öldürülmesi câiz görülmemiştir. Bu konuda gerekçe olarak ise hem Hz. Peygambe'rin bal arısını öldürmekten nehyetmesi,[1483] hem de bal arısının faydasının zararından çok olması olarak zikredilmiştir.[1484] Bal arısı ile birlikte karınca, kırlangıç kuşu ve kurbağanın öldürülmesinin de câiz olmadığı belirtilmiştir.[1485]

Müslim'in *es-Sahih*'inde Abdullah b. Muğaffel'den; "*Allah Rasulü köpeklerin öldürülmesini emretti, daha sonra insanların tüm köpeklerle bir sorunu yok diyerek av ve çoban köpeğine ruhsat verdi"*[1486] şeklinde bir hadis nakledilmektedir. Şâfiî uleması bu hadisteki köpek öldürme emrini, kuduz, yırtıcı azgın, saldırgan/kelb-i akûr köpeklerin öldürülmesi emrine hamletmek suretiyle zararı olmayan köpeklerin öldürülmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir: Kâdî Hüseyin, Mâverdî, Nevevî ve Müslim, zararsız

---

[1479] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 381. Ayrıca bkz. Râfiî, *el-Azîz,* III, 494.
[1480] Râfiî, *el-Azîz,* III, 494; Nevevî, *Ravza*, III, 146; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 49.
[1481] Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 314, 334; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 137.
[1482] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 137.
[1483] Ebû Dâvûd, Edeb, 164; İbn Mâce, Sayd, 10. أن النبي صلى الله عليه وسلم (نهى عن قتل أربع من الدواب النملة والنحلة والهدهد والصرد)
[1484] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 49.
[1485] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 222.
[1486] Müslim, Musâkât, 48.

köpeklerin katlinin câiz olmadığı yönde görüş bildirmişler ve köpek öldürme emrinin mensûh olduğu görüşünü savunmuşlardır.[1487] Râfiî'nin de bu hüküm mekruh, Nevevî'in *Ravzatü't-tâlibîn*'inde ise tenzîhen mehruh olarak nitelendirmiştir.[1488] İmam Şâfiî, faydalı olmayan köpekleri bulduğunuz yerde öldürün görüşünü kabul etmiştir.[1489] İsnevî ise kendisinde herhangi bir fayda ya da zararı bulunmayan ve kuduz olmayan köpeğin öldürülmesinin mekruh olduğu görüşünü savunmuştur.[1490]

Şâfiîler, insanlara eziyet veren hayvanların ihramlı veya ihramsız kimseler tarafından öldürülmesini müstehab görmüşlerdir.[1491] Buna karşın bokböceği gibi, insana bir fayda veya zararı olmayan kurtçuk, yılan, karga türlerinden yaramaz kuşlar, kartal, kertenkele, kaplumbağa, sinek ve benzerlerinin öldürülmesini ihramlı veya ihramsız bir kimse için mekruh kabul etmişlerdir.[1492] Müslim'in Şeddad b. Evs'den rivayet etmiş olduğu "*Allah her şeyi en güzel şekilde yapmayı emretmiştir. Öldürdüğünüzde bile en güzel tarzda öldürünüz! Kestiğiniz zaman da kesmeyi en iyi şekilde yapınız! Her biriniz bıçağını bilesin ve hayvanını rahatlatsın*"[1493] hadisi de bu konuda referans alınmışır. Cumhur da aynı görüştedir. Cüveyni de insanlara zararı dokunduğu takdirde zararlı kuş ve haşereleri öldürmeyi câiz kabul etmiştir.[1494] Bununla birlikte Beyhakî'nin Kutbe'den rivayet etmiş olduğu; "*Hz. Peygamber (bu hayvanlardan) zarar vermeyeni öldürmeyi kerih görmüştür*"[1495] hadisini referans alarak mekruh görenler de vardır.[1496]

Yukarıda zikrettiğimiz tüm açıklamalardan, Hz. Peygamber'in hayvanları öldürme ile ilgili yasağının bir maslahatın celbi ve mefsedetin define binaen, özel şartlarla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Câhiz da bu konuya değinmiş ve önemli herhangi bir sebep olmaksızın Allah Rasulü'nün hayvan öldürmeyi emretmesini imkân dâhilinde görmeyerek şöyle bir değerlendirme yapmıştır. Muhtemelen Allah Rasulü'nün bu emri verdiği günlerde şehirdeki köpekler saldırganlaşıp insanlara zarar veren durumda

---

[1487] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660; Mâverdî, *Hâvî*, V, 379-380; Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 95-96.
[1488] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660, IV, 222; Râfiî, *el-Azîz,* III, 494; Nevevî, *Ravza*, III, 146.
[1489] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660; İmam Şâfiî, *el-Üm*, III, 11-12.
[1490] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 660; İsnevî, *el-Mühimmât*, IV, 453.
[1491] Nevevî, *el-Mecmû`*, VII, 316; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 491.
[1492] İsnevî, *el-Mühimmât,* IV, 453.
[1493] Müslim, Sayd ve Zebâih, 11; Tirmizî, Diyât, 14; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11. (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا القِتْلَةَ، وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ)
[1494] Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, IV, 425.
[1495] Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003, V, 351; (كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَقْتُلَ الرَّجُلُ مَا لَا يَضُرُّهُ)
[1496] Nevevî, *el-Mecmû`,* VII, 316; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 265-266, 307.

olduğundan ve Medine'de yaşayan insanların çoğu da bu hayvanları özellikle köpekleri dövüştürmek suretiyle kumar oynadıkları için Rasulullah muvakkat olarak böyle bir emir vermiştir. Çünkü kuduz ve saldırgan köpeklerin çok zaralı olduğunu ifade eden Câhiz, köpeklerin öldürülmesi emrinin de mutlak ve genel anlamda bir emir olmadığını böylece vurgulamaktadır.[1497] Dêmîrî'nin de Allah Rasulü'nün bu konudaki hadislerini Câhiz'dan yaptığı mezkûr nakillerle aynı minvalde değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Mâlikiler, kelb-i akûr kavramınının kapsamını genişletmiş ve yırtıcı olan diğer hayvanları da bu kategoride değerlendirmiştir. Onlara göre insanlara eziyet veren, saldırmak suretiyle onların zararlarına yol açan tüm hayvanlar kelb-i akûr gibidir ve bu tür hayvanların öldürülmeleri câizdir. Fakat eziyet vermeyen hayvanların öldürülmeleri hiçbir surette câiz görülmemiştir. Saldırgan ve yırtıcı özellikteki köpeğin öldürülmesi konusunda ulema arasında ittifakın olduğu anlaşılmaktadır.[1498] Buhârî ve Müslim'in İbn Ömer, Aişe ve Hafsa'dan (r.a) rivayet ettikleri bir hadiste: " beş bozguncu/fevasık-ı hamse[1499] hayvan var ki, ister hill bölgesi, isterse harem bölgesinde olsun bunların öldürülmelerinin câiz olduğu ifade edilmiştir."[1500] Akrep zehirli ve zararlı hayvanlardandır, hill ve harem bölgesi fark etmeksizin öldürülür denilmiştir.[1501]

İhramlı ya da ihramsız bir kimsenin pire itlaf etmesinde bir sakınca yoktur görüşünü savunan Demîrî, sahabenin görüşünün de bu minvalde olduğunu ifade

---

[1497] Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân,* I, 193, 201-202; Koşum, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*, s. 79-80; Esen, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, s. 45-46.

[1498] Zürkânî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, II, 550; Koşum, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*, s. 76.

[1499] Müellifin eserde zikrettiği bazı- rivayetlerde: karga, çaylak, fare, akrep ve ısırgan köpek gibi hayvanlar geçerken; bazısında ise yılan, akreb, fare, karga gibi hayvanların (bkz. Demîrî, *Hayatü'l-Hayevân,* II, 185.) geçtiğini müşahede etmekteyiz. Bu durumun da, hadis kaynaklarında zikredilen rivayetlerde, metinde yer alan hayvan sayıları ve türleri hakkında çeşitlilik bulunmasından kaynaklanmakta olduğunu görmekteyiz. Bkz. bu konudaki rivayetlerin incelenmesi ile ilgili olarak, Demirel, Harun Reşit, "Köpek ve Diğer Bazı Hayvanların Öldürülmesine Cevaz Veren Hadislerin Değerlendirilmesi", Mütefekkir, *AÜİİF*, Y. 1, S. 1, Konya 2014, s. 84.

[1500] ثبت عن رسول الله عليه الصلاة والسلام أنه قال: خمس من الدواب كلهن الفواسق، يقتلن في الحل والحرم: الغراب، والحدأة، والفأرة، والعقرب، والكلب العقور، وفي رواية أخرى: والحية، وفي رواية أخرى: والسبع العادي، هذه وأشباهها تقتل في الحل والحرم: الغراب، الحدأة، والفأرة، والحية، والعقرب، والكلب العقور، وهكذا السباع: كالذئب، والأسد، والنمر، ونحو ذلك، وهكذا الحشرات التي تؤذي: كالبعوض، والذباب، ونحو ذلك مما يؤذي، كل ذلك لا حرج فيه على المحرم والحلال جميعًا في الحل والحرم Buhâri, Cezâu's-sayd, 7, bed'ü'l-halk, 15; Müslim, Hac, 71, 73; Tirmizî, Hac, 21; Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünenü'n-Nesâî (Suğrâ),* thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmî, Haleb 1406/1986, Menâsik, 116-117; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 257, VI, 164, 259. Farklı rivayetler için bkz. İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, XV, 159-160, 184-185; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 178-186; San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Merâm*, Dâru'l-Hadîs, yy, ts, I, 623-624; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, V, 32-35; Tehânevî, *İ'lâü's-Sünen*, 350-360.

[1501] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 172; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, II, 440.

etmiştir.[1502] Ayrıca yılan, akrep, domuz, azgınlaşıp saldırmak suretiyle zarar veren/kuduz köpek, karga, akbaba, kurt, aslan, karga, ayı, akbaba ve kartal türü yırıtıcı kuşlar, pire, tahtakurusu, eşek arısı, uyuz böceği, kene, sivrisinek gibi sokan haşerat türleri nin de öldürülmesi câiz görülmüştür.[1503]

Demîrî, Hz. Peygamber'in yılanın öldürülmesine yönelik emrinin "nedb"[1504] kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve ardından da Buharî, Müslim ve Nesâî'nin İbn Mesud'dan (r.a) rivayet etttiği şu hadisi zikretmiştir. "Allah'ın Rasûlü ile Mina'da bir mağarada idik. Mürselât Suresi nâzil oldu ve ben, Rasûlullah'ın ağzından onu ezberlemeye çalışıyordum. Hz. Peygamber daha onu okumayı yeni bitirmişti ki, bir delikten bir yılan çıkıp üzerimize doğru gelmeye başladı. Hz. Peygamber: *"Onu öldürün."* Buyurdu. Ardından biz yılanın arkasından koştuk ama yılan elimizden kaçtı. Hz. Peygamber: "*Allah Teâlâ sizi onun şerrinden korudu, onu da sizin şerrinizden korudu"* buyurdular.[1505] Demîrî, yılanlarla ilgili olarak, ezelde insana düşman olan yılanın düşmanlığının halen devam ettiği, cennetten kovulma hadisesinde "*bazınız bazınıza düşman olarak inin*"[1506] ilahi emrindeki kastedilenlerin Hz. Âdem, Hz. Havva, yılan ve iblis olduğu, Hz. Aişe ve İbn Ömer'den yılanın öldürülmesiyle alakalı olarak *"Allah ve meleklerinin laneti, yılanı görüp de korkudan dolayı onu öldürmeyenin üzerine olsun" "yılanı görüp de öldüren kimse bir müşrik öldürmüş gibi olur, yılanı görüp de ondan korkarak öldürmeyen bizden değildir"*[1507] gibi sıhhat yönünden tartışılan rivayetleri de zikretmektedir.[1508]

Hayâtü'l-hayevân'da, Allah Rasulü tarafından, alaca keleri zehirli ve zararlı olan bir hayvan olarak nitelendirilmesi, İbrahim'in atıldığı ateşe üfüren hayvanın alaca keler olduğunun haber verilmesi ve alaca kelerin füveysika/bozguncu olarak nitelendirilen[1509] bir haşere türü olarak ifade edilmiş olması gibi konularda birçok rivayet yer almaktadır.

[1502] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, I, 408. (Tezimizde, İhramlı kimsenin/muhrim hayvan avlama/öldürme yasağına dair bilgi "İhramlı Kimsenin Hayvan Avlama/Öldürme Yasağı" başlığı altında verilmiştir.)
[1503] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 491.
[1504] Cüveynî, *el-Burhân*, I, 107; Zühaylî, *el-Vecîz,* I, 299; Koca, "Mendup", *DİA,* XXIX, s. 128, ss. 128-130, Ankara 2004.
[1505] Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, el-Mürselât, 77; Cezâu's-sayd, 7; Bed'u'1-Halk, 15; Müslim, Selâm, 37; Nesâî, Ahkâm ve'l-fevâid, 2; Ebû Dâvûd, Nevm, 73.
[1506] el-Bakara 2/36.
[1507] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 265.
[1508] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 185-187.
[1509] İbn Mâce, Sayd 12; Müslim, Hac, 71, 73; Tirmizî, Hac, 21; Nesâî, Menâsik, 116-117.

Demîrî, bu rivayetlerin sahih olduğunu[1510] zikretmiştir. Ayrıca, alaca kelerin zararlı bir haşere olduğunu, yılanın zehrini içtikten sonra insanların kullandığı kap kacak türü eşyalara onu boşalttığını ve bu kapları kullananların da çeşitli hastalıklara yakalandıklarını nakletmiş, alaca kelerin de yılan ve akrep gibi, ancak insana zarar verdiği takdirde öldürülebileceğini ifade etmiştir. Buradan hareketle Demîrî'nin, alaca keler öldürmeyi emir değil de nedb olarak anlamlandırdığını söyleyebiliriz.[1511]

Hayatü'l-hayevân'da, hayvanların itlâfına dair geçen bunca bilgiden sonra bu konuda bir değerlendirme yapılması gerekliliği hâsıl olmuştur. Özellikle "füveysika/fareyi öldürünüz. Çünkü o, (mumu, kandili vs. devirip) evin içindekilerin ve evin yanmasına sebep olur"[1512] hadisinde, harem bölgesinde dahi öldürülmesi emrinden bahsedilmektedir. Bu konudaki farklı rivayetlerde, su kaplarının ağzının kapatılması, uyumadan önce kandillerin söndürülmesi gibi emirler ve füveysikanın evin yanmasına sebep olabileceği gibi rivâyetler kaynaklarda oldukça yaygınlık kazanmıştır.[1513]

Her ne kadar "füveysika" tabiri sadece fare için değil de farklı rivayetlerde değişik hayvanlar için de kullanılmış olsa da fare ile ilgili kısmıyla alakalı Bekir Tatlı, *Fısk Kavramı ve Hadis Usûlü Açısından Fısku'r-râvî* başlığı ile kaleme almış olduğu makalesinde, bu konuda şu bilgilere yer vermektedir:

> Hz. Âişe'den murfu olarak gelen ve yukarıda da birçok defa tekrarladığımız hayvanların hıll veya haremde öldürülmelerine müsaade edilen fevasık hadisini[1514] hatırlayalım. Karganın yenilip yenilmemesi konusunda kendilerine yöneltilen soruya Hz. Âişe ve İbn Ömer'in (ra): "Allah Rasulü ona (kargaya) fâsık dedikten sonra onu kim yer"[1515] ifadesi ile verilen cevaptan yola çıkarak, Hattâbî, karganın fasık[1516] sayıldığını ve dolayısıyla yenilmesindeki tahrim hükmüne dikkat çekildiğini belirtmiştir.[1517] İbnü'l-Esîr'in savunduğu farklı bir görüşe göre de bu hayvanların fevasıktan sayılmasının sebebi, zikredilen bu hayvanların hıll veya harem bölgesinde

---

[1510] Zikredilen Hadislerle alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, Hüseyin "Kertenkelenin Öldürülmesi İle İlgili Hadislerin Tahlil ve Tenkidi" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2013, S. 1, C. 13, ss. 173 -214.

[1511] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 206-209.

[1512] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 134.

[1513] Mesela bkz. Buhârî, Bed'ü'l-halk, 15, İsti'zân, 49; Müslim, Eşribe, 96; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 2011-202, IV, 401; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 339-390.

[1514] Buhârî, Bed'ü'l-halk 15; Müslim, Hac 67. (خمسٌ فواسِقَ يُقتَلْنَ في الحِلِّ والحَرَمِ الفأرةُ والعَقْرَبُ والحِدَأَةُ والكَلبُ العَقورُ والغُرَابُ)

[1515] İbn Mâce, Sayd 19; İbn Râhûye, Ebû Yakûb İshak b. İbrahim, *Müsned*, thk. Abdulğafûr b. Abdilhak, Mektebetu'l İmân, Medine 1412/1991, II, 402.

[1516] Fısk ve fâsık kavramları için bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 446; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 308; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, XXVI, 304.

[1517] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, II, 184-185.

hürmet/dokunulmazlık kapsamından uzaklaşmalarındandır. Tüm bu bilgilerden sonra, muteber hadis kaynaklarında "füveysikayı öldürün…" şeklinde bir rivâyetin bulunmadığını ifade eden yazar, Ebû Bekr el-İsmâîlî'nin (v. 371/981) konuyla alakalı, Hz. Âişe'in bir rivâyetini naklettiğini zikrediyor: "Hz. Peygamber'den farenin öldürülmesi emrini içeren ve onu füveysika diye adlandıran bir söz duymadım. Fakat Sa'd b. Mâlik bana, Allah Rasulü'nün füveysikanın öldürülmesine dair emrini rivâyet etti." bilgilerine de yer vermektedir.[1518]

Burada hem fıkıhçılar hem de Demîrî'nin görüşlerinde dikkat çeken şart ise zikredilen bu hayvanların insanlara zarar veriyor olmasıdır. Mefhumu muhalifinden anlaşılan ise zarar vermedikleri durumda bu hayvanların öldürülmelerinin uygun olmadığıdır.

Hayâtü'l-hayevân'da, Zeyd b. Hâlid hadisine[1519] istinaden hayvana (horoza) sövmenin kerih görüldüğünü belirtmiş ve hayvanların dövüştürülmesi konusuna da yer verilmiş, horoz dövüşünün (münâkara), haram olduğunu ifade edilmiştir.[1520] Ahmed b. Hanbel, hayvana söven kimsenin şahitliğinin kabul olunmayacağını bildirmiş ve bu görüşüne de deveye lânet okuyan kadın hadisini[1521] delil göstermiştir.[1522] Aynı şekilde koçların karşılıklı olarak birbiriyle vuruşturulmasının da "*Allah Rasulü, hayvanların vuruşturulmalarını yasaklamıştır*"[1523] hadisine binaen yasak kapsamında değerlendirildiğini ifade etmiştir.[1524]

Hanbelîler'e göre hayvanlardan, tabiatları dışında, farklı şekilde de istifade edilebilir. Yani her ne kadar öküz, çift sürmek için kullanılsa da yük taşımak ve binmek için de kullanılabilir. Kezâ deve ve eşek de binmek ve yük taşımakta kullanıldığı gibi, çift sürmek amacıyla da kullanılabilir. Fakat bu görüşe ihtilaf nevinden, müttefekun aleyh olduğu ifade edilen şu hadis zikredilmektedir: Allah Rasulü "*Bir kimse öküzle tarla*

[1518] Tatlı, Bekir, "Fısk Kavramı ve Hadis Usûlü Açısından Fısku'r-Râvî", *ÇÜİFD*, 13(2), s. 29-30; İsmâîlî, Ebû Bekr Ahmed b. İbrahim b. İsmail (ö. 371/982), *Mu'cemu şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâîlî*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetu'l-ulûm ve'l-hikem, Medine 1410/1990, I, 498.

[1519] Ebû Dâvûd, Edeb 115. Ayrıca bk. Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, IV, 115; V, 193 (لا تَسُبوا الدِّيكَ ، فَإِنَّهُ يُوقِظُ للصلاةِ)

[1520] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 386.

[1521] "Bir seferde Resûlullah ile birlikte bulunuyorduk. Devesinin üzerindeki Medineli bir hanım, devesinden sıkılarak ona lânet etti. Allah Rasulü kadının bu sözü üzerine: *'Devenin üzerindekileri alın, deveyi salın gitsin. Çünkü o deve lânetlenmiştir'* buyurdu." (Müslim, Birr 80, 81)

[1522] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 303, 304.

[1523] Tirmizî, Cihad, 30; Ebû Dâvûd, Cihad, 54. (نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن التحريش بين البهائم)

[1524] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 563.

sürerken öküzün sırtına bindi. Öküz adama dönerek; 'ben binilmek için değil, tarla sürmek için yaratıldım." dedi[1525]

Hayvan sahibinin hayvana iyi muamele etmesinin yanında, onu beslemesi, otlatması ve sulaması, sahibinin üzerinde hayvanın hakkıdır. Zira Hz. Peygamber'den, kediye kötü davrandığı için azaba uğrayan kadınla alakalı sahih bir hadis[1526] vâriddir. Bir kimsenin, beslemek ve sulamak konusunda hayvanını cezalandırması durumunda, o kimseye cezai müeyyide uygulanacağı zikredilmiştir. Bunun da ötesinde hayvanını besleme konusunda maddi imkânsızlık içinde olan kimseye devletin yardımcı olması gerektiği; bir kimsenin yanında az miktarda su bulunsa, bu durumda hem abdest alması, hem de hayvanını sulaması gerekse fakat su ikisine de yetmeyecekse, bu kişinin hayvanını sulayarak kendisinin de teyemmüm etmesi gerektiği ifade edilmiştir.[1527]

Köpek edinmek gerekli olan durumlarda (av, sürü/çoban, bağ-bahçe) köpek edinen kimse, edinmiş olduğu bu köpeği doyurmalı, onu serbest bırakmalı, ondan faydalanmak isteyen başka kimselere de bu imkânı sunmalıdır. Açlıktan dolayı helak olacağından dolayı, o köpeği herhangi bir yere hapsetmesi câiz değildir.[1528] Bir insanın beraberinde açlıktan ölmek üzere olan bir çoban köpeği ve bunun yanında da bir başkasına ait olan koyun olsa, köpeğini koyunun üzerine salıverip köpeğin o koyunu yemesine izin vermesi câzidir, çünkü o köpeğin sahibi, köpeğin yemiş olduğu koyunu/kıymetini tazmin eder.[1529] Demîrî'nin açlıktan ölecek durumda olan köpeğin koyunu yemesine câiz demesine karşın Nevevî, elzemdir ifadesini kullanmıştır.[1530]

İslam âlimleri hayvanların hakkı olan gıdayı da onların istihkakından kısmak suretiyle onları aç ve susuz bırakmayı hoş karşılamamışlardır. Demîrî'nin bu konuda bal arısı babında hüküm başlığı altında, "kovanda arıların hakkı olarak biraz bal bırakılır. Eğer sağım kışın yapılıyorsa ve arıların dışarı çıkma imkânı da yoksa bu durumda daha fazla bal bırakılır. Eğer arının yiyeceği başka bir şey varsa, bu durumda kovanda bal bırakmaya gerek yoktur" cümleleriyle yer vermiş olması ve (arıya gıda olarak bal

---

[1525] Buharî, Muzâraa, 4
[1526] "Bir kadın, ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden azâba uğradı ve bu sebeple cehenneme girdi. Hayvanı hapsettiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin ve imkân vermemişti." (Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Selâm, 151)
[1527] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 303-305; Esen, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, s. 35-37.
[1528] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 657.
[1529] Râfiî, *el-Azîz*, XII, 167; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 657.
[1530] Nevevî, *Ravza*, III, 288.

olmadığı takdirde) "kızarmış bir tavuk arının kovanının kapısına asılır ki arı ondan yesin" görüşünü de nakletmesi insanların hayvanlara karşı sorumluluğunu ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir.[1531]

Taşımaya gücü yettiği takdirde bir hayvan iki kişi birlikte binmek câizdir. Bu konuda Buhâri ve Müslim'in Üsâme b. Zeyd'den rivayet ettikleri hadiste Arafat'tan Minâ'ya gelirken Hz. Peygamberin kendisini bineğinin arkasına alması,[1532] bir hayvana üç kişinin binemeyeceğine dair ise Câbir'den (r.a) gelen rivayet[1533] delil gösterilmiştir.[1534]

Eğlenmek maksadıyla hayvanlarla oynamak ve bu maksatla onları alıkoymanın cevazı konusunda, Allah Rasulü'nün, yavru kuşla oynuyor halde görmüş olduğu küçük bir çocuğu, bu durumdan engellememesi[1535] delil gösterilmiştir. Kurtubî fukahanın, bu konuda sûi istimal olmaksızın ve hayvana eziyet konusundaki hadisi de[1536] göz önünde bulundurarak ona eziyet vermeksizin onu (kuş vs.) alıkoymayı ve onunla hoş vakit geçirmeyi câiz kabul ettiği görüşünü nakletmiştir.[1537]

Hayvanlara, cinsel yönden sapıkça muameleler yapmak suretiyle de zarar verildiğine dair İslam âlimleri fıkıh kitaplarında açıklamalarda bulunmuştur. Begavî, haddü'z-zinâ bahsinde, maymunla cinsel ilişkiye giren kadına, diğer hayvanlarla ilişkiye girmiş muamelesi yapılarak diğer hayvanlara karşı bu davranışı işleyen kimseye verilen cezanın uygulanacağını ifade etmiştir. Bu konuda her ne kadar hayvanla ilişkiye giren kimseye farklı cezalar zikredilse de tercih edilen görüşün böyle bir durumda tazir cezası verilmesi gerektiğidir şeklinde açıklamada bulunmuştur.[1538]

[1531] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 49-50.

[1532] Buhârî, Hac, 94; Cihâd, 125; Müslim, Hac, 45; Tirmizî, Hac, 78; Nesâî, Menâsik, 216; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 213, 214, 269. 277.

[1533] Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid*, VIII, 109. (نهى رسول الله أن يركب ثلاثة على دابة)

[1534] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 306-307.

[1535] Ahmed b. Hnbel, Müsned, III, 115, 119; Buhârî, Edeb, 81, 112; Müslim, Edeb, 30; İbn Mâce, Edeb, 24.

[1536] Kurtubî, *el-Müfhim*, V, 472. Ayrıca bkz. İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa, *el-Bahru'l-Muhît es-Seccâc Şerhu Sahîhi'l-İmam Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad h.1426-1436, XXXV, 385. (لأن النبى صلى الله عليه وسلم نهى عن تعذيب الحيوان إلا لمأكله)

[1537] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 94.

[1538] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 475; Begavî, *et-Tehzîb,* VII, 324; Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Esen, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, s. 309-313.

3.2. Hayvan Satışı ve Kiralanmasının Hükmü

Genellikle mübah yollarla kendisinden faydalanılması imkân dâhilinde olan eşyanınn satışını câiz gören İslam âlimleri hayvanların satışının câiz olup olmadığı konusunda da aynı prensiple hareket etmişlerdir. Avcılıkta kullanılanlar dışındaki yırtıcı hayvanlarla yılan, fare, akrep vb. zararlı hayvanların satışını caiz görmemişlerdir. Etinden, sütünden ve derisinden yararlanmanın nas ya da icma, kıyas, istihsan, örf gibi yollarla helâl kabul edilen hayvanların alınıp satılması konusunda İslam âlimleri arasında herhangi bir ihtilafa rastlanılmamıştır. Nitekim koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar ile inek, manda ve deve gibi büyükbaş hayvanların alım satımına genellikle itiraz edilmemiş ve bu hayvanların alım satımı nassa ve icmâa istinaden câiz görülmüştür.[1539] Fakat İslam fıkıhçılarından bazıları yemek, binmek, avlanmak ve tedavi amaçlı kullanmak gibi faydalarının bulunmadığı hayvanların satışını da câiz görmemişlerdir.[1540]

Doğan, vb. gibi eğitimli av hayvanların satılması ve kiralanması fakihlerce görüş ayrılığı olmaksızın sahih kabul edilmiştir. Çünkü bu tür hayvanlar temiz kabul edilmiş ve kendilerinden faydalanılmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir. Alî el-Mütevellî (ö. 478/1086), sesiyle ünsiyet kurmak, onu alıştırmak için papağanın kiralanmasının cevazına hükmetmiştir. Aynı şekilde bülbül gibi sesi insanların hoşuna giden tüm hayvanların da bu hüküm kapsamına girdiği eserde ifâde edilmiştir[1541]

Demîrî, yük taşımada ve savaşta binek olarak kullanılması gerekçesiyle filin satışına cevaz vermiştir. Savaştan elde edilen feylerden, filin binicisine katırın binicisinden daha fazla pay verildiği rivayetiyle de bu fetvasını teyid etmiştir.[1542]

Köpeğin satışı ve bu satıştan elde edilen gelirin cevazı konusu da fukaha arasında tartışılmış ve bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kimisi bunu haram kapsamında değerlendirmiş,[1543] kimisi de av köpeklerini bu yasağın dışında tutan hadisleri[1544] göz önünde bulundurarak ve avcılık, bekçilik gibi bazı faydalarına binaen

---

[1539] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 319; Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 380-381.
[1540] Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 381; İbn Hazm, *el-Muhallâ,* VII, 512.
[1541] Rûyânî, *el-Bahr*, V, 92; Nevevî, *el-Mecmû`*, XV, 26; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 381, 384.
[1542] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 445.
[1543] Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 375.
[1544] Nesâî, Büyû', 91; Müzenî, *Muhtasar*, VIII, 188.

köpeği satışa konu olabilen bir mal kabul etmiş ve dolayısıyla onun alım satımını câiz görmüşlerdir.[1545]

Şâfiîler ve Hanbelîler, köpeğin kıyemi anlamda bir mal; bundan elde edilen menfaatin de maksud bir menfaat[1546] olamadığını savunmuşlardır.[1547] Dolayısıyla onun hiçbir nevinin satışını Allah Rasulü'nün bu konuda ki nehyine istinaden câiz görmemişlerdir.[1548] Çoban ve bekçi köpeği olarak kullanılması gibi özel durumlar hariç ondan faydalanmaya da cevaz vermemişlerdir.[1549] Meverdî de bizzat köpeğin satışının batıl, bu satıştan elde edilen paranın haram olduğunu savunmuş ve köpeğin satışa konu olabilecek mütekavvim bir mal olmadığını söylemiştir.[1550]

Fukahanın bir kısmı da çoban ve av köpeği beslemenin cevazından yola çıkarak hem bunların hem de diğer bütün köpek türlerinin satışını mutlak anlamda câiz görmüşlerdir. Allah Rasulü'nün, bağ, bahçe, tarla vs. beklemek amacıyla av ve çoban köpeği beslemenin dışında başka bir amaçla köpek beslemeye cevaz vermediği, câiz görülen amaçlar dışında köpek besleyenlerin her gün sevaplarının azlacağı,[1551] köpek giren eve meleklerin girmeyeceğini ifade ettiği,[1552] bir ara köpekleri öldürmeyi emrettiği fakat daha sonraki zamanlarda bunu tekrar yasakaladığı rivâyet edilmektedir.[1553]

İmam Mâlik bu konuda köpeğin satışını, köpek ister zararlı isterse zararsız olsun Hz. Peygamber'in köpeğin satışından elde edilen parayı nehyetmesinden[1554] hareketle

---

[1545] Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 143.

[1546] Menfaatler maksude ve gayr-ı maksude diye ikiye ayrılır. Mesela bir kimse dese ki: ben bir dükkân açacağım ve dükkânıma koyduğum elmaları insanların sadece koklamaları için onlara kiralayacağım, bu câiz olmaz. Çünkü elmayı koklamak menfaat-i maksûde değildir, menfaat-i gayrı maksûdedir. Bir şeyin kokusu ve dumanı kendisinden daha sonra faydalanılmak üzere saklanılabilecek ve faydalanılabilecek bir şey olmadığından satımı ve kiralanmasına cevaz verilmemiştir. Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 79. "Zira'Şâfiî'ye göre mal, maslahatımızı gerçekleştirmek üzere yaratılmış yanımızda bulunan şeylerdir. Bir şeyin mal olması onun mal edinilmesiyle bilinir."[1546] Ayrıca 'mal olarak isimlendirilen şey ancak varlığı meşru addedilecek ve örfen, ıztırâri bir durum olmadan da mal edinilebilecek, maksud bir menfaati içinde barındıran şeydir." Hammad, Nezih, *Kazâyâ Fıkhiyye Mu'âsıra fî'l-Mâl ve'l-İktisâd*, Dârü'l-Kalem, Dımeşk, Dârü'ş-Şamiyye, Beyrût 2001, s. 32; Araz, Yunus, "İslam Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Erzurum 2016/2, S. 46, s. 92-93.

[1547] Rûyânî, *el-Bahr*, V, 87; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664

[1548] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 353-354; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 25, XIV, 318; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye,* XXXV, 127.

[1549] Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567; Şâfiî, *el-Üm*, III, 12; Mâverdi, *el-Hâvî*, XV, 160; Rûyânî, *el-Bahr*, V, 88; Gazzâlî, *el-Vasît*, III, 72; Mâverdi, *el-Hâvî*, V, 375.

[1550] Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 375; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664.

[1551] Buhârî, Zebh ve's-Sayd, 6; Müslim, Müsâkât, 10.

[1552] Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7; Müslim, Libâs, 26

[1553] Buhârî, Bed'ü'l-halk, 16; Müslim, Tahâret, 27, Müsâkât, 10.

[1554] Müslim, Müsâkât, 9; Muvatta', Buyû`, 28.

haram değil mekruh görmüştür.[1555] Sahnûn, köpeğin satışından elde edilen para ile kişin hac ibadetini yerine getirmesini dahi câiz görmüştür. Ebû Hanîfe de kuduz köpek hariç diğer tüm köpeklerin satışını câiz kabul etmiştir.[1556] Zâhiri İbn Hazm ise emrin mutlak olmasından dolayı ister av, isterse çoban köpeği olsun farketmeksizin köpeğin satışını câiz görmemiş, zaruret durumunda ise bu satışın satıcı hakkında câiz, alıcı hakkında ise bu alışverişten para alması durumunda câiz olmayacağını savunmuştur.[1557] Satışı câiz olmayan şeyi edinmeyi, bulundurmayı ve ondan faydalanmayı câiz görmeme konusunda ise görüş birliğinin olduğu ifade edilmiştir.[1558]

Demîrî, İmam Mâlik'in bu satışı mübah gördüğünü hatta Mâliki fıkıhçısı Sahnûn'un köpeğin satışından elde edilen para ile hacc farizasını yerine getirmiş olduğunu nakletmiştir.[1559] Fakat köpek edinme, köpeğin satışı ve bu satıştan elde edilen gelir hakkında mezheplerin görüşlerini zikrettikten sonra bize göre/Şâfiîler, İmam Mâlik'in hilafına hiçbir köpeğin satışı sahih/câiz değildir, ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla Demîrî de mutlak anlamda köpeğin satışının câiz olamayacağı yönünde katı bir tutum sergilemiştir. [1560]

Kedinin etinin yenilmesiyle birlikte satışını da yasakladığına dair rivayetin[1561] değerlendirilmesinde, bu nehyin evcil kediler için olmayıp sadece insanlara herhangi bir faydası olmayan vahşi kediler için olduğu ifade edilmiştir. Bazıları da buradaki nehyin tahrimen değil, tenzihen olduğunu ifade etmişlerdir. Kedi faydalı olup onun hizmetine ihtiyaç duyulduğundan onun alışverişi de bu alışverişten elde edilen parası da helâldir, denilmiştir. İbn Abbas, Hasen, İbn Sîrîn, Hakem, Hammâd, Mâlik, Sevri, İshâk, Ebû Hanîfe'nin içinde bulunduğu cumhurun görüşü de bu yöndedir.[1562]

Şâfiî uleması da kediyi temiz kabul etmiş ve ondaki faydaya binaen satışını caiz görmüşlerdir. Satışını câiz görmeyenlerin ileri sürdükleri rivayetlerde geçen nehyde kastedilenin ise, evcil kedi olmayıp, vahşî kedi olduğunu savunmuşlardır. Çünkü onlara

---

[1555] İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, VI, 76.
[1556] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 664; Aynî, *el-Binâye*, VIII, 379; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 146.
[1557] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 492, 498.
[1558] İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 146.
[1559] İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl,* VI, 362; Seffârînî, *Keşfü'l-Lisâm*, IV, 528; Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât,* VI, 184; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 664.
[1560] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* III, 664.
[1561] Bkz. etlerinin yenilmesi haram hayvanlar konusunda kedi başlığı.
[1562] Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 552; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 235-236; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 359; Merdâvî, *el-İnsâf*, XI, 28-29; Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 41.

göre vahşî kediden istifade etmek mümkün değildir. Ayrıca buradaki nehy tahrimen değil, tenzihendir demişlerdir.[1563]

İbn Hazm da kedinin satışını hadise binaen câiz görmemiştir.[1564] Hattâbî ve ibn Abdülber ise kedinin satışı ile alakalı nehy ifade eden hadisin zayıf olduğunu ileri sürerek[1565] onun temiz ve satışının da câiz olduğuna dair Müslim'in *Sahih*'inde bir rivayetin[1566] varlığından söz etmişlerdir.[1567] Ancak bu konuda, İbnü'l- Münzir, Ebû Hureyre, Tâvûs, Mücâhid ve ve Câbir b. Zeyd'in karşı görüşte olarak hayvan satışını câiz görmediklerini müşahede etmekteyiz. İbnül-Münzir, eğer Hz. Peygamberden kedinin satışı ile alakalı nehy ifade eden bir haber sâbit ise o takdirde kedinin satışının câiz olmayacağını, aksi takdirde câiz olacağını söylemiştir. Begavî de İbnü'l-Kâs'tan kedinin satışının câiz olmadığına dair bir görüş nakletmiş ve bu görüşün şâz olduğunu, meşhûr olan görüşün ise câiz olduğunu söylemiştir.[1568]

Bu konuda zikredilen hadisi zayıf görenlere karşın Demîrî, bu hadisin, kendisinde telakki edilen faydaya hamlolunduğunu savunan cumhurla aynı görüşü paylaşmıştır. Dolayısıyla ona göre faydalı görülüyorsa bu durumda hem kedinin satışı, hem de bundan elde edilen parası câizdir.[1569]

İslam âlimleri anber/ismerpeçet balinası ile ilgili; anber denizde yetişen bir bitki gibidir, dolayısıyla onunla ilgili hiçbir tasarruf haram addedilemez demişlerdir. İmam Şâfiîler'in görüşü de bu yöndedir.[1570] Şâfiîler tarafından misk kedisi temiz bir deniz hayvanı kabul edilmiş ve onun satışını da miskinden dolayı câiz görmüşlerdir.[1571]

[1563] Şâfiî, *el-Üm*, III, 12; Nevevî, *el-Mecmû`*, IX, 229; Gazzâlî, *el-Vasît*, III, 147; Kâsânî, *Bedâ'i`*, V, 142 İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, VI, 82; Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 381; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 161-162.

[1564] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 498.

[1565] Müslim, Musâkât, 9. (عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، قَالَ: سَأَلْتُ جَابِرًا، عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَالسِّنَّوْرِ؟ قَالَ: «زَجَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ); Tirmizî, Buyû, 49; Ebû Dâvûd, Buyû, 64. (عن جابر بن عبد الله: أن النبي - صلَّى الله عليه وسلم - نهى عن ثمن الكلب والسِّنَّوْر)

[1566] *Ayrıca kedinin temiz olması ile alakalı olarak,* "Ebû Katade'nin abdest alması için bir kaba su koymuştum. Kedi gelip bu kaptan su içiverince Ebû Katâde biraz daha su içmesi için, kabı kedinin önüne uzattı. Benim kendisine hayretle baktığımı görünce, Niye hayret ettin ey kardeşimin kızı, Allah Rasulü, Kedi necis/pis değildir, etrafınızda dolananlardan (evinizde) yaşayan ev halkındadır, buyurdu" Ebû Dâvûd, Tahâret, 36; Tirmizî, Tahâret, 69; Nesâî, Tahâret, 55; İbn Mâce, Tahâret, 32.

[1567] Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 41, III, 130; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 162.

[1568] Müzenî, *Muhtasar*, VIII, 188; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 161.

[1569] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* II, 578, IV, 16.

[1570] Şâfiî, *el-Üm*, III, 115; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 215.

[1571] Rûyânî, *Bahr*, V, 53; Nevevî, *el-Mecmû`*, II, 573, IX, 307; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 582, a.m, *en-en-Necmü'l-Vehhâc*, I, 413; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567; *İsnevî*, *el-Mühimmât*, II, 46-47; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 232-233.

Hanefîler ise miski olan tüm hayvanları temiz sayarak satışına onay vermişlerdir.[1572] Şâfiîler ve Hanbelîler misk faresini temiz kabul etmeyerek onun ve miskinin satışını câiz görmemişlerdir.[1573]

Yırtıcı hayvanların satışı ise, kendilerinde fayda telakki edilmediği gerekçesiyle da câiz görülmemiş ve satışı da geçerli sayılmamıştır. Zayıf bir görüşe göre ise avcı grubuna giren hayvanların derisinden istifade etmek için leopar, pars, fil ve maymun gibi faydası olduğu düşünülen hayvanların satışının ve kiralanmasının câiz olduğu zikredilmiştir.[1574] Tüm haşerelerin satışının yasak olmasına karşın, insan hayatına katkısından dolayı ipek böceği ve sülük bu yasağın dışında tutulmuş ve bunların satışına cevaz verilmiştir.[1575] İmam Mâlik ve Mâlikîlerin kahir ekseriyeti maymunun, eğitilebilir ve insanların gündelik hayatlarındaki dükkân bekçiliği, karanlıkta mum tutturma vs. gibi birçok işte insanlara yararlı olduğu gerekçesiyle, satışını câiz görmüşlerdir. İbn Abdülber ise, maymunun yenilmemesi konusunda fukahanın herhangi bir ihtilafa mahal bırakmadığını söylerken aynı zamanda onun satışının da ihtilafsız olarak câiz olmadığını ifade etmiştir.[1576] Şâfiî ulemasının genel görüşü ve bu konuda ileri sürdükleri gerekçeler de İmam Mâlik ve Mâlikîlerinki ile benzerlik göstermektedir.[1577]

Tavus kuşunun satışında etinin yenilmesini câiz görüp görmeme ölçü kabul edilmiştir. İster yenilmesi helâldir diyenlere göre yenilmek üzere alınıp satılsın, isterse yenilmesini câiz görmeyenlere göre sadece rengârenk görünümünden dolayı keyif için alınıp satılsın, her iki durumda da bu satışın geçerli olduğu ifade edilmiştir.[1578]

Şâfiîlerin de için de bulunduğu fukahanın kahir ekseriyeti, kendilerinde faydadan ziyade zararın bulunduğu ve pis oldukları gerekçesiyle alaca keler, akrep, solucan, bok böceği, kurtçuklar, yengeç, yırtıcı ve soyguncu kuşlar, kurbağa, akrep, yılan, karınca,

---

[1572] Aynî, *el-Binâye*, I, 742.
[1573] Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ',* VII, 342; Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulemâ*, IV, 116-117; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 301; Heyet, *Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, XXXVII, 288-289
[1574] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 514; IV, 426; Begavî, *etTehzîb*, III, 567-568; İsnevî, *el-Mühimmât*, V, 42.
[1575] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 199-200; Rûyânî, *el-Bahr*, V, 92; Râfiî, *el-Azîz*, IV, 29.
[1576] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 484-485; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd,* I, 157.
[1577] Râfiî, *el-Azîz*, IV, 28; Nevevî, *Ravza*, III, 352.
[1578] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 12; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567.

fare, aslan, kurt gibi hayvanların da aynı hükme tabi olduğunu ifade etmişler ve bunların satışı da câiz görmemişlerdir.[1579] Demîrî de bu konuda aynı görüştedir.[1580]

İslam fıkıhçıları avcılık haricinde kullanılan hayvanlardan yırtıcı tabiatlı ve zararlı olanların satışına cevaz vermemişlerdir. Domuzun alım, satım ve beslenmesini de bu yasak çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Domuzun alım satımın câiz olmadığını belirten Demîrî, bu hususta Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği "*Allah Teâlâ, içkiyi ve onun (alım-satımından elde edilen) parasını, leş ve onun parasını ve domuz ve onun parasını haram kıldı*"[1581] hadisini delil getirmiştir.[1582] Domuzun satışından elde edilen paradan faydalanmanın cevâzı hakkında fukaha ihtilaf etmiştir. Bir kısmı kerih görmüşlerdir ve ondan menetmişlerdir ki, bunlar; ibn Sîrîn, Hakem, Hammad, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak'tır.[1583] Faydalanmanın cevazı hakkında ruhsat verenler ise; Hasen, Evzâî, Mâlik ve Hanefîler'dir.[1584]

Müellif hayvanların selem akdine konu olup olamayacağı ile ilgili de İslam fıkıhçılarının bu konudaki tartışmalarına yer vermiştir. Malın veresiye bedelinin de peşin ödenerek yapıldığı bir satım akdine dair meseleler üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimler, vasıflarını tesbit etme ve bu vasıflara uygun hayvan bulmadaki meşakkatleri göz önünde bulundurmak suretiyle hayvanların selem akdine konu olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bunun aksine bazıları da hayvanın tür, yaş, cinsiyet ve renk gibi özellikleri belirlenmek suretiyle selem akdiyle satışını meşrû görmüşlerdir.[1585] Bu konuda Demîrî eserinde usûl ve furûa dair şu bilgilere yer vermektedir: Satış akdine konu olacak malın nevi, belirlenebilir nitelikte olmalıdır. Bunlar zimmet borcu olabilen kıyemî ve mislî şeylerdir. Hanefîler ölçü (vezn), tartı (keyl) veya sayı (adet) ile alınıp satılabilen eşyanın selem akdine konu olabilmesine cevaz verirken; Hanefîler dışındaki mezhepler ise, her ne kadar yukarıdaki ölçülere uymamış olsa da hayvan, balık türü,

---

[1579] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 222; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567.
[1580] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 500, III, 172.
[1581] Ebû Dâvûd, Buyû, 66. (عن أبي هريرة، أن رسولَ - الله -صلَّى الله عليه وسلم- قال: "إن الله حَرَّمَ الخمرَ وثمنَها، وحَرمَ الميتة وثمنَها، وحَرَّمَ الخِنزيرَ وثمنَه")
[1582] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 255; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 567.
[1583] Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 227; a.m, *Ravza*, III, 350; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 342; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, III, 395.
[1584] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 255.
[1585] Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 17.

kemikli et vb. gibi şeylerde taraflarca niteliklerinin belirlenmesi şartıyla selem akdini câiz görmüşlerdir.[1586]

Demîrî, çekirge bahsinde, çekirge ve balık cinsinin ölü veya diri olması fark etmeksizin selem akdine konu olabileceğini ifade etmiş ve her cinsin kendi arasında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çekirgenin selem akdine konu olmasının câiz olduğu görüşünü de Râfiî'nin görüşü ile desteklemiştir. Râfiî bu hususu riba babında üç vecihte izah etmiştir: **1.** Çekirge et cinsinden değildir ki, sahih olan görüş budur, **2.** Karada yaşayan hayvan cinsi olup eti de o cinstendir, **3.** Deniz hayvanları cinsi olup eti de o cinstendir. Çekirgeyi deniz eti ile de kara eti ile de tartarak değiştirmek veya satmak câizdir. Bu durumda aralarında riba cereyan etmez. Çünkü Rafiî onu etden saymamıştır. Hatta bir kişi et yemeyeceğine dair yemin etse ve ardından çekirge eti yese, yemini bozulmuş olmaz, demiştir.[1587]

Demîrî'nin tüm balık cinslerinin selem akdine konu olabileceğini ifade ettiği görüş Ebû Hanîfe dışında cumhurun görüşüdür. Fıkıh âlimleri balığı da et kategorisinde değerlendirmiş ve diğer hayvanlarda olduğu gibi şartlarını yerine getirmek suretiyle balığın seleme konu olmasını câiz görmüşlerdir. Fakat Ebû Hanîfe, rivayetlerideki ihtilafları göz önünde bulundurarak tüm balık cinslerinde selem akdini kabul etmemiş ancak küçük balıklarda keyl ve vezin mümkün olacağından selemin küçük balıklarda câiz olabileceğini savunmuştur. [1588] Maverdî ve Rûyânî, büyük bir deniz balığı olan anber/ispermeçet balinasında selem akdinin câiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu balığın eşbeh (boz anber), ebyaz (beyaz anber), ahdar (yeşil anber) ve esved (siyah anber) gibi farklı türleri olduğundan, selem akdinin geçerli olabilmesi için öne sürülen, miktar ve çeşidinin aynı olduğunun bilinmesi şartını göz önünde bulundurarak, yalnızca kendi türleri arasında selem yapılmasının câiz olabileceğine hükmetmişlerdir.[1589] Dolayısıyla Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fukahâsı mislî olsa dahi cinsiyetini, yaşını ve evsafını belirtmek koşuluyla hayvanların da selem akdine konu olabileceğini kabul etmişlerdir.[1590] Hanefî

[1586] Serahsî, *el-Mebsût*, XII,131,136; İbn Rüşd, *Bidâye*, III, 218; Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 55-56, 66.
[1587] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân,* I, 619; Rafiî, *el-Azîz*, IV, 96.
[1588] Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 71; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, VII, 81; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, IV, 543; Semerkandî, *Tuhfe,* II, 15; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 215.
[1589] Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 404; Rûyânî, *Bahr*, V, 162; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, VI, 70; Gazzâlî, *el-Vasît*, III, 442; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 215.
[1590] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 388-389; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 19-20; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî,* III, 200-201, 220; Sahnûn, *el-Müdevvene*, V, 378; Nevevî, *Ravza*, IV, 18; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, Dârü'l-Fikr, Dımeşk 1985, IV, 615; Aybakan, Bilal, "selem", *DİA*, XXXVI, s. 403. s. 402-405, İstanbul 2009.

fukahası ise bu konuda aksi görüş bildirerek, hayvanların selem akdine konu olamayacağını belirtmiş ve bu konuda da İbn Mesûd'un, belirsizliğin giderilemeyeceğine dair görüşünü esas almışlardır.[1591]

Demîrî, içinde yumurta olan bir tavuğu, yumurta karşılığında satmayı câiz görmemiştir. Kezâ memesinde süt olan bir koyunu, süt karşılığında alıp satmanın da câiz olmadığını savunmuştur. Buğdayı un, susamı da susam yağı karşılığında alıp satmayı da haram görmüş, benzerlerini de aynı hüküm kapsamında değerlendirmiş, ribâya esas olan malı, içinde barındırdığı bir şey karşılığında alıp satmanın haramlığını da buna illet göstermiştir.[1592]

Hanefi, Şâfiî ve Hanbelîler miskin satışında selemin genel olarak câiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Fakat Şâfiîler bunun ancak vezin ile belirlenebileceğini, keyl ile belirlemenin câiz olamayacağını söylemişlerdir. Çünkü onlara göre keyl ile belirlemede hata payı fazla olabileceğinden dolayı keyl bu konuda ölçü aracı olamaz. Miskin azı bile mâli bir değerdir. Hanbelîlere göre de miskte selem yapılırken özelliği, rengi, hangi yöreye ait bir mal olduğu ve farklılıkları belirlenir.[1593]

Ma`dûmun satışı konusundaki tartışmalara girmeden önce kavramın lügat ve ıstılahî anlamlarına kısaca değinmek faydalı olacaktır."Ma'dum" bulunmama, hali hazırda mavcut olmama, teslimi mümkün olmama gibi anlamlar ihtivâ eden "adem" sözcüğünün ism-i mefûlüdür.[1594] Klasik kaynaklarda "ma'dûmun satışı" genel itibariyle satım akdi esnasında satışa konu olan malın mevcut olmaması şeklinde tarif edilmektedir.[1595] Mecelle'de; *" Bey'in hükmünü kabil olan mahalli mevcut ve makduru't-teslim ve mal-mütekavvim olan mebidir. Binaen alâ zâlik ma'dûmun, makduru't-teslim ve mal-mütekavvim olmayan şeyin bey'i batıldır* " şeklinde geçmektedir.[1596] Ali Haydar Efendi şerhinde, "henüz zuhur etmeyen esmâr ve kable'n-netâc yavru ve vakt-ı bey'de satıcının

---

[1591] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX, 92, 135; Kâsânî, *Bedâ'i',* V, 209; Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî*, IV, 615-616; Aybakan, "Selem", XXXVI, 403.

[1592] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 341. Ayrıca bkz. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 18; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, V, 419.

[1593] Heyet, *Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, XXXVII, 290.

[1594] Cevherî, *es-Sıhah*, V, 1982; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 392.

[1595]Kâsânî, *Bedâi'*, V, 138-139; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 238; Nevevi, *el-Mecmû`,* XIII, 107-108; İbn Müflih, *el-Mübdi'* lV, 23 vd; Şevkanî, *Neylü'l-Evtâr*, V, 243; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî,* IV, 3021; Karadâvî, *Beyu'l-Murâbaha li'l-Emr bi'ş-Şirâ*, Mektebetü Vehbe, Kâhire 1415/1995, s. 54; Hafif, Ali, *Ahkâmü`l-Muamelati'ş-Şeriyye*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire 1429/2008, s. 252-253; Begavî, *et-Tehzîb*, III, 422 vd; Bilmen, *Kamus*, VI, 28.

[1596] Ali Haydar, *ed-Dürer*, I, 385 (Mecelle, md. 363.)

mülkünde mevcut olmayıp ileride temellük edeceği mal" şeklinde açıklamıştır.[1597] "Hukukun hakikaten veya hükmen yok saydığı, tarafları anlaşmazlık ve çekişmeye götürecek derecede kapalı olan, teslimi garanti edilemeyip zarar ve ziyân içeren, varlığı ihtimalli şeylere ma'dûm denir"[1598] şeklinde de tarif edilmiştir.

Demîrî, *Hâyatü'l-hayevân*'da balık ve bal arısı başlıkları altında madûmun satışı konusuna kısaca yer vemiştir. Sudaki balığın satışının câiz olmadığını belirten Demîrî bu konuda Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçen "sudaki balığı satmayın, çünkü onda aldatma/garar vardır"[1599] ile Beyhakî'nin mevkuf olarak zikrettiği; "Allah Rasulü sudaki balığın satışını hoş karşılamadı"[1600] rivayetlerini delil olarak zikretmiştir.[1601]

Bal arısı bir kovan içinde ise ve satışın kovan ile birlikte olmasına riayet edilirse bu akit geçerli bir akit özelliği taşır. Şayet kovan ile birlikte satılmaz ise bu akit geçerli olmaz, çünkü bu madûmun satışı anlamına gelir. Fakat bal arısı kovanda değil de uçuyor vaziyette iken onu satmış olsa bu durumda akdin geçersiz olacağı ifade edilmiştir.[1602] Burada kastedilen İbn Rifa'nın dediği gibi ana arının (kraliçe) kovanda olması kastedilmektedir. Fakat esah olana görüşe göre ana arı kovanda olsa da olmasa da her iki yönden de satışa konu olan şeyin malum olması ve kovan ile birlikte olması şartı ile bu satışın geçerli olduğu söylenmiştir.[1603]

Demîrî, bu konuda bal arısı ile diğer kuşlar arasında iki yönüyle fark olduğuna işaret etmektedir: 1. Onunla (arıyla), onun dışındaki kuşların hilafına arının eti, tüyü vs. gibi organları kastolunmaz. Yani arıların elde edilme amaçları diğer hayvanlar gibi eti, derisi, tüyü vs. değildir. 2. Genellikle arılar otlandığı bitkilerin dışındaki şeylerden yemezler. Yırtıcı hayvanlar gibi kesinlikle leş ile beslenmezler. Yani kişi onu çiçeklerden öz alması ve bal yapması için nereye götürürse o belirli mekândan başka yere uçup gitmez, gitse de tekrar kovanlarına dönerler. Eğer kişi, arının satışını hapsine (yani bir yerde toplamaya) bağlarsa belki de arıya zarar verebilir. Veya bir araya getirme şartı sebebiyle satışı diğer kuşların hilafına imkânsız olur.[1604]

[1597] Ali Haydar, *ed-Dürer*, I, 385.
[1598] Bilgili, İsmaili, "İslam Hukukunda Ma'dûmun Satışı", *İHAD*, S. 8, 2006, s. 213, ss. 211-238.
[1599] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 197.
[1600] Beyhakî, *es-Sünen*, V, 555.
[1601] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 563.
[1602] Begavî, *et-Tehzîb*, III, 527.
[1603] İbnü'r-Rif'a, *Kifâye*, IX, 31; Rûyânî, *el-Bahr*, V, 48; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 49.
[1604] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 49.

Ebû Hanîfe, kovansız olarak bal arısının satışını câiz görmemiştir. Şâfiîler ise, faydalanılan temiz bir hayvan olduğunu gerekçesiyle kovalı veya münferiden fark etemeksizin câiz kabul etmişlerdir.[1605] Hanbelîler de Şâfiîler gibi arının satışını münferiden câiz kabul etmişlerdir fakat mümkün olduğunca kovanın içinde olduğunun görülmesi durumunda daha uygun olacağını ifade etmişlerdir.[1606]

Demîrî'nin ma'dumun satışına dair vermiş olduğu bilgilerin akabinde mezheplerin bu konudaki görüşlerini özetle ifade etmek yerinde olacaktır: İslam hukuku, satış akdine dair hem satıcıyı hem de alıcıyı koruyucu nitelikte birtakım kurallar koymuştur. Koymuş olduğu bu kurallarla da hem her iki tarafın aldanmamasını (garar) sağlamak hem de taraflar arasında vukuu muhtemel nizaya sebep olabilecek anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Hz. Peygamber'in, henüz doğum yapmadan anne karnındaki yavru hayvanın,[1607] olgunlaşmadan önce ağaçtaki meyvenin, kırpılmadan önce hayvanın yününün, sağılmadan hayvanın memesindeki sütün[1608] satışını yasaklamış olması taraflar arasında vuku bulabilecek menfi durumların izalesi için tedbir niteliğinde bir durum olarak değerlendirilmiştir.[1609]

Fakat ma'dûmun satışı ile ilgili yasaklar genel kural niteliğinde değerlendirilmiş olsa da fıkıh âlimleri arasında bu konuda ihtilafların olduğunu görmekteyiz. Akit anında var olmayan eşyanın satışının câiz olmadığı görüşü genel anlamda kabul görmüştür. Ancak İbn Teymiye ve İbn Kayyım el-Cevziyye akit sözleşmesi yapılırken bu sözleşmeye konu olan mal hâlihazırda bulunmasa da örfe itibar olunarak akitten sonraki süreçte var olması kesinlik arz eden şeylerin satışına cevaz vermişlerdir. Bu konuda ileri sürdüğü gerekçeler ise; ma'dumun satışının kitap ve sünnet ile veya sahabeden herhangi bir uygulama ile yasaklanmamış oluşudur. Satışı yasaklanan, satış akdi sırasında mevcut

---

[1605] Kâsânî, *Bedâi`*,V, 144; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 45; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ (Dârü'l-Fikr) Lübnân 1379/1970, VI, 419; Nevevî, *el-Mecmû`,* IX, 321-322; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 49.

[1606] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 362; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 524; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, I, 288; Heyet. *Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XLII, 317-318; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, V, 3694.

[1607] Buhârî, Buyu,34/ 61; Müslim, Buyû', 21/5-6; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* V, 147; Zeylaî Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Raye li-Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrût 1418/1997, IV, 46.

[1608] Buhârî, Zekât, 24/58, Buyu, 34/ 82, 83, 87; Müslim, Buyu, 21/51, 52, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 262; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, IV, 11; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, V, 149; Topal, Şevket, "İslam Hukuku Açısından Satış Sözleşmelerinde Mülkiyetin Devrine Yönelik Engeller", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 12/12-13 (Nisan 2001): s. 519-521, ss. 517-538.

[1609] İbn Kayyim, *İ`lâmü'l-Muvakkı`în,* I, 235, II, 4-5; Gazâlî, *İhyâ*, II, 66; Râfiî, *Fethu'l-azîz*, VIII, 158; Nevevî, *Ravza*, III, 375; İsnevî, *el-Mühimmât*, V, 87.

olmayanın değil, teslim edilemeyen ve kendisinde bulunan belirsizlik sebebiyle taraflar arasında olumsuzluğa sebep olabilecek aldanma ve aldatmanın (ğarar) meydana gelebileceği şeyin satışıdır. Bu doğrultuda hasattan önce dalındaki henüz olgunlaşmamış ve toplanmamış meyvenin ve içi dolu taneli ekin türü vs. gibi bitkilerin satışı câiz görülmüştür.[1610]

Hayvanların kiralanması konusunda, kendilerinden mübâh yollarla faydalanmanın imkân dâhilinde olması başta olmak üzere ortaya konulacak faydanın belirlenebilirliği de oldukça önem arz eder. Ezan vaktini bildirmek maksadıyla ötsün diye horoz, sütü ve tüyünden istifade etmek maksadıyla hayvan kiralamak, yapılacak akdin konusunda belirsizliğe, bu belirsizliğin de akit yapan taraflar arasında çekişmeye sebep olabileceğinden hareketle câiz görülmemiştir. Hatta aynı gerekçeye istinaden damızlık maksadıyla hayvan kiralama konusunda da fukahâ ihtilaf etmiştir. Bunun yanında avcılık maksadıyla köpek de dâhil avcı hayvanları kiralamak câiz görülmüştür.[1611]

Köpeğin kiralanmasının cevazı konusunda fukaha menfaat prensibini göz önünde bulundurmuşlardır.[1612] Demîri, esah olan görüş eğitilmiş köpeğin kiralanmasının uygun olmadığıdır, der ve fikrini de şöyle gerekçelendirir: eğitilmiş köpekler ihtiyaç halinde zarurete binaen câizdir. İhtiyaçtan dolayı edinilmesi câiz olan köpeklerin ücret karşılığında kiralanması da câiz görülmemiştir. Çünkü o kıyemi mallardan olmadığında ondan gelecek menfaat da câiz görülmez.[1613] Bu konuda İbnü'l-Kâs (ö. 335/946), "eğitilmiş köpekten kira karşılığı gelir elde etmek câiz değildir, çünkü o menfaat'i-gayr-ı maksûdedir" demiştir.[1614]

3.3. Hayvan Hırsızlığı ve Hayvan Zararlarının Tazmini

Hukuk terimi olarak hırsızlık "başkasına ait olan bir malın mülk edinme kastıyla muhafaza edildiği yerden gizlice alınması" olarak tarif edilmiştir. Klasik fıkıhta ise "cezaî

[1610] İbn Kayyim, *İʿlâmü'l-muvakkıʿîn,* II, 7; Serâhsî, *el-Mebsût*, XII, 124; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, IV, 429.

[1611] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 354; Şener, "Hayvan", XVII, 94.

[1612] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mâverdi, *el-Hâvî*, V, 380-381.

[1613] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, V, 491-492; Begavî, *et-Tehzîb*, IV, 558; Râfiî, *el-Azîz*, VI, 357.

[1614] İbnü'l-Kâs, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî, *et-Telhîs,* thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, yy, ts, s. 310. Ayrıca bkz. Mâverdî, *el-Hâvî*, V, 380; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664; Rûyânî, *el-Bahr*, V, 90; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 190, V, 480.

ehliyeti haiz kimsenin nisab miktarı mütekavvim bir malı mülkiyet şüphesi bulunmaksızın kendi isteğiyle alması" şeklinde tarif edilmiştir. Tüm bu tariflerde dikkat çeken detay ise hırsızlık suçunun oluşabilmesi için malın saklandığı/korunduğu yerden gizlice alınmasıdır. Dolayısıyla emanet alınan malın iade edilmemesi ve ve bir malın cebren alınması sirkat değil emanete ihanet ve gasp ile ifade edilebilir.[1615]

Hırsızlık suçunda had (el kesme) cezasının uygulanabilmesi için mezheplere göre, gerek hırsızın kendisiyle, gerekse hırsızlığa konu olan malla ilgili birtakım şartlar bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre, hırsızlığa konu olan malın aslı itibariyle mal olma vasfını hâiz olması gerekir. O'na göre meyte ve meyte derisi gibi mali bir kıymeti bulunmayan kuş, odun, ot, anız, saman, balık, kara ve deniz av hayvanı gibi şeyler veya saklanması güç olup çabuk bozulabilen et, ekmek ve yaş yiyecek türü, mushaf, dini ve ilmi eserler aslı itibariyle sıradan mallar sayılmıştır. Dolayısıyla o, bunları çalan hırsıza had cezası uygulanmayacağı görüşünü savunmuştur.[1616] Dolayısıyla tavus kuşu da Mâliki fıkıh kitaplarında nakledilen *kuş çalmada el kesme cezasının olmayacağını belirten* söz kapsamında değerlendirildiği ve mübâh olan mallar sınıfına girdiği için, Ebû Hanîfe'ye göre bu kuşun (av) hırsızına had cezası uygulanmaz.[1617]

İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in de içinde olduğu ulemanın kahir ekseriyeti, Ebû Hanîfe'nin yukarıdaki görüşüne şu gerekçelerle karşı çıkmışlardır; Şayet mülkiyete konu olan herhangi bir malın alım satımı yapılabiliyor ve takası da mümkünse bu özelliklere haiz malın çalınması durumunda suç tam olarak gerçekleşmiştir. Çalınan mal güven altında korunan bir özellikte ise, konuya dair Kur'an'daki âyetin umum ifade etmesinden dolayı hırsızın eli kesilir. Zikredilen bu gerekçelerde ittifak eden fukaha arasında bu kuralların tatbikinde ise birtakım görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İmam Şâfiî ve Mâlik mülkiyete konu olması mümkün nisab miktarına Mâlik[1618] her tür malın çalınmasında had cezasının uygulanacağı görüşünü savunmuşlardır. Bülbül ve güvercin gibi kuşlar da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Hanbelîler de özellikleri itibariyle malın değeri, mübâhlığı, dayanıklı olup olmaması gibi durumları göz önünde bulundurmaksızın

---

[1615] Heyet, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, II, 288; Serahsi, *el-Mebsût*, IX, 133; İbn Kudâme, *el-Mukni*, s. 440; Bilmen, *Kamus*, III, 22. Bardakoğlu, "Hırsızlık", *DİA*, XVII, s. 385, ss. 384-396, İstanbul 1998.

[1616] Kâsânî, *Bedâi`*, VII, 68; Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 152-154; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 684, Heyet, *Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XIV, 307-309.

[1617] Zühaylî*, el-Fıhu'l-İslâmî,* VI, 116, I 17; Bâbertî, *el-İnâye*, V, 365; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 12.

[1618]Nisab miktarının 3 dirhem olduğu ifade edilmiştir. Karâfî, *ez-Zahîre,* XII, 146; Zürkânî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, VIII, 167; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî,* IV, 335; Şenkîtî, *Levâmiü'd-Dürer,* XIII, 553.

tüm hırsızlıklarda had cezası uygulanır, görüşünü benimsemişlerdir. Bununla birlikte bu mezheplerde de bir kısım fukaha mushaf, gıda maddeleri, toprak, ot, su, tuz, buz, hayvan gübresi, dalında koparılmamış meyve, eğlence aletleri vb. eşyayı farklı gerekçelerle bu kuralın dışında tutmuşlardır. Dolayısıyla her türlü malın çalınması durumunda had cezasının uygulanacağını savunan bu mezheplere göre kuş hırsızları da had cezası ile cezalandırılır. Ayrıca ödenmesi gereken kıymeti de çeyrek dinar olarak takdir edilir.[1619]

Demîrî de de fukahanın kahir ekseriyetinin görüşünü benimsemiş ve bir malın çalınması durumunda had cezası uygulanabilmesi için ölçü olarak o malın mülkiyete konu olup olmadığı, hırz altında bulunup bulunmadığı, ticaretinin mümkün olup olmadığı ve takasının yapılıp yapılamadığı gibi durumlarını göz önünde bulundurmuştur. Dolayısıyla ona göre sahipli kuşların hırsızlarına da had cezası gerekmektedir.[1620]

Eğitilmiş köpek, meyte derisi, gübre gibi faydalı fakat necis herhangi bir nesneyi gasp eden kimsenin, gasp ettiklerini kapalı bir yerde saklaması ve sakladığı yerden onları mal sahibinin alma imkânı olmaması durumunda, mal sahibinin o yerin kapısını kırarak veya duvardan delik açarak içeriye girip kendisine ait malları alması (ihkâk-ı hak) câiz midir? Demîrî: *evet, zahir olan görüşe göre, bu sayılanlar da mal hükmünde olduğu ve bunları da gelebilecek tehlikelere karşı korumak câiz olduğu için, mal sahibinin böyle bir hakkı vardır, bu davranışlarda bulunması câizdir* şeklinde cevap vermiştir.[1621]

Yumurta hırsızının çaldığı yumurtayı bir tavuğun altına kuluçka maksatlı koyması ve akabinde bu yumurtadan civciv çıkması durumunda, Şafiî ve Hanbelîlere göre, civciv yumurta sahibinindir, çünkü o yumurta gasp edilmiş/çalınmış bir yumurtadır.[1622]

Hanefî ve Mâlikîler ise, yumurtayı çalan kimse sadece yumurtayı tazmin eder, civcivi geri vermez demiştir. Gerekçeleri ise, "o civciv, yumurtanın dışında farklı bir yaratılıştır" sözüdür. Nitekim Allah Teâlâ, "Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah

---

[1619]Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 363; İbn Kudâme, *el-Mukni*, s. 441; Bağdâdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, XIII, 354-355; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 684; III, 12.
[1620] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, II, 684; III, 12.
[1621] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*, III, 657.
[1622] Heyet, *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, VIII, 271; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 371.

çok yücedir"[1623] buyurmuştur. Ebû Hanîfe, ayette zikredilen "nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz" kelamından bu hükmü çıkarmıştır.[1624]

Köpeğin boynundan sadece tasmasını ya da köpekle birlikte tasmasını gasp eden kimse had cezasının uygulanacağı ve yaptığı hırsızlık nedeniyle bu kimsenin elinin kesileceği söylenmiştir. Köpek de diğer hayvanlar gibi korunaklı bir mekânda (hırz) tutulur.[1625]

Demîrî, maymuna had cezasının uygulanıp uygulanmayacağı konusuna da değinmiştir. Maymunun davranış özellikleri itibariyle insanla benzeştiği yönlerine dikkat çeken müellif, birtakım milletlerin maymunları dükkân bekçisi olarak kullandıkları ve onların da bu süreçte hırsızlığı öğrenerek bunu yaptıklarını nakletmiştir. Bu bağlamda hırsızlık konusunda eğitimli bir maymunun herhangi bir dükkândan eşya çalması durumunda bu suçu işleyen maymuna had cezası uygulanarak elinin kesilip kesilmeyeceği konusunda hüküm nasıl olmalıdır? Demîrî, maymunun hayvan olmasından dolayı elininin kesilemeyeceği yönünde görüş benimsemiştir.[1626]

İslam Hukukçuları mal sahiplerinin çevreye verdiği zararlar konusunda hassasiyetle durmuşlardır. Gerek Kur'an'da gerekse Hz. Peygamber'in sünnetinde adalet, başkasına zarar vermeme, sulh ve sükün içerisinde yaşama öğütlenmiştir. Müslüman'ın elinden ve dilinden diğer insanların güvende olması gerektiği vurgulanmış, zarara zararla karşılık vermek nehyedilmiş, kimsenin başkasının suç ve günahıyla mesul tututlmaması gerektiğine dikkatler çekilmiştir. Bir hayvanın ekin, bağ, bahçe veya herhangi bir şahsa verdiği zarar karşısında, hayvan sahibi veya bakıcısının sorumlu olup olmayacağı durumları İslam hukukçuları arasında tartışılagelmiştir.[1627] Bu durumda farklı görüşler ortaya atılmıştır.[1628]

İslam Hukukunda, fiili anlamda doğrudan ya da dolaylı olarak, hukuka aykırı bir şekilde ve tazmini yükümlü hale getirecek surette başkasının malında zarara yol

---

[1623] Mü'minûn, 23/14.
[1624] Zürkânî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, VI, 255; Heyet, *el-Mevsûâtü'l-fıkhiyye*, VIII, 271; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 371.
[1625] Râfiî, *el-Azîz*, XI, 221; Nevevî, *Ravza*, X, 139; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, 488; Cezîrî, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa,* V, 175; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 665.
[1626] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 475.
[1627] Bardakoğlu, "Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararların Hukukî Sorumluluğu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1989, C. 7, S. 6, s. 45, ss. 43-60.
[1628] Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VI, 5778-5889; Bilmen, *Kamus,* VII, 389-393.

açılması[1629] ve onun itlaf edilmesi durumunda tazminle alakalı birtakım şartlar ileri sürülmüştür. Hayvanların verdiği zararların[1630] tazmininin hukukî mesuliyeti bağlamında mezhepler arasında görüş farklılıkları mevcuttur.

Hanefîler ve Zahîrîlere göre, şayet hayvan normal ve tehlikesiz bir hayvan ise, gündüz veya gece farketmeksizin, hayvanın başka birinin müdahalesi olmaksızın kendiliğinden verdiği zarar karşılıksız olup, sahibine tazmin gerekmez.[1631] Bu konuda ileri sürülen gerekçe ise Allah Rasulü'nün "Hayvanın yaralaması (heder) karşılıksızdır"[1632] hadisidir. Hanefîler ve Zâhirîlerce savunulan mezkûr görüş, "hayvanatın kendiliğinden olarak cinayet ve mazarratı karşılıksızdır" şeklinde Mecelle'de yer almıştır.[1633] Fakat hayvan kasten serbest bırakılmışsa, bu durmda tazmin yükümlülüğü doğar.[1634]

Demîrî, başkasına ait bir kuşun kafesini açıp, içerisinde bulunan kuşu tahrik ederek kuşun kafesten uçmasına sebep olan kimse hakkında Mâverdî'den şunları nakletmiştir; tüm ulemanın görüş birliğine dayanarak kaçmasına sebep olduğu bu kuşu tazmin etmesi gerekir. Çünkü bu kuş o kafese sığınmıştı. Kafesin açılması hususunda kasıt değil de kusur varsa, bu konuda 3 görüş vardır: 1. Kesinlikle tazmin eder, 2. Kesinlikle tazmin etmez, 3. Kişinin kafesi açarak onu/kuşu tahrik etmesinden dolayı kuşun uçtuğu zâhir ise tazmin eder, değil ise tazmin etmez. Şayet kafesi açıp tahrik ettikten sonra biraz durur ve sonra uçarsa tazmin etmez, çünkü bu durum hayvanın ürküp kaçması ile ilgili değil kendi uçması ile ilgili bir durumdur. Kuşun uçması ise kuşun kendi tercihidir. Çünkü kuşlar için uçmak ihtiyarîdir. Kuş, bu tahrik neticesinde kafesten

---

[1629] Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî,* VI, 4825; Heyet, *Mevsûatü'l-icmâ` fi Fıkhi'l-İslâm*, Dâru'l-fadîle, Suûdi Arabistan 1433/2012, VI, 373;Aydın, Mehmet Âkif, "İtlâf", *DİA*, XXIII, s. 466, ss. 466-469, İstanbul 2001.

[1630] Mezkûr konu İslam Hukuku kitaplarında "cinâyetü'-l behîme", "el-mes'ûliyyetü 'ani'd-devâbbi", "cinâyet-i hayvân" başlıkları altında konu edilmektedir. Ali Haydar, *ed-Dürer*, II, 635 (Mecelle, md. 94, 929-940); Behnesî, Ahmet Fethî, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrût 1988, s. 55-68; Ergün, Mehmet, "Karşılaştırmalı Hukukta Hayvan Zararlarının Tazmini" (IN THE COMPARATIVE LAW THE COMPENSATION OF THE ANIMAL DAMAGES), *USAD*, C. 13, S. 70, Nisan 2020, ss. 1123-1137, s. 125-126.

[1631] İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, VII, 231; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 268; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VII, 5784; a.m, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XVII, 104; Behnesî, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye*, 61 vd.

[1632] Buhârî, Diyât, 29; Müslim, Hudûd, 45; Tirmizî, Vakf, 36; Nesâî, Zekât, 30. (العجماء جرحها جبار)

[1633] Mecelle, md. 94. Mâverdî, *el-Hâvî*, XIII, 466-469; Remlî, *Nihâyetü'l- Muhtâc,* VIII, 38-39; Ali Haydar, *ed-Dürer*, I, 196; el-Hâcirî, Hamd b. Muhammed el-Câbîr, *el-Kavâidü ve'd-Davâbitu'l-Fıkhiyye fî Dımânî'l-Mâlî*, (DT, Medine İslam Üniversitesi), Dâru Kunûzi İşbiliyye, Suûdi Arabistan 1429/2008, s. 643-646; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 267.

[1634] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 443-444; Bilmen, *Kâmûs*, III, 134 vd.; Ergün, agm., s. 125-126

çıkarken herhangi bir eşyaya zarar verse, kendi kafesi zarar görse veya bu sebepten ötürü bir kedi kafese uzanıp o kuşu yemiş olsa bu durumlarda da tazmin gerekir.[1635]

İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve fukahanın kahir ekseriyetine göre ise, mâşiye hayvanın verdiği zarar şayet gündüz vaktinde meydana gelmişse bu durumda hayvan sahibi zarardan sorumlu tutulamaz. Zira adet olarak gündüzleri tarla ya da bahçe sahiplerinin bahçelerini korumakla yükümlü olmalarından dolayı hayvan sahipleri hayvanlarını gündüz salabilir; fakat gece hayvanlarına mukayyet olmak zorundadırlar. Dolayısıyla örf doğrultusunda hayvanına sahip çıkmayan hayvan sahibi kusurlu görülerek hayvanın verdiği zararı tazmin etmekle yükümlü tutulur. Fakat hayvanın sahibi hayvanının yanında olduğu anda zarar oluşmuşsa oluşan zarar hayvan Mâliki tarafından tazmin edilir. Bu görüşü benimseyenler Allah Rasulü'nün, birisinin bahçesine girerek zarar veren Berâ b. Âzib'in (r.a) devesi ile ilgili hükmü delil göstermişlerdir. Mezkûr hüküm çerçevesinde, bağ veya bahçe sahipleri gündüz vakitlerinde mülklerini muhafaza ile sorumlu tutulmuşlardır. Dolayısıyla gece vaktindeki verdikleri zararlar sahibi tarafından tazmin edilir.[1636] Bu durum aynı şekilde Medine halkının uygulamasıdır. Ancak bu hadisin Medine'de etrafı çevrili olan bahçelere has durum olduğu kaydını düşen bazı Mâlikî fıkıhçılar, şayet bahçeler çitli olmayıp bitişik olursa, gece veya gündüz fark etmeksizin bahçe sahiplerinin hayvanlarının verdiği zararları tazmin etmekle sorumlu olacağını belirtmişlerdir.[1637]

İbn Kudâme'ye göre, gece veya gündüz hayvanın ziraî mahsul haricinde telef etmiş olduğu her ne olursa olsun, oluşan zarar hayvan sahibince tazmine konu edilemez. Ancak mezkûr hüküm, hayvan sahibinin egemenliği altında olduğu zaman diliminde ise geçerli değildir.[1638] Kâdî Şüreyh'e göre, geceleyin bağ veya bahçeye girmiş ve zarar vermiş durumda olan koyunun verdiği zarar sahibince tazmin edilmelidir. Kadı Şüreyh bu konuda Kur'an'ın "Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit

---

[1635] Mâverdî, *el-Hâvî*, VII, 209; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 43-44.

[1636] Nevevî, *Ravza*, X, 195-196, 199-200; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, 542-547; Râfiî, *el-Azîz*, XI, 295-298; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* V, 388; Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc*, IX, 274-275; el-Hâcirî, *el-Kavâid,* s. 643-646; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XVII, 104; Rûyânî, *el-Bahr*, XIII, 163; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 541-543; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 267-268; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 481; Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549), *Mülteka'l-Ebhur*, thk. Halîl İmrân el-Mansûr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/1998, s. 377; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VII, 5779.

[1637] İbn Rüşd, *Bidâye*, IV, 107-108; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XI, 316-317; Karâfî, *el-Furûk*, IV, 211; Bâcî, *el-Müntekâ*, VI, 61.

[1638] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 541-543.

olmuştuk"[1639] âyetinin mutlak olduğunu ileri sürerek delil göstermiştir. Atâ (ö. 732), Leysî (ö. 791), Sevrî ve Mâlikilerden bazılarına göre, zararın gündüz vaktinde meydana gelmesi durumunda dahi, hayvan sahibi hayvanına mukayyet olmamasından dolayı kusurlu olup, meydana gelen bu zararın tazmininden de sorumludur.[1640]

Demîrî, koyunların geceledi̇ği ağılın kapısını açan kimsenin onların sahibi olması durumunda, başkasına ait ekine koyunların verdiği zararın onların sahibi tarafından tazmin edileceğini ifade etmiştir. Aksi yönde ise, bu durumdan doğacak zararın tazminin koyunların sahibine düşmeyeceğini ifade etmiş ve bu iki durum arasındaki farkı şöyle izah etmiştir: Koyunların sahibi olan kimsenin, geceleyin o koyunlara mukayyet olması ve tüm tedbirleri alması gerekirdi. Dolayısıyla, koyunların sahibi ekinlere verilen zararı tazmin eder. Fakat kapıyı açan koyunların sahibi değilse ki bu kimsenin koyunlara mukayyet olmak, onları koruyup kollamak gibi bir sorumluluğu olmadığından, koyunlar tarafından ekine verilen zararı ne koyunların sahibi ne de bu zarara sebebiyet veren kişi tazmin eder.[1641]

Şayet hayvan, kamuya açık alanlarda herhangi bir şeyi telef etmiş ya da insanların ortak kullanımında olan yolda seyir halindeyken veya pazarlarda kendilerine tahsis edilen mekânlarda bağlıyken bir şey telef etmiş olsa, sahibince tazmin yükümlülüğü yoktur, denilmiştir. Aynı şekilde merada otlar vaziyetteki hayvanlardan birisi, bir başkasına ait hayvanı telef etmiş olsa, bu durumda da telef eden hayvan sahibi aleyhine tazmin sorumluluğunun olmayacağı ifade edilmiştir. Bu konudaki öne sürülen gerekçe ise mezkûr durumda herhangi bir hukuka aykırılığın bulunmadığıdır.[1642] Hayvan sahibinin kendi mülkünde de arazi sahibinin müsaadesi ile girdiği arazide de hayvanın verdiği zararlardan hayvan sahibi mesul tutulamaz. Çünkü zarara uğrayanın izni hukuka

---

[1639] el-Enbiyâ 21/78.

[1640] Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVII, 380-382; a.m, *el-Vasît*, VI, 534-539; Mâverdî, *el-Hâvî*, XIII, 466-469; Şirbînî, *Muğni'muhtâc*, V, 542-547; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, VIII, 44 vd.; Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî, *el-Mîzânü'l-Kübrâ eş-Şa'râniyye,* Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrût 1439/2018, II, 239-240; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VII, 5780; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 524; el-Hâcirî, *el-Kavâid,* s. 643-646; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 665.

[1641] Rûyânî, *el-Bahr,* VII, 210; Nevevî, *Ravza*, X, 195-196; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 319; Ergün, agm., s. 1126.

[1642] Bağdâdî, Ebû Muhammed b. Ğânim b. Muhammed, *Mecme'u'd-Damânât fî Mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Şirketü'l-Kuds, Kâhire 2014, s. 292-293; Mecelle, md. 94, 929-940; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VII, 5779; Ergün, agm., s. 125-126.

aykırılığı bertaraf eder.[1643] Bu durum *Mecelle*'de geçen "Cevâz-ı şer'î damâna münâfî olur"[1644] kaidesiyle de ifade edilmiştir.

Kuduz köpek ya da süskün öküz gibi bir hayvanın sahibi, sahip olduğu hayvanının çevresine zarar vermemesi için tedbir almalıdır. Tedbir almadığı takdirde kusurlu davranmış olur ve hayvan tarafından verilen zararı tazmin etmesi gerekir. Tehlikeli olduğu bilinen hayvanın kontrol altına alınmasını talep eden (mutâlebe) kimse hayvan sahibini ikaz etmelidir. Bu durumu da şahitlendirmelidir (işhâd). Bağ bahçe gibi yerlerindeki bekçi köpekler konusunda, mutâlebe ve işhâd şartı aranmaksızın hayvan sahibinden meydana gelen zararın tazmini talep edilemez. Zira hayvan sahibinin tehlikeli bir hayvanı edinmesindeki amaç bağ veya bahçesini korumaktır. Bu durumda da hukuka aykırı herhangi bir durum bulunmamaktadır. Eğer hayvan sahibi köpeği kışkırtmak suretiyle salsa ve bu köpek de herhangi bir şahsa saldırmak suretiyle zarar verse, bu durumda oluşan zarar köpek sahibince tazmin edilir. Ebû Yûsuf ve Hanefîlerin kahir ekseriyeti de bu görüşü benimsemişlerdir.[1645]

Bir kimsenin edinmiş olduğu azgın bir köpek, sahibinin eve davet ettiği bir kimseye saldırsa ve ona zarar verse burada tercih edilen esah görüş, verilen zararın köpek sahibi tarafından tazmin edilmesidir. Zayıf bir görüşe göre de kesinlikle tazmin gerekmez denilmiştir.[1646] Nevevî'ye göre de esah olan görüş mezkûr konuda tazmîn gerekmediğidir. Zira köpek saldırdığında insanın o saldıran köpeği elindeki bir sopa ile defetme imkânı vardır. Şayet o eve giren kimse, girdiği evin köpeğinin azgın köpek olduğunu bilmiyorsa ve o köpek tarafından da ısırılmak suretiyle zarar görmüşse, oluşan zararın köpeğin sahibi tarafından tazmini gerekir. Şayet köpeğin azgın olduğunu bile bile oraya giriyorsa bu durumda oluşacak zarardan dolayı köpek sahibine tazmin gerekmez. Köpek bağlıysa ve eve gelen kimse o köpeğe doğru bağlı olup olmadığını bilmeden gidiyorsa, bu durumda da oluşacak zararda tazmin yoktur. Azgın bir köpeği olan kimse köpeğini bağlayarak ya da hapsederek ona mukayyet olmaz, gece veya gündüz fark etmeksizin o köpek de herhangi bir insana saldırır ve zarar verirse bu durumda köpeğin sahibi zararı tazminle

---

[1643] Halebî, *Mültekâ*, 377; Mecelle, md. 930, 931, 938, 939, 940; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VII, 5779; İbnü'r-Rif'a, *Kifâye,* XVI, 34-41, Behnesî, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye*, s. 61.
[1644] Mecelle, md. 21.
[1645] Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 273-274; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm*, II, 113; Halebî, *Mültekâ*, 377; Bilmen, *Kâmûs*, III, 130-132; Zühaylî, *el-Fıhu'l-İslâmî*, VII, 5780.
[1646] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664.

sorumlu olur. Çünkü burada köpek sahibinin ihmali söz konusudur.[1647] Zayıf bir görüşe göre de hayvanı bağlamanın adet olmadığı coğrafyada söz konusu durumda tazmin yoktur denilmiştir.[1648]

Kedinin sebep olduğu zararlara dair de kitabında yer veren Demîrî bu konuda şunları nakletmektedir: Sahipli bir kedi, bir başkasına ait kuşu yemek veya tenceresindeki yemeği dökmek suretiyle o kimsenin zarara uğramasına yol açsa, bu konu da oluşan zararın tazmin sorumluluğu kedi sahibinin olup olmadığına dair iki görüş serdedilmiştir. *Bu iki görüşten esah olana göre, gece veya gündüz farketmeksizin, kedi sahibi, kedisinin telef ettiği malı tazmin etmekle yükümlüdür. Çünkü buna benzer hayvanların bağlanmasıyla bu hayvanların etrafına verebileceği kötülüğün (şer) önüne geçilmesi gerekir. Saldırmak suretiyle etrafına zarar veren tüm hayvanlar hakkında da aynı hüküm câridir. Kedinin telef etmek suretiyle zarar verip vermediği tam olarak bilinmiyorsa, bu durumda kedinin bağlanması yerine, kedinin telef edebileceği her ne varsa kediden gelebilecek zarar ihtimaline karşı onların muhafaza edilmesi gerekir.*[1649]

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö.478/1085) bu konuya dair dört görüş zikretmiştir: **1.** Kedi sahibi kedisinin telef ettiği şeyi tazmin eder, **2.** Etmez, **3.** Telefin gece veya gündüz olması fark etmeksizin tazmîni gerekir, **4.** Telef ister gündüz isterse gece gerçekleşsin tazmîn gerekmez. Çünkü telef olabilecek eşyalar geceleyin kediye karşı muhafaza altına alınır.[1650]

Demîrî'nin özellikle Şâfî fıkıhçılardan naklettiği mezkûr konuda görüşler şunlardır: Kedinin, bir güvercin veya başka bir hayvanı sağ olarak kapması durumunda, ağzındaki hayvanı bırakması için o kendinin kulağını çekmek ve onun ağzına vurmak câizdir. Kedi güvercin ya da başka bir hayvana saldırdığında, onu bundan engellerken kedi ölmüş olsa, bu durumda tazmin gerekmez.[1651] Bozguncu ve saldırgan hale dönüşen bir kedinin öldürülmesi konusunda ruhsatın olduğu ve öldüren kimseye de tazmin gerekmeyeceği ifade edilmiştir. Şâfiîlerden Kâdî Hüseyin de kedinin bu durumunu fevasıkı hamse/bozguncu hayvanlar kıyasla aynı görmüş ve kedininin de bozguncu ve

---

[1647] Nevevî, *Ravza,* X, 200; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 664-665.
[1648] Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 665.
[1649] Begavî, *et-Tehzîb*, VII, 439; Nevevî, *Ravza*, X, 195-196, 199-200; Râfiî, *el-Azîz*, XI, 333; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, VIII, 44; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 162.
[1650] Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, XVII, 384-385; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 162.
[1651] Nevevî, *Ravza*, X, 200; Mâverdî, *el-Hâvî*, XIII, 470; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 162.

saldırgan olması durumunda öldürüleceğini ve öldürene de tazmin gerekmeyeceğini belirtmiştir.[1652] Fakat Demîrî, bu durumu öldürülen hayvanın hamile olmaması ile kayıtlamak gerektiğini, çünkü hamile hayvanın öldürülmesiyle - her ne kadar onlardan cinayet tahakkuk etmese de- karnındaki yavru da öldürlmüş oalacağını söylemiştir. İfsad hali dışında öldürülmelerinde ise iki görüş nakletmiş ve bu görüşlerin en sahihinin câiz olmadığı ve bu durumda tazminin gerktiğini ifade etmiştir."[1653] Kaffal ise kedinin ifsat halinin geçici ve o anda ondan sakınmanın da imkân dâhilinde olduğu için öldürülmesini câiz görmemiştir.[1654]

Demîrî, başkasına ait bir kuşun kafesini açıp, içerisinde bulunan kuşu tahrik ederek kuşun kafesten uçmasına sebep olan kimse hakkında Mâverdî'den şunları nakletmiştir; tüm ulemanın görüş birliğine dayanarak kaçmasına sebep olduğu bu kuşu tazmin etmesi gerekir. Çünkü bu kuş o kafese sığınmıştı. Kafesin açılması hususunda kasıt değil de kusur varsa, bu konuda 3 görüş vardır: 1. Kesinlikle tazmin eder, 2. Kesinlikle tazmin etmez, 3. Kişinin kafesi açarak onu/kuşu tahrik etmesinden dolayı kuşun uçtuğu zâhir ise tazmin eder, değil ise tazmin etmez. Şayet kafesi açıp tahrik ettikten sonra biraz durur ve sonra uçarsa tazmin etmez, çünkü bu durum hayvanın ürküp kaçması ile ilgili değil kendi uçması ile ilgili bir durumdur. Kuşun uçması ise kuşun kendi tercihidir. Çünkü kuşlar için uçmak ihtiyarîdir. Kuş, bu tahrik neticesinde kafesten çıkarken herhangi bir eşyaya zarar verse, kendi kafesi zarar görse veya bu sebepten ötürü bir kedi kafese uzanıp o kuşu yemiş olsa bu durumlarda da tazmin gerekir.[1655]

Hayvanın etrafına verdiği zararların hukukî anlamdaki mesuliyeti İslam hukukçularının meseleye farklı boyutlardan bakışı ile ele alınmış, yaşanılan coğrafyadaki örfün meseleye etkisi ile de ortaya farklı görüşler çıkmıştır. İlim adamlarınca engin müsamaha ile ileri sürülen farklı görüşler kendilerinden sonrasına da ışık tutacak zengin bir malzeme teşkil etmiş ve günümüz insanı da bu fikirlerden en uygun olanı seçebilme şansını bulmuştur. Mezhep mensupları ve diğer İslam hukukçuları kasıt ve kusurun varlığı durumunda aynı görüşü paylaşmışlardır.[1656] Hukuka aykırı ve herhangi bir önlem

---

[1652] Nevevî, *Ravza*, X, 200; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, 547; Mâverdî, *el-Hâvî*, XIII, 470; Buceyremî, *Tuhfe*, IV, 220; Heyet, *Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XLII, 268; Heyet, *Fetâvâ Dâru'l-İftâ`*, X, 156; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, IV, 163.
[1653] Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, IV, 163.
[1654] Kaffâl, *Hilyetü'l-Ulemâ,* VII, 642-643.
[1655] Mâverdî, *el-Hâvî*, VII, 209; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*, III, 43-44.
[1656] Bardakoğlu, "Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararın Hukuki Sorumluluğu", s. 60.

alınmaksızın haksız bir eylem sonucunda doğrudan ya da dolaylı olarak başkasına verilen zarardan, zarar veren ya da bu zarara sebep olan kimsenin sorumlu olması gerektiği ve zarar görenin bu zararının karşılanmasının elzem olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur. Bu eylemin de kasıt ve kusur bulunduğu takdirde, gece ve gündüz meydana gelmesi çok önemli görünmemektedir. Demîrî Şâfiîlerin de içinde bulunduğu cumhurun görüşünü savunmuştur. Ancak bize makul gelen Hanefî ve Zâhirîlerin görüşüdür.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

İslâmî ilimler bakımından münbit bir dönemde yaşamış olan Demîrî, Bağdat'ta ve Mekke'de ünlü hocalardan İslâmî ilimleri almış, kendisinden sonra da birçok ilim adamının yetişmesine katkı sağlamıştır. Şâfiî mezhebine mensup olan Demîrî, parlak zekâsı, derin anlayış ve mukayese gücü, dili kullanmadaki becerisi, dînî ve fennî ilimlerdeki birikimi ile dikkatleri üzerine çeken, özellikle de fıkıh alanında ilmi derinliği olan bir fakihtir. Öyle ki fıkhın hem usûl hem de füru alanında söz sahibidir. *en-Necmü'l-Vehhâc (Şerhu Minhâci't-Tâlibîn li'n-Nevevî)* isimli eseri bunun en büyük delilidir. Fıkıhtaki bu yetkinliğine rağmen Demîrî, zooloji alanında yazmış olduğu "*Hayâtü'l-Hayevân*" isimli kitabıyla tanınmıştır.

Hayâtü'l-Hayevân, zooloji kitabı olmasının yanında aynı zamanda hayvanlara dair fıkhî konuların mütalaa edildiği bir fıkıh kitabı vasfı da taşımaktadır. Eserde hayvanlar diğer klasik fıkıh kitaplarındaki gibi tasnif edilmemiş, bunun yerine alfabetik sıraya göre incelenmiştir. Bundan dolayı da eser ansiklopedi özelliği taşımaktadır.

Hayâtü'l-Hayevân'da 1069 maddede 731 farklı hayvanı incelenmiştir. Bunlardan 269 farklı hayvanın hükmüne dair bilgi verilmiştir. Fakat hükmü bildirilen hayvanlar; türü, büyüklük-küçüklüklüğü gibi niteliklerine göre her biri farklı başlık altında incelenmiş, bazı yerlerde "daha önce hükmü geçti", "hükmü falanca hayvanın hükmü gibidir" şeklinde atıflarla yetinilmiş, konuyla alakalı detaya girilmemiştir. Örneğin karasinek (zübâb), gözleri mavi büyük sinek (nüara), sivrisinek (baûd) hepsi de farklı başlıklar altında incelenmiş ve üçü de sinek türü olmasına karşın herbirine dair ayrı hüküm bildirilmiştir.

Demîrî, usûl ve kavâidde Şâfiî ekolünü takip ederek fetvalarında Kitap, sünnet, icma, kıyas, sahabe kavli gibi aslî ve ferî delilleri kullanmış ve hayvanlara dair fıkhî konularda genel itibariyle Şâfiî fıkıh anlayışını benimsemiştir. Bu durum, eserde fıkhî hüküm başlıkları altında, yine kendisi tarafından sıkça kullanılan "ashabunâ", "delîlünâ" "lenâ" gibi ifadelerden anlaşılmaktadır. Eserde Hanefîler'in aksine zanni delille sabit olan yasaklar için de haram ifadesini kullanmıştır. Ortaya koyduğu fıkhî hükümler konusunda Nevevî, Râfiî, Mâverdî gibi birçok Şâfiî fukahasından nakillerde bulunmuş ve onlarla genelde aynı görüşü paylaşmıştır. Dolayısıyla daha çok kendisinden önceki Şâfiî fıkıhçıların tavrını sürdürme eğilimindedir. Zaman zaman kendi görüşünü ön plana

çıkararak mezhep imamı ve diğer fukahaya muhalefet etmiştir. Örneğin tayyib ve habîs tayininde Şâfiîler'in genelinin yetkili kabul ettiği, her devirde yaşayan Arapların örfüne değil, dinin ilk muhatapları olmasından dolayı bunu sadece Hz. Peygamber zamanında yaşamış müreffeh arapların örfüne müracaat etmekle sınırladığı görüşünü benimsemiştir.

Eserde Şafiî mezhebinin görüşleri kadar detaylı olmasa da diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Bu nedenle *Hayâtü'l-Hayevân* eseri mukayeseli bir eserdir. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki müellif, diğer mezheplerin görüşlerini daha çok kendi görüşünü temellendirmek ve kuvvetlendirmek amaçlı kullanmıştır. Yoksa diğer mezheplerin görüşlerini ön plana çıkararak Şâfiî mezhebi yerine onlardan fetva kabul etmiş değildir.

Birçok hayvanın etinin yenilmesine ilişkin olarak eserde, 'yenilmesi helâldir' şeklinde hüküm bildirilmiş ancak hükme dair herhangi bir delil gösterilmemiş ve ayrıntıya girilmemiştir. Bazılarında da "tayyibattan olduğu için helâldir" veya "habâisten olduğu için helâl değildir veya haramdır", "icmâ ile helâldir veya haramdır" gibi umumî ifadeler kullanılmış ve aynı şekilde meseleninin hükmüne dair gerekçe gösterilmeksizin kısaca ifade edilmiştir. Kimi zaman da "otçul ve geviş getiren bir hayvan olduğu için zahir görüş etinin yenilmesinin helâl olduğu yöndedir" gibi ifadelerle hayvanın beslenme vasfına atıfta bulunmak suretiyle hüküm vermiştir. Nakletmiş olduğu mezhep fetvalarında ise, "esah" ve "azhar" görüşe göre helâl veya haramdır ifadesi kullanılmıştır ki, bu da mezheb içerisindeki farklı görüşlerin de yeri geldikçe eserde zikredildiğini göstermektedir.

Vermiş olduğu fetvalarında Şâfiî fukahasının radikal tutum sergilediği konularda Demîrî'nin ihiyatı elden bırakmadığı görülmektedir. Nevevî'nin açlıktan ölecek köpeğin koyunu yemesine elzem ifadesini kullanmasına karşın kendisi câizdir tabirini kullanmıştır. Yine, İmam Şâiî'nin "faydadan hali köpekleri bulduğunuz yerde öldürün" şeklindeki fetvasını kabul etmemiş, bu emrin mutlak olmadığı ve zarurete binaen muvakkat emir olduğu görüşünü savunmuş ve bunu da Câhız'ın görüşü ile desteklemiştir.

Müellif eserinde hayvanlar hakkında hüküm belirtirken bir yandan âyetlerden hüküm istinbatında bulunmuş diğer yandan ise hadisler ile görüşünü desteklemiştir. Eserde meseleleri destekleyici mahiyette birçoğu muteber hadis kaynaklarında geçmeyen

zayıf ve mevzu hadisleri kullanış olduğu müşahede edilmiştir ki bu hadislerin zayıf olduğu zaman zaman müellifin kendisi tarafından da ifade edilmiştir.

Eserde özellikle hayvan etinin yenilmesi konusunda Kitap, sünnet ve icmada herhangi bir hüküm bulunmayan durumlarda Şâfiîler ile Hanbelîler'e ait usûl esaslarından Arap örfünün esas alınması görüşü benimsenmiştir. Bu minvalde hükmü bilinmeyen bir hayvanın durumu, Araplarca özellikle de hicaz bölgesindeki Araplarca bilinen hayvanlardan şekli, tabiatı veya etinin tadı yönünden o hayvana en çok benzeyen hayvana kıyas edilir. Şayet kendisine benzer herhangi bir hayvan yoksa muskûtün anh olduğu gerekçesiyle ibaha-i asliyye netoduna göre hüküm verilir.

Demîrî özellikle suda yaşayan veya hem suda hem de karada yaşayabilme özelliğine sahip olan hayvanlar konusunda da Şâfiîlerin kahir ekseriyeti ile hemfikirdir. Canlı, yaşamını sadece su içinde sürdürebilen cinsten ise ve sudan çıktığı takdirde herhangi bir müdahale olmaksızın kısa bir müddet içerisinde yaşamı son buluyorsa, nasıl öldüğü dikkate alınmaksızın yenilmesi helâl kabul edilmiştir. Fakat aslı itibariyle suda yaşama özelliğine sahip olmakla birlikte karada da yaşayabilme vasfı mevcut (amfibi) ise, işte bu hayvanlardan karada yaşayan hayvanlara benzeyenlerin yenilmesi, ancak eti yenilebilen kara hayvanları gibi boğazlanmak suretiyle helâl olabilir. Karada yaşayanlardan eti yenilmeyen hayvanlara benzemesi durumunda ise haramdır, denilmiştir. Dolayısıyla su yılanı, kurbağa, kaplumbağa ve yengeç gibi hayvanların yenilmesi helâl kabul edilmemiştir.

Müellif, haşerelerin yenilip yenilmemesi konusunda, yenilmesini helâl gören Mâlikiler dışında yenilmesini haram kabul eden Cumhur'un görüşünü esas almış ve kendisi de habâisten olmaları gerekçesiyle haşere türü canlıların yenilmesinin haram olduğu görüşünü savunmuştur. Bu belirlemelerde, örf ve adetlerin ve o mahallin damak zevkinin, aynı hayvana farklı mekânlarda yüklenen farklı isimlerin büyük etkisinin olduğu gerçeği de önemlidir. Doğada yaşayan tüm hayvanları fıkhî eserlerde ismen birebir zikretmek imkân dâhilinde değildir. Dolayısıyla tüm bu sayılanlar göz önünde bulundurulduğunda hayvanların etinin yenilip yenilmemesi meselesinde fıkıhta görüş farklılıklarının bulunması gayet tabiîdir. Hayvanların etlerinin yenilip yenilmemesi ile alakalı genel nasların yanında, hayvanların geviş getirip getirmemesi, cellâle olup olmaması, azısıyla avlanıp avlanmaması gibi birçok ilke de müellif tarafından bahse konu edilmiştir. Müellif, hakkında herhangi bir delil bulunmayan (meskutün anh) hayvanlarla

alakalı olarak, ibaha-i asliyye (istishab) delilinden hareketle bu hayvanların etlerinin yenilmesinin helâl olduğu sonucuna ulaşmıştır ve genel olarak da bu eğilimdedir.

Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevan*'da hayvanlara dair birçok fıkhî meseleyi incelemiştir. Bu minvalde bazı konuları detaylı incelemiş bazılarını ise kısaca değinerek ele almıştır. Hayvan hakları, hayvanların zekâtı, çevreye verdikleri zararların tazmini, satış akdine konu edilmesi, av ilgili hükümler tüm mezhep görüşleri de dikkate alınarak konu edilmiş fakat neticede Demîrî görüşlerini Şâfiî ekolünün ilkelerine bağlı kalarak belirlemiştir.

Sonuç olarak çalışma sonucunda ulaşılan genel kanaat Demîrî'nin önemli bir Şâfiî fıkıhçısı olmasına karşın onun bu yönünün göz ardı edildiği ve kendisinin sadece zoolog yönüyle ön plana çıkarıldığı anlaşılmıştır. Demîrî ve onun eserleri ile ilgili akademik araştırma yapacak olanların çalışmalarında onun İslâmî ilimlerde, özellikle de fıkıh ilminde en az zooloji ilminde olduğu kadar mahir olduğu yönüne de dikkat çekmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bunun yapılmasın Demîrî ve onun ilmi hayata olan katkısı bakımından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mü'cemü'l-Müfehres lî Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Kâhire h.1364/1945.

Abdülmün'im, Mahmud Abdurrahman, *Mu'cemü'l-Mustalahât ve Elfâzi'l-Fıkhiyye*, Dârü'l-Fadîle, Kahire, ts.

Acar, Yusuf, "Fukahanın Amel Etmediği Bazı Sahîhayn Hadisleri ve Buhârî ile Müslim'in Bunlara Yaklaşım Farkı", *HADITH UHAD*, S. 4 ss. 10-50, Temmuz 2020.

Adıvar, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed ve İshak b. Râheveyh*, thk. Züheyr Şâvîş, el-Mektebü'l-islâmî, Beyrût 1401/1981.

_____, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût -Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, yy, 1421/2001.

Ahmed b. Süleymân Eyyûb, *Mevsûatü Mehâsini'l-İslâm ve Reddi Şübühâti'l-liâm*, thk. Süleymân ed-Derî`, Dâru Îlâfi'd-devliyye, yy, 1436/2015.

Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008.

Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, 1377/1958.

Akcaoğlu, Faik, *Hz. Peygamberin Kur'an Vahyi Dışında Bilgilendirilmesi*, (*Yayımlanmamış DT*), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Akfehsî, Ebû Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İmâd, Kitâbü't-Tibyân Limâ Yahillü ve Yuharrimü Mine'l-Hayevân, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996.

Akyüz, Hüseyin, *Demîrî ve Hayâtü'l-Hayvân Eseri Işığında Hadis Anlayışı*, (*Yayımlanmamış YLT)*, Ankara 1997.

Akyüz, Vecdi, "Akfehsî", *DİA*, II, s. 235-236, İstanbul 1989.

Akpınar, Ali, *Kur'ân Coğrafyası*, Fecr Yayınevi, Ankara 2002.

_____, "Cahiliye Dönemi Haccından İbrahimî Hacca Dönüş", *Bütün Yönleriyle Hac Tartışmalı İlmî Toplantı*, ed. Murat Sülün, (23-24 Kasım 2012 İstanbul), Ensar Yayınları, ss. 63-88, İstanbul 2015.

Akpınar, Çapan Dede, *İslam Hukuku Açısından Domuz ve Ürünleri*, (Yayımlanmamış YLT), Isparta 2017.

Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hukkâm*, çev. Fehmî el-Hüseynî, Dârü'l-cîl, yy, 1411/1991.

Âli-Nu`mân, Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, *Câmiu Türasi'l-Alâmeti'l-Elbânî fi'l-Fıkh*, Merkezü'n-Nu`mân, San`â 2015.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, thk. Alî Abdülbârî Atiyye, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/ 1994.

Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2017.

_____, "İctihad", *DİA*, XXI, ss. 432-445, İstanbul 2000

Araz, Yunus, "İslam Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Erzurum 2016/2, S. 46, ss. 81-129.

Aristotle, *History of Animals*, çev. Richard Cresswell, London 1883.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *et-Telhîs fî Marifeti Esmâi'l-Eşyâ*, thk. İzzet Hasan, Dâru Talâs, Dımeşk 1417/1996.

Aslan, Mehmet Selim, *"İslam Hukukuna Göre İstihâle ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi"* USAD, C. 9, S. 43, ss. 2326-2345, Nisan 2016.

Âşûr, Abdulfettâh, *el-Asru'l-Memâlîkî fî Mısır ve'ş-Şâm*, Dâru'n-nehdati'l-arabiyye, Kâhire 1976.

Âşûr, Abdüllatîf, *Mevsûatü't-tayr ve'l-Hayevân fi'l-Hadîsi'n-Nebevî,* Kâhire, ts.

Ataseven, Asaf-Şener, Mehmet, "Domuz", *DİA*, ss. 507-509, İstanbul 1994.

Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd, *Hâşiyetü'l-Attâr alâ Cem'i'l-Cevâmi'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts.

Ayas, Tahir, "Medine Harem Bölgesinin Tespiti: Eleştiriler Bağlamında Bir Buhârî Rivayetinin Serüveni", *İslâm Araştırmaları Dergisi,* İSAM, S. 40, ss. 1-45, İstanbul 2018,

Aydın, Mustafa. "İçerisine Fare Düşen Yağın Kullanımı ile İlgili Rivâyetin Tahrîc ve Tahlili" *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, S. 12, (Haziran 2021), ss. 273-302.

Aydın, Nevzat, "Derinin Tabaklanması Rivayetinin Senet Tenkidi ve Domuz Derisinin Kullanılması Açısından Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 15, S. 2, ss. 157-189, Bayburt 2015.

Aydın, Mehmet Âkif, "İtlâf", *DİA*, XXIII, ss. 466-469, İstanbul 2001.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidaye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1420/2000.

_____, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l- Buhârî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî, *Avnu'l- Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ (Dârü'l-Fikr), Lübnân 1379/1970.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu Muvattai Mâlik*, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1332(h).

Bağdâdî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn, *Garîbü'l-hadîs*, thk. Muhammed Abdülmuîd Hân, Matbaatü Dâirati'l-Meârifi'l-Usmânî, Haydârâbâd 1384/1964.

Bağdâdî, Ebû Muhammed b. Ğânim b. Muhammed, *Mecme'u'd-Damânât fî Mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Şirketü'l-Kuds, Kâhire 2014.

Baktır, Mustafa, "Deri", *DİA*, IX, ss. 175-176, İstanbul 1994.

Bardakoğlu, Ali, "Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararların Hukukî Sorumluluğu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Y. 1989, C. 7, S. 6, ss. 43-60.

_____, "Câiz", *DİA*, V, ss. 27-28, İstanbul 1993.

_____, "Hırsızlık", *DİA*, XVII, ss. 384-396. İstanbul 1998.

_____, "Kurban", *DİA*, XXVI, ss. 436-440, Ankara 2002.

Bayındır, Abdülaziz, "Bedene", *DİA*, V, ss. 302, İstanbul 1992.

Bayraktar, Mehmet Faruk, "Hayvan", *DİA*, XVII, ss. 85-92, İstanbul 1998.

Bedran, Ebû'l-Ayneyn, *Târîhu'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Nazariyyetü'l-Milkiyye ve'l-Ukûd*, Dârü'n-Nahdati'l-Arabî, Beyrût, ts.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd, *et-Tehzîb fî-Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1418/1997.

Behnesî, Ahmet Fethî, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrût 1988.

Benî Sâlih, Muhammed Fâlih Mutlak, "Fabrika Yemlerinin Hayvanların Temizliği Ve Helâlliğine Etkisi", çev: Hüseyin Baysa, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/2, C. 2, S. 3, ss. 189-214.

Benna, Muhammed Cad, "ed-Demîrî ve Hayâtü'l-Hayevân", *Mecelletü'l-Ezher*, C. 38, S. 7, ss. 715-721, Kâhire 1967

Beyânûnî, Muhammed Ebu'l-Feth, *el-Hükmü't-Teklîfî fi-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dârü'l-Kalem, Dımeşk 1390/1980.

Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1418/1997.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003.

Bilicioğlu, İlknur Yaşar, *İslam Hukukunda Nitelikleri İtibariyle Satım Akdine Konu Olmayan Mallar,* (Basılmamış YLT), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul, ts.

Bor, Adil, *Kur'ân'a Göre Hayvan Hakları*, (Basılmamış YLT), İstanbul 2007.

Boran, Mustafa, "Fıkıhta Çekirgenin Hükmü /The Satatus Of Locust In Accordance Wıth Islamic Law", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, Bahar-2020, ss. 260-268.

_____, "Hanefi Mezhebinde Hayvan Kesimi Slaughtering of Animals in The Hanafi Sect", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8 S. 41, Aralık 2015, ss. 1328-1341.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrût 1422/2001.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfu'l-Kınâ' an (Metn)i'l-İknâ*, thk ve thr. Lecne Mütehassısa fî-Vüzârati'l-adl, Vüzâratü'l-Adl, Suudi Arabistan 1421-1429/2000-2008.

_____, *Şerhu Muntaha'l-İrâdât,* Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1993.

Burhâneddîn el-Buhârî, Ebü'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed. B. Abdulazîz, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nuʿmânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el- Cündî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2004.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân,* Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts.

Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Tuhfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996.

_____, *Hâşiyetü'l-Büceyremî alâ'l-Hatîb*, Dârü'l-Fikr, yy, 1415/1995.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *Biğâl*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût 1418(h).

_____, *Kitabü'l-Hayevân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003.

Celaleddîn, Abdurrahman, *Buğyetü'l-Vuʿât fî-Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Matbaat-ü Îsâ, yy. 1965.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415/1994.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sıhâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1987/1407.

Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003.

Cıbız, Yunus Naci, "İslam Hukukunda İstihlâk ve Hükümleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* , C. 5, S. 9, ss. 225-248, Yalova 2015

Cilacı, Osman, "Barnaba İncili", *DİA*, V, ss. 76-81, İstanbul 1992.

Cündî, Halîl b. İshâk b. Mûsâ Ziyâüddîn, *et-Tavzîh fî Şerhi'l-Muhtasar-i İbni'l-Hâcib*, thk. Ahmed b. Abdilkerîm Necîb, Merkez-ü Necubiyye li'l-Mahtûtat ve Hidmetü't-Türâs, yy, 1429/2008.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî, *et-Ta'rîfât*, thk, Heyet, Beyrût 1403/1983.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, Dârü'l-Minhâc, Beyrût 1428/2007.

Çakan, Harun, "Aristoteles ile Kemalüddin Demirî'nin Zooloji Eserlerinin Karşılaştırılması", *Dört Öge*, Aralık 2018. S. 14, ss. 119-135.

Çalışkan, Muhammed Selman, "Kur'ân'ın İkrar Ettiği İbrahimî Bir Hac Geleneği: Kalâid", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23 (1), ss. 73-110, Haziran 2019.

Çayıroğlu, Yüksel, "Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, C.18, S.1, ss. 597-633

_____, "İslam Hukukuna Göre Gıda Katkı Maddeleri", *İHAD*, S. 26, 2015, ss. 331-368.

Çeker, Orhan, "Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Helâl ve Sağlıklı Gıda Platformu 1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, Ankara, 12-19 Kasım 2011, ss. 18-23.

Çetinkaya, Ömer, *İslam Fıkhında Avcılık ve Av Hükümleri*, Yayımlanmamış YLT, İstanbul-2010.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût ve dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1424/2004.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Suûdî Arabistab, 1412/2000.

Heyet, *Fetâvâ Dâru'l-İftâi'l-Mısriyye*, yy, 1431.

Demîrci, Kürşat, "Hayvan" *DİA*, XVII, ss. 85-91, İstanbul 1998.

Demirel, Harun Reşit, "Köpek ve Diğer Bazı Hayvanların Öldürülmesine Cevaz Veren Hadislerin Değerlendirilmesi", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi Mütefekkir*, Y.1, S.1, ss. 67-102, Konya 2014.

Demîrî, Kemâleddin Ebi'l-Bekâ Muhammed b. Musa b. Îsâ, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Minhâc, Beyrût 2004.

_____, *Hayâtü'l-Hayevân*, thk. İbrâhîm Sâlih, Dâru'l-beşâir, Dımeşk 1426/2005.

_____, *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem (muhtasaru Şerhu's-Safdî/Ğaysü'l-müseccem)*, thk. Cemîl Abdullah Avîda, yy, 1429/2008

Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, hâmiş: Ahmed b. Muhammed Savi Mâliki Halveti Savi, thk. Mustafa Kemâl Vasfî, Dârü'l-Meârif, Kâhire ts.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiyetü'd-Düsûkî ale'ş- Şerhi'l-Kebîr (eş-Şerhu'l-Kebîr li'ş-Şeyhi'd-Derdîr)*, Dârü'l-Fikr, yy, ts.

Deuraseh, Nurdeen, "İslam Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş Midir?", (çev. Abdullah Çolak), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, C. VIII, S. 4, ss. 190-206.

Dilek, Mehmet, "Hadislerde Hayvan Bedenlerine Eziyete Engel Olma Örnekleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 13, S. 20, Temmuz-Aralık 2008, ss. 201-210.

Dozy, Reinhart Pieter Anne, *Tekmiletü'l-Meâcim el-Arabiyye*, trc. Muhammed Selîm en-Naîmî-Cemâl Hayyât, Vüzâratü's-Sekâfe ve'l-İ'l'âm/Cumhuriyyetü'l-Irâkiyye, 1979-2000.

Dönmez, İbrahim Kâfi, *Fıkıh Usûlü İncelemeleri*, İsam Yay., İstanbul 2014.

Dokgöz, Derviş, *Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirindeki Usûlî ve Fıkhî Görüşleri,* (Basılmamaış DT), Malatya 2020.

Durmuş, İsmail, İstisna, *DİA*, XXIII, ss. 388-390, İstanbul 2001.

Ebû Abdirrahman Abdullah b. Abdurrahman b. Sâlih, *Tavdîhu'l-Akhâm min Bulûgî'l-Merâm,* I-VII, Mektebetü'l-Esedî, Mekke 1423/2003.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1408/1988.

_____, *Sünen-ü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammad Kâmil Karaballî, Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, yy, 1430/2009.

Ebû Yusuf, *el-Âsâr*, thk. Ebü'l-Vefâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

Ekinci, "Ahmet, İstihale ve İstihlâk Bağlamında Jelâtin", *Uluslararası 2. Helâl Ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, 07-10 Kasım 2013, Konya.

Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn, *İrvâ'ü'l-Galîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl,* Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1405/1985.

Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,* İfav Yayınları, İstanbul 2017.

Ergün, Mehmet, "Karşılaştırmalı Hukukta Hayvan Zararlarının Tazmini" (IN THE COMPARATIVE LAW THE COMPENSATION OF THE ANIMAL DAMAGES), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13 S. 70 Nisan 2020, ss. 1123-1137.

Erkal, Mehmet, "Zekat", *DİA*, XLIV, ss. 197-207, İstanbul 2013.

Erturhan, Sabri, "Hayvan Öldürme İle İlgili Fıhkî Hükümler", *Bilimname*, XVII, 2009/2, ss. 97 – 121.

_____, "Fıkhi Açıdan At Eti", *Cumhuriyet İlahiyat Fakültesi Derneği*, XI/2- 2007, ss.143-160.

Esen, Hüseyin, *İslam Hukuku Açısından Hayvanlar*, İzmir 2013.

Eşit, Yusuf, "İslam Hukukuna Göre Tedavide Necis Maddelerin Kullanımı", *İUAD*, 2016, C. 2, S. 1, ss.105-120.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-lüğa*, thk. Muhammed Ivaz Mur'ib, İhyî't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 2001.

Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Alî Takiyyü'd-dîn Ebü't-Tayyib, *el-İkdü's-Semîn fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn,* thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1198.

_____, *Zeylü't-Takyîd fî Ruvâti's-Sünen ve'l-Esânid*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1410/1990.

Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdillah, *el-Mülahhasü'l-Fıkhî*, Dâru'l-Âsıme, Riyad 1423(h).

Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr,* el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb*, el-Kâmûsü'l-Muhît,* thk. Mekteb'ü-Tahkîki't-Türâs fî-Müesseseti'r-Risâle (Muhammed Nu'aym el-Arkasûsî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2005.

Furat, Ahmet Hamdi, "İslam Hukukunda Avcılık (Fıkıh Kitaplarındaki Kitabu's-Sayd Bahsinden Modern Avcılığa Bakış)", *Ekev Akademi Dergisi* Y. 17, S. 55 (Bahar 2013), ss. 225-242.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm-Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru's-Selâm, Kâhire 1417/1996.

_____, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn,* Dâru'l-Marife, Beyrût ts.

_____, *el-Müstasfâ,* thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşâfî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 1413/1993.

Görmez, Mehmet, Protokol Konuşması, *"Günümüzde Helâl Gıda", Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı – IV*, DİB, Afyonkarahisar, (26-28 KASIM 2011), ss. 21—27.

Günay, Hacı Mehmet, "Müsabaka", *DİA,* XXXII, ss. 63-65, İstanbul 2006.

Güç, Ahmet, 'Kurban', *DİA*, XXVI, ss. 433-435, Ankara 2002.

Hacıoğlu, Nejla, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar İle İlgili Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2018, 22 (2), ss. 1191-1220.

_____, "Yenilmesi Mübah Görülen Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 19, S. 1, 2019, ss. 191-219.

Hafif, Ali, *Ahkâmü`l-Muamelati'ş-Şeriyye*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire 1429/2008.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1411/990.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.

Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm, *Mülteka'l-Ebhur*, thk. Halîl İmrân el-Mansûr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/1998.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmirî, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, yy, ts.

Halîmî, Ebû Abdillâh Hüseyn b. Hasen b. Muhammed b. Halîm, *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*, thk. Hilmî Muhammed Fevde, Dârü'l-Fikr, yy, 1399/1979.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâr'u-Sâdır, Beyrût 1977/1397.

Hammad, Nezih, *el-Mevâddü'l- Muharreme ve'n-Necise fi'l-Giza ve'd-Devâ beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, Dâru'l-kalem, Dımaşk 2004/1425.

_____, *Kazâyâ fıkhiyye mu'âsıra fi'l-mâl ve'l-iktisâd*, Dârü'l-Kalem, Dımeşk, Dârü'ş-Şamiyye, Beyrût 2001.

Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts.

Harman, Ömer Faruk; Kurnaz, Cemal, "Hüdhüd", *DİA*, XVIII, ss. 461-462, İstanbul 1998.

Hasan, Ahmet, *İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi*, (çev: Haluk Songur), Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999.

Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenvîrü'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy 1423/2002.

Hatiboğlu, İbrahim, "Muhibbüddîn et-Taberî", *DİA*, XXXI, ss. 38-39, Ankara 2020.

Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *Mevâhibü'l-Celîl fî-Şerhi Muhtasarı Halîl*, Dârü'l-Fikr, yy 1412/1992.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm, *Garîbü'l-Hadîs*, thk. Abdülkerim İbrâhim el-Garbâvi, Dârü'l-Fikr, Dımeşk 1402/1982

_____, *Meâlimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Matbaatü'l-İlmiyye, Haleb 1351/1932.

_____, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, yy, 1415/1994.

Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye el-Ma'rûfetu bi'l-Fetâva'l-Âlemgiriyye*, Matbaatü'l Kübra el-Emiriyye, Bulâk 1310/1892.

Heyet, *Fetâvâ eş-Şebeketü'l-İslâmiyye*, yy, 1430/2009.

Heyet, *el-Fıkhu'l-Müyesser*, Mecmeu'l-Melik Fahd, yy, 1424/2003.

Heyet, *Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye*, thk. Necîb Havâvînî. yy., ts.

Heyet, *Mecelletü Mecmai'l-İslâmî*, Cidde, ts.

Heyet, *Mecelletü'l-Menâr*, yy., 1341/1923.

Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Küveytiyye*, Dâru's-Selâsil, Kuveyt 1404/1984-1427/2006.

Heyet, *Mevsûatü'l-İcmâ` fi Fıkhi'l-İslâm*, Dâru'l-fadîle, Suûdi Arabistan 1433/2012.

Heyet, *Mevsûatü't-tarihîyye*, 1433/2012.

Heyet, *Mecellet'ü-Lügati'l-Arabi'l-Irakiyye*, Matbaatu'l-Âdâb, Bağdât, ts.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Keşfu'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr*, thk. Habîbürrahmân el- A'zamî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1399/1379.

_____, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid,* thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire 1414/1994.

Heytû, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve Tabakâtu Müctehidi'ş-Şâfiîye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1988.

Hicâvî, Ebü'n-Necâ Şerefuddîn Mûsâ, *el-İkna' fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdüllatîf Muhammed Mûsâ es-Sübkî, Dâru'l-Marife, Beyrût, ts.

Hin, Mustafa–Buğa, Mustafa–Ali eş-Şerbecî, *el-Fıkhu'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî,* Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1992.

Hüseynî, Takiyuddîn Ebûbekir b. Muhammed, *Kifâyetu'l-Ahyâr fî halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, thk. Ali Abdulhamid Baltacî, Dâru'l-Hayr, Dımaşk 1994.

İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ mine'l-Meânî ve'l-Esânîd,* thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bikrî, Vizâretü'l-Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387/1967.

_____, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavvaz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2000/1421.

_____, *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed Muritani, Mektebetü'r-Riyad, Riyad 1400/1980.

İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz, *el-Ğâye fi İhtisâri'n-Nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Dâru'n-Nevâdir, Beyrût 1437/2016.

İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtar şerhi Tenviri'l-ebsâr,* thk. Âdil Ahmed Abdul-mevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvıd, Dâr'u-Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl,* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Alî Muhammed Muavviz, el-Kütübü'l-ilmiyye, Beyrût 1418/1997.

İbnü'l-Arabî Muhammed b. Abdillah Ebû Bekir (ö. 231/846), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. ve tlk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1424/2003.

_____, *Kitâbü'l-Mesâlik fî Şerhi Muvatta'i Mâlik,* tlk. Muhammed b. el-Hüseyn es-Süleymânî-Âişe b. el-Hüseyn es-Süleymânî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, yy, 1428/2007.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984.

_____, *İslam Hukuk Felsefesi- Gaye Problemi (Makâsıdu'ş-Şeriati'l-İslamiyye)*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), Rağbet Yayınları, İstanbul 2013.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1422/2001.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu İbn Battal ala Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-Luğa*, thk. Remzi Münir Ba'lebekkî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1987.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr,* thk. Kemal Yûsûf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409/1988.

İbn Ebî Tağlib, Abdülkâdir b. Ömer eş-Şeybânî, *Neylü'l-Meârib bi-Şerhi Delîli't-Tâlib*, thk. Muhammed Süleymân Abdullah el-Eşkar, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1983.

İbn Ebû Zeyd, Abdirrahman el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min Gayrihâ mine'l-Ümmehât*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv-Muhammed Hacî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût 1999.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût 1399/1979.

İbn Fâris b. Zekeriyyâ, Ebû Hüseyn, *Mu'cemü-Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârun, Dârü'l-Fikr, yy, 1399/1979.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-bârî*, Dâru'l-marife, Beyrût 1379/1959.

_____, *İnbâü'l-Ğumr bi-Ebnâi'l-Umr*, thk. Hasen Habeşî, Mısır 1969.

_____, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî Aʿyâni'l-Miʾeti's-Sâmine,* thk. Muhammed Abdülmuîn Dân, Meclisi Dâiratü'l-Osmaniyye, Hindistan 1392/1972.

_____, *Telhîsü'l-Habîr*, thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ, Dâru Edvâi's-Selef, yy, 1428/2007.

Hâcirî, Hamd b. Muhammed el-Câbîr, *el-Kavâidü ve'd-Davâbitu'l-fikhiyye fî Damânî'l-Mâlî, (Yayımlanmamış DT)*, Medine İslam Üniversitesi, Dâru Kunûzi İşbiliyye, Suûdi Arabistan 1429/2008.

İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Tuhfetu'l-Muhtâç fî Şerhi'l-Minhâc*, I-X, el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-kübrâ, Mısır1357/1983.

_____, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fıkhiyye,* el-Mektebetü'l-İslâmiyye, yy, ts.

İbn Hallikân Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-Aʿyân ve Enbâʾü Ebnâʾi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdr, Beyrût 1900-1994.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ,* Dârü'l-Fikr, Beyrût ts.

_____, *Merâtibü'l-İcmâʿ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts.

İbn Hibbân, Ebû Ḥâtim Muḥammed, *Sahîhu İbni Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekâsım ve'l-Envâ'*, thk. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir, Dâru İbn Ḥazm, Beyrût 2012.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr,* (Kadızâde, *Netâʾicü'l-Efkâr)*, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ*,* yy, 1389/1970.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî, *Garîbü'l-hadîs*, thk. Abdülmutî' Emîn Kal'acî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 405/1985.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb,* thk. Abdulkadir el-Arnavut-Mahmud el-Arnavut, Dâru İbni Kesîr, Dımeşk 1986.

İbnü'l-Irâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn, *Tahrîrü'l-Fetâvî ʿale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî (en-Nüket ale'l-Muhtasarâti's-Selâse)*, thk. Abdurrahman Fehmî Muhammed ez-Zevvâvî, Dâru'l-Minhâc, Cidde 1432/2011.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *İ'lâmü'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Alemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1411/1991.

_____, *et-Tıbbü'n-Nebevî*, Dâru'l-Hilâl, Beyrût, ts.

_____, *el-Fürûsiyyetü'l-Muhammediyye,* thk. Zâid Ahmed en-Neşîrî, Dâru Atââti'l-İlm, Riyad 2019.

_____, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1415/1194.

İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dârü't-Tayyibe, yy, 1420/1999.

İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, thk. Hâfız Abdulalîm Hân, Alemü'l-Kütüb, Beyrût 1407/1986.

İbn Kâdî Şühbe, Ebü'l-Fazl Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Bidâyetü'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekir eş-Şeyhî, Dâru'l-Minhâc, Cidde 1432/2011.

İbnü'l-Kâs, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî, *et-Telhîs,* thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, yy, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Fâris, Müs'ad Abdülhamîd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1994.

_____, *el-Muğnî,* thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-el-Hulv Abdulfettâh Muhammed el-Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1417/1997.

_____, *el-Mukni' fî-Fıkki İmâm Ahmed eş-Şeybânî*, thk. Mahmûd el-Arnavut-Yâsîn Mahmûd el-Hatîb, Mektebetü's-Sevâdî, Cidde 1421/2000.

_____, *Umdetü'l-Hâzim fi'l-Mesâili'z-Zevâid an Muhtasarı Ebi'l-Kâsım,* thk. Nureddîn Tâlib, Vüzâratü'l-Evkâf, Katar 1428/2007.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, el-*Cerâsîm*, thk. Muhammed Câsim el- Humeydî, Vüzâratü's-Sekâfe, Dımeşk, ts.

_____*, eş-Şi`ru ve'ş-Şuarâ`*, I-II, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1423/2002.

_____*, Edebü'l-Kâtib/Küttâb*, thk. Muhammed ed-Dâlî, Müessesetü'r-Risâle, yy, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, yy, 1430/2009.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût 1414/1993.

İbnü'l-Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed, *el-Lübâb fî'l-Fıkhi'ş-Şâfiî*, thk. Abdülkerim b. Suneytan el-Amri, Darü'l-Buhârî, Medine 1416/ 1995.

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mübdi' fî Şerhi'l-Mukni'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1418/1997.

İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm, *el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Ulemâ*, thk. Sağîr Ahmed el-Ensârî Hammâd, Resü'l-Hayme 1425/2005.

_____, *el-İknâ`*, thk. Abdullah b. Abdülazîz el-Cibrin, yy, 1408(h)

İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmî, yy. ts

İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Ebû Abdillâh Muhibbüddîn, *Zeylü Târîhi Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1417(h).

İbn Râhûye, Ebû Yakûb İshak b. İbrahim, *el-Müsned*, thk. Abdulğafûr b. Abdilhak, -Mektebetu'l-İmân, Medine 1412/1991.

İbnü'r-Rif'a, Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî, *el-Kifâye fî Şerhi't-Tenbîh (Kifâyetü'n-Nebîh),* thk. Mecdî Muhammed Server Bâ Sellûm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 2009.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1425/2004.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn, *Fetâvâ İbni's-Salâh*, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-hikem, Beyrût 1407/1986.

İbn Sînâ, el-Hüseyn b. Abdillâh, *el-Kânûn fi't-Tıb*, thk. Muhammed Emîn Danâvî, ts, yy.

İbnü'ş-Şıhne, Ebü'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî, *Lisânü'l-Hükkâm fi Marifeti'l-Ahkâm*, el-Bâbi'l-Halebî, Kâhire 1393/1973.

İbşîhî, Ebü'l-Feth Bahâüddîn Muhammed, *el-Müstetraf fî Külli Fennin Müstezraf*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1419/1998.

İbn Tağriberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî, ez-Zâhirî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, Vüzâratü's-Sekâfe, Mısır 1963/1383.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Mücemmeı'l-Melik Fahd li-Tabâati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medîne 1416/1995.

_____, *Câmiu'l-Mesâil*, thk. Muhammed Azîz Şems vd., Dâru Atââti'l-İlm, Riyad 1440/2019.

_____, *Şerhu Umdeti'l-Fıkh*, thk. Heyet, Dâru Atââti'l-İlm, Riyad 1440/2019.

İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer, *Harîdetü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib*, thk. Enver Mahmûd Zenâtî, Mektebetü's-Sekâfeti'l-İslâmî, Kâhire 1428/2008.

İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr, *el-Beyân fi'l-Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, Cidde 1421/2000.

İsmâîlî, Ebû Bekr Ahmed b. İbrahim b. İsmail, *Mu'cemu Şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâîlî*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1410/1990.

İsnevî, Cemâlüddîn Abdurrahîm, *el-Mühimmât fî Şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravza*, thk. Ebu'l-Fazl ed-Dimyâtî, Ahmed b. Alî, Dâru İbn Hazm, Beyrût 1340/2009.

İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa, *el-Bahru'l-Muhît es-Seccâc Şerhu Sahîhi'l-İmam Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad h.1426-1436.

İzz b. Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, tlk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Mektebetü'l-Külliyât el-Ezheriyye, Kâhire 1414/1991.

İzgi, Cevat, 'Demîrî', *DİA*, IX, ss. 152-153, İstanbul 1994.

İzzî, Azîz Ali, "Demîrî ve Kitâbuhû Hayâtü'l-Hayevân", *el-Mevrid*, Bağdad 1985, C. 14, S. 4, ss. 139-152.

Kacır, Temel, "Zekâta Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi", *K7AÜİFD,* 2015/1, C. 2, S. 2, ss. 59-83.

Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr, *İşrâf alâ Nüketi Mesâili'l-Hilâf,* thk. Habîb b. Tâhir, Dâru İbn Hazm, 1420/1999.

Kaffâl, Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl eş-Şâşî, *Hilyetü'l-Ulema fi Marifeti Mezahibi'l-Fukaha*, thk. Yasin Ahmed İbrahim Deradeke, Mektebetü'r-risâleti'l-Hadîse, Ammân 1988.

Kahraman, Abdullah, "İslam'da Helâl ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usûlü Açısından Temellendirilmesi", *İHAD*, 20 (Ekim 2012), 43-69.

_____, "İslâm Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyyâtın Sahası Üzerine", *İHAD,* 2, 2003, ss. 25-57.

_____, "İslam'da Helâl ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", *İHAD*, S. 20, 2012, ss. 141-168.

_____, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, Akademi Yayıncılık, İstanbul 2002.

_____, "Tedavi", *DİA*, XL, ss. 254-256, İstanbul 2011.

_____, "Gıda Ürünlerinde Helâl ve Haramı Belirleme Yöntemi*", Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısıs – IV, Günümüzde Helâl Gıda*, Afyonkarahisar, (26-28 KASIM 2011).

Kahraman, Hüseyin, "Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü", *Usûl*, 7 (2007/1), 7 - 34.

_____, *"Deniz Ürünlerinin Hükmü ve Bu Konudaki İhtilafların Değerlendirilmesi", AÜİFD*, 61:1 (2020), 175-200.

Kallek, Cengiz, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî"*, DİA*, XXI, ss. 158-159, İstanbul 2000.

Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, XIX, ss. 514-531. İstanbul 1999.

Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân, *et-Tâcü'l-Mükellel min Cevâhiri Me'âsiri't-Tırazi'l-âhiri ve'l-Evvel,* Vüzâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmî, Katar 1428/2007.

Karadâğî, Alî Muhyiddîn-Muhammedî, Alî Yûsuf, *Fıkhü'l-Kadâya't-Tıbbiyyeti'l-Mu'âsıra,* Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1428/2006.

Karadâvî, Yusuf, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, Mektebet'ü-Vehbe, Kâhire 1433/2012.

_____,*Sünneti Anlamada Yöntem (Sünnetin Teşriî Değeri*), (Trc: Bünyamin Erul), Nida Yayıncılık, İstanbul 2017.

_____, *Fıkhü'z-Zekât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1393/1973.

_____, *Beyu'l-Murâbaha li'l-Emr bi'ş-Şirâ*, Mektebetü Vehbe, Kâhire 1415/1995.

_____, *el-Fetâvâ'l-Muâsıra*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1424/2003.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn, *el-Furûk*, Âlemü'l-Kütüb, yy. ts.

_____, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Hacî, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrût, 1994.

Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Heâller ve Haramlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

Karaman, Hayreddin v.dgr., *İlmihal (İman ve İbadetler- İslam ve Toplum* (I-II), DİB. yay., Ankara 2006.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî-Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1941.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi'ş-Şerâi*, thk. Ali Muhammed Muavvez-Adil Ahmed Abdülmevcut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.

Kâsımî, muhammed cemalüddîn b. Muhammed, *Mehâsinü't-Teʾvîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, I-IX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1418(h).

Kazvînî, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd, *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât,* Müessesetü'l-Âlemi Li'l-Matbûât. Beyrût 1421/2000.

Kazvînî, Necmüddîn Abdülgaffâr b. Abdilkerîm b. Abdilgaffâr, *el-Hâvi's-Sagîr*, thk. Salih b. Muhammed el-Yâbis, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1430/2009.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Muʿcemü'l-Müʾellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-ʿArabiyye,* Dımeşk 1957.

Keskin, Mehmet, *Şâfiî Fıkhı (Hanefi Mezhebi İle Mukayeseli)*, DİB. yay., Ankara 2018.

Kelvezânî, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen, *el-Hidâye alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdullatîf Hemîm-Mâhir Yâsin el-Fahl, Müessesetü Ğirâs, yy, 1425/2004.

Kevsec, İshak b. Mansur el-Mervezî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed ve İshak b. Râheveyh*, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Suûdi Arabistan 1425/2002.

Kılıç, Hasan, *Fıkıhta Habais ve Tayyibat Kavramları,* (Yayımlanmamış YLT), Konya 2016.

Kırbaç, Selçuk, *Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük) I. Cilt,* Basılmamış DT, Sakarya 1999.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.

Kireçci, Mehmet Akif, "İbn Atiyye el-Avfî", *DİA*, Ek. I, ss. 585-586, 2020 Ankara.

Konevî, Kâsım b. Abdullah, *Enîsü'l-Fukahâ fi-Ta'rîfâti'l-Elfâzi'l-Mütedâvileti Beyne'l-Fukahâi*, thk. Ahmed b. Abdurrezzak el-Kubeysi, Dâru'l-Vefa, Cidde 1986.

Koşum, Adnan, "Hayvansal Urunlerin Uretiminde Besleme ve Helâllik", *İHAD*, S. 22, , ss. 11-18, 2013 Konya.

_____, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*, DİB. yay, Ankara 2018.

_____, "Hayvan Refahı Bağlamında Fıkıhta Hayvan Kesimi", *İHAD*, S. 30, 2017, ss. 439-460.

Köse, Saffet; Şimşek, Murat, "İstihlak", *Helâl ve Sağlıklı Gıda Platformu 1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, *Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Ankara, 12-19 Kasım 2011, ss.121-124.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, *Muhtasaru'l Kudûrî*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Avîda, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1997.

_____, *Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc-Ali Cuma Muhammed, Dâru's-selâm, Kâhire, 1427/2006.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim el-Atfîş, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire 1384/1964.

Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitabı Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Mîstû ve dğr., Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1417/1996.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm, *Letâifü'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyrî)*, thk. İbrahim el-Besyûnî, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmme, Mısır, ts.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *et-Taʿlîku'l-Mümecced alâ Muvattaʾi'l-İmâm Muhammed,* thk. Takiyyüddîn en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1426/2005.

Macit, Yüksel, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helâlliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2, ss. 265-271.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvatta'* (Ebû Mus'âb ez-Zührî rivâyeti), thk. ve tlk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Muhammed Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1412/1991.

Maswani, Aijaz Muhammad Khan. (Ed. Fuat Sezgin), "Islam's Contribution to Zoology and Natural History." Natural Sciences in Islam içinde, Frankfurt am Main: Inst. for the History of Arab.-Islamic Science, 2000, C. 1, s. 32-37.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Tefsîru Mâturîdî (Te'vilâtü'l-Kur'ân)*, thk. Mecdî Bâsellûm, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1326/2005

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr*, tkh. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan-Beyrût 1999.

_____, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye,* Dâru'l-Hadîs, Kâhire, ts.

_____, *el-İknâ`,* ts, yy.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye fî İlmi Meâni'l-Kurʾân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni Ulûmih*, thk. Heyet, Mecmûatü'l-Buhûs el-Kitâb ve's-Sünneh, Câmiatü'ş-Şârika 1429/2008.

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî Maʿrifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf alâ Mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin- Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Mısır 1415/1995.

Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî, *el-Hidâye fî-Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Talâl Yusuf, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût ts.

Merverrûzî, Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed, *Fetâvâ'l-Kâdî Huseyin,* thk. Emel Abdülkâdir Hattâb-Cemâl Mahmûd Ebü'l-Hassân, Dâru'l-Feth, Ammân 1431/2010.

Mervezî, Ebû Abdillah Muhammed b. Nasr, *İhtilâfü'l-Fukahâ*, thk. Muhammed Tâhir Hakîm, Ezvâu's-Selef, Riyad, 1320/2000.

Mevsılî, Ebü'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li-Taʿlîli'l-Muhtâr,* tlk. Ebû Mahmûd Ebû Dakîka, Matbaatü'l-Halebî Kahire 1356/1937.

Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf, *et-Tâc ve'l-İklîl li-Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriyyâ Umeyrât, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, thk. ve tlk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetü'l- İlmiyye, Beyrût, ts.

Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil, *ed-Dürerü'l-Levâmiʿ fî Şerhi Cemʿi'l-Cevâmiʿ*, thk. Saîd b. Ğâlib Kâmil el-Mecdî, el-Câmiatü'l-islâmiyye, Medîne 1429/2008.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, yy, ts.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrût 1423(h).

Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasan b. Kasım, *Tavdîhu'l-Makâsid ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*, thk. Abdurrahman Süleyman, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1428/2008.

Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî, *el-Mu'rib fî Tertîbi'l-Muʿrib*, thk. Mahmûd Fâhûrî Abdülhamîd Muhtâr, Mektebet'ü-Üsâme b. Zeyd, Haleb-Suriye, ts.

McDonald, M.V., "Bir Tür Olarak Arap Edebiyatında Hayvanı Konu Alan Kitaplar, çev., Şener Şahin", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2007, ss. 393-403.

Müdeyhiş, İbrahim b. Abdillah, *Menhecü'd-Demîrî fi-Kitâbihî Hayâti'l-Hayevân,* Tak. Abdullah b. Nâsır eş-Şekârî, h.1435, yy.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-türâs, Beyrût 1374/1955.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl, *Muhtasarı Müzenî*, Dâru'l-mârife, Beyrût 1410/1990.

Ahmet Naim; Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,* DİB. yay. Ankara 1988.

Nefrâvî, Ahmed b. Ğanîm Şihâbüddin, *el-Fevâkihü'd-Devvânî alâ Risâlet'i-İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*, Dârü'l-Fikr, 1995.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünenü'n-Nesâî (Suğrâ),* thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmî, Haleb 1406/1986.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah, *Kenzü'd-Dekâik*, thk. ve tlk. Said Bektaş, Dâru's-Sirâc, Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrût, 2011/1432.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el- Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1392/1972.

_____, *Minhâcü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Minhâc, Beyrût 2005.

_____, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttakîn*, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1412/1991.

_____, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, tlk. ve tsh. Heyet, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts.

_____, *el-Minhâc fi-Şerhi Sahîhi Müslim*, Dâru İhyai't-Türâs, Beyrût h.1392.

_____, *el-İzâh fi Menâsiki'l-Hac ve'l-Umra*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1414/1994.

Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire h.1423

Okur, Kâşif Hamdi, *"*İslâm Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler"*, Usûl, İslâm Araştırmaları*, S. 11, Bursa, Ocak-Haziran 2009.

Öğüt, Salim, "Kılâde", *DİA*, XXV, ss. 395- 396, Ankara 2002.

_____, "Ef'âl-i Mükellefîn", *DİA,* X, ss. 452, İstanbul 1994.

_____, "At", *DİA,* IV, ss. 32, İstanbul 1991.

_____, "Harem", *DİA,* XVI, ss. 127-132, İstanbul 1997.

Özege, M. Seyfeddin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul 1971-80.

Özel, Ahmet, "Şümünnî", *DİA*, XXXIX, ss. 261-262, İstanbul 2010.

Özkan, Mehmet, "Şer'î Hükümlerin Ta'lîli ve İbadetlerde İçtihat Meselesi Üzerine", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, ss. 55-75, Ekim 2012-Mart 2013.

Pak, Süleyman, "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2012, C. XVI, S. 1, ss. 353-381.

Pekcan, Ali, *İslam Hukukunda Gaye Problemi- Zarûriyyât, Hâciyyât, Tahsîniyyât*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.

Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *Fethu'l-Azîz fî Şerhi'l-Vecîz (eş-Şeru'l-Kebîr)*, tlk. ve tsh. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1997.

_____, *el-Muharrer fî Fıkhi'l-İmâmi'ş-Şâfiyye*, thk. ve tlk. Yakûb Neşet b. Kemâl, Dâru's-Selâm, Kâhire 1434/2013.

Râgıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, (thk. Safvan Adnan Davûdî), Beyrût 2009.

Rahîbânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu Uli'n-Nuhâ fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ*, el-MektEbu'l-İslâmî, Dımaşk 1961.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (*et-Tefsîrü'l-Kebîr),* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1420/1999.

Râzî, Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyyâ, *Muhtâru's-Sıhâh*, thk, Yûsuf eş-Şeyh Muhamammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 1420/1999.

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1984.

Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl, *Bahrü'l-Mezheb fî Fürûi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Tarık Fethî es-Seyyid, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy 2009.

Turgay, Nurettin, "Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler", *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul 15-16 Mayıs 2008.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1994.

Sâ'î, Muhammed Naîm Muhammed Hânî, *Mevsu'atü Mesâili'l-Cumhûr fi'l-Fıkhi'l-İslâmî,* Dâru's-Selâm, Mısır 1428/2007.

Sakr, Ahmed-Büyüközer, Hüseyin Kami, *Jelatin,* Gimdes, İstanbul 2011.

San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Meclisü'l-ilmî, Hind 1403/1983.

San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b.İsmâîl, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Merâm*, Dâru'l-Hadîs, yy, ts.

Sardefî er-Rimi, Muhammed, b. Abdiilah b. Ebibekr, *el-Meâni'l-Bedîa fi Marifeti İhtilâfi Ehli'ş-Şerîa*, thk. Seyyid Muhammed Muhan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1999.

Sarıcık, Murat, "Hayvanlara Şefkat ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Y. 2014/2, S. 33, ss. 61-81.

Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bulgatü's-Sâlik li-Akrebi'l-Mesâlik*, Dâru'l-Meârif, yy, ts.

Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr, *Fıhku'l-Luğa ve Sirru'l-Arabiyye*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002.

Seffârînî, Ebü'l-Avn (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *Keşfü'l-Lisâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm*, thk. Nureddîn Tâlib, Dâru'n-Nevâdir, Suriye 1428/2007.

Sehâvî, Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, *Ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli Karni't-Tasi'*, Dârü'l-Cîl, Beyrût 1992.

_____, (*Cüzʾün fihi) Tahrîrü'l-Cevâb an Mesʾeleti Darbi'd-Devâb*, thk. Hâdî b. Hamdi'l-Murrî, Dâru İbn Hazm, Beyrût 1415/1994.

Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed, *Mîzânü'l-Usûl fî-Netâici'l-Ukûl,* thk. Muhammed Zekî Abdülber*,* Matbaatü'd-Devha'l-hadîse, Katar 1404/1984.

_____, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1414/1994.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme, *el-Mebsût,* Dâru'l- Ma'rife, Beyrût 1414/1993.

_____, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Dârü'l-Mârife, Beyrût ts.

Sizgen, İbrahim, *İstahrî'nin Muhalif Görüşleri ve Şâfiî Mezhebindeki Yeri (İbadetler ve Aile Hukuku Özelinde)*, (Yayımlanmamış DT), Adana 2021.

Somogyi, de Joseph, "Index des sources de la Hayât al-hayawân de ad-Damîrî", *Journal Asiatique*, CCXIII ss. 5-128, Paris 1928.

Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Celâlüddîn, *Hüsnü'l-Muhâdara fî-Târîh'i-Mısır ve'l-Kâhire,* thk. Muhammed Ebü'l-fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1387/1967.

_____, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Dârü'l-Fikir, Beyrût 1424/2004.

_____, *Zeyl'ü-Tabakâti'l-Huffâz li's-Suyûtî*, thk. Şeyh Zekeriyyâ Umeyrât, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, ts.

Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî, *Kazâü'l-Ereb fî-Esʾileti Haleb,* thk. Muhammed Âlim Abdülmecîd el-Afgânî, Mektebetü't-Ticâriyye, Mekkete'l-Mükerreme 1414.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed, *el-Muvâfakât,* tkh, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, Dâru İbn 'Affân, yy 1417/1997.

Şaban, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l—Fıhk)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara 1996.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *el-Üm,* tsh. Muhammed Zührî en-Neccâr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût ts.

_____, *el-Müsned*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1400 (h).

Şa'lân, Abdurrâhmân b. Abdillâh, "Kâ'idetü el-Meğlûbü'l-müstehlek ke'l-Ma'dûm", *el-Mecelletü'l-cem'iyyeyü'l-fıkhiyye es-Su'ûdiyye*, 2010-2011, ss. 59-123.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî, *el-Mîzânü'l-Kübrâ eş-Şa'râniyye*, Dârü'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrût 1439/2018.

Şelebî, Ahmed, *Mevsûatü't-Târihi'l-İslâmî ve'l-Hadâreti'l-İslâmiyye*, Dârü'l-Ulûm, Kâhire, 1986.

Şenkîtî, Muhammed b. Muhammed Salim, *Levâmiü'd-Dürer*, tsh ve thk. Dâru'r-Rıdvân, Dâru'r-Rıdvân, Moritanya 1436/2015.

Seyyid, Eymen Fuâd, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, ss. 448-45, Ankara 2003

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr,* thk. İsâmuddîn es-Sabâbitî, Dârü'l-Hadîs, Mısır 1413/1993.

_____, *el-Bedrü't-Tâliʿ bi-Mehâsini men Baʿde'l-Karni's-Sâbiʿ*, Dârü'l-Marife, Beyrût ts.

_____, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki İlm'l-Usûl*, thk. eş-Şeyh Ahmed İzv İnâye, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Dımeşk 1419/1999.

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (Damad Efendi), *Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, yy, ts.

Şimşek, Harun, *A'dan Z'ye Hayvansal Kaynaklı Gıda Katkı Maddeleri*, Lemi yayınları, İstanbul 2012.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b.Yûsuf, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, tsh. Zekeriyya Umeyrat, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995.

_____, *et-Tenbîh fî Fürûi'l-Fıkhi'ş-Şâfiî,* Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1403/1983.

Şirbînî, Şemseddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Meâni elfazi'l-Minhâc*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

_____, *el-İknâ fî Halli Elfâzi Ebî Şücâ,* thk. Mektebetü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Dârü'l-Fikr, Beyrût, ts.

Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî, *Merâku'l-Felâh*, el-Mektebetü'l-Asriyye, yy, 1425/2005.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *el-Mü'cemu'l-Evsat*, thk. Târık b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Dârü'l-Haremeyn, Kâhire, ts.

_____, *Mü'cemü'l-Kebîr,* thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru't-Terbiyye ve't-Türâs, Mekke-i Mükerreme, ts.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câd el-Hakk, Âlemü'l-Kütüb, yy, 1414/1994.

_____, *Muhtasaru İhtilâfu'l-Ulemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût 1417(h).

Tatlı, Bekir, "Fısk Kavramı ve Hadis Usûlü Açısından Fısku'r-râvî", *ÇÜİFD*, 13(2), ss. 21-54.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *Şerhü't-Telvih ala't-Tavdih*, Mektebet'ü-Sabîh, Mısır ts.

Tehânevi, Zafer Ahmed el-Osmanî, *İ'lâü's-Sünen*, thk. Muhammed Tâkî Osmânî, İdâratü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi 1415(h).

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşâr Avâd Marûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1996.

Tırâzî, Mübeşşir, *Fihrisü'l-Mahtûtâti't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye: 1870-1980*, Kahire 1987.

Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994.

Tomar, Cengiz, "Sehâvî, Şemseddin", *DİA*, XXXVI, ss. 313-316, İstanbul 2009.

Topal, Şevket, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zerâi (Kötülüğe Götüren Yolların Kapatılması*, Ensar, İstanbul 2015.

Topal, Şevket, "İslam Hukuku Açısından Satış Sözleşmelerinde Mülkiyetin Devrine Yönelik Engeller", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/12-13 (Nisan 2001), ss. 517-538.

Tûsî, Ebû Ca'fer, *Tehzîbü'l-Ahkâm,* thk. Ali Ekber el-Ğıfârî, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmî, Tahrân 1385/1965.

Türkmenoğlu, Hüseyin, *Evde ve Ambarlarda Zarar Yapan Fare ve Sıçanlar*, Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü Çalışmalarından, ts., yy., ss. 40-48.

Uludağ, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmetleri,* TDV Yayınları, Ankara 2005.

Useymin, Muhammed b. Salih, *eş-Şerhu'l-Mümti' ala Zadi'l-Müstakni`*, Dâru İbni'l-Cevzî, h. 1422-1427.

Ünal, Halit, "Atîre", *DİA*, IV, ss. 79-80, İstanbul 1991

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed, *et-Tefsîru'l-Basît*, İmâdetü'l-Bahs el-İlmî-Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, yy, 1430.

Vüzâratü's-sekâfetü ve'l-i`lâm, *el-Aklâm*, Irak 1385/1965, C. 2, S. 2, ss. 182-190.

Yalçın, İsmail, *İslâm'da Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar*, Yayımlanmamış YLT, İstanbul 1997.

Yaran, Rahmi, "Hadım", *DİA*, XV, ss. 3, İstanbul 1997.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, "*Minhâcü't-Tâlibîn", DİA*, XXX, ss.111-112, İstanbul 2005.

Yavuz, Adil, "Sehâvî ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi İle İlgili Eseri", *Selçuk Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, Konya 2002, ss. 165-187.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, İstanbul, ts.

Yetim, Ömer Faruk, *Katkı Maddesi İhtiva Eden Gıdalarda Helâlliğin ve Haramlığın Belirlenmesinde Bir Yöntem Olarak İstihâle ve İstihlâk,* (Yayımlanmamış YLT), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2019.

Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1988.

Yılmaz, İbrahim, *İslâm Hukuk Uuslünde Mubah Nazariyesi*, Fecr Yayınları, Ankara 2022.

Yılmaz, Mehmet Fatih, "Namaz Kılanın Önünden Çeşitli Varlıkların Geçmesine Dair Rivayetlerin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Aralık-2018 C.10 S. 4 (22), ss. 1416-1454.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet, Dârü'l-Hidâye, yy, ts.

Zehra, Muhammed Ebû, *İslam Hukuku Metedolojisi (Fıkıh Usûlü)*, trc. Abdülkadir Şener, Fecr Yayınları, Ankara 1986.

Zemahşeri, Cârullâh, *Rabîu'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-ahyâr*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrût 1412/1991.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, *Habâya'z-zevâyâ*, th. Abdulkâdir Abdullah el-Ânî, Vüzâratü'l-evkâf, Kuveyt 1402(h).

_____, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*, nşr. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1993.

_____, *el-Mensûr fi'l-Kavâid*, thk. Fâik Ahmed Mahmûd, Vizâretu'l-Evkâf el-Kuveytiyye, yy, 1405/1985

Zeylaî Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Raye li-Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrût 1418/1997.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahruddîn Osmân b. Alî, *Tebyînü'l-Hâkâik Şerhi Kenzi'd-Dekâik*, el-Matbaatü'l-Kübra el-Emîriyye, Kâhire 1313/1895.

Zühaylî, Muhammed Mustafâ, *el- Vecîz fî-Usûli'l-Fıkh el-İslâmî*, Dârü'l-Hayr, Dımeşk 1327/2006.

Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühû*, Dârü'l-Fikr, Dımeşk 2010.

_____, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dârü'l-Fikr, Dimeşk 1411/1991.

Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed, *Şerhu Muhtasarı Halîl (Bennânî'nin hâşiyesiyle birlikte)*, tsh. Abadusselâm Muhammed Emîn, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1422/2002.